

Suunnitelma lapsen edunvalvonnan kehittämistä valtakunnallisesti rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa

Marjukka Heikkilä & Satu Rantaeskola

Selvityksen kohteena oli lapsen oikeuksien toteutuminen häntä koskevassa edunvalvonnassa rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa Suomessa. Lapsi on erityisen haavoittuvassa asemassa, kun normaalisti hänen puhevaltaansa käyttävä taho ei voi edustaa lasta. Selvityksessä käytettiin aineistona lapsen edunvalvonnan kahdeksalle eri toimijataholla tehtyä Webropol-kyselyä ja kyselyjen jälkeen kuudelle eri toimijataholla tehtyä ryhmähaastattelua. Näin pystyttiin varmistamaan laaja-alainen perehtyminen selvityksen kohteeseen.

Aineisto kerättiin kesällä ja syksyllä 2021, jolloin selvitettiin, millainen lapsen edunvalvonnan nykytila on Suomessa rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa. Edelleen selvityksen perusteella analysoitiin, millaisia lainsäädännön muutostarpeita on käytännön työssä lapsen edunvalvonnan toteuttamiseksi. Nämä tarpeet muotoiltiin lainsäädäntöehdotuksiksi keskustelun aloittamiseksi siitä, miten sääntelyä voidaan kehittää lapsen oikeudet varmistavalla tavalla. Edelleen selvitystyön pohjalta laadittiin valtakunnalliset laatuksiteerit lapsen edunvalvontaan rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa sekä hyvää edunvalvontatapaa koskevat ohjeet edunvalvonnan toteuttamiseksi lapsen edun edellyttämällä tavalla.

Selvityksen aineiston analyysi osoitti, että rikosasioiden ja lastensuojeluasioiden edunvalvonnassa lapsen oikeudet eivät toteudu tällä hetkellä riittävällä tavalla, kun lapsen omat huoltajat eivät eri syistä voi huolehtia lapsen oikeuksien toteutumisesta lasta koskevassa asiassa. Selvityksen tietoa voidaan hyödyntää, kun tarkastellaan, miten haavoittuvassa asemassa olevien lasten asemaa voitaisiin vahvistaa lapsen oikeuksien edellyttämällä tavalla häntä koskevassa rikosasiassa ja lastensuojeluasiassa.

Tiivistelmä

Marjukka Heikkilä & Satu Rantaeskola. Suunnitelma lapsen edunvalvonnan kehittämisestä valtakunnallisesti rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Työpäpaperi 19/2022. 303 sivua. Helsinki 2022. ISBN 978-952-343-862-0 (verkkojulkaisu).

Lapsen oikeuksien (lapsen osallisuuden) vahvistamiseen häntä koskevaa asiaa käsiteltäessä pyritään edunvalvojan määräämisellä ja edunvalvojan toiminnalla siten kuin YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus (60/1991, LOS) edellyttää. Yleissopimuksen mukaan lapselle on annettava erityisesti mahdollisuus tulla kuulluksi häntä koskevissa oikeudellisissa ja hallinnollisissa toimituksissa joko suoraan tai edustajan tai asianomaisen toimielimen välityksellä kansallisen lainsäädännön menettelytapojen mukaisesti (LOS 12 artikla). Suomessa näitä eri tilanteita säännellään useassa eri laissa.

Edunvalvojan määräämistä lapselle säännellään lastensuojeluasioissa lastensuojelulaissa (417/2007) ja rikosasioissa esitutkintalaissa (805/2011). Molemmissa asiaryhmissä kyse on erityissääntelystä edunvalvojan määräämisestä lapselle häntä koskevaan asiaan huoltajan sijasta, kun lapsen puhevaltaa normaalisti käyttävä taho on estynyt käyttämästä rikosasiassa ja/tai lastensuojeluasiassa puhevaltaa lapsen puolesta tai rinnalla. Siltä osin kuin erityissääntelystä ei ole saatavilla ohjeistusta lapsen edunvalvontaa, asiaa säännellään holhoustoimesta annetussa laissa (442/1999).

Kehittämissuunnitelmaa varten kerättiin laajasti näkemyksiä rikosasioiden ja lastensuojeluasioiden kanssa työskenteleviltä tahoilta. Lapsen edunvalvonnan nykytilaa on käsitelty laajasti ja aineiston perusteella on tehty ehdotuksia lapsen edunvalvontaa koskevan lainsäädännön uudistamiseksi ja valtakunnallisten käytäntöjen kehittämiseksi molemmissa asiaryhmissä.

Lapsen oikeuksien toteutumisen osalta selvitystyön perusteella heräsi huoli lasten eriarvoisesta asemasta eri puolilla Suomea. Edunvalvojan hakemiseen liittyvien tilanteiden tunnistaminen ja hakeminen näyttäytyivät erilaisina paikkakunta-kohtaisina käytäntöinä sekä rikosasioissa että lastensuojeluasioissa. Erityisesti lapsen edunvalvonnan määräämiseen liittyvien prosessien vaihtelevuus ja erityisesti väliaikaisen edunvalvojan määräämiseen käräjäoikeudessa kuluva pitkä aika herätti huolta.

Rikosasioiden käsittelyssä heräsi erityisesti huoli siitä, ettei lapsi ole keskiössä häntä koskevaa rikosasiaa käsiteltäessä, eikä lapsen puhevallan käyttämistä varmisteta edunvalvojan määräyksellä kaikissa puhevallan eturistiriitatilanteissa. Erityisesti rikosasioissa lapsen oikeuksien toteutuminen näyttäytyi haasteellisena aineellisen totuuden tavoittelun näkökulmasta, kun lapsen kuulemista ei voida toteuttaa siten, ettei lapsen kertomukseen päästä vaikuttamaan. Lapsen kuuleminen ilman turvallista aikuista ja lapsen kanssa toimimaan tottunutta edunvalvojaa ei ole asianmukaista. Lapsen kuulustelu ilman edunvalvojaa ei täytä lain vaatimuksia lapsen kuulustelun toteuttamisesta.

Lastensuojeluasioissa heräsi huolta erityisesti siitä, haetaanko lapselle aina edunvalvojaa lastensuojelulain edellyttämässä tilanteissa. Samoin huolta heräsi siitä, minkä verran tiedon puute ja edunvalvonnasta aiheutuvat kustannukset vaikuttavat edunvalvojan hakemiseen lapselle sekä edunvalvojan toimintaan ja tehtävien määrittelyyn lastensuojeluasiassa.

Selvitystyössä korostui kuinka monen ministeriön alaisuuteen lapsen edunvalvontaa koskevat asiat ovat sijoittuneet. Tämä saattaa vaikuttaa merkittävästi sekä edunvalvonnan rakenteiden että lasta koskevan lainsäädännön kehittämiseen. Lapsen edunvalvonnan kehittämiseksi tarvitaankin todennäköisesti uutta lainsäädäntöä sekä rikosasioissa että lastensuojeluasioissa lapsen oikeuksien toteutumisen varmistamiseksi.

Avainsanat: lapsen edunvalvonta, edunvalvoja, rikosasia, lastensuojeluasia, lapsen etu, lapsen oikeudet

Sammanfattning

Marjukka Heikkilä & Satu Rantaeskola. Statlig plan för utveckling av intressebevakning för barn i brotts- och barnskyddsärenden. Institutet för hälsa och välfärd (THL). Arbetsdokument 19/2022. 303 sidor. Helsingfors 2022. ISBN 978-952-343-862-0 (webbpublikation).

Genom att förordna intressebevakare och genom att intressebevakaren agerar i enlighet med FN:s konvention om barnets rättigheter (60/1991, barnkonventionen) strävar man efter att stärka barnets rättigheter (barnets delaktighet) när ärenden som gäller barnet behandlas. Enligt konventionen ska barnet för detta ändamålsrskilt beredas möjlighet att höras, antingen direkt eller genom företrädare eller ett lämpligt organ och på ett sätt som är förenligt med den nationella lagstiftningens procedurregler, i alla domstols- och administrativa förfaranden som rör barnet (artikel 12 i barnkonventionen). I Finland regleras dessa olika situationer i flera olika lagar.

Förordnande av intressebevakare för barnet regleras i barnskyddsärenden av barnskyddslagen (417/2007) och i brottmål av förundersökningslagen (805/2011). I båda fallen handlar det om specialbestämmelser för att förordna intressebevakare i stället för vårdnadshavaren för ett barn i ärenden som gäller barnet, då den som vanligtvis för barnets talan är förhindrad att föra barnets talan eller stödja barnet i brotts- och/eller barnskyddsärenden. Till de delar det inte finns specialbestämmelser om intressebevakare för barnet, regleras ärendet enligt lagen om förmyndarverksamhet (442/1999).

För utvecklingsplanen gjordes en omfattande insamling av synpunkter från dem som arbetar med brotts- och barnskyddsfrågor. Det aktuella läget för barnets intressebevakare har diskuterats ingående och utifrån materialet har ett förslag om en reform av lagstiftningen om intressebevakare för barnet och utveckling av statlig praxis framlagts.

Utifrån undersökningen väckte tillgodoseendet av barnets rättigheter för sin del oro över barnens ojämlika ställning i olika delar av Finland. Att identifiera och leta upp situationer där det handlar om att ordna intressebevakare visade sig ha olika ortspecifika praxis i både brotts- och barnskyddsärenden. Speciellt variationen i processer för att förordna en intressebevakare åt barnet samt den långa tid det tar för förordnande av tillfälliga intressebevakare vid tingsrätten väckte oro.

I behandlingen av brottmål fanns det särskilt oro om att behandlingen av brottmål som gäller barnet inte utgår från barnet, samt att utövandet av barnets rätt att tala inte säkerställs genom förordnande av intressebevakare i alla situationer där det föreligger en intressekonflikt. Speciellt i brottmål har tillgodoseendet av barnets rättigheter visat sig vara utmanande då man strävar efter materiell sanning, eftersom förhöret med barnet inte kan genomföras utan att barnets redogörelse påverkas. Det är inte lämpligt att höra barnet utan en trygg vuxen och en intressebevakare som är van vid att arbeta med barnet. Förhör av barn utan intressebevakare uppfyller inte lagens krav för förhör av barn.

I barnskyddsärenden väcktes oro särskilt över om intressebevakning alltid ordnas för barn i situationer där intressebevakare förutsätts enligt barnskyddslagen. Samtidigt fanns det en oro om i vilken utsträckning bristen på information och kostnaderna för intressebevakaren påverkar att en intressebevakare ordnas för barnet, samt hur intressebevakarens roll och uppgifter definieras i barnskyddsärendet.

Undersökningen lyfte fram hur många ministerier som handlägger frågor som gäller intressebevakning för barn. Detta kan ha en betydande inverkan på utvecklingen av både intressebevakningens struktur och lagstiftningen om barn. För att utveckla intressebevakningen för barn kommer en ny lagstiftning sannolikt behövas i både brotts- och barnskyddsärenden, för att säkerställa tillgodoseendet av barnets rättigheter.

Nyckelord: barnets intressebevakare, intressebevakare, brottmål, barnskyddsärenden, barnets bästa, barnets rättigheter

Sisällysluettelo

Tiivistelmä	2
Sammanfattning	3
Lyhenteet	8
Kuvioluettelo	10
Liitteet	10
Johdanto	11
1. Lähtökohdat lapsen edunvalvonnan kehittämiseksi valtakunnallisesti rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa	13
1.1. Suunnitelman laatimisen tausta, toimijat, vaiheet ja lähtökohdat	13
1.1.1. Hankkeen toteuttamisen tausta.....	13
1.1.2. Lapsen edunvalvonnan seurantaryhmä ja muut yhteistyöverkostot.....	13
1.1.3. Selvitystyössä tehdyt Webropol-kyselyt ja asiantuntijahaastattelut.....	14
1.1.4. Suunnitelman laatimisessa noudatetut lähtökohdat.....	17
1.1.5. Suunnitelman laatimiseen liittyvät rajaukset.....	18
1.2. Suunnitelmassa käytetyt lapsen edunvalvontaa koskevat käsitteet	19
1.2.1. Edunvalvontaa koskevia käsitteitä.....	19
1.2.2. Lastensuojeluasiaa koskevat käsitteet lapsen edunvalvonnassa.....	21
1.2.3. Rikosasioita koskevaan lapsen edunvalvontaan liittyvät käsitteet.....	23
1.2.4. Muita suunnitelmassa käytettyjä edunvalvontaan liittyviä käsitteitä.....	26
1.3. Lapsen edunvalvonnan sääntelyn kuvaus yleisesti	27
1.3.1. Lapsen edunvalvonnasta kansainvälisen sääntelyn perusteella.....	27
1.3.2. Lapsen edunvalvontaa koskevasta sääntelystä.....	29
1.4. Eri toimijat lapsen edunvalvonnan prosesseissa eri hallinnonaloilla	31
1.5. Lapsen edunvalvonnasta aikaisemmin tehdyt selvitykset Suomessa	34
1.6. Lapsen edunvalvonnan kehittämissuunnitelman toteutus	36
2. Lapsen edunvalvonnan nykytila eri prosesseissa suunnitelmaan kerätyn materiaalin perusteella	38
2.1. Lapsen edunvalvonta rikosasiassa	38
2.1.1. Asianosaisten määrittäminen ja puhevallan käyttäminen rikosasiassa.....	38
2.1.2. Huoltajan oikeus olla läsnä lasta koskevan rikosasian käsittelyssä.....	40
2.1.3. Lapsen edunvalvonnan mallit, määrät ja kustannukset rikosasioissa.....	41
2.1.4. Lapsen edunvalvojan määräämisen tilanteet ja hakemukset rikosasioissa.....	43
2.1.5. Lapsen edunvalvojan tehtävät rikosasiassa.....	45
2.1.6. Lapsen edunvalvojan koulutustaustan merkitys rikosasiassa.....	48
2.1.7. Väliaikais määräys lapsen edunvalvojan määräämiseksi rikosasiaan.....	51
2.1.8. Käräjäoikeuden menettely lapsen edunvalvontaa koskevassa hakemusasiassa.....	53

2.1.9.	Vahingonkorvaukset ja lapsen edunvalvonta.....	55
2.2.	Lapsen edunvalvonta lastensuojeluasiassa.....	55
2.2.1.	Lapsen puhevallan käyttäminen lastensuojeluasiassa.....	55
2.2.2.	Hakemusten sisältö lapsen edunvalvojan määrittämiseksi lastensuojeluasiassa.....	58
2.2.3.	Väliaikais määritys lapsen edunvalvojan määrittämiseksi lastensuojeluasiassa.....	59
2.2.4.	Lapsen edunvalvojan tehtävät lastensuojeluasiassa.....	59
2.2.5.	Lapsen edunvalvojan koulutustausta ja sopivuus lastensuojeluasiassa.....	60
2.2.6.	Lapsen edunvalvojan määrittäminen lastensuojeluasiassa menettelyinä.....	62
2.2.7.	Lapsen edunvalvojan määrittämisen mahdollisuudet lastensuojeluasiassa.....	65
2.3.	Lapsen edunvalvontaa koskevia muita asioita.....	65
2.3.1.	Lapsen edun varmistaminen häntä koskevassa asiassa.....	65
2.3.2.	Lapsen edunvalvonnan rekisteröinti ja tilastointi.....	66
2.3.3.	Edunvalvonta-asiaa koskevien asiakirjojen julkisuus.....	69
2.3.4.	Lapsen edunvalvonnan voimassaolon alkaminen ja päättyminen.....	70
2.3.5.	Lapsen edunvalvojan siirtäminen pois tehtävästä sopimattomuuden vuoksi.....	71
2.3.6.	Edunvalvonnan koulutuksen toteuttamisen nykytila.....	72
2.3.7.	Lapsen taloudellinen edunvalvonta rikosasioissa ja lastensuojeluasiassa liittyvänä.....	75
2.3.8.	Lapsen edunvalvojana toimivalle maksettavien palkkioiden ja kulujen nykytila.....	77
2.3.9.	Lapsen edunvalvonnan koordinaatio rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa.....	79
3.	Lainsäädännölliset muutostarpeet lapsen edunvalvonnassa.....	82
3.1.	Lapsen edunvalvonnan rakenteita koskeva sääntelytarve.....	82
3.1.1.	Lapsen edunvalvonnan toteuttamista koskeva sääntelytarve.....	82
3.1.2.	Lapsen edunvalvonnan mallit rikosasioissa ja lastensuojeluasiassa.....	84
3.1.3.	Tietojen rekisteröinti lapsen edunvalvontaa koskevissa asioissa.....	89
3.1.4.	Lapsen edunvalvontalautakunta ja lapsen edunvalvontatoiminta.....	94
3.1.5.	Valtakunnallinen koordinaatorakenne ja lapsen edunvalvontatoiminta.....	97
3.1.6.	Alueellinen koordinaatio ja lapsen edunvalvonnan toteuttaminen.....	102
3.1.7.	Lapsen edunvalvontaan liittyvät koulutukset.....	105
3.1.8.	Lapsen edunvalvojana toimimisen edellytykset ja tiedot lapsen edunvalvojarokisterissä.....	114
3.1.9.	Rekistereiden tietojen näkyvyys ja käyttöoikeudet rekisteriin.....	119
3.1.10.	Lapsen edunvalvojan etukäteinen ja reaaliaikainen valvonta.....	123
3.1.11.	Lapsen edunvalvonnan toteutuminen ja jälkikäteinen valvonta.....	126
3.1.12.	Lapsen edunvalvonnan ulkoinen valvonta.....	132
3.1.13.	Lapsen edunvalvonnan rakenteiden muodostamisen kustannukset.....	133
3.2.	Yleisesti lapsen edunvalvonta lainsäädännön kehittämisestä.....	136
3.2.1.	Lapsen edunvalvontaa koskevan asian ratkaiseminen tuomioistuimessa.....	136
3.2.2.	Edunvalvojan esteellisyyttä koskevan sääntelyn tarkistaminen.....	138
3.2.3.	Oma pyyntö edunvalvojamääräyksen siirtämisen perusteena.....	141
3.2.4.	Sopimattomuus ja muu syy edunvalvojamääräyksen siirtämisen perusteena.....	142
3.2.5.	Lapsen taloudellisen edunvalvonnan rajapinta rikosasioihin ja lastensuojeluasioihin.....	145
3.2.6.	Tulkkaus kysymykset lapsen edunvalvonta-asioissa.....	147

3.2.7.	Asiakirjojen säilyttäminen ja arkistointi.....	148
3.2.8.	Lapsen oikeuksien varmistaminen vaikeassa huolto- ja tapaamisriidassa.....	150
3.3.	Lapsen edunvalvojaa koskevan säännöksen kehittäminen rikosasioissa.....	155
3.3.1.	Edunvalvojan määrääminen todistajan asemassa olevalle lapselle.....	155
3.3.2.	Edunvalvojan määrääminen kuolleen lapsen etujen turvaamiseksi.....	157
3.3.3.	Perusteiden tarkentaminen lapsen edunvalvojan määräämiseksi rikosasiassa.....	158
3.3.4.	Selvästi tarpeetonta -perusteen tarkentaminen suhteessa edunvalvojan määräämiseen.....	162
3.3.5.	Väliaikais määräyksen antaminen lapsen edunvalvojaksi rikosasiassa.....	167
3.3.6.	Lapsen edunvalvonnan voimassaolon selkeyttäminen rikosasiassa.....	172
3.3.7.	Yhteenvedo lapsen edunvalvojaa koskevan säännöksen muutostarpeista rikosasiassa.....	175
3.4.	Muu rikosasioiden edunvalvontasääntelyn kehittäminen.....	176
3.4.1.	Lapsen edunvalvojan määräys rikosasian esiselvitysvaiheessa.....	176
3.4.2.	Lapsen edunvalvojan tehtävät rikosasiassa.....	179
3.4.3.	Lapsen edunvalvojan hakemuksen julkisuus rikosasiassa.....	183
3.4.4.	Asianosaisjulkisuus lapsen edunvalvontaa koskevassa asiassa.....	190
3.4.5.	Asianomistajan ja eräiden muiden tahojen henkilöllisyyden salassapito.....	192
3.4.6.	Oikeudenkäyntiavustajan määräämistä koskevan sääntelyn tarkentaminen.....	194
3.4.7.	Riittävän tuen takaaminen lapselle ja lapsen perheelle.....	197
3.4.8.	Lapsen edunvalvojalle maksettavaksi määrätyn palkkion peruste ja määrä rikosasiassa.....	199
3.4.9.	Velvoite lapsen edunvalvojan kustannusten maksamisesta takaisin valtiolle.....	203
3.4.10.	Esitutkinnan rajoittaminen ja lapsen oikeudet sekä viranomaisyhteistyö.....	204
3.4.11.	Lapsen osallisuuden varmistaminen rikosasian käsittelyssä.....	207
3.5.	Lastensuojeluasioiden edunvalvontasääntelyn kehittäminen.....	211
3.5.1.	Lapsen edunvalvojan määräävä taho lastensuojeluasioissa.....	211
3.5.2.	Perusteet lapsen edunvalvojan määräämiseksi lastensuojeluasiassa.....	213
3.5.3.	Väliaikais määräyksen antaminen lapsen edunvalvojaksi lastensuojeluasiassa.....	218
3.5.4.	Lapsen edunvalvonnan keston määrittäminen lastensuojeluasiassa.....	221
3.5.5.	Lapsen edunvalvojan hakemuksen sisältö ja julkisuus lastensuojeluasiassa.....	222
3.5.6.	Lapsen edunvalvojan tehtävät ja määräys lastensuojeluasiassa.....	225
3.5.7.	Lapsen edunvalvojalle lastensuojeluasiassa maksettavan palkkion määräytyminen.....	229
4.	Lapsen edunvalvonnan valtakunnallinen kehittämissuunnitelma.....	231
4.1.	Valtakunnalliset laatukriteerit lapsen edunvalvonnasta.....	231
4.1.1.	Lapsen edun mukainen sääntely ja ohjeistus – laatukriteeri 1.....	231
4.1.2.	Lapsen yhdenmukainen oikeus edunvalvontaan – laatukriteeri 2.....	231
4.1.3.	Lapsen edun sisältö viranomaistoiminnassa – laatukriteeri 3.....	233
4.1.4.	Lapsen osallisuus viranomaismenettelyssä – laatukriteeri 4.....	234
4.1.5.	Lapsen edunvalvonnan laadun varmistaminen – laatukriteeri 5.....	236
4.1.6.	Asiakirjojen laatu ja säilytys – laatukriteeri 6.....	238

4.1.7.	Lapsen erityispiirteet ja niiden huomiointi – laatukriteeri 7.....	240
4.1.8.	Puolueettomuus ja lapsen etu – laatukriteeri 8.....	241
4.1.9.	Valvonta lapsen edun toteutumiseksi – laatukriteeri 9.....	242
4.1.10.	Yhteenvedo lapsen edunvalvonnan laatukriteereistä – laatukriteeri 10.....	243
4.2.	Hyvää edunvalvontatapaa koskevat ohjeet lapsen edunvalvontaan.....	244
4.2.1.	Lapsen hyvää edunvalvontatapaa koskevat ohjeet rikosasiassa.....	244
4.2.2.	Lapsen hyvää edunvalvontatapaa koskevat ohjeet lastensuojeluasiassa.....	255
4.3.	Edunvalvonnan yhdenmukaistamisen varmistaminen tulevaisuudessa.....	267
Lähdeluettelo.....		269
	Kirjallisuus.....	269
	Viralliset lähteet.....	271
	Muut lähteet ja verkkosivut.....	272
Liitteet.....		274

Lyhenteet

Asiakasasiakirjalaki	Laki sosiaalihuollon asiakasasiakirjoista 20.3.2015/254
DVV	Digi- ja väestötietovirasto
ETL	Esitutkintalaki, 22.7.2011/805
JulkL, julkisuuslaki	Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta, 21.5.1999/621
HaO	Hallinto-oikeus
HAOL	Hallinto-oikeuslaki, 26.3.1999/430
Hallintoprosessilaki	Laki oikeudenkäynnistä hallintoasioissa 5.7.2019/808
HallintoTJulkL	Laki oikeudenkäynnin julkisuudesta hallintotuomioistuimissa 30.3.2007/381
HL	Hallintolaki, 6.6.2023/434
HO	Hovioikeus
Holhoustoimilaki, HolhTL	Laki holhoustoimesta, 1.4.1999/442
HTL, lapsenhuoltolaki	Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta, 8.4.1983/361
KHO	Korkein hallinto-oikeus
KKO	Korkein oikeus
Kotoutumislaki	Laki kotoutumisen edistämisestä, 30.12.2010/1386
KäO	Käräjäoikeus
LASTA-seula-malli	LASTA-seula-mallilla varmistetaan viranomaisten (poliisi, syyttäjä, sosiaaliviranomainen ja terveydenhuolto) välinen monialainen yhteistyö ja tietojen jakaminen. Lapsen ja perheen tilannetta arvioidaan monialaisesti, esitutkinnan, lapsen tilanteen, lapsen ja perheen tukemisen, lapsen terveydentilan tutkimisen, hoidon ja lapsen tukemisen kannalta.
LOK	Lasten oikeuksien käyttöä koskevan eurooppalaisen yleissopimuksen voimaansaattamisesta sekä yleissopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta annetun lain voimaantulosta annettu tasavallan presidentin asetus, 27.1.2011/13
LSL	Lastensuojelulaki, 13.4.2007/417
OK	Oikeudenkäymiskaari, 1.1.1734/4
OM	Oikeusministeriö
OT-keskus	Osaamis- ja tukikeskus
PKL	Pakkokeinolaki, 22.7.2011/806
PL	Suomen perustuslaki, 11.6.1999/731
POHA	Poliisihallitus
SHAL	Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista, 22.9.2000/812

SHL	Sosiaalihuoltolaki, 30.12.2014/1301
SM	Sisäministeriö
Sotejärjestämislaki	Laki sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä, 29.6.2021/612
Sovittelulaki	Laki rikosasioiden ja eräiden riita-asioiden sovittelusta, 9.12.2005/1015
STM	Sosiaali- ja terveysministeriö
THL	Terveyden ja hyvinvoinnin laitos
Tietosuojalaki	Tietosuojalaki 5.12.2018/1050
TIL	Tuomioistuinlaki, 25.8.2016/673
TIV	Tuomioistuinvirasto
Uhridirektiivi (2012/29/EU)	Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2012/29/EU, annettu 25 päivänä lokakuuta 2012, rikoksen uhrien oikeuksia, tukea ja suojelua koskevista vähimmäisvaatimuksista sekä neuvoston puitepäätöksen 2001/220/YOS korvaamisesta
Vastaanottolaki	Laki kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta sekä ihmiskaupan uhrin tunnistamisesta ja auttamisesta, 17.6.2011/746
VM	Valtiovarainministeriö
VST	Valtakunnansyyttäjän toimisto
VTJ	Väestötietojärjestelmä
YTA-alue	Sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistyöalue
YTJulkL, oikeudenkäyntijulkisuuslaki	Laki oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa, 30.3.2007/3007

Kuvioluettelo

- Kuvio 1. Lastensuojeluasian ja lastensuojelun asiakkuuden kuvaus suhteessa lapsen edunvalvontaan.
Kuvio 2. Lapsen kohdistuneen rikosasian vaiheet rikosprosessissa ja lapsen edunvalvonta.
Kuvio 3. Lapsen puhevallan käyttäminen rikosasioissa.
Kuvio 4. Lapsen edunvalvonta-asiat ja toimijat eri hallinnonaloilla.
Kuvio 5. Koordinaatioryhmän ehdotus lastensuojelun edunvalvonnan kehittämistä.
Kuvio 6. Lapsen edunvalvonnan vaiheet lastensuojeluasiassa.
Kuvio 7. Ehdotus laiksi lapsen edunvalvonnasta.
Kuvio 8. Ehdotus lapsen edunvalvonnassa käytettävistä rekistereistä ja niiden tiedoista.
Kuvio 9. Ehdotus Lapsen edunvalvontalautakunnasta sosiaali- ja terveysministeriön alaisuudessa.
Kuvio 10. Ehdotus Lapsen edunvalvontalautakunnan tehtävistä.
Kuvio 11. Sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistyöalueet soteuudistuksessa.
Kuvio 12. Ehdotus valtakunnallisesta koordinaatorakenteesta sosiaali- ja terveysministeriön
Kuvio 13. Sairaanhoidopiirit (erityisvastualueet) ja Lasten oikeuspsykiatrian yksiköt vasemmalla ja poliisiyksiköt oikealla.
Kuvio 14. Ehdotus lapsen edunvalvonnan koordinaatorakenteesta valtakunnallisesti ja alueellisesti.
Kuvio 15. Alueellisen koordinaation edut lapsen edunvalvonnassa lapsen näkökulmasta.
Kuvio 16. Ehdotus lapsen edunvalvojan koulutuksen rakenteeksi.
Kuvio 17. Ehdotus lapsen edunvalvojan peruskoulutuksen toteuttamisesta moduuleina.
Kuvio 18. Ehdotus edellytyksistä, jotta henkilö voi toimia lapsen edunvalvojana.
Kuvio 19. Ehdotus lapsen edunvalvontaa koskeviksi rekistereiksi ja eri tahojen oikeuksista tietoihin.
Kuvio 20. Ehdotus lapsen edunvalvojan toimintaa koskevasta valvonnasta.
Kuvio 21. Ehdotus Lapsen edunvalvontalautakunnan antamista kurinpidollisista seuraamuksista.
Kuvio 22. Ehdotus muutoksenhausta rekisteriin hakeutumisen ja kurinpidollisten seuraamusten jälkeen.
Kuvio 23. Ehdotus lapsen edunvalvonta-asioita ratkaiseviksi tahoiksi (rikosasioissa).
Kuvio 24. Eturistiriita puhevaltaa käyttävän ja lapsen välillä sekä lapsen edunvalvojan esteellisyys.
Kuvio 25. Julkisuuslain ja oikeudenkäyntijulkisuuslain soveltaminen rikosasian eri vaiheissa.
Kuvio 26. Tietojen julkisuutta, tietosuojaa ja tiedonhallintaa määrittävä lainsäädäntö.
Kuvio 27. Asianosaisjulkisuus ja yleisöjulkisuus rikosasiassa.
Kuvio 28. Ehdotus lapsen edunvalvonta-asioita ratkaiseviksi tahoiksi (lastensuojeluasioissa).
Kuvio 29. Yhteenvedo lapsen edunvalvonnan laatukriteereistä.

Liitteet

- Liite 1. Kooste suunnitelmassa tehtyjen toimenpiteiden ajankohdista prosessina.
Liite 2. Kysely käräjäoikeuksille – Lapsen edunvalvonnan kehittäminen.
Liite 3. Kysely hallinto-oikeuksille – Lastensuojeluprosessin edunvalvonta.
Liite 4. Kysely syyttäjäalueille – Lapsen edunvalvonnan kehittäminen.
Liite 5. Kysely DVV ja lapsen taloudellisten asioiden hoitamiseen määrätty edunvalvojat.
Liite 6. Kysely lapsen edunvalvojina toimiville – Lapsen edunvalvonnan kehittäminen.
Liite 7. Kysely poliisille – Lapsen edunvalvonnan kehittäminen.
Liite 8. Kysely oikeusavustajille – Lapsen edunvalvonnan kehittäminen.
Liite 9. Kysely lastensuojelu - Lastensuojeluprosessin kehittäminen.

Johdanto

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) Barnahus-hanke päätti vuonna 2021 lapsen edunvalvonnan kansallisen kehittämissuunnitelman laatimisesta vuosille 2022–2025. THL antoi toimeksiannon kehittämissuunnitelman laatimisesta Kaakkois-Suomen Sosiaalialan osaamiskeskus Oy Socomille. Kehittämissuunnitelmassa lapsen edunvalvonnan nykytila rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa, lainsäädännön kehittämistarpeet ja lapsen edunvalvonnan laatuksiteerit hyvän edunvalvonnan tapaohjeiden ohella. Selvitys perustuu kehittämissuunnitelmassa tehtyjen asiantuntijalausuntojen ja selvitysten avulla saatuun aineistoon.

Lapsen edunvalvonnan valtakunnalliselle kehittämissuunnitelmalle syntyi tarve, kun eri organisaatiot ja toimijat toivat esiin valtakunnallisen koordinaation puutteet lapsen edunvalvonnassa rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa. Esitutkintalain (805/2011, ETL) ja lastensuojelulain (417/2007, LSL) mukaisen lapsen edunvalvonnan oli havaittu toteutuvan eri puolella Suomea vaihtelevasti. Lapsen edunvalvontatoiminnassa oli tunnistettu myös useita kehittämiskohteita, joita kehittämissuunnitelman laatimisessa annetun tehtävän mukaisesti selvitettiin. Kehittämissuunnitelman tavoitteena oli antaa ratkaisuehdotuksia jo tiedossa oleviin lapsen edunvalvonnan kehittämiskohteisiin. Lisäksi sen tavoitteena oli olla samalla avoin niille mahdollisille kehittämistarpeille, joita suunnitelmaa laadittaessa tulee esille.

Kehittämissuunnitelman laatimista varten oli tarpeen selvittää lapsen edunvalvonnan nykytilaa, toimivia käytäntöjä ja lapsen edunvalvonnan kehittämistarpeita rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa. Tietoa kerättiin lapsen edunvalvojina toimivilta, poliisilta, lastensuojelun sosiaalityöntekijöiltä, oikeusavustajilta, käräjäoikeuden tuomareilta, hallinto-oikeuden tuomareilta ja syyttäjiltä. Lisäksi tietoa kerättiin useilta muilta lapsen edunvalvonnan asiantuntijoilta rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa vallitsevista käytännöistä. Asiansa keskeisimpiä asiantuntijoita eli lapsia, ei eettisistä syistä ollut mahdollista suunnitelmaa laadittaessa kuulla. Lapsen oikeuksia korostavat ja toisaalta niitä vähemmälle huomiolle jättävät puheenvuorot ovat saaneet suunnitelman tekstissä korostuneen roolin. Menettely on perusteltua, koska lapsen oikeuksien toteutumisen varmistaminen on ollut keskiössä lapsen asiaa käsiteltäessä.

Lapsen tilanne on aina erityinen, kun hän tarvitsee edunvalvojaa rikosasiassa tai lastensuojeluasiassa. Lapsen huoltaja ei silloin voi puolueettomasti edustaa lasta eikä siten turvata lapsen tilannetta asiassa, vaan lapselle täytyy hakea tilanteeseen nähden ulkopuolinen edunvalvoja. Niissä tilanteissa viranomaiset tarvitsevat toimivia käytäntöjä ja riittävästi tietoa lapsen oikeuksien varmistamiseksi. Lapsen edunvalvojana toimiminen edellyttää vankkaa ammattiosaamista ja taitoa kohdata haavoittuvassa asemassa oleva lapsi kunkin käsiteltävän asian edellyttämällä tavalla.

Nyt esiteltävän lapsen edunvalvonnan kansallisen kehittämissuunnitelman laatimisen tavoitteena on kehittää lapsen edunvalvonnan käytäntöjä ja lasten yhdenvertaista asemaa lapsen edunvalvontaa Suomessa toteutettaessa. Yhteiskunnallisesti lapsen edunvalvonnan kansallisen kehittämissuunnitelman laatimista voidaan pitää merkittävänä, koska vuosittain useat lapset tarvitsevat oikeusturvansa toteutumiseksi edunvalvojaa itseään koskevassa rikosasiassa ja/tai lastensuojeluasiassa.

Suunnitelman asiantuntijahaastatteluissa ilmeni, että lapsen rikosasioiden ja lastensuojeluasioiden edunvalvonnassa on erityisessä tilanteessa liittymä myös lapsen taloudelliseen edunvalvontaan. Näihin tilanteisiin liittyen haastateltiin Digi- ja väestötietoviraston (DVV) asiantuntijoita ja väitöskirjatutkijaa. Kehittämissuunnitelmassa käsitellään lapsen taloudellista edunvalvontaa kuitenkin vain rajatusti, kun taloudellisella edunvalvonnalla on liittymäpinta rikosasiaan tai lastensuojeluasiaan. Muilta osin taloudelliseen edunvalvontaan liittyviä kysymyksiä ei käsitellä, koska suunnitelmassa keskitytään lapsen oikeuksien toteuttamista edellyttäviin lainmuutosehdotuksiin.

Lapsen edunvalvonnasta rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa ei ole kotimaista tutkimustietoa. Lapsen edunvalvonnan käytännöt ovat kehittyneet liki 20 vuoden ajan, mutta se on tapahtunut hitaasti

ja valtakunnallisesti epätasaisesti. Lapsen edunvalvonnan käytäntöjen on voitu nähdä kehittyneen, mikäli lapsen edunvalvonnan toimintaan on osoitettu resursseja. Lapsen edunvalvonnan käytäntöjä on pystytty kehittämään jopa vähäisellä kohdennetulla resurssilla, kun sellainen tahto on alueellisesti ollut. Lapsen edunvalvonnan kehittäminen ei siten välttämättä vaadi suuria resursseja. Lapsen edunvalvoajatoimintaa ei ole juuri valtakunnallisesti ohjattu. Yhdenmukaisen ohjauksen puute on lapsen edunvalvonnan toteutumisen kannalta suuri riski. THL on valtakunnallisesti edistänyt lapsen edunvalvontaa lastensuojelun käsikirjan ja Barnahus-hankkeen avulla. Samoin selvitystyön hankkeistamisella THL on edistänyt lapsen edunvalvonnan kehittämistä rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa.

Lapsen edunvalvonnan kehittämissuunnitelman laatiminen sijoittuu vahvaan SOTE-uudistusten ajankohtaan. Meneillään olevat uudistukset tulevat vaikuttamaan myös lapsen edunvalvonnan rakenteisiin, joissa mm. näitä kysymyksiä tulevaisuudessa ratkaistaan. Hyvinvointialueiden muodostuminen on käynnissä ja sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistyöalueiden (YTA-alueet) ja osaamis- ja tukikeskusten (OT-keskukset) rakentuminen on kehittämissivaiheessa, mutta sisällöllisesti uudistustyö on vielä kesken. Sosiaalialan osaamiskeskusten sijoittuminen tuleviin rakenteisiin ei ole suunnitelman laatimisen aikana selkiytynyt. Poliisi ja Barnahus-hanke ovat kehittäneet lapsia koskevien rikostutkintojen käytäntöjä esitutkintavaiheessa, jotta lapsia kohdellaan samalla tavalla riippumatta siitä, missä rikosasiaa selvitetään. Selvitystyön perusteella on havaittu, että lapsiin kohdistuvien rikosten tutkinnan keskittäminen parantaa asiantuntemusta ja nopeuttaa rikosasioiden käsittelyä huomattavasti.

Lapsen oikeuksien toteutuminen yhdenvertaisesti Suomessa edellyttää lapsen edunvalvonnan rakenteiden ja käytäntöjen vahvistamista valtakunnallisesti. Lapsen edunvalvoajatoimintaa on mahdollista kehittää lasta koskevissa rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa, mutta siihen tarvitaan erilaisia toimenpiteitä. Niitä ovat lapsen edunvalvonnan lainsäädännön uudistaminen, epäkohtien ratkaiseminen, yhtenäisten käytäntöjen kehittäminen ja resurssien kohdentaminen, jotta valtakunnallisia ja alueellisia lapsen edunvalvonnan koordinaattorirakenteita voidaan luoda. Näitä toimenpiteitä selostamme tässä lapsen edunvalvonnan kehittämissuunnitelmassa rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa.

Suunnitelman aluksi, alaluvussa 1, selostetaan lähtökohtia suunnitelman laatimiseksi lapsen edunvalvonnan kehittämistä koskevaksi suunnitelmaksi rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa. Lapsen edunvalvonnan nykytila kuvataan alaluvussa 2 sellaisena kuin se suunnitelmaa laadittaessa ilmenee hankitun aineiston perusteella selostamalla asiantuntijahaastattelujen sisältö pääosin, vaikka asiantuntijoiden lausumiin viitataan myös muualla. Lainsäädännölliset muutostarpeet lapsen oikeuksien toteutumiseksi rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa selostetaan perusteluineen alaluvussa 3. Kuvauksissa on käytetty konkreettisia säännösehdotuksia muutostarpeita koskevan keskustelun käynnistämiseksi ja asiantuntijahaastattelussa ilmenneiden kehittämistarpeiden havaitsemiseksi mahdollisimman konkreettisesti. Suunnitelmassa esitettyjen säännösehdotusten myötä keskustelu lainsäädännön muutostarpeista on toivottavasti käynnistettävissä helpommin. Muutosehdotuksissa on yleensä ehdotettu muutosta yhteen lakiin, mutta joissakin tilanteissa on ollut tarkoituksenmukaista tarjota kahta eri vaihtoehtoa. Jo olemassa oleviin säännöksiin ehdotetut muutokset on kirjattu kursivilla. Lapsen edunvalvonnan yhdenmukaistamiseksi tulevaisuudessa on alaluvussa 4. kuvattu valtakunnalliset laatuksiteerit ja lapsen edunvalvonnan tapaohjeet.

Selvitystyön tekemisessä seurantar ryhmän tuki on ollut arvokasta. Haluamme samalla kiittää myös selvityksen tekemisessä haastateltuja ja Webropol-kyselyihin vastanneita tahoja osallistumisesta.

Kouvolassa ja Kangasalla 22.6.2022

Marjukka Heikkilä
Socom Oy:n toimitusjohtaja

Satu Rantaeskola
OTT, dosentti, VT

1. Lähtökohdat lapsen edunvalvonnan kehittämiseksi valtakunnallisesti rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa

1.1. Suunnitelman laatimisen tausta, toimijat, vaiheet ja lähtökohdat

1.1.1. Hankkeen toteuttamisen tausta

Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL) kilpailutti vuonna 2021 lasten edunvalvonnan valtakunnallisen kehittämissuunnitelman laatimisen. Hankinnan kohteena ollut kehittämissuunnitelma laaditaan osana Barnahus-hanketta.¹

THL on tehnyt toimeksiannon² Kaakkois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus Socom Oy:n (myöhemmin Socom Oy)³ kanssa kehittämissuunnitelman laatimisesta. Marjukka Heikkilä (Socom Oy:n toimitusjohtaja) ja Satu Rantaeskola (OTT, dosentti, VT) jakoivat vastuuta selvitystyön toteuttamisesta, kommentoivat toistensa laatimaa aineistoa ja sopivat yhteisesti kehittämissuunnitelman sisällöllisistä asioista. Kirjoittamista koskeva työnjako on selostettu tarkemmin suunnitelman rakenteen esittelyn yhteydessä alaluvussa 1.6.

Suunnitelman laatimisessa on noudatettu tarjouskilpailussa hyväksyttyä Socom Oy:n suunnitelmaa⁴, jota on edelleen kehitetty edunvalvonnan valtakunnalliselle kehittämissuunnitelmalle asetetun seurantaryhmän linjauksilla. Alkuperäiseen suunnitelmaan tehdyt muutokset ovat liittyneet muun muassa siihen, minkä verran edunvalvontakysymyksiä selvitetään muun lainsäädännön mukaisissa edustaja- tai edunvalvontatilanteissa. Suunnitelman sisältöä on vielä kehitetty seurantaryhmän avustuksella ja erilaisten asiantuntijaryhmien kuulemisella, kuten myöhemmin alaluvussa 1.1.3 selostetaan. Suunnitelman laatimisessa noudatetut, suunnitelman tekemisen aikana seurantaryhmän kanssa tehtyjen linjausten mukaiset lähtökohdat selostetaan alaluvussa 1.1.4.

1.1.2. Lapsen edunvalvonnan seurantaryhmä ja muut yhteistyöverkostot

Suunnitelma on laadittu yhteistyössä muiden toimijoiden kanssa. Hankintaa koskevan suunnitelman laadinta on ajoittunut aikavälille toukokuu – joulukuu 2021.

*Lapsen edunvalvonnan seurantaryhmä*⁵ on määritetty ja koottu lapsen edunvalvonnan valtakunnallisen suunnitelman laatimisen alkuvaiheessa. Siihen on kuulunut viranomaistahojen (THL, Poliisihallitus, OM) ja Barnahus-hankkeen sekä sosiaalialan osaamiskeskuksen (Pikassos Oy) edustajien lisäksi kehittämissuunnitelman laatijat (vastuuhenkilöt). Lapsen edunvalvonnan seurantaryhmä on ohjannut ja linjannut toimenpiteitä valtakunnallista kehittämissuunnitelmaa laadittaessa. Seurantaryhmä on kokoontunut yhteensä viisi kertaa ja mahdollistanut muiden tarvittavien kokousten pitämisen minis-

¹ Barnahus-hankkeessa tehostetaan lapsiin kohdistuvien väkivaltaepäilyjen selvitysprosesseja ja väkivaltaa kokeneiden lasten tukea ja hoitoa, ks. tarkemmin Barnahus-hanke-verkkosivut.

² Tarjouspyynnön nro THL/1051/2.02.06/2021 hankinta-asiakirjat olivat saatavilla täydellisinä, rajoituksetta ja maksutta.

³ Sanna-Riitta Junnonen allekirjoitti hankesopimuksen Socom Oy:n toimitusjohtajana, mutta hän siirtyi hankkeen aikana Kouvolan kaupungin hyvinvointipäälliköksi.

⁴ Tarjouskilpailussa mukana ollut suunnitelma on ollut selvitystyön lähtökohdana.

⁵ Alun perin seurantaryhmän nimessä ei käytetty sanaa lapsi, mutta selvitystyön edetessä lapsen oikeuksien korostaminen edellytti myös seurantaryhmän nimen muuttamista.

teriöiden (OM, SM ja STM) välillä tarpeellisin kokoonpanoin. Kokoontumisten välillä lapsen edunvalvonnan seurantaryhmän jäsenet ovat lisäksi tutustuneet selvitystyöhön ja kommentoineet sitä.

THL:n pääjohtaja nimesi Lapsen edunvalvonnan seurantaryhmän 30.5.2021. Seurantaryhmän jäsenet ovat:

- Taina Laajasalo, Johtava asiantuntija, THL ja Barnahus-hanke.
- Outi Kemppainen, Lainsäädäntöneuvos, Oikeusministeriö.
- Miia Lehtinen, Barnahus-hankkeen poliisiedustaja ja Poliisihallitus.
- Rika Rajala, Barnahus-hankkeen koordinaattori, THL ja Barnahus-hanke.
- Jaana Tervo, erityisasiantuntija, THL.
- Tuula Tuominen, toimitusjohtaja, Pikassos Oy.
- Sanna-Riitta Junnonen, hyvinvointipäällikkö, Kouvolan kaupunki.
- Marjukka Heikkilä, toimitusjohtaja, Socom Oy, asiantuntija.
- Satu Rantaeskola, avoin yhtiö TE-TI-RA, OTT, dosentti, VT, asiantuntija.

Suunnitelman eri osa-alueiden laadinnassa (kartoituksessa ja selvitystyössä) hyödynnettiin suunnitelman tekijöiden olemassa olevia verkostoja ja yhteistyötahoja sekä aiemmin toteutettua lapsen edunvalvonnan kehittämistyötä (alaluku 1.5). Edelleen valtakunnallisen lapsen edunvalvonnan kehittämissuunnitelma toteutettiin työskentelemällä olemassa olevien yhteistyöverkostojen kanssa. Vielä kehittämissuunnitelma toteutettiin luomalla uusia yhteistyöverkostoja, kun aihepiirin asiantuntijoita saatettiin yhteen selvitystyötä laadittaessa.

Olemassa olevista yhteistyöverkostoista hyödynnettiin erityisesti *Sosiaalialan osaamiskeskusverkostoa*⁶, jossa kaikki Sosiaalialan osaamiskeskukset ovat edustettuna. Verkoston kautta kehittämissuunnitelman laatimiseen saatiin tarvittavaa alueellista ja ajankohtaista tietoa. Suunnitelman laatimisen aikana verkosto kokoontui kolme kertaa. Tapaamisissa keskusteltiin lapsen edunvalvonnan valtakunnallisen kehittämissuunnitelman paikallisesta toteuttamisesta suhteessa lapsen edunvalvonnan sisällön valtakunnallisiin vaatimuksiin.

Socom Oy järjesti lapsen edunvalvojien ja eri toimijoiden kanssa työkokouksen lapsen edunvalvonnan ajankohtaisten kysymysten kartoittamiseksi. Työkokouksen tietoja hyödynnettiin tämän suunnitelman laatimisessa. Ruotsinkielisten lasten edunvalvonnan järjestämisestä kuultiin Finlandsvenska Kompetenscentret Ab (Ruotsinkielisten sosiaalialan osaamiskeskus) edustajia.

Barnahus-hankkeen kautta saatiin tietoa yleisemmin hankkeen tavoitteista ja niiden toteuttamisesta siltä osin kuin kysymys on suunnitelman laatimisesta. Asiantuntijana suunnitelmaa laadittaessa kuultiin vielä Barnahus-hankkeen johtavaa asiantuntijaa Taina Laajasaloa Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksesta.

Barnahus-hankkeen poliisiedustajien kautta saatiin tietoa keväällä 2021 valmistuneesta selvityksestä lapsiin kohdistuvien rikosten tutkinnassa poliisissa. Tietoa saatiin tämän suunnitelman laatimiseen siltä osin kuin poliisin selvityksessä oli kysymys lapsen edunvalvonnan tilanteesta rikosasioissa poliisin eri yksiköissä.

1.1.3. Selvitystyössä tehtyt Webropol-kyselyt ja asiantuntijahaastattelut

Suunnitelmaa laadittaessa kuultiin rikosasioiden ja lastensuojeluasioiden edunvalvonnan asiantuntijoita lapsen edunvalvonnan käytännön toiminnasta, koulutuksesta ja lainsäädännöstä eri prosesseissa. Webropol-kyselyillä selvitettiin laajemmin lapsen edunvalvonnan vallitsevaa tilannetta. Haastateltavat asiantuntijat nimettiin Webropol-kyselyllä viranomaisittain ennen henkilökohtaista haastattelutilaisuutta. Näillä Webropol-kyselyn jälkeisillä haastatteluilla syvennettiin kyselyjen perusteella saatua

⁶ Käsite on selostettu suunnitelman alaluvussa 1.2.1.

informaatiota. Näiden toimenpiteiden ajankohdista on laadittu kooste, josta suunnitelman laatimisen prosessi ajankohtineen ilmenee (liite 1).

Webropol-kyselyt toimitettiin käräjäoikeuksille, hallinto-oikeuksien tuomareille, lastensuojeluviranomaisille, syyttäjille, poliiseille, lapsen edunvalvojan tehtävissä rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa toimiville sekä Tandem-mallin mukaisesti toimiville oikeudenkäyntiavustajille. Kyselyt toimitettiin myös Digi- ja väestötietovirastolle (DVV) ja edunvalvojille, jotka hoitavat taloudellista edunvalvontaa (kyselyt liitteinä 2–9). Webropol-kyselyt toteutettiin vuoden 2021 toukokuussa, kesäkuussa, elokuussa, syyskuussa, lokakuussa ja marraskuussa. Osaan kyselyistä pyydettiin vastaukset organisaatiokohtaisesti. Sellainen valikoitui selkeimmäksi ratkaisuksi siltä osin kuin kyselyissä oli tarkoitus selvittää lasten edunvalvontojen lukumääriä.

Webropol-kyselyjen lopuksi käräjäoikeuden, hallinto-oikeuden, lastensuojelun, syyttäjän ja poliisin edustajia pyydettiin nimeämään henkilö, joka haluaisi tulla kuulluksi ja voisi asiantuntijana edustaa viranomaista asiantuntijahaastattelussa. Rikosasioissa tai lastensuojeluasioissa lapsen edunvalvojana tai oikeudenkäyntiavustajana Tandem-mallilla toimineille ei toteutettu erillisiä asiantuntijahaastatteluja. Sellaisia ei pidetty tarpeellisina näiden tahojen Webropol-kyselyyn saatujen informatiivisten ja laajojen vastausten vuoksi.

Tässä suunnitelmassa selostettujen haastattelujen sisältöjen perusteella haastateltavien henkilöllisyys tai muut yksityiskohdat eivät ole tunnistettavissa. Kyselyjen ja haastattelujen sisältöjä kuvataan pelkästään kohderyhmittäin. Haastattelut lapsen edunvalvonnan nykytilan kartoittamiseksi ja lapsen edunvalvonnan kehitystarpeista toteutettiin vuoden 2021 kesäkuussa ja elokuussa sekä syyskuussa, lokakuussa, marraskuussa ja joulukuussa.

Lastensuojeluasioiden osalta kysely lähetettiin 21 eri kokoiselle alueelle eri puolille Suomea. Vastauksia pyydettiin organisaatiokohtaisesti. Kyselyn vastaajiksi valikoitiin alueita eri puolilta Suomea, sillä periaatteella, että vastauksissa näkyisivät eri kokoiset alueet. Vastauksia saatiin kuudelta alueelta. Kyselyn jälkeen toteutettuun lastensuojelun asiantuntijahaastatteluun osallistui edustajia seitsemästä lastensuojelun viranomaisesta. He ilmoittivat tekevänsä lastensuojelutyötä tai toimivansa lastensuojelutyötä tekevien esimiehinä.

Kaikkiin Suomen seitsemään hallinto-oikeuteen lähetettiin kysely, johon pyydettiin vastauksia organisaatiokohtaisesti. Kyselyyn saatiin vastaus viidestä hallinto-oikeudesta. Kyselyn jälkeen toteutettuun asiantuntijahaastatteluun osallistui viisi lastensuojeluasiota käsittelevää hallinto-oikeuden tuomaria, viidestä eri hallinto-oikeudesta. Tältä osin lapsen edunvalvontaa koskeva selvitystyö keskittyi lastensuojeluasioita koskeviin kysymyksiin.

Kaikille Suomen käräjäoikeuksille (20) lähetettiin kysely ja kyselyyn pyydettiin vastauksia organisaatiokohtaisesti. Kyselyyn vastasi 14 käräjäoikeutta. Kyselyn jälkeen toteutettuun käräjäoikeuksien asiantuntijahaastatteluun osallistui seitsemän käräjätuomaria, ja he kaikki olivat eri käräjäoikeuksista. Käräjätuomarit ovat heille suunnatussa kyselyssä ja haastattelussa ottaneet kantaa lapsen edunvalvojan määräämiseen rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa, edunvalvojan määräämiseen lapsen taloudellisissa asioissa sekä lapsen huollosta ja tapaamisesta annetun lain (361/1983, lapsenhuoltolaki, HTL) mukaisessa tilanteessa. Käräjäoikeuksien käräjätuomareiden asiantuntijahaastattelussa keskusteltiin lapsen edunvalvontaa koskevista asioista laajasti, käräjäoikeuksilla käsiteltävänä olevien asioiden moninaisuuden vuoksi.

Rikosprosessin osalta kuultiin ensin viranomaistoimijat (käräjäoikeuden tuomarit, syyttäjät ja poliisit⁷) Webropol-kyselyn ja haastattelujen avulla, kuten seuraavaksi tässä alaluvussa selostetaan.

⁷ Tässä suunnitelmassa käytetään käsitettä poliisi monissa sellaisissa yhteyksissä, joissa kuitenkin on kysymys yksittäisen poliisimiehen velvollisuuksista ja yksittäiseen henkilöön kohdistamista toimenpiteistä. Tästä voi aiheutua joskus epäselvyyttä, kuten Helminen – Ranta-
eskola – Kuusimäki (2012, s. 2–3) toteavat, koska yleisessä kielenkäytössä poliisilla tarkoitetaan usein sitä, mitä laissa tarkoitetaan ”poliisimiehellä”. Esimerkiksi tässä nimenomaisessa yksittäisessä kohdassa sana poliisi viittaa yksittäisiin poliisimiehiin, joille kysely on toimitettu ja jotka ovat olleet haastateltavana.

Suunnitelmassa esitutkintaviranomaisista on keskitytty poliisin näkemyksiin, eikä esimerkiksi rajavartiolaitoksen näkemyksiä ole selvitetty.

Syyttäjien osalta kysely lähetettiin kaikille viidelle Suomen syyttäjälueille pyynnön, että se toimitetaan edelleen syyttäjille. Selvitystä laadittaessa ei ole voitu mitenkään varmistua siitä, että kysely on jaettu eteenpäin, mutta oletuksena on, että pyynnön mukaisesti syyttäjien kysely jaettiin kullakin syyttäjälueella edelleen. Webropol-kyselyyn saatiin 14 syyttäjän vastausta eli vastauksia saatiin useampia kultakin syyttäjälueelta. Kyselyn jälkeen toteutettuun syyttäjien asiantuntijahaastatteluun osallistui kaksi syyttäjää.

Poliisille suunnattua Webropol-kyselyä ei toimitettu organisaation kautta kaikille poliisiyksiköille, vaan selvitystyössä hyödynnettiin Barnahus-hankkeessa toteutettua selvitystyötä. Laajempaa kyselyä ei pidetty tarkoituksenmukaisena, kun Barnahus-hankkeen selvitystyö oli juuri tehty myös tältä osin. Poliisin Webropol-kysely lähetettiin Barnahus-hankkeesta saatujen poliisin yhteystietojen perusteella 32 henkilölle eli lapsiasioita tutkiville tutkijoille ja lapsiasioiden tutkintaa johtaville tutkinnanjohtajille. Poliisihallituksen edustajan ilmoittamalla tavalla valintakriteerinä henkilöiden valinnassa oli seuraava: yksikkökäyntien perusteella lapsen edunvalvonta-asiat olivat henkilölle tuttuja ja lapsen edunvalvonnasta huolehdittiin alueella jotakin mallia käyttäen.⁸

Kyselyyn vastanneet poliisit toimivat eri puolella Suomea ja lapsen edunvalvontaa toteutettiin alueilla eri tavoin. Lisäksi kyselyn saaneille annettiin lupa välittää kyselyä eteenpäin, kun sellaisia tiedusteluja esitettiin. Tältä osin ei ole täysin varmaa tietoa siitä, minkä verran kyselyä lähetettiin edelleen. Poliisien kyselyyn annettiin 16 vastausta. Kyselyn jälkeen toteutettuun poliisien asiantuntijahaastatteluun osallistui viisi poliisin edustajaa eri puolilta Suomea. He edustivat erilaisia alueita, joilla lapsen edunvalvontaa toteutetaan eri malleja käyttäen. Vielä poliisin edustajat ovat toimittaneet sähköpostitse näkemyksiään lapsen edunvalvonnan tilanteesta, kun eivät olleet pystyneet reagoimaan Webropol-kyselyyn tai osallistumaan haastatteluun, toimenpiteille asetetussa määräajassa.

Edellä selostetut haastattelut koskivat rikosasioita ja lapsen edunvalvonnan toteutumista viranomaistoiminnassa. Asiantuntijoina haastateltiin rikosasioita ja edunvalvontakysymyksiä hoitavia käräjätuomareita, syyttäjälaitoksen syyttäjiä ja poliisin edustajia. Myöhemmässä vaiheessa selvitettiin lapsen edunvalvojana toimivien näkemyksiä, lapsen edunvalvojien toimiessa eri malleilla. Viimeisenä selvitettiin oikeudenkäyntiavustajana pelkästään Tandem-mallilla⁹ toimivien näkemyksiä.

Lapsen edunvalvonnan tilanteen selvittäminen rikosasioissa edellytti prosessinomaista lähestymistapaa, koska kunkin edellisen asiantuntijahaastattelun perusteella pystyttiin syventämään tiedon tarvetta ja kohdistamaan se oikeaan suuntaan.

Lapsen edunvalvojan konkreettisesta työstä lastensuojeluasioissa ja rikosasioissa on kuultu lapsen edunvalvojan tehtävissä toimivia lastensuojelutyötaustaisia ja juristin koulutuksen saaneita henkilöitä. Tässä tarkoituksessa Webropol-kysely on toimitettu kaikille THL:n edunvalvojapankkiin ilmoittautuneille ja oman ilmoituksensa mukaan edunvalvojana toimiville eli yhteensä 118 henkilölle. Vastauksia kyselyyn saatiin 35 lapsen edunvalvojana toimivalta, ja vastauksia tuli kaikilta alueilta, kun aluejakona käytettiin tulevien hyvinvointialueiden mukaisia alueita. Suunnitelman laatijat saivat informaatiota lapsen edunvalvojana toimivien työskentelystä osallistumalla Kaakkois-Suomessa järjestettyyn poliisin ja lapsen edunvalvojien yhteistyökokoukseen, kuten edellä on kerrottu. Yhteistyökokouksessa käsiteltiin lapsen edunvalvonnan toteuttamista Tandem-mallilla.

Viimeisenä laadittiin kysely Tandem-mallilla toimiville oikeudenkäyntiavustajille, joiden yhteystiedot saatiin lapsen edunvalvojina Tandem-mallilla toimivilta ja ko. alueiden poliiseilta. Webropol-kysely toimitettiin 21 oikeudenkäyntiavustajalle, ja kyselyyn saatiin seitsemän vastausta. Vaikka vastauksia oli lukumääräisesti vähän, niiden sisältö oli kattava. Tältä osin selvitystyö keskittyi rikosasioita koskeviin kysymyksiin ja Tandem-mallin yksityiskohtiin.

⁸ Tiedot saatu sähköpostitse Miia Lehtiseltä, Barnahus-hankkeen poliisin edustajalta.

⁹ Käsite on selostettu suunnitelman aluvuossa 1.2.1.

Lapsen taloudelliseen edunvalvontaan liittyvien kysymysten selvittämiseksi lähetettiin Webropol-kysely DVV:n ja edunvalvontatoimistojen kautta edelleen levitettäväksi. Vastauksia tähän kyselyyn saatiin 11 kappaletta. Lisäksi tästä aiheesta haastateltiin DVV:n ylitarkastaja Marjukka Manniota ja ylitarkastaja Mikaela Björklundia. Heidän asiantuntemustaan hyödynnettiin lapsen taloudellista edunvalvontaa koskevan liittymäpinnan osalta lapsen edunvalvonnassa lastensuojeluasioissa ja rikosasioissa. Saara Tuulari osallistui suunnitelman laatimiseen lapsen taloudellisen edunvalvonnan asiantuntijana ja erityisesti taloudellisen edunvalvonnan rajapinnan selvittämisessä rikosasiassa ja lastensuojeluasiassa.

Koulutuskysymyksistä lapsen edunvalvonnan koulutuksen toteuttamisesta pyydettiin kirjallisesti koulutuksia toteuttaneilta tahoilta, Pelastakaa Lapset ry:ltä, Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoululta (XAMK) ja Lapin yliopistolta.

Edunvalvonnan lainsäädännön asiantuntijoina kuultiin Barnahus-hankkeen edustajia ja hankkeen järjestämissä tilaisuuksissa kuultiin ministeriöiden (STM, OM ja SM) ja sosiaalialan osaamiskeskusten edustajia. Lisäksi suunnitelman luonnosversio on ollut kommentoitavana THL:n asettaman lapsen edunvalvonnan seurantar ryhmän jäsenillä (alaluku 1.1.2.), eri ministeriöissä ja laajemmin THL:n asiantuntijoilla.

1.1.4. Suunnitelman laatimisessa noudatetut lähtökohdat

Lapsen edunvalvonnasta huolehtiminen koskee suhteellisen laajaa joukkoa lapsia. Kysymys on lapsen oikeuksien toteutumisesta häntä koskevassa asiassa, asiaa viranomaisessa käsiteltäessä. Kaakkois-Suomessa on koordinoitu lapsen edunvalvontaa rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa kymmenen vuoden ajan. Siellä rikosasioihin ja lastensuojeluasioihin on haettu lapsen edunvalvoja yhteensä noin sadalle lapselle vuodessa. Kaakkois-Suomen väestöpohja on 289 733¹⁰. Suhteutettuna koko Suomeen (väestö 5 533 793¹¹) voidaan arvioida, että vuosittain noin 2 000 lasta tarvitsee edunvalvojan rikosasiaan tai lastensuojeluasiaan.

Lapsen asiaa viranomaisessa käsiteltäessä on noudatettava vireillä olevan asian edellyttämää lainsäädäntöä. Alaikäisen edunvalvojina ovat pääsäännön mukaan hänen huoltajansa, mutta tuomioistuim voi kuitenkin vapauttaa huoltajan edunvalvojan tehtävästä ja tarvittaessa määrätä muun henkilön alaikäisen edunvalvojaksi (HolhTL 4.1 §). Sellainen menettely on tarpeen, kun lasta koskevassa asiassa normaalisti puhevaltaa käyttävä taho ei voi käyttää lapsen puolesta tai rinnalla puhevaltaa. Esitellyn lähtökohdan mukaisesti jokaisella lapsella tulee hänen asiaansa käsiteltäessä olla yhdenvertainen mahdollisuus saada itselleen edunvalvoja myös silloin, kun lapsen oma huoltaja ei voi toimia lapsen edunvalvojana käsiteltävässä asiassa.

Tämän suunnitelman tekemisessä asetettiin vaatimukseksi laatia ehdotus lasten edunvalvonnan valtakunnalliseksi ja alueelliseksi koordinaattiorakenteeksi. Lapsen oikeus edunvalvojan saamiseen korostuu, kun lapsen oma huoltaja ei voi eturistiriidan vuoksi toimia lapsen edunvalvojana asiassa. Ehdotuksessa edellytettiin otettavan kantaa siihen, mikä nimenomainen taho vastaa niiden vaatimusten toteuttamisesta, mitä lapsen edunvalvonnan toteuttaminen rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa valtakunnallisella ja alueellisella tasolla edellyttää. Lisäksi ehdotettavan mallin pitäisi olla vallitseviin olosuhteisiin nähden mahdollisimman tarkoituksenmukainen ja täyttää lapsen edunvalvonnan laatu-kriteerit selvityksen sisällön edellyttämällä tavalla.

Lapsen edun korostuminen asetettiin tässä suunnitelmassa lapsen edunvalvonnan laatu-kriteerien keskiöön. Siksi lähtökohtana oli, että lapsen edunvalvojina toimivat suorittavat ennen toiminnan aloittamista erityisen ja riittävän korkeatasoisen koulutuksen lapsen kanssa toimimisesta lapsen edunvalvonnan laadun varmistamiseksi. Siksi lapsen edunvalvojan koulutukselta edellytetään erityisiä kriteerejä lapsen edun mukaisen toiminnan varmistamiseksi. Koulutusrakenteen ja koulutuksen sisäl-

¹⁰ THL-Sotkanet väestö Kaakkois-Suomi 31.12.2020.

¹¹ THL-Sotkanet väestö Suomi 31.12.2020.

lön suunnittelun lähtökohtana oli, että lapsen edunvalvojien koulutukseen liittyvä akkreditoitu korkeatasoinen lapsen edunvalvojatutkinto varmistaisi yhdenmukaiset kriteerit toimia lapsen edunvalvojan tehtävissä rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa. Lapsen edunvalvojana toimivalta edellytettävällä lapsen edunvalvojatutkinnon suorittamisella voidaan taata lapsen edun toteutuminen erilaisissa asioissa siten kuin rikosasia ja lastensuojeluasia edellyttää.

Yhdenmukainen menettely edunvalvojamääräysten antamisessa lasta koskevassa asiassa ja lapsen edunvalvojien toiminnan etukäteinen, reaaliaikainen ja jälkikäteinen valvonta asetettiin valtakunnallisen lapsen edunvalvonnan suunnitelman lähtökohdaksi. Sellaiset tavoitteet todettiin voitavan varmistaa lapsen edunvalvojakisterin avulla. Vielä suunnitelman laatimisessa edellytettiin tehtäväksi erillinen selvitys lapsen edunvalvontaa koskevan lainsäädännön kehittämiseksi.

Lapsen edunvalvonnan valtakunnallisessa suunnitelmassa selvitettiin seurantaryhmän edellyttämällä tavalla alle 18-vuotiaan lapsen edunvalvonnan tila rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa. Rikosasioista huomioitiin erilaiset tilanteet, joissa lapsi on asianosaisena (asianomistajana ja epäiltyinä) mutta myös tilanne, kun lapsi ei ole rikosasiassa asianosaisena vaan todistajan asemassa. Lapsen edunvalvonnan suunnitelman laatimisessa on kyse vain lapsen edunvalvonnasta rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa, tarkennettuna vielä siten kuin suunnitelman laatimiseen liittyvistä rajauksista on todettu.

1.1.5. Suunnitelman laatimiseen liittyvät rajaukset

Lapsen edunvalvonnalla rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa on liittymäpintoja muihin asioihin, jotka voivat olla/tulla vireille samaa lasta koskien. Lapsen näkökulmasta olisi tärkeää, että häntä koskevat muut ja mahdollisesti toisessa viranomaisessa vireillä olevat asiat otettaisiin tarkoituksenmukaisella tavalla huomioon kutakin asiaa käsiteltäessä. Tämän suunnitelman toteuttamisessa on kuitenkin ollut välttämätöntä tehdä joitakin rajauksia siinä käsiteltävistä asioista.

Lapsen taloudellista edunvalvontaa käsiteltiin tässä suunnitelmassa vain sen verran kuin sillä on liittymäpinta rikosasiaan ja joissakin tilanteissa lastensuojeluasiaan. Tässä suunnitelmassa ei ole käsitelty muuta lapsen taloudellista edunvalvontaa kuin edellä mainitun liittymäpinnan osalta.

Suunnitelmassa ei käsitellä lapsen muuta edunvalvontaa, vaikka edunvalvonta liittyisi lapseen, kun kysymys ei ole rikosasiasta tai lastensuojeluasiasta. Suunnitelmassa ei myöskään käsitellä tilannetta, kun edunvalvonnan kohteena on 18 vuotta täyttänyt mutta jostakin syystä vajaavaltainen henkilö.

Suunnitelmaa laadittaessa on käynyt ilmi, että joissakin tilanteissa hyvin samantyyppiset edunvalvonnan käsitteet aiheuttavat sekaannusta. Silloin asiaa käsittelevällä ei välttämättä ole riittävää käsitystä lapsen edunvalvontaan tai ylipäätään edunvalvontaan liittyvistä erilaisista tilanteista. Siksi tässä suunnitelmassa selostetaan niitä edunvalvontaa koskevia käsitteitä (alaluku 1.2), jotka tulevat yleisimminkin esille lapsen edunvalvontaa käsiteltäessä. Sen sijaan tässä yhteydessä on tarpeen tehdä rajaus kahden käsitteen osalta, joista ei tässä suunnitelmassa ole kysymys.

Tässä suunnitelmassa ei ole kysymys *edunvalvontavaltuutuksesta*, eikä tätä tilannetta käsitellä. Edunvalvontavaltuutus tarkoittaa valtuutusta, kun valtuuttaja on määrännyt valtuutuksen tulemaan voimaan siinä tapauksessa, että hän tulee sairauden, henkisen toiminnan häiriintymisen, heikentyneen terveydentilan tai muun vastaavan syyn vuoksi kykenemättömäksi huolehtimaan asioistaan. Tästä menettelystä säädetään laissa edunvalvontavaltuutuksesta (648/2007).

Suunnitelmassa ei myöskään käsitellä edunvalvojan tarvetta, kun *lapsi tarvitsee edustajan oleskelulupaa ym.* koskevassa tilanteessa. Ilman huoltajaa tai muuta laillista edustajaa ja pakolaiskiintiössä tai ihmiskaupan uhrina olevaa lasta koskee erityissäätely, kuten kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta sekä ihmiskaupan uhrin tunnistamisesta ja auttamisesta annetussa laissa (746/2011, vastaanottolaki) ja kotoutumisen edistämisestä annetussa laissa (1386/2010, kotoutumislaki) todetaan. Silloin ilman huoltajaa tai muuta laillista edustajaa olevalle lapselle määrätään viivytyksettä edustaja, kun edellytykset täyttyvät. Näissä tilanteissa lapsi hakee oleskelulupaa tai oleskeluluvan saanut lapsi on pakolaiskiintiössä

tai joutunut ihmiskaupan uhriksi (vastaanottolaki 39.1 § ja kotoutumislaki 56 §). Edustaja voidaan määrätä myös muulle oleskeluluvan saaneelle lapselle, joka on Suomessa ilman huoltajaa tai muuta laillista edustajaa.

Vastaanottolain ja kotoutumislain perusteella toimivaa edustajaa ei tule sekoittaa muihin lapsen edunvalvontaa koskeviin tilanteisiin. Edustajan määrääminen perustuu vastaanottolain ja kotoutumislain erityissäätelyyn. Edustajan määrää kärkeäoikeus, jonka tuomiopiirissä sijaitsevan vastaanottokeskuksen asiakkaaksi lapsi on rekisteröity. Kotoutumislain mukaan hakemukseen edustajan määräämisestä sovelletaan, mitä vastaanottolaissa säädetään. Edustajan tehtävät määrittävät tämän lainsäädännön perusteella (kotoutumislaki 57 § ja vastaanottolaki 41 §, osin muutettu 851/2019). Edustaja käyttää huoltajalle kuuluvaa puhevaltaa lapsen henkilöä ja varallisuutta koskevissa asioissa sekä hoitaa lapsen varallisuutta siten kuin laissa säädetään. Edustajan tehtäviin ei kuulu lapsen päivittäinen hoito, kasvatusta tai muu huolenpito. Edustajan on tehtävänsä päättyessä tehtävä tili (vastaanottolaki 41 §, osin muutettu 851/2019).¹² Tässä selvitystyössä ei käsitellä enempää kotoutumislain mukaisen edustajan toimintaa lapsen kanssa.

Tässä suunnitelmassa ei käsitellä *lapsenhuoltolain mukaista edunvalvontaa*. Lapsenhuoltolain 5 c §:n (190/2019) perusteella lapselle voidaan määrätä edunvalvoja edustamaan lasta huoltajan sijasta lapsen henkilöä koskevassa asiassa, jos 1) huoltaja on esteellisyyden, sairauden tai muun syyn vuoksi estynyt edustamasta lasta ja 2) edunvalvojan määrääminen on tarpeen asian selvittämiseksi tai muuten lapsen edun turvaamiseksi. Sääntely on tullut voimaan 1.12.2019. Säännöstä sovelletaan erityislakina ja holhoustoimilakia yleislakina siltä osin kuin lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevassa laissa ei ole sääntelyä. Säännös ei tarkoita mahdollisuutta määrätä lapselle edunvalvoja huoltoriita-asiaan, koska lapsi ei ole huoltoriidassa asianosainen.

1.2. Suunnitelmassa käytetyt lapsen edunvalvontaa koskevat käsitteet

Suunnitelmaa laadittaessa ilmeni, että asiantuntijoiden haastatteluissa ja eri yhteyksissä muutoinkin käytetään erilaisia edunvalvontaan liittyviä käsitteitä, mutta käsitteitä käyttävät eivät välttämättä ymmärrä niitä samalla tavalla. Lapsen tulee olla keskiössä kaikissa prosesseissa, ja olisi tärkeää, että lapsen edusta kulloisessakin tilanteessa ja ylipäätään lapseen vaikuttavista asioista keskustelevat tahot ymmärtäisivät toisiaan. Tähän tavoitteeseen pääsemisen ehdoton edellytys on, että käytettävistä käsitteistä vallitsee kohtuullinen yksimielisyys.

1.2.1. Edunvalvontaa koskevia käsitteitä

Tässä valtakunnallisessa suunnitelmassa käytetään tässä aluvussa selostettuja käsitteitä. Edellä suunnitelman laatimisen rajausten yhteydessä on myös esitelty käsitteitä, joiden osalta voi olla erilaisia näkemyksiä.¹³

Edustaminen tarkoittaa tilannetta, että henkilöä koskevissa asioissa henkilö itse ei voi eri syistä edustaa itseään. Hän ei ole silloin oikeudellisesti kykenevä (oikeustoimikelpoinen) tekemään itseään koskevia ratkaisuja, vaan tarvitsee itselleen edustajan häntä koskevaa asiaa käsiteltäessä. Tästä henkilöstä käytetään nimitystä päämies.

¹² Eduskunnan oikeusasiamies on ottanut kantaa lapsen huostaanoton vaikutuksesta vastaanottolain 39 §:n perusteella määrätyn edustajan tehtävään ratkaisussa EOA 9.12.2020 Dnro EOAK/3126/2019. Edustajan tehtävä ei ratkaisun mukaan lakkaa huostaanottoon, vaan edustaja käyttää puhevaltaa lapsen henkilöä ja varallisuutta koskevassa asiassa.

¹³ Tässä ja seuraavissa aluvuissa esitellyt käsitteet eivät ole välttämättä aakkosjärjestyksessä vaan asian esittelemisen kannalta tarkoituksenmukaisessa järjestyksessä.

Lapsella tarkoitetaan iältään alle 18-vuotiasta henkilöä, jota koskevasta asiasta on kysymys.

Puhevalta ja sen käyttäminen tarkoittaa lapsen edustamista ja siten puhevallan käyttämistä lasta koskevassa asiassa. Rikosasioita ja lastensuojeluasioita koskee oma sääntely siitä, milloin lapsella on rinnakkainen puhevalta häntä edustavan tahon kanssa ja milloin lapsi käyttää asiassa itsenäisesti puhevaltaa. Näitä kysymyksiä käsitellään yksityiskohtaisesti myöhemmin tässä suunnitelmassa ko. asian yhteydessä puhevallan sisällön yhteydessä.

Edunvalvojana toimiminen tarkoittaa tässä suunnitelmassa tilannetta, jossa tietyssä asiassa tietylle henkilölle annetaan määräys toimia jonkun toisen henkilön edunvalvojana. Silloin edunvalvoja käyttää puhevaltaa ja tekee muita toimenpiteitä, joihin hänet on erikseen määrätty. Edunvalvojan toimivaltuudet ilmenevät hänelle annetusta edunvalvojan määräyksestä. Lisäksi edunvalvojana toimiminen tarkoittaa tilannetta, jossa alaikäisen edunvalvojana toimii lähtökohtaisesti alaikäisen huoltaja. Tässä suunnitelmassa on kuitenkin kysymys siitä, että eri syistä syntyy tarve määrätä lapselle uusi edunvalvoja, kun normaalisti lapsen edunvalvojana toimiva huoltaja ei voi toimia lapsen edunvalvojana.

Edunvalvojalle väliaikaisena annettu määräys (edunvalvojan väliaikainen määräys) tarkoittaa toimivaltuuksien määrittämistä edunvalvojalle toimia toisen henkilön puolesta. Väliaikainen edunvalvojan määräys antaa edunvalvojana toimivalle oikeuden toimia tietyn henkilön puhevallan käyttäjänä eli oikeuden edustaa toista henkilöä häntä koskevassa asiassa. Sellaisen määräyksen voi antaa tuomioistuimien. Jos asiaa ei voida viivyttää, määräys voidaan antaa kuulematta sitä, jonka edunvalvomisesta on kysymys, sekä kuulematta muita henkilöitä, joita normaalisti asian käsittelyssä kuullaan (HolhTL 79 §, 649/2007). Näitä tahoja ovat tässä suunnitelmassa käsiteltävistä tilanteista alaikäisen huoltaja ja 15 vuotta täyttänyt alaikäinen, kun asia koskee edunvalvojan määräämistä alaikäiselle (HolhTL 73 §). Silloin yksittäiselle henkilölle on annettu väliaikainen edunvalvojan määräys, josta ilmenee edunvalvojalle annettava toimivaltuus toimia edunvalvojana.

Edunvalvojalle lopullisena annettu määräys (edunvalvojan määräys) annetaan joko suoraan ilman väliaikaista määräystä tai väliaikaisen edunvalvojan määräyksen antamisen jälkeen. Edunvalvojan määräys annetaan tietyssä asiassa ja tietylle henkilölle, jolloin edunvalvojana toimiva käyttää kyseisessä asiassa, määräyksessä mainitun henkilön puhevaltaa eli edustaa toista henkilöä häntä koskevassa asiassa. Kysymyksessä on yksittäiselle henkilölle annettu edunvalvojan määräys, josta ilmenee edunvalvojalle annettu toimivaltuus toimia ko. henkilön (tässä suunnitelmassa lapsen) edunvalvojana. Edunvalvojan määräys voidaan antaa sen jälkeen, kun hakemus on annettu tiedoksi niille tahoille, joita asia koskee. Samoin edunvalvojan määräys voidaan antaa väliaikaisen edunvalvojan määräyksen jälkeen. Silloin hakemusasia on jo annettu tiedoksi niille tahoille, joita kuulematta määräys aikaisemmin annettiin väliaikaisena. Ennen asian ratkaisemista näille tahoille varataan riittävä aika lausua edunvalvojan määräämisestä.

Edunvalvontapäätös tarkoittaa tietyssä asiassa annettua päätöstä edunvalvonnasta, ja siinä selostetaan perusteita, joilla päätös tehdään. Edunvalvontapäätöksessä on kysymys tietyssä edunvalvontasiassa annetusta ratkaisusta. Asiakirja sisältää laajemmin edunvalvontaa koskevan ratkaisun perustelut. Asiakirjaan on yleensä merkitty otsikoksi ”Päätös”. Asiakirjasta käytetään myös nimitystä ”Päätös edunvalvonta-asiassa” ja ”Edunvalvontamääräys”. Edunvalvontapäätös on yleensä pitempi asiakirja, ja siitä voidaan erottaa erilliseksi lyhyempi asiakirja nimeltään ”Edunvalvojamääräys” tai ”Edunvalvojan määräys”.

Edunvalvojamääräys tarkoittaa lyhyehköä asiakirjaa, josta lapsen edunvalvojalle annetun määräyksen sisältö ilmenee. Ks. edellä hakusana edunvalvontapäätös.

Edunvalvojan sijainen on yleiskäsite, jota käytetään usein edunvalvonnan yhteydessä. Silloin pääsäännön mukaan toimiva edunvalvoja ei voi toimia tässä tehtävässä ja hänelle määrätään sijainen. Tässä suunnitelmassa käsitellyissä tilanteissa lapsen edunvalvojana normaalisti puhevaltaa käyttävä taho ei pysty tässä tehtävässään toimimaan ja siksi lapselle määrätään edunvalvoja. Suunnitelmassa käytetään lapsen edunvalvoja nimitystä ja viitataan samalla siihen asiaan, rikosasiaan ja/tai lastensuojeluasiaan,

mistä on kysymys. Näin lapsen oikeudet häntä koskevassa asiassa korostuvat, mutta asiayhteydessä on myös selvää, mitä substanssiasiaa käsitellään. Lapsen edunvalvoja toimii pääsääntöisesti edunvalvojana toimivan henkilön (huoltaja tai muu laillinen edustaja) sijasta. Käsitteiden selkeyttämiseksi tätä edunvalvojan sijainen -käsitettä ei kuitenkaan käytetä tässä suunnitelmassa, kun puhutaan lapsen edunvalvojana toimivasta tahosta rikosasiassa ja/tai lastensuojeluasiassa.

Päätös edunvalvonta-asiassa. Ks. edellä hakusana edunvalvontapäätös.

THL:n edunvalvojanpankki tarkoittaa Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen verkkosivuilta löydetävää luetteloa alueellisesti käytettävissä olevista edunvalvojistamme Suomessa.

THL:n lastensuojelun käsikirja on Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen ylläpitämä lastensuojelun käsikirja. THL:n lastensuojelun käsikirja on tarkoitettu alan ammattilaisille lastensuojelua koskevan toiminnan kehittämisen ja asiakastyön tueksi. THL:n lastensuojelun käsikirja on saatavilla kaikille avoimesta verkkopalvelusta: <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja>

Vajaavaltainen tarkoittaa henkilöä, joka ei voi vajaavaltaisuuden vuoksi edustaa itseään pätevästi oikeudellisissa asioissa. Vajaavaltaisella tarkoitetaan alle 18-vuotiasta henkilöä (alaikäinen) ja sellaista 18 vuotta täyttäneitä henkilöä (täysi-ikäinen), joka on julistettu vajaavaltaiseksi (HolhTL 2 §).

1.2.2. Lastensuojeluasiaa koskevat käsitteet lapsen edunvalvonnassa

Lastensuojelulla tarkoitetaan toimenpiteitä, joiden tarkoituksena on turvata lapsen oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun.¹⁴ Ehkäisevää lastensuojelua on lähinnä muissa palveluissa tarjottu varhainen tuki, jota tulee olla tarjolla lapsille ja heidän perheilleen. Tällöin lapsi tai perhe ei ole lastensuojelun asiakkaana.

Lastensuojeluasia tulee vireille hakemuksesta tai kun sosiaalityöntekijä tai muu lastensuojelun työntekijä on saanut muutoin tietää mahdollisesta lastensuojelun tarpeesta olevasta lapsesta. Lastensuojeluasian vireilletulon jälkeen sosiaalityöntekijän tai muun lastensuojelun työntekijän on arvioitava välittömästi lapsen mahdollinen kiireellinen lastensuojelun tarve. Lisäksi on tehtävä sosiaalihuoltolain (1301/2014, SHL) mukainen palvelutarpeen arviointi, jollei sen tekeminen ole ilmeisen tarpeetonta. (LSL 26 § 1–3, 1302/2014). Lastensuojeluasian voi erillisellä hakemuksella laittaa vireille lapsen huoltaja, lapsen laillinen edustaja tai 12 vuotta täyttänyt lapsi. Lastensuojeluasia voi tulla vireille myös ilman erillistä ilmoitusta, jos sosiaalityöntekijä muuten saa tiedon lastensuojeluntarpeesta olevasta lapsesta. Tieto lastensuojelun tarpeesta tulee usein sosiaalitoimeen lastensuojeluilmoituksen kautta.

Palvelutarpeen arviointi sosiaalihuoltolain mukaisesti (SHL 36 §) tehdään lastensuojeluasian vireilletulon jälkeen, jollei arvioinnin tekeminen ole ilmeisen tarpeetonta. Palvelutarpeen arvioinnin yhteydessä selvitetään lastensuojelun tarve, ellei asia ole selvästi luonteeltaan sellainen, ettei lastensuojelun tukitoimia tarvita. (LSL 26 § 1–3, 1302/2014).

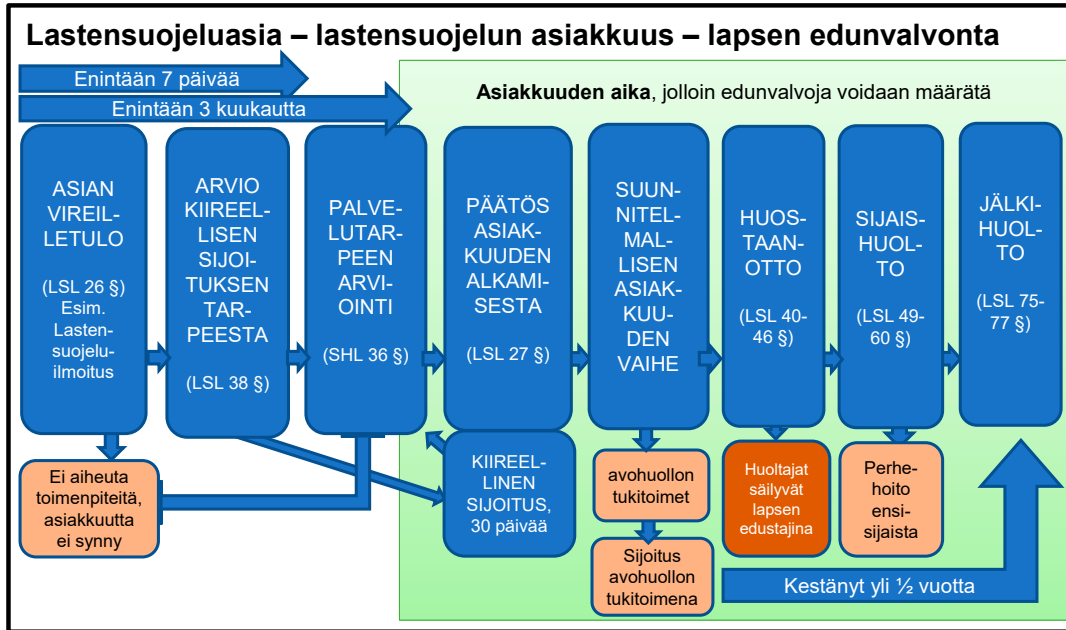
Lastensuojelun asiakkuus tarkoittaa tilannetta, jossa lastensuojelulain (417/2007, LSL) mukainen asiakkuus lastensuojelussa alkaa (LSL 27 §). Näissä tilanteissa sosiaalityöntekijä on todennut palvelutarpeen arvioinnin perusteella, että:

- 1a) lapsen kasvuolosuhteet vaarantavat tai ne eivät turvaa lapsen terveyttä tai kehitystä tai
- 1b) lapsi käyttäytymisellään vaarantaa terveyttään ja kehitystään ja
- 2) lapsi tarvitsee lastensuojelulain mukaisia palveluja ja tukitoimia.

Lastensuojelun asiakkuus alkaa myös silloin, kun lastensuojeluasian vireilletulon johdosta ryhdytään kiireellisiin toimiin lapsen terveyden ja kehityksen turvaamiseksi tai kun lapselle tai hänen perheelleen muutoin annetaan tässä laissa tarkoitettuja palveluja tai muuta tukea ennen palvelutarpeen arvioinnin valmistumista.

¹⁴ STM-verkkosivut: Lastensuojelu.

Edellä mainittujen lastensuojeluasian ja lastensuojelun asiakkuuden suhde lapsen edunvalvontaan voidaan kuvata havainnollisesti seuraavalla kuviolla (kuvio 1).



Kuvio 1. Lastensuojeluasian ja lastensuojelun asiakkuuden kuvaus suhteessa lapsen edunvalvontaan.¹⁵

Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän asema ja tehtävät on määritetty tarkasti laissa. Jokaiselle lastensuojelun asiakkaana olevalle lapselle on nimettävä hänen asioistaan vastaava sosiaalityöntekijä, jonka tulee olla sosiaalihuollon ammattihenkilöistä annetussa laissa (817/2015) tarkoitettu sosiaalihuollon ammattihenkilö (LSL 13 b §, 297/2016). Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän vastuu lapsen edun turvaamisesta tarkoittaa sitä, että hänen on valvottava lapsen edun toteutumista ja avustettava virkansa puolesta lasta tai nuorta puhevallan käytössä sekä tarvittaessa ohjattava lapsi tai nuori oikeusavun piiriin taikka huolehdittava siitä, että lapselle haetaan tarvittaessa (LSL 22 §:n tilanteissa) edunvalvojaa (LSL 24 §¹⁶). Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän velvollisuus lapsen avustamisesta ja ohjaamisesta tarkoittaa esimerkiksi tilanteita, joissa on kysymys lapsen kuulemisesta tai muusta hänen puhevaltansa käyttämisestä. Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä on kokonaisvastuussa lapsi- ja perhekohtaisen lastensuojelun toteuttamisesta, johon kuuluu muun muassa lapsen ja perheen tuen tarpeen arviointi ja seuranta sekä pääosin tarvittaviin palveluihin ja tukitoimiin liittyvä päätöksenteko.¹⁷

Lapsen edunvalvoja lastensuojeluasiassa tarkoittaa lapsella olevaa edunvalvojaa, joka on määrätty lapselle häntä koskevaan lastensuojeluasiassa. Lapsen edunvalvojan määräys lastensuojeluasiassa voi olla sisällöltään suppea tai laaja. Kysymyksessä voi olla esimerkiksi määräys toimia huoltajan sijaan lapsen edunvalvojana lastensuojeluasiassa, kuten esimerkiksi lapsen sijaishuoltopaikan muuttamista koskevassa asiassa tai huostaanottoasiassa (suppea määräys). Toisaalta kysymys voi olla lapsen edun valvomisesta häntä koskevassa lastensuojeluasiassa yleisesti, kunnes lapsi täyttää 18 vuotta (laaja määräys).

¹⁵ Heikkilä – Rantaeskola – Suikkanen-Malin 2018, s. 52 ja tässä kuviota on edelleen täydennetty.

¹⁶ Säännöksessä on mainittu myös muita velvoitteita, mutta niitä ei ole tarkoituksenmukaista tässä selostaa. Ne ovat löydettävissä esim. THL-verkkosivuilta: Lastensuojelun käsikirja, lastensuojelun toimijoiden tehtävät.

¹⁷ HE 252/2006 vp s. 16, 81, 84. Sääntely on lisätty lastensuojelulakiin lain esitöiden (HE 252/2006 vp, s. 16) mukaan vuonna 1990 uudistuksessa. Erillisen edunvalvojan määrääminen riitaisissa lastensuojeluasioissa helpottaa sosiaalityöntekijän roolia lapsen edun valvojana ja yhteistyötä vanhempien ja lapsen kanssa lain esitöiden mukaan.

Sosiaalityötaustainen henkilö tarkoittaa sosiaalityön tutkinnon tai sosiaalialan tutkinnon suorittanutta henkilöä. Tutkinnoista sosiaalityön tutkinto tarkoittaa sosiaalityöntekijän kelpoisuutta. Silloin henkilö on suorittanut ylempään korkeakoulututkinnon, johon sisältyy tai jonka lisäksi henkilö on suorittanut pääaineopinnot sosiaalityössä tai tätä pääainetta vastaavat yliopistolliset opinnot. Tutkinnoista sosiaalialan tutkinto tarkoittaa ammattikorkeakoulussa suoritettua sosionomin AMK- tai YAMK-tutkintoa.

Lastensuojelutyötaustainen henkilö tarkoittaa henkilöä, jolla on soveltuva pohjakoulutus ja joka omaa työkokemuksen lastensuojelutyöstä. Työkokemus voi olla kertynyt erilaisista tehtävistä lastensuojelussa, kuten sosiaalityöstä, sijaishuollosta ja lastensuojelun tukipalveluista. Keskeistä on, että lastensuojelutyö on sisältänyt lasten kanssa työskentelyä ja lastensuojeluasioihin liittyviä tehtäviä. Työskentelyn myötä lastensuojelutyötaustaisella on vankka osaaminen lapsen kanssa toimimisesta erilaisissa tilanteissa.

Sosiaalialan osaamiskeskus kokoaa yhteistyöhön alueiden kuntia, tutkimuslaitoksia, koulutusorganisaatioita, järjestöjä ja muita tahoja.¹⁸ Kunkin osaamiskeskuksen tehtävänä on toimialueellaan turvata muun muassa sosiaalialalla tarvittavan asiantuntemuksen kehittyminen ja välittyminen, peruspalvelujen kehittyminen sekä erityisosaamista vaativien erityispalvelujen ja asiantuntijapalvelujen kehittyminen ja välittyminen, sosiaalialan perus-, jatko- ja täydennyskoulutuksen ja käytännön työn monipuolinen yhteys sekä sosiaalialan tutkimus-, kokeilu- ja kehittämistoiminnan toteutuminen.¹⁹

Sosiaalialan osaamiskeskusverkostolla tarkoitetaan yhteistyöverkostoa, jossa on edustus kaikista sosiaalialan osaamiskeskuksista. Alueellisia osaamiskeskuksia on 11 ja yksittäisen osaamiskeskuksen toimialue muodostuu 1–4 maakunnasta. Osaamiskeskuksat kattavat kaikki Suomen kunnat. Ruotsinkielisillä kunnilla on yhteinen osaamiskeskus.²⁰

1.2.3. Rikosasioita koskevaan lapsen edunvalvontaan liittyvät käsitteet

Rikosprosessilla tarkoitetaan menettelyä, jossa selvitetään jonkun tahon perusoikeuden epäiltyä loukkausta, jossa jonkun toiminnan epäillään täyttävän rikoksen tunnusmerkistön. Asiaa selvitetään oikeudellisesti tarkasti säännellyssä viranomaismenettelyssä, johon kuuluvat esitutkinta, syyteharkinta, tuomioistuinvaihe ja rangaistuksen täytäntöönpano.²¹

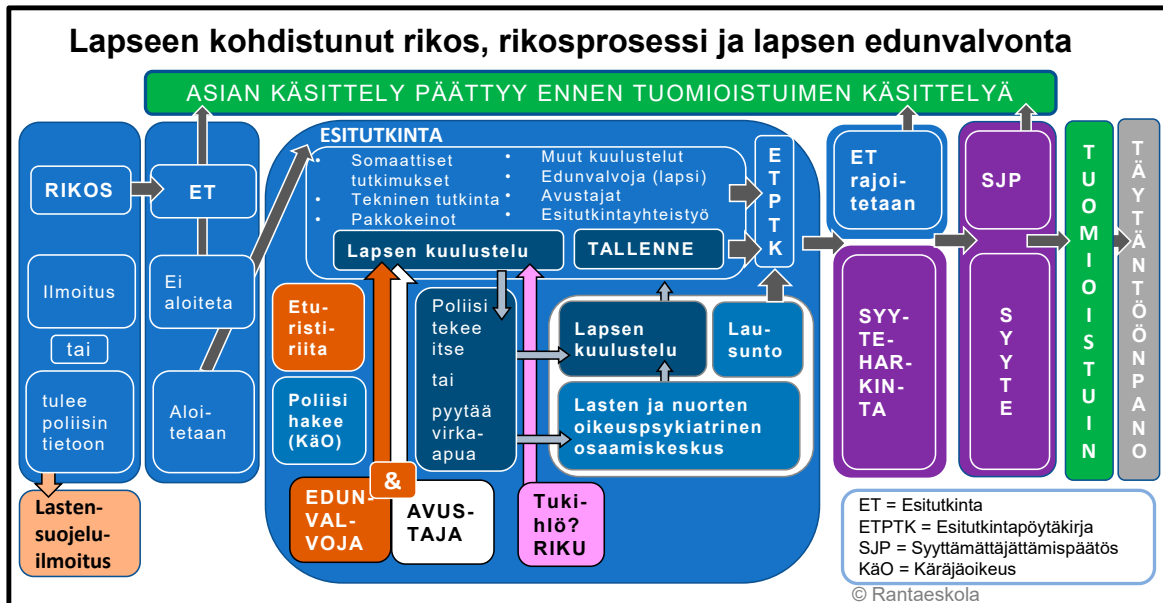
Seuraavaan kuvioon (kuvio 2) on sijoitettu rikosprosessiin liittyviä vaiheita yleisellä tasolla lapsen kohdistuneessa rikoksessa. Siitä on nähtävissä millä tavalla lapsen kohdistunutta rikosasiaa pääpiirteittäin selvitetään. Kuviossa ”esitutkinta-alueen” sisällä on yleisellä tasolla kuvattu esitutkinta-toimenpiteitä, mutta kuvaus painottuu lapsen kuulustelun toteuttamiseen.

¹⁸ STM-verkkosivut: Sosiaalialan osaamiskeskuksat.

¹⁹ Laki sosiaalialan osaamiskeskustoiminnasta (1230/2001) 2 §.

²⁰ STM-verkkosivut: Sosiaalialan osaamiskeskuksat.

²¹ Rantaeskola 2019, s. 16–17.



Kuvio 2. Lapsen kohdistuneen rikosasian vaiheet rikosprosessissa ja lapsen edunvalvonta.

Huoltajalla, jota epäillään, tarkoitetaan tässä suunnitelmassa huoltajaa, jolla on lapsen kohdistuneessa rikoksessa oikeus käyttää puhevaltaa, mutta hän ei voi käyttää lapsen puhevaltaa asiassa, koska huoltajan ja lapsen välillä on eturistiriita huoltajaan kohdistuvan rikosepäilyn vuoksi.

Huoltajalla, jota ei epäillä tarkoitetaan tässä suunnitelmassa huoltajaa, jolla on lapsen kohdistuneessa rikoksessa oikeus käyttää puhevaltaa, mutta hän ei voi käyttää puhevaltaa lapsen puolesta, koska toista huoltajana olevaa tai muuta huoltajalle/huoltajille läheistä henkilöä epäillään lapsen kohdistuneesta rikoksesta.

Lapsen edunvalvoja rikosasiassa tarkoittaa edunvalvojaa, joka toimii lapsen edunvalvojana rikosasiassa esitutkintalain (805/2011, ETL) perusteella annetulla määräyksellä. Tuomioistuimen on määrättävä alle 18-vuotiaalle asianosaiselle esitutkintaa varten edunvalvoja, jos on perusteltua syytä olettaa, että huoltaja, edunvalvoja tai muu laillinen edustaja ei voi puolueettomasti valvoa asianosaisen etua asiassa ja jos edunvalvojan määrääminen ei ole selvästi tarpeetonta (ETL 4:8.1, 1148/2019). Yleensä lapsen edunvalvojan hakemuksen tekee rikosasiassa sen tutkinnanjohtaja.

Seuraavassa kuviossa (kuvio 3) on nähtävissä konkreettisesti, milloin lapsen oma huoltaja ei voi käyttää puhevaltaa lasta koskevassa rikosasiassa. Sen sijaan lapsen omat vanhemmat käyttävät lapsen puolesta puhevaltaa, jos epäiltynä (tai asianomistajana) on lapsen ja hänen läheisiinsä nähden ulkopuolinen taho. Kumpikaan huoltajista ei voi käyttää kenenkään lapsen puhevaltaa, jos epäiltynä (tai asianomistajana) on jompikumpi huoltajista tai sisarukset toisiinsa nähden.

PUHEVALLAN KÄYTTÄMINEN LAPSEN PUOLESTA/RINNALLA RIKOSASIASSA

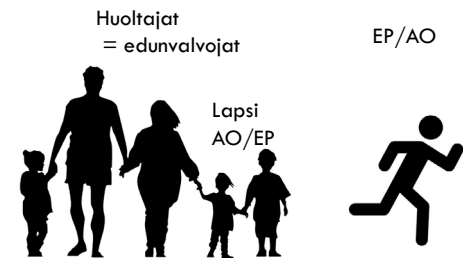
Lapseen henkilönä on kohdistunut rikos

Lapsi on epäiltyä / rikollisesta teosta epäiltyä

- Lapsen / hänen läheisiinsä nähden epäiltyä on ulkopuolinen taho

- **Eturistiriitaa ei ole**

- **Puhevaltaa käyttävät lapsen vanhemmat (sijasta tai rinnalla) > ovat lapsen edunvalvoja rikosasiassa**



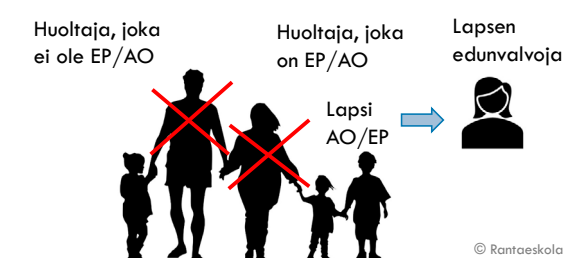
Lapseen henkilönä on kohdistunut rikos

Lapsi on epäiltyä / rikollisesta teosta epäiltyä

- Lapsen/tämän läheisiin nähden epäilty lähipiiriin kuuluva taho

- **Eturistiriitaa on** (asianosaisten välillä liian läheinen suhde)

- **Lapsen vanhemmat eivät voi käyttää puhevaltaa > ulkopuolinen lapsen edunvalvoja rikosasiassa** (Samoin, jos lapset toisiinsa nähden eri asianosaisasemissa)



Kuvio 3. Lapsen puhevallan käyttäminen rikosasiassa.

Rikosasioissa on käytössä erilaisia malleja lapsen edunvalvonnan toteuttamisessa silloin, kun lapsen oma vanhempi ei voi eturistiriitatilanteen vuoksi käyttää lapsen puhevaltaa. Näistä eri malleista käytetään tässä suunnitelmassa käsitteitä ”yhden juristin malli”, ”kahden juristin malli” ja ”Tandem-malli”. Selvitystyössä on lisäksi ilmennyt, että rikosasiassa voidaan määrätä lastensuojelutyötaustainen henkilö, jolla ei ole mitään koulutusta lapsen edunvalvojana toimimisesta rikosasiassa. Viimeksi mainitulla ei ole kokemusta eikä käsitystä, miten rikosasiaa käsitellään oikeudenkäynnissä. Tästä lapsen edunvalvonnan toteuttamisen tavasta käytämme tässä suunnitelmassa käsitettä ”edunvalvojana toimii henkilö ilman koulutusta”. Näiden käytössä olevien mallien selostaminen yksityiskohtaisesti on tarpeen.²²

Yhden juristin mallissa edunvalvojan tehtäviä ei ole eriytetty kahdelle henkilölle. Tässä mallissa juristikoulutuksen saanut henkilö toimii sekä lapsen edunvalvojana että oikeudenkäyntiavustajana. Hänellä voi olla kaksi eri määräystä mutta selvitystä laadittaessa ilmeni, ettei juristi välttämättä hae itselleen lainkaan oikeudenkäyntiavustajan määräystä. Silloin *edunvalvojan määräyksellä toimiva juristi* hoitaa edunvalvojan tehtävien lisäksi oikeudenkäyntiavustajan tehtävät mutta edunvalvojan määräyksellä ja laskuttaa käyttäen perusteena edunvalvonnan määräystä. Vaikka juristilla ei olisi määräystä oikeudenkäyntiavustajana toimimiseen, hänen on katsottava ammattinsa puolesta toimivan myös oikeudenkäyntiavustajana. Siksi malli on ikään kuin yhden juristin mallin sisällä, vaikka erillistä määräystä oikeudenkäyntiavustajana toimimiseen ei rikosasiassa olekaan lapsen edunvalvojan määräyksen lisäksi.

Yhden juristin mallissa tai pelkästään edunvalvojan määräyksellä toimittaessa on riskinä eturistiriidan syntyminen päämiehenä olevan lapsen ja edunvalvojan välille. Jos edunvalvojana toimiva juristi on eri mieltä puhevaltaan oikeutetun lapsen kanssa, lapsen mielipide ei välttämättä välity asian ratkaisevalle taholle. Alle 18-vuotiaalla lapsella on rinnakkainen puhevalta henkilöön koskevissa rikosasioissa puhevaltaan oikeutetun tahon kanssa, kun hän on täyttänyt 15 vuotta. Jos nuori on eri mieltä edunvalvojan kanssa, oikeudenkäyntiavustajan pitäisi huolehtia nuoren mielipiteen esittämisestä asian ratkaiseville tahoille. Kun tässä mallissa sama juristi toimii sekä edunvalvojana että oikeudenkäynti-

²² Suunnitelmassa selostetaan (alaluku 2.1.3) yksityiskohtaisesti näitä malleja ja niiden yleisyyttä, mutta selvästi käytetyimmät mallit selvityksen mukaan ovat tällä hetkellä ”yhden juristin malli” ja ”Tandem-malli”.

avustajana, juristin voi olla vaikeaa – ellei mahdotonta – tuoda lapsen näkökulma esille asian ratkaisuille tahoille.

Kahden juristin mallissa edunvalvojan tehtävät on eriytetty kahdelle henkilölle. Mallissa yksi juristi hoitaa edunvalvojan tehtävät ja toinen juristi oikeudenkäyntiavustajan tehtävät. Tähän malliin päädytään silloin, kun edunvalvojan tehtäviä hoitava ei voi ilmeisen eturistiriidan vuoksi hoitaa oikeudenkäyntiavustajan tehtäviä. Tilanne voi olla ajankohtainen lapsen käyttäessä itsenäisesti puhevaltaa henkilöönsä koskevista asioista, kuten edellä on kerrottu. Alle 18-vuotiaan mutta 15-vuotiaan lapsen käyttäessä itse itsenäisesti puhevaltaa, lapsi voi olla asiassa eri mieltä kuin edunvalvoja. Silloin oikeudenkäyntiavustajan tehtävänä on välittää päämiehensä mielipide asian ratkaisevalle taholle. Lapsen edunvalvojan ollessa eri henkilö kuin oikeudenkäyntiavustaja, lapsen edunvalvoja pystyy kertomaan näkemyksensä, jota hän pitää lapsen edun mukaisena.

Tandem-mallissa lapsen edunvalvojan tehtävät ja oikeudenkäyntiavustajan tehtävät on eriytetty. Silloin rikosasiassa lapsen edunvalvojana toimii lastensuojelutyötaustainen henkilö ja oikeudenkäyntiavustajana juristikoulutuksen saanut henkilö. Tandem-mallissa lapsen edunvalvojana toimiva valitsee lapselle oikeudenkäyntiavustajan samoin kuin lapsen huoltaja(t), jos huoltaja(t) ei(vät) olisi asiassa esteellinen(-siä). Tandem-mallissa lapsen edunvalvojana rikosasioissa toimiva henkilö on saanut rikosasioiden hoitamiseen asianmukaisen ja riittävän koulutuksen.

1.2.4. Muita suunnitelmassa käytettyjä edunvalvontaan liittyviä käsitteitä

Edunvalvonta taloudellisissa asioissa tarkoittaa, että lapselle²³ määrätään taloudellisten asioiden edunvalvoja hoitamaan lapsen varallisuutta. Taloudellisten asioiden edunvalvojan tehtävänä on säilyttää lapsen varallisuus (omaisuus) ja estää lapsen varallisuuden väärin käyttäminen. Lapsen taloudellista edunvalvontaa koskevasta asiasta tehdään erillinen ratkaisu. Lapsen taloudellinen edunvalvonta viittaa tässä suunnitelmassa käsitteenä lapsella olevan varallisuuden hoitamiseen taloudellisessa edunvalvonnassa.

Edunvalvoja taloudellisissa asioissa on henkilö, joka on erillisellä määräyksellä määrätty hoitamaan lapsen omaisuuteen liittyviä asioita. Tuomioistuin voi määrätä edunvalvojan myös täysi-ikäiselle, joka sairauden, henkisen toiminnan häiriintymisen, heikentyneen terveydentilan tai muun vastaavan syyn vuoksi on kykenemätön valvomaan etuaan taikka huolehtimaan muun muassa omaisuuttaan koskevista asioista, jotka vaativat hoitoa eivätkä tule asianmukaisesti hoidetuiksi muulla tavoin. (HolhTL 8 §, 576/2008). Alaikäiselle voidaan määrätä edunvalvoja ennakollisesti taloudellisten asioiden hoitamiseen lapsen täytettyä 17 vuotta, jolloin edunvalvojan tehtävä alkaa alaikäisen täyttäessä 18 vuotta. (HolhTL 9 §). Tuomioistuimen on määrättävä edunvalvoja, jos henkilön varallisuuden valvonnan toteuttaminen sitä edellyttää (HolhTL 10 §).²⁴

Henkilöön liittyvä edunvalvonta tarkoittaa tilanteita, jossa henkilö on kykenemätön valvomaan etuaan tai huolehtimaan itseään koskevista asioista. Tuomioistuin voi määrätä edunvalvojan täysi-ikäiselle, joka sairauden, henkisen toiminnan häiriintymisen, heikentyneen terveydentilan tai muun vastaavan syyn vuoksi on kykenemätön valvomaan etuaan taikka huolehtimaan muun muassa itseään koskevista asioista, jotka vaativat hoitoa eivätkä tule asianmukaisesti hoidetuiksi muulla tavoin. (HolhTL 8 §, 576/2008).

Väestötietojärjestelmä on rekisteri, josta löytyy ajantasaiset henkilötiedot Suomen kansalaisista ja Suomessa vakinaisesti tai tilapäisesti asuvista ulkomaalaisista henkilöistä, rakennuksista, rakennus-

²³ Luonnollisesti aikuisella oleva varallisuus voi edellyttää myös edunvalvojan määräämistä. Suunnitelman rajausten mukaisesti tässä käsitellään tilannetta vain lapsen varallisuuden osalta.

²⁴ Sellaisia tilanteita ovat: 1) kuolleelta on jäänyt perintö eikä perillistä tai testamentinsaajaa taikka hänen olinpaikkaansa tiedetä taikka perillinen tai testamentinsaaja ei muuten voi valvoa oikeuttaan, 2) muutoin on tarpeen, että poissa olevan oikeutta valvotaan tai hänen omaisuuttaan hoidetaan, 3) tulevasta tapahtumasta riippuu, kenelle omaisuus menee, tai joku saa omaisuuden omistusoikeuksin haltuunsa vasta myöhemmin ja edustaja on tarpeen valvomaan tulevan omistajan oikeutta tai hoitamaan omaisuutta hänen lukuunsa, tai 4) lahjakirjassa tai testamentissa on määrätty, että saajalle tuleva omaisuus on uskottava muun henkilön kuin saajan hoidettavaksi, ja määräys saadun omaisuuden hoitamiseen on sen saajan edun mukaista.

hankkeista, huoneistoista sekä kiinteistöistä. Väestötietojärjestelmään rekisteröidään henkilöiden ja rakennusten yksilöintiä koskevat perustiedot. Rekisterissä olevia tietoja käytetään Suomen tietohuollossa, kuten julkishallinnossa, vaalien järjestämisessä, verotuksessa ja oikeushallinnossa sekä tutkimuksessa ja tilastoinnissa. Yritykset ja yhteisöt voivat saada käyttöönsä myös väestötietojärjestelmän tietoja.²⁵

1.3. Lapsen edunvalvonnan sääntelyn kuvaus yleisesti

Lapsen edunvalvonnan sääntelyä on ensinnäkin syytä lähestyä jaotteleamalla sääntely kansainväliseen ja kansalliseen sääntelyyn. Lisäksi on tarpeen tarkastella kotimaisen sääntelyn sisältöä yleisesti eri asiarhmissä sovellettavia säännöksiä.

1.3.1. Lapsen edunvalvonnasta kansainvälisen sääntelyn perusteella

Lapsen oikeudet (lapsen osallisuus) vahvistuvat lapsen henkilöä koskevassa asiassa lapsen edunvalvojan määräämisen ja siten edunvalvojan toiminnan kautta, kuten YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus²⁶ (60/1991, LOS) edellyttää. Yleissopimuksen mukaan lapselle on annettava erityisesti mahdollisuus tulla kuulluksi häntä koskevissa oikeudellisissa ja hallinnollisissa toiminna joko suoraan tai edustajan tai asianomaisen toimielimen välityksellä kansallisen lainsäädännön menettelytapojen mukaisesti (LOS 12 artikla). Suomessa näitä eri tilanteita säännellään useassa eri laissa.

Yleissopimus edellyttää, että sopimusvaltiot ensinnäkin kunnioittavat ja takaavat yleissopimuksessa tunnustetut oikeudet kaikille niiden lainkäyttövallan alaisille lapsille ilman minkäänlaista lapsen, hänen vanhempiansa tai muun laillisen huoltajansa rotuun, ihonväriin, sukupuoleen, kieleen, uskontoon, poliittisiin tai muihin mielipiteisiin, kansalliseen, etniseen tai sosiaaliseen alkuperään, varallisuuteen, vammaisuuteen, syntyperään tai muuhun seikkaan perustuvaa erottelua. Lisäksi yleissopimus edellyttää, että sopimusvaltiot ryhtyvät kaikkiin tarpeellisiin toimiin varmistaakseen, että lasta suojellaan kaikenlaiselta syrjinnältä ja rangaistukselta, jotka perustuvat hänen vanhempiansa, laillisten huoltajiensa tai muiden perheenjäsentensä asemaan, toimintaan, mielipiteisiin tai vakaumuksiin. (LOS 2 artikla).

Kaikissa sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelinten lapsia koskevissa toiminna on huomioitava lapsen etu (LOS 3 artikla). Lapsen edunvalvonnan turvaaminen on sopimusvaltioiden veloitteena, koska sopimus velvoittaa sopimusvaltioita ryhtymään kaikkiin tarpeellisiin lainsäädännöllisiin, hallinnollisiin ja muihin toimiin yleissopimuksessa tunnustettujen oikeuksien toteutumiseksi. Taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten oikeuksien toteuttamiseksi sopimusvaltiot ryhtyvät mahdollisimman täysimääräisesti tällaisiin toimiin käytettävissä olevien voimavarojensa mukaan ja tarvittaessa kansainvälisen yhteistyön puitteissa. (LOS 4 artikla).

Euroopan neuvoston ministerikomitean suuntaviivoissa lapsiystävällisestä oikeudenkäytöstä vuodelta 2010 on käsitelty suunnitelman aihepiirin tilannetta yksityiskohtaisesti.²⁷ Kokoavasti seuraavien suuntaviivojen korostaminen on tarpeen:

²⁵ Väestötietojärjestelmää säännellään lailla väestötietojärjestelmästä ja Digi- ja väestötietoviraston varmennepalveluista (661/2009).

²⁶ YK:n yleissopimus lasten oikeuksista hyväksyttiin YK:n yleiskokouksessa 20.11.1989 ja se tuli kansainvälisesti voimaan 2.9.1990. Suomessa sopimus on ollut vuodesta 1991 voimassa (1129/1991).

²⁷ Euroopan neuvoston suuntaviivat 2010.

- Jos vanhempien ja lapsen välillä on eturistiriita, toimivaltaisen viranomaisen olisi nimitettävä lapselle joko edunvalvoja tai muu riippumaton edustaja edustamaan lapsen näkemyksiä ja etua. (Kohta 42).
- Lapsen asianajajan, edunvalvojan tai laillisen edustajan olisi ilmoitettava ja selitettävä päätös tai tuomio lapselle lapsen tietämystason mukaisella kielellä ja annettava tarvittavat tiedot mahdollisista toimenpiteistä, kuten muutoksenhakumenettelyistä tai riippumattomista valitusmenettelyistä. (Kohta 75).
- Jos päätöstä ei ole pantu täytäntöön, lapsen asianajajan, edunvalvojan tai laillisen edustajan olisi kerrottava lapselle käytettävissä olevista oikeudellisista tai tuomioistuinjärjestelmän ulkopuolisista muutoksenhakekeinoista. (Kohta 77).
- Lapsen asianajajalla, edunvalvojalla tai laillisella edustajalla olisi oltava valtuudet ryhtyä kaikkiin tarvittaviin toimiin vahingonkorvauksen vaatimiseksi sellaisen rikosoikeudenkäynnin aikana tai jälkeen, jossa uhrina on lapsi. Valtio voisi tarvittaessa maksaa tästä aiheutuvat kustannukset ja periä ne rikoksentehtäjältä. (Kohta 81).
- Asianajajalla on eri rooli kuin suuntaviivassa 42 mainitulla edunvalvojalla, koska viimeksi mainitun nimittää tuomioistuin eikä ”päämies” itse. Edunvalvojan olisi autettava tuomioistuinta lapsen edun määrittämisessä. Asianajajan ja edunvalvojan tehtävien antamista samalle henkilölle olisi vältettävä mahdollisen eturistiriidan ehkäisemiseksi. Toimivaltaisen viranomaisen olisi tietyissä tapauksissa nimitettävä lapselle joko edunvalvoja tai muu riippumaton edustaja edustamaan lapsen näkemyksiä. Näin voidaan tehdä lapsen tai jonkun muun osapuolen pyynnöstä. (Kohta 105).
- Oikeudenkäyttöä voidaan muovata lapsiystävälliseksi monin toimenpitein vielä oikeudenkäynnin jälkeenkin. Tavoite lapsiystävällisyydestä alkaa päätöksen tai tuomion ilmoittamisesta ja selittämisestä lapselle (suuntaviiva 75). Tätä tietoa olisi täydennettävä selittämällä mahdollisesti toteutettavia toimenpiteitä, kuten muutoksenhakua tai riippumattoman valitusmenettelyn käyttöä. Toimenpide olisi lapsen edustajan eli oikeudellisen järjestelmän mukaan joko asianajajan, edunvalvojan tai laillisen edustajan tehtävänä. Suuntaviivoissa 75, 77 ja 81 viitataan näihin edustajiin. (Kohta 134).

Lapsen oikeuksien edistämistä ja suojaamista koskevien EU:n suuntaviivojen (2007) mukaan määritellyt toiminnot ovat keskiössä. EU:n olisi muun muassa tuettava ja rohkaistava kumppanimaita kehittämään valtion virkamiesten, parlamentin jäsenten, tuomioistuimen edustajien, yhteisöjen ja uskonnollisten johtajien, opettajien, sosiaalityöntekijöiden, terveysalan työntekijöiden, poliisin, rauhanturvaajien ja kaikkien muiden lasten parissa ja lasten hyväksi työskentelevien toimijoiden valmiuksia, muun muassa koulutuksen avulla ja kehittämällä lastensuojelupolitiikkaa siten, että annetaan selkeät ohjeet asianmukaisesta menettelystä, joka liittyy lasten parissa työskentelyyn sekä raportointijärjestelyistä silloin, kun kumppanien ja sopimussuhteisten toimijoiden menettelyssä ilmenee tai epäillään väärinkäytöksiä. On erityisen tärkeää, että lainvalvontaviranomaiset pystyvät edistämään lapsen oikeuksia ja turvaamaan lapsen oikeuksien toteutumisen sekä varmistamaan, että kansainvälisiä normeja ja välineitä noudatetaan.²⁸

Edellä selostetut lapsen oikeuksien lähtökohdat ovat voimassa rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa. Lisäksi rikosasioissa lapsen oikeuksia on parannettu Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivillä 2012/29/EU (Uhridirektiivi 2012/29/EU), jolla määritetään rikoksen uhrien oikeuksia, tukea ja suojelua koskevista vähimmäisvaatimuksista.

Uhridirektiivi (2012/29/EU) määrittää veloitteet rikoksen uhrien oikeuksien toteuttamiseksi. Uhridirektiivin veloitteet koskevat rikoksen uhreille annettavaa tietoa, tukea ja suojelua sekä heidän osallistumistaan rikosoikeudellisiin menettelyihin. Uhridirektiivin (2012/29/EU) täytäntöönpano on

²⁸ Euroopan neuvoston suuntaviivat 2010.

tarkoittanut muun muassa esitutkintalain muuttamista. Esitutkintalakiin on säädetty mm. velvollisuus ilmoittaa uhrin oikeuksista, velvollisuus ohjata tukipalveluihin sekä velvoite tehdä henkilökohtainen arviointi sen selvittämiseksi, tarvitseeko uhri erityisiä suojelutoimenpiteitä esitutkinnan ja oikeudenkäynnin aikana.²⁹

1.3.2. Lapsen edunvalvontaa koskevasta sääntelystä

Holhustoimesta annettu laki (442/1999, holhustoimilaki, HolhTL) sääntelee muun muassa lapsen edunvalvontaa yleislakina. Holhustoimen tarkoituksena on valvoa niiden henkilöiden etua ja oikeutta, jotka eivät vajaanvaltaisuuden, sairauden, poissaolon tai muun syyn vuoksi voi itse pitää huolta taloudellisista asioistaan. Jos jonkun etua on valvottava muussa kuin taloudellisessa asiassa, holhustoimi huolehtii siitä osin kuin holhustoimilaisissa erikseen säädetään. (HolhTL 1 §).

Alaikäisen huoltajina ovat hänen huoltajansa, jollei holhustoimilaisissa toisin säädetä (HolhTL 4 §). Lapsenhuoltolaisissa määritetään lapsen huolto. Yleensä lapsen huoltajia ovat hänen vanhempansa tai henkilöt, jolle lapsen huolto on uskottu. Lapsen huolto päättyy lapsen täyttäessä kahdeksantoista vuotta. (HTL 3 §, 352/2019). Lapsenhuoltolaki määrittää siten lapsen huoltajat ja holhustoimilaki määrittää lapsen huoltajien aseman lapsen asioiden hoitamisessa ja puhevallan käytössä.

Tässä suunnitelmassa on kysymys holhustoimilain mukaisesti ikänsä perusteella edunvalvonnan tarpeesta olevasta lapsesta, kun hänen huoltajansa ei voi puolueettomasti käyttää lapsen puhevaltaa. Keskiössä on ikänsä perusteella vajaanvaltaisen eli alle 18-vuotiaan henkilön, alaikäisen lapsen edunvalvontaa koskevien kysymysten selvittäminen. Vajaanvaltaisella tarkoitetaan alle 18-vuotiasta henkilöä (*alaikäinen*) ja sellaista 18 vuotta täyttänyttä henkilöä (*täysi-ikäinen*), joka on julistettu vajaanvaltaiseksi (HolhTL 2 §).

Alaikäisen edunvalvojina ovat hänen huoltajansa, jollei holhustoimilaisissa toisin säädetä, kuten edellä on todettu. Tuomioistuimien voi holhustoimilain perusteella vapauttaa huoltajan edunvalvojan tehtävästä ja erityistilanteissa määrätä lapsen oikeuksien toteutumiseksi muun henkilön alaikäisen edunvalvojaksi. (HolhTL 4.1 §). Silloin rikosasiassa tai lastensuojeluasiassa normaalisti lapsen puhevaltaa käyttävä(t) taho(t) vapautetaan tästä tehtävästä ja hänen (heidän) tilalle(en) asiaan tulee lapsen edunvalvoja. Sama henkilö voi toimia lapsen edunvalvojana molemmissa asioissa, jos hänellä on kumpaankin asiaan määräys.³⁰

Lapsen edunvalvonnasta lastensuojeluasiassa

Edunvalvojan määräämistä lapselle lastensuojeluasioissa on säännelty 1.1.2008 alkaen lastensuojelulain.³¹ Kysymyksessä on erityissääntely edunvalvojan määräämisestä lapselle häntä koskevaan lastensuojeluasiaan huoltajan sijasta. Sääntelyn mukaan lapselle tulee määrätä edunvalvoja käyttämään huoltajan sijasta lapsen puhevaltaa lastensuojeluasiassa edellytysten täytyessä. Lapselle tulee määrätä edunvalvoja, jos on perusteltu syy olettaa, ettei huoltaja voi puolueettomasti valvoa lapsen etua asiassa ja edunvalvojan määrääminen on tarpeen asian selvittämiseksi tai muutoin lapsen edun turvaamiseksi. (LSL 22.1 §). Säännöksessä olevan viittauksen myötä edunvalvojan määräämiseen sovelletaan, mitä holhustoimilaisissa säädetään. Lapsen edunvalvojaksi lastensuojeluasiaan voidaan määrätä tehtävään

²⁹ SM 14/2016 s. 9–10.

³⁰ Edunvalvojan määrääminen on mahdollista muun lainsäädännön perusteella, joita tässä suunnitelmassa tarkastellaan vain taloudellisen edunvalvonnan osalta, jos sillä on liittymäpinta lastensuojelu- tai rikosasiaan.

³¹ Tätä ennen voimassa ollut menettelyä ei ole tarkoituksenmukaista käsitellä tässä selvityksessä laajemmin. Silloin lapsen edunvalvonnasta lapsen henkilöä koskeissa lastensuojeluasioissa ei ollut erityissääntelyä ja pääsääntöisesti lapsen huoltaja toimi puhevallan käyttäjänä lasta koskeissa asioissa lain esitöiden (HE 252/2006 vp, s. 133–134) mukaan, jollei tuolloin voimassa olleen sosiaalihuollon asiakaslain perusteella edunvalvonnasta ollut päätetty toisin.

sopiva henkilö, joka antaa siihen suostumuksen. Sopivuutta arvioitaessa on muun ohella otettava huomioon edunvalvojaksi esitetyn taito ja kokemus sekä tehtävän laatu ja laajuus. (HolhTL 5 §).

Lastensuojelulain esitöissä viitataan ilmeisen puolueettomuuden vaarantumisen mahdollisuuteen esimerkiksi silloin, kun huoltajan tai hänelle läheisen henkilön epäillään tai todetaan pahoinpidelleen tai käyttäneen seksuaalisesti hyväkseen lasta.³² Lain esitöiden esimerkki viittaa yhteen tilanteeseen, jolloin lastensuojeluasiassa lapselle voi olla tarpeellista määrätä ulkopuolinen edunvalvoja. Lastensuojelulain esitöiden viittauksella ei ole tarkoitettu, että lapselle haettaisiin rikosasiaan edunvalvojaa lastensuojelulain perusteella.

Lapsen edunvalvonnasta rikosasiassa

Rikosasioissa lapsen edunvalvojan määräämistä on säännelty 1.1.2014 alkaen esitutkintalaissa.³³ Kysymyksessä on erityissääntely edunvalvojan määräämisestä lapselle yksittäisessä rikosasiassa. Edunvalvojan määrääminen lapselle on rikosasiassa tarpeen, kun hänen puhevaltaansa normaalisti käyttävä taho on estynyt käyttämästä rikosasiassa puhevaltaa lapsen puolesta tai rinnalla. Tuomioistuimen on määrättävä alle 18-vuotiaalle asianosaiselle esitutkintaa varten edunvalvoja, jos on perusteltua syytä olettaa, että huoltaja, edunvalvoja tai muu laillinen edustaja ei voi puolueettomasti valvoa asianosaisen etua asiassa ja jos edunvalvojan määrääminen ei ole selvästi tarpeetonta. (ETL 4:8.1, 1148/2019). Sääntelyssä ei oteta muutoin kantaa lapsen huoltoon tai muihin lapsen olosuhteita koskeviin kysymyksiin.³⁴

Lapsen edunvalvonnasta taloudellisissa asioissa

Lapsen taloudellisessa edunvalvonnassa on kysymys holhoustoimilain mukaisesta edunvalvojan määräyksestä. Jos alaikäinen on edunvalvojan kuoleman tai muun synn johdosta ilman edunvalvojaa, tuomioistuimen on määrättävä hänelle edunvalvoja (HolhTL 7.1 §). Lisäksi tuomioistuimen on määrättävä edunvalvoja, jos perillinen ei voi valvoa oikeuttaan, poissa olevan oikeuden valvomiseksi tai hänen omaisuutensa hoitamiseksi, samoin omaisuuden hoitamiseksi tulevan tapahtuman määrittäessä omaisuuden siirtymisestä tai lahjakirjan tai testamentin määräyksen johdosta (HolhTL 10 §). Lapsen taloudellisessa edunvalvonnassa noudatetaan holhoustoimilain yleissääntelyä, eikä aihepiiristä ole säädettyä muuta erityislainsäädäntöä.

Tässä valtakunnallisessa lapsen edunvalvonnan suunnitelmassa ei seurantaryhmän kanssa sovittujen rajausten mukaisesti käsitellä edunvalvontaa taloudellisissa asioissa, paitsi kun taloudellisen edunvalvonnan kysymykset tulevat esille rikosasiassa ja/tai lastensuojeluasiassa. Suunnitelmassa käytetään johdonmukaisesti käsitteitä ”edunvalvonta taloudellisissa asioissa” tai ”lapsen taloudellinen edunvalvonta”, vaikka holhoustoimilaissa viitataan tältä osin omaisuuteen, kuten edellä selostetusta sääntelystä voidaan havaita. Käsitevalinnalla pyritään erottamaan lapsen etujen valvominen erilliseksi ”omaisuuden etujen” valvomisesta.³⁵

³² HE 252/2006 vp, s. 134.

³³ Tätä ennen edunvalvoja määräämistä lapselle rikosasiassa koskevaa sääntelyä pidettiin epäselvänä (HE 222/2010 vp, s. 47–48). Tilannetta säänteli holhoustoimilain 91 §, jossa on kysymys ilmoituksesta edunvalvonnan tarpeesta olevasta henkilöstä menettelyineen, mutta yleisiä säännöksiä huoltajan esteellisyydestä ei ollut.

³⁴ Heikkilä – Rantaeskola – Suikkanen-Malin 2018, s. 24, 31–33.

³⁵ Saara Tuulari on tuonut esille käsitteiden merkityksen kommentoissaan suunnitelmaa. Voimme suunnitelman laatijoina yhtyä Tuularin näkemykseen, että ”omaisuuden edunvalvonta” viittaa sanaparina siihen, että omaisuuden etua valvotaan, mitä ei voida pitää perusteltuna.

1.4. Eri toimijat lapsen edunvalvonnan prosesseissa eri hallinnonaloilla

Lapsen edunvalvonnan toteuttaminen hajaantuu eri ministeriöiden alaisuuteen ja niiden alla vielä eri toimijoiden vastuualueille. Tässä yhteydessä on välttämätöntä tarkastella eri toimijoiden sijaintia ministeriötasolla, keskiportaassa ja kentän toiminnassa kuin myös sen tahon kannalta, kenen asiasta on kysymys. Viimeksi mainittu näkökulma ilmenee edunvalvojatasona kuviossa 4.

Lastensuojelun lainsäädäntö ja lastensuojelun yleinen ohjaus kuuluvat sosiaali- ja terveysministeriön (STM) alaisuuteen, kun tuomioistuinkäsittely kuuluu oikeusministeriön alaisuuteen. Viimeksi mainitussa tilanteessa lastensuojeluasiaa käsitellään hallinto-oikeudessa tai korkeimmassa hallinto-oikeudessa. Keskiportaana käytännön toimintaa ohjaa sosiaalitoimen alueella Terveystieteiden tutkimuskeskus (THL) ja tuomioistuinkäsittelyn osalta Tuomioistuinvirasto (TIV). Tuomioistuinlaitoksen ohjauksen toteuttamisessa tulee huomioida tuomarin riippumattomuus ratkaisuja tehtäessä.

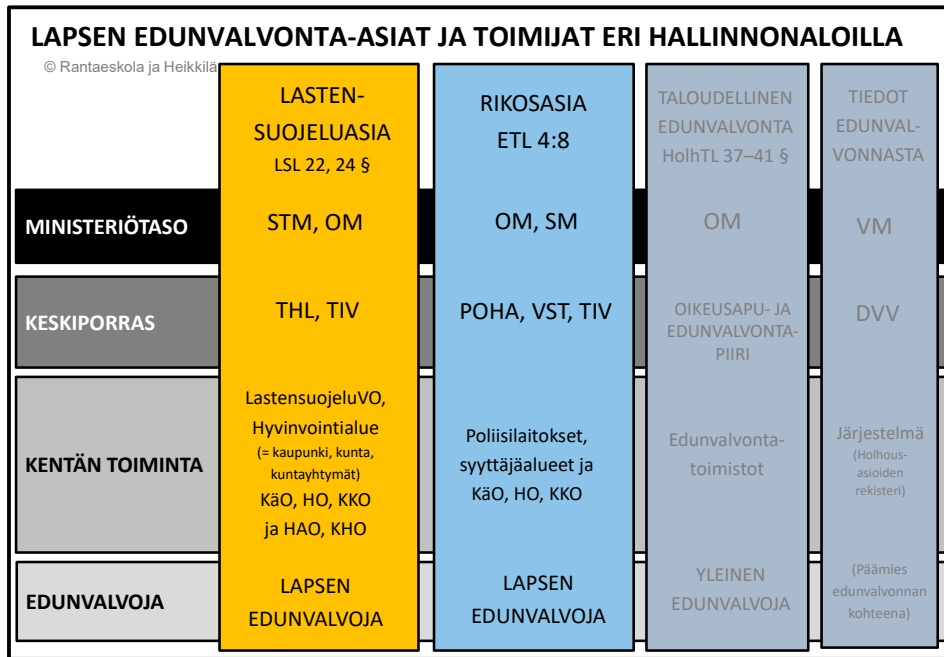
Rikosprosessin toimijat kuuluvat sisäministeriön (esitutkintaviranomaiset³⁶) ja oikeusministeriön (tuomioistuimet ja syyttäjät) alaisuuteen. Keskiportaalla rikosasioiden käytännön työn ohjaaminen kuuluu esitutkintavaiheessa Poliisihallitukselle (POHA), syyteharkintavaiheessa Valtakunnansyyttäjän-toimistolle (VST) ja tuomioistuinkäsittelyn vaiheessa Tuomioistuinvirastolle (TIV).

Oikeusministeriön tehtävänä on holhoustoimea koskevan lainsäädännön valmistelu. Lisäksi oikeusministeriön hallinnonalalle kuuluvat valtion oikeusapu- ja edunvalvontapiirit, joiden tehtävänä on järjestää yleistä edunvalvontaa. Yleisten edunvalvontapalveluiden järjestämisen yleinen ohjaus ja valvonta kuuluu oikeusministeriölle valtion oikeusapu- ja edunvalvontapiireistä annetun lain (477/2016) perusteella. Oikeusministeriön hallinnonalaan kuuluvat hallintoprosessista ja yleisen lainkäytön alaan kuuluvasta rikosprosessista asiaa käsittelevistä tuomioistuimista hallinto-oikeudet (HaO), korkein hallinto-oikeus (KHO), syyttäjälaitos, käräjäoikeudet (KäO), hovioikeudet (HO) ja korkein oikeus (KKO).

Digi- ja väestötietovirasto (DVV), jonka tehtävänä on muun muassa valvoa taloudellisten asioiden edunvalvojien toimintaa, kuuluu valtiovarainministeriön hallinnonalalle. Ahvenanmaan maakunnassa holhousviranomaisena toimii Ahvenanmaan valtionvirasto. Lapsen taloudellinen edunvalvonta kuuluu siten valtiovarainministeriön alaisuuteen, kun kysymys on DVV:n toiminnasta.

Tässä suunnitelmassa käsiteltyllä lapsen taloudellisella edunvalvonnalla voi olla liittymäpinta siten sekä oikeusministeriön että valtiovarainministeriön alaisuudessa oleviin toimintoihin. Näin on siis silloin, kun lapsen taloudellisella edunvalvonnalla on liittymäpinta lasta koskevaan rikosasiaan tai lastensuojeluasiaan. DVV hoitaa taloudelliseen edunvalvonnan käytännön toiminnan, jos lapsen taloudellisella edunvalvonnalla on liittymäpinta mainittuihin asioihin. Seuraavasta kuvioista (kuvio 4) ilmenee lapsen edunvalvonta-asioita ja niihin liittyviä toimijoita koskeva kokonaisuus eri hallinnonaloilla. Kuviossa käytettävät lyhenteet on mainittu edellä suluissa ko. toimijan yhteydessä.

³⁶ Esitutkintaviranomaisista poliisilla on päävastuu tämän tyyppisten rikosten esitutkinnan toimittamisesta mutta esimerkiksi Rajavartiolaitoksella on huomattava rooli esimerkiksi ihmiskauppaepäilyjen esitutkintojen suorittamisessa.



Kuvio 4. Lapsen edunvalvonta-asiat ja toimijat eri hallinnonaloilla.

Käytännön työn tekeminen kentällä on lastensuojeluasioissa tällä hetkellä hajautunut laajalle. Yksittäisen lastensuojeluasian hoitavana tahona voi olla lastensuojeluviranomaisena toimiva kaupunki, kunta tai kuntayhtymä. Lastensuojeluviranomaisen toiminta on järjestetty siis eri tavoin eri puolilla maata. Kaupungit, kunnat ja kuntayhtymät ovat tähän asti saaneet järjestää lastensuojeluasioiden hoidon haluamallaan tavalla – luonnollisesti lainsäädännön määrittämässä rajoissa. Vuodesta 2023 alkaen lastensuojelualue on hyvinvointialue, kuten meneillään olevassa SOTE-uudistuksessa on määritelty. Uudistuksen tultua voimaan lastensuojelualueina toimii 21 hyvinvointialuetta ja Helsingin kaupungin hyvinvointialue.³⁷

Hyvinvointialueiden nimet ja alueet ovat:

- Varsinais-Suomen hyvinvointialue (Varsinais-Suomen maakunnan kunnat),
- Satakunnan hyvinvointialue (Satakunnan maakunnan kunnat),
- Kanta-Hämeen hyvinvointialue (Kanta-Hämeen maakunnan kunnat),
- Pirkanmaan hyvinvointialue (Pirkanmaan maakunnan kunnat),
- Päijät-Hämeen hyvinvointialue (Päijät-Hämeen maakunnan kunnat),
- Kymenlaakson hyvinvointialue (Kymenlaakson maakunnan kunnat),
- Etelä-Karjalan hyvinvointialue (Etelä-Karjalan maakunnan kunnat),
- Etelä-Savon hyvinvointialue (Etelä-Savon maakunnan kunnat),
- Pohjois-Savon hyvinvointialue (Pohjois-Savon maakunnan kunnat),
- Pohjois-Karjalan hyvinvointialue (Pohjois-Karjalan maakunnan kunnat),
- Keski-Suomen hyvinvointialue (Keski-Suomen maakunnan kunnat),
- Etelä-Pohjanmaan hyvinvointialue (Etelä-Pohjanmaan maakunnan kunnat),
- Pohjanmaan hyvinvointialue (Pohjanmaan maakunnan kunnat),
- Keski-Pohjanmaan hyvinvointialue (Keski-Pohjanmaan maakunnan kunnat),

³⁷ Hyvinvointialueesta annetun lain 5 §:n mukaan hyvinvointialueista ja maakuntajaosta hyvinvointialueita perustettaessa säädetään sosiaali- ja terveydenhuoltoa ja pelastustoimea koskevan uudistuksen toimeenpanosta ja sitä koskevan lainsäädännön voimaantulusta annetussa laissa (616/2021).

- Pohjois-Pohjanmaan hyvinvointialue (Pohjois-Pohjanmaan maakunnan kunnat),
- Kainuun hyvinvointialue (Kainuun maakunnan kunnat),
- Lapin hyvinvointialue (Lapin maakunnan kunnat),
- Uudenmaan hyvinvointialueet:
 - Itä-Uudenmaan hyvinvointialue (Askolan, Lapinjärven, Loviisan, Myrskylän, Porvoon, Pukkilan ja Sipoon kunnat),
 - Keski-Uudenmaan hyvinvointialue (Hyvinkään, Järvenpään, Nurmijärven, Mäntsälän, Tuusulan ja Pornaisten kunnat),
 - Länsi-Uudenmaan hyvinvointialue (Espoon, Hangon, Inkoon, Karkkilan, Kauniaisten, Kirkkonummen, Lohjan, Raaseporin, Siuntion ja Vihdin kunnat) ja
 - Vantaan ja Keravan hyvinvointialue (Vantaan ja Keravan kaupungit) sekä
- Helsingin kaupungin hyvinvointialue (Helsingin kaupungin alue ja Helsingin yliopistollisen sairaalan (HUS) sairaanhoitopiiri).

Sosiaalihuollon ja siten myös lastensuojelun kehittämisen vastuuta on myös sosiaalialan osaamiskeskustoimintayksiköillä, kuten edellä on määritelmien selostamisen yhteydessä todettu (alaluku 1.2). Osaamiskeskustoimintayksiköt ovat:

- Länsi- ja Keski-Uudenmaan sosiaalialan osaamiskeskus (Sosiaalitalo Oy),
- Sosiaalialan osaamiskeskus Pirkanmaalla, Kanta-Hämeessä ja Satakunnassa (Pikassos Oy),
- Itä-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus (Iso),
- Kaakkois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus (Socom Oy),
- Keski-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus (Koske ry),
- Pohjanmaan maakuntien sosiaalialan osaamiskeskus (Sonet Botnia),
- Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus (Poske),
- Ruotsinkielinen sosiaalialan osaamiskeskus (Finlandssvenska Kompetenscentret Ab),
- Varsinais-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus (Vasso Oy),
- Päijät-Hämeen ja Itäisen Uudenmaan sosiaalialan osaamiskeskus Verso-liikelaitos ja
- Socca -Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus.³⁸

Rikosasioiden esitutkinnan toiminta on jakautunut siten, että Poliisihallitus on poliisin keskusvirasto, joka johtaa ja ohjaa operatiivista poliisitoimintaa. Paikallispoliisin muodostavat 11 poliisilaitosta ja Ahvenanmaalla toimiva Ålands polismyndighet. Paikallispoliisin palveluverkko muodostuu pääpoliisiasemasta, poliisiasemista ja muista palvelupisteistä. Poliisin valtakunnallisia yksiköitä ovat Keskusrikospoliisi ja Poliisiammattikorkeakoulu. Paikallispoliisin poliisilaitoksia ovat:

- Helsingin poliisilaitos,
- Hämeen poliisilaitos,
- Itä-Suomen poliisilaitos,
- Itä-Uudenmaan poliisilaitos,
- Kaakkois-Suomen poliisilaitos,
- Lapin poliisilaitos,
- Lounais-Suomen poliisilaitos,
- Länsi-Uudenmaan poliisilaitos,
- Oulun poliisilaitos,
- Pohjanmaan poliisilaitos ja
- Sisä-Suomen poliisilaitos.³⁹

³⁸ STM-verkkosivut: Sosiaalialan osaamiskeskustoimintayksiköt.

³⁹ Poliisi-verkkosivut: Tehtävät ja toiminta ja Poliisi-verkkosivut: Yhteystiedot. Aikaisemmin poliisilaitoksia oli huomattavasti enemmän, mutta poliisitoiminnan (ns. PORA-uudistukset) laajoissa uudistuksissa toimintoja järjestyttiin ja poliisilaitosten alueita laajennettiin.

1.5. Lapsen edunvalvonnasta aikaisemmin tehdyt selvitykset Suomessa

Lapsen edunvalvonnasta rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa on tehty Suomessa jo jonkin verran selvityksiä, mutta käytännön toimia tilanteen kehittämiseksi on asioiden selvitettyyn tilaan nähden melko vähän. Tehdyistä selvityksistä valtaosa on toteutettu Pelastakaa Lapset ry:n menettelyjen kehittämistä koskevassa hankkeessa nimeltään *Lastensuojelun edunvalvojahanke*. Tässä yhteydessä näitä selvityksiä selostetaan yleisellä tasolla ja muualla suunnitelmassa yksityiskohtaisemmin, siten kuin se ko. asian kannalta on tarkoituksenmukaista.

- Hankkeen alkuselityksessä vuonna 2006 kartoitettiin lapsen edunvalvojan käyttöä lapsen henkilöä koskevissa asioissa. Selvityksen kyselyt suunnattiin sosiaalitoimille, käräjäoikeuksille, maistraateille ja lapsen edunvalvojina toimiville.
- Vuonna 2008 voimaan tulleen lastensuojelulain mukaista tilannetta kartoitettiin yhteistyössä lastensuojelun edunvalvonnan alueellisia ja seudullisia rakenteita kehittävien tahojen kanssa. Esitelty kartoitus lapsen edunvalvojen toimeksiantoista lastensuojeluasioissa ja rikosasioissa valmistui vuonna 2010.
- Vuoden 2010 aikana haettuja lapsen edunvalvontoja kartoitettiin vuonna 2011 rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa. Tässä lyhyessä kartoituksessa selvitettiin em. hankkeen pilottitoimintaan ja koulutuksiin osallistuneiden lapsen edunvalvojen toimeksiantojen määrää edunvalvonnoissa rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa vuosilta 2006–2009.

Yllä olevien kartoitusten tuloksena todettiin rikosasioihin haettujen lapsen edunvalvojen määrän olevan noin kaksi kertaa suurempi verrattuna lastensuojeluasioihin. Lapsia koskevien edunvalvontojen määrä lisääntyi vuosittain. Lisäksi tehtävään soveltuvien lasten edunvalvojen saatavuus vaihteli paljon alueellisesti, eikä lapselle määrättävän edunvalvojan tarvetta osattu tunnistaa kunnissa.

Lasten ja edunvalvojen kokemuksia edunvalvojasta lastensuojelussa ja rikosprosessissa selvitettiin vuonna 2011 julkaistulla selvityksellä nimeltä: *EDUNVALVOJA – SE ON MINUA VARTEN; Lasten ja edunvalvojen kokemuksia edunvalvojasta lastensuojelussa ja rikosprosessissa*. Selvitys toteutettiin teemakeskusteluilla siten, että 26 lasta ja nuorta keskusteli heidän oman edunvalvojansa kanssa. Teemakeskusteluihin osallistuneilla lapsilla ja nuorilla oli edunvalvoja määrätty edustamaan heitä lastensuojelun päätöksenteossa tai rikosasian esitutkinnassa ja oikeudenkäynnissä. Edunvalvoja oli määrätty heille käyttämään lapsen puhevaltaa huoltajan sijaan siksi, että huoltaja ei jostain syystä ollut voinut edustaa lasta puolueettomasti viranomaisprosessissa. Lapset ja nuoret vastasivat teemakeskusteluissa erilaisiin kysymyksiin, kuten: Miten lapsen osallisuus lastensuojelun päätöksenteossa toteutuu lasten kokemuksen mukaan? Mitä vaikutusta edunvalvojalla on siinä? Ovatko lapset kokeneet, että edunvalvonnasta tai edunvalvojasta on ollut hyötyä? Miten lapset ymmärtävät edunvalvonnan?

Laatusuositukset lastensuojelun edunvalvontatyötä varten laadittiin vuonna 2011 nimellä *Laatusuositukset lastensuojelun edunvalvontatyölle*. Laatusuositukset perustuivat lastensuojelun edunvalvojahankkeessa kootulle tiedolle lapsen edunvalvonnan käytännöistä ja laatusuosituksissa huomioitiin lapsen edunvalvontaa raamittava lainsäädäntö. Lastensuojelun edunvalvonnan laatusuosituksia työstettiin yhdessä hankkeen pilottialueiden ja alueiden edunvalvojen kanssa.

Lastensuojelun edunvalvojahankkeen (2006–2011) arvioinnin laati Kehityspiikki Oy. Tässä arvioinnissa nostettiin vuonna 2011 esille kysymys, minkä tahon pitäisi ylläpitää lapsen edunvalvontaa toimintana. Hankkeen arvioinnissa pidettiin välttämättömänä, että lapsen edunvalvonta tarvitsee vahvat alueelliset ja valtakunnalliset koordinoivat rakenteet. Lainsäädännön ohjausvoima lapsen edunvalvonnassa oli koettu heikoksi ja uhkana nähtiin, että alueet voivat olla ilman toimivia edunvalvonnan käytäntöjä. Informaatio-ohjaus ja ministeriöiden resurssit todettiin olleen asian suhteen melko heikot.⁴⁰

⁴⁰ Anttila 2011, s. 10.

Tiia Kannela laati THL:lla selvityksen lapsen edunvalvonnasta lastensuojeluasioissa vuonna 2015 nimellä *Lastensuojelun edunvalvonta – Selvitys lastensuojelun edunvalvonnan aluekoordinaatiosta*. Selvityksessä kartoitettiin lastensuojelun edunvalvonnan alueellisen koordinaation tilaa.⁴¹

Poliisiammattikorkeakoulun opinnäytetyössä *Lapsen edunvalvonta esitutinnan näkökulmasta* - Miia Tuominen selvitti lapsen edunvalvonnan toteutumista rikosasioissa vuonna 2012. Tuominen selvitti Tandem-mallin käytettävyyttä ja suhdetta muihin lapsen edunvalvonnan malleihin. Myöhemmin vuonna 2014 Tuomisen opinnäytetyö julkaistiin Poliisiammattikorkeakoulun oppikirjat sarjassa.

Esitutkintaa koskevan lainsäädännön, esitutkintalain, pakkokeinolain ja poliisilain kokonaisuudistuksen yhteydessä poliisihallinnon sisällä järjestettiin laaja koulutuskokonaisuus vuosien 2012–2015 aikana. Koulutukseen kuului ns. yleisten koulutusten lisäksi erityisiä koulutuksia, kuten lapsiin kohdistuvien rikosten tutkinta poliisin eri tehtävissä toimiville. Silloin kentällä, tutkinnassa ja näiden rikosten tutkintaa johtaville tutkinnanjohtajille tarjottiin aihepiirin koulutusta. Lapsiin kohdistuvien rikosten tutkinnan koulutusta olivat laatimassa poliisihallinnon aihepiirin asiantuntijat. Koulutusta laadittaessa selvitettiin millä tavalla vuonna 2014 käräjäoikeudet antoivat lapsen edunvalvontaa koskevia väliaikaismääräyksiä. Silloin kunkin käräjäoikeuden hakemusasioista vastaava käräjätuomari ilmoitti käräjäoikeuden kannan väliaikaismääräyksen antamiselle. Selvitystyöstä ei ole saatavissa julkaistua materiaalia.⁴²

Lapsiasianeuvottelukunta toi aloitteessaan vuonna 2011 esille muun muassa, että lastensuojelun edunvalvojajärjestelmälle tarvitaan valtakunnallinen koordinaatorakenne lastensuojelun edunvalvonnan kehittämishankkeen päättyessä. Lastensuojelun edunvalvonnan tasa-arvoinen toteutuminen todettiin edellyttävän yhtäältä alueellista tai seutukunnallista koordinaatiota, jonka tehtävänä olisi huolehtia edunvalvojien alueellisesta rekrytoinnista, kuntien konsultoinnista, alueellisten toimintakäytäntöjen ohjeistamisesta, alueen edunvalvojien työnohjauksen organisoinnista ja vertaistuen tarjoamisesta. Toisaalta järjestelmälle todettiin tarvittavan pysyvä valtakunnallinen rakenne, joka huolehtisi lapsen edunvalvojana toimivien koulutuksesta, edunvalvojaverkoston tuesta, tiedottamisesta ja valtakunnallisesta tutkimus- ja kehittämistoiminnasta sekä lapsen edunvalvojana toimivien valvonnasta.⁴³

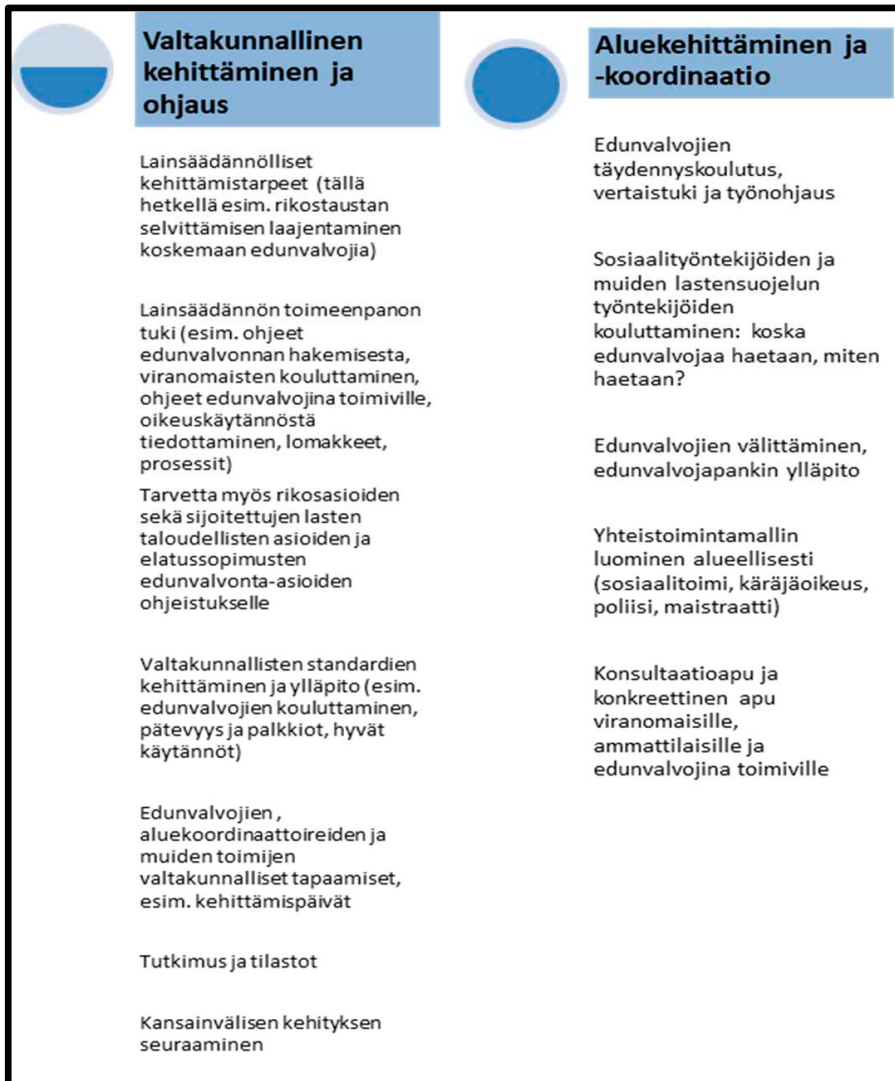
Terveiden ja hyvinvoinnin laitos asetti vuosille 2014–2015 *Lastensuojelun edunvalvonnan kansallisen koordinaatioryhmän*, jonka tehtävänä oli laatia ehdotus lastensuojelun edunvalvonnan kehittämiseksi. THL kuitenkin lakkautti lastensuojelun edunvalvontaan liittyvän kehittämistyön, eikä työryhmän toimikautta jatkettu. Työryhmän laatimaa suunnitelmaa ei julkaistu. Suunnitelmassa esille tuodut lapsen edunvalvonnan kehittämistarpeet ovat edelleen ajankohtaisia.⁴⁴ Koordinaatioryhmän ehdotus lastensuojelun edunvalvonnan kehittämisestä oli seuraava (kuvio 5):

⁴¹ Kannela 2015.

⁴² Tiedot on 31.12.2021 antanut 2012–2015 koulutushanketta vetänyt Satu Rantaeskola.

⁴³ Lapsiasianeuvottelukunnan aloite 13.6.2011.

⁴⁴ Asiantuntija Jaana Tervon haastattelu 5.1.2022.



Kuvio 5. Koordinaatioryhmän ehdotus lastensuojelun edunvalvonnan kehittämisestä.⁴⁵

1.6. Lapsen edunvalvonnan kehittämissuunnitelman toteutus

Suunnitelman laatimisen taustaa, toimijoita, vaiheita ja lähtökohtia on selostettu suunnitelman alaluvussa 1.1. Marjukka Heikkilä ja Satu Rantaeskola ovat jakaneet suunnitelman laatimiseen liittyviä tehtäviä keskenään. Selvitystyössä Heikkilä vastasi kyselyiden toteuttamisesta, mutta Rantaeskola ja Heikkilä laativat yhdessä sisällöt kyselyihin. Asiantuntijahaastattelut Heikkilä ja Rantaeskola tekivät yhdessä.

Lapsen edunvalvonnan valtakunnallinen kehittämissuunnitelma koostuu neljästä luvusta, joiden kirjoitustyön Heikkilä ja Rantaeskola ovat osin jakaneet tarkoituksenmukaisella tavalla. Luku 1 käsittelee lapsen edunvalvonnan valtakunnallisen kehittämissuunnitelman taustaa, perusteita sekä suunnitelman toteuttamista, jonka Rantaeskola ja Heikkilä kirjoittivat yhdessä. Suunnitelman luvussa 2 kuvataan lapsen edunvalvonnan nykytilaa rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa sekä lapsen edunvalvontaa

⁴⁵ THL:n Lastensuojelun edunvalvonnan kansallisen koordinaatioryhmän kehittämissuunnitelma 2015–2016, jota ei ole julkaistu.

liittyviä muita keskeisiä asioita. Toisen luvun kirjoittamisesta vastasi Rantaeskola luvusta 2.1 ja pääosin luvusta 2.3 (pois lukien yhdessä kirjoitetut luvut) ja Heikkilä vastasi luvusta 2.2. Rantaeskola ja Heikkilä kirjoittivat yhdessä luvut 2.3.6, 2.3.8 ja 2.3.9.

Suunnitelman luku 3 käsittelee lapsen edunvalvonnan lainsäädännöllisiä muutostarpeita toisaalta lapsen edunvalvonnan rakenteiden ja toisaalta rikosasioiden ja lastensuojeluasioiden menettelyjen kehittämiseksi. Rantaeskola kirjoitti lainsäädäntömuutoksia koskevat ehdotukset muutoin lukuun 3, mutta Heikkilä kirjoitti osin lastensuojelua koskevaa alalukua 3.5.

Lapsen edunvalvonnan varsinainen valtakunnallinen kehittämissuunnitelma on luvussa 4. Siinä esitellään selvitystyön perusteella laaditut lapsen edunvalvonnan laatuksiteerit sekä lapsen edunvalvonnan tapaohjeet erillisinä rikosasioihin ja lastensuojeluasioihin. Tämän luvun Rantaeskola ja Heikkilä kirjoittivat yhdessä.

Suunnitelma toteutettiin aikataulullisesti seuraavasti:

- Kevät 2021 – kesä 2021: Toteutussuunnitelma, toimenpiteiden ja asiantuntijatahojen valinta, kyselyiden laatiminen ja testaus sekä asiantuntijahaastattelut.
- Syksy 2021: Aineiston kokoaminen jo tehtyjen haastatteluiden ja kyselyiden perusteella, suunnitelman kirjoittaminen, tulosten ja ehdotusten käsittely, verkostotyöskentely, täydentävän aineiston hankkiminen uusien kyselyjen ja asiantuntijatapaamisten avulla.
- Talvi 2021 – kevät 2022: Aineiston kokoaminen edelleen, suunnitelman kommentointi ja suunnitelman viimeistely.

Suunnitelman laatimiseen kyselyiden, haastatteluiden ja tapaamisten myötä osallistuneet asiantuntijat esitetään suunnitelmassa pääosin sulkeissa kunkin käsiteltävän asian yhteydessä. Asiantuntijat mielipiteineen ovat tunnistettavissa vain, jos asiasta on sovittu ko. asiantuntijan kanssa, jolloin asiantuntijan antamaa lausumaa koskevat tiedot on kirjattu alaviitteeseen.

Kehittämissuunnitelmassa lapsen edunvalvontaa käsitellään erotellen rikosasiassa ja lastensuojeluasiassa. Lähtökohtana on vahvistaa lapsen edunvalvonnan avulla lapsen oikeuksien toteutumista ja lapsen osallisuutta häntä koskevassa asiassa. Muuten lapsen edunvalvonnassa on paljon eroavaisuuksia rikosasian ja lastensuojeluasian välillä. Lapsen edunvalvojasta käytetään kehittämissuunnitelmassa nimitystä lapsen edunvalvoja rikosasiassa ja lapsen edunvalvoja lastensuojeluasiassa lapsen oikeuksien korostamiseksi, lasta koskevan asian käsittelyssä.

2. Lapsen edunvalvonnan nykytila eri prosesseissa suunnitelmaan kerätyn materiaalin perusteella

2.1. Lapsen edunvalvonta rikosasiassa

2.1.1. Asianosaisten määrittäminen ja puhevallan käyttäminen rikosasiassa

Esitutkinnassa selvittävät asiat ja esitutinnan toimittamisen taso määritetään esitutkintalaissa. Esitutkinnassa selvittäviin asioihin kuuluu muun ohella asianosaisten selvittäminen ja erityisesti se, kuka rikosasiassa käyttää puhevaltaa.⁴⁶ Asia on esitutkinnassa valmisteltava siten, että syyteharkinta ja asianosaisten etujen valvominen voidaan suorittaa asianmukaisesti ja että todistelu voidaan pääkäsitellyssä ottaa vastaan yhdellä kertaa, tai asia voidaan ratkaista kirjallisessa menettelyssä. (ETL 1:2). Sääntely tarkoittaa yksiselitteisesti, että puhevaltaa rikosasiassa käyttävät tahot selvitetään jo esitutkinnassa ja vielä siten, että asianosaiset pystyvät valvomaan etujaan asianmukaisesti.

Puhevallan käyttäminen esitutkinnassa

Esitutkinnassa asianosaisia ovat asianomistaja, rikoksesta epäilty ja muu henkilö, jonka oikeuksiin, etuihin tai velvollisuuksiin rikos ja sen selvittäminen voivat vaikuttaa (ETL 2:5). Lisäksi säännöksessä todetulla tavalla asianosaisen huoltajaan tai edunvalvojaan, asianosaisena olevan oikeushenkilön lakimääräiseen toimielimeen tai muuhun johtoon kuuluvaan edustajaan taikka muun asianosaisen lailliseen edustajaan sovelletaan soveltuvin osin esitutkintalain asianosaisia koskevia säännöksiä.

Pääsäännön mukaan alaikäisen edunvalvojina ovat hänen huoltajansa, jollei holhoustoimilaissa toisin säädetä (HolhTL 4 §). Lapsen huoltajuus taas määritetään lapsenhuoltolaissa. Lapsen huoltajia ovat hänen vanhempansa tai henkilöt, jolle lapsen huolto on uskottu (HTL 3 §, 352/2019). Puhevallan käyttäminen määrittäyty vireillä olevaa asiaa määrittävän sääntelyn perusteella. Näitä lähtökohtia on selostettu alaluvussa 1.3.2. Puhevallan käyttämisestä rikosasioissa säännellään oikeudenkäymiskaarissa (4/1734, OK), laissa oikeudenkäynnistä rikosasioissa (689/1997, rikosoikeudenkäyntilaki, ROL) ja esitutkintalaissa.

Asianomistajan asemassa olevan vajaavaltaisen⁴⁷ eli myös lapsen puhevaltaa käyttää edunvalvoja tai muu laillinen edustaja. Alaikäisen henkilöä koskevassa asiassa vajaavaltaisen puhevaltaa käyttää kuitenkin huoltaja tai muu laillinen edustaja. Alaikäinen käyttää huoltajan tai muun laillisen edustajan ohella itsenäisesti puhevaltaansa henkilöään koskevassa asiassa, jos hän on täyttänyt 15 vuotta.⁴⁸ (OK 12:1.2, 444/1999).

⁴⁶ Silloin esitutkinnassa selvitetään 1) asian laadun edellyttämällä tavalla epäilty rikos, sen teko-olosuhteet, sillä aiheutettu vahinko ja siitä saatu hyöty, asianosaiset sekä muut syyteharkintaa ja rikoksen johdosta määrättävää seuraamusta varten tarvittavat seikat, 2) mahdollisuudet rikoksella saadun omaisuuden palauttamiseksi ja rikoksen johdosta tuomittavan menettämisseuraamuksen tai asianomistajalle tulevan vahingonkorvauksen täytäntöönpanemiseksi, 3) asianomistajan yksityisoikeudellinen vaatimus, jos hän (ROL 3:9) on pyytänyt syyttäjää ajamaan hänen vaatimustaan ja 4) asian kirjallisen menettelyn edellytykset.

⁴⁷ Laissa käytetään tätä käsitettä. Vajaavaltaisella tarkoitetaan alle 18-vuotiaasta henkilöä (*alaikäinen*) ja sellaista 18 vuotta täyttäneitä henkilöä (*täysi-ikäinen*), joka on julistettu vajaavaltaiseksi (HolhTL 2 §).

⁴⁸ Lisäksi säännöksessä todetaan, että vajaavaltainen käyttää itse yksin puhevaltaansa, jos hänellä on oikeus vallita sitä, mikä on riidan kohteena tai mihin rikos on kohdistunut, taikka jos riita koskee oikeustointa, jonka tekemiseen hänellä on kelpoisuus. Täysi-ikäinen (18 vuotta täyttänyt) vajaavaltainen käyttää itse yksin puhevaltaansa henkilöään koskevassa asiassa, jos hän kykenee ymmärtämään asian merkityksen.

Vastaajana rikosasiassa vajaavaltainen käyttää itse puhevaltaansa, jos hän on syyntakeinen.⁴⁹ Alaikäisen vastaajan edunvalvoja, huoltaja tai muu laillinen edustaja käyttää kuitenkin itsenäisesti alaikäisen ohella puhevaltaa. Jos vajaavaltainen, joka on täyttänyt 18 vuotta, ei ole syyntakeinen, puhevaltaa käyttää edunvalvoja tai muu laillinen edustaja. (OK 12:2, 444/1999).

Rikollisesta teosta epäilty on alle 15-vuotias, jonka epäillään syyllistyneen jonkin tunnusmerkitön mukaiseen tekoon. Alle 15-vuotiasta ei kuitenkaan voida asettaa rangaistusvastuuseen (RL 3:4, 515/2003). Silloin toimitetaan tarvittaessa esitutkinta sen selvittämiseksi, onko 15 vuotta täyttänyt ollut osallisena teossa. Lisäksi alle 15-vuotiaan tekemäksi epäillyn rikollisen teon johdosta toimitetaan tarvittaessa esitutkinta asianomistajan vahingonkorvausvaatimuksen ja menettämisseuraamusten selvittämiseksi. Asiassa voi vielä olla tarvetta selvittää esimerkiksi lastensuojelutoimenpiteiden tarpeellisuus. (ETL 3:5⁵⁰).

Alle 18-vuotiaan henkilöä koskevassa esitutkinnassa noudatetaan muutakin erityissääntelyä. Alle 18-vuotiaan ollessa epäiltynä tai rikollisesta teosta epäiltynä, hänen asemansa on erilainen kuin täysi-ikäisen henkilön. Erilaiset kansainväliset säännökset (kuten ns. lapsidirektiivi⁵¹) edellyttävät erityissääntelyn noudattamista alle 18-vuotiaan epäillyn ollessa asianosainen.

Todistajana oleva alle 18-vuotias henkilö on eri asemassa puhevallan käyttämisessä. Todistajana oleva lapsi tai hänen edustajansa eivät käytä puhevaltaa, vaan tavoitteena on selvittää rikosasiaa alle 18-vuotiaan kertomana. Lasta samoin kuin ketä tahansa muuta kuin asianosaista voidaan kuulustella rikosasiassa todistajana (OK 17:29, 732/2015). Aikaisemmin mainituilla asianosaisilla on rikosasiaan nähden jokin omakohtainen intressi, mutta todistajan asemassa olevalla (aikuisella tai lapsella) ei selaista voi olla.

Puhevallan käyttäminen asian oikeudenkäyntivaiheessa

Rikosasian oikeudenkäyntivaiheessa asianosaisten asema määrittyy yleensä lähes samalla tavalla kuin esitutkinnassa ja syyteharkintavaiheessa. Toki joitakin muutoksia asianosaisten asemassa voi tapahtua. Niistä kahden tilanteen käsitteleminen tässä on tarkoituksenmukaista.

Tavallinen muutos lapsen puhevallan käyttämisessä konkretisoituu lapsen tullessa täysi-ikäiseksi jossakin vaiheessa rikosasian käsittelyn aikana. Lapsen täytettyä 18 vuotta, hänen huoltajillaan ei ole oikeutta käyttää asiassa enää puhevaltaa lapsen asiassa. Oikeus puhevallan käyttämiseen määrittyy sen mukaisesti, minkä ikäinen lapsi on lapsen puhevaltaa tosiasiallisesti käytettäessä.

Esitutinnan ja oikeudenkäynnin välillä voi tapahtua toinen merkittävä muutos, jolloin esitutkinnassa asianomistajan asemassa oleva taho kuulustellaan oikeudenkäynnissä todistajana. Oikeudenkäynnin lähtökohdan mukaan jokaista muuta kuin asianosaista kuulustellaan todistajana. Kuitenkin asianomistajaa, jolla ei ole vaatimuksia, kuulustellaan oikeudenkäynnissä todistajana (OK 17:29, 732/2015). Tuomioistuimien voi kuitenkin rikosasiassa päättää, että todistajana kuuluttavalla asianomistajalla ei ole vaitiolo-oikeutta, jos on syytä epäillä, ettei hän ole itse päättänyt vaitiolo-oikeuden käyttämisestä (OK 17:18, 732/2015). Yleensä lapsen asema säilyy asianomistajana myös asian oikeudenkäyntivaiheessa, kun lapsen puolesta esitetään vaatimuksia edellä kerrotulla tavalla.

⁴⁹ Rikosoikeudellisen vastuun edellytyksenä on, että tekijä on teon hetkellä täyttänyt 15 vuotta, ja hän on syyntakeinen (Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 449). Syyntakeisuus edellyttää, että 15–18-vuotiaan vajaavaltaisuus perustuu vain hänen ikäänsä, eikä siihen, että hän olisi vajaavaltainen muusta syystä kuin ikänsä perusteella. Henkilö ei ole rikosoikeudellisesti vastuunalainen vielä sinä päivänä, jolloin hän täyttää 15 vuotta, vaan vasta seuraavan vuorokauden puolella, kuten korkeimman oikeuden ratkaisusta *KKO 2010:77* ilmenee.

⁵⁰ Säännöksessä mainitut muut tilanteet ovat: 1) asianomistajan pyynnöstä teolla menetetyt omaisuuden saamiseksi takaisin tai hänen vahingonkorvausoikeutensa toteuttamiseksi, 2) menettämisseuraamuksen edellytysten selvittämiseksi tai 3) epäiltyyn kohdistettavien lastensuojelutoimenpiteiden tarpeen tai muun epäillyn etuun liittyvän selvittämistarpeen vuoksi. Viimeksi tarkoitettua tapauksessa (kohta 3) esitutkinta voidaan toimittaa, vaikka asianomistajarikoksen asianomistaja ei ole esittänyt rangaistusvaatimusta.

⁵¹ Kyseessä on rikoksesta epäiltyjä tai syytettyjä lapsia koskevista menettelytapaista rikosoikeudellisissa menettelyissä annetun direktiivin ns. lapsidirektiivin (2016/800) tarkoittamat toimenpiteet.

2.1.2. Huoltajan oikeus olla läsnä lasta koskevan rikosasian käsittelyssä

Huoltajan oikeus olla läsnä lasta koskevan rikosasian käsittelyssä on sidottu edellä kerrottuun puhevallan käyttämiseen.

Huoltajan oikeus olla läsnä esitutkinnessa

Riippumatta kuulusteltavan asemasta (asianomistaja, epäilty tai todistaja), hänen huoltajallaan, edunvalvojallaan tai muulla laillisella edustajallaan on oikeus olla läsnä kuulustelussa, jos kuulusteltava on alle 15-vuotias (ETL 7:14). Alle 15-vuotiaan on – asemastaan riippumatta – katsottu olevan iältään niin haavoittuvassa asemassa, että lapsen huoltajalla tai muulla taholla on oikeus olla paikalla.

Huoltajalla on siis pääsäännön mukaan oikeus olla läsnä alle 15-vuotiaan todistajana kuulusteltavan lapsen kuulustelussa. Sen sijaan huoltajalla ei ole tätä oikeutta todistajan asemassa olevan lapsen täytettyä 15 vuotta mutta ollessa alle 18-vuotias. Huoltaja pystyy valvomaan todistajan asemassa olevan lapsen oikeuksien toteutumista lapsen ollessa alle 15-vuotias. Todistajan asemassa olevan lapsen kuulustelussa ei ole kysymys puhevallan käyttämisestä, koska lasta todistajana kuulusteltaessa lapsi ei ole asianosainen. Alaikäisen oikeuksien valvominen kieltäytymis- ja vaitiolo-oikeuden osalta ei välttämättä toteudu riittävällä tavalla, kun alaikäisen laillinen edustaja ei ole läsnä 15–17-vuotiaan kuulustelussa.

Sen sijaan muussa kuin todistajan asemassa eli asianomistajana tai epäiltynä olevan lapsen huoltajan oikeus olla läsnä kuulustelussa on sidottu puhevallan käyttämiseen. Jos kuulusteltava lapsi on 15 vuotta täyttänyt, laillisella edustajalla on oikeus olla läsnä kuulustelussa, jos edustaja tutkittavan rikoksen oikeudenkäynnissä saisi käyttää puhevaltaa (OK 12:1 tai OK 12:2) vajaanvaltaisen sijasta tai ohella. Jos alle 18-vuotiaan rikoksesta epäiltyyn laillisen edustajan läsnäolo kuulustelussa on kielletty tai laillista edustajaa ei ole tavoitettu, muu epäillylle läheinen aikuinen saa olla läsnä kuulustelussa, jos läsnäolo on epäiltyyn edun mukaista ja jos se ei vaikeuta rikoksen selvittämistä eikä vaaranna salassapitovelvollisuutta. Tällainen velvoite läheisen aikuisen (vanhempainvastuunkantaja) läsnäolosta asetettiin lapsidirektiivillä epäiltyyn ollessa alle 18-vuotias lapsi.⁵² Jos epäiltyyn oikeuksista (ETL 4:16 tai ETL 4:17, 322/2019) ei voida ilmoittaa epäiltyyn lailliselle edustajalle, niistä on ilmoitettava muulle epäillylle läheiselle aikuiselle. (ETL 7:14.4, 322/2019).

Tutkija voi kieltää laillisen edustajan läsnäolon kuulustelussa, jos tätä epäillään tutkittavana olevasta rikoksesta tai jos läsnäolon voidaan muuten olettaa vaikeuttavan rikoksen selvittämistä. (ETL 7:14.1–3). Sääntely on erittäin ajankohtainen tilanteessa, jossa ilmenee lapsen edunvalvojan määräämistä edellyttävä eturistiriita esitutkintalain perusteella (ETL 4:8.1, 1148/2019).

Huoltajan oikeus olla läsnä tuomioistuinkäsittelyssä

Rikosasian oikeudenkäyntivaiheessa asianosaisen läsnäoloon ja puhevallan käyttämiseen sovelletaan oikeudenkäymiskaaren lisäksi rikosoikeudenkäyntilakia. Asianosainen määrätään saapumaan käräjäoikeudessa pidettävään pääkäsittelyyn henkilökohtaisesti sakon uhalla, jollei katsota, ettei hänen henkilökohtainen läsnäolonsa asian selvittämiseksi ole tarpeen (ROL 8:1.1).

Jos asianosaisella on useita edustajia, tuomioistuimella on valta määrätä, kenen tai keiden heistä on saavuttava asian käsittelyyn henkilökohtaisesti (ROL 8:2.2, 445/1999). Tilanteen haastavuus konkretisoituu käsiteltäessä rikosasiaa, jossa lapseen kohdistuneesta rikoksesta epäillään lapselle läheistä henkilöä. Rikoksesta epäiltyyn vanhemman läsnäolo⁵³ määrittyy hänen oman asemansa perusteella. Epäiltynä oleva vanhempi ei voi huoltajana käyttää puhevaltaa lapsen puolesta eturistiriitatilanteen vuoksi. Van-

⁵² Tarkemmin HE 177/2018 vp, s. 40 ja esim. Rantaeskola 2019, s. 173–175.

⁵³ Hänet voidaan määrätä paikalle henkilökohtaisesti tai uhalla, että asia ratkaistaan poissaolosta huolimatta.

hempä, jota ei epäillä ei myöskään voi käyttää puhevaltaa lapsen puolesta tässä rikosasiassa. Molemmat vanhemmat ovat kuitenkin edelleen lapsen huoltajia (edustajia) muissa asioissa, vaikka käsiteltävässä rikosasiassa heillä ei ole oikeutta käyttää lapsen puhevaltaa. Epäiltyä olevaa vanhempaa kuullaan yleensä henkilökohtaisesti tai ainakin hänelle varataan tilaisuus tulla kuulluksi asiassa. Joissakin tilanteissa myös sitä vanhempaa, jota ei epäillä, on tarpeen kuulla rikosepäilyyn liittyvistä tapahtumista todistelutarkoituksessa, jos huoltaja ei käytä kieltäytymisoikeuttaan todistaa läheistään vastaan.

Asianomistajana olevaa lasta ei yleensä kuulla oikeudenkäynnissä henkilökohtaisesti. Lapsen henkilökohtaisen kuulemisen sijasta oikeudenkäynnissä katsotaan yleensä esitutkinnassa lapsen kuulustelusta todisteena käytettäväksi tehty tallenne (OK 17:24, 732/2015).⁵⁴ Tallennetta voidaan käyttää oikeudenkäynnissä todisteena, kun esitutkinnassa on noudatettu tarkasti kuulustelutilanteen tallentamiselle asetettuja menettelyllisiä säännöksiä (ETL 9:4, 736/2015).

Säännös soveltuu osin myös todistajan asemassa olevaan alle 15-vuotiaaseen lapseen. Samoin säännös on käytettävissä rikollisesta teosta epäiltyä kuulusteltaessa. Näissä tilanteissa tallenteen käyttäminen ei ole sidottu henkilön asemaan, kuten muissa säännöksen kohdissa. Sen sijaan rikoksesta epäillyn (15 vuotta täyttänyt) asemassa olevaa lasta ei voida kuulla tallenteelle todisteena käytettäväksi säännöksen rajausten vuoksi.

Rikosasiassa normaalisti puhevaltaa käyttävän tilalle määrätty lapsen edunvalvoja käyttää lapsen puhevaltaa. Lapsen edunvalvojan läsnäololle oikeudenkäynnissä on perusteet. Erityisesti lapsen edunvalvojan läsnäolo on perusteltua niissä tilanteissa, joissa lasta kuullaan henkilökohtaisesti. Tätä kysymystä tarkastellaan yksityiskohtaisesti alaluvuissa 2.1.5 ja 2.1.6.

2.1.3. Lapsen edunvalvonnan mallit, määrät ja kustannukset rikosasioissa

Jos lapselle läheistä henkilöä epäillään lapsen kohdistuneesta rikoksesta taikka lasta itseään epäillään hänen läheiseensä kohdistuneesta rikoksesta, lapsen puhevallan käyttämiseen tulee kiinnittää huomiota. Lapsen puhevallan käyttäminen varmistetaan erilaisilla malleilla, kuten edellä käsitteiden selostamisen yhteydessä (alaluku 1.2.3) on yksityiskohtaisesti selostettu.

Rikosasioissa käytetään *Tandem-mallia*, jolloin rikosasiassa lapsen edunvalvojana toimii koulutettu lastensuojelutyötaustainen henkilö yhteistyössä valitsemansa oikeudenkäyntiavustajan kanssa. Tässä mallissa oikeudenkäyntiavustajalla on luonnollisesti juristikoulutus. Lisäksi rikosasioissa käytetään *yhden juristin mallia*, jolloin juristikoulutuksen omaava henkilö toimii sekä lapsen edunvalvojan että oikeudenkäyntiavustajan tehtävässä. Selvityksessä ilmeni myös, ettei juristi välttämättä kaikissa näissä tilanteissa hae itselleen oikeudenkäyntiavustajan määräystä edunvalvojan määräyksen lisäksi. Asiantuntijoiden haastatteluissa ei kuitenkaan ilmennyt selkeätä syytä, miksi asia hoidetaan pelkästään edunvalvojan määräyksellä. Selvityksen perusteella ilmeni myös *kahden juristin mallin* käyttäminen tilanteissa, joissa lapsi käyttää itse puhevaltaa omassa asiassaan edunvalvojan ohella. Tähän malliin päädytään eturistiriidan välttämiseksi, jolloin juristiedunvalvoja hankkii oikeudenkäyntiavustajaksi toisen juristikoulutuksen omaavan henkilön.

Selvitystyön mukaan eturistiriitatilanteesta huolimatta käytetään jonkin verran mallia, jossa rikosasiassa lapselle ei määrätä ulkopuolista lapsen edunvalvojaa huoltajan ja lapsen välisestä eturistiriidasta huolimatta. Silloin lapsen puhevaltaa käyttää huoltaja, jota ei epäillä. Tätä pidettiin (syyttäjät ja poliisit) perusteltuna esimerkiksi silloin, jos lapsen vanhempien välisestä avioerosta on pitkä aika. Tilanteessa lapselle ei määrätä edunvalvojaa, vaikka lapsen kohdistuneesta rikoksesta epäillään lapsen toista huoltajaa tai lapselle muuta läheistä henkilöä. Tässä menettelyssä lapsen puhevaltaa käyttää vain toinen

⁵⁴ Rikosprosessin tehostamista koskevan työryhmän mietinnössä ehdotetaan lisättäväksi esitutkinnassa videotallenteeseen tai siihen rinnastettavaan muuhun kuva- ja äänitallenteeseen tallennetun kuulustelun käyttöä todisteena oikeudenkäynnissä. Menettely parantaa rikoksen asianomistajien asemaa ja suojelee heitä rikosprosessin aiheuttamilta haitoilta. Ks. OM mietintöjä ja lausuntoja 2022:14, s. 96. Tätä kehitystä voidaan pitää erinomaisen hyvänä rikoksen kohteeksi joutuneen henkilön näkökulmasta.

huoltajista (jota ei siis epäillä), mutta joka ei välttämättä täytä säännöksen edellytystä puolueettomuudesta tai ainakaan siitä ei voi olla täyttä varmuutta. Tätä kysymystä on tarkoituksenmukaista tarkastella yksityiskohtaisesti lapsen edunvalvojan edellytyksiä koskevaa lainsäädännön muutosehdotusta esiteltäessä (alaluku 3.3.4).

Oikeuskirjallisuudessa on esitetty kannanottoja puolesta ja vastaan, voiko sama henkilö (juristi) toimia sekä lapsen edunvalvojan että tämän oikeudenkäyntiavustajan tehtävässä. Ensinnäkin on todettu, että edunvalvojaksi ja oikeudenkäyntiavustajaksi tulisi määrätä eri henkilöt. Näkemyksen mukaan päämiehen edunvalvontaa koskevaa päätöksentekoa ei ole pidetty uskottavana eikä riippumattomana, jos niistä päättää sama henkilö, joka toimii myös avustajana.⁵⁵ Toisaalla tätä menettelyä on pidetty byrokraattiselta vaikuttavana asioiden hoitamisena, jos päämiehen asioita hoidettaisiin yksinkertaisella miehityksellä.⁵⁶ Lapsen asioihin perehtyneen asiantuntijan määräämistä on pidetty jopa kyseenalaisena, jos tällä ei ole sellaista ammattitaitoa, jota muilta rikosprosessin toimijoilta edellytetään.⁵⁷ Päämiehen etujen valvominen esitutkinnassa ja oikeudenkäynnissä on vielä todettu edellyttävän rikosprosessin tuntemista ja asianajokokemusta.⁵⁸

Tehtävien erottamista eri henkilöille on pidetty hyvänä menettelynä erityisesti siksi, että taustaltaan eri näkökulmasta asiaa tarkastelevat toimijat varmistavat lapsen oikeuksien toteutumisen.⁵⁹ Lapsen edunvalvojan ja oikeudenkäyntiavustajan tehtävien erottaminen eri henkilöille on lisäksi kansainvälisten sopimusten mukaan välttämätöntä. Näitä kansainvälisiä sopimuksia ja niiden velvoitteita tarkastellaan yksityiskohtaisesti alaluvussa 3.1.2, kun rikosasioihin ehdotettavaa lapsen edunvalvonnan mallia esitellään. Toiston välttämiseksi tässä yhteydessä yleisluontoinen maininta sopimusten sisällöstä on riittävää.

Käräjätuomareiden asiantuntijahaastatteluisissa ilmeni, että rikosasioissa toimivien lapsen edunvalvojen määrä ei pystytty selvittämään käräjäoikeuksien käytössä olevista rekistereistä. Tätä pidettiin käräjätuomareiden mukaan isona puutteena. Kun määrien selvittäminen olisi edellyttänyt kunkin hakemuksen käsittelemistä manuaalisesti, sellaista ei tämän suunnitelman yhteydessä edellytetty tehtäväksi.

Rikosprosessin tehostamista koskevan mietinnön mukaan esitutkintalain 4 luvun 8 §:n mukaan määrättyjä edunvalvoja oli vuonna 2020 määrätty noin 1 030 kappaletta. Holhoustoimilain 79 §:n mukaisesti määrättyjä väliaikaisia edunvalvoja koskevaa tilastoa ei ole mietintöä laadittaessa ollut saatavilla.⁶⁰

Käräjäoikeudet eivät myöskään ole pystyneet selvittämään, minkä verran edellä kerrottuja malleja on käytetty suhteessa toisiinsa. Lapsen edunvalvontaa rikosasioissa selvitettiin asiantuntijoiden haastatteluisissa, jolloin toisaalta yhden juristin malli korostui juristien taustakoulutuksen merkityksessä ja toisaalta Tandem-mallin paremmuus sen käyttökelpoisuudella lapsen edun ja lapsen osallisuuden varmistamisessa.

Haastattelujen ja Webropol-kyselyjen perusteella Tandem-mallia ja yhden juristin mallia käytettiin selvästi enemmän kuin kahden juristin mallia tai mallia, jossa juristi toimii pelkällä edunvalvojan määräyksellä, jos lapselle oli määrätty edunvalvoja. Täyttä varmuutta mallien määrällisestä käytöstä suhteessa toisiinsa ei ole kuitenkaan saatavissa, kuten edellä on todettu. Varovaisesti voidaan todeta, että toisiinsa nähden Tandem-malli ja yhden juristin malli vaikuttavat olevan yhtä käytettyjä. Tätä tukee se, että kaikille Suomen käräjäoikeuksille (20) lähetettyyn Webropol-kyselyyn vastasi 13 käräjäoikeutta, joista seitsemässä ilmoitettiin lapsen edunvalvojamääräys annetun Tandem-mallin mukaisesti ja kahdeksan yhden juristin mallilla toimiville lapsen edunvalvojoille. Käräjäoikeudet totesivat antaneensa lapsen edunvalvojan määräyksiä taustakoulutukseltaan (sikäli kuin käräjäoikeus on ollut niistä tietoinen)

⁵⁵ Ojala 2012, s. 243.

⁵⁶ Välimäki 2013, s. 257.

⁵⁷ Fredman 2021, s. 655.

⁵⁸ Kuuliala 2015, s. 294.

⁵⁹ Ellonen – Rantaeskola 2016, s. 65–68, Heikkilä – Rantaeskola – Suikkanen-Malin 2018, s. 126–131 ja Rantaeskola – Asmundela 2022, s. 46.

⁶⁰ OM mietintöjä ja lausuntoja 2022:14, s. 40.

henkilöille, joista neljällä on ollut sosiaalityön koulutus, kuudella lainopillinen koulutus ja seitsemällä sekä sosiaalityön koulutus että lainopillinen koulutus. Lapsen edunvalvojan taustakoulutuksen merkitykseen rikosasioissa palataan aluvuossa 2.1.6.

Tandem-mallia kritisoitiin tuplakustannusten aiheutumisesta asiantuntijoiden haastattelussa (käräjätuomarit ja syyttäjät). Tätä kritiikkiä ei kuitenkaan toisessa haastattelussa (Tandem-mallilla työskentelevä avustaja) pidetty perusteltuna. Tässä aiemmin tehdyssä avustajan haastattelussa⁶¹ on tuotu esiin, että avustajan lasku Tandem-mallissa on pienempi tehtävien jakautumisen vuoksi, kun lapsen edunvalvojan tehtävänä on ollut pääasiassa pitää yhteyttä lapseen. Avustajan tunti-laskutus on lapsen edunvalvojan tunti-laskutusta suurempi. Pitkällä tähtäimellä lapsen edunvalvojan läsnäolo ja tuki vähentävät rikoksesta johtuneita kokonaiskustannuksia. Avustaja ja lapsen edunvalvoja eivät avustajan mukaan tee päällekkäistä työtä työparina työskennellessään, koska heidän osaamisensa keskittyy eri asioihin. Istuntosalissa lapsen ollessa itse käsittelyssä paikalla, hän tarvitsee rinnalleen luotettavan aikuisen. Lapsen edunvalvojan läsnäolo on silloin tarpeen, vaikka edunvalvojaa ei tarvitsisi kuulla asiassa. Avustaja voi tällöin keskittyä hoitamaan oikeudenkäyntiin liittyviä asioita. Lapsen edunvalvoja tapaa yleensä istunnon jälkeen lapsen ja selittää hänelle käsittelyn kulkua ja lopputulosta lapsen ikätasoon sopivalla tavalla. Tandem-mallin etuna on avustajan mukaan se, että yhteistyömallin myötä avustajalle jää aikaa keskittyä asian juridiseen puoleen ja edunvalvojalle jää aikaa keskittyä lapseen. Haastateltu Tandem-mallilla työskentelevä avustaja ei ole havainnut mallissa haittoja ja hänen asiakkaansa ovat olleet tyytyväisiä Tandem-mallilla työskentelyyn.

2.1.4. Lapsen edunvalvojan määräämisen tilanteet ja hakemukset rikosasioissa

Tuomioistuimen on määrättävä alle 18-vuotiaalle asianosaiselle esitutkintaa varten edunvalvoja, jos on perusteltua syytä olettaa, että huoltaja, edunvalvoja tai muu laillinen edustaja ei voi puolueettomasti valvoa asianosaisen etua asiassa ja jos edunvalvojan määrääminen ei ole selvästi tarpeetonta (ETL 4:8.1, 1148/2019).

Rikosasioissa lapsen puhevallan käyttäminen konkretisoituu alle 18-vuotiaan asianosaisen tilanteessa, kun lapsen puhevaltaa normaalisti käyttävän tahon ja lapsen välillä on eturistiriita. Jos eturistiriitaa ei ole, lapsen puhevaltaa käyttää siis hänen huoltajansa, edunvalvoja tai muu laillinen edustaja. Laillisen edustajan tilanteesta on kysymys esimerkiksi silloin, kun huoltaja ei syystä tai toisesta käytä lapsen puhevaltaa, vaan puhevallan käyttämisestä on annettu ratkaisu ja päätetty toisin jo ennen rikosasian vireilletuloa. Muuta laillista edustajaa koskevia tilanteita ovat lain esitöiden mukaan esimerkiksi silloin, kun lapsen huolto on järjestetty lastensuojelulain (LSL 45 §) tarkoittamalla tavalla tai lapsen edustaminen ja puhevallan käyttö on järjestetty kotouttamislain ja vastaanottolain (ks. alaluku 1.1.5) mukaisesti.⁶²

Asiantuntijahaastattelussa (poliisit) ilmeni tilanne, että perhesurmaa koskevassa rikosasiassa eloon jääneelle lapselle ei määrätty edunvalvojaa, kun epäiltynä oli toinen lapsen huoltajista perhesurman kohdistuessa lapsen toiseen huoltajaan. Tilanteessa oli syytä tai toisesta arvioitu, että lapsi olisi todistajan asemassa, jolloin hänelle ei voitaisi määrätä edunvalvojaa esitutkintalain perusteella (ETL 4:8, 1148/2019). Tällaisessa rikosasiassa lapsi ei voi edustaa kuollutta huoltajaa rikosoikeudenkäyntilain sääntelyn (ROL 1:17)⁶³ perusteella. Lapsi ei alaikäisyyden vuoksi tosiasiallisesti pysty käyttämään kuolleen huoltajansa puhevaltaa huoltajaa koskevassa rikosasiassa. Edelleen lapsi on yleensä itse asianomis-

⁶¹ Haastattelun sisältö on kokonaisuudessaan luettavissa teoksesta: Heikkilä – Rantaeskola – Suikkanen-Malin 2018, s. 200–203.

⁶² HE 222/2010 vp, s. 196.

⁶³ ROL 1:17. Jos joku on rikoksen johdosta saanut surmansa, hänen leskellään ja lapsillaan on oikeus käyttää asianomistajan syyteoikeutta. Mikäli surmansa saaneella ei ole leskeä eikä lapsia, on hänen vanhemmillaan ja sisaruksillaan oikeus käyttää syyteoikeutta. Surmansa saaneen vanhemmilla ja sisaruksilla on oikeus käyttää syyteoikeutta myös siinä tapauksessa, että joku tai jotkut niistä, joilla on ensisijainen oikeus käyttää asianomistajan syyteoikeutta, on epäiltynä kyseisestä rikoksesta.

tajan asemassa ainakin sillä perusteella, että lapselle syntyy oikeus vaatia korvausta kuolemantapauksen aiheuttamasta kärsimyksestä ja elatuksen menetyksestä.

Lapsi voi perhesurman seurauksena olla itse vailla huoltajaa ja hänelle pitäisi silloin määrätä edunvalvoja vähintään holhoustoimilain perusteella. Tuon sääntelyn mukaan, jos muun muassa alaikäinen on edunvalvojan kuoleman tai muun syyn johdosta ilman edunvalvojaa, tuomioistuimen on määrättävä hänelle edunvalvoja (HolhTL 7 §). Hakemuksen edunvalvojan määräämiseksi voi tehdä DVV holhoustoimiviranomaisena tai se, jonka edun valvomisesta on kysymys, taikka tämän edunvalvoja, vanhempi, aviopuoliso, lapsi tai muu läheinen tai alaikäisen huoltaja ja sosiaalihuoltolain 6 §:ssä tarkoitettu toimielin (HolhTL 72 §). Esitutkintaviranomainen ei siten voi tehdä käräjäoikeudelle suoraan hakemusta edunvalvojan määräämiseksi lapselle perhesurmaa koskevassa tapauksessa.

Edellä selostettua perhesurmaa koskevaa yksittäistä tapausta tulee arvioida laajemmin siitä näkökulmasta, että todistajan asemassa olevan lapsen ja hänen huoltajansa välillä on ristiriita.⁶⁴ Jos lapsi on todistajan asemassa, hänelle ei voida määrätä edunvalvojaa esitutkintalain lapsen edunvalvojaa koskevan säännöksen perusteella, koska sääntely soveltuu vain asianosaisen asemassa olevaan lapseen.

Vaikka edunvalvojan merkitys todistajan asemassa olevan alaikäisen lapsen kohdalla ei ole yhtä suuri kuin asianosaisten kohdalla, sitä on pidettävä merkityksellisenä erityisesti todistajan kieltäytymis- ja vaitiolo-oikeuden käyttämisessä. Silloin todistajana kuulusteltavan alaikäisen laillisella edustajalla on puhevaltaa, kuten Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisussa *EOA 23.8.2013, Dnro 335/4/12* todetaan. Todistajan asemaa ja siihen liittyviä laillisen edustajan oikeuksia, kuten oikeutta olla läsnä alaikäisen kuulustelussa on selostettu edellä alaluvussa 2.1.1.

Todistajana olevalla alaikäisellä ei ole sellaista tarvetta puhevallan käyttämiseen asiassa, jos lapsi on tosiasiallisesti asianosaisiin nähden ulkopuolisen asemassa eli todistajana. Silloin lapsen laillinen edustaja valvoo lapsen etua myös kieltäytymis- ja vaitiolo-oikeuden käyttämisestä ollessaan läsnä kuulustelussa. Alaikäisen täytettyä 15 vuotta, laillisella edustajalla ei sellaista oikeutta ole alaikäisen ollessa todistajan asemassa.

Todistajana rikosasiassa kuultava lapsi ei ole asianosaisiin nähden aina sillä tavalla ulkopuolisen asemassa, kuten todistajalta yleensä edellytetään. Esimerkiksi kuulusteltaessa alle 15-vuotiasta lasta todistajana lähisuhdeväkivaltaa koskevassa asiassa, lapsi itse ei välttämättä ole asianosaisen asemassa. Epäilty voi olla todistajana kuultavan lapsen huoltaja, mutta lähisuhdeväkivallan kohteena olevalla asianomistajalla ei välttämättä ole huoltajuussuhdetta lapseen ns. uusperheen tilanteessa. Lapsella itsellään ei ole silloin asianosaisen asemaa, vaan häntä kuullaan todistajana.⁶⁵ Esimerkin tilanteessa epäillyn asemassa oleva huoltaja voi olla ainoa taho, jolla olisi periaatteessa oikeus olla läsnä lapsen kuulustelussa, mutta se voidaan kieltää (ETL 7:14.3). Näin lapsen kuulustelussa ei olisi voimassa olevan sääntelyn perusteella ketään aikuista paikalla. Asianomistajalla ei ole huoltajuussuhdetta lapseen ja vaikka olisikin, hän ei oman asianosaisuutensa vuoksi olisi välttämättä puolueeton. Huomion arvoista on se, että vaikka esimerkin lähisuhdeväkivaltaepäilyn asianomistajalla olisi huoltajuussuhde lapseen, hän ei olisi puolueeton sillä tavalla kuin lapsen oikeuksia valvovalta edustajalta voidaan edellyttää.

Alle 18-vuotiaan todistajan asemassa olevan lapsen oikeuksia kuulustelussa ei ole säännelty yhtä kattavasti kuin esimerkiksi alle 18-vuotiaan lapsen ollessa epäiltynä tai rikollisesta teosta epäiltynä. Tilannetta epäillyn ym. osalta on selostettu edellä (alaluku 2.1.1) lapselle turvallisen aikuisen läsnäoloa koskevana vaatimuksena kuulustelussa siten kuin ns. lapsidirektiivi velvoittaa. Periaatteessa voisi olla mahdollista, että todistajana olevalle lapselle määrättäisiin edellytysten täytyessä edunvalvoja holhoustoimilain perusteella, kun esitutkintalain säännöksessä on viittaus holhoustoimilain sääntelyn soveltamisesta muuten soveltuvin osin. Edunvalvojan määrääminen lapselle yhdessä tilanteessa esitutkintalain ja toisessa tilanteessa holhoustoimilain perusteella ei kuitenkaan näyttäyty koherenttina kokonaisu-

⁶⁴ Lapsen asettamisesta asianomistajan asemaan mahdollisuuksien mukaan käsitellään alaluvussa 3.3.1.

⁶⁵ Haastattelu Miiä Lehtinen 22.12.2021 Barnahus-hankkeen poliisiedustaja.

tena. Tilanteeseen liittyviä lainsäädännön muutostarpeita on tarkoituksenmukaista käsitellä kootusti (alaluku 3.3.1).

Tutkinnanjohtajan on rikosasian tutkintaa johtavana tahona tarvittaessa tehtävä tuomioistuimelle hakemus edunvalvojan määräämiseksi. Yleensä lapsen edunvalvojaa koskevan hakemuksen tekee rikosasiassa sen tutkintaa johtava tutkinnanjohtaja, vaikka hakemuksen voi tehdä myös syyttäjä, Digija väestötietovirasto holhousvoimilain tarkoittamana holhousviranomaisena tai sosiaaliviranomainen sosiaalihuoltolain tarkoittamana toimielimenä. (ETL 4:8.1, 1148/2019).

Selvitystyön asiantuntijahaastattelussa kärjätuomarit toivat esille, että hakemuksissa lapsen edunvalvojan määräämiseksi rikosasiaan ei yleensä esiinny puutteita paitsi, kun pyyntö koskee edunvalvojan määräämistä lapselle väliaikaisesti, kuulematta huoltajia. Tätä kysymystä on tarkoituksenmukaista käsitellä omana osionaan (alaluku 2.1.7). Kärjätuomareiden haastattelussa ilmeni, että lapselle haetaan usein edunvalvojaa lievää pahoinpitelyä koskevaan rikosasiaan mutta hakemukseen ei välttämättä suostuta. Tältä osin suunnitelmassa ehdotetaan lainsäädännön tarkentamista (alaluku 3.3.4).

Lapsen edunvalvojan määräys annetaan rikosasioissa yksittäiseen rikosasiaan. Jos vireillä olevan rikosasian esitutkinnassa ilmenee uusi(a) rikosepäily(jä), kuhunkin sellaiseen tulee hakea uusi edunvalvojan määräys. Tältä osin asiantuntijahaastattelujen perusteella ei suuremmin ilmennyt käytännön haasteita, eikä epäselvyyttä siitä, miten säännöksiä tulisi soveltaa. Poliisien haastattelussa ilmeni kuitenkin haasteena, että aina uuden rikosasian tullessa esille uuden edunvalvojan määräyksen hakeminen saattaa entisestään viivästyttää asian käsittelyä. Näin siitä huolimatta, vaikka jo asiaan määrätty lapsen edunvalvoja antaisi suostumuksensa toimia myös uudessa rikosasiassa edunvalvojana.

Poliisit esittivät ratkaisuksi lain muuttamista siten, että poliisilla olisi mahdollisuus antaa väliaikaismääräys lapsen edunvalvojaksi. Silloin asian käsittelyä ei tarvitsisi tässäkin tilanteessa keskeyttää lapsen puhevallan varmistamiseksi ja odottaa uuden edunvalvojamääräyksen antamista. Poliisin mahdollisuus antaa lapsen edunvalvojan väliaikainen määräys nähtiin laajemminkin mahdollisuutena nopeuttaa lapsia koskevien rikosasioiden käsittelyä.

2.1.5. Lapsen edunvalvojan tehtävät rikosasiassa

Lapsen edunvalvonta ymmärretään (edunvalvojina toimivien kysely) tällä hetkellä laajalti väärin ja erityisesti rikosasioissa. Tilannetta olisi tärkeää selkeyttää valtakunnallisella tasolla. Erityisesti lapsen edunvalvojana toimivia tulisi ohjeistaa tarkemmin ja lisätä aihepiirin koulutusta.

Asiantuntijahaastattelujen perusteella lapsen edunvalvojan tehtävänä rikosasiassa on toimia lapsen huoltajan tilalla, koska huoltaja ei itse pysty käyttämään puhevaltaa lasta koskevassa asiassa.⁶⁶ Lapsen edunvalvojan tehtävänä rikosasiassa nähtiin ensinnäkin rikosasian käsittelyn jouhevuuden varmistaminen rikosprosessin toimijoiden näkökulmasta (kärjätuomarit ja syyttäjät). Heidän mukaansa lapsen edunvalvoja varmistaa, että rikosasian käsittely etenee oikeudenkäynnissä kuin ”juna”. Toisaalla asiantuntijahaastatteluissa lapsen edunvalvojan tehtävänä nähtiin varmistaa lapsen osallisuus ja lapsen edun toteutuminen häntä koskevaa rikosasiaa sen eri vaiheissa käsiteltäessä (poliisi, edunvalvojat ja oikeudenkäyntiavustajat).

Lapsen edunvalvojan tehtävistä rikosasiassa asiantuntijoina haastateltujen oikeudenkäyntiavustajien kyselyn vastauksissa korostuivat lapsen edunvalvojan päätöksentekokyky ja rohkeus. Oikeudenkäyntiavustajat korostivat lapsen edunvalvojan ripeyttä ja tehokkuutta varmistaa lapsen pääseminen lapsen tarvitsemaan hoitoon, terapiaan yms. sekä ylipäätään edunvalvojan ripeyttä hoitaa asiaa varten tarvittavat erilaiset lausunnot ja selvitykset eri tahoilta. Lapsen edunvalvojan tulisi hankkia lapselle avustaja rikosasiassa riittävän aikaisessa vaiheessa (Tandem-malli), jotta lapsen edunvalvojan ja avustajan välinen yhteistyö voi onnistua parhaalla mahdollisella tavalla, jo esitutkinnan alusta saakka.

⁶⁶ Usein tästä tilanteesta käytetään edunvalvojan sijainen nimitystä, mistä tilanteesta onkin kysymys. Tässä suunnitelmassa ei käytetä edunvalvojan sijainen nimitystä, koska ko. säännöksessä ei sellaiseen viitata. Edunvalvojan sijaisesta käsitteenä ks. alaluku 1.2.1.

Lapsen edunvalvojan tulisi hoitaa rikosasiassa hänelle kuuluvat ja/tai sovitut tehtävät sekä pitää avustaja ajan tasalla lapsen tilanteesta. Lapsen edunvalvojan huolehtiessa lapsen edusta rikosasiaa käsiteltäessä, hänellä ei sosiaalialan koulutuksen myötä voi olla sellaista oikeudellista osaamista kuin oikeudellisen koulutuksen omaavalla on. Lakimiehen oleminen mukana jo esitutkinnassa olisi oikeudenkäyntiavustajien mukaan välttämätöntä.

Rikosasian käsittelyä ei pidetty kyselyssä esille tulleiden näkemysten (lapsen edunvalvojina toimivat) mukaan tällä hetkellä lapsen edun mukaisena. Erityisesti lapsen edunvalvojamääräysten viivästyminen, lapsen kuuleminen ilman lapsen edunvalvojaa ja rikosasian käsittelyn pitkä kesto koettiin epäkohtina.

Määräyksen saaminen lapsen edunvalvojaksi rikosasiaan saattaa kestää pitkään (oikeudenkäyntiavustajien ja edunvalvojien kysely). Näin ilmoitettiin olevan myös valitettavasti väliaikaisissa edunvalvojan määräyksissä. Kuitenkin rikosasian näytön turvaaminen edellyttäisi, että lasta kuultaisiin nopeasti rikosepäilyn tapahtumisen tai rikosepäilyn tultua ilmi. Lapsen edun mukaista olisi, että joku olisi lapsen puhevallan käyttäjänä lapsen kuulustelussa läsnä. Lapsen edunvalvojaksi rikosasiaan ehdotettu ei voi kuitenkaan edustaa lasta ja tulla kuulusteluun ilman määräystä. Tilanne koskee sekä lastensuojelutyötaustaista että juristitaustaista henkilöä, jota ehdotetaan ja joka määrätään lapsen edunvalvojaksi. Toisaalta juristi voisi toimia avustajana ja olla tässä ominaisuudessa kuulustelussa ilman eri määräystä. Juristin oikeus toimia avustajana perustuu siihen, että avustajan toiminta voi perustua päämiehen antamaan toimeksiantoon. Lapsi ei kuitenkaan vajaavaltaisena pysty tosiasiallisesti tekemään sellaista sopimusta avustajan kanssa. Lapsen edunvalvoja olisi rikosasiassa oikea henkilö valitsemaan oikeudenkäyntiavustajan, mutta näin ei tällaisessa tilanteessa voi tapahtua, jos lapsen edunvalvojaa ei ole määrätty. Menettelyssä pitäisi varmistaa lapsen edunvalvojan tosiasiallinen mahdollisuus osallistua lapsen kuulusteluun.

Selvityksessä esitettiin (oikeudenkäyntiavustajien kysely) toive Tandem-mallin kehittymisestä ja laajenemisesta koko Suomeen. Samoin toivottiin tuomareille suunnattavaa koulutusta Tandem-mallin hyvistä puolista, koska tällä hetkellä asiasta on kärjätuomareiden keskuudessa paljon epätietoisuutta. Tuloksissa ilmeni (oikeudenkäyntiavustajien ja edunvalvojien kysely) huoli siitä, että Tandem-mallin mukaisissa rikosasioissa voi olla pelkona, että lapsen edunvalvoja jää vaille palkkiota istuntoon osallistumisesta, jos paikalla on myös oikeudenkäyntiavustaja. Kuitenkin lapsen edunvalvoja ja avustaja ovat olleet siinä käsityksessä, että molempien läsnäolo oikeudenkäynnissä on lapsen edun toteutumiseksi tarpeen, ja he ovat sopineet tällaisesta menettelytavasta.⁶⁷

Kyselyiden vastauksissa viitattiin siis tilanteisiin, että lastensuojelutaustainen lapsen edunvalvoja olisi jäänyt ilman palkkiota asian oikeudenkäyntivaiheesta. Kärjäoikeuksien suhtautuminen lastensuojelutaustaisiin lapsen edunvalvojiin vaihtelee oikeudenkäyntiavustajien mielestä aivan liikaa. Avustajan ja edunvalvojan ”parityöskentely” voi Tandem-mallilla työskentelevän avustajan mukaan ärsyttää joitakin syytettyjä ja heidän puolustajiaan, koska he kokevat toimintatavan jollakin tavalla uhkana itselleen. Kysymys on vastaajamyönteisyydestä, joka saattaa heijastua kielteisyytenä Tandem-mallia kohtaan mallin vahvistaessa nimenomaan uhrin oikeuksia rikosasiassa.

Rikosasioiden käsittelyssä on pitkään korostettu vain epäillyn oikeuksia. Asianomistajana olevan lapsen oikeudet ovat kuitenkin samalla tavalla tärkeitä. Tandem-mallilla pystytään varmistamaan lapsen oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin erinomaisella tavalla myös asianomistajana. Lapsi on kuitenkin silloin joutunut tahtomattaan hänelle läheisen henkilön tekemän rikoksen kohteeksi, jos lapsen edunvalvojan määrääminen rikosasiassa on tarpeen. Silloin lapsi on erityisen suojelun tarpeessa hänen haavoittuvan aseman vuoksi.

Edelleen oikeudenkäyntiavustajat korostivat kyselyn tuloksissa, että kahden henkilön käyttäminen on perusteltua lasta koskevassa rikosasiassa, koska molemmilla on oma roolinsa asiaa käsiteltäessä.

⁶⁷ Luonnollisesti on tilanteita, ettei edunvalvojan ole syytä olla rikosasian oikeudenkäynnissä läsnä. Tässä tarkoitetaan molempien toimijoiden ollessa paikalla tilannetta, että peruste lapsen edunvalvojan läsnäololle käsittelyssä avustajan ohella on olemassa.

Lisäksi oikeudenkäyntiavustajat näkivät perusteltuna, että lapselle mahdollisesti jo lastensuojeluasiaan määrätty lapsen edunvalvoja toimisi lapsen edunvalvojana myös rikosasiassa. Lapsen tilannetta pitäisi katsoa kokonaisuutena eli mikä on lapsen kannalta paras vaihtoehto.

Lapsen kokonaistilanteen kannalta rikosprosessia ja sen avulla ehkä saatua tuomiota (rangaistus) ei välttämättä pidetty ”autuaaksi tekevänä” (oikeudenkäyntiavustajien kysely). Rikostuomio ei välttämättä muuta kenenkään käyttäytymismallia perheessä, vaan perhe voi sen sijaan tarvita muunlaista apua. Lisäksi rikosasian käsittely voi kestää aivan liian pitkään, kun lapsen tulisi saada nopeasti jotain apua tilanteeseensa. Vähintään lapsen tilannetta tulisi kartoittaa heti rikosepäilyn tullessa esille. Käräjätuomareiden haastattelussa tuotiin (jo mainitun kovan juridiikan ja käsittelyn jouhevuuden ym. ohella) esille samoin huoli siitä, miten aidosti lasta autetaan ymmärtämään käsiteltävää asiaa. Pelkästään kovaan juridiikkaan sitoutunut ei välttämättä pysty rikosasioissa käsittelemään asiaa lapsen edun edellyttämällä tavalla.

Esitutkinnassa lapsen tulee olla asianmukaisesti edustettuna lasta kuulusteltaessa. Lapsen edunvalvojan tärkeä tehtävä on rikosasiassa valvoa, että lapsen kuulustelussa menetellään lapsen edun toteutumiseksi siten kuin lapsen etu edellyttää. Lapsen edunvalvoja valvoo, miten asiaa selvitetään eri viranomaisissa. Tällä asianosaisen toteuttamalla valvonnalla on erityinen merkitys lapsen edunvalvojan arvioidessa esimerkiksi sitä, mikä on lapsen edun mukainen näkemys rangaistuksen vaatimiseen tai toisaalta esitutkinnan rajoittamiseen. Erityisesti jälkimmäisessä tilanteessa lapsen edunvalvojan merkitystä ei voi liiaksi korostaa.⁶⁸

Oikeudenkäyntivaiheessa lapsen edunvalvojan tehtävänä on arvioida asiassa tehtäviä vaatimuksia ja ylipäättään asian käsittelytapaa, jotta lapsen etu toteutuu. Samoin lapsen edunvalvojan tehtäviin kuuluu arvioida tarvittavia järjestelyjä, mikäli lapsen pitää osallistua oikeudenkäyntiin. Käräjäoikeudessa lapsen osallisuuden varmistamiseen ei kiinnitetty niin paljon huomioita, vaan rikosasian käsittelyn jouhevuuden varmistaminen korostui. Rikosasioissa pidettiin (käräjätuomarit ja syyttäjät) tärkeänä, että lapsen edunvalvoja osaa riittävällä tavalla hoitaa vahingonkorvausta koskevat asiat ja että itse prosessi pysyy jouhevana. Rikosasioiden käsittelyssä korostui ”kova juridiikka”.

Oikeudenkäynnin jälkeen korvausasian hoitaminen on keskeinen lapsen edunvalvojan tehtävä. Siitä ei kuitenkaan tällä hetkellä vallitsevan käytännön mukaan makseta palkkiota, mitä voidaan pitää lapsen oikeuksien toteutumisen kannalta isona epäkohtana. Samoin lapsen edunvalvojan tehtäviin kuuluu tuomioistuimen ratkaisun tarkastelu lapsen kanssa kuin myös ratkaisun merkityksen arviointi lapsen näkökulmasta. Lapsen edunvalvojan tehtävässä korostuu lastensuojelutyötaustaisen henkilön kyky työskennellä lapsen kanssa ja kertoa asiat lapselle hänen ikätasonsa edellyttämällä tavalla.

Avustajana Tandem-mallissa toimiva lakimies⁶⁹ on häntä haastateltaessa pitänyt mallia erinomaisen hyvänä lapsiasiakkaiden kannalta, koska hänellä on työparina sosiaalityön ammattilainen. Lapsen edunvalvoja hoitaa asiasta sen puolen, mihin avustajalla itsellään ei ole koulutusta eikä aikaakaan. Lapsia koskevat rikosasiat ovat niiden korostuneen tunnepuolen vuoksi haastavia. Kun lapsi ei saa tukea omilta vanhemmilta tai lähipiiriltä, hän on usein hämmentynyt, ei tiedä, eikä osaa hahmottaa, miten tilanteessa tulisi toimia, eikä ymmärrä vaihtoehtoisten toimintatapojen seurauksia. Lapsen edunvalvojan merkitys korostuu seksuaalirikoksissa. Lapsen voi olla vaikea puhua seksuaalirikoksesta, jolloin lastensuojelutyötaustaisella lapsen edunvalvojalla on luontaisesti ammattiosaamista käsitellä asiaa lapsen kanssa. Tilanteen huomioiminen on tärkeää, jotta lapsi ei syyllistäisi itseään toisen tekemästä rikoksesta. Lapsen edunvalvojan ammattiosaamisen arvo on avustajan mielestä merkittävä, joskin vaikeasti rahassa mitattavissa. Tandem-mallissa avustaja voi häiriöttä ja rauhassa keskittyä omaan osaamisalueeseen. Samoin vahingonkorvausasioiden käsittely lapsen edunvalvojan kanssa sujuu rutii- nilla ja säästää avustajan työtä, kun lapsen edunvalvoja huolehtii ko. seikkojen selittämisestä lapselle.

⁶⁸ Rantaeskola (2021, s. 384–415) korostaa asianosaisen oman asian valvonnan merkitystä rikosasioissa.

⁶⁹ Haastateltu avustaja toimii avustajana lapsiin kohdistuvissa rikoksissa mm. Tandem-mallilla.

Avustaja ja lapsen edunvalvoja voivat saada sovittua asiassa vaadittavat korvaukset yhdessä puhelin-keskustelussa.⁷⁰

Lapsen oikeudet korostuvat esimerkiksi *ratkaisussa EOA 5.6.2020 EOAK/3150/2019*, jossa lapsen äitiä epäiltiin lapseensa kohdistuneesta pahoinpitelystä. Lapsi kuulusteltiin lapsen kouluympäristössä. Tältä osin Eduskunnan oikeusasiamies ei ollut vakuuttunut siitä, että kuulustelupaikan ja -ajan valinnassa otettiin asianmukaisesti huomioon se, että koulu on lapselle tärkeä ympäristö (ETL 4:7) ja olisiko kuulustelun toteuttamiselle ollut vaihtoehtoja ja oliko muiden vaihtoehtojen olemassaoloa pohdittu riittävästi. Ratkaisussa korostuu se, että näistäkin asioista olisi ollut mahdollista keskustella lapsen edunvalvojan kanssa, jos edunvalvoja olisi ollut määrätty. Ratkaisussa todetaan, että jutun tutkinnanjohtaja ja tutkija olivat menettelleet lapsen kuulustelussa selvästi lainvastaisesti ja lapsen edun vastaisesti. Menettelyn moitittavuutta lisäsi vielä se, että syyttäjällä on nimenomaisesti pyytänyt hakemaan lapselle edunvalvojan.

2.1.6. Lapsen edunvalvojan koulutustaustan merkitys rikosasiassa

Lapsen edunvalvojan tehtävään rikosasiassa määrättävästä henkilöstä ei ole säännelty esitutkintalaissa, vaan siinä viitataan muun muassa tältä osin holhoustoimilakiin. Lapsen edunvalvojaksi voidaan siten määrätä tehtävään sopiva henkilö, joka antaa tähän suostumuksensa. Sopivuutta arvioitaessa on muun ohella otettava huomioon edunvalvojaksi esitetyn taito ja kokemus sekä tehtävän laatu ja laajuus. (HolhTL 5 §).

Rikosasiassa lapsen edunvalvojan nimeämistä varten tutkinnanjohtajan tai virallisen syyttäjän olisi lain esitöiden mukaan syytä ennen hakemuksen tekemistä olla yhteydessä holhoustoimen edunvalvontapalveluiden järjestämisestä vastaavaan viranomaiseen, jolle tiedossa ole jo valmiiksi holhoustoimilaisissa tarkoitettua edunvalvojaksi sopivaa henkilöä. Lapsen edunvalvojan henkilöstä todetaan lain esitöissä, että hän voisi olla esimerkiksi lapsen asioihin perehtynyt asiantuntija tai lainopillisen koulutuksen saanut henkilö. Henkilön sopivuutta lapsen edunvalvojaksi arvioitaessa olisi otettava huomioon lapsen edunvalvojaksi esitetyn henkilön taito ja kokemus sekä rikosasian laatu ja laajuus.⁷¹ Käytännössä viittauksella holhoustoimen edunvalvontapalveluihin korostetaan lapsen taloudellisen edunvalvonnan osaamista. Sen sijaan lain esitöiden jälkimmäisessä osiossa korostetaan yhtäältä lastensuojelutyön asiantuntemusta ja toisaalta juristitaustaa. Muuta ohjeistusta lain esitöistä ei ole saatavilla, mitä seikkoja ehdotettavasta edunvalvojasta henkilönä tulee huomioida lapsen edunvalvojaa määrättäessä.

Rikosasioissa asianosaisena olevalle lapselle määrätään selvitystyön perusteella tausta-ammattiltaan sekä sosiaalityön koulutuksen että juristikoulutuksen omaavia lapsen edunvalvoja, kuten edellä on todettu (alaluku 2.1.3). Eri alueilla lapsen edunvalvoja määrittyy käytettävän mallin mukaan juristina (yhden juristin malli, kahden juristin malli, juristi hoitaa asiaa pelkästään lapsen edunvalvojan määräyksellä) tai lastensuojelutyötaustaisena henkilönä (Tandem-malli).⁷²

Haastattelussa kärjätuomarit yhtäältä korostivat juristikoulutuksen merkitystä rikosasiassa, mutta toisaalta muutamat kärjätuomarit korostivat alueellaan käytettävän Tandem-mallin ja lastensuojelutyötaustaisen lapsen edunvalvojan merkitystä. Kärjätuomarit korostivat lapsen edunvalvojan osaamista, mutta siitä kärjätuomareilla ei ollut yksimielisyyttä, pitäisikö rikosasiassa lapsen edunvalvojan osaamisen painottua juridiikan vai lastensuojelutyön puolelle.

Rikosasioiden käsittelyn jouhevuutta edesauttaa haastateltujen kärjätuomareiden mukaan se, että lapsen edunvalvojana rikosasiassa toimii lakimieskoulutuksen omaava henkilö. Juristi tietää, miten

⁷⁰ Avustajana Tandem-mallilla toimivaa lakimiestä on haastateltu teokseen Heikkilä – Rantaeskola – Suikkanen-Malin 2018, s. 200–203. Avustaja on tarkistanut tekstin, että se vastaa hänen näkemyksiään.

⁷¹ HE 222/2010 vp, s. 196–197.

⁷² Lisäksi selvitystyössä ilmeni, että lapselle ei kaikissa tilanteissa määrätä edunvalvojaa, vaikka lapsen ja rikoksesta epäillyn tahon välillä on eturistiriita. Esimerkiksi tilanteissa ulkopuolisen tahon määräämistä ei aina pidetty tarpeellisena, jos huoltajien avioerosta on pitkä aika. Tilannetta ja siihen liittyviä haasteita alaluvussa 3.3.4.

rikosasiaa käsiteltäessä edetään, eikä puheenjohtajan tarvitse puuttua mihinkään. Erikseen huolta haastattelussa esitettiin siitä, ettei lastensuojelun tai muun taustan omaava ammattilainen pärjää rikosasian käsittelyssä. Silloin puheenjohtaja voisi joutua neuvomaan muun taustakoulutuksen omaavaa edunvalvojaa, kun juristi sen sijaan tietäisi rikosasian menettelytavat. Haastattelussa (käräjätuomarit ja syyttäjät) korostettiin, että juristin koulutuksen omaava lapsen edunvalvoja nopeuttaa rikosasian käsittelyä. Toisaalta haastattelussa tuotiin esille myös näkökulma, että lastensuojelutaustaisella lapsen edunvalvojalla on erilainen katsantokanta lapsen asiaan, joskaan Tandem-mallilla toimivat edunvalvojat eivät ole käyttäneet kovin paljon puheenvuoroja rikosasiaa käsiteltäessä.

Jossain määrin käräjätuomareiden asiantuntijahaastattelussa oli havaittavissa, että Tandem-mallia käytettäessä ja mallin ollessa käräjätuomarille tuttu, korostui lastensuojelutyötaustaisen edunvalvojan osaaminen ja toimiminen lapsen kanssa. Tandem-mallilla asiaa käsiteltäessä korostui haastattelujen perusteella lapsen edunvalvojan kyky ottaa huomioon lapsen kanssa toimiminen, perheen kokonaisuus ja lapsen osalliseksi tekeminen häntä itseään koskevassa rikosasiassa.

Lapsen edunvalvojen toiminta ja toiminnan taso lapsen kanssa ei aina näy käräjäoikeuden käsittelyssä selvitystyössä haastateltujen käräjätuomareiden mukaan. Lapsen edunvalvojen toisaalta uskottiin keskustelemaan lapsen kanssa ja selvittävän lapsen mielipidettä, jos mielipiteen selvittäminen lapsen ikä huomioon ottaen on mahdollista ja tarpeen. Käräjätuomarit ilmoittivat, etteivät he pystyneet arvioimaan, miten lapsen edunvalvojat ovat toimineet tai toimivat lapsen kanssa. Käräjätuomarit ilmoittivat selvittävänsä asiaa ja mahdollista väärinkäytöstä vasta, jos joku tekee asiasta väitteen.

Toisaalta Tandem-mallia käytettäessä todettiin käräjätuomareiden haastattelussa, että mallin käyttäminen näkyy käräjäoikeuden käsittelyssä esimerkiksi siten, millainen suhde lapsen edunvalvojalla on lapseen. Samoin lapsen edun ilmoitettiin tulevan käsittelyssä ilmi Tandem-mallia käytettäessä, koska lapsen edunvalvojat avaavat omaa menettelyään ja toimintaansa lapsen kanssa hyvin. Paikalla käsittelyssä on lapsen edunvalvojan lisäksi yleensä oikeudenkäyntiavustaja, joka huolehtii vahingonkorvauksista ym. asiaan liittyvistä juridisista seikoista. Silloin rikosasian käsittelyssä huomioidaan lapsen etu kokonaisvaltaisesti ja eri näkökulmista.

Syyteharkinnan aikana ei pääsääntöisesti ilmene syyttäjien haastattelun mukaan, miten lapsen edunvalvoja hoitaa asian lapsen kanssa. Syyttäjät näkevät vain sen, mitä esitutkintapöytäkirjaan on asioista kirjattu, eikä asian hoitamista lapsen kanssa ole yleensä kirjattuna. Lapsen edunvalvojan työskentely näyttäytyy oikeudenkäynnissä teknisenä suorituksena, kun lapsen edunvalvoja käsittelyssä läsnä ollessaan ”peesaa” syyttäjää. Lapsen edunvalvojat eivät ole näyttäytyneet rikosasian käsittelyssä kovinkaan aktiivisina, ainakaan syyttäjien näkemyksen mukaan.

Sosiaalityön koulutusta pidettiin syyttäjien kyselyn mukaan hyvänä lapsen edunvalvojan tehtävässä, koska lapsen edunvalvoja ymmärtää paremmin lapsen tilannetta kohdatessaan lapsen ja lapsen perheen. Toisaalta syyttäjien haastattelussa korostettiin yhden juristin mallin paremmuutta suhteessa Tandem-malliin silloin, kun juristi on kouluttautunut tehtävään myös lapsen kanssa toimimisessa. Edellytyksenä pidettiin sitä, että juristi on ymmärtänyt edunvalvojan tehtävän kokonaisvaltaisesti; hänellä on silloin ymmärrystä lapsen kohtaamisesta. Juristin todettiin lapsen edunvalvojana ottaneen selvää lapsesta ja perheen historiasta, kun hän toimii kokonaisvaltaisesti lapsen edunvalvojan tehtävän ymmärtäen.

Lisäksi syyttäjien haastattelussa ilmeni yksittäisenä tilanteena, että lapsen edunvalvojan määräyksiä on voitu antaa lastensuojelutyötaustaiselle henkilölle, jolla ei ole riittävää asiantuntemusta hoitaa rikosasiaa, ainakaan asian oikeudenkäyntivaiheessa. Silloin henkilö toimii ”edunvalvojana ilman koulutusta” (alaluku 1.2.3). Tätä tilannetta pidettiin pahimpana skenaariona lapsen edunvalvonnassa rikosasiassa. Erikseen syyttäjien haastattelussa korostui se, ettei lastensuojeluosaaminen takaa osaamista rikosasian oikeudenkäyntien hoitamisessa.

Toisaalta syyttäjien haastattelussa ilmeni hyvänä käytäntönä, että syyttäjä voi syyteharkinnan aikana olla yhteydessä lapsen edunvalvojaan tiedustellakseen, millainen lapsen tilanne on. Tätä pidet-

tiin hyvänä mallina sen vuoksi, että lapsiin kohdistuvien rikosten tutkinta kestää niin pitkään ja lapsen tilanne on voinut muuttua esitutinnan jälkeen. Syyttäjän kysyessä lapsen edunvalvojalta lapsen tilanteesta ennen käräjäoikeuden käsittelyä, lapsen edunvalvoja joutuu pakotetusti olemaan yhteydessä lapseen. Kuitenkin sellaisiakin tilanteita ilmeni, ettei lapsen edunvalvojalla ollut käräjäoikeuden käsittelyssä mitään käsitystä lapsen tilanteesta, koska ei ollut koskaan tavannut lasta. Tätä pidettiin lapsen oikeuksien toteutumisen kannalta kaikkein huonoimpana vaihtoehtona, kun lapsen edunvalvoja hoitaa lapsen asiaa pelkästään papereiden perusteella.

Oikeudenkäyntiavustajana Tandem-mallissa toimivan näkökulmasta lastensuojelutyötaustaista lapsen edunvalvojaa pidettiin avustajien kyselyn mukaan hyvänä, jos lapsi tarvitsee enemmän huomiota. Lastensuojelutyötaustaa pidettiin hyvänä asiana lapsen edun kannalta. Tätä perusteltiin sillä, ettei rikosasiassa yleensä kuitenkaan ole kyse pelkästään lapsen kuulustelujen ja oikeudenkäynnin hoitamisesta, vaan myös muiden rikosasiaan liittyvien toimien hoitamisesta ja lapsen hyvinvoinnin varmistamisesta. Tandem-mallia pidettiin hyvänä ja toimivana tapana, kun avustaja saa keskittyä itse rikosasiaan ja sen oikeudelliseen hoitamiseen. Toisaalta rikosasia käsitellään usein oikeudellisesta näkökulmasta juristin toimiessa syyttäjän tukena, koska lapsen edunvalvoja ratkaisee itsenäisesti, vaaditaanko rangaistusta (joskin harvoin eri tavalla kuin syyttäjä) ja esittää vahingonkorvausvaatimukset. Korostuneesti tuli esille se, että lapsen kohtaaminen ja asian selvittäminen jää yleensä pelkästään poliisin esitutkinnassa tekemien toimenpiteiden varaan.

Oikeudenkäyntiavustajien kyselyssä korostui lapsen edunvalvojan osaaminen lapsen kanssa toimittaessa. Mikäli lapsen edunvalvojalla ei ole mitään taustaa tai koulutusta lasten kanssa toimimiseen – kuten juristeilla tilanne on – voi olla, ettei henkilö pysty toimimaan lapsen kanssa siten kuin lapsen oikeuksien toteutuminen edellyttäisi. Sellainen taito on yleensä sosiaalipuolen tai muutoin lasten kanssa toimimaan tottuneella. Kahden juristin mallissa ei nähty mitään hyötyä lapsen kannalta oikeudenkäyntiavustajien kyselyn mukaan. Silloin vähintäänkin toisen juristeista pitäisi olla sosiaalityön puolelta tai muutoin lapsiasioiden kanssa työskentelevä. Vaikka juristi olisi toiminut lasten kanssa, parempana vaihtoehtona pidettiin Tandem-mallia. Silloin lapsen asiassa toimivien näkökulmat ovat erilaiset, mitä pidettiin erityisesti lapsen edun mukaisena. Lapsen asiaa hoitavat pystyvät keskinäisissä keskusteluisaan huomioimaan lapsen oikeuksien kannalta eri asioita.

Poliisin asiantuntijahaastattelussa korostui Tandem-mallin käyttämisen hyödyt esitutkinnassa. Tandem-mallin ilmoitettiin olevan hyödyllinen erityisesti silloin, kun lasten kanssa toimimaan tottunut taho eli lastensuojelutyötaustainen lapsen edunvalvoja on kuulustelussa mukana. Poliisi voi silloin keskittyä rikosasian selvittämiseen lapsen edunvalvojan huolehtiessa lapsen hyvinvoinnista ja lapsen edusta. Lisäksi lapsen edunvalvojan ja oikeudenkäyntiavustajan yhteistyötä korostettiin. Avustajien voi olla haastavaa osallistua kuulusteluihin, jolloin lapsen edunvalvoja huolehtii lapsen edusta kuulustelussa. Oikeudenkäyntiavustaja voi jälkikäteen tallenteen katsomalla arvioida sitä, onko lapsen seuraavassa kuulustelussa tarpeellista kiinnittää huomiota johonkin seikkaan oikeudellisesti ja kysyä (pyytää kysyttäväksi) jotakin tiettyä asiaa lapselta.

Hyvänä käytäntönä pidettiin sitä, että lapsen oikeudenkäyntiavustaja tutustuu tallenteeseen ensimmäisen kuulustelun jälkeen (samoin kuin epäilty puolustajineen), jolloin avustaja pystyy rytmittämään omaa työskentelyään paremmin. Järjestelyn myötä lapsen seuraavassa kuulustelussa pystyttäisiin huomioimaan kaikki lisäkysymysten aiheuttamat tarpeet, eikä lapsen kuulustelu kahta kertaa useammin olisi välttämättä tarpeen. Lapsen edun mukaista olisi, ettei häntä kuulusteltaisi kuin yhden kerran.⁷³ Siihen ei käytännössä useinkaan päästä, koska kaikkien tahojen saaminen paikalle avustajineen ei käytännössä ole mahdollista. Eri tahojen samanaikaisen läsnäolon varmistaminen on käytännössä haastavaa erityisesti väliaikaista edunvalvojan määräystä edellyttävissä tilanteissa, kun poliisilla ei ole tiedossa, milloin käräjäoikeuden antama väliaikaismääräys annetaan. Lisäksi saman kuulustelu-

⁷³ Tätä korostetaan rikosprosessin tehostamista koskevassa mietinnössä OM mietintöjä ja lausuntoja 2022:14, s. 39.

tapahtuman aikana voi olla haastavaa tuoda esille kaikkia niitä kysymyksiä, joita lapselta tulisi kysyä. Lapsen kuulustelukertojen rajoittaminen mahdollisimman minimiin olisi välttämätöntä.

2.1.7. Väliaikais määräys lapsen edunvalvojan määräämiseksi rikosasiaan

Lapsen edunvalvonnan väliaikais määräyksen antaminen on tällä hetkellä säännelty holhoustoimilaissa. Asiassa, joka koskee lapsen edunvalvojan määräämistä (tai toimintakelpoisuuden rajoittamista), tuomioistuimien voi antaa väliaikaisen määräyksen (HolhTL 79 §, 649/2007). Jos asiaa ei voida viivyttää, määräys voidaan antaa kuulematta sitä, jonka edun valvomisesta on kysymys, sekä muita tahoja, joita tavallisesti asiassa kuullaan (HolhTL 73 §). Väliaikainen määräys on voimassa, kunnes tuomioistuin antaa asiassa päätöksen, jollei määräystä sitä ennen peruuteta tai muuteta. Väliaikaiseen määräykseen ei voi hakea muutosta.

Väliaikaisen määräyksen antamista on säännöksen esitöissä perusteltu lapsen edunvalvojan määräämistä koskevassa asiassa muun muassa sillä, että edunvalvonnan tarpeessa olevan suojaamiseksi kaivataan usein nopeaa ratkaisua. Siihen ei kuitenkaan kaikissa tapauksissa ole mahdollisuuksia esimerkiksi sen vuoksi, että riittävää näyttöä ei ole vielä saatu kootuksi. Sellaisessa tilanteessa tuomioistuin voisi antaa väliaikaisen määräyksen lapsen edunvalvojalle.⁷⁴ Alun perin holhoustoimilaissa viitattiin kuulemisen osalta, ettei kiiretilanteessa ole välttämätöntä kuulla sitä henkilöä, jonka edunvalvonnasta on kysymys. Myöhemmin säännöstä on täydennetty siten, että väliaikainen määräys voidaan kiireellisessä tilanteessa antaa kuulematta muitakin henkilöitä, joita asiasta päätettäessä muutoin kuultaisiin. Säännöksessä on nimenomaisesti, että väliaikainen määräys lapsen edunvalvonnassa voidaan kiireellisissä tapauksissa antaa kuulematta sitä, jonka edun valvomisesta on kysymys. Tässä se tarkoittaa alakäisen huoltajan ja 15 vuotta täyttänyttä lasta itseään (HolhTL 73 §:ssä mainitut henkilöt).⁷⁵

Esitutkintalaissa ei ole sääntelyä lapsen edunvalvonnan väliaikais määräyksen antamisesta. Kun erityissääntelyä ei ole käytettävissä, noudatetaan rikosasiassa yleislain (holhoustoimilain) sääntelyä väliaikais määräyksen antamiseen. Lapsen edunvalvojan määräämistä koskevassa säännöksessä viitataan muuten soveltuvin osin holhoustoimilakiin, jos esitutkintalaissa ei sääntelyä ole.

Käräjätuomarit pitivät välttämättömänä, että edellytykset väliaikais määräyksen antamisessa rikosasiassa määriteltäisiin tarkemmin. Holhoustoimilain määrittely kiireellisyyden vaatimuksesta ei ole käräjätuomareiden mukaan riittävä edellytys, eikä suoraan sovellettavissa rikosasioihin. Erikseen kysyttäessä käräjätuomarit eivät pitäneet pois suljettuna sellaista sääntelyä, että poliisi voisi antaa lapsen edunvalvojan määräyksen esimerkiksi siten kuin tällä hetkellä poliisi voi antaa väliaikaisen lähestymiskiellon. Mahdollisessa uudessa sääntelyssä edellytykset lapsen edunvalvojan väliaikais määräyksen antamiselle pitäisi käräjätuomareiden mukaan määritellä tarkasti.

Syyttäjät esittivät, että poliisin pitäisi pystyä antamaan lapsen edunvalvojan väliaikais määräys siten kuin poliisi voi tällä hetkellä määrätä väliaikaisen lähestymiskiellon. Samoin poliisin edustajat pitivät hyvänä vaihtoehtona sitä, että poliisi voisi antaa lapsen edunvalvojan määräyksen väliaikaisena. Sellainen pitäisi olla mahdollista samoin kuin monissa pakkokeinoissa ja väliaikaisen lähestymiskiellon yhteydessä. Toimenpiteen alistamista lyhyen ajan jälkeen käräjäoikeudelle väliaikaisen edunvalvojamääräyksen antamisen jälkeen pidettiin hyvänä vaihtoehtona.

Poliisit ilmoittivat, että poliisi voisi ajoittaa esitutkintatoimenpiteet paremmin, jos poliisilla olisi mahdollisuus antaa väliaikais määräys lapsen edunvalvojalle. Lapsen kuulustelu toteutuisi lapsen edun mukaisella tavalla ja vähiten lapselle haittaa aiheuttaen. Poliisi pystyisi ajoittamaan muut esitutkintatoimenpiteet asianmukaisesti lapsen kuulusteluun nähden. Poliisin mahdollisuus antaa väliaikais määräys edunvalvonta-asiassa helpottaisi todennäköisesti lapsen edunvalvojan saamista paikalle lapsen kuulusteluun. Poliisi pystyisi huomioimaan määräystä antaessaan lapsen edunvalvojan tosiasiallisen

⁷⁴ HE 146/1998 vp, s. 67.

⁷⁵ HE 52/2006 vp, s. 52.

mahdollisuuden saapua kuulusteluun. Poliisi edellytti jotakin keskitettyä paikkaa, johon poliisista voitaisiin olla yhteydessä lapsen edunvalvojan saamiseksi. Poliisi ei pitänyt hyvänä vaihtoehtona menettelyä, jossa lapsen edunvalvojan henkilö määrittyy ottamalla ”seuraava nimi listalta”, koska silloin lapsen etu ei voi toteutua.

Selvitystyössä ilmeni poliisien kertomana, että kärjätuomareilla voi olla erilaisia näkemyksiä lapsen pahoinpitelyasian käsittelystä toisen tai molempien huoltajien ollessa epäiltynä. Eroavaisuutta tuntui olevan siinä, pitääkö kärjätuomari väliaikaista edunvalvojan määräämistä esitutkinnan luotettavuuden ja lapsen kuulustelun sisältöä turvaavana toimenpiteenä vai enemmän rikosasian lopullisena ratkaisuna. Siihen viittaavana poliisit pitivät tavanomaisesta poikkeavan selvityksen vaatimista väliaikaisena määrättävän edunvalvoja-asian yhteydessä.

Lapsen edunvalvojan määräämistä voidaan poliisien mukaan pitää liian rajuna toimenpiteenä rikoksesta epäiltynä olevalle huoltajalle / oleville huoltajille. Poliisin mukaan väliaikaismääräyksen antamisen on ilmoitettu loukkaavan huoltajan oikeuksia, jos lapsi noudetaan kuulusteltavaksi esimerkiksi koulusta ilmoittamatta asiasta etukäteen huoltajille. Tässä arvioinnissa ei poliisin mukaan oteta riittävästi huomioon rikoksen kohteeksi joutuneen lapsen oikeuksia. Jos lapsen edunvalvojan määräys pyydetään annettavaksi kuulematta huoltajia, määräys voidaan antaa väliaikaisena vain, jos asian käsittelyä ei voida viivyttää, kun lapsen etu vaatii kiireellistä ratkaisua esimerkiksi lapseen kohdistuneen rikoksen luonteen perusteella. Poliisi ryhtyy ilmoittamansa mukaan niin nopeasti toimenpiteisiin kuin se kussakin tilanteessa on mahdollista saatuaan tiedon väliaikaismääräyksen antamisesta.

Lapselle on poliisin mukaan erityisen vahingollista, jos lapselle läheisten henkilöiden epäillään kohtelevan häntä huonosti. Lapsen kannalta erityisen vaurioittavaa on oman vanhemman väkivalta lasta kohtaan. Vanhemman pitäisi huolehtia lapsen hyvinvoinnista ja olla lapselle juuri turvan lähde. Lapset ovat erittäin lojaaleja vanhempiaan kohtaan ja heille on iso kynnys ilmoittaa ulkopuoliselle ikäviä asioita omista vanhemmistaan. Mahdollisuus vaikuttaa lapseen voidaan estää antamalla lapsen edunvalvojan määräys väliaikaisesti huoltajia kuulematta. Jos niin ei toimita ja asiasta puhumaan halukas lapsi vaiennetaan (häneen vaikutetaan ennen kuulustelua), menettelyllä voi poliisin mukaan olla kauaskantoisia vaikutuksia. Lapsi voi menettää luottamuksensa kertoa kokemastaan kenellekään ulkopuoliselle. Lapsen vaientaminen tässä asiassa voi vaikuttaa lapsen kehitykseen yleisemminkin. Kaikkien asianosaisten kannalta olisi erittäin tärkeää saada luotettava kertomus lapselta. Toimenpiteellä on vaikutusta poliisin ratkaisujen lisäksi myös muiden viranomaisten ratkaisuihin.

Kaakkois-Suomen poliisilaitoksella on perustettu vuoden 2022 alussa pelkästään lapsiin kohdistuvia rikoksia tutkiva tutkintaryhmä, jota johtaa yksi tutkinnanjohtaja. Ryhmä vastaa lapsiin kohdistuneiden väkivalta- ja seksuaalirikosten tutkinnasta sekä kyseisten rikosten esikäsittelystä. Näiden rikosten esikäsittelyvaiheessa rikosepäilyistä ja lapsen tilanteesta pääsääntöisesti tehdään selvitystyö viranomaisyhteistyössä ns. LASTA-seulamallin mukaan (alaluku 3.4.10). Kaakkois-Suomen poliisilaitoksessa pilotoidaan vuoden 2022 ajan käytäntöä, jossa lapselle haetaan jo esikäsittelyvaiheessa edunvalvoja rikosepäilyyn, jotta lapsen puhevallan käyttäminen otetaan asianmukaisesti huomioon myös rikosasian mahdollisessa rajoittamisratkaisussa. LASTA-seulamallin viranomaisyhteistyö pohjautuu vahvasti lapsen edun huomioimiseen. Tästä huolimatta LASTA-seulamalli ei välttämättä riitä takaamaan lapsen puhevallan käyttämiseen liittyvää vajetta, jos lapsen edunvalvojaa ei ole määrätty esitutkintalain perusteella riittävän nopeasti. Siksi Kaakkois-Suomen poliisilaitoksella toimitaan jo esikäsittelyvaiheessa tämän hyvänä pidettävän käytännön mukaisesti.

2.1.8. Käräjäoikeuden menettely lapsen edunvalvontaa koskevassa hakemusasiassa

Lähes poikkeuksetta rikosprosessin eri toimijoiden haastatteluissa ilmeni haasteita lapsen edunvalvojan hakemuksen käsittelyssä käräjäoikeudessa. Kaikkien rikosprosessin toimijoiden haastatteluissa ilmeni, että lapsen edunvalvojan määräämisessä on erilaisia käsittelyaikoja ja asian käsittelemisen tapoja eri puolilla Suomea.

Käsittelyaikojen ilmoitettiin vaihtelevan lapsen edunvalvojan määräämisessä eri puolilla Suomea, sekä lopullisena että väliaikaisena annettavassa edunvalvojan määräyksessä. Väliaikaisista edunvalvojan määräyksistä tuotiin esille, että jossain päin Suomea sellainen annetaan jopa tunneissa. Toisaalla samanlaisen väliaikaisen lapsen edunvalvojamääräyksen antamiseen voi mennä pitkään (useita viikkoja tai kuukausia) tai määräystä ei anneta lainkaan, vaikka edellytykset määräykselle olisivat olemassa. Kaikkien rikosprosessin toimijoiden asiantuntijahaastatteluissa ilmeni, että väliaikaismääräysten antamisessa vaikutti olevan vaihtelua sen määräämisestä ”aina kun sellaista pyydetään” tilanteeseen, että ”sellaista ei määrätä lainkaan, vaikka perusteluja esitettäisiin”.

Erityisesti poliisit ja syyttäjät toivat haastatteluissa esille huolen siitä, että lapsen kertomukseen ehditään jonkun taholta vaikuttaa, eikä aineellista totuutta ole mahdollista ehkä selvittää tästä syystä lainkaan. Tällainen vaara on poliisin ja syyttäjän mukaan olemassa, jos väliaikaista lapsen edunvalvojan määräystä ei anneta rikosasian esitutkinnassa riittävän nopeasti. Näitä selvityksessä esille tulleita kysymyksiä on selostettu yksityiskohtaisesti alaluvussa 2.1.7.

Lapsen edunvalvontaa koskevista hakemuksista rikosasioissa käräjätuomarit esittivät asiantuntijahaastattelussa huolta siitä, että rikosasiassa poliisi pyytää lähes aina lapsen edunvalvojan määräämistä väliaikaisena eli siten, ettei huoltajia (eikä 15 vuotta täyttänyttä lasta itseään) kuultaisi. Käräjäoikeuden esittämästä pyynnöstä huolimatta poliisi voi jättää hakemuksensa perustelematta siltä osin, miksi huoltajat (ja 15 vuotta täyttänyt lapsi) jätettäisiin kuulematta. Tyypillisenä esimerkkinä käräjätuomarit mainitsivat väliaikaista edunvalvontaa koskevien hakemusten laadusta, että lapsen edunvalvojan määrääminen olisi poliisin mukaan tarpeen esitutkinnan saamiseksi nopeasti loppuun. Käräjätuomarit eivät kuitenkaan pystyneet tarkemmin kertomaan esitellyn perusteen käyttämisestä.

Edellä selostetun perusteen (esitutkinnan nopea päättäminen) käytön laajuutta määräystä haettaessa ei pystytty poliisien haastattelujen perusteella selvittämään. Sen sijaan poliisit kertoivat asiantuntijahaastattelussa esimerkkejä hakemuksen perusteluina käytetyistä teksteistä, jolloin lapsen edunvalvojan hakemus oli hyväksytty joko väliaikaismääräyksenä tai lopullisena. Poliisin mukaan lapsen edunvalvojan määräys yleensä saatiin, kun sitä vain haettiin riittävillä perusteluilla.

Lapsen edunvalvojan hakemuksen perusteena olevan rikoksen rikosnimikkeeseen kiinnitettiin käräjätuomareiden haastattelussa huomiota siitä näkökulmasta, onko väliaikaisen lapsen edunvalvojamääräyksen tai ylipäätään edunvalvojamääräyksen antaminen tarpeen. Käräjätuomarit esittivät näkemyksen, ettei lievää pahoinpitelyä koskevassa asiassa olisi lapsen edunvalvojan määrääminen ylipäätään tarpeen, mutta haastattelussa ei voitu varmistua siitä, kuinka laaja esitetty näkemys oli. Poliisin haastattelussa taas korostui, että lievää pahoinpitelyä koskeva tapaus voi olla vain ns. jäävuoren huippu, jolloin lapsen tilanteen selvittäminen myös lievää pahoinpitelyä koskevissa tapauksissa olisi perusteltua.

Erityisesti hakemuksen perusteluissa poliisi ilmoitti esittävänsä korostuneen tarpeen lapsen kuulemiselle nopeasti, ettei lapsen kertomukseen pystyttäisi vaikuttamaan. Samoin syyttäjien mukaan haasteellista voi olla saada lapsen edunvalvojan väliaikaismääräyksen saaminen kuulematta lapsen huoltajia. Sellainen olisi kuitenkin syyttäjien mukaan välttämätöntä, ettei lapsen kertomukseen päästä vaikuttamaan. Käräjätuomarit eivät omassa haastattelussaan pitäneet riittävänä perusteena väliaikaisen määräyksen antamiselle pelkästään sellaista perustelua, ettei lapsen kertomukseen päästä vaikuttamaan.

Lapsen edunvalvojamääräyksen antaminen edellyttää asianosaisten kuulemista asiassa, mitä voidaan pitää tärkeänä oikeutena asianosaisten oikeuksien toteutumiseksi. Holhoustoimilaisa määritel-

lään se, keitä edunvalvontaa koskevassa asiassa tulee kuulla. Edunvalvojan määräämistä koskevassa asiassa 15 vuotta täyttäneelle alaikäiselle ja hänen huoltajalleen on varattava tilaisuus tulla kuulluksi (HolhTL 73 §). Lapsen väliaikaista edunvalvojan määräämistä annettaessa tästä kuulemisen peruslähtökohdasta voidaan siis voimassa olevan lain mukaan poiketa, ”jos asiaa ei voida viivyttää”.

Lapsen edunvalvonnan väliaikaismääräystä annettaessa huoltajien kuulemisessa toimitaan eri käräjäoikeuksissa eri tavoin. Kuulemiskirjeet saatetaan lähettää samanaikaisesti huoltajille eli käytännössä samana päivänä, kun väliaikainen edunvalvojamääräys annetaan. Joissakin käräjäoikeuksissa kuulemiskirjeet lähetetään vasta poliisin ilmoitettua lapsen kuulustelun toteutumisesta. Joissakin käräjäoikeuksissa ei ollut mitään erityistä menettelyä, vaan kuulemiskirjeet lähetettiin joko samanaikaisesti tai enintään muutaman päivän viiveellä suhteessa väliaikaismääräyksen antamiseen.

Selvitystyössä ilmeni poliisien kertomana, että lapsen edunvalvojan väliaikaismääräyksestä huolimatta asiakirjat on voitu antaa välittömästi asianosaisille tiedoksi, vaikka niin ei olisi määräyksen väliaikaisen edunvalvojamääräyksen perusteella pitänyt tapahtua. Väliaikaisesta edunvalvojan määräyksestä huolimatta lapsen huoltajat voivat tietää asiasta, poliisin ollessa heihin yhteydessä. Samoin poliisi piti haastavana käräjäoikeuden ratkaisua antaa lopullinen edunvalvojan määräys, vaikka sitä on pyydetty väliaikaisena. Silloin käräjäoikeus tosiasiallisesti kuulee lapsen huoltajia ennen määräyksen antamista, mutta poliisilla ei ole tietoa käräjäoikeuden menettelystä. Jos käräjäoikeus toimittaa aineiston huoltajille tiedoksi, huoltajat tulevat tietoiseksi, että poliisilla on tieto lapseen kohdistuneesta rikosepäilystä. Molemmista tilanteista lapsen kertomukseen on voitu tosiasiallisesti jo vaikuttaa siihen mennessä kun lasta kuulustellaan.

Vaikka määräyksen saamisessa on vaihtelevuutta, poliisit toivat esille myös hyvin toimivia käytäntöjä asioiden sopimisesta ”oman” käräjäoikeuden kanssa. Esimerkiksi poliisit kertoivat hyvänä menettelynä hoitaa määräyksen tiedoksi antamisesta. Poliisi huolehtii hakemusasian tiedoksi antamisesta mahdollisimman nopeasti lapsen kuulustelun jälkeen.

Asioita käsittelevien henkilöiden vaihtuessa, lapsen edunvalvojan määräyksissä voi poliisin kertoman mukaan olla vaihtelevuutta. Pääasiallisesti tämän ilmoitettiin liittyvän tilanteisiin, kun tuomioistuinharjoittelussa olevat notaarit käsittelevät lapsen edunvalvontaa koskevat hakemusasiat.

Lapsen edunvalvojan määräyksen antamisajan vaihtelevuudesta voi olla huomattavia haasteita rikosasian selvittämisessä, kuten poliisit toivat selvityksessä esille. Lapsen edunvalvojan määräyksen antamisajankohtaa ei voida aina ennakoita – edes väliaikaismääräyksissä. Määräyksen antamisajankohdan ennakoimattomuus on poliisin toiminnan kannalta haasteellista. Määräyksen saapuessa rikosasiaa selvittävä tutkija voi olla poissa töistä. Syynä tutkijan poissaololle voi olla hänen vapaaajaksensa, sairausloma tai loma-aika. Jutun siirtäminen toiselle tutkijalle ei välttämättä ole mahdollista, eikä ainakaan tarkoituksenmukaista silloin, kun ko. tutkija on jo tutustunut aineistoon tarkemmin. Samoin kuulustelun tekeminen pian määräyksen saapumisen jälkeen voi estyä lapsesta johtuvasta syystä, kuten lapsen sairaudesta tai lomareissusta. Kuulustelu voi estyä muusta syystä, eli esimerkiksi jonkun kuulusteluun tulevan tahon koronakaranteenista. Kuulustelun järjestäminen ja lapsen noutaminen kuulusteluun edellyttää järjestelyjä. Aikatauluista tulee sopia esimerkiksi lapsen edunvalvojan, koulun ja lastensuojelun kanssa. Näitä järjestelyjä ei ole tarkoituksenmukaista aloittaa ennen lapsen edunvalvojamääräyksen saapumista. Kuulusteluun osallistuvilla tahoilla voi vielä tulla este, joka aiheuttaa sovitun kuulusteluajankohdan siirtymisen. Näiden epäkohtien ratkaisuksi poliisit esittivät poliisille säädettävää oikeutta antaa lapsen edunvalvojan määräys väliaikaisena.

2.1.9. Vahingonkorvaukset ja lapsen edunvalvonta

Lapsen taloudellisen edunvalvonnan hoitaminen DVV:ssa ja menettelyn liittymäpinta rikosasioiden vahingonkorvauksiin on merkittävä. Näitä tilanteita koskevat tiedot on saatu selvitykseen haastattele-malla DVV:n asiantuntijoita seuraavasti:

Valtiokonttorin lapselle maksamat korvaukset tulevat Digi- ja väestötietoviraston (DVV) tietoon Valtiokonttorin lähettäessä DVV:lle ilmoituksen maksetusta korvauksesta. Valtiokonttorin ilmoitus ei ole ennakoiva, vaan jälkikäteinen korvauksen jo tultua maksetuksi. Silloin asia käsitellään DVV:ssa normaalin rekisteröintiprosessin mukaan, jos rikoksesta tuomittu ja vahingonkorvaukseen velvoitettu taho on lapsen huoltaja tai lapselle muutoin läheinen henkilö. Rekisteröintiprosessin lopputuloksena on pääsääntöisesti lapsen asian merkitseminen DVV:n holhousasioiden rekisteriin, jos korvaus ylittää 20 000,00 euroa. (HolhTL 66 §, 122/2011).

Rikosasiassa annettua tuomiota ei pidetä DVV:ssa lähtökohtaisesti merkinä siitä, että asiassa pitäisi ryhtyä toimenpiteisiin, kuten esimerkiksi selvittämään lakimääräisen edunvalvojan sopivuutta tähän tehtävään. Rikosasioissa annettuja tuomioita ei myöskään systemaattisesti toimiteta DVV:lle. Kun korvausta ei ole asiassa vielä maksettu, ei alaikäisen edunvalvontaa myöskään ole yleensä katsottu tarpeelliseksi merkitä rekisteriin ns. erityisin syin.

DVV voi ryhtyä selvittämään, onko alaikäisen edunvalvonta tarpeellista merkitä erityisin syin holhousasioiden rekisteriin, jos rikoksesta tuomittu on lapsen huoltaja tai tälle läheinen ja korvaus on merkittävä. Mikäli rekisteriin merkitseminen ei riittävästi turvaa alaikäisen etua, DVV voi ryhtyä toimenpiteisiin edunvalvojan vapauttamiseksi tehtävästään. Näissä tilanteissa ”korvauksen merkittävyys” ratkaistaan tapauskohtaisesti. Lapsen edunvalvojan tulisi rikosasiassa ilmoittaa holhousviranomaiselle, jos hänelle on syntynyt epäily alaikäisen varojen väärinkäytöstä tai huoltajan kykenemättömyydestä tai sopimattomuudesta hoitaa alaikäisen varoja.

Lapsen edunvalvojan tehtävän laajuus rikosasiassa pitäisi DVV:n toiminnan näkökulmasta määritellä selvästi. Lapsen edunvalvojan tehtävän pitäisi kattaa säännönmukaisesti myös päämiehelle tuomitun vahingonkorvauksen periminen, koska toimenpiteellä on rajapinta lapsen taloudelliseen edunvalvontaan. Toisaalta on tärkeää, että lapsen edunvalvoja ilmoittaa DVV:lle, jos rikosasiassa tuomittua korvausta ei ole saatu perittyä ja holhousviranomaisen tulisi tästä syystä ryhtyä toimenpiteisiin asiassa. Selvitystä lähdetään tekemään, jos alaikäiselle tuomittu mutta perimättä jäänyt korvaus ylittää 1 000,00 euroa. DVV:lla ei ole tietoa lapsen edunvalvojan määräämisestä tätä ennen, koska tilanne ei ole edellyttänyt DVV:lta toimenpiteitä.⁷⁶

2.2. Lapsen edunvalvonta lastensuojeluasiassa

2.2.1. Lapsen puhevallan käyttäminen lastensuojeluasiassa

Lapsella, joka on täyttänyt 12 vuotta, on oikeus käyttää huoltajan tai muun laillisen edustajan ohella erikseen puhevaltaansa itseään koskevassa lastensuojeluasiassa (LSL 21 §). Lapsen täytettyä 15 vuotta, lapsella on oikeudenkäynnistä hallintoprosessista annetun lain (808/2019, hallintoprosessilaki) mukaan oikeus käyttää puhevaltaa asiassa, joka koskee alaikäisen henkilöä tai henkilökohtaista etua tai oikeutta (hallintoprosessilaki 25 §).

Lastensuojeluasia tulee vireille hakemuksesta tai kun sosiaalityöntekijä tai muu lastensuojelun työntekijä on saanut muutoin tietää mahdollisesta lastensuojelun tarpeesta olevasta lapsesta. Lasten-

⁷⁶ Haastattelu ylitarkastaja Marjukka Mannio ja ylitarkastaja Mikaela Björklund 20.12.2021.

suojeluasian vireilletulon jälkeen sosiaalityöntekijän tai muun lastensuojelun työntekijän on arvioitava välittömästi lapsen mahdollinen kiireellinen lastensuojelun tarve. Lisäksi on tehtävä sosiaalihuoltolain mukainen palvelutarpeen arviointi (SHL 36 §), jollei arvioinnin tekeminen ole ilmeisen tarpeetonta. Palvelutarpeen arvioinnin yhteydessä selvitetään lastensuojelun tarve, ellei asia ole selvästi luonteeltaan sellainen, ettei lastensuojelun tukitoimia tarvita. (LSL 26.1–3 §, 1302/2014).

Sosiaalityöntekijä tekee arvion lastensuojelulain mukaisten palvelujen ja tukitoimien tarpeesta. Sosiaalityöntekijä arvioi lapsen kasvuolosuhteita ja huoltajien tai muiden lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavien henkilöiden mahdollisuuksia huolehtia lapsen hoidosta ja kasvatuksesta. Arviointi tehdään kyseessä olevan tapauksen olosuhteiden edellyttämässä laajuudessa. Arvioinnin tekemiseksi sosiaalityöntekijä voi tarvittaessa olla yhteydessä lapselle läheisiin henkilöihin, eri yhteistyötahoihin ja asiantuntijoihin siten kuin sosiaalihuoltolaissa säädetään (SHL 41 §). Palvelutarpeen arviointi on aloitettava viipymättä ja saatettava loppuun ilman aiheetonta viivytystä. Se on aloitettava viimeistään seitsemäntenä arkipäivänä asian vireilletulosta ja sen on valmistuttava viimeistään kolmen kuukauden kuluessa asian vireilletulosta. (LSL 26.4–5 §, 1302/2014).

Lastensuojelun asiakkuus alkaa sosiaalityöntekijän todetessa palvelutarpeen arvioinnin perusteella, että lapsen kasvuolosuhteet vaarantavat tai eivät turvaa lapsen terveyttä tai kehitystä taikka lapsi käyttäytymisellään vaarantaa terveyttään ja kehitystään. Lastensuojeluasiakkuuden alkamisen edellytyksenä on lisäksi, että lapsi tarvitsee lastensuojelulain mukaisia palveluja ja tukitoimia. Lastensuojelun asiakkuus alkaa myös silloin, kun lastensuojelussa ryhdytään (lastensuojeluasian tultua vireille) kiireellisiin toimiin lapsen terveyden ja kehityksen turvaamiseksi tai kun lapselle tai hänen perheelleen muutoin annetaan tässä laissa tarkoitettuja palveluja tai muuta tukea ennen palvelutarpeen arvioinnin valmistumista. (LSL 27 §, 1302/2014).

Lapselle on hänen ikäänsä ja kehitystasoaan vastaavalla tavalla turvattava oikeus saada tietoa häntä koskevassa lastensuojeluasiassa ja mahdollisuus esittää siinä mielipiteensä. Lastensuojelun tarvetta arvioitaessa, lasta tai nuorta koskevaa päätöstä tehtäessä ja lastensuojelua toteutettaessa on kiinnitettävä erityistä huomiota lapsen tai nuoren mielipiteisiin ja toivomuksiin. (LSL 5 §). Lapsen edunvalvojan tehtäviin lastensuojeluasiassa kuuluu huolehtia, että lapsen oikeus tulla kuulluksi häntä koskevassa päätöksenteossa toteutuu.

Korkein oikeus on ratkaisussa *KHO 2019:114* ottanut kantaa lapsen jättämiseen kuulematta tehtäessä päätöstä lastensuojeluasiassa. Ratkaisussa on ollut kysymys huostaan otetun lapsen sijaishuoltoapaikan muuttamisesta, jolloin lapselle tai muille asiaan osallisille ei varattu tilaisuutta tulla kuulluksi ennen päätösten tekemistä. Ratkaisun mukaan asiassa ei ollut esitetty perusteita jättää kuulematta 12 vuotta täyttäneitä lasta eikä muita asiaan osallisia ennen sijaishuoltoapaikan muuttamista.⁷⁷ Tapauksessa on ollut kyse lapsen kuulematta jättämisestä koskevan lastensuojelulain (LSL 42.3 §, 88/2010) säännöksen ja samaa asiaa koskevan hallintolain (434/2003, HL) säännöksen (HL 34.2 §) välisestä suhteesta. Samalla ratkaisussa korostuu lapsen osallisuuden merkitys häntä koskevan asian käsittelyssä.

Lastensuojelun on edistettävä lapsen suotuisaa kehitystä ja hyvinvointia. Lastensuojelun on tuettava vanhempia, huoltajia ja muita lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavia henkilöitä lapsen kasvatuksessa ja huolenpidossa. Lastensuojelun on pyrittävä ehkäisemään lapsen ja perheen ongelmia ja sellaisia havaitessaan pyrittävä tarjoamaan perheelle tukea riittävän varhain. Lastensuojelun tarvetta arvioitaessa ja lastensuojelua toteutettaessa on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu. Lapsen etua arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota siihen, miten eri toimenpidevaihtoehdot ja ratkaisut turvaavat lapselle tasapainoisen kehityksen ja hyvinvoinnin sekä läheiset ja jatkuvat ihmissuhteet, mahdollisuuden saada ymmärtämystä ja hellyyttä, iän ja kehitystason mukaisen valvonnan ja huolenpidon

⁷⁷ Ratkaisussa *KHO 2019:114* oli tarkemmin kysymys siitä, että 13-vuotiaalle A:lle, hänen äidilleen D:lle, A:n perhehoitajina 6.3.2009–5.6.2017 toimineille B:lle ja C:lle sekä A:n edunvalvojan sijainen E:lle ei ollut ennen päätöksen tekemistä varattu tilaisuutta tulla kuulluksi sijaishuoltoapaikan muuttamista koskevilla asioilla. muuttamista. Korkein hallinto-oikeus kumosi hallinto-oikeuden päätöksen ja siten viranhaltijan tekemät sijaishuoltoapaikan muuttamispäätökset kuulemisvirheen vuoksi ja palautti asian uudelleen käsiteltäväksi.

sekä taipumuksia ja toivomuksia vastaavan koulutuksen. Edelleen lapsen etua arvioitaessa on otettava huomioon, miten toimenpidevaihtoehdot turvaavat lapselle turvallisen kasvuympäristön ja ruumiillisen sekä henkisen koskemattomuuden, itsenäistymisen ja kasvamisen vastuullisuuteen, mahdollisuuden osallistumiseen ja vaikuttamiseen omissa asioissaan sekä kielellisen, kulttuurisen ja uskonnollisen taustan huomioimisen. (LSL 4.1 §).

Lastensuojelussa on toimittava mahdollisimman hienovaraisesti ja käytettävä ensisijaisesti avoimuuden tukitoimia, jollei lapsen etu muuta vaadi. Kun sijaishuolto on lapsen edun kannalta tarpeen, se on järjestettävä viivytyksettä. Sijaishuoltoa toteutettaessa on otettava lapsen edun mukaisella tavalla huomioon tavoite perheen jälleenyhdistämisestä. (LSL 4.2 §).

Lastensuojelun on turvattava lapsen hyvä hoito ja kasvatus, lapsen ikään ja kehitystasoon nähden tarpeellinen valvonta ja huolenpito sekä lapsen oikeus tasapainoiseen kehitykseen ja hyvinvointiin siten kuin lapsenhuoltolaissa (HTL 1 §, 190/2019) säädetään. Rajoitusten käytön edellytyksistä ja päätöksentekovelvollisuudesta säädetään erikseen lastensuojelulaissa (LSL 11 luku). Lapsen hoito, kasvatus, valvonta tai huolenpito ei saa sisältää lastensuojelulaissa tarkoitettuja rajoituksia. (LSL 4a §, 542/1999).

Lastensuojeluasiassa lapsen edunvalvojamääräyksellä edunvalvoja tulee huoltajan sijaan siihen asiaan, johon lapsen edunvalvoja määrätään. Silloin huoltaja ei enää käytä lapsen puhevaltaa, eikä valvo lapsen etua lastensuojeluasiassa, koska lapsen edunvalvojalle on siirretty nämä tehtävät. (HTL 4.4 §, 190/2019). Toisaalta lapsen edunvalvoja käyttää lapsen puhevaltaa asianosaisena vain tätä koskevassa lastensuojeluasiassa. Lapsen edunvalvoja ei tällä määräyksellä toimi lapsen edunvalvojana suhteessa lapsen huoltajaan tai vanhempiin. Lapsen huoltajalla säilyy huoltajan omaan asianosaisasemaan perustuva puhevalta lastensuojeluasiassa, vaikka huoltaja ei enää käytä lapsen puhevaltaa. Sitä lapsen edunvalvojan määrääminen ei poista, vaan lapsen puhevaltaa käyttää hänelle määrätty edunvalvoja.⁷⁸

Lapselle ei voida määrätä lastensuojelulain 22 §:n perusteella edunvalvojaa siitä syystä, että huoltaja ei kykene tai ei halua asianmukaisesti huolehtia lapsen edustamisesta. Se, että huoltaja ei huolehdi lapsen edustamisesta tai jää asian selvittämisessä täysin passiiviseksi ei yksin ole edunvalvojan määräämisen peruste. Mikäli huoltajan passiivisuus vaarantaa lapsen edun toteutumisen sekä asian selvittämisen, voidaan edellisen kaltaisessa tilanteessa lapselle määrätä edunvalvoja. Edunvalvojan määrääminen voi olla perusteltua esimerkiksi lapsen huostaanottoa koskevassa asiassa tai lastensuojelun sijaishuollonprosessissa. Mikäli 12 vuotta täyttänyt lapsi ei halua tai ei kykene käyttämään asiassa omaa puhevaltaansa huoltajan rinnalla, ei lapselle voida pelkästään tästä syystä määrätä toista edunvalvojaa lastensuojeluasiassa.⁷⁹

Lapsen asiassa annetusta edunvalvojamääräyksestä huolimatta lapsi on aina asianosainen itseään koskevassa lastensuojeluasiassa. Lapsen itsenäistä puhevallan käyttöä on rajoitettu ikärajiin liittyvällä sääntelyllä. Alle 12-vuotiaan lapsen puhevaltaa käyttää häntä koskevassa lastensuojeluasiassa yleensä lapsen huoltaja tai muu laillinen edustaja yksinään. Sen sijaan 12 vuotta täyttäneellä lapsella on oikeus käyttää puhevaltaansa huoltajan tai muun laillisen edustajan ohella lasta itseään koskevassa lastensuojeluasiassa. (LSL 21 §). Puhevallan käyttämisen oikeus 12 vuotta täyttäneellä lapsella on edelleen, vaikka rinnakkain lapsen kanssa puhevaltaa käyttävän huoltajan sijaan lapselle määrätään edunvalvoja. Puhevallalla tarkoitetaan oikeutta tehdä hakemuksia, oikeutta tulla kuulluksi ennen päätöksentekoa ja oikeutta itsenäiseen muutoksenhakuun asiassa.⁸⁰

Lastensuojelulain 22 §:n nojalla määrätty edunvalvojan tehtävän laajuus voi olla erilainen. Tehtävä voi rajoittua lapsen edustamiseen vain tietyssä asiassa, mutta tehtävä voi syrjäyttää huoltajan kaikista niistä tehtävistä, joissa huoltaja yleensä käyttää lapsen puhevaltaa lastensuojeluasioissa. Siksi lastensuojeluasioissa lapsen edunvalvojan määräyksen sisältöön erityisesti lapsen puhevallan käyttämisen näkökulmasta on välttämätöntä kiinnittää huomiota.

⁷⁸ Aer 2012, s. 175–176.

⁷⁹ Aer 2012, s. 173.

⁸⁰ Valvira valvontaohjelma 1:2013, s. 27.

2.2.2. Hakemusten sisältö lapsen edunvalvojan määräämiseksi lastensuojeluasiassa

Hakemuksen edunvalvojan määräämiseksi lastensuojeluasiaan voi tehdä holhousviranomaisen, sosiaalihuollosta vastaava toimielin tai huoltaja itse. Edunvalvojan määrää tuomioistuin. Myös holhousviranomaisen voi määrätä edunvalvojan, jos huoltaja ja sosiaalihuollosta vastaava toimielin yhdessä sitä hakevat. Edunvalvojan määräämiseen sovelletaan, mitä holhoustoimilaissa tai muussa laissa säädetään sijaisen määräämisestä edunvalvojalle. (LSL 22.2–3 §, 1198/2019).

Lapselle tulee määrätä edunvalvoja käyttämään hänen puhevaltaansa:

- 1) jos on perusteltu syy olettaa, ettei huoltaja voi puolueettomasti valvoa lapsen etua ja edunvalvojan määrääminen on tarpeen
- 2a) asian selvittämiseksi tai
- 2b) muutoin lapsen edun turvaamiseksi. (LSL 22.1 §).

Edunvalvojan määräämistä koskeva säännös sisältää kaksi erillistä edellytystä, joista jälkimmäisessä on kaksi eri vaihtoehtoa. Lapsen edunvalvojan määräämistä lastensuojeluasiaan koskevassa hakemuksessa on esitettävä perusteluita siitä, miksi on perusteltu syy olettaa, ettei huoltaja voi puolueettomasti valvoa lapsen etua. Mainittujen seikkojen lisäksi lapsen edunvalvojan määräämisen tarpeellisuus lasta koskevan asian selvittämisessä tai lapsen edun turvaamiseksi muutoin on myös perusteltava.

Aina kun on syytä epäillä, että huoltaja on esteellinen käyttämään lapsen puhevaltaa, lastensuojelussa on arvioitava tarvetta hakea lapselle edunvalvoja.⁸¹ Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän on valvottava lapsen edun toteutumista ja avustettava virkansa puolesta lasta tai nuorta puhevaltan käytössä sekä tarvittaessa ohjattava lapsi tai nuori oikeusavun piiriin taikka huolehdittava siitä, että lapselle haetaan 22 §:ssä tarkoitetuissa tilanteissa edunvalvojaa (LSL 24.1 §). Jos lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä havaitsee, etteivät lapsen huoltajat pysty valvomaan lapsen etua ja lapsen ja hänen huoltajansa edut ovat ristiriidassa, lapsen edun turvaaminen voi edellyttää edunvalvojan määräämistä.⁸²

Tätä selvitystyötä varten tehdyissä lastensuojeluviranomaisten haastatteluissa ilmeni, että lastensuojelussa on haasteita tunnistaa lapsen edunvalvonnan tarvetta, koska lapsen edunvalvontaa edellyttäviä tilanteita ei yksittäiselle sosiaalityöntekijälle tule usein. Myös edunvalvontahakemusten laatimisessa todettiin olevan kehitettävää. Hakemuksen tekeminen lapsen edunvalvojan määräämiseksi voi olla hyvin harvoin yksittäisen virkamiehen vastuulla. Tästä syystä hakemusten laatiminen voidaan kokea haasteelliseksi. Yksittäinen hakemus ei välttämättä silloin lopputulokseltaan täytä niitä vaatimuksia, joita asian ratkaiseminen lapsen edun täyttävällä tavalla edellyttäisi.

Samoin kärjätuomareiden haastattelussa tuotiin esille, että lastensuojelusta tehdyt hakemukset lapsen edunvalvojan määräämiseksi näyttäytyvät usein puutteellisina, vaikka edunvalvojaa olisi pyydetty tiettyyn tehtävään tai lastensuojeluasiassa tietyille osa-alueelle. Tilannetta kuvattiin kuin ”puhuttaisiin eri kieltä sosiaalitoimen kanssa”. Lapsen edunvalvontaa koskevissa hakemuksissa olevat puutteet ja niiden poistaminen nähtiin kuitenkin pelkästään koulutuskysymyksenä.

Kärjäoikeuksien toiminnassa ilmeni lastensuojeluviranomaisten haastattelujen perusteella alueellista eroavaisuutta siltä osin, kuinka laajana lapsen edunvalvojan määräys lastensuojeluasiassa annetaan. Joillakin alueella lapsen edunvalvojan määräys ilmoitettiin annettavan hyvinkin laajana. Silloin määräys annetaan sellaisena kuin pyyntö on esitetty, eikä pyynnössä ole ollut mitään rajoituksia.

Lastensuojelulain sääntelyä ylipäätään ja hakemuksissa esitettyjä pyyntöjä lapsen edunvalvojan määräämiseksi pidettiin kärjätuomareiden haastattelussa liian avoimena. Tätä pyritään osassa kärjäoikeuksia täsmentämään kärjäoikeuden antamassa määräyksessä. Silloin määräyksessä todetaan konkreettisesti mihin lastensuojeluasioihin tai tehtäviin määräys annetaan.

⁸¹ Valvira valvontaohjelma 1:2013, s. 28.

⁸² Rätty 2015, s. 201.

Lastensuojeluasioissa on siis vaihtelevuutta lastensuojelua koskevien määräysten laajuudessa. Lapsen edunvalvojan määräys voidaan antaa lastensuojeluasioihin yleisesti kuten esimerkiksi koko sijaishuollon ajaksi tai sitten konkreettiseen tiettyyn yksittäiseen lastensuojeluasiaan, kuten esimerkiksi ”huostaanottoprosessia” tai ”sijaishuoltopaikan muuttamista” koskevaan asiaan.

2.2.3. Väliaikaismääräys lapsen edunvalvojan määräämiseksi lastensuojeluasiaan

Väliaikaismääräystä koskevaa sääntelyä on selostettu edellä alaluvussa 2.1.4 rikosasioiden osalta, eikä sääntelyn toistaminen tässä ole tarkoituksenmukaista. Holhoustoimilaki määrittää väliaikaismääräyksen antamista lastensuojeluasiassa samoin kuin rikosasiassa. Lastensuojeluasiaan lapselle haetaan edunvalvojaa väliaikaismääräyksellä, kun edunvalvojan määräämistä ei voi viivyttää ja lapsen oikeuksien turvaamiseksi edunvalvoja tarvitaan lapselle kiireellisesti (HolhTL 79 §, 649/2007).

Lastensuojelussa väliaikaismääräyksen antamista edellyttävät esimerkiksi äkilliset huoltajan kykyyn vaikuttavat tilanteet, jolloin lapsen oikeuksien toteutumisen kannalta on todettavissa epäkohta ja lapselle on tarpeen määrätä edunvalvoja. Kyseessä voi olla esimerkiksi huoltajan katoaminen tai vakava perheen sisäinen rikos, joka aiheuttaa rikosepäilyn selvittämisen lisäksi lastensuojelun tarpeen. Väliaikaismääräyksen perusteena voi olla myös tilanne, jossa huoltaja vastustaa huostaanottoa, mutta lapsi ei vastusta toimenpidettä. Puolueetonta edunvalvojaa haetaan silloin huostaanottoprosessiin ja asian käsittelyyn hallinto-oikeudessa. Lapsen edunvalvojan tulisi ehtiä ennen asian käsittelyä perehtyä riittävästi lapsen kokonaistilanteeseen.

Käräjätuomareiden haastattelussa ilmeni, ettei hakemuksia lapsen edunvalvojan määräämistä väliaikaisesti lastensuojeluasiaan perusteltu riittävästi. Perusteluiden ilmoitettiin olevan puutteellisia erityisesti siltä osin, miksi määräys pitäisi antaa kuulematta niitä tahoja, joita pääsäännön mukaan tulisi kuulla. Hakemuksessa tulisi käräjätuomareiden mukaan perustella erityisesti asian kiireellisyys lapsen ja lastensuojeluasian näkökulmasta sekä vielä selostaa huoltajan tilanne.

2.2.4. Lapsen edunvalvojan tehtävät lastensuojeluasiassa

Lapsen edunvalvojan tehtävä on toimia lastensuojeluasiassa lapsen puolueettomana edustajana, jolloin edunvalvoja tuo esiin lapsen mielipiteen ja ottaa kantaa lasta koskeviin ratkaisuihin, jotta ne olisivat lapsen edun mukaisia. Lapsen edunvalvojan tulee antaa sosiaalihuollolle tiedot, joita tarvitaan sosiaalihuollon järjestämisessä ja toteuttamisessa, siten kuin laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000, sosiaalihuollon asiakaslaki, SHAL) määrittää (SHAL 12 §). Lastensuojeluasiassa lapsen edunvalvoja osallistuu lapsen asiakassuunnitelmien laatimiseen.

Ennen kuin lapsen edunvalvoja antaa sosiaalihuollolle lasta koskevia tietoja, lapsen edunvalvojan tulisi kertoa lapselle, mihin tietoja tarvitaan, mihin tietoja käytetään, minne tiedot luovutetaan ja mihin rekistereihin tiedot tallennetaan (SHAL 13 §). Säännös kattaa asiakkaan eli tässä tapauksessa lapsen oikeuden saada tietoa siitä, miten häntä koskevia tietoja käsitellään. Kun lapsen edunvalvoja on lapsen edustajana velvoitettu antamaan lasta koskevia tietoja (SHAL 12 §), myös lapsella itsellään on oikeus tietää itseään koskevien tietojen käsittelystä lastensuojeluasiassa. Tältä osin sääntely ei aseta eri ikäisiä lapsia mitenkään eri asemaan, vaikka sillä voidaan nähdä olevan merkitystä asiassa. Lapset ymmärtävät itseään käsiteltävän asian eri tasoisesti ja olisi hyvä, että asia olisi huomioitu riittävästi myös sääntelyssä.

Lastensuojelulakia muutettiin vuonna 2008 lisäämällä lapsen osallisuutta koskevaa sääntelyä. Muutokset koskivat lapsen mielipiteen selvittämistä, kuulemista ja puhevallan käyttöä. Säännöksillä pyrittiin turvaamaan lapsen osallisuus sekä lapsen ikätason ja kypsyiden mukainen vaikutusmahdollisuus häntä itseään koskevissa lastensuojeluasioissa. Näillä lapsen osallisuutta koskevilla säännöksillä

pyrittiin erityisesti edistämään kaiken ikäisten lasten näkemysten todellista huomioon ottamista lastensuojelua toteutettaessa.⁸³

Huoltajan asema lapsen edunvalvojana ja lapsen huoltajana pysyy ennallaan lapsen huostaanoton jälkeen. Huoltaja edustaa lasta lapsen henkilöä koskevissa asioissa myös huostaanoton jälkeen, ellei laissa toisin säädetä. Lastensuojelussa huostaanoton voidaan nähdä lisäävän huoltajalle ja näin ollen edunvalvojalle siirtyviä lapsen puhevallan käyttämiseen liittyviä tehtäviä. Johtopäätös on tehtävissä siksi, että huoltajalla on oikeus käyttää lapsen puhevaltaa lastensuojelulain mukaisia päätöksiä tehtäessä. Huoltajan oikeus käyttää lapsen puhevaltaa siirtyy lapsen edunvalvontaa koskevalla ratkaisulla lapsen edunvalvojalle. Tällaisia ovat esimerkiksi lastensuojelulain 89 §:n mukaisesti sijaishuoltoapaikan muutos, huostassapidon jatkamista koskeva päätös, yhteydenpidon rajoittamista koskeva päätös ja eräät muut lastensuojelun rajoitustoimia koskevat päätökset. Huoltaja voi hakea lapsen puolesta huostassapidon lopettamista (LSL 47.2 §, 1380/2010). Huoltajaa tulee luonnollisesti myös kuulla ennen päätöksentekoa. Huoltajan edustustehtävällä on siten tärkeä merkitys myös huostaanotetun lapsen oikeusturvan toteutumisen kannalta.

Lapsen edunvalvojina toimivat pitivät lapsen kanssa toimimista kuin myös lapsen viranomais- että läheisverkoston kanssa toimimista keskeisimpinä tehtävinä lapsen edunvalvojan toiminnassa lastensuojeluasiassa. Lapsen edunvalvojan taitoja lapsen kohtaamiseen ja rakentavaan yhteistyöhön sekä viranomaisverkoston että lapsen läheisverkoston kanssa korostettiin myös lastensuojelun viranomaisten haastatteluissa.

2.2.5. Lapsen edunvalvojan koulutustausta ja sopivuus lastensuojeluasiassa

Lapsen edunvalvojana lastensuojeluasiassa voi lain esitöiden mukaan toimia joko lapsen asioihin perehtynyt asiantuntija tai asianajaja tai muu lainopillisen koulutuksen saanut henkilö. Lapsen edunvalvojaa lastensuojeluasiaan valittaessa on kiinnitettävä erityistä huomiota asian laatuun ja sen merkitykseen lapsen kannalta. Sopivuutta arvioitaessa voidaan keskeisinä huomioon otettavina seikkoina mainita lapsen edunvalvojaksi lastensuojeluasiaan esitetyn henkilön taustakoulutus, mahdollinen lapsen edunvalvojakoulutus sekä kokemus lapsen kanssa työskentelystä. Merkitystä on myös sillä, että edunvalvojaksi esitetty voi puolueettomasti arvioida asiassa lapsen etua. Ratkaisevaa lapsen edunvalvojan määrittämiselle lastensuojeluasiaan ei siten olisi edunvalvojan nauttima lapsen huoltajan tai vanhempien luottamus, vaan lapsen edunvalvojan edellytykset valvoa lapsen etua lastensuojeluasiassa.⁸⁴

Asiantuntijahaastattelussa hallinto-oikeuksien tuomarit kertoivat, että lastensuojeluasiassa lapsen edunvalvojana toimii niin sosiaalityön/-alan koulutuksen kuin juristikoulutuksen omaavia henkilöitä. Lapsen edunvalvojina toimivien taustakoulutuksen ilmoitettiin vaihtelevan lisäksi alueittain. Yhtäällä edunvalvojiksi määrättiin ylempään korkeakoulututkinnon suorittaneita lastensuojelutyötaustaisia henkilöitä, kun toisaalla käytettiin vain lakimiestaustaisia henkilöitä.

Hallinto-oikeuksien tuomarit pitivät juristikoulutuksen omaavien henkilöiden toimintaa hyvänä, jos henkilö pystyi juridisten näkökulmien ohella ottamaan kantaa lapsen edun toteutumiseen. Sen kerrottiin olevan mahdollista, jos juristilla on lainopillisen koulutuksen lisäksi riittävästi kokemusta lastensuojeluasioista ottaakseen kantaa lapsen etuun. Kuulemisissa ilmeni, että lastensuojelutyötaustaiset edunvalvojat pystyivät huomioimaan lapsen edun lakimieskoulutuksen omaavaa edunvalvojaa paremmin. Toisaalta lastensuojelutyötaustainen edunvalvoja ei pysty välttämättä huomioimaan lastensuojeluasian liittyviä lainsäädännöllisiä näkökulmia ja niiden esittämistä aina riittävästi. Asiantuntijahaastattelussa lastensuojeluviranomaisten edustajat korostivat sosiaalialan koulutuksen saaneiden

⁸³ HE 252/2006 vp, s. 83.

⁸⁴ HE 252/2006 vp, s. 134. Lain esitöistä poiketen tässä esityksessä käytetään johdonmukaisesti nimitystä lapsen edunvalvoja lastensuojeluasiassa.

edunvalvojen toiminnassa olevan tärkeää tuntee lastensuojelulain, sosiaalihuoltolain, sosiaalihuollon asiakaslain ja hallintolain sisältö.

Lakimiesten määrääminen lapsen edunvalvojiksi lastensuojeluasioissa joillakin alueilla johtuu haastateltujen hallinto-oikeuksien tuomareiden mukaan siitä, että tuomioistuimen on helppoa asioida lakimiehen kanssa. Hallinto-oikeuksien tuomarit pohtivat haastattelussa pitäisikö hallinto-oikeudessa käsiteltävissä asioissa olla enemmän osaamista sosiaalityön puolella tai lapsen kohtaamisessa. Lisäksi esitettiin yksittäisinä tilanteina olevan haasteellista, jos lakimiestäustainen henkilö hoitaa lapsen asiaa enemmän oikeudenkäyntiavustajana kuin edunvalvojana. Silloin edunvalvojan käsitys lapsen edusta on voinut jäädä tuomatta esille.

Lastensuojeluviranomaisten asiantuntijahaastattelussa ehdotettiin, että lapsen edunvalvojalta lastensuojeluasioissa pitäisi edellyttää ylempää korkeakoulututkintoa, vaikka laajempaa juridiikan osaamista ei vaaditakaan. Soveltuvana ylemmän korkeakoulututkinnon koulutuksena mainittiin yhteiskuntatieteellinen koulutus ja sosiaalityöntekijän kelpoisuus. Lastensuojeluviranomaisten edustajat korostivat lastensuojeluasioita koskevan prosessin osaamista, jonka edellytyksenä pidettiin erillisen lapsen edunvalvojakoulutuksen suorittamista. Silloin lapsen edunvalvoja pystyy ottamaan huomioon lapsen edun riittävän laajasti. Lapsen edunvalvonnassa keskeisenä tavoitteena tulisi olla lapsikohtaisuus ja tilanteen pohtiminen lapsen kannalta. Tällä hetkellä edunvalvoja määrittyy monella alueella sen mukaan, kenellä edunvalvojaksi ilmoittautuneella on mahdollisuus ottaa tehtävä hoitaakseen, eikä edunvalvojen osaaminen ja soveltuvuus kyseisen prosessin hoitamiseen ollut ratkaiseva asia. Tätä ei asiantuntijahaastattelujen perusteella pidetty asianmukaisena ja riittävänä lapsen edun ja oikeuksien toteutumisen varmistamiseksi.

Osaamiskeskusverkosto ja kehittämissuunnitelman laatimiseksi asetettu seurantaryhmä ottivat kantaa myös edunvalvojan taustakoulutukseen. Taustakoulutuksen rajaaminen sosiaalityön tutkimukseen ja erityisesti sosiaalityöntekijän kelpoisuuteen nähtiin tuovan haasteita edunvalvojen löytymiselle. Soveltuvina lapsen edunvalvojan taustakoulutuksina pidettiin sosionomi (AMK)- ja sosionomi (YAMK)-tutkintoja.

Hallinto-oikeuskäsittelyyn määrättävällä edunvalvojalla tulee hallinto-oikeuksien tuomareiden mukaan olla riittävä käsitys asian juridisesta puolesta. Taustakoulutuksella on merkitystä siinä, mitä asioita lapsen edunvalvoja painottaa. Juristitaustainen käsittelee asioita juridisella ”jämpätydellä”, lähestyy asiaa säännösten kautta, mutta voi toisaalta olla helpommin lojaali päämiehelleen. Lastensuojelutyötaustainen ei käytä niin paljon juridisia termejä, eikä ”sanoita” asioita kuten juristi. Toisaalta tätä ei pidetty haastattelussa kuitenkaan ongelmana, koska puheenjohtaja voi käyttää kyselyoikeuttaan asian selvittämiseksi. Lisäksi tuotiin esille, että lastensuojelutyötaustaisella edunvalvojalla voi olla haasteita prosessiosaamisessa, mutta sellaista kattavaa osaamista ei pidetty välttämättömänä jo mainitun kyselyoikeuden vuoksi.

Sopivan edunvalvojan löytämisessä lapselle ilmoitettiin olevan haasteita lastensuojeluviranomaisten asiantuntijahaastatteluissa. Sopivia lapsen edunvalvojia lastensuojeluasioihin on käytettävissä liian vähän. Sopivan lapsen edunvalvojan löytämisen kuvattiin olevan erityisen haastavaa silloin, jos perhe ei ole kantasuomalainen. Lapsen kanssa toimimisessa tarvitaan silloin esimerkiksi kielellistä mutta myös muun tyyppistä erityisosaamista, jota toisenlaisesta kulttuurista olevan lapsen kohtaaminen edellyttää. Jotta lapsen edun mukaista edunvalvontaa voidaan tarjota, valtakunnallisella tasolla koulutettuja edunvalvojia pitäisi olla riittävästi tarjolla haastatteluissa esitettyjen mielipiteiden mukaan. Lapsen edunvalvojan riittävää työkokemusta, lapsen kehityksen ja prosessien tuntemusta pidettiin tärkeänä edellytyksenä lapsen edunvalvojan itsenäiselle ja asiantuntevalle toiminnalle lastensuojeluasiassa. Lastensuojeluviranomaisten haastattelussa nousi esiin edunvalvojan työkokemuksen merkitys ja asiantuntijat ehdottivat, että lapsen edunvalvojakoulutukseen hyväksyttäviltä edellytettäisiin vähintään 3–5 vuoden työkokemusta.

Hallinto-oikeuksien tuomarit näkivät lapsen edunvalvonnan hyödyllisyyden lapsen tilanteen ja lastensuojeluasian kannalta olevan suorassa suhteessa siihen, kuinka aktiivinen lapsen edunvalvoja lapsen asiassa on ja millaisen roolin hän lapsen asiaa tuomioistuinkäsittelyssä hoitaessaan ottaa. Pahimmassa vaihtoehdossa lapsen edunvalvojan rooli lastensuojeluasiassa oli voinut näyttäytyä hallinto-tuomioistuimelle päin siten, että hän toimii lastensuojeluviranomaisen yhteistyökumppanina. Toisaalta hallinto-oikeuksien tuomarit korostivat, että edellä mainittu on harvinaista ja hallinto-oikeuksissa on ollut pääosin rooliltaan itsenäisesti lapsen etua esille tuovia edunvalvojia.

Lapsien kokemuksia edunvalvonnasta on kartoitettu.⁸⁵ Selvitystyössä ilmeni, että lapset ja nuoret pitivät tärkeänä edunvalvojan taitoja vuorovaikutuksessa ja kohtaamisessa. Edunvalvojalla oli tärkeä rooli lapsen tukena, lapsen prosessin kuvaajana sekä lapsen näkemyksen ja mielipiteen välittäjänä. Lapset kokivat tärkeäksi mahdollisuutensa käsitellä omaa tilannettaan edunvalvojansa kanssa, joka koettiin puolueettomana osapuolena. Menettely oli helpottanut myös lapselle epämieluisien ratkaisujen hyväksymistä.

2.2.6. Lapsen edunvalvojan määrääminen lastensuojeluasiaan menettelynä

Menettely lapsen edunvalvojan määräämiseksi alkaa lastensuojeluasiassa edunvalvojan tarpeen arvioinnilla. Mikäli edellytykset edunvalvojan hakemiselle täyttyvät, on lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän etsittävä lastensuojeluasiaan sopiva edunvalvoja ja tehtävä hakemus käräjäoikeudelle tai DVV:lle.

Pääsääntöisesti edunvalvojahakemukset käsitellään tällä hetkellä käräjäoikeudessa. Käräjäoikeus tekee päätöksen asiassa ja edunvalvoja saa mahdollisesti toimivaltuuden toimia edunvalvojana nimetyille lapselle määräyksessä olevan tehtävänannon mukaisesti. Edunvalvojan määräys määrittelee myös edunvalvonnan keston: määräyksessä tarkoitettu asia eli esimerkiksi lastensuojeluprosessi voi määrittää edunvalvonnan keston tai määräys voidaan antaa aikaan sidottuna, eli määräaikaisena. Lapsen edunvalvojan määräys määrittelee edunvalvonnan keston ja päättymisen. Lapsen edunvalvonta päättyy eri tavoin, kun edunvalvojamääräyksessä todettu tehtävä on hoidettu, lastensuojelun asiakkuus tai lapsen edunvalvonnalle määritelly lastensuojeluprosessin osuus päättyy. Edellä esitellyt lapsen edunvalvonnan vaiheet lastensuojeluasiassa näkyvät havainnollisesti kuviosta 6.

⁸⁵ Tämä tapahtui Pelastakaa Lasten edunvalvojahankkeen aikana, ks. Laakso – Marjomaa – Peltoniemi 2012 ja Kaakkois-Suomessa lapsen edunvalvonnan koordinaatiossa, ks. Mölsä 2021.



Kuvio 6. Lapsen edunvalvonnan vaiheet lastensuojeluasiassa.⁸⁶

Edunvalvojan määrääminen lastensuojeluasiaan näyttäytyi lastensuojeluviranomaisten haastattelujen perusteella johdonmukaisena menettelyinä. Aloite lapsen edunvalvojan määräämiseksi lastensuojeluasiaan tulee pääsääntöisesti lapsen asioista vastaavalta sosiaalityöntekijältä. Sen jälkeen lapsen tilanteesta keskustellaan usein lastensuojelun tiimissä tai asiakasohjausryhmässä, jolloin lapsen tilannetta tarkastellaan laajasti. Työskentelyä tiimissä, työparin tai organisaation lakimiehen kanssa pidettiin hyvänä käytäntönä lapsen edunvalvojan käytäntöjen yhdenmukaistamiseksi, kun edunvalvojan hakemista ja hänelle määriteltäviä tehtäviä tarkastellaan lastensuojelussa yhteistyössä. Vaikka arviointia tehdään myös yhdessä, lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on virkavastuu lapsen edunvalvontaa koskevasta ratkaisusta – sen hakemisesta tai hakematta jättämisestä. Taloudelliset tekijät eivät saa ohjata lapsen oikeutta palveluihin tai edunvalvojaan, vaan palveluiden ja lapsen edunvalvonnan tarve tulee aina arvioida lapsen edun perusteella. Tällä hetkellä valtaosa lapsen edunvalvojan määräyksestä ilmoitettiin koskevan huostaanottoprosesseja. Lisäksi lastensuojeluviranomaisten haastattelujen perusteella ilmeni, että lapsen näkökulmasta hänelle määrätystä lapsen edunvalvojasta koettiin olleen paljon etua lapsen asiassa.

Asiantuntijahaastattelussa hallinto-oikeuksien tuomarit ilmoittivat määräävänsä tarvittaessa lapselle edunvalvojan lastensuojeluasiaan viran puolesta, jos sitä ei ole määrätty. Silloin edunvalvojan henkilö määrätty selvittämällä ensin, onko lapselle mahdollisesti jo määrätty lapsen edunvalvoja rikosasiaan. Jos sellainen on määrätty, selvitetään mahdollisuus, voidaanko sama henkilö määrätä toimimaan lapsen edunvalvojana myös lastensuojeluasiassa. Yleensä sama henkilö määrätään edunvalvojaksi molempiin prosesseihin, jollei ole syytä toimia toisin. Jos lapsella ei ole rikosasiassa lapsen edunvalvojaa, hallinto-oikeudesta otetaan yhteyttä johonkuhun hallinto-oikeuden tiedossa olevaan henkilöön, joka on aiemmin toiminut edunvalvojana lastensuojeluasioissa. Näissä tilanteissa edunvalvojan henkilö

⁸⁶ Kuviossa on käytetty lapsen kuvaa, joka on julkaistu verkkosivulla ilmaiset kuvat pixabay.com.

määrittäyty hallinto-oikeuden käytössä olevan tiedon perusteella, keiden puoleen näissä asioissa voidaan kääntyä.

Lastensuojeluasiassa lapsen edunvalvojan määräämiseen vaikutti olennaisesti myös se, minkä lain perusteella määräys annetaan. Hallinto-oikeuksien tuomareiden haastatteluissa ilmeni erilaisia käytäntöjä edunvalvojan määräämiseksi.

Hallinto-oikeuksien tuomarit kertoivat, että osassa lastensuojeluasioita lapsen edunvalvojan määräys hallinto-oikeuskäsittelyä varten annetaan lastensuojelulain perusteella ja osassa hallintoprosessilain säännöksen perusteella. Tuomioistuimen on määrättävä edunvalvoja oikeudenkäyntiä varten, jos asianosaisen edunvalvoja, huoltaja tai muu laillinen edustaja on esteellinen tai ei muuten voi käyttää asiassa puhevaltaa (hallintoprosessilaki 28.2 §).⁸⁷ Sääntelyn mukainen edunvalvojan määräys on voimassa, kunnes asia on lainvoimaisesti ratkaistu, jollei tuomioistuin toisin päättä. Edunvalvojaan sovelletaan, mitä holhoustoimilaissa säädetään.

Hallinto-oikeuksien tuomareiden mukaan käytäntönä oli määrätä lakimies lapsen edunvalvojaksi, jos määräys annetaan lastensuojeluasiassa hallintoprosessilain perusteella. Johtopäätöstä perusteltiin sillä, että säännöksessä viitataan holhoustoimilakiin. Hallintoprosessilaissa ei oteta kantaa siihen, mikä koulutus ko. lain perusteella oikeudenkäyntiä varten määrättävällä henkilöllä pitäisi olla.

Hallintoprosessilain esitöissä todetaan, että käytännössä esiintyy tapauksia, joissa esimerkiksi huoltajan ja hänen alaikäisen lapsensa edut ovat ristiriidassa tuomioistuimessa vireillä olevassa asiassa. Silloin tuomioistuin voi lain esitöissä todetulla tavalla määrätä oma-aloitteisesti vireillä olevan asian yhteydessä lapselle edunvalvojan oikeudenkäyntiä varten. Edunvalvojan määrääminen voisi tulla kyseeseen myös silloin, kun varsinainen edunvalvoja ei esimerkiksi sairauden vuoksi voi käyttää oikeudenkäynnissä puhevaltaa.⁸⁸

Lastensuojeluasian edunvalvonnan tarve voi tulla ajankohtaiseksi hallinto-oikeudessa myös silloin, kun lastensuojeluasiasta valitetaan hallinto-oikeuteen. Valitusasian tullessa vireille hallinto-oikeuteen, asian käsittelyn alkuvaiheessa huomioidaan se, onko lapsella lastensuojeluasiassa tarvetta edunvalvojalle tai oikeudenkäyntiavustajalle. Lastensuojeluasioissa ei asiantuntijahaastattelujen perusteella ilmennyt tilannetta, että sama juristikoulutuksen omaava henkilö toimisi samanaikaisesti kahdessa eri roolissa samassa asiassa. Jos lapsella on sekä edunvalvoja että oikeudenkäyntiavustaja, he ovat yleensä eri henkilöitä. Hallinto-oikeuksien tuomareiden haastattelussa ilmeni myös, että lastensuojeluasioissa oli ylipäätään harvinaista, että lapselle oli määrätty sekä edunvalvoja että oikeudenkäyntiavustaja.

Hallinto-oikeuksien tuomareiden haastattelujen perusteella lapsen edunvalvojan tehtävänä on lastensuojeluasiassa lapsen tilanteen arviointi, kun lapsen avustajan tehtävänä lapsen mielipiteen välittäminen tuomioistuimelle. Toisaalta hallinto-oikeuksien tuomarit korostivat hallinto-oikeudella olevaa selvitysvelvollisuutta lapsen edun toteutumisesta lasta koskevaa asiaa hallinto-oikeudessa käsiteltäessä. Siksi hallinto-oikeuden kokoonpanoon kuuluu asiantuntijajäsen, joka edesauttaa lapsen edun arviointia. Lisäksi korostettiin lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän velvollisuuksia valvoa lapsen edun toteutumista (LSL 24.1 §). Edelleen mahdollisuus kuulla lasta hallinto-oikeudessa lapsen mielipiteen selvittämiseksi korostui. Siksi lapsen edunvalvojen käyttöä ei ole hallinto-oikeuksien tuomareiden mukaan tarpeen lisätä esimerkiksi siten kuin Ruotsissa. Siellä lastensuojeluasian tullessa vireille, asiaan määrätään edunvalvoja saman tien. Suomessa lapsen mielipidettä selvitetään lapsilähtöisillä kirjelmillä, joilla hallinto-oikeudet ovat saaneet lapset antamaan lausumia. Lapsen osallisuus omassa asiassa pystytään varmistamaan kuulemalla häntä suoraan, vaikka asiaa ei ratkaistakaan lapsen mielipiteen mukaisesti. Lapsen osallisuuden varmistaminen tuli esille hallinto-oikeuden tuomareiden haastattelussa. Hallinto-oikeuksissa lapsen osallisuuteen kiinnitetään pääsääntöisesti hyvin huomiota.

⁸⁷ Hallintotuomioistuin voi lisäksi vireillä olevassa oikeudenkäynnissä säännöksen mukaan määrätä asianosaiselle edunvalvojan oikeudenkäyntiä varten, jos asianosainen on kykenemätön valvomaan etuaan heikentyneen terveydentilan tai muun erityisen syyn vuoksi.

⁸⁸ HE 29/2018 vp, s. 96.

2.2.7. Lapsen edunvalvojan määrämisen mahdollisuudet lastensuojeluasiassa

Mahdollisuutta määrätä lapselle edunvalvoja lastensuojeluasiaan sekä hallinto-oikeudessa että kärjäoikeudessa pidettiin hallinto-oikeuksien tuomareiden mukaan hyvänä mallina. Käytössä olevaa yhden luukun periaatetta pidettiin hyvänä, kun kysymys on laajemman lapsen edunvalvonnan tarpeen määrittämisestä lapselle häntä koskevassa lastensuojeluasiassa. Toisaalta hallinto-oikeuksien tuomareiden haastattelussa ilmeni, että yksittäisistä tilanteista on voinut jäädä kuva, ettei kärjäoikeuden määräämä lapsen edunvalvoja kuitenkaan ole sopiva henkilö toimimaan lapsen edunvalvojana. Tähän voi kuitenkin olla sellaisia syitä, jotka eivät liity siihen, että edunvalvoja voidaan määrätä lapselle sekä hallinto-oikeudessa että kärjäoikeudessa. Menettelyn hajaantumista useampaan viranomaiseen hallinto-oikeuksien tuomarit eivät kuitenkaan pitäneet tarkoituksenmukaisena tilanteena. Toisaalta oikeana ratkaisuna pidettiin sitä, että kärjäoikeus määrää lastensuojeluasiaan edunvalvojan ja hallinto-oikeus määrää tarvittaessa lapselle edunvalvojan hallinto-oikeudessa pidettävään lastensuojeluasian käsitteelyyn, jos sellainen on tarpeen. Vaikka määräyksen hajaantumisesta kahteen tuomioistuimeen aiheuttavia haasteita tuotiin esille, hallinto-oikeuksien tuomarit eivät kokeneet tähän tarvittavan muutosta.

Toisaalla kärjätuomareiden asiantuntijahaastattelussa lastensuojeluasiassa annettavia lapsen edunvalvojan määräyksiä pidettiin enemmän hallinto-oikeuksien kuin kärjäoikeuksien alaan kuuluvina. Näkemystä määräysten antamisen siirtämisestä kärjäoikeuksista hallinto-oikeuksiin perusteltiin asiantuntemuksen kattavuudella. Hallinto-oikeuksilla olisi paremmat edellytykset arvioida lastensuojeluasiaan annettavaa lapsen edunvalvojan määräystä, koska hallinto-oikeudet käsittelevät muutoinkin lastensuojeluasioista tehdyt valitukset. Tältä osin kärjätuomarit toivat esille, ettei lapsen edunvalvojan määräysten antaminen ole perusteltua toisesta viranomaisesta, kun lastensuojelua koskeva pääasia käsitellään hallinto-oikeudessa.

2.3. Lapsen edunvalvontaa koskevia muita asioita

2.3.1. Lapsen edun varmistaminen häntä koskevassa asiassa

Lapsen edun määrittäminen voi olla haastavaa lasta koskevaa asiaa käsiteltäessä. Syynä haastavuudelle voidaan nähdä se, että lapsen asioita käsittelevät viranomaiset tarkastelevat lapsen etua vain itsellään käsiteltävänä olevan asian, oman ammattikunnan ja virkatehtävän näkökulmasta. Lapsen edun vastaisen menettelyn hyväksyttävyyttä minkään haastateltavan viranomaisen edustaja ei tuonut esille. Päinvastoin haastatteluissa korostettiin sitä, että lapsen etu pitäisi huomioida asian käsittelyssä kokonaisvaltaisesti. Tästä huolimatta selvitystä laadittaessa ei ole voinut välttyä ajatukselta, että jokainen viranomainen miettii asiaa vain – ja pelkästään vain – sen asian näkökulmasta, joka viranomaisella on käsiteltävänä. Tilanne muodostuu yksinkertaisesti siksi, että kussakin viranomaisessa on vireillä yksittäinen lasta koskeva asia, jota kukin viranomainen on toimivaltainen käsittelemään. Asiaa käsittelevän virkamiehen näkökulmasta voidaan myös todeta, ettei hänellä yksittäisessä asiassa edes ole toimivaltuutta käsitellä lapsen tilannetta laajemmin.

Lisäksi lapsen etu huomioidaan pääsääntöisesti vain perinteisissä lapsia koskevissa asioissa, esimerkiksi opetuksessa ja lastensuojelun yhteydessä. Lainsäädännön valmistelussa lapsen edun arviointi jää usein hyvin suppeaksi, kun keskitytään kulloinkin tarkasteltavana olevaan lakimuutokseen. Valmisteluasioiden perusteella jää usein epäselväksi se, mitkä tekijät kussakin lainvalmistelussa on katsottu lapsen edun määrittelyn muodostaviksi tekijöiksi. Samoin epäselväksi jää, millainen painoarvo eri tekijöille on annettu.⁸⁹

⁸⁹ Lapsiasiavaltuutetun vuosikertomus 2022, s. 16 ja 97.

Suomessa Barnahus-hankkeessa (2019–2023) tavoitteena on tehostaa lapsiin kohdistuvien väkivaltaepäilyjen selvitysprosesseja ja väkivaltaa kokeneiden lasten tukea ja hoitoa. Suuntaviivana toimivat eurooppalaiset Barnahus-standardit. Suomessa Barnahus-hankkeen tavoitteena on:

- Väkivaltaa kokeneiden lasten ja heidän perheidensä tarvitseman tuen ja hoidon koordinaation sekä niiden sisällön kehittäminen.
- Lapsiystävällisten kohtaamisten ja tilojen varmistaminen kaikille lapsille, joita kuullaan oikeudellisessa kontekstissa.
- Moniammatillisen yhteistyön vahvistaminen (poliisi, syyttäjä, oikeuspsykiatriset yksiköt, lastensuojelu, somaattinen ja psykiatrinen sairaanhoito, koulu, varhaiskasvatus, neuvola) ja mallien jalkauttaminen käytäntöön.
- Rikositilanteesta tuomioon kuluvaan viiveeseen vaikuttaminen viranomaisyhteistyön keinoin.
- Maksuttomien, tutkittuun tietoon perustuvien verkkokoulutusten rakentaminen kaikkien lapsiin kohdistuvia väkivaltaepäilyjä kohtaavien ammattilaisten ulottuville.⁹⁰

Barnahus-hankkeen yleisenä tavoitteena on siis kaikkien väkivaltaa kokeneiden lasten ja heidän perheidensä tarvitseman tuen ja hoidon koordinaation sekä sisällön kehittäminen. Hankkeen tavoite kattaa sekä puhevallan käyttämisen eturistiriitatilanteet että sellaiset väkivaltatilanteet, joissa ei ole eturistiriitaa lapsen ja puhevaltaa käyttävän tahon välillä. Periaatteessa siis kaikkien väkivaltaa kokeneiden tai sellaista epäiltäessä, selvityksen kohteena olevien lasten oikeuksista ja tuen ja hoidon saamisesta pyritään huolehtimaan asianmukaisella tavalla. Kysymys ei ole siitä, että hankkeessa tavoiteltaisiin esimerkiksi lapsen edunvalvonnan siirtämistä pois huoltajilta kaikissa rikosasioissa. Sen sijaan tavoitteena on esimerkiksi, että esitutkintaviranomaisella olisi rikosepäilyn syntymisen jälkeen selkeä tieto siitä, mihin paikallisesti otetaan yhteyttä koordinoitun tuen ja hoidon saamiseksi lapselle. Vaatimus korostuu, kun lapsi on asianomistajan asemassa. Toiminta on painottunut asianomistajan asemassa olevien lasten tilanteeseen, koska vain heillä on mahdollisuus päästä Lasten ja nuorten oikeuspsykologian ja -psykiatrian yksiköiden asiakkaiksi poliisin virka-apupyynnöllä. Tilanne on heikko lasten oikeuksien toteutumisen kannalta, kun epäillyn tai rikollisesta teosta epäillyn lapsen ja rikosasiassa todistajana olevan lapsen asemaa ei ole voitu huomioida samalla tavalla.⁹¹

Kansainvälisten velvoitteiden perusteella voidaankin todeta, että laajemman ja yksilöidymmän tuen ja hoidon antaminen lapselle häntä koskeissa asioissa on tarpeen. Rikosasioissa se olisi välttämätöntä asianomistajana olevan lapsen ohella epäiltyä tai rikollisesta teosta epäiltyä ja todistajana olevalle lapselle. Samoin lastensuojeluasioissa lapsen edunvalvonnan pitäisi olla kattavasti järjestetty eturistiriitatilanteissa, jotta lasten keskinäinen yhdenvertaisuus asioita käsiteltäessä voisi toteutua. Lasten yhdenvertainen kohtelu edellyttäisi edellä Barnahus-hankkeen tavoitteiden mukaisesti, että lapsen oikeuksista huolehdittaisiin riippumatta siitä, onko lapsen ja puhevaltaa käyttävän tahon välillä eturistiriitaa vai ei. Lapsen edunvalvojan määräämisellä huolehditaan lapsen oikeuksista eturistiriitatilanteissa, mutta muunlaisella hoidolla ja tuella voidaan varmistaa lasten oikeuksien toteutuminen kaikissa lasta koskevien asioiden käsittelyssä.

2.3.2. Lapsen edunvalvonnan rekisteröinti ja tilastointi

Lapsen edunvalvonnasta saavat tuomioistuimen antaman määräyksen kautta tiedon lapsen edunvalvontaa hakenut taho, huoltaja ja lapsen edunvalvoja sekä edunvalvonnan kohteena oleva lapsi, jos hän on täyttänyt 15 vuotta. Käytännössä on esiintynyt paljon tilanteita, jolloin tieto lapsen edunvalvojan määräämisestä ei ole tavoittanut keskeisiä viranomaisia. Selvityksessä useampi asiantuntijataho (hallinto-oikeuksien tuomarit, lastensuojeluviranomaiset ja poliisit) kertoi näistä tilanteista. Lisäksi

⁹⁰ THL-verkkosivut: Barnahus-hanke.

⁹¹ Asiantuntija Taina Laajasalo Barnahus-hankkeen johtavana asiantuntijana.

lapsen edunvalvojana toimivan on todistettava määräyksellä valtuutensa lapsen asioissa eri toimijoille, koska viranomainen ei voi tarkistaa asiaa mistään järjestelmästä. Tätä voidaan pitää puutteena, ja periaatteessa on mahdollista, että lapsen edunvalvojan tehtävän peruutuksesta huolimatta, henkilö pystyy esiintymään lapsen edunvalvojana. Kun määräyksen voimassaoloa ei voida tosiasiallisesti varmistaa, väärinkäytökset ovat mahdollisia.

Hallinto-oikeudet eivät tiedä lastensuojeluasiaan määrätystä lapsen edunvalvojasta, ellei lastensuojelu siitä erikseen ilmoita. Ilman täsmällisiä tietoja hallinto-oikeus ei pysty huomioimaan lastensuojeluasiaan määrätyn lapsen edunvalvojan osuutta asiassa. Hallinto-oikeus tarvitsee kuitenkin tarkat tiedot lastensuojeluasiassa määrätyn lapsen edunvalvonnan sisällöstä asiaa käsitellessään. Hallinto-oikeuksien tuomarit esittivät, että lastensuojeluasian hakijalle asetettaisiin velvoite toimittaa tieto lapsen edunvalvojan määräämisestä lastensuojeluasiaan.

Lastensuojeluviranomaisten haastatteluissa ilmeni, että lasten edunvalvontojen merkitsemisessä lastensuojeluasian yhteyteen on ollut vaihtelua. Syyksi ilmoitettiin tietojärjestelmien käyttämisen tavat ja järjestelmien monet muutokset. Lapsen edunvalvontaa koskevan tiedon merkitseminen tietojärjestelmiin on ollut järjestäytymätöntä, mutta viime aikoina käytännöt lastensuojeluasioissa lapsen edunvalvontojen merkitsemisessä ovat kehittyneet.

Lastensuojelusta toimitetaan hallinto-oikeudelle hakemuksen lisäksi asiakkuusasiakirja, johon on kirjattu oleelliset perustiedot lapsesta ja muista tarpeellisista henkilöistä, koska hakemuksessa näitä tietoja ei ole. Tieto lapselle määrätystä edunvalvojasta tulisi löytyä hakemuksen liitteenä toimitettavasta lastensuojelun asiakkuutta koskevasta asiakirjasta.

Samoin rikosasioissa lapsen edunvalvojan mahdollinen määrääminen lastensuojeluasiaan voi tulla sattumanvaraisesti esille rikosasian tullessa vireille poliisissa. Lapsen edunvalvontojen määrien selvittämiseen liittyy samoin haasteita, koska niitä ei rekisteröidä systemaattisesti. Rikosasioiden ja lastensuojeluasioiden käsitteleminen tältä osin erikseen on tarkoituksenmukaista.

Lapsen edunvalvontojen määrät rikosasioissa

Kaikissa tapauksissa lapsen edunvalvoja koskevat määräykset annetaan käräjäoikeuksissa esitutkintalain perusteella. Näiden rikosasioissa tehtyjen lapsen edunvalvontaa koskevien päätösten määrä ei ole pystytty suunnitelman tekemisen aikana selvittämään. Käräjäoikeudet ilmoittivat, että asian selvittäminen olisi tehtävä manuaalisesti. Tästä huolimatta käräjäoikeuksissa tehtyjen lapsen edunvalvontapäätösten määrät eivät olisi välttämättä luotettava selvitys järjestelmään liittyvien haasteiden vuoksi.

Käräjätuomarit kertoivat asiantuntijahaastattelussa, että selvitykseen pyydettyjen lapsen edunvalvontaa koskevien määrien selvittäminen oli äärimmäisen haasteellista. Niitä ei voinut selvittää millään yksinkertaisella haulla, vaan selvittäminen olisi edellyttänyt asioiden hakemista yksittäin. Käräjäoikeuksissa käytettävässä asioiden käsittelyjärjestelmässä AIPA:ssa on annettuna asanimikkeet, eikä tähän selvitystyöhön edellyttämiä sopivia asanimikkeitä ollut saatavilla. Lisäksi siirtyminen jo mainittuun uuteen AIPA-järjestelmään kesken kauden on aiheuttanut vielä ylimääräisiä haasteita lapsen edunvalvonnan määrien selvittämiseksi.

Rikosprosessin tehostamista koskevan mietinnön mukaan esitutkintalain 4 luvun 8 §:n mukaan määrättyjä edunvalvoja oli vuonna 2020 määrätty noin 1 030 kappaletta. Holhoustoimilain 79 §:n mukaisesti määrättyjä väliaikaisia edunvalvoja koskevaa tilastoa ei ole ollut saatavilla.⁹²

⁹² OM mietintöjä ja lausuntoja 2022:14, s. 40.

Lapsen edunvalvontojen määrät lastensuojeluasioissa

Lastensuojeluasioissa lapsen edunvalvontaa koskeva määräys annetaan hakemuksen perusteella yleisesti lastensuojeluasiaan tai johonkin tiettyyn lastensuojeluasiaa koskevaan tehtävään. Lastensuojeluasioissa lapsen edunvalvojan määräyksiä oli annettu alueittain hyvin vaihtelevasti, eivätkä eroavaisuudet näyttäneet liittyvän alueen väestöpohjan suuruuteen. Valtakunnallista tietoa lapsen edunvalvojien määristä lastensuojeluasioissa ei ole saatavissa. Selvitystä laadittaessa alueelliset erot tulivat esille. Esimerkiksi samankokoisilla alueilla, toisaalla määräyksiä arvioitiin annettavan noin viisi kpl vuosittain ja toisaalla 40 kpl vuosittain.

Käräjäoikeudet ovat ilmoittaneet olevan haasteellista selvittää lapsen edunvalvonta-asioiden määrää edellä selostettujen rikosasioiden lisäksi myös lastensuojeluasioissa. Käräjäoikeuksien tuomareiden mukaan asioiden käsittelyjärjestelmää pitäisi selkeyttää, jos tällaisia yksilöityjä tietoja järjestelmästä haluttaisiin saada tilastollisesti.

Hallinto-oikeus voi määrätä lapsen edunvalvojan hallinto-oikeuden käsittelyä varten, jos hallinto-oikeudessa käsiteltävässä asiassa ilmenee tarve lapsen edunvalvojan määräämiselle, eikä lapselle ole määrättyä edunvalvojaa. Hallinto-oikeuksissa annettiin selvityksessä tehdyn kyselyn perusteella lapsen edunvalvojan määräyksiä lastensuojeluasioissa hallinto-oikeuskäsittelyä varten vuonna 2019 yhteensä kuusi edunvalvojan määräystä, kun vuonna 2020 niitä oli yhteensä 11 kappaletta. Lisäksi kyselyn aikataulullisten ongelmien vuoksi yksi hallinto-oikeus ilmoitti, ettei pysty tekemään selvitystä. Suunnitelman laatimisen myöhemmässä vaiheessa ei pidetty enää tarkoituksenmukaisena vaatia selvityksen toimittamista.

Hallinto-oikeuksien tuomarit eivät nähneet asiantuntijahaastattelussa tarvetta lastensuojeluasioissa annettujen lapsen edunvalvojamääräysten tilastoinnille. Hallinto-oikeuksissa käytössä olevassa Haipa-asiankäsittelyjärjestelmässä ei ole käytettävissä ”edunvalvoja”-asiasanaa. Haastattelussa ei voitu nähdä perustetta, miten lasten edunvalvojamääräysten tilastointi lastensuojeluasioissa parantaisi hallinto-oikeuden tuomarin työtä.

Yhteenvedo lapsen edunvalvonnan tietojen rekisteröinnistä

Lapsia koskevien edunvalvontojen tilastointi rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa yksittäisessä asiassa ei näyttäytynyt suunnitelmaa laadittaessa selkeältä. Selvitystä tehtäessä ei ole pystytty valtakunnallisesti selvittämään minkä verran lapsen edunvalvojamääräyksiä on annettu määrällisesti rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa. Sen sijaan rikosprosessin tehostamista koskevan mietinnön mukaan rikosasioissa oli vuonna 2020 määrätty noin 1 030 lapsen edunvalvojaa.⁹³

Lapsen taloudellisten edunvalvontojen määrät on saatu DVV:lta ja esimerkiksi alaikäisten päämiesten edunvalvontojen lukumäärät vuosittain ovat löydettävissä DVV:n verkkosivuilta. Päämiesten ja valtuuttajien ikäjakaumien tilastosta on nähtävissä, että vuonna 2020 ollut yhteensä 11 918 taloudellista edunvalvontaa, joissa päämies on ollut alle 18-vuotias.⁹⁴

Selvityksen aikana minkään uuden rekisterin perustamista ei kannatettu lasten edunvalvonnan tilastoinnin selkeyttämiseksi. Kaikki toimijat (esitutkintaviranomainen, lastensuojelu, käräjäoikeus ja hallinto-oikeus) olivat kuitenkin yksimielisiä siitä, että yksittäistä lasta koskevat edunvalvonnan tiedot ovat vaillinaiset. Tällä hetkellä ei ole saatavilla tietoja yksittäiselle lapselle jo määräytyistä tai määrättävänä olevista edunvalvonnoista tai tehtävään määräytyistä edunvalvojista henkilönä. Eri toimijat toivat esille käytössään olevan nimilistoja lapsen edunvalvojina toimivista, joita he eivät itsekään pääosin pitäneet tarkoituksenmukaisena, eikä ainakaan lapsen edun täyttävänä menettelynä.

⁹³ OM mietintöjä ja lausuntoja 2022:14, s. 40.

⁹⁴ Selkeä edunvalvontojen tilastointi on yleisesti saatavilla DVV-verkkosivulta <https://dvv.fi/mare> tiedostona ”Päämiesten ikäjakaumat”.

Syystä tai toisesta kaikki selvityksen kohteena olevien asioiden kanssa toimivat tulkitsivat asiantuntijahaastattelussa, että uuden rekisterin käyttöönotto tarkoittaisi heille jotakin uusia velvoitteita. Ilmeisesti tästä syystä uuden rekisterin käyttöön ottamisesta ei nähty hyötyjä esimerkiksi tuomarin oman työn toteuttamisessa (käräjätuomarit ja hallinto-oikeuksien tuomarit). Näin siitä huolimatta, että edellä mainittujen tietojen etsimiseen ilmoitettiin kuluvan huomattavasti resursseja. Lisäksi joissakin tilanteissa ilmoitettiin käyvän niin, että lapselle jo toiseen asiaan määrätty edunvalvoja tulee ikään kuin sattumalta tietoon toista asiaa käsiteltäessä toisessa viranomaisessa.

2.3.3. Edunvalvonta-asiaa koskevien asiakirjojen julkisuus

Lapsen edunvalvonta-asioiden julkisuutta on pyritty selvittämään rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa. Nykytilan kuvaaminen on tarkoituksenmukaista toteuttaa erillisinä. Alaluvun lopussa on selostettu vielä yhteenvedonomaaisesti teemasta ilmi tulleita seikkoja.

Lapsen edunvalvontaa koskevan hakemusasian julkisuus rikosasioissa

Käräjäoikeudessa tuomioistuinharjoittelussa olevat henkilöt käsittelevät yleensä käräjäoikeudelle tulleet tietopyynnöt, jotka kohdentuvat hakemuseräisiin lapsen edunvalvojan määräämiseksi rikosasiaan. Poliisien asiantuntijahaastattelussa ilmeni, että erityisesti väliaikaisten edunvalvontaa koskevien määräysten julkisuusratkaisut voivat vaihdella rikosasioissa. Yhtenä mahdollisena syynä käytäntöjen vaihtelevuuteen tuotiin esille tuomioistuinharjoittelijoiden vaihtuvuus ja siten asiantuntijuuden mahdollinen puute tuomarin työskentelyssä.

Käräjätuomarit ilmoittivat asiantuntijahaastattelussa lapsen edunvalvojan määräämistä koskevien hakemusten olevan sisällöltään todella suppeita. Hakemuksessa on silloin maininta rikoksista nimikkeinä, mutta ei juuri muita tietoja. Silloin käräjätuomarit eivät nähneet tarvetta hakemuksen tai muiden asiakirjojen määräämiselle salassa pidettäväksi, vaikka sellainen pyyntö olisi poliisin taholta esitetty.

Esimerkiksi perhesurmatapauksessa poliisi toimittaa väliaikaista lapsen edunvalvojan määräämistä koskevan hakemuksen käräjäoikeudelle esitutinnan aikana ja pyytää hakemuserän käsittelemistä kuulematta huoltajia ja asian oikeudenkäyntiasiakirjojen määräämistä salassa pidettäväksi. Poliisi pyytää silloin asianosaisjulkisuuden rajoittamista (kuulematta huoltajia) ja yleisöjulkisuuden rajoittamista (salassapitomääräys). Poliisit toivat asiantuntijahaastattelussa esille, ettei käräjäoikeus välttämättä suostu kumpaankaan näistä pyynnöistä.

Poliisien asiantuntijahaastattelussa ilmeni, että jos käräjäoikeus ei suostu asianosaisjulkisuuden rajoittamiseen antamalla väliaikaismääräystä, esitutkintatoimenpiteiden toteuttaminen voi vaarantua näytön luotettavuuden mahdollisesti kärsiessä. Poliisit kertoivat tilanteista, jolloin hakemuserässä ei ole annettu salassapitomääräystä yleisöjulkisuuteen nähden, vaikka määräys on tästä huolimatta voitu antaa väliaikaisena ja rajoittaa siten asianosaisjulkisuutta. Haastattelun perusteella ilmeni, että käräjäoikeus voi tulkita oikeudenkäynnin julkisuudesta annetun lain (370/2007, oikeudenkäyntijulkisuuslaki, YTJulkL) säännöksiä siten, ettei yleisöjulkisuutta rajoittavaa sääntelyä sovellettaisi esitutinnan aikana annettavaan väliaikaismääräykseen. Tilannetta pidettiin ristiriitaisena, koska holhoustoimilain perusteella lapsen edunvalvojan määrääminen väliaikaisesti edellyttää asianosaisjulkisuuden rajoittamista, jolloin asianosaiset eivät tule tietoiseksi asiasta (HolhTL 79 §, 649/2007). Silloin asiaan nähden ulkopuolisilla ei pitäisi olla oikeutta näihin tietoihin jo pelkästään siksi, että asianosaisella pitäisi olla tieto häntä koskevasta asiasta ja/tai sen ratkaisusta ennen ulkopuolisia tai yleisöä (JulkL 6.3 § ja YTJulkL 27 §).

Asianosaisjulkisuuden rajoittaminen on aina poikkeus pääsäännöstä, koska asianosaisilla on laaja tiedonsaantioikeus omassa asiassaan. Hakemuserän julkisuus on asianosaisille pääsääntö, kun väliaikaismääräyksen antaminen kuulematta asianosaisia on poikkeus asian pääsääntöisestä julkisuudesta. Erillistä asianosaisjulkisuuden rajoittamista koskevaa sääntelyä lapsen edunvalvontaa koskevassa

asiassa ei ole löydettävissä oikeudenkäyntijulkisuuslaista, mitä poliisit pitivät asiantuntijahaastattelussa puutteena. Tällä hetkellä asianosaisten kuulematta jättäminen ja siten asianosaisjulkisuuden rajoittaminen perustuu holhoustoimilain sääntelyyn määräyksen antamisesta kuulematta asianosaisia. Sääntelyn suhde oikeudenkäyntijulkisuuslain sääntelyyn näyttäytyi epäselvänä.

Lapsen edunvalvontaa koskevan hakemusasian julkisuus lastensuojeluasiassa

Lastensuojeluasiassa lapsen edunvalvojan hakemuksen ja siihen liittyvät asiakirjat tulkittiin lastensuojeluviranomaisten ja kärjätuomareiden asiantuntijahaastatteluisissa kuuluvan selvästi sellaisiin asiaryhmiin, joiden yleisöjulkisuutta tulee rajoittaa.

Lapsen edunvalvojan määräys lastensuojeluasiassa ilmoitettiin annettavan kuulematta niitä tahoja, joita normaalisti kuullaan, mikäli väliaikaisen lapsen edunvalvojan määräämiseen on aihetta. Lastensuojeluviranomaiset ja kärjätuomarit ilmoittivat, että lapsen edunvalvojan hakemusten asianosaisjulkisuutta rajoitetaan lastensuojeluasiassa kärjäoikeuden ratkaisussa silloin, jos sitä on pyydetty.⁹⁵

Yhteenvedo lapsen edunvalvontaa koskevan hakemusasian julkisuudesta

Lapsen edunvalvojan hakemusten julkisuuden taso hakemusiaa kärjäoikeudessa käsiteltäessä näyttäytyi vaihtelevana rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa. Rikosasioissa lapsen edunvalvojan määräämistä koskevan hakemusasian julkisuutta ei pidetty tarpeellisena rajoittaa toisin kuin lastensuojeluasiassa, jossa lapsen edunvalvojan määräämistä koskevan hakemusasian julkisuuden rajoittaminen oli pääsääntö. Asiantuntijahaastatteluisissa (kärjätuomarit, syyttäjät, poliisit ja lastensuojeluviranomaiset) tuli selville eroja suhtautumisessa asianosaisjulkisuuden rajoittamiseen ja yleisöjulkisuuden rajoittamiseen näiden asiaryhmien välillä. Lisäksi rikosasioissa tuli esille käytäntöä, että lapsen edunvalvojan väliaikaista määräämistä koskeva hakemusasia saatettiin antaa yleisöjulkisuuden piiriin kuuluvalle taholle siitä tehdyn tietopyynnön perusteella, vaikka samanaikaisesti asianosaisjulkisuutta rajoitettiin.

2.3.4. Lapsen edunvalvonnan voimassaolon alkaminen ja päättyminen

Lapsen edunvalvonnan alkamisen ajankohdasta ei ole sääntelyä rikosasioita tai lastensuojeluasioita koskevassa erityislainsäädännössä. Molemmissa asiaryhmissä sovelletaan siten holhoustoimilain sääntelyä tältä osin. Edunvalvojan toimivaltuus alkaa hänelle annettulla määräyksellä toimia edunvalvojana ko. asiassa.

Kärjätuomareiden asiantuntijahaastattelussa ilmeni, että poliisi olisi rikosasioissa edellyttänyt lapsen edunvalvojaa toimimaan, vaikka tälle ei vielä ole annettu määräystä. Haastattelussa ilmeni, että lapsen edunvalvojien laskut tarkistetaan erityisen tarkasti tältä osin, eikä ennen edunvalvojan määräystä tehdyistä toimenpiteistä voida maksaa palkkiota.

Esitutkinnassa lapsen kuulustelu edellyttää, että kuulustelussa on läsnä rikosasiaan edunvalvojaksi määrätty, mikäli asiassa on perusteltua syytä olettaa, että huoltaja, edunvalvoja tai muu laillinen edustaja ei voi puolueettomasti valvoa asianosaisten etua asiassa. Poliisien asiantuntijahaastattelussa ilmeni haastetta siltä osin, että rikosasian tutkinta voi vaarantua, mikäli rikosasiaan ei saada lapsen edunvalvojan määräystä riittävän nopeasti ja/tai väliaikaismääräyksenä siten, että lapsi voidaan kuulustella ilman, että muut asianosaiset voivat vaikuttaa lapsen kertomukseen.

Lapsen edunvalvojan määräyksen päättymisajankohdasta on samoin poliisien asiantuntijahaastattelussa kertoman perusteella epäselvyyttä. Asiasta säännellyn nimenomaisen mukaisesti lapsen edunvalvojan määräys on voimassa sen rikosasian käsittelyn loppuun asti, jonka esitutkintaa varten määräys

⁹⁵ Kuuliala (2011, s. 303–310) käsittelee tutkimuksessaan edunvalvonta-asian julkisuutta, ja toteaa sen olevan usein siinä määrin arkaluonteinen, että julkisuuden rajoittamiselle voi olla tarvetta.

on annettu. (ETL 4:8.1, 1148/2019). Sen lisäksi lapsen edunvalvojan määräys voi päättyä siihen, että lapsi tulee täysi-ikäiseksi tai edunvalvojan määräys siirretään toiselle edunvalvojalle.

Lastensuojeluasiassa lapsen edunvalvojan määräys on voimassa siihen saakka, kunnes edunvalvojamääräyksessä todettu lastensuojeluasias päättyy, lapsen lastensuojelun asiakkuus päättyy tai lapsi tulee täysi-ikäiseksi. Mikäli lapsen edunvalvojan tarve muuttuu kesken edunvalvonnan, voidaan käräjäoikeudelle osoittaa hakemus edunvalvonnan päättämisestä, vaikka määräyksessä määritelty lastensuojeluasias edelleen jatkuu. Lastensuojeluasiassa hakijan eli lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän on tehtävä hakemus edunvalvonnan päättämisestä ja liitettävä siihen edunvalvojan lausunto edunvalvonnan tarpeen päättymisestä.

Lapsen edunvalvonnan pituutta lastensuojeluasiasissa pidettiin lastensuojeluviranomaisten asiantuntijahaastattelussa liian pitkänä, jos määräys annetaan pienelle lapselle sijaishuollon prosessiin ilman muita lapsen edunvalvonnan päättymiseen liittyviä ehtoja. Silloin lapsen edunvalvonta voi lastensuojeluasiassa ajallisesti kestää lapsen täysi-ikäisyyteen saakka ilman, että edunvalvojan tehtävää tarkastellaan välillä lapsen kokonaistilanteen kannalta. Lapsen edunvalvojen kyselyssä pidettiin tarpeellisena tämentää lastensuojeluasiasaan annettavia lapsen edunvalvojan määräyksiä. Lapsen edunvalvojan määräys annetaan liian usein sellaisena, että se kestää lapsen täysi-ikäisyyteen asti.

2.3.5. Lapsen edunvalvojan siirtäminen pois tehtävästä sopimattomuuden vuoksi

Käräjäoikeus määrää lapsen edunvalvojan tehtävään sopivan henkilön, joka antaa tehtävään suostumuksensa, kuten edellä (alaluvut 2.1.4 ja 2.2.4) on todettu. Käräjätuomareiden haastattelussa ilmeni, että käräjäoikeudet määräävät lapsen edunvalvojaksi esitetyn henkilön, jos hän on antanut suostumuksensa. Käräjätuomarit eivät selvitä ehdotetun henkilön sopivuutta sen enempää ennen määräyksen antamista. Käräjätuomarit tarkistavat, ettei lapsen edunvalvojaksi ehdotettu ole konkurssissa ja ettei hänen toimintakelpoisuuttaan ole rajoitettu. Lapsen edunvalvojaksi ehdotetun henkilön sopivuuteen kiinnitetään huomiota vasta jonkun tahon esittämän väitteen perusteella. Menettely koskee sekä lastensuojeluasioihin että rikosasioihin määrättävää lapsen edunvalvojaa henkilönä.

Käräjätuomareiden haastattelussa ei tullut esille kovinkaan paljon tilanteita, joissa lapsen edunvalvojan vapauttamista tehtävästään olisi harkittu. Käräjätuomareiden mielestä sopimattomuutta arvioitaessa merkitystä oli sillä, mihin asiaan ja tehtävään lapsen edunvalvoja oli alun perin määrätty. Lapsen edunvalvojan sopimattomuus näyttäytyi asiantuntijoiden mukaan lisäksi eri asioissa eri tavalla. Esimerkiksi lapsen edunvalvoja ei toteuta hänelle määrättyjä tehtäviä tai ylittää toimivaltuutensa ja osoittaa näin menettelyllään sopimattomuutensa tehtävään. Toisaalta käräjätuomarit korostivat haastattelussa sitä, ettei yksittäisen lapsen edunvalvojan toiminnan valvonta kuulu käräjäoikeudelle.

Tyypillisesti edunvalvojan sopimattomuus liittyy käräjätuomareiden mukaan päämiehen ja omien rahavarojen sekoittumiseen samoin kuin muihin asian taloudellisiin seikkoihin. Rahavarojen sekoittuessa lapsen edunvalvojaksi määrätyn ja päämiehenä olevan henkilön (lapsen) nimissä olevien tilien varojen siirrot ja varojen käyttöön liittyvät tilanteet ovat epäselviä.

Lisäksi käräjätuomarit toivat asiantuntijahaastattelussa esille tilanteen, että pitäisikö lapsen edunvalvojan sopimattomuutta harkita, jos lapsen edunvalvoja laskuttaa esim. lastensuojeluasiassa maksuvelvollista kuntaa liiallisesti ja samalla ylittää toimivaltuutensa lapsen asioita hoitaessaan. Lapsen edunvalvojan toiminnan valvonnallinen näkökulma voi tulla käräjäoikeuden ratkaistavaksi vain, jos joku taho laittaa jonkin asian vireille käräjäoikeuteen. Sellainen voisi olla edunvalvonnan tehtävän siirtäminen toiselle rikosasiasassa tai lastensuojeluasiassa. Samoin lapsen edunvalvojana toimiva voi yrittää periä maksuvelvolliselta kunnalta maksamatta jätettyjä palkkio- ja kulusuorituksista. Silloin käräjäoikeus joutuisi harkitsemaan lapsen edunvalvojan tehtävien hoitamista ja toimenpiteiden tekemisen tasoa. Lapsen edunvalvonnan siirtämistä koskevassa asiassa käräjäoikeus harkitsisi onko tehtävän siirtäminen

tarpeen siitä näkökulmasta, onko lapsen edunvalvojan toiminta ollut asianmukaista. Velkomusasiassa käräjäoikeus harkitsisi lapsen edunvalvojan laskutuksen oikeellisuutta.

Lapsen edunvalvojalla voi olla itsellään tarve saada siirto lapsen edunvalvojan tehtävästä omista henkilökohtaisista syistä. Silloin lapsen edunvalvojan alun perin hakenut taho hakee tehtävän siirtoa. Hakemukseen liitetään suostumus uudelta tehtävään määrättäväksi ehdotetulta lapsen edunvalvojalta samoin kuin tehtävän siirtämiseen liittyvistä perusteista tehtävästä pois siirtyvältä lapsen edunvalvojalta. Lapsen huoltajia kuullaan ehdotetusta lapsen edunvalvojasta (uudesta) henkilönä mutta ei itse lapsen edunvalvojan tehtävästä. Joissakin tilanteissa on voitu käsitellä myös itse lapsen edunvalvojan tehtävää koskevaa kysymystä, vaikka uudessa hakemusasiassa on kysymys vain lapsen edunvalvojan tehtävän siirrosta toiselle henkilölle, mikäli lapsen edunvalvojan määräyksessä mainittu tehtävä on vielä kesken.

2.3.6. Edunvalvonnan koulutuksen toteuttamisen nykytila

Edunvalvonnan koulutusta on selvitystyön yhteydessä saatujen tietojen perusteella järjestänyt kolme eri toimijaa. Koulutusta ovat järjestäneet Pelastakaa Lapset ry, Lapin yliopisto ja Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulu XAMK.

Pelastakaa Lapset ry:n järjestämä lastensuojelun edunvalvojakoulutus

Edunvalvojan koulutuksia lastensuojeluasioiden tarpeisiin järjestettiin vuosina 2006–2012 Pelastakaa Lapset ry:n ja Helsingin yliopiston koulutus- ja kehittämiskeskus Palmenian yhteistyönä. Palmenia valikoitui Helsingin yliopiston kumppaniksi, koska Palmenialla oli kokemusta erityisesti sosiaalityöntekijöiden täydennyskoulutuksesta. Palmenia nähtiin myös mahdollisena valtakunnallisena edunvalvojen kouluttajana hankkeen jälkeen. Ensimmäiset koulutukset olivat pilottialueiden koulutuksia ja varsinainen ensimmäinen edunvalvojen koulutus alkoi vuonna 2008. Koulutukset olivat kestoltaan aluksi kolme päivää, mutta muuttuivat pian neljän päivän koulutuksiksi. Toiminnan strateginen linjaus oli kouluttaa lapsen edunvalvojiksi henkilöitä, joilla on pitkä kokemus lastensuojelusta, lastensuojelun työprosessista, lapsen kanssa työskentelystä ja lapsen kuulemisesta. Koulutukseen hakeutuvilta pyydettiin etukäteen perusteita, joilla oli merkitystä koulutukseen hyväksyttäessä. Sosiaali- ja terveysministeriön edustaja osallistui koulutuksen suunnitteluun. Yhteensä koulutuksissa koulutettiin noin 200 edunvalvojaa.

Koulutuksessa käsiteltiin lapsen edunvalvonnan kannalta keskeistä lainsäädäntöä ja lapsen edunvalvonnan ”paikkaa” lastensuojelussa. Erityisesti lapsen edunvalvontaa käsiteltiin seuraavissa teemoissa ja asiasisällöissä: lasten oikeudet, lapsen etu ja lapsen puhevallan käyttäminen ja sen merkityksen ymmärtäminen, lapsen kanssa työskentelyn edellytykset, lapsen edun arvioiminen edunvalvonnan näkökulmasta. Oppimateriaalina käytettiin käsikirjaa *Lastensuojelun edunvalvonta – Lapsen oikeus osallisuuteen häntä koskevassa päätöksen teossa*. Käsikirja oli tuotettu Pelastakaa Lasten edunvalvojahankkeessa. Koulutusten tavoitteena oli valmiuksien antaminen lapsen edunvalvojana toimimiseen lastensuojelulain edellyttämällä tavalla.

Vuosina 2006–2012 Pelastakaa Lapset ry järjesti myös täydennyskoulutusta lapsen edunvalvonnan periaatteista ja käytännöistä lastensuojeluasioissa lastensuojelun johtaville viranomaisille, sosiaalityöntekijöille ja lapsen edunvalvojiksi lastensuojeluasioissa kouluttautuneille.⁹⁶

⁹⁶ Koulutusta koskevat tiedot on antanut Paula Marjomaa, Pelastakaa Lapset ry:n kehitysjohtaja, 22.12.2021.

Lapin yliopiston järjestämä edunvalvojakoulutus

Lapin yliopisto on järjestänyt edunvalvontaan liittyvää koulutusta nimellä *Edunvalvojakoulutus lastensuojelu- ja rikosprosessissa* vuosina 2015–2017. Lapsen edunvalvojakoulutusta on järjestetty täydennyskoulutuksena, joihin on voinut hakeutua kuka tahansa (avoin hakeutuminen). Vuonna 2016 järjestetty koulutus opintopisteytettiin (4 op), mutta muulloin ei. Koulutuksen vastuuhenkilö (pääkouluttaja) on arvioinut koulutukseen hakeneet ennen koulutusta, jolloin hakijoilta on selvitetty heidän taustaorganisaationsa ja työnkuva, jotta heidät on voitu hyväksyä koulutukseen.

Vuonna 2015 neljän päivän mittaiseen koulutukseen osallistui 20 henkilöä ja vuonna 2016 osallistujia oli 19. Koulutuksessa käsiteltiin pääasiassa seuraavia teemoja: Mitä lastensuojelun edunvalvonta pitää sisällään, Lapsen oikeuksien yleissopimus, lasten oikeudet, edunvalvonnan paikka suomalaisessa yhteiskunnassa, edunvalvoja lastensuojeluasiassa, edunvalvonta hallinto-oikeusprosessissa, rikosprosessin sisältö, edunvalvoja rikosasiassa, edunvalvojana toimiminen verkostoissa, oikeudenkäyntiavustajan ja edunvalvojan välinen yhteistyö, lapsen kohtaaminen edunvalvonnassa ja edunvalvojana toimimisen yleisiä käytänteitä (mm. asiakirjojen kirjaaminen, säilytys).

Vuonna 2017 lapsen edunvalvojan työtä tekeville (lastensuojelu- ja/tai rikosasia) tarkoitettuun kaksipäiväiseen täydennyskoulutukseen osallistui 20 henkilöä. Koulutuksen tavoitteena oli antaa ammatillista lisäosaamista ja käytännön työkaluja lasten edunvalvontatyöhön jo edunvalvojan työssä toimiville. Koulutuksessa syvennyttiin lapsen kohtaamiseen liittyviin asioihin ja käsiteltiin tilanteita, joita edunvalvoja voi työssään kohdata. Koulutuksen teemat olivat: lapsen kohtaaminen, edunvalvojan tehtävät rikosasiassa käytännön näkökulmasta, lapsen kuuleminen rikosasiassa käytännön näkökulmasta, lastensuojelu- ja rikosprosessin hahmottaminen ja edunvalvojan erilaisten tehtävien selkeyttäminen ja erottelu ryhmätyöskentelyllä, dokumentointi ja asiakirjojen säilyttäminen sekä edunvalvojan verkostotyöskentely rikosasioissa. Koulutuksessa käsiteltiin myös etukäteen kouluttajille lähetettyjä kysymyksiä/pulmia.⁹⁷

Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulu XAMK

Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulussa on toteutettu edunvalvontaan liittyvää koulutusta nimeltään: *Lapsen edunvalvonta lastensuojelu -ja rikosprosessissa – Lapsen edunvalvojan koulutus*. Se on toteutettu ensin ylemmän korkeakoulututkinnon vapaavalintaisena kurssina (MasterSchool tarjottimella) vuonna 2016, 2017 ja 2018, jolloin opintojaksolle saattoi osallistua myös avoimen ammattikorkeakoulun kautta. Koulutus toteutettiin rikosasioiden osalta yhteistyössä Poliisiammattikorkeakoulun kanssa vuosina 2016 ja 2017, mutta sen jälkeenkin koulutuksessa on ollut mukana rikosasioiden asiantuntija. Lastensuojeluasian ja edunvalvojan työskentelyn osalta yhteistyössä on ollut kaiken aikaa keskeisesti mukana Kaakkois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen (Socom Oy) lasten edunvalvonnan koordinaattori. Vuosien 2016, 2017 ja 2018 aikana opintojakson suoritti hyväksytysti 75 opiskelijaa.

Koulutuksen tarpeisiin ja sen pohjalta kirjoitettiin syksyllä 2018 julkaistu kirja *Lapsen edunvalvonta lastensuojelu- ja rikosprosessissa*. Teosta on sen julkaisemisen jälkeen käytetty koulutuksen oppimateriaalina.

Osallistuminen ylemmän ammattikorkeakoulun opintojaksolle edellytti osallistujalta vähintään ammattikorkeakoulutason perustutkintoa ja sen jälkeen vähintään kahden vuoden työkokemusta. Opintojakson suorittaneille annettiin erillinen lapsen edunvalvojan todistus niille, joilla oli vähintään sosionomi AMK-koulutus sisältäen lastensuojeluopintoja, ja joilla oli työkokemusta lasten kanssa työskentelystä. Todistuksen saaneista opiskelijoista kaksi kolmasosaa (25/39) on ollut sosionomi (ylempi

⁹⁷ Koulutusta koskevat tiedot on antanut Katri Kuusela, Lapin Yliopiston koulutuspäällikkö, 17.12.2021.

AMK) tutkinnon tai maisteritutkinnon (sosiaalityöntekijöitä ja psykologeja) suorittaneita. Todistuksen edellyttämä osaaminen tarkastettiin (Socom Oy ja XAMK). Todistuksen sai yhteensä 75 opiskelijaa, joista 50 tuli opintoihin avoimen ammattikorkean kautta.

Vuodesta 2019 koulutusta on tarjottu Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulun koulutuksena vähintään kaksi kertaa vuodessa. Vuodesta 2020 alkaen kevään toteutus on ollut myös verkossa. Vuonna 2021 koulutus on toteutettu kolme kertaa, joista yksi Hämeenlinnassa, yhteistyössä Sosiaalialan osaamiskeskus Pikassos Oy:n kanssa. Vuonna 2022 järjestetään samoin koulutusta, mutta näitä tietoja ei ole vielä saatavilla. Koulutuksen on vuosina 2019, 2020 ja 2021 suorittanut 125 opiskelijaa, joille on annettu todistus lapsen edunvalvojan koulutuksen suorittamisesta. Näiden opiskelijoiden taustaosaamista ei ole tarkastettu. Osallistujista valtaosa on ollut sosiaalityöntekijän kelpoisuuden omaavia maistereita tai sosionomin tutkinnon (AMK) suorittaneita. Muutamit osallistujat ovat olleet sairaanhoitajia, juristeja, perhehoitajia ja yksi koulutukseen osallistunut on ollut koulutukseltaan poliisi.

Lapsen edunvalvonta -koulutuksen ensisijainen tavoite on ollut kouluttaa lastensuojeluprosessin ymmärrystä omaavia ja lapsen kanssa työskentelyn osaavia ammattilaisia lapsen edunvalvojiksi rikosasioihin ja lastensuojeluasioihin. Koulutusta koskevassa mainoksessa on ollut teksti: Koulutukseen valitulla tulee olla riittävä kokemus ja tietämys lastensuojeluprosessista. Lapsen kanssa työskentelykokemus ja ymmärrys siitä ovat välttämättömiä edunvalvojana toimiessa.

Koulutuksessa on ollut myös ajatuksena jakaa edunvalvontatietoa niille ryhmille, jotka ovat kiinnostuneita asiasta. Koulutuksen sisällössä on käsitelty lapsen etua ja edunvalvontaa lastensuojelu- ja rikosasioissa sekä edunvalvontatyötä lastensuojeluasioissa ja rikosasioissa. Koulutus on muodostunut lähiopetuksesta (24 oppituntia), jo mainittuun teokseen tutustumisesta (Heikkilä – Rantaeskola – Suikkanen-Malin 2018. Lapsen edunvalvonta lastensuojelu- ja rikosprosessissa), kahdesta etätehtävästä ja automatisoidusta tentistä. Vuonna 2022 koulutuksen toteutusta on edelleen kehitetty lisäämällä opiskelijoilta vaadittavia oppimistehtäviä ja kontaktiopetusta rikosasioissa.⁹⁸

Näkemyksiä koulutuksen sisällöstä

Kaikilla asiantuntijana selvityksessä haastatelluilla ei ollut näkemyksiä lapsen edunvalvojana toimimiseen tarvittavan koulutuksen sisällöstä. Kaikki haastatellut tai kyselyihin vastanneet olivat yksimielisiä siitä, että lapsen edunvalvojana toimiminen on erityistehtävä, jossa toimiminen edellyttää erityistä koulutusta. Myös edunvalvojana toimivan taustakoulutuksen merkitys korostui, vaikka haastatelluilla ja kyselyihin vastanneilla oli hieman näkemuseroja siitä, millainen lapsen edunvalvojan taustakoulutus tulisi olla. Lisäksi lapsen edunvalvojan tehtävissä toimivan täydennyskoulutusta pidettiin yleisesti tarpeellisena.

Lastensuojeluasioissa lapsen edunvalvojen osalta korostettiin koulutuksen merkitystä lapsen edunvalvojan roolin ja tehtävän sisäistämiseksi lastensuojeluasiassa.

Syyttäjät pitivät haastattelussa parhaimpana vaihtoehtona sitä, että tietyt juristit koulutettaisiin hoitamaan lapsen edunvalvojan tehtäviä. He olisivat silloin todella perehtyneitä lapsen kokonaisuustilanteeseen ja hoitaisivat asiat alusta loppuun. Asioiden hoitaminen näin toteutettuna olisi syyttäjien mukaan kustannustehokasta yhden lapsen asioista todella kiinnostuneen henkilön hoitaessa lapsen asiat. Syyttäjien kyselyssä pidettiin järkevänä käyttää paikallisia asianajajia lapsen edunvalvojina rikosasiassa, jotta asianomistajan korvauspuoli tulisi heti kunnolla hoidetuksi, eikä kahta henkilöä sidottaisi samaan tehtävään. Toisaalta syyttäjien kyselyssä korostettiin, että lapsen osallisuus voidaan varmistaa määräämällä lapselle lastensuojelutyötaustainen edunvalvoja, kun lapselle erikseen määrätty juristiavustaja hoitaa asian juridiset kysymykset.

⁹⁸ Koulutusta koskevat tiedot on antanut Tuija Suikkanen-Malin, yliopettaja, Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulu XAMK, 1.12.2021.

Lapsen edunvalvojan jo olemassa olevia koulutusmalleja rikosasioihin ja lastensuojeluasioihin tulisi haastateltavien (poliisi ja seurantaryhmä) mukaan hyödyntää siinä määrin kuin niiden hyödyntäminen on mahdollista.

2.3.7. Lapsen taloudellinen edunvalvonta rikosasiaan ja lastensuojeluasiaan liittyvänä

Holhoustoimilain perusteella määrätty edunvalvoja hoitaa lapsen taloudellisia asioita tilanteessa, kun lapsen huoltaja ja normaalisti lapsen puolesta tai rinnalla puhevaltaa käyttävä taho ei voi eri syistä hoitaa lapsen taloudellisia asioita.

Käräjätuomarit ilmoittivat asiantuntijahaastattelussa lapsen taloudellisen edunvalvojan määräämistä koskevien hakemusten liittyvän yleensä epäilyyn lapsen varojen väärinkäytöistä. Lapselle on voinut tulla esimerkiksi jostakin huomattava määrä varallisuutta ja huoltaja pyydetään vapauttamaan tehtävästään lapsen varojen säilymistä varmistamiseksi. Yleensä lapsella on näissä tilanteissa varallisuutta monen sadan tuhannen euron arvosta. Taloudellinen edunvalvoja on voitu määrätä myös perimään lapselle rikosasiassa tuomittu vahingonkorvaus ja huolehtimaan lapsen varoista lapsen nimiin asetetulle tilille.

Käräjätuomarit toivat asiantuntijahaastattelussa esille haasteet huoltajan puhevallan sisällön määrittämisestä, kun lapsen varallisuutta koskevan taloudellisen edunvalvojan määräyksessä tehdään rajoituksia huoltajan puhevaltaan. Kun lapselle määrätään holhoustoimilain perusteella edunvalvoja taloudellisiin asioihin, käräjätuomareiden mukaan huoltajien osuus ja asema jää epäselväksi. Erityisesti epäselväksi jää, onko huoltajilla edelleen muilta osin oikeus puhevallan käyttämiseen vai onko huoltajien oikeus puhevallan käyttämiseen poistettu kokonaan. Käräjätuomarit pitivät tilannetta koskevaa sääntelyä tulkinnanvaraisina, koska käräjäoikeus ja DVV tulkitsevat tilannetta joiltain osin eri tavalla. Tämän käsityseron selvittäminen tarkemmin ei ole ollut tämän selvitystyön yhteydessä tarkoituksenmukaista.

Oikeudenkäyntiavustajien asiantuntijakyselyn mukaan tulkinnanvaraisuutta aiheuttaa myös siitä, että käräjäoikeudet antavat rikosasioissa lapsen edunvalvojana toimivalle annetun määräyksen ohella erisisältöisiä määräyksiä myös lapsen taloudellisen edunvalvonnan kysymyksissä.

- Osa käräjäoikeuksista antaa rikosasiassa esitutkintalain perusteella lapsen edunvalvojalle määräyksen hoitaa rikosasia sen käsittelyn loppuun asti. Edunvalvojamääräyksessä on silloin maininta edunvalvojalle asetetusta velvoitteesta toimittaa asiaa koskeva tuomio DVV:lle, jos asiassa on lapselle tuomittu korvauksia. Epäselvyyttä ilmenee kuitenkin siltä osin, mitä asian loppuun hoitaminen tarkoittaa konkreettisesti ja erityisesti mikä taho maksaa lapsen edunvalvojalle korvausten hoitamisesta aiheutuvat kulut ja palkkion. Tältä osin ei myöskään ole ratkaistu kysymystä siitä, miltä taholta DVV laskuttaa taloudelliseen edunvalvontaan liittyvät toimenpiteet. Mikäli vahingonkorvauksesta pitäisi maksaa ns. päältä ensin DVV:n kulut, korvauksesta ei jää jäljelle välttämättä kovinkaan paljon. DVV:n asiantuntijoiden mukaan lapsen edunvalvojaksi määrätty ei yleensä vaadi palkkiota ko. asian hoitamisesta, eikä lasta siten laskuteta taloudellisesta edunvalvonnasta.⁹⁹
- Osa käräjäoikeuksista antaa lapsen edunvalvojan määräyksen rikosasiassa siten, että määräykseen kuuluu myös vahingonkorvausasioiden pitempiaikainen hoitaminen tuomion antamisen jälkeen. Tässä tilanteessa lapsen edunvalvoja määrätään hoitamaan lapsen taloudellista edunvalvontaa esimerkiksi useamman vuoden ajan. Käräjäoikeudet eivät kuitenkaan tässäkin tilanteessa ennakoivasti lapsen edunvalvojalle tosiasiallisesti aiheutuvia kustannuksia. Jos lapsen rahavarat on jäädytetty lapselta siihen asti, kunnes lapsi täyttää 18 vuotta, lapsen edunvalvojalle kuuluu rikosasiassa hänellä olevan määräyksen mukaisesti avata muun muassa lapselle tili,

⁹⁹ Haastattelu ylitarkastaja Marjukka Mannio ja ylitarkastaja Mikaela Björklund 30.12.2021.

hoitaa tiliä ja varoja huolellisesti. Näitä toimenpiteitä lapsen edunvalvojan ei voida edellyttää hoitavan ilman korvausta.

Holhoustoimilaki sääntelee niin täysi-ikäisten kuin alaikäisten taloudellista edunvalvontaa, mutta laissa ei ole erikseen lapsiin liittyvää sääntelyä muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta. Lapsen taloudelliseen edunvalvontaan liittyy kuitenkin aikuiseen nähden tiettyjä erityispiirteitä, joihin olisi tarvetta kiinnittää nykyistä enemmän huomiota sääntelyn ja ohjeistuksen tasolla. Puutteet liittyvät erityisesti vanhemman kasvatusta ja huolenpitovelvollisuuteen sekä siihen puuttumiseen, yhteistalouden merkitykseen, lapsen eläketulojen tai muiden tulojen ja varallisuuden käyttämiseen lapsen elinkustannusten kattamiseen, vanhemman elatusvelvollisuuteen sekä erityisesti lapsen edun määrittämiseen.¹⁰⁰ Näitä näkökulmia tarkastellaan suunnitelman rajausten vuoksi vain siltä osin kuin lastensuojeluasiassa tai rikosasiassa on liittymäpinta lapsen taloudelliseen edunvalvontaan.

DVV on pitänyt alaikäisen edunvalvonnan erityispiirteiden korostamista holhoustoimilaissa kannatettavana kehittämishdotuksena. DVV ei ole kovinkaan paljoa tekemisissä lapsen edunvalvojan määräämistä koskevissa asioissa, jotka koskevat lastensuojeluasiassa tai rikosasiassa, kuten seuraavista erillisistä kohdista ilmenee.¹⁰¹

- Lastensuojeluasioissa lapsen edunvalvonta-asiat ratkaistaan pääsääntöisesti käräjäoikeudessa, koska DVV:lla ei ole siinä pääsääntöisesti ratkaisuvalltaa. Jos lapsen edunvalvojatehtävät eivät sisällä lapsen taloudellista edunvalvontaa, ne eivät tule DVV:n tietoon. Alaikäisen jäädessä ilman huoltajaa (ja edunvalvojaa), lapsen kotipaikkakunnan sosiaaliviranomainen selvittää lapsen huollon järjestämisen ja tekee lapsen edunvalvontaa koskevan hakemuksen käräjäoikeuteen.
- Rikosasioissa esitutkintaviranomainen (tutkinnanjohtaja) on toimivaltainen hakemaan alaikäiselle edunvalvojan. Poliisi tutkii lapsen edunvalvonnan tarpeen ja perustelee asian hakemuksessaan. Tuomioistuin antaa asiassa päätöksen, eikä DVV:n myötävaikutusta asian käsittelyyn holhousviranomaisena juurikaan edellytetä.

Lakimääräinen edunvalvoja hoitaa alaikäisen taloudellisia asioita (lapsen omaisuutta) ja alaikäisen edunvalvonta merkitään holhousasioiden rekisteriin, jos DVV:n tietoon tulee, että alaikäisen varallisuus ylittää 20 000,00 euroa. DVV:n tietoon voi tulla, että alaikäiselle on maksettu rekisteröintirajan alittava mutta kuitenkin merkittävä korvaus. Nykyprosessin mukaan DVV selvittää tarkemmin asiaa ainakin silloin, kun maksettu korvaus on yli 10 000,00 euroa ja rikosentekijä on lapsen lakimääräinen edunvalvoja. Tapauskohtaisesti myös pienemmistä korvauksista voidaan aloittaa selvittely eli edunvalvonnan rekisteröintiprosessi, jos epäkohtia alaikäisen varallisuuden hoitamisesta tulee DVV:n tietoon. Jos DVV:lle syntyy epäily siitä, ettei alaikäisen varoja hoideta asianmukaisesti, DVV ryhtyy selvittämään, onko alaikäisen edunvalvonta merkittävä erityisin syin holhousasioiden rekisteriin. Merkintä ei kuitenkaan ole välttämättä riittävä toimi turvaamaan alaikäisen varallisuuden hoitoa. DVV voi ryhtyä toimenpiteisiin edunvalvojan sijaisen määräämiseksi tai edunvalvojan vapauttamiseksi tehtävästä. Lapsen taloudelliseksi edunvalvojaksi määrätty on tilintekovelvollinen holhousviranomaiselle, kunnes alaikäinen tulee täysi-ikäiseksi.¹⁰²

Rikosasioihin ja lastensuojeluasioihin liittyy usein lapsen taloudelliseen edunvalvontaan ja ylipäätään lapsen varallisuuden hoitamiseen liittyviä kysymyksiä. Rikosasiassa lapselle tuomittavat vahingonkorvaukset ja lastensuojeluasiassa lapselle tulevat rahavarat pitäisi turvata lapsen käyttöön. Näissä tilanteissa lapsen oikeudet eivät haastateltujen asiantuntijoiden mukaan toteudu, jos rikosasian ja/tai lastensuojeluasian päättymisen jälkeen rahavarat käytetään muihin tarkoituksiin, eikä lapsen hyväksi. Rikosasioissa lapselle maksettavien korvausten säilymisen ja lapsen oikeuksien turvaamiseksi asiantun-

¹⁰⁰ Asiantuntija Saara Tuularin haastattelu 22.12.2021.

¹⁰¹ Haastattelu ylitarkastaja Marjukka Mannio ja ylitarkastaja Mikaela Björklund 30.12.2021. Lisäksi asiantuntijat toteavat, että valtakunnallinen Digi- ja väestötietovirasto on toiminut tällä hetkellä kaksi vuotta ja valvontakäytäntöjen selkeyttämistä ja yhtenäistämistä on tehty ja tätä työtä jatketaan edelleen.

¹⁰² Haastattelu ylitarkastaja Marjukka Mannio ja ylitarkastaja Mikaela Björklund 20.12.2021.

tijahaastattelussa tuotiin esille mahdollisuus kehittää holhustoimilain sääntelyä sulkutilijärjestelystä (HolhTL 53.2 §, 122/2011 ja HolhTL 34 §). Sen avulla lapsen varoja ei voisi käyttää väärin eikä ainaakaan lapseen kohdistuneesta rikoksesta tuomitun eduksi. Näitä tilanteita ei välttämättä ole kovin paljoa, mutta jo yksittäisenä tapauksena suurehkojen korvausten joutuminen pois lapsen vaikutuspiiristä loukkaa lapsen oikeuksia.¹⁰³

Lisäksi asiantuntijahaastattelussa ilmeni, että DVV:lta haetaan harvoin lupaa sulkutilin avaamiseen. Syynä sulkutilin vähäiselle käytettävyydelle on ilmeisesti se, että menettely edellyttää huoltajan tekemää pyyntöä DVV:lta tilin avaamiseksi ja DVV:n lupa on maksullinen. Samoin pankkutilin myöhemmän käyttämisen edellytyksenä on erillinen lupa DVV:lta. Näistä syistä sulkutilin avaaminen ja käyttäminen koetaan mahdollisesti raskaaksi. Toisaalta sulkutilin käyttäminen sinänsä turvaisi alaikäisen varojen säilymisen ja olisi siten lapsen edun kannalta hyvä ratkaisu. Prosessia pitäisi kuitenkin keventää ja ottaa huomioon myös se, että varojen nostamisen tililtä pitäisi olla mahdollista lapsen alaikäisyyden aikana. Varojen nostamiseen oikeuttava tilanne voisi olla esimerkiksi silloin, jos lapsi tarvitsee varoja sellaisiin menoihin, jotka eivät kuulu huoltajien kustannettaviksi. Niitä voisivat olla esimerkiksi kalliit harrastusmenot tai jokin isompi hankinta lapsen tarpeisiin.¹⁰⁴

2.3.8. Lapsen edunvalvojana toimivalle maksettavien palkkioiden ja kulujen nykytila

Lapsen edunvalvojana toimivalle maksettavat palkkiot ja kulut määritellään edunvalvonnan kohteena olevan pääasian mukaisessa lainsäädännössä. Kustannuksia määrittelee holhustoimilaki yleislakina, mutta rikosasioissa lisäksi esitutkintalaki ja lastensuojeluasioissa lastensuojelulaki.

Lapsen edunvalvojan palkkioiden ja kulujen yleinen sääntely holhustoimilaissa

Holhustoimilaki määrittää yleislakina edunvalvojan palkkion ja kulujen korvaamisesta, jollei käsiteltävässä asiassa ole holhustoimilakiin nähden erityistä sääntelyä. (HolhTL 44.2–5 §, 122/2011).

Alaikäiselle määrättyllä muulla edunvalvojalla (muu kuin vanhempi tai huoltaja) on oikeus saada päämiehensä varoista korvaus tarpeellisista kuluistaan ja kohtuullinen palkkio tehtävänsä laatuun ja laajuuteen ja päämiehen varoihin nähden.

Lapsen edunvalvoja on palkkion lisäksi oikeutettu saamaan erityiskorvausta päämiehen hyväksi tehdystä tarpeellisesta, erityistä ammattitaitoa tai huomattavan työmäärän vaativasta tehtävästä, jos edunvalvojan hoitama tehtävä on ollut päämiehen edun mukaista. Tätä oikeutta edunvalvojalla ei kuitenkaan ole, jos päämiehen tulot jäävät alle toimeentulotukea koskevan rajan. Toisaalta oikeus palkkioon on, jos päämiehen varallisuuden käypä arvo muun kuin asunnon osalta ylittää erikseen määritellyn rajan. Palkkion suuruudesta säädetään tarkemmin valtioneuvoston asetuksella.

Lapsen edunvalvojan palkkioiden ja kulujen sääntely rikosasiassa

Rikosasiassa lapsen edunvalvojan määräämisestä aiheutuneet kustannukset ja lapsen edunvalvojan palkkio ja kustannukset maksetaan valtion varoista. Muuten lapsen edunvalvonnassa rikosasiassa noudatetaan soveltuvin osin holhustoimilain säännöksiä. (ETL 4:8.2). Lapsen edunvalvojana rikosasiassa toimivan tulee toimittaa lasku edunvalvonnan toimenpiteistä oikeusministeriön sähköisen järjestelmän kautta tuomioistuimelle asian pääkäsittelyyn ratkaistavaksi. Lapsen edunvalvojan tulee huolehtia lasku toimenpiteistään ratkaistavaksi rikosasian pääkäsittelyssä, vaikka hän ei itse olisi käsittelyssä paikalla.

¹⁰³ Haastattelu ylitarkastaja Marjukka Mannio ja ylitarkastaja Mikaela Björklund 20.12.2021.

¹⁰⁴ Haastattelu ylitarkastaja Marjukka Mannio ja ylitarkastaja Mikaela Björklund 20.12.2021.

Käytännöksi on asiantuntijahaastattelussa kuultujen kärjätuomareiden mukaan muodostunut, että lapsen edunvalvojan palkkion määrää tahon, joka on määrännyt lapsen edunvalvojan. Näin toimitaan myös silloin, jos pääasia (esimerkiksi rikosasia) ei etene oikeuteen saakka. Palkkion maksaminen tässä tilanteessa edellyttää, että lapsen edunvalvoja toimittaa samoin laskun oikeusministeriön sähköisen järjestelmän kautta ja sen maksamista koskevan hakemuksen kärjätuomareille.

Lapsen edunvalvojan palkkiosta ja kuluista määritetään holhustoimilaisissa (HolhTL 44 §) ja tarkemmin valtioneuvoston asetuksessa edunvalvojan palkkion suuruudesta (696/2012). Jos lapsen edunvalvoja on määrätty kertaluonteiseen tai muuten rajattuun tehtävään, johon ei liity yleisesti päämiehen taloudellisten asioiden ja omaisuuden hoitamista, hän on oikeutettu saamaan tehtävästään palkkion esittämänsä kohtuullisen laskun mukaisesti. (VNA edunvalvojan palkkion suuruudesta 1 §).

Kärjätuomarit ja syyttäjät toivat asiantuntijahaastattelussa esille lapsen edunvalvojille maksettavissa palkkioissa vallitsevan kirjavan palkkiokäytännön. Esimerkiksi rikosasian vastaajalle määrätty puolustaja saa valtion varoista maksettavana palkkiona siitä säännellyn mukaisesti aina 110,00 € tunnilta, mutta asianomistajalle määrätty lapsen edunvalvoja voi saada 200,00 € tunnilta. Palkkioiden suuruuden välinen ristiriita johtuu siitä, ettei lapsen edunvalvojan palkkion määrästä ole säännelty erikseen.

Edelleen kärjätuomarit ilmoittivat asiantuntijahaastattelussa pyrkivänsä ottamaan huomioon lapsen edunvalvojana toimivan taustakoulutuksen palkkiota määrätessään. Silloin lapsen edunvalvojana toimivalle ei-juristeille ilmoitettiin maksettavan enintään 110,00 € ja juristeille yleensä yli 200,00 €. Toisaalta perustetta juristin koulutuksen korostamiselle lapsen edunvalvonnan tehtävän suorittamisessa kärjätuomarit eivät pystyneet esittämään.

Toisaalta kärjätuomarit pitivät asiantuntijahaastattelussa tärkeänä välttää kustannusten nousua, joka voi kärjätuomareiden mukaan olla vaarana Tandem-mallin käyttämisestä, kun asiassa toimii samaan aikaan kaksi eri tahoa. Lisäkustannuksia nähtiin aiheutuvan erityisesti päällekkäisestä työstä, jos sellaista tehdään. Tätä perusteltiin erityisesti sillä, että lapsen edunvalvojan toiminta lapsen kanssa jää edunvalvojan itsensä vastuulle, kun sitä ei selvitetä kärjätuomareiden taholta.

Lapsen edunvalvojan palkkioiden ja kulujen sääntely lastensuojeluasiassa

Lapsen edunvalvojan määräämisestä lastensuojelulain perusteella aiheutuneista kustannuksista ja edunvalvojan palkkiosta ja kustannuksista vastaa se kunta, joka lastensuojelulain 16 ja 17 §:n mukaisesti on vastuussa lastensuojelun järjestämisestä (LSL 23 §). Hallintoprosessilain perusteella lastensuojeluasiaan määrättyllä lapsen edunvalvojalla on oikeus saada kohtuullinen korvaus tarpeellisista matka- ja toimeentulokustannuksista sekä taloudellisesta menetyksestä valtion varoista (hallintoprosessilaki 77 §). Lastensuojeluasiassa korostui selvitystä tehtäessä mahdollinen ristiriita, kun lapsen edunvalvonnan järjestävä tahon toimii sekä lapsen edunvalvonnan hakijana että lapsen edunvalvojan palkkion maksajana. Kysymys on siitä, voisiko lastensuojelu kustannuksia säästääkseen olla hakematta edunvalvojaa lapselle.

Hallinto-oikeuksien tuomareiden haastattelussa ilmeni lapsen edunvalvojan palkkion määrittämisen vaihtelevuus lastensuojeluasiassa. Käytäntönä saattaa olla, että hallinto-oikeus ei määritä palkkiota edes hallinto-oikeudessa käsiteltävän asian osalta, vaan palkkion maksavana tahona voi olla kunta lastensuojelulain 23 §:n mukaisesti, jos lastensuojelulain sääntely katsottiin ensisijaiseksi. Toisella alueella esiintyi vahvempaa näkemystä, ettei lastensuojelulain 23 §:n sääntely ole lainkaan hallinto-oikeuden käytettävissä, koska lapsen edunvalvoja määrätään hallintoprosessilain perusteella.

Asiantuntijahaastattelussa kuultujen hallinto-oikeuksien tuomarien mukaan tarkoituksena ei voi olla päämiehenä olevan lapsen velvollisuus maksaa edunvalvonnasta aiheutuvia kustannuksia viittaus-sääntelyn (hallintoprosessilaisissa holhustoimilakiin) vuoksi. Epäselvä tilanne on voitu ratkaista siten, että lapsen edunvalvoja on hakenut asiaan oikeusapupäätöksen, jonka perusteella hallinto-oikeus on

määrittänyt edunvalvojan palkkion. Toisaalla tilanne on ratkaistu jo mainitulla tavalla, että lapsen edunvalvojan palkkiosta huolehtii lastensuojelun järjestävä alue, vaikka lastensuojeluasiata käsitellään hallinto-oikeudessa valituksen johdosta. Lapsen edunvalvojan palkkion maksajatahon määrittäminen ei selvityksen perusteella näyttäyty selkeänä.

Muissa asioissa on samoin palkkion maksamisessa viittaussääntelyä holhoustoimilakiin.¹⁰⁵ Niiden käsittely ei yksityiskohtaisesti ole tässä selvityksessä tarpeen. Toisaalta muiden prosessien menettelystä voidaan saada malleja rikosasioiden ja lastensuojeluasioiden edunvalvojan määräämisestä aiheutuvien kustannusten hoitamiseen.

Lastensuojeluasiassa lapsen edunvalvojan palkkion määrittämistä on ohjattu jossain määrin alueellisesti. Esimerkiksi Kanta-Hämeessä perusturvalautakunta on päättänyt lapsen edunvalvojalle lastensuojeluasiassa maksettavan palkkion määrän.¹⁰⁶ Kaakkois-Suomessa lastensuojelun ja käräjäoikeuden yhteistyönä on määritelty suositeltava edunvalvojan palkkion määrä rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa.

Jonkin verran paikallista sopimista edunvalvojan palkkioista on siis olemassa. Tästä huolimatta lastensuojeluasiassa lapsen edunvalvonnan palkkion määrässä ja palkkion maksamiseen liittyvissä käytännöissä on selvityksen perusteella vaihtelua. Lastensuojeluasiassa lapsen edunvalvojan aloittaessa tehtäväänsä, hänen onkin tärkeää sopia lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän kanssa palkkion maksamiseen liittyvistä käytännöistä, kuten palkkion määrästä, laskutusvälistä ja siitä mihin lasku osoitetaan. Lasku osoitetaan tavallisesti suoraan alueen laskutuskäytännöistä vastaavalle toimijalle. Edunvalvojan on hyvä laskun yhteydessä osoittaa lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle edunvalvojan tehtävän toteuttamisesta lyhyt kooste, johon lasku on tarvittaessa yhdistettävissä.

2.3.9. Lapsen edunvalvonnan koordinaatio rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa

Lapsen edunvalvontaa ei tällä hetkellä juuri koordinoita valtakunnallisella tasolla. Koordinoinnilla tarkoitetaan tässä yhteydessä ensinnäkin lapsen edunvalvojan toiminnan ohjeistamista sen yhdenmukaistamiseksi valtakunnallisesti. Lapsen edunvalvonta edellyttäisi toimialarajat ylittävää yhteistyötä ja käytäntöjen yhteensovittamista. Toisaalta lapsen edunvalvonnan koordinoinnin tavoitteena on, että lapselle määrätään paras mahdollinen henkilö edunvalvojaksi valvomaan lapsen oikeuksien toteuttamista, kun normaalisti lapsen puhevaltaa käyttävä taho ei voi toimia tässä tehtävässä.

Rikosasioista on löydettävissä ohjeistusta lapsen edunvalvonnan toteuttamiseksi poliisin aihepiirin ohjeistuksesta Käsikirja lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten tutkintaan. Käsikirjan aluluvussa nimeltään *Edunvalvonta rikosasiassa* käsitellään lapsen edunvalvonnan toimenpiteitä tavoitteena yhdenmukaistaa lapsen edunvalvonnan menettelyjä esitutkinnassa.¹⁰⁷

Lastensuojeluasioista on löydettävissä laajempaa ohjeistusta THL:n Lastensuojelun käsikirjasta. Siinä ohjeistetaan lapsen edunvalvojan hakemiseen ja hakemuksen perusteisiin liittyviä seikkoja lastensuojeluasioissa. Lastensuojelun käsikirjasta löytyy myös THL:n edunvalvojapankki, johon lapsen edunvalvojina toimivat ovat voineet halutessaan ilmoittaa omat tietonsa. THL:n edunvalvojapankista myös alueelliset toimijat voivat löytää lapselle sellaisen edunvalvojan, joka toimii heidän alueellaan.

Selvityksen mukaan asiantuntijoina kuullut kaikki tahot eivät pitäneet henkilön tietoja THL-edunvalvojapankissa riittävänä takeena tietyn henkilön mahdollisuudesta ja/tai kyvystä toimia lapsen edunvalvojana lastensuojeluasiassa ja/tai rikosasiassa. Käsitys näytti syntyneen siitä, että THL-edunvalvojapankin sivuille pääsee kuka tahansa ilmoittamalla tietonsa ja halukkuutensa saada siellä

¹⁰⁵ *Lapsen taloudellisessa edunvalvonnassa* edunvalvojan palkkio määrittyy holhoustoimilain mukaisesti suoraan. *Lapsen huoltoa ja tapaamis-oikeutta koskevassa edunvalvonnassa* edunvalvojan palkkio määrittyy holhoustoimilain mukaan, laissa olevan viittaussäännöksen perusteella (lapsenhuoltolaki 5 c §, 190/2019).

¹⁰⁶ Janakkalan Sanomat 24.1.2019: Hämeenlinnassa ja Janakkalassa perusturvalautakunta teki päätöksen lapsen lastensuojeluasian edunvalvojan tuntipalkkion nostamisesta 65,00 eurosta 85,00 euroon tunnilta.

¹⁰⁷ Rantaeskola – Asmundela 2022, s. 39–47.

tietonsa julkaistuiksi. Kun toimenpide tehdään vain ilmoittajan kertomilla tiedoilla, tietojen paikkansa pitävyyttä ei voida tarkistaa. Käytännössä on mahdollista, että THL-edunvalvojapankissa on sellaisia henkilöitä, jotka eivät enää toimi edunvalvojan tehtävissä, mutta tietoja ei ole poistettu, koska sellaista pyyntöä ei ole esitetty. Samoin esimerkiksi yhteystietojen päivittyminen sivuille on haasteellista. Vielä lapsen edunvalvojana toimineen kuolema ja siitä tiedon saaminen on sattumanvaraisesti kiinni siitä, ilmoittaako joku asiasta THL-edunvalvojapankkia hoitavalle henkilölle.

Asiantuntijahaastatteluissa hallinto-oikeuksien tuomarit, lastensuojeluviranomaiset ja poliisit toivat esille tällä hetkellä käytössä olevia erilaisia listoja tietyllä alueella lapsen edunvalvojina toimivista henkilöistä, edellä selostetun THL-edunvalvojapankin lisäksi. Listojen osalta ilmoitettiin olevan erilaisia käytäntöjä, joilla ilmoitettiin voivan varmistaa se, että lapsen edunvalvojana toimimaan ilmoittautuneita kohdellaan keskenään yhdenvertaisesti. Yleensä menettelytapana oli, että heidän suostumustaan toimia vireille tullessa asiassa lapsen edunvalvojana tiedusteltiin vuorotellen, ns. listalta seuraavana. Menettelytapaa noudattaneet eivät itsekään pääosin pitäneet sitä tarkoituksenmukaisena, eikä ainakaan lapsen edun täyttävänä menettelynä.

Alueellisesti lapsen edunvalvontaa rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa koordinoidaan Kaakkois-Suomessa ja kevyemmin Kanta-Hämeessä ja Satakunnassa. Valtakunnallisesti katsottuna alueelliset toiminnot ovat siten kirjavia lapsen edunvalvonnan toteuttamisessa niin lastensuojeluasioissa kuin rikosasioissa.

Kaakkois-Suomessa lapsen edunvalvonnan alueellisen koordinaatiomallin kokeilu lastensuojeluasioissa käynnistyi 1.1.2012. Silloin alueen kunnissa hyväksyttiin esitys kaakkoissuomalaisesta yhteistyömallista lapsen edunvalvonnan koordinaation järjestämiseksi lastensuojeluasioissa. Alueellisen kokeilun tavoitteena oli selkeyttää lapsen edunvalvojan roolia ja tehtävää rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa luomalla yhteisiä toimintakäytäntöjä, niin edunvalvojien kuin muidenkin lapsen edunvalvontaan liittyvien toimijoiden ja erityisesti asianosaisten osalta. Lisäksi tarkoituksena oli vakiinnuttaa lapsen edunvalvontaa ja luoda edunvalvontaan toimintamalleja, jotka helpottavat lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden ja poliisin työtä lapsen edunvalvontaa koskevissa asioissa ja yhteistyössä. Lapsen edunvalvonnan koordinaation keskeisiä tehtäviä ovat:

- konsultaatioavun ja neuvonnan antaminen asiakasprosessin eri vaiheissa ja eri toimijoille,
- lapsen edunvalvojien alueellisen rekisterin ylläpitäminen,
- yhteyshenkilönä toimiminen eri toimijoiden välillä lapsen edunvalvontaan liittyvissä asioissa,
- lapsen edunvalvojien välittäminen rikosasioita ja lastensuojeluasioita koskeviin toimeksiantoisiin,
- alueellisten tukirakenteiden järjestäminen lapsen edunvalvojina toimiville ja
- lapsen edunvalvontaan liittyvien koulutusten ja työkokousten järjestäminen yhteistyössä kuntayhtymien, koulutusorganisaatioiden ja valtakunnallisten toimijoiden kanssa.

Kaakkois-Suomen Sosiaalialan osaamiskeskus Socom Oy on vastannut alueellisen lapsen edunvalvonnan koordinaation järjestämisestä alueella. Alueellisesti rahoitettu ja koordinoitu lapsen edunvalvojatoiminta hoidetaan yhden työntekijän 50 %:n henkilötyövuoden työpanoksella. Koordinaatio-kokeilu aloitettiin vuonna 2012 kaksivuotisena, jonka jälkeen koordinaatiotoiminta on jatkunut toistaiseksi voimassa olevana. Alueen maakuntina tuleva Etelä-Karjalan hyvinvointialue (Eksote) ja tuleva Kymenlaakson hyvinvointialue (Kymsote) kustantavat lapsen edunvalvonnan alueellisen koordinaation aiheuttamat kustannukset. Määrältään kustannukset ovat 0.18 € / asukas / vuosi, ja ne lasketaan väestöpohjan perusteella.

Kanta-Hämeessä ja Satakunnassa Sosiaalialan osaamiskeskus Pikassos Oy on luonut koordinaatorakenteita lapsen edunvalvonnan toteuttamisen tueksi. Näitä lapsen edunvalvonnan koordinaatorakenteita voidaan pitää kevyempinä kuin edellä kerrottua Socom Oy:n toteuttamaa koordinaatiota.

Kanta-Hämeessä lapsen edunvalvonnan viranomaistoimijat (kuntien lastensuojelun edustajat, Hämeen poliisi, Digi- ja väestötietovirasto, käräjäoikeus, AVI) sekä alueella toimivat lapsen edun-

valvojat rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa ovat kokoontuneet useamman vuoden ajan säännöllisesti kaksi kertaa vuodessa yhteistyökokouksiin. Pikassos Oy on myös koonnut alueen toimijoiden käyttöön lapsen edunvalvojien yhteystietolistan ja järjestänyt Kanta-Hämeen alueen lasten edunvalvojille myös työnohjaustapaamisia osana perustoimintaansa.

Satakunnassa lapsen edunvalvonnan koordinaattori hoitaa lastensuojeluasioissa alueellisen koordinaation tehtävää, johon kuuluu toimiminen yhteyshenkilönä eri toimijoiden välillä, lapsen edunvalvojien välittäminen lastensuojeluprosesseihin, alueella toimivien lapsen edunvalvojien rekisterin ylläpitäminen, tukirakenteen tarjoaminen lapsen edunvalvojille sekä tiedottaminen ja konsultaatio edunvalvonnasta alueellisille toimijoille. Satakunnan kunnat ja kuntayhtymät kustantavat lapsen edunvalvonnan koordinaation lastensuojeluasioissa.

Varsinais-Suomessa toimii vuonna 2018 rekisteröity yhdistys nimeltään Varsinais-Suomen lasten edunvalvojat ry, joka on tarkoitettu lasten edunvalvojina rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa toimiville. Yhdistyksen tarkoituksena on lastensuojelujärjestönä kehittää paikallisesti lapsen edunvalvontaa rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa sekä niiden prosessien toimivuudessa. Edelleen yhdistyksen tavoitteena on kehittää muuta lapsiin liittyvää edunvalvontatoimintaa, lisätä tietoisuutta lapsen edunvalvonnan merkityksestä sekä ylläpitää ja vahvistaa lapsen edunvalvojina toimivien ammattitaitoa.

Selvitystyön aikana ilmeni osaamiskeskusverkoston ja lapsen edunvalvojina toimivien kyselyistä, että lapsen edunvalvonnan alueellisen koordinaation toteuttamista on pidetty tärkeänä myös muilla alueilla. Lapsen edunvalvonta rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa liittyy lasta koskeviin erityistilanteisiin. Alueellisen koordinaation toteuttamisessa alueiden laajuus on aiheuttanut alueellisia näkemyseroja liittyen koordinaatiosta aiheutuvien kustannusten jakamiseen. Kustannusten jakamiseen liittyvät näkemyserot ovat olleet lapsen edunvalvonnan alueellisen koordinaation toteuttamisen esteenä muualla Suomessa.

3. Lainsäädännölliset muutostarpeet lapsen edunvalvonnassa

3.1. Lapsen edunvalvonnan rakenteita koskeva sääntelytarve

3.1.1. Lapsen edunvalvonnan toteuttamista koskeva sääntelytarve

Lainsäädännön muutostarpeet: Lapsen edunvalvonnan toteuttaminen lapsen oikeudet paremmin huomioivalla tavalla edellyttää selvityksen perusteella uuden lain säätämistä esimerkiksi nimeltä: *Laki lapsen edunvalvonnasta lasta koskevissa erityistilanteissa* tai *Laki lapsen edunvalvonnasta rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa*. Myöhemmin lakiehdotuksesta käytetään lyhyesti nimeä laki lapsen edunvalvonnasta, koska mainittuja nimiehdotuksia on pidetty selvitystyössä samanveroisina.

Lain ensimmäisessä luvussa määriteltäisiin lain soveltamisala lapsen edunvalvonnasta rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa sekä lapsen edunvalvonnasta taloudellisissa asioissa silloin, jos asia liittyy rikosasiaan tai lastensuojeluasiaan. Uuden lain säätämisen lisäksi lapsen edunvalvonnan toteuttaminen edellyttäisi muutoksia pääosin lastensuojelulakiin ja esitutkintalakiin, mutta myös muualle lainsäädäntöön. Muita substanssilainsäädännön muutostarpeita esitellään yksityiskohtaisesti kutakin muutosta esittelevässä kohdassa. Uutta lakia koskeva sääntely voisi olla muutoilultaan seuraava:

Laki lapsen edunvalvonnasta

§ *Soveltamisala*

Tässä laissa säädetään lapsen edunvalvonnasta rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa.

Lainsäädäntömuutosten perustelut

Erilaisia lainsäädännöllisiä mahdollisuuksia on selvitetty lapsen edunvalvonnan nykytilan haasteiden poistamiseksi rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa ja vielä näiden asioiden liittyessä lapsen taloudelliseen edunvalvontaan. Lapsen edunvalvontaa koskevien asioiden sisällyttäminen samaan, näitä asioita koskevaan uuteen lakiin olisi perusteltua lapsen oikeuksien korostamiseksi.

Suunnitelmassa ehdotetaan selvityksessä esille tulleiden haasteiden ratkaisemiseksi uuden lain säätämistä nimeltään *laki lapsen edunvalvonnasta lasta koskevissa erityistilanteissa* tai *laki lapsen edunvalvonnasta rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa*. Lapsi-sanan liittäminen lain nimeen on perusteltua lapsen oikeuksien toteutumisen korostamiseksi. Lain nimessä tulee olla maininta sen soveltamisalaan kuuluvista edunvalvontatilanteista, jotta uusi laki ei nimensä puolesta sekoitu holhustoimilain mukaiseen taloudelliseen edunvalvontaan. Selvitystyössä pohdittiin erilaisia vaihtoehtoja sääntelyn toteuttamiseksi näissä erityistilanteissa. Parhaimmaksi vaihtoehdoksi voitiin havaita erillisen lain säätäminen tässä esitetyllä tavalla. Seuraavaksi on (sisennettynä) selostettu sellaiset lainsäädännön toteuttamisen tavat, joita ei voida pitää tarkoituksenmukaisina.

Tarvittavan sääntelyn liittäminen vain ko. asiaryhmän substanssilainsäädäntöön olisi yksi mahdollisuus yhdenmukaistaa lapsen edunvalvonnan käytäntöjä. Silloin esitutkintalakiin ja lastensuojelulakiin sijoitettaisiin lapsen edunvalvontaa koskevaa menettelyllistä sääntelyä ko. asiaa käsiteltäessä. Sääntelyn sijoittamista useampaan lakiin ei kuitenkaan voida pitää perusteltuna. Käytännön toiminnan selkeyttäminen tarkoittaisi samojen menettelytapojen kirjaamista molempiin lakeihin, koska sääntelyn kirjaamista vain toi-

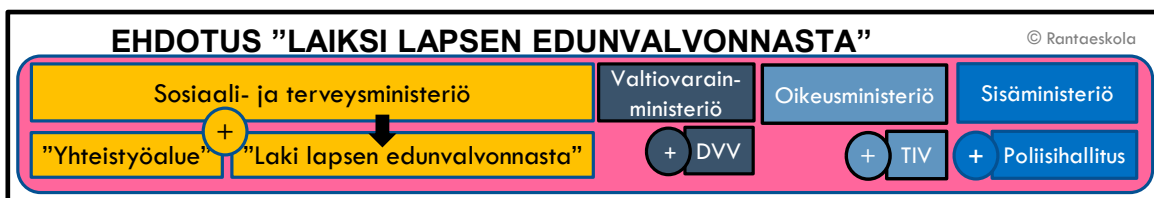
seen substanssilakiin viittauksin toisessa ei voida pitää perusteltuna. Viittaukset lakien välillä haittaavat säännösten soveltamista käytännössä, eivätkä ne riittävästi selkeyttäisi lainsäädännön soveltamisen nykytilaa.

Yksi mahdollisuus sääntelyn toteuttamiseksi voisi olla, että holhoustoimilakiin säädettäisiin oma luku lasten edunvalvonnasta. Holhoustoimilaissa ei ole lapsen taloudellisen edunvalvonnan asiantuntijan Saara Tuularin mukaan riittävästi huomioitu lapsen näkökulmaa. Sellaisen sääntelyn lisääminen holhoustoimilakiin saattaakin tulevaisuudessa olla välttämätöntä.¹⁰⁸ Holhoustoimilain aikuisia ja lapsia koskevan sääntelyn tarkistaminen ei kuulu tähän selvitystyöhön. Holhoustoimilain sääntelymuutosten selvittäminen ei olisi välttämättä mahdollista niin nopealla aikataululla kuin lapsen edunvalvonnan selkeyttäminen rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa edellyttää. Lisäksi uuden lain säätäminen on perustellumpi vaihtoehto. Holhoustoimilain yleisen tason sääntelyn lisäksi tarvittaisiin joka tapauksessa yksityiskohtaisempaa sääntelyä muualle lainsäädäntöön.

Erillisen lapsen edunvalvontaa koskevia asioita määrittävän lain säätämistä puoltaa edelleen se, että holhoustoimilaki kuuluu oikeusministeriön alaisuuteen, mutta suunnitelmassa ehdotetut rakenteet sijoittuvat parhaiten sosiaali- ja terveysministeriön alaisuuteen. Lain nimenä ei ole myöskään tarkoituksenmukaista käyttää lyhyttä muotoilua, kuten esimerkiksi laki edunvalvonnasta, koska se liian yleisenä muotoiluna viittaisi holhoustoimilakiin.

Jos uuden lain säätäminen ei ole mahdollista, esitetyt sääntelytarpeet ovat sijoitettavissa myös käsiteltävän substanssiasian lainsäädäntöön (esitutkintalakiin ja lastensuojelulakiin). Ehdotukset sääntelyn muuttamiseksi on esitetty säänneltäväksi uudessa laissa, koska kaiken uuden sääntelyn sijoittaminen substanssilakeihin ei ole perusteltua, kuten edellä sisennettynä olevasta osiosta voidaan havaita. Muutosehdotuksen yhteydessä on esitetty vain sääntelyn sijoittaminen lapsen edunvalvonnasta säädettävään lakiin, jotta esitystapa pysyy informatiivisena. Joka tapauksessa osa tehtävistä muutoksista on perustellumpaa tehdä muutoksena esitutkintalakiin, lastensuojelulakiin tai johonkin muuhun lakiin, uuden ehdotettavan lain yhteydessä liitelakia koskevana muutoksena. Sellaisissa tilanteissa sääntelymuutos on ehdotettu selkeästi ko. lakiin ko. tilanteessa.

Uudella lailla pystytään varmistamaan eri ministeriöiden alaisuudessa toimivien tahojen yhteistyön toteutuminen lapsen edun, oikeuksien ja osallisuuden varmistavalla tavalla lapsen asiassa. Tarvittaessa myöhemmin myös muuta lapsen edunvalvontaa koskevaa sääntelyä on sijoitettavissa ehdotettavaan uuteen lakiin, jos laki lapsen edunvalvonnasta säädettäisiin yleislakina. Tässä vaiheessa ehdotetaan, että soveltamisalasäännöksessä lain soveltaminen rajattaisiin rikosasioihin ja lastensuojeluasioihin. Suunnitelmassa ehdotetaan lapsen edunvalvonnan toteuttamiseksi säädettävää lakia siten kuin kuviosta 7 ilmenee.



Kuvio 7. Ehdotus laiksi lapsen edunvalvonnasta.

¹⁰⁸ Asiantuntija Saara Tuularin haastattelu 22.12.2021.

Lapsen oikeuksien turvaaminen kuuluu useamman ministeriön alaisuuteen, mutta se voidaan nähdä selkeästi erityisesti sosiaali- ja terveysministeriön alaan kuuluvaksi. Siksi suunnitelmassa ehdotetaan, että sosiaali- ja terveysministeriö olisi uuden lain valmistelusta vastaava ministeriö. Se on perusteltua, koska lapsia koskevat asiat kuuluvat yleisemminkin sosiaali- ja terveysministeriön alaisuuteen. Sosiaali- ja terveysministeriön tehtävät lapsen edunvalvonnan kehittämisessä ja valtakunnallisessa koordinoinnissa tulisi määrittää lainsäädännöllisesti.

Ministeriöiden lisäksi lapsen edunvalvonnan toteuttaminen edellyttää yhteistyötä, Poliisihallituksen, Tuomioistuinviraston (TIV), DVV:n, sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistyöalueiden (YTA-alue) ja Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) kesken. Näin kunkin hallinnonalan tarpeet olisi otettavissa huomioon lapsen edunvalvontaa koskevissa kysymyksissä. Lisäksi toimijoiden tehtävät lapsen edunvalvonnan toteuttamisessa rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa sekä taloudelliseen edunvalvontaan liittyvissä kysymyksissä tulisi määrittää lainsäädännöllisesti.

3.1.2. Lapsen edunvalvonnan mallit rikosasiassa ja lastensuojeluasiassa

Lainsäädännön muutostarpeet: Lähtökohtana laissa lapsen edunvalvonnasta olisi, että lapsen edunvalvojana rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa toimisi tähän tehtävään erityisesti koulutettu henkilö. Tärkein lapsen edunvalvojan ominaisuus liittyisi hänen edellytyksiinsä toimia lapsen kanssa lapsen oikeudet turvaavalla tavalla. Erityisen tärkeää olisi lapsen edunvalvojaksi määrättävän henkilön ammattitaito varmistaa lapsen osallisuus häntä koskevassa asiassa. Sääntely voisi olla muotoilultaan seuraava:

Laki lapsen edunvalvonnasta

Luku – Lapsen edunvalvonta ja avustaminen

§ Lapsen edunvalvojan määräämisen yleiset edellytykset

Lapsen edunvalvojaksi lasta koskevassa asiassa voidaan määrätä henkilö, joka täyttää lapsen edunvalvojana toimivalta vaadittavat tässä laissa määritellyt edellytykset ja jolla henkilönä on kyky työskennellä lapsen kanssa varmistaen lapsen osallisuus häntä koskevassa asiassa.

§ Lapsen edunvalvonta ja avustaminen rikosasiassa

Rikosasiassa lapsen edunvalvojana voi toimia henkilö, joka täyttää tämän lain [edellä] §:ssä määritellyt yleiset edellytykset lapsen edunvalvojana toimimisesta. Lapsen edunvalvoja varmistaa lapsen oikeuksien toteutumisen rikosasiassa yhdessä valitsemansa ja lapselle asian oikeudellisia kysymyksiä varten määrättävän oikeudenkäyntiavustajan kanssa (Tandemmalli).

§ Lapsen edunvalvonta ja avustaminen lastensuojeluasiassa

Lastensuojeluasiassa lapsen edunvalvojana voi toimia henkilö, joka täyttää tämän lain [edellä] §:ssä määritellyt yleiset edellytykset lapsen edunvalvojana toimimisesta. Samoin lapsen avustajalla lastensuojeluasiassa tai sen hallinto-oikeuskäsittelyä varten määrättyllä avustajalla tulee olla riittävästi osaamista lastensuojeluasiassa lapsen aseman edellyttämällä tavalla. Lapselle määrättävän avustajan osaaminen varmistetaan hänelle määräystä annettaessa.

Lapselle on määrättävä lapsen edunvalvoja tai avustaja lastensuojeluasiassa lapsen oikeusturvan toteutumiseksi, mikäli lapsen oikeuksia ei valvota puolueettomasti, eikä lapsen etua turvata riittävästi tai lapsen asian selvittämiseksi puolueettoman edunvalvojan tai avustajan määrääminen on tarpeen.

Lapselle voidaan määrätä lapsen edunvalvoja tai avustaja lastensuojeluasian hallinto-oikeuskäsittelyä varten, jos käsiteltävä asia on erityisen haasteellinen, lapsen ja huoltajan välillä on ristiriitaa tai lapsi erikseen pyytää lapsen edunvalvojan tai avustajan määräämistä.

Lastensuojeluasiassa tai sen hallinto-oikeuskäsittelyssä lapsen edunvalvojana voi toimia lastensuojeluasioihin perehtynyt ja erityisesti lapsen edunvalvojaksi koulutettu lastensuojelutyötaustainen henkilö tarvittaessa yhdessä lapselle määrättävän oikeudenkäyntiavustajan kanssa, mikäli avustajan määrääminen lastensuojeluasiassa tai sen hallinto-oikeuskäsittelyä varten on tarpeen.

Lapselle määrättävän lapsen edunvalvojan ja avustajan tarpeellisuus tulee arvioida kussakin lastensuojeluasiassa siten, että lapsen oikeuksien toteutuminen vireillä olevassa lastensuojeluasiassa turvataan.

§ Lapsen edunvalvonta ja avustaminen useammassa lasta koskevassa asiassa

Sama henkilö voidaan määrätä lapsen edunvalvojaksi samanaikaisesti vireillä olevissa rikosasiassa ja lastensuojeluasiassa, jos sitä voidaan pitää lapsen edun mukaisena ja tehtäviin määrättävällä henkilöllä on edellytykset toimia lapsen edunvalvojana molemmissa asioissa.

Lainsäädäntömuutosten perustelut

Lapsen edunvalvonnan mallien tarkastelu erikseen rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa on tarpeen. Näin siitä huolimatta, vaikka sama henkilö voi tulla määrättyksi lapsen edunvalvojaksi molempiin lasta koskeviin prosesseihin, jos se lapsen edun näkökulmasta on perusteltua. Silloin lapsen edunvalvojana toimivan tulee erityisesti tiedostaa, mistä asiasta on kysymys ja mitä hänen edunvalvojamääräyksensä pitää sisällään.

Valtioneuvoston oikeuskansleri tai Eduskunnan oikeusasiamies määritettäisiin valvomaan lapsen edunvalvojina toimivia siten kuin yleisestä laillisuusvalvonnasta tämän tyyppisissä tilanteissa määritetään. Yleistä laillisuusvalvontaa käsitellään yksityiskohtaisesti myöhemmin (alaluku 3.1.12).

Rikosasioissa käytettäväksi ehdotettu malli lapsen edunvalvonnasta

Lapsen huoltajat ovat rikosasioissa lapsen edunvalvoja lapsen asiaa viranomaisessa käsiteltäessä ja oikeuskäsittelyssä, jos heidän välillään ei ole eturistiriitaa. Sellaisen tullessa ilmi, lapselle määrätään ulkopuolinen lapsen edunvalvoja käyttämään lapsen puhevaltaa. Rikosasioissa lapsen ja hänen puhevaltaansa normaalisti käyttävän(-ien) tahon(-jen) eturistiriitatilanteessa lapsen edunvalvojan määrääminen yksittäiseen rikosasiaan on lähtökohta (ETL 4:8.1, 1148/2019).

Tällä hetkellä rikosasioissa lapsen edunvalvonnassa käytetään erilaisia malleja, jos lapsen ja puhevaltaa käyttävän tahon välillä on ristiriita. Käytännössä lasten yhdenvertaisuus ei toteudu eri malleissa, vaikka esitutkintalain sääntely eturistiriidasta edellyttää lapsen edunvalvojan määräämistä. Erilaisissa malleissa korostuvat erilaiset asiat, eikä niissä lapsen etu ja lapsen osalliseksi tekeminen näyttäyty ole- van ratkaisevassa asemassa.

Selvityksen perusteella tuli esille, että rikosprosessin toimijoista muodostuvien ryhmien kärjätuomarit, syyttäjät ja poliisit sisällä oli erilaisia näkemyksiä siitä, millä mallilla lapsen oikeudet ja osallisuus rikosasiassa voitaisiin taata parhaiten. Näitä näkemyksiä on esitelty nykytilan kuvauksessa lapsen edunvalvojan tehtävissä (alaluku 2.1.5).

Selvityksessä tehtyjen havaintojen perusteella voidaan todeta, että lapsen oikeudet toteutuvat rikosasiassa parhaiten Tandem-mallin avulla. Lapsen edunvalvojana rikosasiassa työskentelisi tässä ehdotetun mukaisesti lastensuojelutyötaustainen lapsen edunvalvojaksi rikosasioihin erityisesti koulutettu henkilö. Lapsen edunvalvoja työskentelisi rikosasiassa yhdessä valitsemansa oikeudenkäyntiavustajan kanssa, ns. Tandem-mallia käyttäen. Lapsen oikeudenkäyntiavustajan määräämistä koskevaa sääntelyä ehdotetaan samoin tarkennettavaksi lapsen oikeuksien varmistamiseksi (alaluku 3.4.6).

Tandem-mallilla varmistetaan rikosasioissa lapsen kohtaaminen siten kuin kunkin lapsen ikä ja kehitystaso edellyttää. Lapsen kanssa työskentelemään tottunut lapsen edunvalvojana toimiva henkilö pystyy hänellä olevan lastensuojelutyöhön liittyvän taustakoulutuksen myötä huomioimaan lapsen edun ja lapsen osallisuuden toteutumisen lasta koskevassa rikosasiassa. Lapsen edunvalvoja valitsee lapselle oikeudenkäyntiavustajan, jonka kanssa yhdessä työskentelemällä varmistetaan lapsen edun mukaiset näkökulmat. Oikeudenkäyntiavustajana toimiva voi keskittyä lasta koskevan rikosasian oikeudellisten kysymysten hoitamiseen. Lapsen näkökulmasta Tandem-mallin etuja ovat selvityksessä tuoneet esille mallissa lapsen edunvalvojana ja oikeudenkäyntiavustajana toimivat tahot (alaluku 2.1.6). Samoin muut rikosprosessin toimijat (kärjätuomarit, syyttäjät ja poliisit) ovat haastattelussa ja Webropol-kyselyissä tuoneet esille Tandem-mallin hyviä puolia mallin ollessa haastateltavalle tuttu ja käytössä alueella.

Tandem-mallia puoltavaa näkemystä on pidettävä perusteltuna, vaikka syyttäjät ilmoittivat lapsen edunvalvojan ”peesaavan” syyttäjää ollessaan paikalla rikosasian käsittelyssä. Sellainen tilanne on aina, kun asianomistajan näkemys rangaistusvaatimuksen sisällöstä on yhtenevä syyttäjän esittämän vaatimuksen kanssa. Yhdenmukainen käsitys syyttäjän kanssa on yleistä ja siksi asianomistajat tekevät rikosasioissa harvemmin itsenäisiä rangaistusvaatimuksia. Selvitystyössä Tandem-mallilla toimivat oikeudenkäyntiavustajat korostivat kyselyssä sitä, että lapsen kohtaaminen ja asian selvittäminen jää yleensä pelkästään poliisin esitutkinnassa tekemien toimenpiteiden varaan. Siksi erityisesti esitutkinnan aikana Tandem-mallilla toimivien lastensuojelutyötaustaisten lapsen edunvalvojen toiminta lapsen kanssa korostuu.

Tandem-mallin paremmuus korostui myös poliisien asiantuntijahaastattelussa. Lapsen edunvalvojan huolehtiessa kuulusteluissa lapsesta, poliisi saa keskittyä omaan tehtäväänsä eli rikosasian tutkintaan. Lisäksi poliisit kertoivat, että avustajille on usein haastavaa osallistua lapsen kuulusteluun. Hyvänä käytäntönä pidettiin, että avustaja tutustuu tallenteeseen jälkikäteen ja arvioi, onko lapsen seuraavassa kuulustelussa tarpeellista kiinnittää huomiota johonkin seikkaan oikeudellisesti ja pyytää, että lapselta kysytään jotakin asiaa. Hyvänä käytäntönä pidettiin erityisesti sitä, että lapsen avustaja tutustuu tallenteeseen ensimmäisen kuulustelun jälkeen (samoin kuin epäilty puolustajineen), jolloin avustaja pystyy rytmittämään omaa työskentelyään paremmin. Järjestelyn myötä lapsen seuraavassa kuulustelussa pystytään huomioimaan kaikki lisäkysymysten aiheuttamat tarpeet, eikä lasta tarvitse kuulustella kahta kertaa useammin. Lapsen kuulusteleminen vain kerran on tavoiteltava lähtökohta, mutta erityisesti eturistiriitatilanteessa kaikkien läsnäoloon oikeutettujen saaminen paikalle yhtä aikaa on käytännössä erittäin haasteellista. Tandem-mallia käytettäessä itse kuulustelussa lapsen edunvalvoja huolehtii lapsesta ollessaan tottunut työskentelemään lapsen kanssa.

Euroopan neuvoston ministerikomitean suuntaviivoissa lapsiystävällisestä oikeudenkäytöstä vuodelta 2010 on todettu, että ”asianajajan ja edunvalvojan tehtävien antamista samalle henkilölle tulisi välttää”. Ministerikomitean suuntaviivoissa todetaan lisäksi, että ”edunvalvojan olisi autettava tuomioistuinta lapsen edun määrittelemisessä”.¹⁰⁹ Esitetty kannanotto viittaa voimakkaasti siihen suuntaan,

¹⁰⁹ Euroopan neuvoston suuntaviivat 2010, kohta 105. Suuntaviivoja on käsitelty myös alaluvussa 1.3.1.

että Suomessa rikosasioissa on käytössä kansainvälisesti esitettyjen suuntaviivojen vastaisia malleja. Sellaisiksi malleiksi on katsottava yhden juristin malli ja juristin toimiminen rikosasiassa pelkästään lapsen edunvalvojan määräyksellä.¹¹⁰ Molemmat toteutustavat ovat esitettyjen suuntaviivojen vastaisia siitä näkökulmasta, ettei lapsella tosiasiallisesti ole käytettävissä näissä kahdessa erillisessä tehtävässä olevia henkilöitä. Lapsen etu ei voi toteutua, koska yksi henkilö ei voi toimia samanaikaisesti kahdessa eri roolissa.

Muiden mallien ja erityisesti yhden juristin mallin paremmuuden puolesta esitettyjä perusteita ei voida asettaa lapsen osallisuuden varmistamisen ja lapsen oikeuksien toteutumisen edelle. Rikosasian käsittelyn nopeus, jouhevuus ja asiasta aiheutuvat kustannukset sekä rikosprosessin toimijoiden näkökulma ja halu työskennellä juristien kanssa asian oikeudenkäynnissä eivät riitä perusteiksi jättää lapsen oikeudet huomiotta. Sellainen ei ole mahdollista ottaen huomioon Suomea sitovat kansainväliset sopimusvelvoitteet ja velvoite huolehtia lapsen perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisesta. Julkisen vallan on turvattava myös lapsen perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen siten kuin Suomen perustuslaki (731/1999, PL) siihen velvoittaa (PL 22 §).

Tandem-mallin valintaa puoltaa myös esimerkiksi Yhdistyneessä kuningaskunnassa (Englannissa ja Walesissa) käytetty malli siviiliasioissa, jolloin asian osapuolena olevalle lapselle nimitetään aina edunvalvoja. Edunvalvoja määrätään lapsi- ja perheoikeuden neuvonta- ja tukipalveluista (Child and Family Court Advisory and Support Service) toimimaan lapsen puolesta lasta koskevissa menettelyissä. Edunvalvoja on lapsen puolesta läsnä oikeudessa ja vastaa lapsen toiveiden ja tuntemusten välittämisestä. Edunvalvoja myös selittää lapselle oikeusprosessia ja kertoo asian käsittelyn etenemisestä ja menettelyn lopputuloksesta. Edunvalvoja nimittää myös asianajajan toimimaan lapsen oikeusavustajana, mitä kutsutaan edunvalvonnan ”Tandem-malliksi”. Jos edunvalvojan näkemys lapsen edusta on ristiriidassa lapsen oman näkemyksen kanssa, asianajaja voi edustaa lasta erikseen.¹¹¹

Lapsen huoltajat eivät välttämättä kykene yhdenvertaisesti valvomaan lapsen etua rikosasiassa, vaikka he ovat lapsen edunvalvojia lasta koskevassa rikosasiassa suoraan lain nojalla. Huoltajien tosiasiallinen kyvyttömyys hoitaa lapsen rikosasiaa lapsen edunvalvojana voi olla tosiasiallinen peruste lapsen edunvalvojan määräämiseksi. Lapsen edunvalvojan määrääminen rikosasioissa pitäisi olla mahdollista laajemmin kuin nykyään mahdollista. Tätä kysymystä tarkastellaan yksityiskohtaisesti alaluvuissa 3.3.3 ja 3.3.4.

Lastensuojeluasioissa käytettäväksi ehdotettu malli lapsen edunvalvonnasta

Tällä hetkellä lastensuojeluasioissa lapsen edunvalvojan määrääminen lapselle huoltajan sijaan on tarpeen, jos lapsella ja hänen puhevaltaansa käyttävän(-ien) huoltajan(-ien) välillä on eturistiriita ja lapsen asia on selvitettävä tai lapsen etu on turvattava taikka käsillä on tilanne, ettei huoltaja käytä lapsen puhevaltaa lastensuojeluasiassa (LSL 22.1 §). Silloin lapsen edunvalvojaksi määrätään lastensuojelutyötaustainen lapsen edunvalvojaksi lastensuojeluasioihin erityisesti koulutettu henkilö. Lapsen edunvalvoja lastensuojeluasiassa työskentelee yhdessä lapselle määrättävän oikeudenkäyntiavustajan kanssa, mikäli avustajan määrääminen lapselle on tarpeen. Avustajan määrääminen voi olla tarpeellista, jos asiaa käsitellään valitusasiana hallinto-lainkäyttöprosessissa. Hallinto-oikeus tai korkein hallinto-oikeus voi määrätä lapselle avustajan lastensuojelulaissa tarkoitetun asian tuomioistuinkäsittelyyn, jos lapsi tai hänen laillinen edustajansa sitä pyytää tai tuomioistuin harkitsee sen määräämisen muutoin tarpeelliseksi (LSL 87.1 §).

¹¹⁰ Jos lastensuojelutyötaustaa vailla oleva juristi toimii rikosasiassa lapsen edunvalvojan määräyksellä, hän toimii samalla avustajana, mutta laskuttaa avustajana tehdyt toimenpiteet lapsen edunvalvojan statuksella.

¹¹¹ FRA 2015, s. 4.

Lastensuojelussa lapsen edunvalvontaa edellyttävissä tilanteissa lapsen oikeuksien toteutumisessa on todettu puutteita ja/tai lapsen puhevaltaa ei käytä asiassa kukaan. Silloin lapselle määrätään edunvalvoja valvomaan lapsen etua ja oikeutta sekä käyttämään puhevaltaa lapsen edunvalvonnan määräyksessä tarkoitettussa asiassa. Vain siten lapsen oikeudet voivat toteutua täysimääräisesti.

Tällä hetkellä lastensuojeluasioissa toimivien lapsen edunvalvojien taustakoulutus voi olla hyvin erilainen. Lapsen edunvalvojana toimivat juristitaustaiset mutta myös lapsen edunvalvontaa koskevan koulutuksen suorittaneet lastensuojelutyötaustaiset henkilöt. Tässä suunnitelmassa henkilön lastensuojelutyötaustalla tarkoitetaan työkokemusta lapsen kanssa työskentelemisestä ja henkilöillä olevaa muuta tutkintoa kuin tässä suunnitelmassa tarkoitettua lapsen edunvalvojan koulutusta. Muun koulutuksen myötä henkilö on saanut taustakoulutuksen lapsen kanssa työskentelemisen edellyttämistä taidoista muun mahdollisen suorittamansa tutkinnon ohella. Pääosin myös tällä hetkellä lapsen edunvalvojana lastensuojeluasioissa toimivilla juristikoulutuksen omaavilla henkilöillä on kokemusta ja osaamista lapsen kanssa toimimisesta. Keskeistä lapsen edunvalvojan työskentelyssä lastensuojeluasiassa on prosessin tuntemus lastensuojeluasiassa ja lapsen kanssa toimiminen hänen oikeuksiaan ja osallisuuttaan vahvistavalla tavalla. Lastensuojeluasioissa lapsen avustajana toimivan tulee olla perehtynyt erityisesti lapsen asemaan lastensuojelun prosessissa lapsen oikeuksien toteutumisen näkökulmasta.

Asiantuntijahaastattelussa hallinto-oikeuksien tuomarit kertoivat, että osassa hallinto-oikeuksissa lapsen edunvalvojan määräys lastensuojeluasian hallinto-oikeuskäsittelyä varten annetaan lastensuojelulain¹¹² ja osassa hallintoprosessilain¹¹³ säännöksen perusteella. Tätä käytännön eroavaisuutta on selostettu alaluvussa 2.2.6. Tässä suunnitelmassa ehdotettu sääntely selkeyttää myös tätä käytännön vaihtelua lapsen edunvalvojan määräämisessä lastensuojeluasioihin.

Eri tahot ovat tuoneet lastensuojeluasioissa useita kertoja esille lapsen edunvalvonnan epäkohtia ja kehittämisehdotuksia. Koska lapsen edunvalvonnan valtakunnallista ohjausta ei ole ollut ja lapsen edunvalvonta on hajaantunut eri hallinnonalojen alaisuuteen, näihin epäkohtiin ei myöskään ole määrätietoisesti säännösten avulla pyritty vaikuttamaan. Lapsen edunvalvojan määräämistä lastensuojeluasioissa tulee säännellä täsmällisemmin, kuten alaluvussa 3.5.2 ehdotetaan.

Erityisesti tahdonvastaisissa huostaanottoasioissa lasten yhdenvertainen kohtelu ja oikeusturva edellyttävät lapsen edunvalvojan tai avustajan määräämistä lapselle automaattisesti erimielisyys tilanteissa. Silloin erimielisyys voi olla kumminkin päin eli lapsi vastustaa huostaanottoa ja huoltaja ei tai toisaalta huoltaja vastustaa huostaanottoa ja lapsi ei. Tällöin lapsen saama apu ei riippuisi huoltajien, sosiaalityöntekijän tai tuomioistuimen aktiivisuudesta.¹¹⁴

Lasten oikeuksien sopimus velvoittaa antamaan lapselle mahdollisuuden tulla kuulluksi lasta koskevilla oikeudellisilla ja hallinnollisilla asioilla kansallisen lainsäädännön menettelytapojen mukaisesti (LOS 12.2 artikla). Selostetun oikeuden toteuttamiseksi lapsella on oikeus edustajaan, joka voi olla avustaja. Kaksitoista vuotta täyttäneen lapsen puhevalta lastensuojeluasiassa vastaa täysi-ikäisen asiaan osallisten puhevaltaa (LSL 21 §).

Lapsen oikeus käyttää asiameistä tai avustajaa lastensuojeluasian tuomioistuinkäsittelyssä turvataan erityissääntelynä lastensuojelulaissa (LSL 87 §) hallintolaissa (HL 12 §) olevan yleissääntelyn lisäksi. Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän vastuu lapsen edun turvaamisesta voidaan nähdä lapsen oikeuksien kannalta laajempaan. Lapsen asioista vastaavalla työntekijällä on velvollisuus ohjata lapsi oikeusavun piiriin lapsen edun ja osallisuuden toteutumisen sitä edellyttäessä (LSL 24.1 §).¹¹⁵

¹¹² Lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on velvollisuus hakea lapselle edunvalvoja, kun on perusteltu syy olettaa, ettei huoltaja pysty puolueettomasti valvomaan lapsen etua ja edunvalvojan määrääminen lapselle lastensuojeluasiassa on samanaikaisesti tarpeen jonkin asian selvittämiseksi tai lapsen edun turvaamiseksi. (LSL 22.1 § ja 24.1 §).

¹¹³ Tuomioistuimen on määrättävä lapselle edunvalvoja oikeudenkäyntiä varten, jos asianosaisen edunvalvoja, huoltaja tai muu laillinen edustaja on esteellinen tai ei muuten voi käyttää asiassa puhevaltaa (hallintoprosessilaki 28.2 §).

¹¹⁴ Toivonen 2017, s. 153.

¹¹⁵ Rätty (2015, s. 201) toteaa, ettei sääntely tarkoita, että lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä laatii lapsen puolesta erilaisia kirjelmia, vaan kysymys on lapsen ohjaamisesta oikeudellisen avun piiriin.

Edellä selostettu velvoite lapsen ohjaamisesta oikeusavun piiriin ei siis edellytä, että asia olisi tuomioistuinkäsittelyssä, vaan velvollisuus lapsen ohjaamisesta syntyy jo asian käsittelyn aikaisemmassa vaiheessa. Kaksitoista vuotta täyttänyt lapsi olisi ohjattava aina oikeusavun piiriin, kun se on lapsen oikeusturvan toteutumisen kannalta perusteltua. Lähtökohtana voidaan pitää sitä, että oikeusavun järjestäminen lapselle on erityisen tärkeää silloin, kun 12 vuotta täyttänyt lapsi ei ole halukas tekemään yhteistyötä lastensuojeluviranomaisen kanssa tai hän on eri mieltä käsiteltävästä asiasta. Lapselle mahdollisesti määrätty lapsen edunvalvoja ei poista lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän velvollisuutta ohjata lapsi oikeusavun piiriin.

Asianosaiselle on ennen asian ratkaisemista varattava tilaisuus lausua mielipiteensä asiasta sekä antaa selityksensä sellaisista vaatimuksista ja selvityksistä, jotka saattavat vaikuttaa asian ratkaisuun (HL 34.1 §). Hallintolain kuulemisvelvollisuuden varaaminen on asianosaiselle ennakkollinen oikeusturvakeino. Kuulemistilaisuuden varaamisen merkitys kaksitoista vuotta täyttäneelle lapselle on tärkeä lapsen oikeus. Siksi lapsi tulee ohjata tarvittaessa oikeusavun piiriin asian käsittelyn riittävän varhaisessa vaiheessa. Oikeusavun tarve arvioidaan vielä siinä vaiheessa, kun lastensuojeluasian käsittelyä valmistellaan tuomioistuimessa.

Lapsen edunvalvoja määrätään huoltajan sijaan käyttämään lapsen puhevaltaa lastensuojeluasiassa. Silloin lapsen edunvalvoja ei ole lapsen asiamies tai avustaja. Lapsen edunvalvojan tehtäviin kuuluu keskustella lapsen kanssa ja välittää lapsen mielipide ja toivomukset eteenpäin. Lapsen edunvalvoja arvioi itsenäisesti lapsen edun mukaisen ratkaisun ja se voi olla lapsen mielipiteeseen nähden eriävä.¹¹⁶ Lapsen lainopillisena avustajana toimivan tehtävät liittyvät erityisesti lapsen oikeusturvanäkökohtien arviointiin lapsen oikeuksien näkökulmasta.

Erityisesti yksityisen osapuolen näkemyksen poiketessa viranomaisen kannasta ja asian eteneminen hallintotuomioistuimen käsiteltäväksi ollessa todennäköistä, asiaan osallista tulee ohjata kääntymään lainopillisen koulutuksen saaneen henkilön puoleen. Lastensuojelulakiin lisättiin asiaa koskeva sääntely (LSL 86 a §, 721/2011) samassa yhteydessä, kun laki luvan saaneista oikeudenkäyntiavustajista tuli voimaan. Yksityisen asianosaisen asiamiehenä tai avustajana saa lastensuojeluasiassa toimia ainoastaan asianajaja, julkinen oikeusavustaja tai luvan saanut oikeudenkäyntiavustaja. Sääntelyä perusteltiin muun muassa oikeusturvavaatimusten korostumisella lasten huostaanottoa ja muuta lastensuojelua koskevissa asioissa. Siksi asioiden laatu edellyttää asiamiehiltä ja avustajilta oikeudellista ammattitaitoa ja ammattieettistä toimintaa. Asianhoidollisesti on järkevää ja päämiehen etujen mukaista, että sama lainopillisen koulutuksen saanut henkilö hoitaa lastensuojeluasian oikeudellisen prosessin alusta loppuun.¹¹⁷

3.1.3. Tietojen rekisteröinti lapsen edunvalvontaa koskevissa asioissa

Lainsäädännön muutostarve: Lapsen edunvalvontaa hoitavien henkilöiden rekisteristä ja lapsen edunvalvontaa koskevien tietojen rekisteröinnistä tulisi säätää laissa. Lapsen edunvalvojarekisterin sisältö ja rekisterinpitoa koskevat velvoitteet sekä muodostettavan rekisterin käyttöoikeudet pitäisi määritellä. Samassa yhteydessä pitäisi huomioida muut rekisterin käyttämiseen liittyvät velvoitteet, kuten vaitiolovelvollisuus ym. seikat. Sääntely voisi olla ehdotetussa uudessa laissa lapsen edunvalvonnasta tai siitä erillisenä liitelakina, joka koskisi vain lapsen edunvalvojarekisteriä ja muita edellä mainittuja tietoja.

Laissa lapsen edunvalvonnasta tulisi määritellä edellytykset, jotta lapsen edunvalvojana toimiva voisi päästä lapsen edunvalvojarekisteriin. Samoin laissa pitäisi määritellä, milloin henkilöllä ei olisi edellytyksiä toimia lapsen edunvalvojana, jolloin henkilön oikeus olla lapsen edunvalvojarekisterissä samalla poistuisi. Viimeksi mainitussa tilanteessa lapsen edunvalvoja menettäisi oikeutensa toimia

¹¹⁶ Araneva 2016, s. 407–409.

¹¹⁷ Araneva 2016, s. 407–409.

lapsen edunvalvojan tehtävissä ja häntä koskevat tiedot poistettaisiin lapsen edunvalvojarokisteristä. Sääntelyn sisältö voisi olla esimerkiksi:

Laki lapsen edunvalvonnasta

Luku – Lapsen edunvalvojarokisteri

§ Edellytykset lapsen edunvalvojan merkitsemiseksi lapsen edunvalvojarokisteriin

Lapsen edunvalvojarokisteriin voidaan merkitä henkilö, joka täyttää tässä laissa määritellyt edellytykset toimia lapsen edunvalvojana. Merkintä tehdään rokitseriin edellytysten täyttyessä ja Lapsen edunvalvontalautakunnan hyväksyttyä lapsen edunvalvojaksi hakeutuvan henkilön hakemuksen rokitseriin merkitsemisestä.

Hakijalla on oikeus hakea muutosta tämän lain muutoksenhakua koskevan sääntelyn mukaisesti, jos hakemus päästä lapsen edunvalvojarokisteriin on hylätty.

Henkilö voidaan poistaa lapsen edunvalvojarokisteristä, jos lapsen edunvalvoja ei enää täytä lapsen edunvalvojana toimimiselle tässä laissa säädettyjä edellytyksiä. Lapsen edunvalvoja voidaan poistaa rokitseristä myös hänen omasta hakemuksestaan. Lapsen edunvalvonnan alueellisena koordinaattorina toimiva ei voi tulla hyväksytyksi lapsen edunvalvojarokisteriin.

Yksittäistä lasta koskevat edunvalvontaratkaisut tulisi merkitä väestötietojärjestelmään, jotta voimassa olevat lapsen edunvalvontaa koskevat määräykset olisivat tarkistettavissa lapsen tiedoista heti niiden antamisen jälkeen. Uudistus edellyttäisi sääntelyä joko ehdotetussa laissa lapsen edunvalvonnasta tai sen yhteydessä annettavassa muussa liitelaisa. Sääntelyn sisältö voisi olla esimerkiksi:

Laki lapsen edunvalvonnasta tai jokin muu laki (liitelakina)

§ Lapsen edunvalvojamääräyksen merkitseminen väestötietojärjestelmään

Lapsen edunvalvontaa koskevan ratkaisun jälkeen, asian ratkaiseen tuomioistuimen tulee merkitä edunvalvontaa koskeva tieto lapsen tietoihin väestötietojärjestelmään. Tuomioistuimen tulee tehdä merkintä välittömästi antamansa ratkaisun jälkeen tai saatuaan tiedon toisen viranomaisen lain nojalla tekemästä väliaikaisesta lapsen edunvalvojan määräyksestä. Väestötietojärjestelmään merkittävistä tiedoista voidaan säätää asetuksella.

Lainsäädäntömuutosten perustelut

Edunvalvonta-asioissa tarvitaan eri tasoisia tietoja lapsen edunvalvonnasta lasta koskevaa asiaa sen eri vaiheissa eri viranomaisissa käsiteltäessä. Tämän tiedontarpeen kattamiseksi suunnitelmassa ehdotetaan lapsen edunvalvojarokisterin perustamista.

Ensinnäkin tuomioistuimessa tarvitaan tietoja siitä, ketkä ovat kelpoisia lapsen edunvalvojan tehtävään rikosasiassa ja/tai lastensuojeluasiassa ratkaistaessa ko. asiaan liittyvän lapsen edunvalvonnan hakemusasiaa ja siitä annettavaa määräystä. Ratkaisua antavan tuomioistuimen tiedontarve kelpoisista lapsen edunvalvojista on siten laaja. Samoin tuomioistuimessa itse pääasiaa käsiteltäessä tarvitaan tietoja jo tehdyistä asianosaisena olevaa lasta koskevista lapsen edunvalvontaa koskevista ratkaisuista. Näin voidaan varmistaa asiaa käsittelevien riittävät tiedot lapsen puhevallan käyttämiseen liittyvistä seikoista. Vielä lapsen edunvalvojana toimivista henkilöistä tarvitaan laajasti tietoja heitä valvottaessa.

Valvonta on monivaiheista ja valvonnan eri vaiheissa on tarve erilaisiin tietoihin lapsen edunvalvojana toimivasta henkilöstä, kuten myöhemmin selostetaan (alaluvut 3.1.10.–3.1.12).

Suunnitelman mukaan lapsen edunvalvojan hakemuksia tekevät tahot saisivat riittävän tiedon lapsen edunvalvojaksi kelpoisista henkilöistä valtakunnallisen koordinaation kautta. Alueellisella koordinaattorilla tulee olla riittävän yksityiskohtaiset tiedot alueella toimivista lapsen edunvalvojista, jotta hän pystyy ehdottamaan kuhunkin asiaan sopivaa lapsen edunvalvojaa. Lapsen edunvalvontahakemusta tekevien esitutkintaviranomaisten ja sosiaaliviranomaisten edustajien tiedontarve rajoittuu siihen, ketkä toimivat alueella lapsen edunvalvojina.

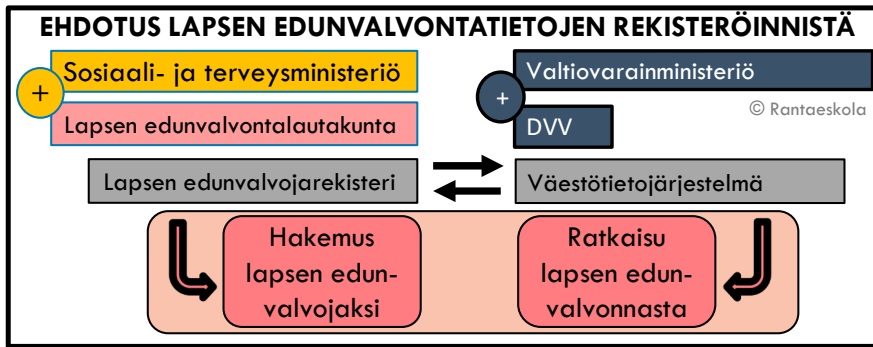
Vaikka suunnitelmassa ehdotetaan esitutkintaviranomaisen mahdollisuutta antaa väliaikainen lapsen edunvalvojan määräys, esitutkintaviranomaiselle ei ehdoteta tällä perusteella annettavaksi pääsyä lapsen edunvalvojarekisteriin. Esitutkintaviranomainen saisi tiedon kelpoisista lapsen edunvalvojista alueelliselta koordinaattorilta samoin kuin lastensuojeluviranomaisen edustaja laatiessaan lapsen edunvalvojan hakemusta lastensuojeluasioissa.

Ehdotettava lapsen edunvalvojarekisteri toimisi sosiaali- ja terveysministeriön alaisuudessa. DVV hallinnoi olemassa olevaa väestötietojärjestelmää valtiovarainministeriön alaisuudessa. Tietojen siirtyminen lapsen edunvalvojarekisterin ja väestötietojärjestelmän välillä tarkoituksenmukaisella tavalla edellyttää järjestelmien kehittämisen lisäksi lainsäädännöllisiä muutoksia. Oikeutta käyttää näitä tietoja käsitellään myöhemmin yksityiskohtaisesti alaluvussa 3.1.9. Lapsen edunvalvojarekisterin tarkempaa sisältöä on tarkoituksenmukaista käsitellä ko. asian yhteydessä.

Väestötietojärjestelmään sisällytettävät tiedot lapsen edunvalvonnasta olisi ratkaisu monella taholla olevaan reaaliaikaiseen tiedontarpeeseen annetuista edunvalvojan määräyksistä. Väestötietojärjestelmiä koskevien muutosten tekeminen edellyttää tarkempaa määrittelyä siitä, mikä taho toimisi ilmoittajana, miten ilmoitus tehtäisiin ja kenelle tiedot väestötietojärjestelmästä näkyvät. Tiedot näkyisivät väestötietojärjestelmässä mahdollisimman aikaisin, kun asian ratkaiseva tuomioistuin toimittaisi lapsen edunvalvontaa koskevan ratkaisun tiedot välittömästi rekisteriin merkittäväksi, kuten edellä on lainsäädäntöehdotuksena esitetty. Lapsen edunvalvontaa koskevan ratkaisun merkitseminen väestötietojärjestelmään vaatii vähintään sitä koskevan lainsäädännön muuttamista, muutosten vaikutusten arviointia laajasti sekä kustannuksien arviointia. Näiden seikkojen yksityiskohtainen selvittäminen ei ole tämän selvitystyön puitteissa ollut mahdollista.¹¹⁸

Seuraavasta kuvioista 8 voidaan nähdä havainnollisesti suunnitelmassa ehdotettujen rekisterien tavoitteet tietojen rekisteröinnistä ja rekisterien välinen yhteys. Lapsen edunvalvojarekisterissä olisi tiedot niistä lapsen edunvalvojista, jotka ovat käytettävissä ja väestötietojärjestelmässä olisi tiedot jo voimassa olevista samaa lasta koskevista lapsen edunvalvojan määräyksistä.

¹¹⁸ Jo olemassa olevia veloitteita kirjausten tekemiseen voidaan hyödyntää asian jatkokehittämissä tai vähintään ne tulee ottaa huomioon. Esimerkiksi lastensuojeluasioissa sosiaalityöntekijän on tehtävä lastensuojelun asiakkuuden alkamisesta merkintä lasta koskeviin lastensuojeluasiakirjoihin sekä ilmoitettava siitä välittömästi huoltajalle ja lapselle, ottaen huomioon SHAL 11 §:n sääntely. (LSL 27 §, 1302/2014). Edelleen lastensuojelun työntekijöiden tulee merkitä lasta tai nuorta koskeviin asiakasasiakirjoihin lastensuojeluasian 26 §:n 1 momentissa tarkoitettua vireilletulosta lähtien kaikki lapsen tai nuoren tarvitsemien lastensuojelutoimenpiteiden järjestämiseen vaikuttavat tiedot sekä toimenpiteiden suunnittelun, toteuttamisen ja seurannan kannalta tarpeelliset tiedot. (LSL 33 §).



Kuvio 8. Ehdotus lapsen edunvalvonnassa käytettävistä rekistereistä ja niiden tiedoista.

Valtakunnallinen lapsen edunvalvojarekisteri

Selvitystyössä ei ole havaittu muuta mahdollisuutta lapsen edunvalvojen toiminnan tason nostamiseksi ja lasta koskevan asian käsittelyssä tarvittavien tietojen löytämiseksi kuin uuden rekisterin – lapsen edunvalvojarekisterin – luominen. Edellytysten täytyessä lapsen edunvalvojina toimivat henkilöt voisivat hakeutua lapsen edunvalvojarekisteriin. Yksittäistä lapsen edunvalvojaa koskevat tiedot olisivat rekisterin käyttöönoton jälkeen tarkistettavissa valtakunnallisesti.

Lapsen edunvalvonnan suunnitelmaa laadittaessa kaikki haastatellut toimijat sekä rikosasioissa että lastensuojeluasioissa olivat yksimielisiä siitä, mitä tietoja lapsen edunvalvojaksi määrättävistä henkilöistä pitää olla saatavilla. Erityisen haastavana pidettiin erilaisia listoja lapsen edunvalvojana paikallisesti toimivista henkilöistä, jolloin lapsen edunvalvojaksi määrätään ”seuraava listalta” (alaluvut 2.1.7 ja 2.3.9). Käytännössä lapsen edunvalvojaa koskevien tietojen saatavuus on yksinkertaisinta toteuttaa luomalla uusi valtakunnallinen lapsen edunvalvojarekisteri, jossa lapsen edunvalvojana toimivista olisi hakutoimintoja käyttäen saatavilla seuraavat tiedot:

- keitä henkilöitä alueella on käytettävissä lapsen edunvalvojan määräämistä koskevaa hakemusta jätettäessä,
- millaiset edellytykset yksittäisellä edunvalvojalla on toimia lapsen edunvalvojana ko. asiassa ja
- varmuus, että henkilöllä on edellytykset toimia lapsen edunvalvojana ollessaan lapsen edunvalvojarekisterissä.

Yksittäistä lapsen edunvalvontaa määrättäessä tarvitaan virallinen tieto siitä, kuka voidaan määrätä lapsen edunvalvojaksi. Tiedot voidaan jaotella yleisiksi ja erityisiksi edellytyksiksi toimia lapsen edunvalvojana (alaluku 3.1.8).

Lapsen edunvalvojarekisterin käyttäminen ja ylläpitäminen edellyttäisi asianmukaisten henkilötietojen käsittelyä tarkoittavien ilmoitusten laatimista. Lapsen edunvalvojarekisteriin merkitseminen edellyttää, että lapsen edunvalvojaksi hakeutuva henkilö antaa suostumuksensa häntä koskevien tietojen merkitsemiseksi rekisteriin. Lapsen edunvalvojarekisteriin hakeutuvaa tulee siten ennakkollisesti informoida tästä henkilötietojen käsittelystä. Kun tiedot kerätään rekisteriin hakeutuvilta itseltään, henkilö antaa samalla suostumuksensa henkilötietojensa käsittelyyn.

Väestötietojärjestelmän muutostarpeet yksittäisessä edunvalvonta-asiassa

Suunnitelmaa laadittaessa kaikki toimijat olivat yksimielisiä, että yksittäistä lasta koskevat edunvalvojamääräykset pitää olla valtakunnallisesti saatavilla. Erityisen haastavana pidettiin sitä, että jo annetut lapsen edunvalvojan määräykset voivat tulla hyvin satunnaisesti asiaa käsittelevien tietoon (alaluku 2.3.2). Käytännössä lasta koskevien tietojen kokoaminen on yksinkertaisinta toteuttaa jo olemassa olevaa väestötietojärjestelmää kehittämällä. Silloin lapsen tiedoissa näkyisi:

- onko lapselle määrätty edunvalvoja jossakin rikosasiassa ja/tai lastensuojeluasiassa,
- kuka on määrätty lapsen edunvalvojaksi, jos määräys on johonkin asiaan annettu ja
- tarvittavilta osin tiedot siitä yksittäisestä asiasta, johon lapselle on määrätty edunvalvoja.

Yksittäiseen asiaan annetun lapsen edunvalvojan ratkaisun tulee olla löydettävissä helposti ja tarkoituksenmukaisella tavalla. Tiedon lapsen edunvalvonnasta saavat tällä hetkellä määräyksen antamisen myötä edunvalvonnassa hakijana oleva taho, lapsen huoltaja(t) ja lapsen edunvalvojaksi määrätty henkilö. Tätä ei voida pitää riittävänä lapsen oikeuksien toteutumisen kannalta. Käytännössä on esiintynyt tilanteita, jolloin tieto lapsen edunvalvojamääräyksen antamisesta ei ole tavoittanut keskeisiä lapsen asiaa käsitteleviä viranomaisia. Tiedon välittymisen haasteita on ollut viranomaisten välillä sekä rikosasioissa että lastensuojeluasioissa. Lisäksi asiaan määrätyn lapsen edunvalvojan on nykyään esitettävä määräyksensä kirjallisena eri viranomaisille osoittaakseen toimivaltuutensa toimia lapsen asioissa, koska tietoja ei ole löydettävissä mistään järjestelmästä.

Hallinto-oikeus tarvitsee tarkat tiedot lapsen edunvalvonnan sisällöstä lastensuojeluasiassa käsitellessään. Selvitystyön aikana hallinto-oikeuksien tuomarit ehdottivat annettavaksi sääntelyä, joka velvoittaisi lastensuojeluviranomaista toimittamaan hallinto-oikeudelle tiedon lapsen edunvalvojan määräämisestä lastensuojeluasiassa, jos asiaa käsitellään hallinto-oikeudessa. Sellaisen sääntelyn tarpeen poistaisi tässä ehdotettu merkintä väestötietojärjestelmään. Tiedot lapsen edunvalvojan määräämisestä ja sisällöstä olisi tarkistettavissa järjestelmästä.

Samoin rikosasioissa olisi välttämätöntä, että lapsen edunvalvojan määräyksen tiedot ja niiden kattavuus olisi varmistettavissa valtakunnallisesta järjestelmästä. Selvitystyön aikana ilmeni, että rikosasioissa voi olla haasteita siltä osin, onko lapsen edunvalvoja määrätty jokaiseen vireillä olevaan rikosasiaan. Tiedot lapsen edunvalvojan määräyksestä ja sisällöstä olisi suunnitelmassa ehdotetun järjestelmien kehittämisen jälkeen tarkistettavissa väestötietojärjestelmästä suoraan.

Lapsen edunvalvonnan hakemuksia ja lapsen edunvalvontaa koskevaa määräystä antavat tahot tarvitsevat tarkat tiedot lapsen edunvalvonnan tilasta asiaa käsitellessään. Erityisen tarkkoja tietoja tarvitaan siltä osin, onko lapselle tai asiakokonaisuudessa muutoin jo mahdollisesti annettu lapsen edunvalvojan määräyksiä. Sellainen tieto olisi saatavilla, jos kunkin yksittäisen edunvalvontaa koskevan määräyksen antamisen yhteydessä tehtäisiin riittävät merkinnät henkilöä koskevaan väestötietojärjestelmään, kuten tässä lainsäädännön muutosehdotuksena esitetään.

Yksittäiseen edunvalvontaan ja tiettyyn henkilöön liittyvät edunvalvontatiedot tulisi sijoittaa lapsen tietoihin väestötietojärjestelmään. Lasta koskevat määräykset olisivat tarkistettavissa välittömästi sen jälkeen, kun ratkaisu lapsen edunvalvonnasta olisi tehty tuomioistuimessa. Käytännössä oikeus tietojen merkitsemiseen väestötietojärjestelmään pitäisi olla kattavasti tuomioistuimissa eli kärjäoikeuksissa, hovioikeuksissa ja korkeimmassa oikeudessa (yleinen lainkäyttö) ja hallinto-oikeuksissa ja korkeimmassa hallinto-oikeudessa (hallintolainkäyttö).¹¹⁹ Lapsen edunvalvontaa koskevat tiedot olisivat helposti löydettävissä (asia ja henkilöt):

- Lastensuojeluasioissa lapsen tietoihin merkittäisiin edunvalvonnan voimassaolo ja syykoodi(t) edunvalvonnan määräämiseksi (asia), varsinkin, jos kyseessä on yksilöity määräys. Lapsen tietoihin merkittäisiin myös, kuka määrätään lapsen edunvalvojaksi ko. asiassa (henkilöinä lapsi ja edunvalvojana toimiva).
- Rikosasioissa lapsen tietoihin merkittäisiin syykoodi (rikosasia) eli lapsen edunvalvojan määräämistä edellyttävä rikosasia ja määräyksen voimassaolo. Samoin lapsen tietoihin merkittäisiin, kuka määrätään lapsen edunvalvojaksi rikosasiaan (henkilöinä lapsi ja edunvalvojana toimiva).

¹¹⁹ Suunnitelmassa ehdotetaan rikosasioissa menettelyä, että esitutkintaviranomainen voisi määrätä lapsen edunvalvojan väliaikaisesti. Sellaisen tiedon merkitsemistä rekisteriin käsitellään tarkemmin alaluvussa 3.3.5.

Merkinnän tekemistä lapsen tietoihin väestötietojärjestelmään voidaan pitää perusteltuna lapsen edunvalvojan määräystä annettaessa. Siten voidaan ratkaista edunvalvontaa koskeva tiedontarve rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa.

Väestötietojärjestelmään tehtyjen merkintöjen myötä lapsen asiaa käsittelevillä olisi mahdollisuus saada luotettava tieto lapsen edunvalvonnan tilanteesta tarkistamalla asia lapsen tiedoista. Tietojen etsimiseen ei kulu turhaa resurssia ja tietojen oikeellisuudesta voidaan olla varmoja. Samalla lapsen oikeudet toteutuvat asianmukaisesti lapsen asiaa käsiteltäessä.

3.1.4. Lapsen edunvalvontalautakunta ja lapsen edunvalvontatoiminta

Lainsäädännön muutostarve: Suunnitelmassa ehdotetaan lapsen oikeuksien turvaamiseksi *Lapsen edunvalvontalautakunnan* ottamista käyttöön. Vain siten lapsen osallisuus voidaan varmistaa häntä koskevissa rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa.

Lapsen oikeus puhevallan käyttämiseen varmistetaan eturistiriitatilanteissa ja tilanteissa, jolloin puhevaltaa normaalisti käyttävä taho ei valvo asiassa lapsen etua asianmukaisesti. Lapsen edunvalvontalautakunnasta voidaan säätää uudessa ehdotetussa laissa lapsen edunvalvonnasta.

Lapsen edunvalvontalautakunnan asettaminen ja sen jäsenten määrääminen edellyttää sääntelyä siitä, mikä taho (esimerkiksi sosiaali- ja terveysministeriö) ehdottaa jäsenet ja mikä taho nimittää (esimerkiksi valtioneuvosto) jäsenet.

Näiden lähtökohtien ja Lapsen edunvalvontalautakunnan tehtävien asettaminen edellyttää uutta sääntelyä. Perustellusti sääntely voitaisiin sijoittaa ehdotettuun lakiin lapsen edunvalvonnasta. Yksityiskohtaisempi määrittely voisi olla lain perusteella annettavassa valtioneuvoston tai sosiaali- ja terveysministeriön antamassa asetuksessa. Lapsen edunvalvontalautakuntaa koskeva yleinen sääntely voisi olla esimerkiksi seuraavanlainen:

Laki lapsen edunvalvonnasta

Luku – Lapsen edunvalvontalautakunta

§ Lapsen edunvalvontalautakunnan toiminta

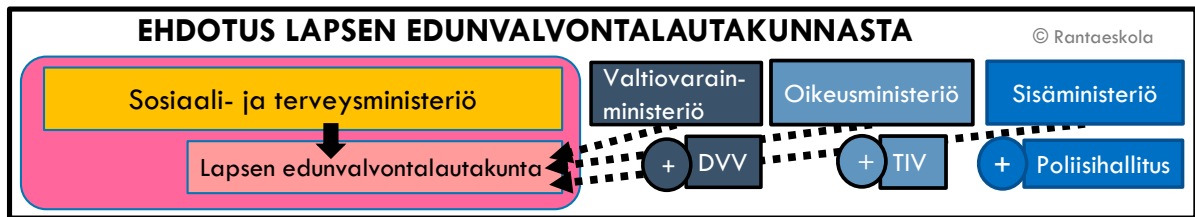
Sosiaali- ja terveysministeriön alaisuudessa toimii Lapsen edunvalvontalautakunta, jonka tehtävistä voidaan säätää tarkemmin sosiaali- ja terveysministeriön antamalla asetuksella.

Lapsen edunvalvontalautakunta ohjaa ja yhdenmukaistaa menettelyllisesti valtakunnallisesti lapsen edunvalvontaa rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa valtakunnallisen koordinaattorirakenteen avulla. Lapsen edunvalvonnan koordinointi toteutetaan paikallisesti alueellisella koordinaatiolla ja yhteistyössä muiden viranomaisten ja toimijoiden kanssa.

Valtioneuvosto nimittää Lapsen edunvalvontalautakunnan jäsenet sosiaali- ja terveysministeriön esityksestä. Tästä menettelystä voidaan säätää tarkemmin sosiaali- ja terveysministeriön antamalla asetuksella.

Lainsäädäntömuutosten perustelut

Lapsen edunvalvonnan kehittämisestä ja ohjaamisesta vastuussa olevaksi tahoksi perustettaisiin sosiaali- ja terveysministeriön alle käytännön työtä ohjaamaan uusi elin nimeltään *Lapsen edunvalvontalautakunta*. Lapsen edunvalvontalautakunta toimisi Sosiaali- ja terveysministeriön alla, ministeriön ohjauksessa. Tilanne on havainnollistettavissa kuvion 9 avulla.



Kuvio 9. Ehdotus Lapsen edunvalvontalautakunnasta sosiaali- ja terveysministeriön alaisuudessa.

Sosiaali- ja terveysministeriön tehtävät suhteessa Lapsen edunvalvontalautakuntaan ja päivävastoin tulisi määrittää laissa. Sosiaali- ja terveysministeriön tehtäviä voisivat olla esimerkiksi:

- Ehdotuksen laatiminen Lapsen edunvalvontalautakunnan jäsenten nimeämisestä valtioneuvostolle ja
- Lapsen edunvalvontalautakunnan toiminnan valvonta esimerkiksi edellyttämällä lautakuntaa laatimaan vuosittain toimintakertomus toimenpiteistään lapsen edunvalvonnan alalla.

Vaikka sosiaali- ja terveysministeriö ohjaisi valtakunnallisesti lapsen edunvalvontaa rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa, yhteistyö muiden ministeriöiden kanssa on välttämätöntä lapsen oikeuksien toteutumiseksi. Käsiteltävillä asioilla on liittymäpintoja myös muiden ministeriöiden alaisuuteen, joten laajempi yhteistyö asioiden käsittelyssä on perusteltua ja välttämätöntä, jotta lapsen etu ja lapsen osallisuus häntä koskevissa kaikissa asioissa voidaan varmistaa.

Lapsen edunvalvontalautakunnan vastuulle kuuluisi erilaisia tehtäviä, jotka liittyvät tässä suunnitelmassa ehdotettaviin lapsen edunvalvojarekisteriin, lapsen edunvalvonnan valtakunnalliseen ja alueelliseen koordinaatorakenteeseen, lapsen edunvalvonnan koulutukseen, lapsen edunvalvojana toimimisen edellytysten varmistaminen ja lapsen edunvalvojina toimivien valvontaan. Kaikkien näiden tehtävien määrittäminen edellyttää lainsäädännön muutoksia, joita tarkastellaan yksityiskohtaisesti tässä suunnitelmassa. Lapsen edunvalvontalautakunnan tehtäviin voisivat kuulua esimerkiksi seuraavat asiat:

- Laissa määriteltyjen lapsen edunvalvojana toimimisen yleisten ja erityisten edellytysten toteutumisen seuranta.
- Lapsen edunvalvojakoulutuksen sisällöstä ja koulutuksen toteuttamisesta päättäminen.
- Lapsen edunvalvojarekisteriin hakeutuvien henkilöiden hakemusten käsittely ja ratkaiseminen.
- Lapsen edunvalvojan toiminnan laadun tarkentaminen lapsen edunvalvonnan laatukriteerien ja tapaohjeiden avulla.
- Lapsen edunvalvonnan ja lapsen edunvalvojina toimivien yleinen valvonta.
- Lapsen edunvalvonnan erityinen valvonta alueellisten elinten raportointivelvollisuuden perusteella.
- Lapsen edunvalvojana toimivan erityinen valvonta hänestä tehdyn valvontailmoituksen perusteella.
- Mahdollisten seuraamusten asettaminen lapsen edunvalvojana toimivan menettelyn vuoksi.
- Määrättyjen seuraamusten perusteella aiheutuvista lapsen edunvalvontaa koskevien määräysten siirtämisestä huolehtiminen siihen kelpoiselle lapsen edunvalvojalle (ilmoitusvelvollisuus).
- Viranomaisyhteistyö ja yhteistyö muiden toimijoiden kanssa lapsen edunvalvonnan kehittämiseksi valtakunnallisesti.

Huomion arvoista on, ettei suunnitelmassa ehdoteta Lapsen edunvalvontalautakunnalle velvoitetta huolehtia näistä tehtävistä lautakuntana. Lähtökohtana on Lapsen edunvalvontalautakunnan tehtävä varmistaa lapsen edunvalvontaa koskevien tehtäväkokonaisuuksien toteutuminen ja toteuttaminen tarkoituksenmukaisella tavalla. Lapsen edunvalvontalautakunnan tehtäviä on kuvattu yleisellä tasolla kuviossa 10.



Kuvio 10. Ehdotus Lapsen edunvalvontalautakunnan tehtävistä.

Lapsen edunvalvontalautakunta voisi päättää edellä mainittujen tehtävien hoitamisesta pienemmissä kokoonpanoissa tai muulla tavoin niin halutessaan. Siinä tarkoituksessa Lapsen edunvalvontalautakunta voisi muodostaa haluamiaan pienempiä toimintaryhmiä, kuten esimerkiksi jaostoja, alalautakuntia tai muita tarkoituksenmukaisia toimintamuotoja. Lisäksi Lapsen edunvalvontalautakunta voisi siirtää tehtäviä edelleen toimeksiantona hoidettavaksi siten kuin siitä erikseen Lapsen edunvalvontalautakunnan toimintaa määrittävässä asetuksessa säänneltäisiin.

Lapsen edunvalvontalautakunta olisi riippumaton toimielin lapsen edunvalvontaan liittyvien asioiden ratkaisemisessa sen toimialaan kuuluvissa asioissa. Lapsen edunvalvontalautakunnalla olisi ratkaisuvallta sille toimitettujen asioiden osalta. Esimerkiksi lapsen edunvalvojaa koskeva valvontailmoitus kuuluisi Lapsen edunvalvontalautakunnassa käsiteltäviin asioihin. Silloin lapsen edunvalvojan väitetään toimineen vastoin lapsen edunvalvonnasta annettua lakia, muuta lainsäädäntöä, edellä mainittujen lakien perusteella annettua asetusta, muutoin epäasianmukaisesti tai vastoin lapsen edunvalvonnan laatukriteereitä tai erikseen rikosasioihin ja lastensuojeluasioihin määritellyjä tapaohjeita. Lapsen edunvalvontalautakunta tekisi ratkaisun em. valvontailmoituksesta, johon olisi oikeus hakea muutosta (alaluku 3.1.12).

Sosiaali- ja terveysministeriö määrittäisi yhteistyöalueiden velvoitteet valtakunnallisesti, hyvinvointialueiden velvoitteet alueellisen koordinaation järjestämisessä sekä yhteistyöalueiden, hyvinvointialueiden ja OT-keskusten aseman toisiinsa nähden siten kuin alaluvussa 3.1.5 selostetaan. Valtakunnallisen koordinaation tueksi perustettaisiin sosiaali- ja terveysministeriön alle suunnitelmassa ehdotettu *Lapsen edunvalvontalautakunta*. Lapsen edunvalvontalautakunnan tehtävien suhde suhteessa yhteistyöalueen valtakunnalliseen koordinointiin tulisi määritellä tarkasti. Lapsen edunvalvontalautakunnan tehtävät keskittyisivät tässä rakenteessa perustellusti lapsen edunvalvojien toimintaan, sen ohjaamiseen ja valvontaan.

Valtioneuvoston oikeuskansleri tai Eduskunnan oikeusasiamies määritettäisiin valvomaan Lapsen edunvalvontalautakunnan toimintaa (samoin kuin edellä todettiin lapsen edunvalvojina toimivien osalta) siten kuin yleisestä laillisuusvalvonnasta tämän tyyppisissä tilanteissa määritetään. Tätä yleistä laillisuusvalvontaa käsitellään yksityiskohtaisesti suunnitelman alaluvussa 3.1.12.

Lapsen edunvalvontalautakunnan edustajien asettaminen tulisi määrittää laissa riittävän tarkasti, jotta lautakunnan kokoonpanolla voidaan varmistaa lapsen oikeuksien toteutuminen. Edustuksen riittävällä laajuudella pystytään varmistamaan lautakunnan riittävä asiantuntijuus erilaisia asioita lautakunnassa käsiteltäessä. Lautakunta voisi muodostua seuraavista edustajista:

- Lapsen edunvalvontalautakunnan puheenjohtajana toimisi sosiaali- ja terveysministeriön edustaja, ministeriön vastuualuejaon mukaisesti. (Yksi edustaja, pysyvä puheenjohtajuustehtävä.)
- Oikeusministeriön, sisäministeriön ja valtiovarainministeriön edustajat pysyvinä jäseninä, koska lapsen edunvalvonnalla on liittymäpintoja useiden ministeriöiden alueelle. (Kolme edustajaa, pysyvät jäsenet.)
- Lapsiasiavaltuutetun toimiston edustaja pysyvänä jäsenenä lapsen edun ja oikeuksien toteuttamisen näkökulman varmistamiseksi. (Yksi edustaja, pysyvä jäsen.)
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen edustaja pysyvänä jäsenenä lapsen oikeuksien kehittämisen näkökulmasta. (Yksi edustaja, pysyvä jäsen.)
- Poliisihallituksen edustaja pysyvänä jäsenenä rikosasioiden kehittämiseksi lapsen edunvalvojan toiminnassa. (Yksi edustaja, pysyvä jäsen.)
- Sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistyöalueen (YTA-alue) edustaja valtakunnallisen koordinaation edustajana. (Yksi edustaja, pysyvä jäsen.)
- Lapsen edunvalvonnan alueellisen koordinaation edustaja määräaikaisesti, tiedon kulun varmistamiseksi Lapsen edunvalvontalautakunnan ja hyvinvointialueiden välillä, mutta myös hyvinvointialueiden kesken. (Yksi edustaja, kolmen vuoden kierrolla.)
- Rikosasioiden paikallistason toiminnan edustaminen määräaikaisesti poliisiyksiköistä. (Yksi edustaja, kolmen vuoden kierrolla.)
- Lapsen edunvalvojien edustus määräaikaisena henkilön toimiessa lapsen edunvalvojana rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa. (Kaksi edustajaa, molemmat kolmen vuoden kierrolla.)
- Oikeudenkäyntiavustajana Tandem-mallilla toimiva edustaja määräaikaisesti. (Yksi edustaja, kolmen vuoden kierrolla.)
- Asiantuntijat oikeuspsykologiasta, lapsen edunvalvonnasta rikosasioissa, lastensuojeluasioissa ja taloudellisissa kysymyksissä sekä vähemmistöryhmien oikeuksien toteutumisessa. (Yhteensä viisi edustajaa, pysyviä asiantuntijajäseniä.)

Lapsen edunvalvontalautakunnassa olisi edellä kerrotulla tavalla toteutettuna puheenjohtaja sekä kaksitoista pysyvää jäsentä ja viisi vaihtuvaa jäsentä eli yhteensä 18 jäsentä. Varsinaisilla jäsenillä tulisi tarpeen mukaan olla myös varajäsen määriteltynä.

Lapsen edunvalvontalautakunnan työskentelyä varten tarvitaan henkilö, joka valmistelee asiat lautakunnan ratkaistavaksi ja huolehtii ratkaisujen valmistelusta lopulliseen muotoonsa sekä niiden tiedottamisesta ja muista tähän liittyvistä tehtävistä.

3.1.5. Valtakunnallinen koordinaatorakenne ja lapsen edunvalvontatoiminta

Lainsäädännön muutostarve: Suunnitelmassa ehdotetaan lapsen oikeuksien turvaamiseksi valtakunnallisen koordinaatorakenteen ottamista käyttöön. Vain siten lapsen edunvalvonnan käytännön toteuttaminen lapsen oikeudet varmistavalla tavalla on mahdollista. Valtakunnallisesta koordinaatorakenteesta voidaan säätää uudessa ehdotetussa laissa lapsen edunvalvonnasta.

Valtakunnallinen koordinaatorakenne on perusteltua asettaa soteuudistuksessa ja laissa sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä (621/2021, sote-järjestämislaki) vahvistettujen sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistyöalueiden vastuulle tai vaihtoehtoisesti keskitetyksi jollekin niistä. Vastuu lapsen edunvalvonnan valtakunnallisesta koordinoinnista ja sen järjestämisen tavasta kuuluu selkeästi tälle sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistyöaluetasolle (YTA-tasolle). Yhteistyöalueet rakentuvat yliopistollisen sairaanhoitopiirien alueiden pohjalta. Sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistyöalueita (YTA-alue) voidaan pitää perusteltuna vaihtoehtona lapsen edunvalvonnan valtakunnallisen koordinaation toteuttamisessa, jota koskeva yleinen sääntely voisi olla esimerkiksi seuraavanlainen:

Laki lapsen edunvalvonnasta

Luku – Lapsen edunvalvonnan koordinaatorakenne

§ Valtakunnallinen koordinaatio

Sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistyöalueet muodostavat [vaihtoehtoisesti: Keskitetyksi yksi erikseen mainittu sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistyöalue muodostaa] lapsen edunvalvonnan valtakunnallisen koordinaatorakenteen siten kuin sosiaali- ja terveysministeriön asetuksella tarkemmin säädetään.

Lapsen edunvalvonnan valtakunnallisessa koordinaatiossa määritetään lapsen edunvalvonnan toteuttamisesta valtakunnallisesti sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistyöalueitasolla ja alueellisesti hyvinvointialueilla koordinaatiota määrittävän lainsäädännön perusteella ja Lapsen edunvalvontalautakunnan ohjauksen mukaisesti.

Hyvinvointialueiden asema lastensuojelussa vuoden 2023 alusta lukien on samoin vahvistettu soteuudistuksessa (alaluku 1.4). Hyvinvointialueita voidaan pitää perusteltuna vaihtoehtona lapsen edunvalvonnan alueellisen koordinaation toteuttamisessa, jota tarkastellaan suunnitelman alaluvussa 3.1.6.

Lainsäädäntömuutosten perustelut

Lapsen edunvalvonnan koordinaatorakenteen tulisi toimia valtakunnallisesti ja siten, että yksi toimielin olisi vastuussa lapsen edunvalvonnan valtakunnallisen koordinaation toteuttamisesta sen ylimpänä tasona. Lapsen edunvalvonnan koordinaatorakenteen perustaminen valtakunnallisesti sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistyöalueille (yhteistyöalue tai YTA-alue) tai keskitetyksi yhdelle erikseen nimetylle yhteistyöalueelle on tarkoituksenmukaista.

Suunnitelman kommentointikierroksella THL on todennut, että sen näkökulmasta vastuu edunvalvonnan koordinoinnista kuuluu luontevimmin yhteistyöalueille (YTA-alueille) tai vaihtoehtoisesti keskitetyksi yhdelle yhteistyöalueelle. Käytännössä tämä voitaisiin THL:n mukaan toteuttaa myös siten, että yksittäisen yhteistyöalueen sisällä yksi hyvinvointialueista kantaisi sovitusti päävastuun toiminnan koordinaatiosta ko. yhteistyöalueella.

Sosiaali- ja terveysministeriö olisi perustellusti ylin lapsen edunvalvonnan valtakunnallisen koordinaation toteuttamista ja toteutumista valvova taho, koska valtakunnallisen koordinaatorakenteen määrittäminen kuuluu sosiaali- ja terveysministeriön alaan.

Sotejärjestämislaissa on määritelty hyvinvointialueiden järjestämisvastuulla olevien sosiaali- ja terveystalveluiden alueellisesta yhteensovittamisesta, kehittämisestä ja yhteistyöstä. Tätä toimintaa varten on määritelty viisi sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistyöaluetta.

Yhteistyöalueille on määritelty laajoja tehtäväalueita, kuten palvelutarpeiden ennakointi, harvinaiset tai erityisen vaativat tai laaja-alaista erityisosaamista edellyttävät palvelut, koulutus-, tutkimus- ja kehittämistoiminnan toteuttaminen, menetelmien käyttöönoton periaatteiden määrittely, tiedonhallinnan ja sähköisten palvelujen kehittäminen, häiriötilanteisiin ja poikkeusoloihin varautuminen sekä laajakantoiset investoinnit ja niitä koskevat sopimukset. Näistä tehtäväalueista määrätään yksityiskohtaisesti sote-järjestämislain 36 §:ssä.

Yhteistyöalueet rakentuvat nykyisten yliopistollisten sairaanhoitopiirien aluepohjalta. Yhteistyöalueiden sopimus pohjaisuus mahdollistaa YTA-alueiden rakentumisen vasta, kun hyvinvointialueet toimivat. Yhteistyöalueeseen kuuluvien hyvinvointialueiden on tehtävä yhteistyösopimus keskinäisestä työnjaosta, yhteistyöstä ja yhteensovittamisesta (sotejärjestämislaki 35 § ja 36 §).

Sopimusvelvoite koskee myös sote-palvelujen järjestämistä ja tuottamista tilanteissa, joita tarvitaan harvemmin tai ovat erityisen vaativia ja jotka siksi edellyttävät toistettavuutta tai laaja-alaista erityis-

osaamista riittävän taidon ja osaamisen saavuttamiseksi ja sen ylläpitämiseksi (sotejärjestämislaki 36.3 § 6 kohta). Yhteistyösopimuksessa voidaan sopia myös muusta työnjaosta, yhteistyöstä tai yhteensovittamisesta kuin laissa luetelluissa tehtävissä.

Sosiaali- ja terveystalvveluiden yhteistyöalueet jakautuvat valtakunnallisesti siten kuin kuviosta 11 ilmenee. Pohjois-Suomen yhteistyöalueelle kuuluvat Kainuun, Keski-Pohjanmaan, Lapin ja Pohjois-Pohjanmaan hyvinvointialueet. Itä-Suomen yhteistyöalueelle kuuluvat Etelä-Savon, Keski-Suomen, Pohjois-Karjalan ja Pohjois-Savon hyvinvointialueet. Sisä-Suomen yhteistyöalueelle kuuluvat Etelä-Pohjanmaan, Kanta-Hämeen ja Pirkanmaan hyvinvointialueet. Länsi-Suomen hyvinvointialueelle kuuluvat Pohjanmaan, Satakunnan ja Varsinais-Suomen hyvinvointialueet. Etelä-Suomen yhteistyöalueelle kuuluvat Etelä-Karjalan, Helsingin, Itä-Uudenmaan, Keski-Uudenmaan, Kymenlaakson, Länsi-Uudenmaan, Päijät-Hämeen hyvinvointialueet sekä Vantaan ja Keravan hyvinvointialue. Kunkin hyvinvointialueen sisällä sijaitsee yliopistollinen sairaala, mikä omalta osaltaan parantaa toimintojen ja palvelujen yhdenmukaisuuden varmistamista.

Yhteistyöalueista koskevasta kuviosta 11 voidaan havainnollisesti nähdä yhteistyöalueiden rakentuminen suhteessa hyvinvointialueisiin ja yliopistollisiin sairaaloihin nähden valtakunnallisesti.

Yhteistyöalueet

Pohjois-Suomen yhteistyöalue

- Kainuun hyvinvointialue
- Keski-Pohjanmaan hyvinvointialue
- Lapin hyvinvointialue
- Pohjois-Pohjanmaan hyvinvointialue (yliopistollinen sairaala)

Itä-Suomen yhteistyöalue

- Etelä-Savon hyvinvointialue
- Keski-Suomen hyvinvointialue
- Pohjois-Karjalan hyvinvointialue
- Pohjois-Savon hyvinvointialue (yliopistollinen sairaala)

Sisä-Suomen yhteistyöalue

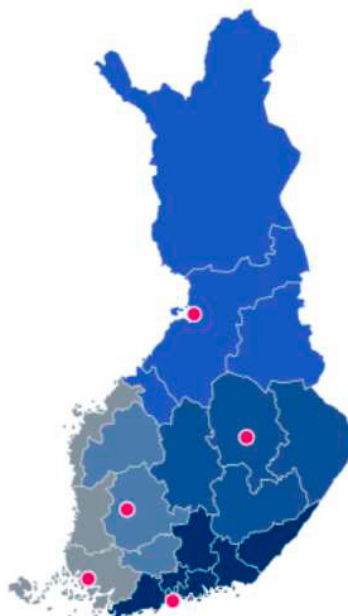
- Etelä-Pohjanmaan hyvinvointialue
- Kanta-Hämeen hyvinvointialue
- Pirkanmaan hyvinvointialue (yliopistollinen sairaala)

Länsi-Suomen yhteistyöalue

- Pohjanmaan hyvinvointialue
- Satakunnan hyvinvointialue
- Varsinais-Suomen hyvinvointialue (yliopistollinen sairaala)

Etelä-Suomen yhteistyöalue

- Etelä-Karjalan hyvinvointialue
- Helsinki
- HUS (yliopistollinen sairaala)
- Itä-Uudenmaan hyvinvointialue
- Keski-Uudenmaan hyvinvointialue
- Kymenlaakson hyvinvointialue
- Länsi-Uudenmaan hyvinvointialue
- Päijät-Hämeen hyvinvointialue
- Vantaan ja Keravan hyvinvointialue



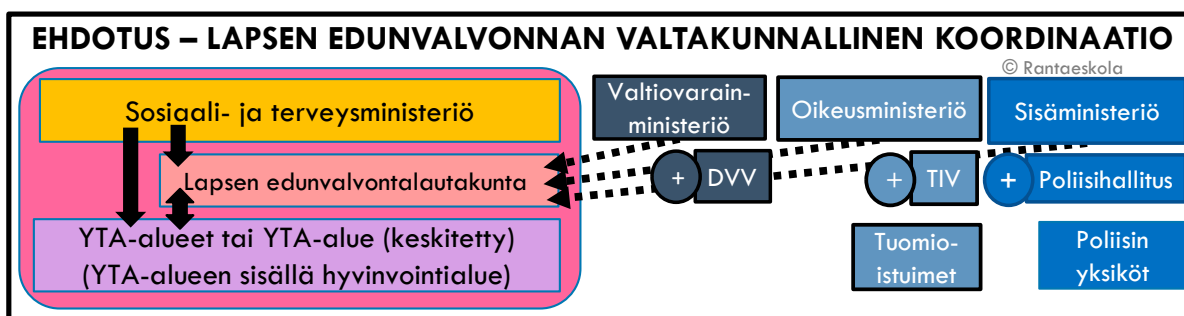
Kuvio 11. Sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistyöalueet soteuudistuksessa.¹²⁰

¹²⁰ Verkkosivut: Sote-uudistus ja yhteistyöalueet.

Lapsen edunvalvonnan valtakunnallisessa koordinoinnissa yhteistyöalueiden, hyvinvointialueiden ja rakentuvien OT-keskusten asema ja suhde toisiinsa sekä suhteessa suunnitelmassa ehdotettuun Lapsen edunvalvontalautakuntaan tulisi määritellä lainsäädännöllisesti. Hyvinvointialueille asetettu velvoite järjestää lapsen edunvalvonnan alueellinen koordinaatio rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa olisi näin rakennettuna luontevaa. Yhteistyöalueen päätettäväksi tulisi, miten yksittäisten hyvinvointialueen alueellinen koordinaatio järjestetään; yksin vai yhdessä toisen/toisten hyvinvointialueen(-eiden) kanssa vai yhteistyöaluetasoisesti. Tulevien hyvinvointialueiden koko vaihtelee väestöllisesti paljon. Pienimmät alueista ovat alle 100 000 asukkaan alueita ja suurimmat ovat yli 400 000 asukkaan alueita.

Lapsen edunvalvonnan yhdenmukaisen toiminnan varmistamiseksi tarvittaisiin laajempi valtakunnallinen lapsen edunvalvonnan verkostomainen rakenne, jonka avulla kaikki lapsen edunvalvonnan kanssa työskentelevät saisivat tietoa toimivista käytännöistä lapsen edunvalvonnassa. Ehdotettuun valtakunnalliseen lapsen edunvalvonnan koordinaatorakenteeseen liittyy olennaisella tavalla lapsen edunvalvonnan alueellinen koordinaatio (alaluku 3.1.6). Näissä alueellisen koordinaation tehtävissä huomioitaisiin myös lapsen edunvalvonta taloudellisissa asioissa sikäli, kun lapsen taloudellisella edunvalvonnalla on liittymäpinta rikosasiaan ja/tai lastensuojeluasiaan.

Keskitetyn valtakunnallisen ja toisaalta alueellisen toiminnan koordinaation etuina tuotiin esille mahdollisuus vahvistaa lapsen edunvalvontaan liittyvää osaamista ja jakaa osaamista yli maakuntarajojen eli tulevaisuudessa yli yhteistyöaluerajojen. Koulutuksen ym. koordinaation lisääminen näyttäytyy lapsen oikeuksien vahvistumisena. Kuviossa 12 on ehdotus valtakunnalliseksi koordinaatorakenteeksi sen ylärakenteeksi. Myöhemmin kuvioon 12 yhdistyy toimintatasona myös lapsen edunvalvonnan alueellinen koordinaatio kuviossa 14.



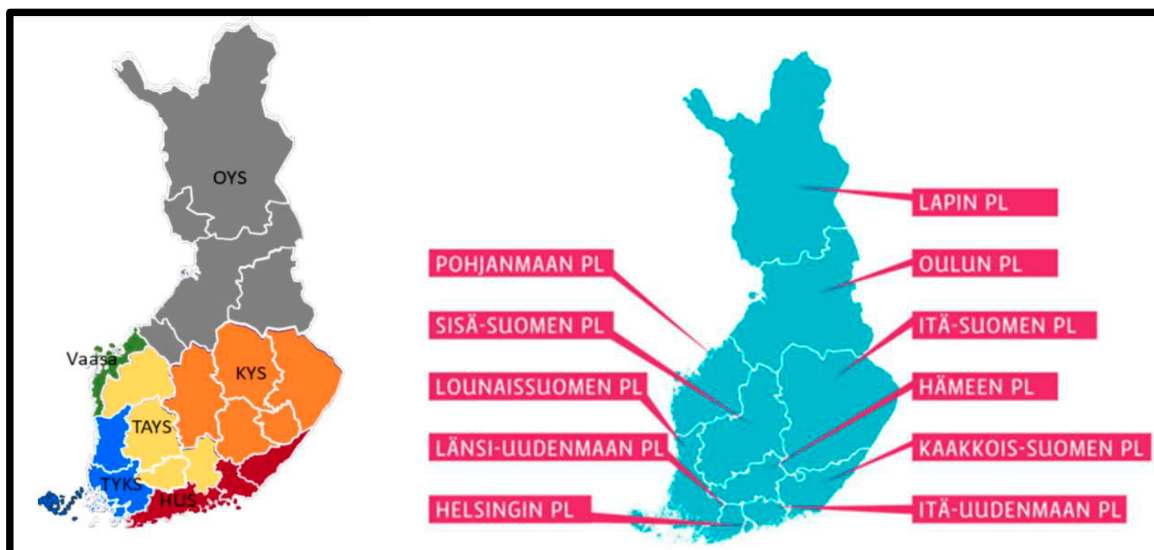
Kuvio 12. Ehdotus valtakunnallisesta koordinaatorakenteesta sosiaali- ja terveysministeriön alaisuudessa.

Valtakunnallisen ja alueellisen lapsen edunvalvonnan koordinaation moninaisia etuja tuotiin selvitystyössä esille (alaluku 2.3.9). Sellaisina mainittiin esimerkiksi lapsen edunvalvonnan yhdenmukaisten käytäntöjen kehittyminen, lasten kohtelemisen yhdenvertaisesti asuinpaikasta riippumatta sekä lapsen edunvalvojana työskentelevien tukirakenteen, kuten konsultaatiomahdollisuus, työnohjaus ja säännönmukainen koulutus. Selvityksessä korostettiin siis lapsen edunvalvonnan valtakunnallisen ja alueellisen koordinaation merkitystä ja toimivuutta lapsen oikeuksien toteutumiseksi.

Valtakunnallisen koordinaatorakenteen sitominen alueen väestöpohjaan voisi olla perusteltua, yhteistyöalueiden ja hyvinvointialueiden valtakunnallista rakennetta määritettäessä. Silloin käytännössä samalla ratkaistaan, miten alueellinen koordinaatorakenne toteutetaan. Esimerkiksi Kaakkois-Suomessa toiminnassa oleva alueellinen koordinaatio käsittää väestöpohjaltaan 300 000 asukkaan alueen. Ko. alueen alueellinen koordinaatio muodostuu tulevan Etelä-Karjalan hyvinvointialueen (Eksote) ja tulevan Kymenlaakson hyvinvointialueen (Kymsote) alueista. Toiminta on perusteltua ja kokoluokaltaan toimiva yhden alueellisen koordinaattorin toiminnalle, kun tehtävään määritetään 50 % henkilötöyvuotta. Toisaalta alueellisten koordinaattorien keskinäinen sijaistus tehtävien asianmukaisen

hoitamisen kannalta pitäisi varmistaa. Jos alueellinen koordinaatio perustuisi laajemmalle väestöpohjalle, sijaisuudet voidaan hoitaa tarkoituksenmukaisella tavalla. Tässä ajattelussa tulevien sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistyöalueiden (YTA-alue) muodostamia toiminta-alueita valtakunnallisesti on perusteltua hyödyntää.

Hyvinvointialueet on esitelty suunnitelman alaluvussa 1.4. Hyvinvointialueet ja yliopistolliset sairaalat ilmenevät myös edellä olleesta kuviosta 12. Seuraavasta kuviosta 13 voidaan nähdä valtakunnallisesti sairaanhoitopiirien ja Lasten oikeuspsykiatrian yksiköiden rajojen yhtenevyys poliisilaitosten rajoihin nähden.



Kuvio 13. Sairaanhoitopiirit (erityisvastuualueet) ja Lasten oikeuspsykiatrian yksiköt¹²¹ vasemmalla ja poliisiyksiköt¹²² oikealla.

Hyvinvointialueiden maakunnalliset rajat ovat yhteneväiset tällä hetkellä olemassa olevien sairaanhoitopiirien ja erityisvastuualueiden sekä niissä toimivien Lasten oikeuspsykiatrian yksiköiden kanssa. Näiden yksiköiden rajoissa on yhtenevyyttä toisaalta poliisilaitosten rajoihin nähden mutta myös laajempien yhteistyöalueiden (YTA-alueet) kanssa. Siltä osin kuin mainitut alueet eivät ole täysin yhteneviä, toimintojen tarkoituksenmukainen toteuttaminen erikseen sopimalla ei välttämättä olisi kovin haastavaa. Tästä näkökulmasta sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistyöalueiden (YTA-alue) tason vastuu lapsen edunvalvonnan valtakunnallisesta koordinoinnista on perusteltu.

Olemassa olevien rakenteiden hyödyntämisellä voidaan vähentää resurssitarvetta, ettei valtakunnallisen koordinaation toteuttamiseksi tarvita jotakin täysin uutta toimintoa. Valtakunnallisessa koordinaation toteuttamisessa olisi välttämätöntä pohtia onko alueellisen koordinaation yhdistäminen johonkin muuhun lasta koskevaan toimintoon tarkoituksenmukainen vaihtoehto. Esimerkiksi perusteltua voisi olla, että alueellinen koordinaatio yhdistettäisiin tällä hetkellä rakenteilla olevien OT-keskusten toimintaan. OT-keskuksen toiminnan tavoitteena on vastata monialaisesti haasteellisiin lasten ja nuorten terveyden, kehityksen ja sosiaalisen ympäristön ongelmiin, joihin lapsen edunvalvonnan tilanteet liittyvät niin rikosasioissa kuin lastensuojeluasioissa. Näitä kysymyksiä tarkastellaan yksityiskohtaisesti seuraavassa alaluvussa.

¹²¹ STM 32/2018, s. 16.

¹²² YLE uutiset 4.6.2013.

3.1.6. Alueellinen koordinaatio ja lapsen edunvalvonnan toteuttaminen

Lainsäädännön muutostarve: Ehdotetussa laissa lapsen edunvalvonnasta tulisi määrittää alueellisen koordinaatorakenteen ottaminen käyttöön. Laissa pitäisi määrittää omina lukuinaan eri viranomaisten tehtävät lapsen edunvalvonnan toteuttamisesta alueellisesti. Erityisesti pitäisi määritellä alueellisten toimijoiden suhde valtakunnalliseen koordinointiin (YTA-alue) ja Lapsen edunvalvontalautakunnan toimintaan. Lapsen edunvalvonnan alueellisen koordinaation yleiset periaatteet ja tehtävät pitäisi samoin määritellä. Vielä tarvittaisiin tarkentavaa sääntelyä lain perusteella annettavassa sosiaali- ja terveysministeriön asetuksessa alueellisen koordinaation toteuttamiseksi. Alueellista koordinaatorakennetta koskeva yleinen sääntely voisi olla esimerkiksi seuraavanlainen:

Laki lapsen edunvalvonnasta

Luku – Lapsen edunvalvonnan koordinaatorakenne

§ Alueellinen koordinaatio

Hyvinvointialueet vastaavat lapsen edunvalvonnan toteuttamisesta alueellisessa koordinaatorakenteessa siten kuin sosiaali- ja terveysministeriön asetuksella tarkemmin säädetään.

Lapsen edunvalvonnan alueellisessa koordinaatiossa huolehditaan lapsen edunvalvonnan toteuttamisesta rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa sekä niihin liittyvissä taloudellisissa asioissa yhdenmukaisesti ja laadukkaasti lapsen edun ja oikeuksien edellyttämällä tavalla siten kuin sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistyöalueen valtakunnallisella ohjauksella määritetään.

Hyvinvointialueen tai hyvinvointialueiden muodostamaa alueellista lapsen edunvalvonnan koordinaatiota johtaa tehtävään määrätty lapsen edunvalvonnan koordinaattori.

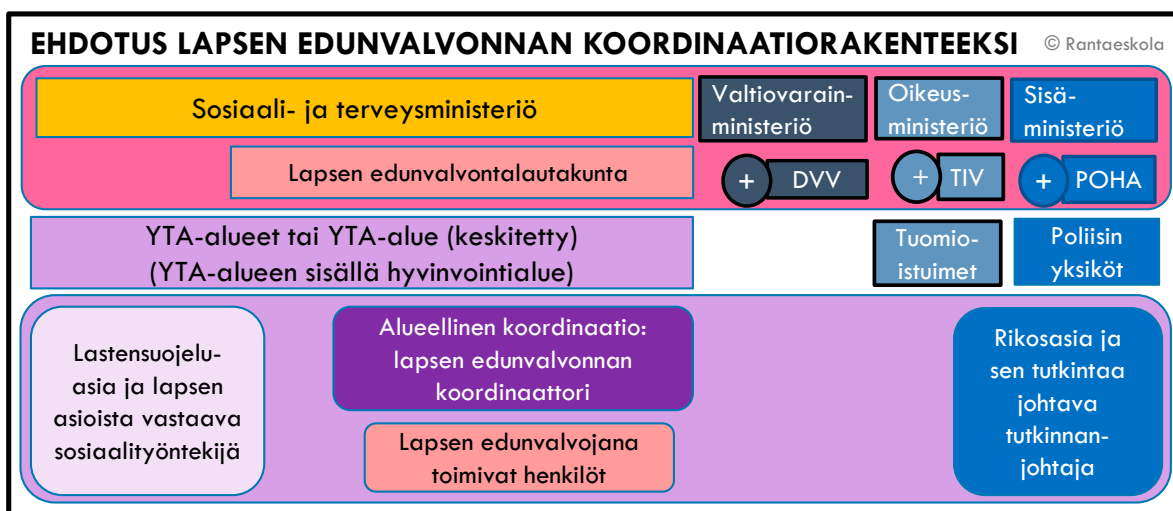
Lainsäädäntömuutosten perustelut

Lapsen edunvalvonnan onnistuminen laadullisesti ja valtakunnallisesti yhdenvertaisesti lapsen oikeuksien toteutumisen varmistavalla tavalla edellyttää uusia rakenteita. Tässä tarkoituksessa suunnitelmassa ehdotetaan alueellisen koordinaatorakenteen luomista lapsen edunvalvontaan edellä alaluvussa 3.1.5 ehdotetun valtakunnallisen koordinaatorakenteen lisäksi. Lapsen edunvalvonnan alueellisessa koordinaatiossa huolehdittaisiin siitä, että lapselle määrättäisiin häntä koskevassa yksittäisessä asiassa mahdollisimman hyvin lapsen edusta huolehtiva ja sitä toteuttamaan pyrkivä edunvalvoja. Suunnitelmassa ehdotetaan alueellisen koordinaation asettamista rikosasioiden ja lastensuojeluasioiden edunvalvontaan sekä lapsen taloudelliseen edunvalvontaan siltä osin kuin em. asioilla on liittymä lapsen edunvalvontaan.

Suunnitelman kommentointikierroksella THL on todennut, että sen näkökulmasta vastuu edunvalvonnan koordinoinnista kuuluu luontevimmin sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistyöalueille (YTA-alueille) tai vaihtoehtoisesti keskitetysti yhdelle yhteistyöalueelle. Käytännössä tämä voitaisiin THL:n näkemyksen toteuttaa myös siten, että yhteistyöalueen sisällä yksi hyvinvointialueista kantaisi sovitusti päävastuun toiminnan koordinaatiosta, kuten edellä alaluvussa 3.1.5 on todettu. THL:n rooli lapsen edunvalvojen kouluttamisessa, lapsen edunvalvojen toiminnan valvonnassa sekä lapsen edunvalvojarikasterin ylläpidossa toteutuisi Lapsen edunvalvontalautakunnan asiantuntijajäsenyyden kautta. Tällä hetkellä THL ylläpitää lastensuojelun ammattilaisille suunnattua Lastensuojelun käsikirjaa, jossa on perustiedot lapsen edunvalvonnasta lastensuojeluasioissa. Tämän käsikirjan kautta THL voi myös tulevaisuudessa osallistua lapsen edunvalvonnan kansalliseen ohjaukseen lastensuojeluasioissa yhdessä

yhteistyöalueen tai -alueiden kanssa. Edelleen THL on todennut kommenttikierroksella, että rikosasioihin tulisi kehittää vastaava Lapsen edunvalvonnan käsikirja rikosasioissa. Ylläpitovastuuta sellaisesta THL ei kuitenkaan voi ottaa.

Alueellisessa lasten edunvalvonnan koordinoinnissa hyvinvointialueiden ja yhteistyöalueiden (YTA-alueet) mutta myös osaamis- ja tukikeskusten (OT-keskukset) tehtävät määriteltäisiin lainsäädännöllisesti ja vielä suhteessa toisiinsa sekä suhteessa Lapsen edunvalvontalautakuntaan, kuten edellä valtakunnallisesta koordinaatiosta on todettu (alaluku 3.1.5). Samoin THL:n asema, rooli ja tehtävät lapsen edunvalvonnan koordinaatorakenteen osana ja suhteessa muihin alueellisiin toimijoihin pitäisi määrittää. Kuvioista 14. voi tutustua ehdotukseen alueellisesta lapsen edunvalvonnan koordinaatiosta yhdistettynä valtakunnalliseen koordinaatorakenteeseen.



Kuvio 14. Ehdotus lapsen edunvalvonnan koordinaatorakenteesta valtakunnallisesti ja alueellisesti.

Lapsen edunvalvonnan alueellisen koordinaation muodostaminen on asiantuntijoiden perusteella välttämätöntä. Tarve ilmeni erityisesti lastensuojeluviranomaisten haastattelussa ja lapsen edunvalvojien kyselyn vastauksissa. Lisäksi poliisi edellytti asiantuntijahaastattelussa ”yhtä paikkaa”, josta rikosasiaan saisi sopivan, pätevän ja lapsen kanssa toimimaan kykenevän henkilön lapsen edunvalvojaksi. Poliisi piti alueellista koordinaatiota toimivana ratkaisuna, samoin kuin käräjäoikeuden käräjätuomarit.

Alueellisesti toteutettua lapsen edunvalvonnan rakennetta ja toiminnan alueellista koordinaatiota pidettiin ehdottomina edellytyksinä, jotta lapsen edunvalvojatoimintaa voidaan tehostaa. Erityisen haastavana pidettiin erillisen lapsen edunvalvojina toimivien listan läpikäymistä ilman koordinaatiota ja listalla olevien ihmisten tavoittamista yksittäiseen lapsen edunvalvonta-asiaan määrittämistä varten. Näin totesivat hallinto-oikeuksien tuomarit, lastensuojeluviranomaiset ja poliisit, kun heitä asiantuntijoina haastateltiin. Näitä haasteita on selostettu alaluvussa 2.3.9. Asiantuntijuuden keskittäminen alueelliseen koordinaatioon lapsen edunvalvojan valinnassa nähtiin välttämättömänä. Tätä perusteltiin lapsen edunvalvonnan erityisyydellä näissä asioissa ja vaikutusten merkityksellisyydellä lapsen elämän kannalta. Seuraavaksi (sisennettynä) olevalla mallilla ”lista esitutkintaviranomaisella” ei voida turvata lapsen oikeuksien toteutumista.

Keskitetyn koordinaatiomallin vaihtoehtona esitettiin syyttäjien asiantuntijahaastattelussa rikosasioihin mallia ”lista esitutkintaviranomaisella”, jota ei siis voida pitää riittävänä. ”Lista”-mallissa lapsen edunvalvoja valitaan esitutkintaviranomaisen listasta, jossa olisivat tehtävään ilmoittautuneet alueen juristit. Mallissa ei ole huomioitu vaati-

musta lapsen edunvalvojan kyvystä toimia lapsen kanssa, eikä sillä voida varmistaa lapsen osallisuutta asiassa. Sen sijaan lapsen edunvalvojaksi ehdotettavat tulevat keskenään tasavertaisesti kohdelluiksi, jos henkilö valitaan ”seuraavana listalta”. Menettelyllä ei täytetä vaatimusta lapsen edunvalvojan sopivuuden harkitsemisesta suhteessa tiettyyn lapseen ja tiettyyn rikosasiaan. Näin lapsen edun mukainen edunvalvonta ei välttämättä toteudu tai sen toteutuminen on vähintäänkin sattumanvaraista. Näistä syistä ”lista”-mallia ei voida pitää tarkoituksenmukaisena eikä lapsen edun mukaisena.

Lapsen edunvalvonnan alueellisella koordinoinnilla voidaan tukea yleisemmin lasten oikeutta yhdenmukaiseen kohteluun. Silloin kaikilla lapsilla olisi tasavertaiset oikeudet ja mahdollisuus saada lapsen edunvalvoja kulloinkin käsiteltävään asiaan, mikäli lasta koskevan asian (rikosasia ja/tai lastensuojeluasia) käsittely edellyttää edunvalvojan määräämistä lapselle.

Alueellisen koordinoitumallin suurimpana etuna kaikkien toimijoiden kannalta on se, että kaikki tieto yksittäisestä edunvalvojasta olisi yhdessä ja samassa paikassa. Näin säästyisi huomattavasti rikosasiaa ja lastensuojeluasiaa käsittelevien resurssien, koska heidän ei tarvitsisi etsiä tietoa saatavilla olevista lapsen edunvalvojista, vaan se olisi alueelliselta koordinaattorilta saatavissa.

Koordinaatiomallissa yhteistyön tekeminen alueellisesti lapsen edunvalvontaan liittyvissä kysymyksissä on sujuvaa eri viranomaisten, toimijoiden ja lapsen edunvalvojien kesken. Samalla alueellinen koordinaatiomalli varmistaa lapsen edunvalvojina toimiville tukirakenteen lapsen edunvalvojan työhön. Alueellisessa koordinaatiomallissa ehdotetaan järjestettäväksi lapsen edunvalvojana toimiville myös työnohjaus. Lisäksi lapsen edunvalvonnan prosesseja voidaan alueellisesti kehittää muiden alueellisten toimijoiden kanssa. Jokaisen lapsen saamat edut korostuvat lapsen edunvalvonnan alueellisessa koordinoinnissa, kuten seuraavasta kuvioista 15 ilmenee.



Kuvio 15. Alueellisen koordinaation edut lapsen edunvalvonnassa lapsen näkökulmasta.¹²³

¹²³ Kuviossa on käytetty lapsen kuvia, jotka on julkaistu verkkosivulla ilmaiset kuvat pixabay.com.

Alueellisen koordinaation toiminnan muoto ja alueellisen koordinaattorin tehtävät tulisi määrittää laissa. Sellaisia olisivat esimerkiksi:

- Alueellisten yhteistyörakenteiden luominen viranomaisten ja muiden toimijoiden kanssa.
- Alueellisten prosessien kehittäminen muiden viranomaisten ja muiden tahojen kanssa sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistyöalueen ja Lapsen edunvalvontalautakunnan edellyttämällä tavalla.
- Sopivan ja lapsen edun mukaisen lapsen edunvalvojan nimeäminen rikosasiaan ja/tai lastensuojeluasiaan, asiaa koskevien pyyntöjen perusteella.
- Alueellisen koulutuksen järjestäminen sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistyöalueen ja Lapsen edunvalvontalautakunnan ohjauksen mukaisesti.
- Raportointivelvollisuus alueella toteutuneista lapsen edunvalvonnoista Lapsen edunvalvontalautakunnalle.
- Lapsen edunvalvontaan liittyvien toimintojen kehittäminen alueellisesti korkean asiantuntemuksen perusteella.
- Konsultaatioapu lapsen edunvalvontaan liittyvissä tilanteissa lapsen edunvalvojille ja viranomaisille.
- Tuki- ja verkostorakenteiden luominen alueella toimiville lapsen edunvalvojille.
- Muut sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistyöalueen ja Lapsen edunvalvontalautakunnan asettamat tehtävät.

Lapsen edunvalvonnan alueellisella koordinaattorilla tulisi olla oikeus lapsen edunvalvoja-rekisteriin ja väestötietojärjestelmän tietoihin (alaluku 3.1.3), joiden käyttämistä ja eri tahojen oikeutta tietoihin käsitellään yksityiskohtaisemmin myöhemmin (alaluku 3.1.9). Kysymys liittyy myös lapsen edunvalvojina toimivien reaaliaikaiseen valvontaan (alaluku 3.1.10).

Lapsen edunvalvontaa edellyttävissä tilanteissa on paljon erityiskysymyksiä, joita pitää käsitellä lapsen edunvalvonnan aikana. Samalla lapsen edunvalvojilla ja muilla lapsen edunvalvontaan liittyvillä toimijoilla on mahdollisuus konsultoida alueellista koordinaattoria lapsen edunvalvontaan liittyvissä erityiskysymyksissä. Edellytyksenä voidaan pitää, että alueellisena koordinaattorina toimivalla on asiantuntemusta erityiskysymysten hoitamiseen. Tämä voidaan varmistaa siten, että alueellisena koordinaattorina toimivalla on tehtävän edellyttämä koulutus ja erityisasiantuntemus.

3.1.7. Lapsen edunvalvontaan liittyvät koulutukset

Lainsäädännön muutostarpeet: Lapsen edunvalvojana toimivan osaaminen voidaan varmistaa vain riittävän laadukkaalla ja yhdenmukaisella koulutuksella. Lapsen edunvalvontalautakunnan tehtäväksi on välttämätöntä määrittää koulutuksen keskeisestä sisällöstä päättäminen. Lapsen edunvalvojana toimivan osaaminen voidaan varmistaa sääntelyllä lapsen edunvalvojatutkinnon suorittamisesta ja sitä edeltävästä lapsen edunvalvojakoulutuksesta (ns. *lapsen edunvalvojan peruskoulutus*). Laissa tulisi määrittellä, kuinka pitkään lapsen edunvalvojan peruskoulutuksen jälkeen lapsen edunvalvojatutkinto on voimassa. Lapsen edunvalvojatutkintoa ja lapsen edunvalvojakoulutusta koskeva yleinen sääntely voisi olla esimerkiksi seuraavanlainen:

Laki lapsen edunvalvonnasta

Luku – Lapsen edunvalvojakoulutus

§ Lapsen edunvalvojana toimivalta vaadittava koulutus

Lapsen edunvalvontalautakunta määrittää osaamista koskevat vaatimukset, jotka lapsen edunvalvojana toimivalle asetetaan ja hyväksyy koulutuksen tarjoajan erillisen hakemuksen perusteella toteuttamaan lapsen edunvalvojan koulutusta.

§ Lapsen edunvalvojakoulutus

Lapsen edunvalvontalautakunta hyväksyy hakemuksesta ne koulutusorganisaatiot, jotka voivat toteuttaa koulutusohjelmassaan Lapsen edunvalvontalautakunnan määrittämää lapsen edunvalvojakoulutusta. Samalla määritetään ehdot koulutuksen suorittamiselle hyväksytysti, ja menettely, jos opiskelijan suoritus hylätään.

Hyväksytysti suoritettun lapsen edunvalvojakoulutuksen jälkeen henkilö voi ilmoittautua suorittamaan lapsen edunvalvojatutkintoa tässä laissa säädetyllä tavalla.

§ Lapsen edunvalvojatutkinto

Lapsen edunvalvontalautakunta määrittää lapsen edunvalvojatutkinnon toteuttamisesta ja suorittamistavasta. Lapsen edunvalvojatutkinnon hyväksytyllä suorittamisella voidaan varmistaa lapsen edunvalvojana toimivien henkilöiden toiminnan korkea laatu.

Hyväksytysti lapsen edunvalvojatutkinnon suorittanut voi päästä hakemuksesta lapsen edunvalvojurekisteriin, jos hän täyttää laissa säädetyt edellytykset lapsen edunvalvojurekisteriin pääsemisestä. Lapsen edunvalvojurekisteriin pääseminen edellyttää Lapsen edunvalvojalautakunnan myönteistä päätöstä. Kielteisestä ratkaisusta saa valittaa Helsingin hovioikeudelle siten kuin siitä erikseen säädetään.

Hyväksytysti suoritettu lapsen edunvalvojatutkinto on voimassa tutkinnon suorittamista seuraavan vuoden alusta viiden vuoden ajan. Lapsen edunvalvojana toimiva voi varmistaa tutkinnon pysymisen voimassa suorittamalla Lapsen edunvalvontalautakunnan määrittämän kouluttautumisolueen (lapsen edunvalvojan täydennyskoulutus).

§ Lapsen edunvalvonnan alueellisen koordinaattorin koulutus

Lapsen edunvalvonnan alueellisen koordinaattorin tulee suorittaa vastaava koulutus kuin lapsen edunvalvojana toimivalta edellytetään. Lisäksi lapsen edunvalvonnan alueellisen koordinaattorin tulee suorittaa tähän tehtävään tarkoitettu erityinen koulutus siten kuin Lapsen edunvalvontalautakunta erikseen määrittää.

§ Lapsen edunvalvonnan alueellisen koordinaation oikeudellisen tuen järjestäminen

Alueelliset koordinaattorien tehtäviin kuuluu konsultaation antaminen ja lapsen edunvalvojina toimivien ohjaaminen. Sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistyöalueilla on varmistettava, että hyvinvointialueilla toimivilla lapsen edunvalvonnan alueellisilla koordinaattoreilla on käytettävissään riittävä oikeudellisten asioiden tuki.

§ Oikeus asetuksen antamiseen

Koulutuksen toteuttamisen yksityiskohdista, koulutuksesta perittävistä kustannuksista ja muista koulutuksen järjestämiseen liittyvistä perusteista voidaan määrätä tämän lain perusteella annettavassa sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön asetuksessa.

Lainsäädäntömuutosten perustelut

Selvitystyössä ilmeni, ettei lapsen edunvalvontaa koskevaa koulutusta ole saatavilla riittävästi eri ammattilaisille, eikä sitä toteuteta riittävästi eri alueilla. Toisaalta lastensuojelutyötaustan vaatimus lapsen edunvalvojan taustaosaamisena rajaa mahdollisuuksia toteuttaa lapsen edunvalvojan koulutusta.

Lapsen edunvalvonnan laadun varmistaminen on lähtökohta rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa. Riittävän laadukasta lapsen edunvalvontaa voidaan tarjota vain, jos osaavia lapsen edunvalvojia on saatavilla ja vielä riittävästi molempien asioiden käsittelyyn. Riittävä lapsen edunvalvojan osaamisen taso voidaan saavuttaa vain määrittämällä sitä koskevan koulutuksen taso riittävän korkealle. Se osaltaan mahdollistaa henkilön pääsyn lapsen edunvalvojakisteriin (alaluku 3.1.8).

Lapsen edunvalvojakoulutusta tarjoavien tahojen määrittämistä valtakunnallisella tasolla on pidetty tarpeellisenä. Lapsen edunvalvojakoulutusta on järjestetty aiemmin yliopistossa ja ammattikorkeakoulussa. Taustaltaan tällaiset organisaatiot ovat koulutuksen sisällön ja palautteen perusteella soveltuvia järjestämään lapsen edunvalvontaan liittyviä koulutuksia. Selvityksen perusteella ei siis voida nähdä estettä sille, etteikö lapsen edunvalvontaa koskevaa koulutusta voida järjestää edelleen eri ammattikorkeakouluissa tai yliopistoissa taikka muissa oppilaitoksissa.

Sen sijaan lapsen edunvalvojakoulutuksen sisällyttäminen laajasti ammattikorkeakoulujen tutkintovaatimuksiin ei ole selvitystyön perusteella mahdollista. Lapsen edunvalvojana toimimisen erityispiirteiden vuoksi aihepiirin teemojen sisällyttämistä ylipäätään useamman olemassa olevan ammattikorkeakoulututkinnon tutkintovaatimuksiin ei voida pitää tarkoituksenmukaisena. Tätä johtopäätöstä tukee myös se, että aikaisemmin Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulussa (XAMK) tarjottiin lapsen edunvalvontaa koskevaa koulutusta osana ylempään korkeakoulututkinnon suorittamista, mutta vuonna 2018 tästä toteutustavasta luovuttiin.

Lapsen edunvalvonnan koulutuksen toteutusmallin esittäminen ja ratkaiseminen kovin yksityiskohtaisesti on haastavaa tämän suunnitelman puitteissa. Se ei ole myöskään tarkoituksenmukaista, koska koulutuksen toteuttamistapa riippuu siitä, millaiset kriteerit lapsen edunvalvojana toimivalle asetetaan.

Lapsen edunvalvontalautakunnalla olisi suunnitelmassa ehdotetulla tavalla kokonaisvastuu lapsen edunvalvonnan koulutuksen toteuttamisen varmistamisesta ja koulutuksen organisoinnin toteuttamisesta. Suunnitelmassa ei kuitenkaan ehdoteta, että Lapsen edunvalvontalautakunta huolehtisi itse koulutuksen toteuttamisesta.

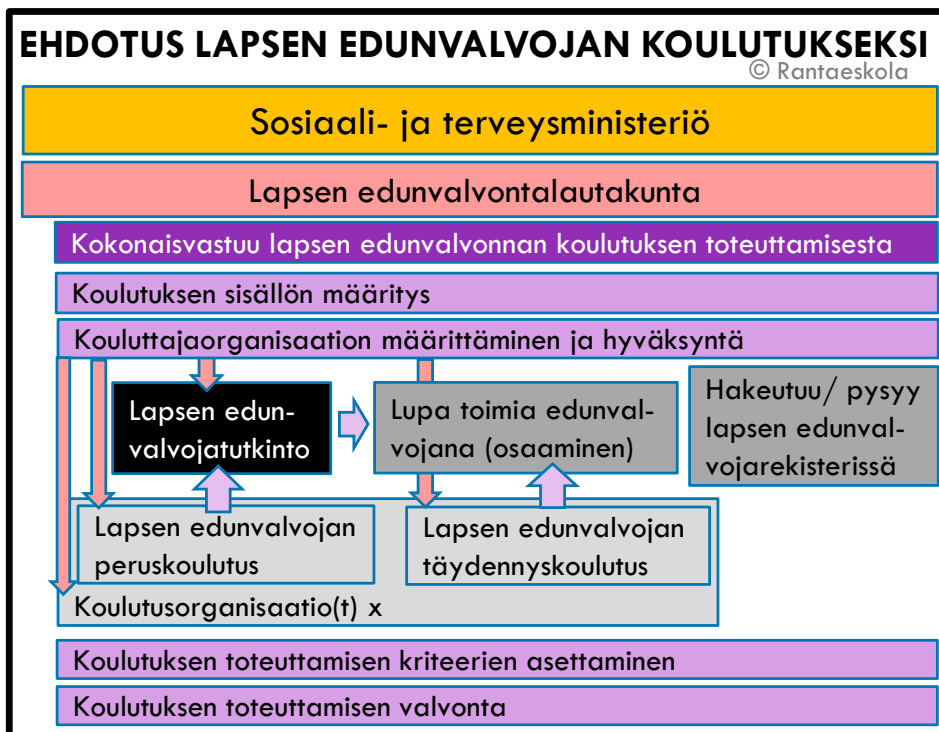
Selvityksen perusteella on ilmeistä, että vain lapsen edunvalvontaan liittyvän koulutusten tarjonnan lisäämisellä voidaan varmistaa lapsen edunvalvojen yhdenvertainen saatavuus. Lisäksi selvityksen perusteella on todettavissa yksimielinen vaatimus siitä, että lapsen edunvalvojana toimimiselle pitää asettaa koulutuksellisesti yhteneväiset vaatimukset. Vain siten voidaan varmistaa lapsen edunvalvojen riittävä osaamisen taso valtakunnallisesti.

Opettamiseen erikoistuneet tahot voisivat toteuttaa Lapsen edunvalvontalautakunnan toimeksiannosta ja sen alaisuudessa lapsen edunvalvojakoulutusta ja lapsen edunvalvojatutkinnon suorittamiseen liittyvät toimenpiteet. Lapsen edunvalvojan peruskoulutuksen ja lapsen edunvalvojatutkinnon eriyttäminen eri tahojen vastuulle on kuitenkin perusteltua, jotta osaamisen taso määritellään yhdenmukaisesti.

Lapsen edunvalvonnan suunnitelmassa ehdotetaan lapsen edunvalvojakoulutuksen rakenteen vakinaistamista ja akkreditointiprosessia koulutuksen tason varmistamiseksi. Lapsen edunvalvojakoulutus on jaettavissa kolmeen osaan siten kuin kuvioista 16 ilmenee.

Lapsen edunvalvojan peruskoulutuksen (1 osio) ja lapsen edunvalvojatutkinnon (2 osio) suorittamisen jälkeen henkilö voi hakeutua lapsen edunvalvojarekisteriin, jos muut edellytykset rekisteriin pääsemiselle ovat olemassa ja myönteisessä tilanteessa ryhtyä toimimaan lapsen edunvalvojana (alaluku 3.1.8). Lapsen edunvalvojana toimimisen aloittamisen jälkeen lapsen edunvalvojana toimivalla on velvollisuus osallistua lapsen edunvalvontaa koskevaan täydennyskoulutukseen (3 osio), jotta henkilöllä on oikeus pysyä lapsen edunvalvojarekisterissä.

Lapsen edunvalvonnan alueellisen koordinaattorin koulutusvaatimukseen on perusteltua asettaa poikkeus. Koordinaattorin tehtävät edellyttävät laajempaa osaamista kuin lapsen edunvalvojana toimivalta edellytetään. Alueellisen koordinaattorin tulee ensinnäkin suorittaa lapsen edunvalvojan peruskoulutus ja lapsen edunvalvojatutkinto. Näiden lisäksi alueellisella koordinaattorilla tulee olla koordinaattorina toimimiseen liittyvä Lapsen edunvalvontalautakunnan määrittelemä osaaminen.



Kuvio 16. Ehdotus lapsen edunvalvojan koulutuksen rakenteeksi.

Lapsen edunvalvontalautakunnan tehtävänä olisi hyväksyä lapsen edunvalvojan peruskoulutuksen sisältö, jolloin koulutuksesta muodostuu akkreditoitu koulutus. Vaaditun sisällön mukaista koulutusta tarjoaa(-vat) koulutusorganisaatio(t), jonka/jotka Lapsen edunvalvontalautakunta hyväksyisi koulutusta tarjoaviksi tahoiksi ko. koulutusorganisaation hakemuksesta.

Suunnitelmassa ei ole voitu ehdottaa, että Lapsen edunvalvontalautakunta järjestäisi koulutusta itse, koska lautakunnalla on sellaisia valvonnallisia tehtäviä, jotka voisivat aiheuttaa ristiriitatilanteen koulutuksen laatimista koskevan tehtävän kanssa. Esimerkiksi koulutuksen valvontaan liittyvien kysymysten tai lapsen edunvalvojatutkintoa koskevan oikaisupyynnön käsittelemisessä voisi syntyä esteellisyyshaasteita, jos koulutusta olisi järjestämässä Lapsen edunvalvontalautakunta tai siihen kuuluvat henkilöt. Samoin koulutuksen suorittamisesta hylätyllä henkilöllä pitää olla mahdollisuus valittaa (kannella) koulutussuorituksen hylkäämisestä. Vaikka tällaisia tapauksia ei oletettavasti olisi koulutus-

organisaation itsenäisen toiminnan perusteella paljoo, sellaisen asian käsittelevänä tahona olisi perustellusti Lapsen edunvalvontalautakunta.

Lapsen edunvalvojan peruskoulutuksen, lapsen edunvalvojatutkinnon ja lapsen edunvalvojan täydennyskoulutuksen yksityiskohtainen suunnittelu edellyttäisi aihepiirin asiantuntijoiden tarkkaa keskustelua koulutuksen tavoitteista itse substanssin mutta myös koulutuksen toteuttamisesta. Tarkoituksenmukaisen toteutuksen selvittäminen olisi mahdollista esimerkiksi siten, että Lapsen edunvalvontalautakunta sopisi/määräisi erillisen toimeksiannon perusteella henkilön(t) laatimaan yksityiskohtaisen ehdotuksen lapsen edunvalvojan koulutuksen eri osioiden sisällöllisistä vaatimuksista. Koulutusten sisällön vahvistamisen jälkeen Lapsen edunvalvontalautakunta voisi erillisen toimeksiannon perusteella sopia/määrätä henkilön(t) laatimaan koulutuksen pedagogisista ym. ratkaisuisista ja laajuudesta sekä toteutuksesta. Siten voidaan varmistaa koulutuksen riittävän korkeat vaatimukset sisällöllisesti ja että koulutuksen toteutus on korkeatasoinen.

Lapsen edunvalvojan peruskoulutus

Lapsen edunvalvojan pätevyyteen tähtäävässä peruskoulutuksessa tulisi käsitellä niitä keskeisimpiä asioita, joita lapsen edunvalvojana rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa toimittaessa pitää ottaa huomioon. Koulutuksessa käsiteltäisiin korostuneesti lapsen etua eri asioissa sekä tilanteita, joissa lasta koskevat erilaiset viranomaisissa käsiteltävät asiat kumuloituvat saman lapsen kohdalle. Koulutuksen sisällössä pitäisi keskittyä siihen, miten edunvalvoja voisi toimia lapsen oikeudet toteuttaen mutta kuitenkin objektiivisesti lapsen edun edellyttämällä tavalla eri asioita käsiteltäessä.

Lapsen oikeuksien toteutumisen varmistaminen tulee olla koulutuksen keskiössä. Kun koulutukseen osallistuvalla on taustalla laissa määritelty taustakoulutus lapsen kanssa toimimisesta, (tätä selostetaan alaluvussa 3.1.8), lapsen edunvalvontaan liittyvien kysymysten tarkastelu lapsen kanssa toimimisen ja lapsen osalliseksi tekemisen näkökulmasta on luontevaa. Edelleen lapsen edunvalvojan tulee hallita lapsen kuulemiseen liittyvät perusasiat ja hallita menettelyt tältä osin. Näin lapsen edunvalvoja ymmärtää paremmin lapsen kuulemistilannetta ja pystyy huomioimaan lapsen oikeuksien toteutumisen. Lapsen kanssa toimimisen lisäksi lapsen edunvalvojan tulee lapsen edunvalvojan peruskoulutuksen suoritettuaan osata käsiteltävän asian menettelytavat. Näiden lisäksi lapsen edunvalvojan tulee osata:

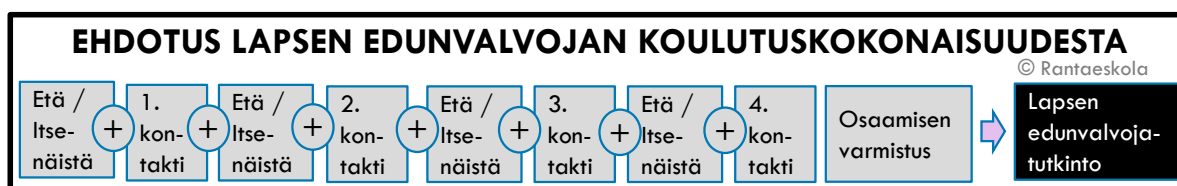
- Rikosasioissa lapsen edunvalvojana toimivan pitää tietää rikosasian käsittelyyn vaikuttavat prosessuaaliset säännökset, jotta hän pystyy valvomaan lapsen etuja riittävästi. Lapsen edunvalvojan pitäisi myös pystyä tuomaan rikosasian käsittelyyn sellaisia lapsen tilanteeseen käsiteltävässä asiassa liittyviä taustaseikkoja, joita asian ratkaiseva tuomioistuin tai syyttäjä ei voi tietää. Sellaisia ovat lapsen tilanteen kehittyminen (miten lapsella on mennyt elämässään) rikostapahtuman jälkeen. Näitä tietoja pidetään arvokkaina asiaa käräjäoikeudessa ratkaistaessa, mutta ne ovat välttämättömiä myös syyttäjän syyteharkinnassa tai pohdittaessa asian käsittelyn lopettamista rajoittamisratkaisuna.
- Lastensuojeluasiassa lapsen edunvalvojan on tärkeää osata menettelytavat lastensuojeluasiassa käsiteltäessä sekä lapsen edunvalvojan rooli ja tehtävät lastensuojeluasiassa. Siten lapsen edunvalvoja pystyy huolehtimaan lapsen oikeuksien toteutumisesta ja vahvistamaan lapsen osallisuutta monenlaisissa lastensuojeluasioihin liittyvissä tilanteissa.

Lapsen henkilöön liittyvä edunvalvonta tulee erottaa taloudellisten asioiden edunvalvonnasta. Lapsen taloudellista edunvalvontaa pitää käsitellä lapsen edunvalvojan peruskoulutuksessa vain siltä osin, kun sillä on liittymäpinta rikosasiaan ja/tai lastensuojeluasiaan. Joissakin tilanteissa on mahdollista, että edunvalvoja haluaa toimia lapsen edunvalvojana vain lapsen taloudellisissa asioissa. Lapsen edunvalvojatutkinnon suorittamisen edellytyksenä on, että lapsen edunvalvojalla on perustiedot myös lapsen taloudellisen edunvalvonnan hoitamiseen liittyvistä kysymyksistä, kun niissä on liittymäpinta lastensuojeluasiaan ja/tai rikosasiaan. Koulutuksen sisältö palvelee myös tilanteita, kun henkilö haluaa

toimia lapsen edunvalvojana vain taloudellisissa asioissa. Silloinkin hänellä tulee olla perustietämys lapsen edunvalvonnasta rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa.

Lapsen edunvalvontalautakunnan tehtäviin kuuluu selvästi lapsen edunvalvojakoulutuksen määrittäminen vaatimusten, sisällön ja laajuuden mutta myös menettelyn eli koulutusorganisaatioiden hyväksymisen, koulutusta järjestämään hakeutuvien esittämien hakemusten perusteella. Lapsen edunvalvontalautakunnan tehtäviin kuuluu selvästi koulutusten toteuttamisen valvonta koulutusorganisaatioissa, niin sisällöllisesti kuin toteutuksessa. Sellainen on välttämätöntä, jotta tarjolla olevat koulutukset ovat tasoltaan yhteismitalliset ja riittävät.

Lapsen edunvalvontalautakunta määrittäisi siis koulutuksen sisällön ja laajuuden (opintopisteytyksen). Esimerkiksi rikosasioissa rikosprosessin tuntemus edellyttää, että lapsen edunvalvojan erityistä asiantuntemusta antava koulutus on kattava opetussisällöltään. Tähän asti toteutetuista koulutuksista saadun kokemuksen perusteella tarvittavan osaamisen saavuttaminen edellyttäisi vähintään noin viiden opintopisteen (opiskelijan työtä noin 135 tuntia) laajuisen koulutuksen suorittamista. Koulutus olisi tarkoituksenmukaista toteuttaa itseopiskelun ja reaaliaikaisen (verkko tai lähiopetus) opiskelun yhdistelmänä moduuleittain esimerkiksi siten kuin kuviossa 17 on hahmoteltu. Kunkin moduulin osaamistavoitteiden saavuttaminen mitattaisiin ko. moduulin aikana ja sen päätteeksi erilaisilla oppimistehtävillä.



Kuvio 17. Ehdotus lapsen edunvalvojan peruskoulutuksen toteuttamisesta moduuleina.

Lapsen edunvalvojatutkinnon suorittaminen

Lapsen edunvalvojatutkinnon organisointi olisi toteutettavissa Lapsen edunvalvontalautakunnan päättämällä tavalla siten, että tutkinnolla testattaisiin lapsen edunvalvojaksi pyrkivän osaaminen kaikilla edunvalvojan työssä tarvittavilla osa-alueilla. Suorittamalla lapsen edunvalvojatutkinnon henkilö osoittaa täyttävänsä ne vaatimukset, joita rikosasiassa ja lastensuojeluasiassa toimivalta lapsen edunvalvojalta edellytetään. Vaatimus lapsen edunvalvojatutkinnon suorittamisesta tulee huomioida lapsen edunvalvonnasta annettavan lain voimaantulossa, sen siirtymäsäännöksissä. Ennen lain voimaantuloa ja välittömästi voimaantulon jälkeen pitää järjestää riittävä määrä lapsen edunvalvojan peruskoulutuksia ja riittävästi mahdollisuuksia suorittaa lapsen edunvalvojatutkinto. Vain siten lain voimaan tullessa olisi saatavilla riittävä määrä päteviä henkilöitä toimimaan lapsen edunvalvojina.

Lapsen edunvalvojatutkintoon tähtävien toimien järjestäminen valtakunnallisesti vain yhdestä paikasta olisi välttämätöntä. Se on perusteltua määrittellä Lapsen edunvalvontalautakunnan valvonnassa ja alaisuudessa sekä Lapsen edunvalvontalautakunnan määrittämän vastuutahon (tai vastuutahojen) tehtäväksi. Tutkinnon suorittamisen mahdollisuus vain yhdessä paikassa on perusteltua valvonnallisten ja rekisterinpitovelvoitteiden perusteella mutta myös kustannustaloudellisista syistä. Lisäksi vaatimukset olisivat yksittäisen lapsen edunvalvojaksi pyrkivän henkilön näkökulmasta yhdenmukaiset kaikkien suorittaessa vaatimuksiltaan samantasoisien lapsen edunvalvojatutkinnon. Lapsen edunvalvojatutkinnosta hylätyllä tulee olla oikaisumahdollisuus Lapsen edunvalvontalautakunnalle.

Suunnitelmassa esitettyä Lapsen edunvalvontalautakunnan kokonaisvastuuta lapsen edunvalvojakoulutuksesta puoltaa esimerkiksi asianajajatutkinnon suorittamista koskeva menettely. Asianajajatutkinto sisältää kirjallisen kokeen, eettisen osan ja oikeudenkäyntiosan, joiden hyväksytyin suorituksen

jälkeen juristi voi hakea asianajajan ammattinimikettä.¹²⁴ Kun koulutuksen toteutuksessa huomioidaan nykyaikaiset mahdollisuudet itsenäisestä opiskelusta ja reaaliaikaisesta verkko-opiskelusta, koulutusten järjestäminen ei ole liian haasteellinen kokonaisuus.

Aikaisemmin muussa edunvalvojakoulutuksessa ollut taho joutuisi suorittamaan lapsen edunvalvojatutkinnon, jotta hänet voidaan hyväksyä lapsen edunvalvojurekisteriin. Vain siten voidaan valtakunnallisesti varmistaa, että lapsen edunvalvojina toimivilla on riittävä osaaminen edunvalvojan tehtävässä. Tällä hetkellä muun lapsen edunvalvojan koulutuksen suorittaneita on jo saatavilla jonkin verran, joskin koulutuksissa on sisällöllisiä eroavaisuuksia. Toisaalta tietoa ei ole saatavilla siitä, millaisissa edunvalvojan tehtävissä muun edunvalvojakoulutuksen suorittaneet henkilöt tällä hetkellä toimivat.

Lapsen edunvalvojatutkinnon suorittamisessa tulee ottaa huomioon jo suoritettujen koulutukset lapsen edunvalvojan tehtäviin ja henkilön pitkäaikainen toiminta lapsen edunvalvojan tehtävissä. Aikaisemman koulutuksen (lapsen edunvalvonta) hyväksiluku on toteutettavissa monella tavalla. Aikaisemman koulutuksen suorittanut voi hakemuksesta sen perusteella saada hyväksiluvun suunnitelmassa ehdotettavasta lapsen edunvalvojan peruskoulutuksesta, siltä osin kuin koulutusten vastaavuus on todettavissa. Samoin aikaisemman koulutuksen hyväksiluvusta on järjestettävissä osaamista osoittava näyttökoe. Sen sijaan aikaisemman koulutuksen hyväksiluku ei voisi olla mahdollista, jos koulutuksen suorittamisesta on pitempi aika, eikä henkilö ole lainkaan toiminut lapsen edunvalvojan tehtävissä. Lapsen edunvalvontalautakunnan tulee määrittää erilliset kriteerit, joita noudatettaisiin hyväksilukua koskevien hakemusten käsittelyssä. Lapsen edunvalvontalautakunta voisi erillisellä toimeksiannolla sopia/määrätä henkilön(t) laatimaan ehdotuksen aikaisemman koulutuksen hyväksilukua koskevista kriteereistä. Yhtenäisillä kriteereillä varmistetaan aikaisemman koulutuksen hyväksilukujen ratkaisujen yhdenmukaisuus. Hyväksilukua hakeneella tulee olla kielteisestä ratkaisusta oikaisumahdollisuus esimerkiksi Lapsen edunvalvontalautakunnalle.

Lapsen edunvalvojina työskentelevien täydennyskoulutus

Lapsen edunvalvojan täydennyskoulutuksella on tärkeää varmistaa lapsen edunvalvojana toimivan osaaminen käytännön työssä, alati muuttuvan toimintaympäristön haasteista huolimatta. Täydennyskoulutuksella pystytään vaikuttamaan myös niihin valvonnan kautta esille tulleisiin haasteisiin, jotka edellyttävät lapsen edunvalvojien ja laajemmin lapsen edunvalvonnan menettelyjen kehittämistä valtakunnallisesti. Lähtökohtana lapsen edunvalvojan täydennyskoulutuksessa tulee olla toiminnan laadun parantaminen ja yleisesti lapsen edunvalvonnassa esiin tulleiden erityiskysymysten käsittely.

Säännöllistä lapsen edunvalvojan täydennyskoulutusta pidettiin suunnitelman laadinnassa asianajantutkintajahaastattelujen perusteella välttämättömänä. Samoin lapsen edunvalvojina jo toimivat ovat ilmaisseet tarpeita täydennyskoulutuksen järjestämisestä¹²⁵. Täydennyskoulutusta pidetään välttämättömänä, jotta käytännön työtä tekevät lapsen edunvalvojat voivat kehittyä omassa työssään. Näistä ystistä säännönmukaisesti järjestettävä lapsen edunvalvojan täydennyskoulutus on tarpeen.

Jo lapsen edunvalvojurekisterissä toimiville lapsen edunvalvojille tulisi säätää velvoite lapsen edunvalvontaan liittyvän täydennyskoulutuksen suorittamisesta rekisterissä pysymisen ehdoksi. Velvoitteen täyttämällä lapsen edunvalvojana toimiva täyttää vaatimuksen osaamisen päivittämisestä. Sellainen tarkoittaa, että lapsen edunvalvojatutkinnon suoritus on voimassa määräaikaikaisesti, kuten esimerkiksi viisi vuotta tutkinnon suorittamisesta. Määräaika pystyisi pitämään yllä lapsen edunvalvojan täydennyskoulutukseen osallistumalla.

¹²⁴ Asianajajaliiton verkkosivut: Mikä on asianajajatutkinto?

¹²⁵ Paavilainen (2021).

Lapsen edunvalvojan täydenniskoulutuksen toteutuksessa tulee hyödyntää nykyaikaiset mahdollisuudet itsenäisestä verkko-opiskelusta, jotta täydenniskoulutusten järjestämisestä ei muodostu liian haasteellista kokonaisuutta. Siten pystytään myös valtakunnallisesti varmistamaan yhdenmukainen ja tasalaatuinen koulutus kaikille lapsen edunvalvojana toimiville. Tarkoituksenmukaisena ei voida pitää sitä, että kullakin alueella tehtäisiin erillisiä koulutuksia, vaan lähtökohtana pitäisi olla valtakunnallinen täydenniskoulutus.

Muiden tahojen koulutustarpeet lapsen edunvalvonta-asioissa

Selvitystyössä on ilmennyt, että myös muilla lapsen rikosasioita ja lastensuojeluasioita käsittelevillä tahoilla on koulutustarpeita kuin lapsen edunvalvojina toimivilla. Muiden tahojen koulutustarve liittyy esimerkiksi lapsen edunvalvontaa edellyttävien tilanteiden tunnistamiseen (hakemusvaihe) ja lapsen oikeuksien toteuttamiseen lasta koskevaa asiaa käsiteltäessä (tuomioistuimet). Sellainen koulutustarve koskee sekä rikosasioita että lastensuojeluasioita.

Lastensuojeluasioissa edunvalvojan hakemista edellyttävien tilanteiden tunnistamiseen liittyvä koulutus on selvitystyön yhteydessä nähty välttämättömäksi. Lapsi tarvitsee edunvalvojaa lastensuojeluasiaan erityistilanteissa. Lapsen edunvalvoja on tarpeen huostaanottoa tai sijaishuollon muutosta koskevissa asioissa, joissa lapsen oikeuksien toteutumisessa on erityisiä haasteita tai sijaishuollossa olevan lapsen oikeuksien toteutumiseksi. Sosiaaliviranomaisen edustajilla ei kuitenkaan ole riittävää osaamista tunnistaa tilanteita, jolloin lastensuojeluasiassa on lapselle välttämätöntä hakea lapsen edunvalvoja tai sen tarpeellisuutta pitää arvioida. Lastensuojeluviranomaisten asiantuntijahaastattelussa tunnistettiin koulutuksen tarve lastensuojelussa toimiville sosiaalityöntekijöille ja heidän esimiehilleen, jotta osaminen lapsen edunvalvonnan tarpeen arvioinnissa ja edunvalvojan hakemusten laatimisessa kehittyisi.

Lastensuojeluasiassa lapsen edunvalvojan tarpeellisuutta koskeva koulutus on toteutettavissa itsenäisenä verkko-opetuksena lastensuojelun toimijoille. Samassa yhteydessä on toteutettavissa tuomioistuinlaitoksen tarvitsema lapsen edunvalvontaa koskevien kysymysten täydenniskoulutus. Koulutuksen toteuttamisessa kannattaa hyödyntää erilaisia mahdollisuuksia koulutusmateriaalin laadinnassa kuin myös koulutustilaisuuksien järjestämisessä. Yhdenmukaisen valtakunnallisen koulutuksen jälkeen on tarkoituksenmukaista, että alueellisesti järjestetään koulutustilaisuuksia, joissa asioita käsitellään kaikkien niiden kesken, jotka ko. alueella käsittelevät lapsen edunvalvontaan liittyviä asioita. Lastensuojeluviranomaisten edustajien, käräjäoikeuksien tuomareiden ja lapsen edunvalvojien lisäksi hallinto-oikeuksien tuomareiden olisi hyvä osallistua alueellisiin koulutustilaisuuksiin. Valtakunnallisen koulutuksen jälkeen alueellinen kouluttaminen kuuluu selkeästi alueellisen koordinaation vastuulle. Näin lapsen edunvalvonnan alueellisten käytäntöjen kehittäminen on mahdollista siten kuin sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistyöalue ja Lapsen edunvalvontalautakunta ohjaa.

Sosiaalityön koulutusta toteuttavien yliopistojen tutkintokoulutuksiin kuuluu tällä hetkellä jonkin verran lapsen edunvalvontaa lastensuojeluasioissa koskevaa lainsäädäntöä ja sen edellyttämiä toimenpiteitä. Sosiaalityön opintokokonaisuuksissa tulee huomioida myös muut edunvalvonnan tilanteet ja niiden suhde lastensuojeluasian edunvalvontaan nykyistä paremmin. Näin siitä huolimatta vaikka suunnitelmassa ei ehdoteta lapsen edunvalvontaa koskevien aihepiirien sisällyttämistä laajemmin ammattikorkeakoulujen tutkintovaatimuksiin. Luonnollisesti tutkintovaatimuksissa on aihepiiriä käsiteltäessä huomioitava ehdotetun lapsen edunvalvonnasta annetun lain sääntely. Erityisen tärkeää on, että lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on riittävä osaaminen lapsen edunvalvontaan liittyvistä seikoista, siten kuin lastensuojelulain sääntely edellyttää (LSL 24.1 §).

Rikosasiaa käsiteltäessä lapsen kohtaaminen ja lapsen osalliseksi tekeminen häntä koskevassa asiassa ei näyttäytyneet kovinkaan tärkeänä tavoitteena. Sen sijaan muut tavoitteet näyttävät selvitystyön mukaan olevan enemmän hallitsevassa roolissa. Sellaisina tavoitteina tuli esille epäillyn tekijän rikosoikeudelliseen vastuuseen saattaminen ja lapsen aseman näkeminen ”enemmän näyttöä tarjoilevana

tahona¹²⁶ kuin tahona, jonka asiasta on kysymys”. Lapsen oikeudet pitää rikosasiassa ottaa huomioon ja punnita niitä suhteessa muihin oikeuksiin asiaa käsiteltäessä.¹²⁷ Rikosasiaa käsittelevien tulee tiedostaa, että lapsen näkökulmasta on tärkeää käsitellä rikosasiaa siten, että lapsi huomioidaan asian käsittelyn kaikissa vaiheissa, hänen ikä- ja kehitystasonsa edellyttämällä tavalla. Silloin varmistetaan lapsen kuulluksi tuleminen (mielipide) ja lapsen osallisuus (tietoisuus) häntä itseään koskevassa asiassa. Rikosprosessin toimijoita pitää kouluttaa sellaisten rikosasioiden hoitamisessa, joissa asianosaisena on alle 18-vuotias henkilö. Tällainen koulutustarve on sisällytettävästi luontevasti edellä kerrottuun lastensuojeluasioita koskevaan koulutukseen omana osionaan. Kuitenkin rikosprosessin toimijoiden mukanaolo alueellisten käytäntöjen kehittämisessä on välttämätöntä.

Esitutkintaviranomaisista poliisin tutkintokoulutuksissa (AMK ja YAMK) on huomioitu lapsen kuulemiseen liittyviä asioita kohtuullisen hyvin. Teemojen kouluttaminen edellä mainittujen tutkintokoulutusten lisäksi poliisin täydennyskoulutuksessa (virassa oleville poliiseille) on välttämätöntä. Esitutkintalain muuttaminen erityisen haavoittuvassa asemassa olevien rikosasioiden tutkinnan ja tutkinnanjohtamisen osaamisen parantamiseksi on välttämätöntä. Sellaista ehdotetaan rikosprosessin tehostamista koskevassa mietinnössä, mitä voidaan pitää kannatettavana kehityssuuntana.¹²⁸ Osaamisen kehittäminen on välttämätöntä, jotta haavoittuvassa asemassa olevien asianosaisten oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin voi rikosasioissa toteutua. Rajavartiolaitoksen, syyttäjälaitoksen ja tuomioistuinlaitoksen toimijoiden osaamisen kehittämiseen Lapsen edunvalvontalautakunnan tarjoamalla koulutuksella voitaisiin vaikuttaa. Valtakunnallisen täydennyskoulutuksen tarjoaminen on perusteltua ja koulutus olisi ainakin osin toteutettavissa itsenäisenä verkko-opetuksena.

Juristien koulutus lapsen kohtaamiseen ja lapsen kanssa toimimiseen

Syyttäjät esittivät selvitystyön asiantuntijahaastattelussa, että lapsen edunvalvojana toimiville juristeille laadittaisiin erillinen koulutus siltä osin kuin lapsen edunvalvojan tehtävässä tarvitaan osaamista lapsen kanssa toimimisesta. Samassa yhteydessä syyttäjät korostivat myös, ettei juristeille tarkoitettu koulutus voisi olla kovin pitkä.

Esitutkinnassa edellytetään, että alle 18-vuotiaisiin kohdistuvat tutkintatoimenpiteet on mahdollisuuksien mukaan annettava tähän tehtävään erityisesti perehtyneille tutkijoille (ETL 4:7.2). Lapsen kuulustelujen erityiskoulutus tarkoittaa, että näiden asioiden tutkintaa tekevien tutkijoiden perehtyneisyys varmistetaan Poliisiammattikorkeakoulussa toteuttavalla erityisellä koulutuksella. Kysymyksessä on hyvin laaja, paljon kontaktiopetusta ja erilaisia syventäviä tehtäviä sisältävä koulutus, joka kestää lähes vuoden. Koulutuksessa opiskellaan monin eri tavoin lapsen kanssa työskentelyä. Koulutuksessa poliisin työtä jo pitempään tehneet poliisit saavat erityiskoulutuksen lapsen kanssa toimimiseen. Koulutuksen suoritettuaan poliisi voi kuulustella lapsen, jollei lapsen erityistilanteesta aiheudu tarvetta lasten ja nuorten oikeuspsykiatrisen yksikön asiantuntemuksen käyttämiselle.

Esitutkintaviranomaisen on tarvittaessa neuvoteltava lääkärin tai muun asiantuntijan kanssa siitä, voidaanko alle 18-vuotiaaseen kohdistaa tutkintatoimenpiteitä (ETL 4:7.2). Käytännössä poliisi konsultoi hyvin matalalla kynnyksellä asiantuntijaa, voiko poliisi kuulustella lapsen itse vai onko lapsen kuulustelu tarkoituksenmukaisempaa toteuttaa lasten ja nuorten oikeuspsykiatrisessa yksikössä. Lapsen kanssa toimiminen kuulustelussa voi edellyttää erityisasiantuntemusta, jolloin lapsen kuulustelea (haastattelee) sellaista erityisasiantuntemusta lasten kanssa toimimisesta omaava oikeuspsykologi hänellä olevan taustakoulutuksen (oikeuspsykologia) myötä.

¹²⁶ Uhri on nähty tietolähteenä ja eräänlaisessa sivuasemassa esim. Anttilan ja Törnuddin (1983, s. 118–119) mukaan jo 1980-luvulla.

¹²⁷ Heikkilä – Rantaeskola – Suikkanen-Malin (2019, s. 202–203) tuodaan esille tilanteita, jolloin asianomistajan oikeuksia korostava menettely voidaan kokea uhaksi, jos rikoksen uhrin oikeuksia vahvistetaan. Samoin Rantaeskola (2021) tuo esille monia muutostarpeita, joita asianomistajan oikeuksien parantaminen rikosasian käsittelyssä edellyttää.

¹²⁸ OM mietintöjä ja lausuntoja 2022:14, s. 77–82.

Selvitystyössä esille tullutta vaatimusta toteuttaa lapsen edunvalvojakoulutuksen yhteydessä vain juristitaustaisille suunnattu koulutus lapsen kanssa työskentelystä ei voida pitää perusteltuna eikä tarkoituksenmukaisena. Lapsen kanssa toimiminen edellyttää pitempää ja muuta taustakoulutusta lapsen kanssa toimimiseen. Sellainen koulutus ei ole toteutettavissa muutamassa tunnissa tai edes muutamassa päivässä, kuten edellä poliisin lapsitutkijoiden koulutuksesta voidaan havaita.¹²⁹ Sellaisen koulutuksen toteuttaminen suunnitellusti lapsen edunvalvojakoulutuksesta erillisenä täydennyskoulutuksena ja riittävän laajana juristitaustaisille on luonnollisesti toteutettavissa.

Sisällöltään juristikoulutusta täydentävän lapsen kanssa toimimiseen perehdyttävän koulutuksen tulisi olla kattava, esimerkiksi siten kuin edellä kerrottu poliisin lapsen kuulustelujen erityiskoulutuksesta. Lisäksi siinä tulisi olla osio lapsen edunvalvontaan liittyvistä erityispiirteistä juridiselta puolelta. Luonnollisesti juristitaustaisen henkilön pitäisi suorittaa myös lapsen edunvalvojatutkinto voidakseen toimia lapsen edunvalvojana.

Selvityksen perusteella tehtävissä oleva johtopäätös ei tietenkään poista sitä mahdollisuutta, etteikö juristilla voisi olla muun kuin lainopillisen taustakoulutuksen myötä suoraan sellaista osaamista lapsen kanssa toimimisesta, että hän voi toimia lapsen edunvalvojana. Yhdenvertaisuusnäkökulmat ja lapsen edunvalvojurekisterin tarkoituksenmukainen toiminta ja mahdollisimman laaja käyttö edellyttävät, että myös juristitaustainen henkilö suorittaa lapsen edunvalvojatutkinnon ja täyttää muut lapsen edunvalvojurekisteriin pääsyn edellytykset.

Selvitystyön yhteydessä käräjätuomarit ja syyttäjät esittivät asiantuntijahaastatteluissa kovasti huolta siitä, ettei lastensuojeluyötaustainen lapsen edunvalvoja pärjää rikosasian käsittelyssä. Rikosoasioissa lapsen edunvalvojan työ painottuu selvästi esitutkintaan, mutta tästä huolimatta lapsen edunvalvojana toimivan pitäisi tietää riittävästi rikosasioista sen syyteharkintavaiheesta, tuomioistuinkäsittelystä kokonaisuudessaan sekä tuomion täytäntöönpanovaiheesta.

Lapsen kanssa työskentely edellyttää laajaa opiskelua, jos siihen liittyvää osaamista ei ole. Tilanne on nähtävissä samanlaisena myös toisinpäin. Lastensuojeluyötaustaisella henkilöllä ei voi taustakoulutuksensa myötä olla riittävä osaamista rikosprosessista, mutta hänellä on osaamista lapsen kanssa toimimisesta ja lastensuojeluprosessista.

Johtopäätöksenä voidaan todeta, että lastensuojeluyötaustaisen osaaminen rikosprosessissa noudatettavista periaatteista ym. ei tarvitse olla samanlaista kuin poliisilla tai juristilla, mutta silti hänen osaamisensa tulee olla riittävä. Sellaista osaamista ei voi saavuttaa kovin lyhyellä koulutuksella. Lapsen edunvalvontalautakunnan tulee määrittää riittävä osaamisen taso lapsen edunvalvonnan koulutuksen sisältöjä vahvistaessaan.

3.1.8. Lapsen edunvalvojana toimimisen edellytykset ja tiedot lapsen edunvalvojurekisterissä

Lainsäädännön muutostarpeet: Lapsen edunvalvojana toimimisen edellytykset pitää määritellä tarkasti. Lapsen edunvalvojurekisteriin hyväksymisen jälkeen pitää olla varmuus, että henkilö täyttää yleiset edellytykset toimia lapsen edunvalvojana. Lisäksi lapsen oikeuksien toteutumiseksi lapsen edunvalvojaksi määrättävän henkilön tulee täyttää erityiset edellytykset, eli hänellä tulee olla riittävä osaaminen lapsen edunvalvojana toimimiseen yksittäisessä asiassa. Yleisiä ja erityisiä edellytyksiä (kompetenssit) koskeva sääntely voisi olla omana lukunaan *Lapsen edunvalvojana toimimisen edellytykset* suunnitelmassa ehdotetussa laissa lapsen edunvalvonnasta, esimerkiksi seuraavasti:

¹²⁹ Lapsen oikeuksien toteutumisen kannalta on tärkeää, että lapsen edunvalvoja pystyy kohtaamaan lapsen mahdollisimman hyvin. Sellainen ei välttämättä toteudu poliisissa, jos henkilö ei ole suorittanut mainittua Poliisiammattikorkeakoulussa toteutettavaa Lapsen kuulustelujen erityiskoulutusta, eikä ole siten saanut erityistä perehtyneisyyttä lapsen kanssa työskentelyyn.

Laki lapsen edunvalvonnasta

Luku – Lapsen edunvalvojana toimimisen edellytykset

1 § Lapsen edunvalvojan toimimisen yleiset edellytykset

Lapsen edunvalvojarekisteriin ja siten oikeutettuna toimimaan lapsen edunvalvojana rikosasiassa ja lastensuojeluasiassa voidaan hyväksyä 25 vuotta täyttänyt henkilö, joka:

- 1) on rehelliseksi tunnettu sekä muilta ominaisuuksiltaan ja elämäntavoiltaan sopiva harjoittamaan lapsen edunvalvojan tehtäviä;*
- 2) ei ole konkurssissa ja jonka toimintakelpoisuutta ei ole rajoitettu;*
- 3) on suorittanut Suomessa sosiaalityön yhteiskuntatieteen maisterin (YTM) tai valtiotieteenmaisterin (VTM) tutkinnon tai vähintään sosiaalialan sosionomi (AMK) tutkinnon tai muun soveltuvan tutkinnon, jossa henkilö on saanut riittävän koulutuksen lapsen kanssa työskentelemisen edellyttämistä taidoista muun mahdollisen suorittamansa tutkinnon ohella;*
- 4) on saavuttanut lapsen kohtaamisesta ja lapsen kanssa työskentelystä tarvittavan taidon sekä sellaisen käytännöllisen lastensuojelutyökokemuksen kuin Lapsen edunvalvontalautakunta määrittää;*
- 5) on suorittanut lasten edunvalvontaa rikosasiassa ja lastensuojeluasiassa koskevia säännöksiä ja hyvän lapsen edunvalvontatavan vaatimuksia koskevan tutkinnon (lapsen edunvalvojatutkinto) sekä*
- 6) on toimittanut lapsen edunvalvojatutkinnon suorittamisen tai tutkinnon voimassaolon varmistamista koskevan täydennyskoulutuksen jälkeen Lapsen edunvalvontalautakunnan nähtäväksi rikosrekisterilain (770/1993) 6 §:n 2 momentissa tarkoitettua otteen rikosrekisteristä alaikäisen kanssa työskentelemään valittavan henkilön rikostaustan selvittämiseksi.*

Lapsen edunvalvojana toimimisen edellytykset tarkistetaan samoilla edellytyksillä silloin, kun päätetään hänen oikeudestaan pysyä lapsen edunvalvojarekisterissä. Lapsen edunvalvojan oikeus pysyä lapsen edunvalvojarekisterissä edellyttää Lapsen edunvalvontalautakunnan määrittämän täydennyskoulutuksen suorittamista ja muun asetuksella määrättävän selvityksen esittämistä pyydettyessä. Lapsen edunvalvojana toimivan tulee esittää edellä 1 momentin 6 kohdassa tarkoitettu ote rikosrekisteristä rekisteriin hyväksymisen jälkeen viiden vuoden välein lapsen edunvalvojarekisteriin hyväksymisen jälkeen.

Lapsen edunvalvojarekisteriin merkitään lapsen edunvalvojalle valvontailmoituksen perusteella määrätyt seuraamukset. Samoin lapsen edunvalvojarekisteriin merkitään tilanteet, kun valvontailmoitus ei ole johtanut toimenpiteisiin. Merkintöjen tekemisestä ja niiden poistumisesta määräajan jälkeen säädetään sosiaali- ja terveysministeriön antamalla asetuksella.

2 § Lapsen edunvalvojan erityiset edellytykset

Lapsen edunvalvojaksi yksittäiseen asiaan voidaan määrätä henkilö, jolla on tehtävän edellyttämä erityisosaaminen ja kykyä käsitellä vireillä olevaa asiaa lapsen edun edellyttämällä tavalla, eikä hän ole esteellinen toimimaan lapsen edunvalvojana hakemuksen kohteena olevassa asiassa.

Lainsäädäntömuutosten perustelut

Voimassa olevan lainsäädännön mukaan lapsen edunvalvojan sopivuus rikosasiaan ja/tai lastensuojeluasiaan määritellään holhoustoimilaissa kutakin yksittäistä edunvalvojan määräystä annettaessa. Sääntelyn mukaan lapsen edunvalvojaksi voidaan määrätä tehtävään sopiva henkilö, joka antaa tähän suostumuksensa. Sopivuutta arvioitaessa on muun ohella otettava huomioon edunvalvojaksi esitetyn taito ja kokemus sekä tehtävän laatu ja laajuus. (HolhTL 5 §).

Edunvalvojaksi määrättävän henkilön tulee tällä hetkellä täyttää yleiset ja erityiset edellytykset. Yleiset edellytykset koskevat kaikkia edunvalvoja ja ne ovat täysivaltaisuus ja tehtävään annettu suostumus. Erityisenä eli kunkin tehtävän mukaan määräytyvänä edellytyksenä on edunvalvojan sopivuus kyseiseen tehtävään. Sopivuuden harkinnan on todettu voivan tuottaa vaikeuksia.¹³⁰ Tällä hetkellä laissa olevia vaatimuksia lapsen edunvalvojan sopivuudesta edunvalvojan tehtävään ei voida pitää riittävinä.

Lapsen edunvalvojana nyt käsiteltävissä asioissa toimivan henkilön muu pätevyys tai edellytykset toimia lapsen edunvalvojana rikosasiassa ja/tai lastensuojeluasiassa tulee määritellä nykyistä lainsäädäntöä yksityiskohtaisemmin. Lisäksi on huomioitava, että lapsen edunvalvojana toimiminen edellyttää muutakin osaamista hänellä olevan koulutustaustan lisäksi, kuten koulutusta ja työkokemusta lapsen kanssa työskentelystä. Tällainen yleinen työkokemus tulee olla ennen kuin henkilö voi ryhtyä lapsen edunvalvojaksi rikosasiassa tai lastensuojeluasiassa.

Selvitystyössä ilmeni, ettei lapsen edunvalvojan hakemuksia käräjäoikeudessa käsiteltäessä selvitetä lapsen edunvalvojana toimimisen edellytyksiä, jollei joku riitautaa lapsen edunvalvojaksi ehdotettua henkilöä. Perusteltu kysymys on, kuka väitteen edunvalvojasta henkilönä tai edunvalvojan toiminnasta voisi tehdä. Luonnollisesti eturistiriitatilanteessa lapsen huoltajilla on näkemyksiä myös näistä seikoista, mutta heidän näkemykseensä voi vaikuttaa tilanne kokonaisuutena. Lapsella ei ole kykyä, eikä mahdollisuutta arvioida edunvalvojana toimivan ratkaisujen tai toimenpiteiden laatua. Siksi lapsen asiaa eri viranomaisissa käsittelevillä tahoilla on korostunut velvollisuus valvoa reaaliaikaisesti lapsen edunvalvojaksi määrätyn henkilön toimintaa. Siksi eri toimijoiden velvollisuus valvontailmoituksen tekemiseen edunvalvojan toiminnasta Lapsen edunvalvontalautakunnalle on perusteltu.

Lapsen edunvalvojarekisterin käyttöön ottamisella pystytään varmistamaan lapsen oikeuksien toteutuminen siten, että määräystä annettaessa lapsen edunvalvojan yleiset ja erityiset edellytykset ovat olemassa. Tätä tavoitetta tukee myös se, että lapsen edunvalvojana toimivan edellytykset jaetaan yleisiin ja erityisiin edellytyksiin.

Lapsen edunvalvojan soveltuvuudesta ei nykytilanteessa pystytä huolehtimaan riittävästi. Tuomioistuimien määrää henkilön lapsen edunvalvojan tehtävään esityksen (hakemuksessa esitetyillä perusteilla) mukaisesti, jollei joku taho esitä väitettä toisaalta edunvalvojasta henkilönä tai hänen toiminnastaan. Käräjätuomarit kertoivat asiantuntijahaastattelussa menettelyn summaarisuudesta. Lapsen edunvalvojan lähtökohtainen kyky toimia edunvalvojana ja erityisesti yhteistyössä lapsen kanssa tulee varmistaa riittävällä koulutuksella ja valtakunnallisella koordinaatorakenteella. Lapsen edunvalvojan riittävä soveltuvuus tehtävään varmistetaan ehdotetussa mallissa etukäteen sillä, että edunvalvoja täyttää edellytykset päästä lapsen edunvalvojarekisteriin. Toisaalta lapsen edunvalvojan soveltuvuus tehtävään varmistetaan sillä, ettei hän ole esteellinen toimimaan edunvalvojana yksittäisessä asiassa ja

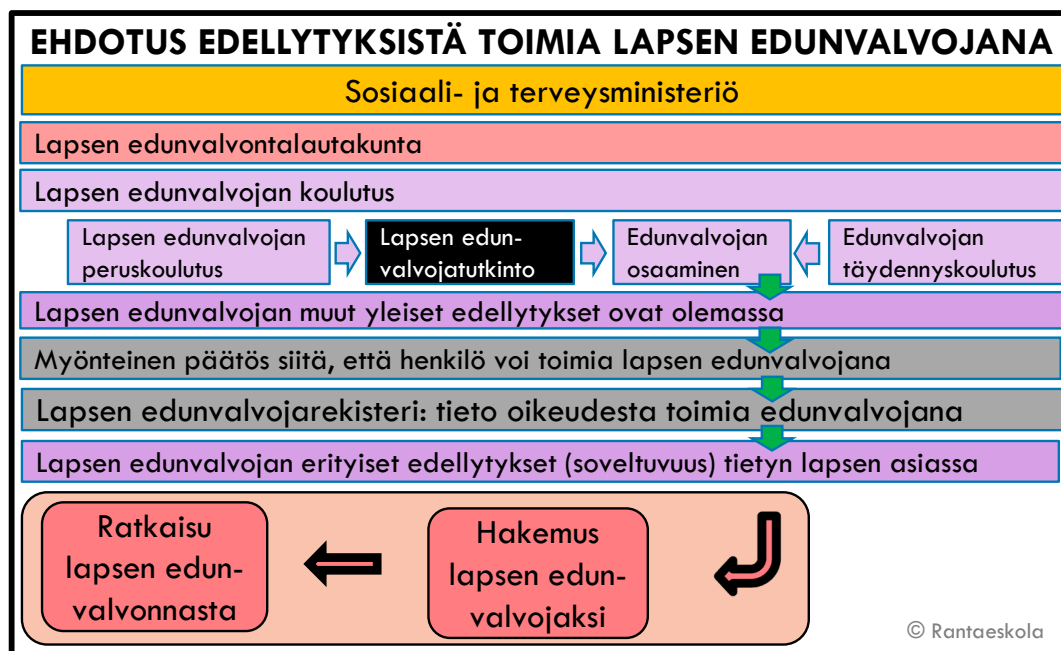
¹³⁰ Välimäki 2013, s. 67.

täyttää muut erityiset vaatimukset toimia edunvalvojana asiassa. Lapsen edunvalvonnan alueellisessa koordinaatiossa on mahdollista arvioida edunvalvojan soveltuvuutta yksittäisen lapsen edunvalvojaksi.

Suunnitelmassa ehdotettu lapsen edunvalvojarekisteri tukee Lapsen edunvalvontalautakunnan päätöksien täytäntöönpanoa. Ehdotettu rekisteri sisältää riittävän yksityiskohtaiset tiedot henkilöistä, jotka voidaan määrätä lapsen edunvalvojaksi rikosasiaan ja/tai lastensuojeluasiaan. Laissa määriteltäisiin yleisellä tasolla ne kriteerit (yleiset edellytykset), jotka ovat edellytyksenä, että henkilö voi toimia lapsen edunvalvojana ja tulla merkityksi lapsen edunvalvojarekisteriin kuin myös pysyä rekisterissä. Lapsen edunvalvojarekisterissä tulee huomioida myös se, millä perusteella muussa Euroopan unionin jäsenvaltiossa lapsen edunvalvojan tointa harjoittamaan oikeutetulla henkilöllä tulee olla oikeus kirjoittautua muussa jäsenvaltiossa lapsen edunvalvojan toimintaa harjoittamaan oikeutetuista lapsen edunvalvojen rekisteriin (EU-luettelo).

Lapsen edunvalvontalautakunta voisi määritellä yksityiskohtaisemmin lapsen edunvalvojana toimimisen kriteerit ja siten lapsen edunvalvojarekisteriin pääsyä. Lapsen edunvalvojarekisteristä olisi tarkistettavissa yksittäistä lapsen edunvalvojana toimivaa henkilöä koskevat epäkohtailmoitukset, vireillä olevat valvonta-asiat ja niistä annetut ratkaisut.

Lapsen edunvalvojarekisteriin pääsemisen edellytykset ja siten edellytykset toimia lapsen edunvalvojana rikosasioissa ja/tai lastensuojeluasioissa määriteltäisiin laissa. Yleisten ja erityisten edellytysten toteutuessa lapsen edunvalvojaksi tekemään hakemukseen annetun myönteisen ratkaisun (kuviossa 18 vihreä nuoli) jälkeen henkilö merkittäisiin lapsen edunvalvojarekisteriin. Yleisen kelpoisuuden ja lapsen edunvalvojan erityisten edellytysten eli soveltuvuuden harkinnan jälkeen henkilö voi toimia lapsen edunvalvojana rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa. Lapsen edunvalvojakoulutuksen ja lapsen edunvalvojarekisterin yhteys ilmenee havainnollisesti seuraavasta kuvioista 18.



Kuvio 18. Ehdotus edellytyksistä, jotta henkilö voi toimia lapsen edunvalvojana.

Lapsen edunvalvojana toimimisen yleiset edellytykset

Yleiset edellytykset lapsen edunvalvojana toimimiseen liittyisivät henkilön ominaisuuksiin, kuten henkilön rehellisyyteen ja hänen omien asioidensa hoitamiseen asianmukaisesti. Lapsen edunvalvojana toimiva ei voi olla konkurssissa, eikä hänen toimintakelpoisuuttaan voi olla rajoitettu. Lisäksi lapsen edunvalvojana toimivan syyllistyminen rikokseen on este toimia lapsen edunvalvojana. Tästä syystä lapsen edunvalvojan yleisiin edellytyksiin tulee säätää edellytys alaikäisten kanssa työskentelemään valittavien henkilöiden rikostaustan selvittämisestä, siten kuin laissa lasten kanssa työskentelevien rikostaustan selvittämisestä (504/2002) säädetään. Selvitys tulee tehdä ratkaistaessa henkilön pääsy lapsen edunvalvojarekisteriin ensimmäisen kerran, mutta myös myöhemmin määräaikaisiksi määritetävän oikeuden jatkamisen edellytyksiä harkittaessa.

Lisäksi lapsen edunvalvojan yleisiin edellytyksiin kuuluisi se, että henkilöllä oleva taustakoulutus tukee lapsen edunvalvojana toimimista. Soveltuvaksi koulutukseksi toimia lapsen edunvalvojana on selvitystyössä todettu sosiaalityön yhteiskuntatieteen maisterin (YTM) tai valtiotieteenmaisterin (VTM) tutkinnon suorittaminen. Lisäksi soveltuvaksi koulutukseksi lapsen edunvalvojan työhön on todettu selvitystyössä vähintään sosiaalialan sosionomi (AMK) tutkinto tai muu tutkinto, jossa henkilö on saanut koulutusta lapsen kanssa työskentelemisen edellyttämistä taidoista muun mahdollisen suorittamansa tutkinnon ohella. Pelkkää juristin koulutusta ei tässä katsota soveltuvaksi koulutukseksi toimia lapsen edunvalvojana. Johtopäätös ei estä juristia toimimasta tässä tehtävässä, jos hänellä on juristin koulutuksen lisäksi jokin muu edellä mainittu lapsen kanssa toimimista tukeva koulutus. Lisäksi on mahdollista, että juristitaustaisille henkilöille järjestetään lapsen edunvalvojakoulutuksesta erillinen täydennyskoulutus kohdennettuna nimenomaan lapsen kanssa toimimiseen ja lapsen kanssa työskentelyyn (alaluku 3.1.7). Erillisen täydennyskoulutuksen suorittaminen voisi täyttää ehdotuksessa mainitun vaatimuksen muun tutkinnon suorittamisesta, jotta henkilö voi ilmoittautua suorittamaan lapsen edunvalvojatutkintoa ja päästä lapsen edunvalvojarekisteriin.

Taustatutkinnon suorittamisen jälkeen henkilö ei välttämättä vielä täytä yleisiä edellytyksiä toimia lapsen edunvalvojana. Lisäksi henkilöllä pitää olla riittävät taidot lapsen kohtaamisesta ja lapsen kanssa työskentelystä sekä sellainen kokemus lastensuojelutyöstä, jota voidaan pitää riittävänä lapsen edunvalvojan työskentelyssä.

Edelleen lapsen edunvalvojana toimimiselle olisi edellytyksenä, että lapsen edunvalvojana toimiva on suorittanut lapsen edunvalvojatutkinnon. Silloin lapsen edunvalvojaksi määrättävä henkilö osaisi lasten edunvalvonnan rikosasiaa ja lastensuojeluasiasa koskevan sääntelyn ja hyvän lapsen edunvalvontatavan vaatimukset rikosasiassa ja lastensuojeluasiasa.

Lapsen edunvalvojana toimimisen yleisiä edellytyksiä koskevat tiedot sisällytettäisiin lapsen edunvalvojarekisteriin. Siten lapsen edunvalvojaksi ehdotetusta henkilöstä on saatavilla riittävän yksityiskohtaiset tiedot lapsen edunvalvojan hakemusta tehtäessä ja hakemukseen ratkaisua annettaessa. Silloin harkittavana on esimerkiksi se, millaisia asioita lapsen edunvalvojaksi ehdotettu henkilö hoitaa yleensä ja täyttääkö edunvalvojaksi ehdotettu henkilö yleiset edellytykset toimia lapsen edunvalvojana. Tämän lisäksi lapsen edunvalvojan tulisi täyttää lapsen edunvalvojana toimimisen erityiset edellytykset, joita esitellään myöhemmin.

Lapsen edunvalvonnan alueellisena koordinaattorina toimivaa ei voida merkitä lapsen edunvalvojarekisteriin. Alueellisen koordinaattorin tehtävien luonne estää häntä toimimasta samanaikaisesti lapsen edunvalvojana.

Suunnitelmassa ehdotetun lapsen edunvalvojarekisterin myötä lapsen edunvalvojaksi ehdotettavien henkilöiden tiedot voidaan tarkistaa yhdestä paikasta valtakunnallisesti. Kun edellytykset lapsen edunvalvojarekisteriin pääsemiselle on määritetty, jo henkilön oleminen lapsen edunvalvojarekisterissä osoittaa, että hänellä on yleiset edellytykset toimia lapsen edunvalvojana.

Lapsen edunvalvojana toimimisen erityiset edellytykset

Lapsen edunvalvojana toimivalta pitäisi edellyttää erityisiä edellytyksiä, jotka liittyvät erityisesti yksittäisen asian hoitamiseen lapsen ollessa asianosaisena rikosasiassa ja/tai lastensuojeluasiassa. Erityiset edellytykset liittyvät siihen, että lapselle määrätään häntä koskevassa asiassa sellainen lapsen edunvalvoja, joka pystyy huomioimaan lapsen edun täysimääräisesti. Lapsen edunvalvojan hakemusta laadittaessa pitää olla käytettävissä riittävät tiedot lapsen edunvalvojaksi ehdotettavan henkilön erityisestä osaamisesta, jotta lapsen oikeudet voivat täysimääräisesti toteutua.

Lapsen edunvalvojaksi määrättävällä pitää olla yksittäisessä asiassa erityiset edellytykset toimia lapsen kanssa ja vielä huomioiden lapsen iästä ym. lapsen erityispiirteistä johtuvat vaatimukset. Erityiset edellytykset tarkistetaan yksittäisessä asiassa tehtäessä lapsen edunvalvojan hakemusta ja määrättäessä tietty henkilö lapsen edunvalvojaksi.

Erityisiin edellytyksiin liittyvät tiedot pystyttäisiin osittain varmistamaan lapsen edunvalvojarakisteristä, kun henkilön osaaminen on kuvattu rekisteriin riittävän yksityiskohtaisesti. Lasta koskevassa asiassa edunvalvojalta edellytettävä erityisosaaminen liittyy lapsen erityispiirteisiin. Esimerkiksi lapsen erityispiirteinä voidaan pitää maahanmuuttajataustaisen lapsen edellyttämää osaamista kielen ja kulttuuritekijöiden osalta. Samoin erityistä tukea tarvitsevat lapset, kuten vammaiset tai neuropsykiatrisia häiriöitä omaavat lapset, edellyttävät lapsen edunvalvojalta erityisosaamista.

Maahanmuuttajataustaisten tai muuta erityistä tukea tarvitsevien lasten kanssa työskennellessään lapsen edunvalvojan tulee nähdä lapsi yksilönä, ei erityisyytensä edustajana. Lapsen edunvalvojalta edellytetään näissä tilanteissa erityistä osaamista ja tietoa apuvälineistä sekä erilaisista menetelmistä, jotka tukevat lapsen kanssa kommunikointia tai muutoin lapsen kanssa työskentelyä. Lapsen oikeudet voivat toteutua täysimääräisesti vain, jos lapsen edunvalvojalla on tilanteen edellyttämää erityisosaamista. Yhtenä esimerkkinä erityistilanteesta voidaan mainita viime vuosilta pakolaisleireiltä Suomeen palautuneet lapset. Lapsella voi hänen tilanteestaan riippuen olla tarve lapsen edunvalvojan määräämiselle muiden toimenpiteiden ohella. Lapsen edunvalvojalta tarvitaan silloin erityisosaamista lapsen kokemusten ja mahdollisen traumatisoitumisen huomioimisessa.

Tietyt erityiset edellytykset (esim. esteellisyys) voidaan varmistaa vain lapsen edunvalvojaksi ehdotettavalta itseltään. Esteellisyys selvitetään pyydettyä lapsen edunvalvojaksi ehdotettavalta henkilöltä suostumusta tulla määrätyksi tietyn lapsen edunvalvojaksi tiettyyn asiaan. Esteellisyyttä käsitellään yksityiskohtaisesti alaluvussa 3.2.2.

3.1.9. Rekistereiden tietojen näkyvyys ja käyttöoikeudet rekisteriin

Lainsäädännön muutostarpeet: Lapsen edunvalvojarakisterin tietojen sisältö, näkyvyys ja rekisterin käyttöoikeudet tulee määrittellä tarkasti laissa lapsen edunvalvonnasta. Samoin väestötietojärjestelmään merkittävistä tiedoista, kuten lapsen edunvalvonnan määräyksen sisällöstä ja tiedon syöttävästä tahosta tulee määrittellä tarkasti laissa. Sääntely voisi olla ehdotetussa laissa lapsen edunvalvonnasta omana lukunaan *Lapsen edunvalvontaa koskevien tietojen rekisteröinti*, esimerkiksi seuraavasti (sääntelyä koskeva ehdotus vain otsikkotasolla):

Laki lapsen edunvalvonnasta

Luku – Lapsen edunvalvontaa koskevien tietojen rekisteröinti

§ Lapsen edunvalvojarakisteri

§ Lapsen edunvalvontaa koskevan tieto väestötietojärjestelmässä

Lapsen edunvalvojarekisterin näkyvyydessä tulee huomioida sekä valtakunnallinen että paikallinen tarve. Rekisterin pitäisi esimerkiksi lapsen edunvalvojan hakemusta laativan ja asiaa ratkaisevan tahon näkökulmasta olla riittävän yksityiskohtainen, jotta kuhunkin asiaan pystytään valitsemaan rekisterin tietojen perusteella oikeanlaisella osaamisella oleva lapsen edunvalvoja. Eri toimijoiden tarve lapsen edunvalvoja koskeviin tietoihin on erilainen.

Valtakunnallisella rekisterinpidolla voidaan varmistaa lapsen edunvalvojarekisterin ajantasaisuus, kun rekisteriin pääsyn kriteerit määritetään tarkasti. Samoin mahdollisten valvontaratkaisujen ja muiden laissa määriteltyjen tilanteiden myötä rekisteristä poistaminen pitäisi näkyä valtakunnallisessa rekisterissä ajantasaisena tietona.

Lapsen edunvalvonnan tarkoituksenmukainen toteutuminen edellyttää yksityiskohtaisia tietoja lapsen edunvalvojaksi määrättävistä henkilöistä. Sellaiset tiedot eivät voi lapsen edunvalvojana toimivan näkökulmasta olla julkisessa rekisterissä. Lapsen edunvalvojarekisterin pitämistä julkisilla verkkosivuilla ei pidetty hyvänä vaihtoehtona asiantuntijahaastatteluiden perusteella. Sen sijaan kannatusta sai malli, jossa tiedot olisivat kirjautumisvaatimuksen takana.

Tällä hetkellä THL:n verkkosivuilta on lapsen edunvalvojapankista löydettävissä tietoja siitä, ketkä toimivat lapsen edunvalvojina eri alueilla. Tietojen sijainti julkisilla verkkosivuilla tarkoittaa, ettei tietojen merkitseminen henkilön ilmoittamaa laajemmin ole mahdollista. Tällä hetkellä käytössä olevaa THL:n lapsen edunvalvojapankin tietoja käytettävissä olevista edunvalvojista ei voida pitää riittävänä.

Tiedot THL:n edunvalvojapankkiin merkitään lapsen edunvalvojaksi ilmoittaman perusteella. Tietojen ajantasaisuutta ei pystytä varmistamaan. Selvitystyön yhteydessä on voitu havaita, että kaikki tiedot eivät ole ajan tasalla. Edunvalvojaksi ilmoittautuva voi lisäksi itse päättää, mitä tietoja hänestä edunvalvojapankkiin laitetaan. Menettelyn myötä edunvalvoja koskevat tiedot ovat eritasoisia. Lisäksi osa THL:n edunvalvojapankissa olevista henkilöistä on ilmoittanut yhteystiedokseen vain puhelinnumeron tai sähköpostiosoitteen, jolloin henkilön tavoitettavuus voi olla heikkoa.

Tietojen rajoitettujen oikeuksien näkymä on ratkaistavissa rekisterin käyttöoikeuksien rajaamisella kaksitasoiseksi. Tietojen näkyvyys on ratkaistavissa siten, että lapsen edunvalvojarekisteri voi olla julkinen rekisteri erikseen määrättyiltä osin. Julkisia tietoja voivat olla rekisteristä ilmenevät tiedot lapsen edunvalvojan nimestä ja paikkakunnasta, jolla hän toimii sekä asiaryhmät (rikosasiat ja/ tai lastensuojeluasiat sekä lapsen taloudellinen edunvalvonta em. asioihin liittyvänä), joissa hänelle voidaan antaa edunvalvojamääräys. Tietojen tasossa ”käytettävissä olevat edunvalvojat” määrittelyssä voitaisiin hyödyntää Asianajajaliiton sivuilla olevaa julkista listausta asianajajista.¹³¹ Laajemmat tiedot lapsen edunvalvojista olisi varmistetun kirjautumisvaatimuksen takana.

Käytettävissä olevista (yleiset ja osin erityiset edellytykset täyttävistä) lapsen edunvalvojista saataisiin tiedot tarkemmasta lapsen edunvalvojarekisteristä siten kuin suunnitelmassa ehdotetaan. Tiedot jo annettua lapsen edunvalvonnan määräyksestä olisi samoin löydettävissä väestötietojärjestelmästä, jos tieto lapsen edunvalvontaa koskevasta määräyksestä lisättäisiin lapsen tietoihin asian ratkaisemisen yhteydessä. Näihin tietoihin ei olisi kaikilla pääsyä, vaan vain siten kuin seuraavaksi selostetaan.

¹³¹ Ks. tarkemmin Asianajajaliiton verkkosivut: Löydä asianajaja. Hakupalvelusta on löydettävissä kaikki suomalaiset asianajajat ja käyttämällä useampia hakukriteerejä saa täsmällisemmän hakutuloksen.

Oikeus lapsen edunvalvojarekisterin tietoihin

Käyttäjillä olisi erilaisia oikeuksia lapsen edunvalvojarekisterin tietoihin heidän tarpeidensa mukaisesti (kuvio 19). Käyttäjällä voisi olla täydet oikeudet rekisteriin tai oikeus vain julkisiin tietoihin (julkinen rekisteri). Täydet oikeudet lapsen edunvalvojarekisteriin annettaisiin rajoitetusti sellaisille tahoille, joilla olisi tietojen saamiseen lain mukaan peruste. Silloin taholla on oikeus saada tieto yksittäisestä lapsen edunvalvojana toimivasta tai sellaiseksi yksittäiseen asiaan ehdotettavasta henkilöstä. Täydet oikeudet rekisteriin omaaville tahoille asetettaisiin vaitiolovelvollisuus lapsen edunvalvojarekisterin muista kuin julkisista tiedoista.

Täydet oikeudet sisältävässä toimintanäkymässä olisi yksityiskohtaiset tiedot lapsen edunvalvojaksi hyväksytyyn henkilön koulutuksesta, taustasta, lapsen edunvalvojana toimimisesta ja kenen lapsen edunvalvojaksi henkilö on jo määrätty. Oikeus näiden tietojen tarkasteluun voisi olla käytettävissä vain vahvasti suojatun (tietoturvallisen) käyttäjätunnuksen takana. Laissa (tai sen nojalla annetussa asetuksessa) pitää määritellä edellytykset käyttäjätunnuksen myöntämisestä lapsen edunvalvojarekisteriin yksityiskohtaisempien tietojen tarkastelua varten. Suunnitelmassa tällaiset oikeudet on esitetty annettavaksi vain alueellisille koordinaattoreille, tuomioistuimille ja Lapsen edunvalvontalautakunnan jäsenille, lautakunnan jäsenyyden ajan ja silloin, kun jäsenen tehtäviin kuuluu lapsen edunvalvojana toimivien valvonta-asiat. Näiden tahojen oikeus rekisterin tietoihin ilmenee kuviosta 19 (mustat nuolet).

Oikeus julkisiin tietoihin olisi muilla kuin täydet oikeudet omaavilla tahoilla, koska heillä on tarve saada tietoja vain rajoitetusti lapsen edunvalvojista. Lapsen edunvalvojan määräystä hakevilla tahoilla (lastensuojeluviranomainen ja esitutkintaviranomainen) ei ole tarvetta saada täysiä oikeuksia lapsen edunvalvojarekisteriin. Hakijat tarvitsevat tietoa alueella toimivista edunvalvojista. Kun lapsen edunvalvonta toteutuu alueellisena koordinaationa yhdestä paikasta, hakija saa ehdotuksen lapsen edunvalvojan henkilöstä alueelliselta koordinaattorilta. Hakijan tarve päästä lapsen edunvalvojia koskevaan rekisteriin on suppea ja toteutettavissa rekisterin julkisella osalla. Samoin lasten edunvalvonnan tilannetta yleisesti seuraavilla (YTA-alueet, hyvinvointialueet, OT-keskukset, poliisin yksiköt, Poliisihallitus ja eri ministeriöt) on tarve saada vain julkisen rekisterin tiedot. Näiden tahojen oikeus tietoihin ilmenee kuviosta 19 (ilman nuolta tai merkintää).

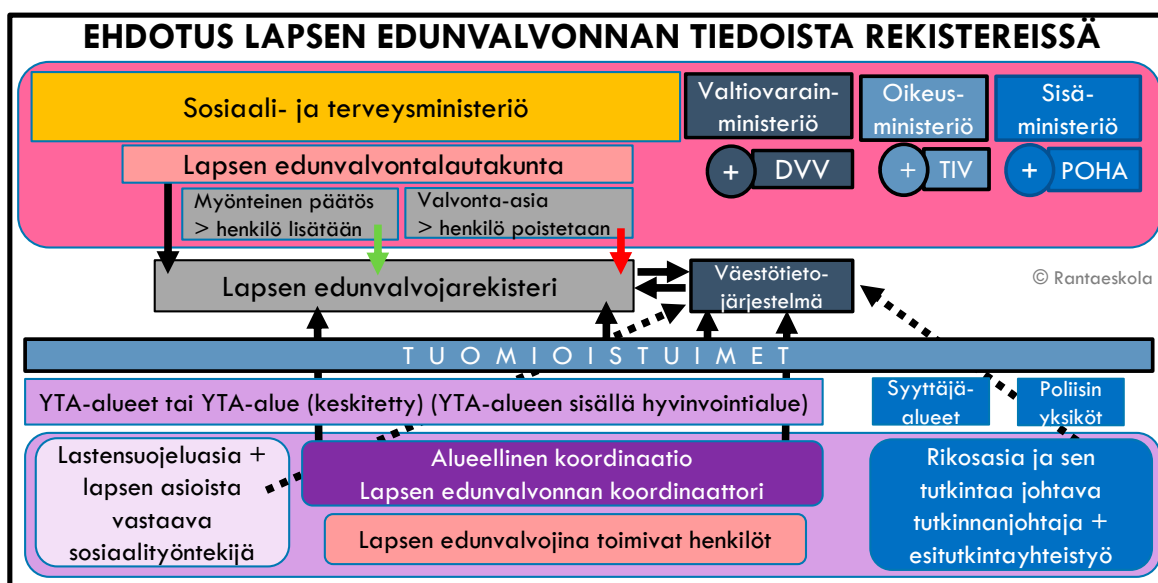
Oikeus yksittäisen lapsen tietoihin väestötietojärjestelmässä

Väestötietojärjestelmään merkittyihin yksittäisen lapsen edunvalvonta-asian tietoihin olisi oikeus ainakin tuomioistuimilla ja alueellisilla koordinaattoreilla. Tuomioistuinten oikeudet olisivat tältä osin laajemmat, koska tuomioistuimet syöttävät lapsen edunvalvontaratkaisua koskevat tiedot järjestelmään. Alueellisilla koordinaattoreilla olisi oikeus tietoihin siltä osin, onko yksittäistä lasta koskevia edunvalvojamääräyksiä jo annettu.

Lapsen edunvalvontahakemuksia tekevien tahojen oikeus väestötietojärjestelmän tietoihin ei ole aivan yksiselitteinen. Hakijataho voi saada tiedon yksittäistä lasta koskevista jo annetuista lapsen edunvalvojan määräyksistä alueelliselta koordinaattorilta. Toisaalta jossakin tilanteessa tiedon oleminen alueellisen koordinaattorin ”takana” voi olla haasteellista. Tietojen saaminen suoraan väestötietojärjestelmästä voisi joissakin tilanteissa edesauttaa lapsen oikeuksien toteutumista kokonaisvaltaisesti. Näin on esimerkiksi tilanteessa, jos lapselle on jo määrätty lapsen edunvalvoja lastensuojeluasiassa (laaja määräys) ja esitutkinnassa on selvitettävänä rikosepäily, jossa on eturistiriitatilanne lapsen ja puhevaltaa käyttävän tahon välillä. Samoin tilanteessa, jos poliisi on jo väliaikaisesti määrännyt lapsen edunvalvojan rikosasiaan (suunnitelman ehdotus alaluku 3.3.5), lastensuojelussa on välttämätöntä saada tieto tästä ratkaisusta. Silloin lastensuojelussa pystyttäisiin valmistelemaan lapsen edunvalvonnan toteuttamista siten kuin lapsen etu edellyttää. Molemmissa tilanteissa saman lapsen edunvalvojan määrääminen vireille tulleeseen uuteen asiaan voi nopeutua, jos hakijalla olisi riittävä näkymä väestötietojärjestelmään. Lastensuojeluviranomai-

sen ja poliisin oikeutta lapsen tietoihin suoraan väestötietojärjestelmässä voitaisiin siten pitää perusteltuna. Toisaalta tämä tieto on saatavissa myös alueelliselta koordinaattorilta. Hakijana olevien tahojen oikeutta lapsen väestötietojärjestelmään voidaan pitää perusteltuna, jos näkymän asettaminen on asetettavissa kohtuullisin toimenpitein samanlaiseksi kuin alueellisessa koordinaatiossa.

Lapsen edunvalvojarekisterin ja väestötietojärjestelmän toimintaa ja erilaisia näkymiä kuvataan seuraavassa kuviossa 19. Lapsen edunvalvojarekisteri ja väestötietojärjestelmä ovat yhteydessä toisiinsa, jotta lapsen edunvalvojana toimivan henkilön tiedot yhdistyvät lapsen tietoihin ja päinvastoin. Eri tahojen oikeudet lapsen edunvalvojarekisteriin ja väestötietojärjestelmään ovat joko ”täydet oikeudet” rekisteriin (musta paksu nuoli) tai oikeus vain ”julkisiin tietoihin” (muut tahot ilman nuolta). Hakijana olevien tahojen oikeus lapsen väestötietojärjestelmään on kuvattu ehdollisena (kuviossa musta katkoviiva nuoli).



Kuvio 19. Ehdotus lapsen edunvalvontaa koskeviksi rekistereiksi ja eri tahojen oikeuksista tietoihin.

Lapsen edunvalvojarekisterin ja väestötietojärjestelmän liittymäpinnat

Yksittäisen lapsen edunvalvontatietoja voitaisiin tarkastella lapsen edunvalvojarekisteristä vain rajatusti eli ketä määräys koskee. Jo olemassa olevat lapsen edunvalvontaa koskevat määräykset pysyttäisiin tarkistamaan tietyn lapsen osalta väestötietojärjestelmästä edellyttäen, että tiedot syötetään rekisteriin käräjäoikeudessa¹³² tai hallinto-oikeudessa määräystä annettaessa.

Lapsen edunvalvojarekisterin tietojen tulisi olla käytettävissä väestötietojärjestelmään tehtävän merkinnän yhteydessä. Tarkoituksenmukaisella tavalla toteutettuna rekistereiden käyttöönotto ei tarkoita lisätyötä edunvalvontaratkaisuja tekeville tahoille. Päinvastoin lapsen edunvalvojarekisteri turvaa lapsen oikeudet häntä koskevan hakemusasian käsittelyssä ja vähentää tarvetta tarkistaa asioita muualta kuin ko. rekisteristä. Uuden rekisterin käyttöönotto yhdessä lapsen edunvalvontaa tukevien toimintojen (alueellinen koordinaatio ym.) kanssa helpottavat lapsen edun mukaisen edunvalvojan määräämistä.

Väestötietojärjestelmän kehittäminen suunnitelmassa ehdotetulla tavalla tukee samoja tavoitteita ja on välttämätön kokonaisuuden toteuttamiseksi. Kehitystyössä voidaan hyödyntää jo toteutettua DVV:n rekisteröintimallia taloudellisessa edunvalvonnassa.

¹³² Suunnitelmassa ehdotetaan, että esitutkintaviranomaisella olisi mahdollisuus antaa väliaikainen lapsen edunvalvojan määräys. Ratkaisun merkitsemistä väestötietojärjestelmään käsitellään aluvuossa 3.3.5. Merkintä ehdotetaan tehtäväksi kiireellisesti esitutkintaviranomaisen toimitettua asiakirjat käräjäoikeudelle, koska rikosepäilyn jälkeen voi tulla vireille lapsen edunvalvojan määrääminen lastensuojeluasioissa.

Edunvalvontojen määrien seuraamiseen liittyvät tilastolliset haasteet voidaan ratkaista merkinnöillä näihin kahteen eri rekisteriin, olemassa olevaan väestötietojärjestelmään ja perustettavaan lapsen edunvalvojarekisteriin. Väestötietojärjestelmästä saataisiin tilastot rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa annetuista lapsen edunvalvontaa koskevista määräyksistä (väliaikainen ja lopullinen). Lapsen edunvalvojarekisteristä saataisiin tilastotiedot käytettävissä olevista lapsen edunvalvoista alueittain rikosasioihin ja lastensuojeluasioihin. Yksittäisissä lapsen edunvalvontaa edellyttävissä asioissa DVV, poliisi ja lastensuojelu hyötyvät viranomaisina saatavilla olevasta tiedosta, että lapselle on jo määrättyä edunvalvoja toisessa asiassa.

Lapsen edunvalvontalautakunnassa käsiteltävien asioiden asianhallintajärjestelmä

Lapsen edunvalvontalautakunnan toiminnassa tarvitaan erillinen asianhallintajärjestelmä, jossa käsiteltäisiin lapsen edunvalvojaksi hakeutuvien hakemuksia, heidän koulutustietojaan ja lapsen edunvalvojana toimivista tehtyjä valvontailmoituksia. Näihin tietoihin olisi oikeus vain ko. asiaa käsittelevillä ja asian ratkaisevilla tahoilla.

Täydet oikeudet lapsen edunvalvontalautakunnan asianhallintajärjestelmään tietoihin tarkoittaisi rajoitettuja tietoja lapsen edunvalvojaksi vasta hakeutuvasta tai lapsen edunvalvojaa koskevasta valvontailmoituksesta. Lapsen edunvalvojaksi hakeutuvasta tulee lapsen edunvalvojarekisteriin vain myönteinen lopputulos, kun henkilön hakemus päästä lapsen edunvalvojarekisteriin on hyväksytty. Lapsen edunvalvontalautakunnan asianhallintajärjestelmään täydet oikeudet omaava voisi saada tiedon lapsen edunvalvojaa koskevan valvontailmoituksen lopputuloksesta.

Alueellisessa koordinaatiossa, tuomioistuimissa ja Lapsen edunvalvontalautakunnan näkymänä lapsen edunvalvojarekisteriin pitää olla saatavilla tieto Lapsen edunvalvontalautakunnan lapsen edunvalvojalle asettamasta seuraamuksesta. Näin alueellisessa koordinaatiossa pystytään huolehtimaan siitä, että Lapsen edunvalvontalautakunnan asettamia seuraamuksia sovelletaan käytännössä. Lisäksi Lapsen edunvalvontalautakunnan toimintaa valvovalla taholla olisi oikeus kaikkiin edellä mainittuihin tietoihin (alaluku 3.1.11).

3.1.10. Lapsen edunvalvojan etukäteinen ja reaaliaikainen valvonta

Lainsäädännön muutostarpeet: Lapsen edunvalvojaksi hakeutuvan toiminnan *etukäteinen valvonta* toteutuisi lapsen edunvalvojatutkinnon suorittamisen ja lapsen edunvalvojarekisteriin hakeutumisen yhteydessä. Etukäteinen valvonta toteutuisi sääntelemällä lapsen edunvalvojana toimivan yleiset edellytykset (alaluku 3.1.8) ja lapsen edunvalvojatutkinnon suorittamisella (alaluku 3.1.7). Näiden lainsäädäntömuutostarpeiden toistaminen ei ole tältä osin tarkoituksenmukaista.

Lapsen edunvalvojana toimivan *reaaliaikainen valvonta* on toteutettavissa alueellisessa koordinaatiossa tehtäessä hakemuksia lapsen edunvalvojan määräämiseksi. Lapsen edunvalvojan etukäteistä ja reaaliaikaista valvontaa koskeva sääntely voisi olla esimerkiksi seuraavanlainen:

Laki lapsen edunvalvonnasta

Luku – Lapsen edunvalvojana toimivan valvonta

§ Lapsen edunvalvojan toiminnan valvonta etukätein

Lapsen edunvalvojaksi hakeutuvan tahon toimintaa valvotaan etukäteen, kun henkilön pääsulle lapsen edunvalvojarekisteriin asetetaan tässä laissa säädetyt edellytykset.

§ Lapsen edunvalvojan toiminnan valvonta reaaliaikaisesti

Lapsen edunvalvojaksi ehdotetun tahon toimintaa valvotaan reaaliaikaisesti, kun henkilön sopivuus toimia lapsen edunvalvojana yksittäisessä asiassa tarkistetaan hakemusta laadittaessa ja lapsen edunvalvojan määräystä annettaessa.

Lainsäädäntömuutosten perustelut

Selvityksen perusteella ilmeni, että tällä hetkellä DVV valvoo lapsen edunvalvojan toimintaa jälkikäteisesti, jos epäkohdasta ilmoitetaan DVV:lle epäkohdan tultua ilmi. Holhousviranomaisena DVV valvoo edunvalvojan toimintaa (HolhTL 49 §). Edellytyksenä valvonnan toteutumiseksi on, että DVV saa tiedon epäkohdista (alaluvut 2.1.9 ja 2.3.7). Rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa toimivien lapsen edunvalvojen taustat ovat enimmäkseen yksityisiä. Selvityksen perusteella ilmeni, että tällä hetkellä lapsen edunvalvojen toimintaa ei valvota ennakkollisesti tai reaaliaikaisesti lainkaan, koska he eivät yksityisinä toimijoina kuulu minkään valvovan tahon alle eikä ole tahoa, jonka intressissä olisi ilmoittaa epäkohdasta DVV:lle.

Edunvalvojan toiminnan valvontaa koskeva sääntely keskittyy päämiehen taloudellista edunvalvontaa koskevaan valvontaan. Edunvalvojan on esimerkiksi kolmen kuukauden kuluessa tehtävänsä alkamisesta annettava holhousviranomaiselle luettelo niistä päämiehen varoista ja veloista, joiden tulee olla edunvalvojan hoidettavana (HolhTL 48.1 §). Samoin muuhun kuin taloudellista edunvalvontaa koskevaan tehtävään määrätty edunvalvoja on velvollinen pitämään sellaista kirjaa, että hän voi tehdä selon niistä toimenpiteistä, joihin hän on tehtävässään ryhtynyt (HolhTL 50.2 §).

Selvitystä laadittaessa esitettiin käsitys, ettei Digi- ja väestötietovirasto ota käsiteltäväksi muita kuin taloudellisen edunvalvontaa koskevaan valvontaan liittyviä kysymyksiä, vaikka sellainen väite DVV:lle esitettäisiin. Tällaiseen menettelyyn viittaavalta vaikuttaa myös DVV:lta saatu selvitys, jossa toimenpiteet kohdistuvat varallisuuden (omaisuuden) väärinkäytöksiä koskeviin tilanteisiin.

Lapsen edunvalvojana toimivan osalta on välttämätöntä toteuttaa lapsen edunvalvojan etukäteinen ja reaaliaikainen valvonta. Lapsen edunvalvojan toiminnan jälkikäteinen valvonta toteutuu Lapsen edunvalvontalautakunnan tekemien ratkaisujen perusteella, joita sille valvontailmoitusten muodossa tehdään (alaluku 3.1.11).

Lapsen edunvalvojan etukäteisellä valvonnalla tarkoitetaan etukäteisiä toimia, joilla edunvalvonnan laatu voidaan varmistaa. Pääsy lapsen edunvalvojarekisteriin voidaan kytkeä muun muassa edunvalvojan taustakoulutukseen, lapsen edunvalvojakoulutuksen ja lapsen edunvalvojatutkinnon suorittamiseen sekä riittävään kokemukseen toimia lapsen kanssa. Lapsen edunvalvojan koulutuksella ja lapsen edunvalvojatutkinnolla nostetaan lapsen edunvalvonnan tasoa valtakunnallisesti. Edunvalvonnan tason nosto toteutuu lapsen edunvalvojarekisteriin pääsyn edellytyksien määrittämisellä ja rekisteriin hakeutumisen pääsyn kontrolloimisella.

Lapsen edunvalvonnan valtakunnallisessa koordinaatorakenteessa lapsen edunvalvojan toimintaa valvotaan monitasoisesti. Ensinnäkin lapsen edunvalvonnasta valtakunnallisesti vastaava sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistyöalue (YTA-alue) määrittäisi lapsen edunvalvonnan toteuttamisen rakenteita. YTA-tason ohjauksen lisäksi Lapsen edunvalvontalautakunta ohjaisi lapsen edunvalvonnan käytännön

toteutusta ohjeistamalla valtakunnallista ja alueellista koordinaatiota eri tavoin ja erityisesti täydennuskoulutuksen toteuttamisella. Näitä toimintoja voidaan pitää lapsen edunvalvonnan etukäteisenä valvontana.

Lapsen edunvalvojan reaaliaikainen valvonta tarkoittaa eri tahojen toimenpiteitä yksittäisessä asiassa. Lapsella itsellään ei ole mahdollisuutta varmistua häntä koskevan edunvalvonnan tason riittävästä laadusta. Siksi reaaliaikaisena valvontana olisi välttämätöntä, että sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistyöalueet, hyvinvointialueet tai rakentuvat OT-keskukset ottaisivat vastuun lapsen edun mukaisen edunvalvonnan toteutumisesta rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa.

Lapsen edunvalvojana lapsen asiassa toimimiselle säädettävien edellytysten myötä käräjäoikeuden tarvitsee varmistua vain siitä, että lapsen edunvalvojaksi ehdotettu henkilö täyttää ne edellytykset, joita ko. asiassa edellytetään. Sellainen näkymä ehdotetaan tuomioistuimille annettavaksi lapsen edunvalvoja-rekisteriin (alaluku 3.1.9). Tässä on kysymys tuomioistuimelle kuuluvasta reaaliaikaisesta valvonnasta.

Käytännössä paikallistason valvonta on yhdistettävissä edunvalvonnan alueelliseen koordinaatioon. Osittain etukäteinen valvonta on päällekkäin reaaliaikaisen valvonnan kanssa. Alueellisessa koordinaatiossa lapsen edun toteutumista valvotaan etukäteen, kun tehtävään ehdotetaan mahdollisimman sopiva edunvalvoja. Lisäksi lapsen hyvinvoinnin toteuttamisesta vastaavilla hyvinvointialueilla on paikallisella tasolla velvollisuus huolehtia lapsen edun toteutumisesta. Siksi reaaliaikaisen valvontavelvollisuuden asettaminen alueelliselle koordinaatiolle tai sen järjestävälle taholle on perusteltua. Lisäksi sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistyöalueille, hyvinvointialueille ja OT-keskuksille sekä alueelliselle koordinaatiolle on perusteltua asettaa ilmoitusvelvollisuus väärinkäytöksistä Lapsen edunvalvontalautakunnalle.

Lapsen edunvalvojan toiminnan reaaliaikainen valvonta toteutuisi parhaiten lapsen edunvalvonnan alueellisella koordinaatiolla. Alueellisessa koordinaatiossa toimivalla koordinaattorilla on tietoa alueella toimivien lapsen edunvalvojien asiantuntemuksesta, jolloin vaatimus ”parhaasta mahdollisesta edunvalvojasta kullekin lapselle voisi toteutua”. Käytännössä voi syntyä tarve saada lapselle edunvalvoja myös kauempaa eli alueellisen koordinaattorin toimialueen ulkopuolelta. Silloin lapsen edunvalvoja-rekisterin riittävän yksityiskohtaisten tietojen avulla voidaan varmistaa, että lapsen edunvalvojaksi valitaan asianmukainen taho, vaikka hän olisi koordinaatioalueen ulkopuolelta.

Alueellisen koordinaatiomallin suurin etu on se, että koordinaatiossa voidaan esittää kuhunkin yksittäiseen asiaan lapsen kannalta sopivin lapsen edunvalvoja. Näin reaaliaikainen valvonta toteutuu lapsen edun takaamiseksi. Samalla varmistetaan, että lapsen edun mukainen edunvalvoja tulee valituksi lapsen edunvalvontaa koskevaa hakemusta jätettäessä. Hakemusvaiheen kontrolli on perusteltua erityisesti siksi, ettei käräjäoikeudessa selvitetä edunvalvojan sopivuutta henkilönä, ellei asiasta tehdä väitettä, kuten käräjätuomarit kertoivat asiantuntijahaastattelussa. Tilanteen selkeyttämiseksi olisi välttämätöntä, että asian ratkaisevalla taholla olisi mahdollisuus selvittää asia siten kuin holhoustoimilaisa edellytetään. Tuomioistuimen on jo voimassa olevan lain mukaan omasta aloitteestaan määrättävä hankittavaksi kaikki se selvitys, joka on tarpeen muun muassa edunvalvojan määräämistä koskevan asian ratkaisemiseksi (HolhTL 78 §).¹³³

Alueellisen koordinaation reaaliaikaisen valvonnan avulla on mahdollista vaikuttaa lapsen edunvalvojan toiminnassa havaittuihin pienempiin epäkohtiin tai lapsen edunvalvonnan puutteisiin. Perusteltu kysymys on, pitääkö kaikkien puutteiden edetä Lapsen edunvalvontalautakuntaan asti. Sellaisen tehtävän määrittäminen alueelliselle koordinaatiolle edellyttää, että alueellisen koordinaation järjestävän tahon ilmoitusvelvollisuuden raja asetetaan kuitenkin hyvin matalalle. Vain siten voidaan välttää alueellisen koordinaation myötä mahdollisesti syntyvät alueellisesti vaihtelevat käytännöt jonkin menettävän asian suhteen. Mahdollisuus jättää ilmoittamatta rikkeestä voi aiheuttaa myös mahdollisuuden väärinkäytöksille.

¹³³ Tätä korostetaan myös *Turun hovioikeuden ratkaisussa 25.11.2021 Päätös nro 790, Dnro S 21/121*, jossa esteellisyyteen liittyvä valituksessa tehty väite tutkittiin, vaikka valittaja ei ollut lausunut asiasta käräjäoikeudessa. (Tapausta käsitellään yksityiskohtaisemmin alaluvussa 3.2.2).

Lapsen edunvalvojan toiminnassa puutteita havainneen tahon voi olla helpompaa (pienempi kynnyks) ilmoittaa havaitsemistaan asioista alueelliseen koordinaatioon kuin suoraan Lapsen edunvalvontalautakunnalle. Toisaalta ohjaaminen ilmoittaa puutteista suoraan asiaa valvovalle taholle – Lapsen edunvalvontalautakunnalle – ja ilman minkäänlaista harkintaa, voisi olla perusteltua. Silloin ei muodostuisi useampikerroksista valvontaorganisaatiota. Alueellisessa koordinaatiossa tai sellaista järjestävä taho voi havaita ja puuttua lapsen edunvalvonnassa ilmeneviin epäkohtiin varhaisessa vaiheessa. Sellainen menettely mahdollisesti vähentäisi Lapsen edunvalvontalautakunnalle tehtäviä ilmoituksia. Ilmoitusvelvollisuuden aiheuttavan rajan asettaminen kuuluu selkeästi Lapsen edunvalvontalautakunnan tehtäviin.

Erityisen tärkeä reaaliaikaisen valvonnan muoto on lapsen edunvalvojana toimivan laskutuksen valvonta. Laskutuksen reaaliaikainen valvonta kuuluu niille tahoille, jotka ratkaisevat kussakin asiassa maksettavan palkkion ja siten palkkioon oikeuttavat toimenpiteet. Esimerkiksi rikosasioissa Tandemmallia käytettäessä asian ratkaisevan tuomioistuimen (käräjäoikeus, hovioikeus ja korkein oikeus) tehtäviin kuuluu selvittää, ettei rikosasiaan määrättyjen lapsen edunvalvojan ja oikeudenkäyntiavustajan laskutuksessa ole päällekkäistä työtä.

Reaaliaikainen valvonta toteutuu myös jokaisessa yksittäisessä asiassa, jos asiaa käsittelevälle taholle määritetään oikeus valvontailmoituksen tekemiseen havaitsemistaan epäkohdista. Reaaliaikaisen valvonnan menettely siirtyy siten osaltaan myös jälkikäteiseksi valvonnaksi (alaluku 3.1.11).

Lapsen edunvalvonnan erityistä valvontaa voidaan toteuttaa siten kuin edellä (alaluku 3.1.6) tuotiin esille alueellisten lapsen edunvalvontaelinten raportointivelvollisuutena. Alueellisella koordinaatiolla tulee olla erikseen velvoite raportoinnista oman alueen lapsen edunvalvonnoista. Esimerkiksi lapsen edunvalvontojen määrät rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa sekä tiettyjen luokittelumääritteiden antaminen selkeyttää lapsen edunvalvonnan valtakunnallisen tilanteen seuraamista.

3.1.11. Lapsen edunvalvonnan toteutuminen ja jälkikäteinen valvonta

Lainsäädännön muutostarpeet: Suunnitelmassa ehdotettu Lapsen edunvalvontalautakunta on tärkeässä asemassa lapsen edunvalvonnan käytännön toteuttamisen valvonnassa. Lapsen edunvalvontalautakunnan valvontaa koskeva kokonaisuus edellyttäisi valvontaa koskevaa sääntelyä ehdotettuun lakiin lapsen edunvalvonnasta. Valvonnan toteuttaminen yleisesti ja valvonta-asian käsittely kurinpidollisine seuraamuksineen tulisi määrittää lain tasolla. Lakiin lapsen edunvalvonnasta tulisi määritellä omana lukunaan lapsen edunvalvojana toimivaa koskeva valvontailmoitus ja sen käsittely. Tätä kokonaisuutta koskevan lainsäädäntöehdotuksen laatiminen ei ole tässä suunnitelmassa tarkoituksenmukaista. Lapsen edunvalvojan jälkikäteistä valvontaa koskeva sääntely voisi olla otsikkotasolla esimerkiksi seuraavanlainen:

Laki lapsen edunvalvonnasta

Luku – Lapsen edunvalvojana toimivan valvonta

§ Lapsen edunvalvojan toiminnan valvonta jälkikäteen

Lainsäädäntömuutosten perustelut

Lapsen edunvalvojan toiminta voi tulla jälkikäteiseen tarkasteluun erityisenä valvontailmoituksena Lapsen edunvalvontalautakunnalle. Valvontailmoitusta lapsen edunvalvojana toimivasta, valvontailmoituksen käsittelyä, seuraamuksia, muutoksenhakua ja lapsen edunvalvojarekisterin merkintöjä on syytä käsitellä omina kokonaisuuksina myöhemmin tässä alaluvussa. Lapsen edunvalvojan toiminnan

laatua voidaan tarkastella myös muun asian yhteydessä ja muussa prosessissa kuin siinä, johon lapsen edunvalvoja on määrätty.

Edunvalvojan sopimattomuus voi tulla välillisesti ilmi tuomioistuimen ottaessa kantaa liialliseksi väitettyyn laskutukseen. Samoin lapsen edunvalvojan sopimattomuus voi tulla ilmi siksi, että päämies tai hakija tekevät hakemuksen lapsen edunvalvojan määräyksen siirtämisestä eri syistä. Sellainen syy voi olla esimerkiksi lapsen edunvalvojan toimimattomuuteen (passiivisuus) tai hänen toimintaansa liittyvät muut syyt. Jälkimmäisessä voisi olla kysymys tilanteesta, että lapsen edunvalvoja hoitaa sellaisia asioita, jotka eivät kuulu hänen toimivaltaansa lapsen edunvalvojan määräyksen perusteella.

Tilanne voi tulla käräjäoikeuden ratkaistavaksi lapsen edunvalvonnan siirtämistä tai velkomusasiaa koskevissa tilanteissa (alaluku 2.3.5). Lapsen edunvalvojan toiminta tulee näin välillisesti käräjäoikeuden ratkaistavaksi myös valvonnallisesta näkökulmasta, mutta vain ko. tahon laittaessa asian vireille. Käräjäoikeus harkitsee silloin lapsen edunvalvojan tehtävien hoitamisen tasoa. Menettelyn valvonnallista näkökulmaa voidaan pitää sattumanvaraisena, eikä siten riittävänä.

Valvontailmoitus lapsen edunvalvojana toimivasta

Jälkikäteinen valvonta lapsen edunvalvojan toiminnasta toteutuu, jos Lapsen edunvalvontalautakunnan tehtäviin kuuluu ratkaista lapsen edunvalvojien toiminnasta tehdyt valvontailmoitukset. Lapsen edunvalvontalautakunnan toimialaan kuuluisivat lapsen edunvalvojan tehtävissä ja lapsen edunvalvojarekisteriin kuuluvien henkilöiden toiminnan valvonta.

Käräjätuomareiden asiantuntijahaastattelussa ilmeni, että asiassa odotetaan väitettä lapsen edunvalvojan toiminnasta, jotta mahdollisiin väärinkäytöksiin puututtaisiin. Perusteltu kysymys on, kuka väitteen lapsen edunvalvojan toiminnasta voisi lasta koskevassa asiassa tehdä. Lapsella ei ole sellaiseen välttämättä kykyä ainakaan silloin, jos lapsi on iältään nuorempi. Toisaalta lapsella ei ole välttämättä mahdollisuutta arvioida lapsen edunvalvojana toimivan ratkaisuja tai tehtyjen toimenpiteiden laatua. Siksi lapsen asiaa eri viranomaisissa käsittelevillä tahoilla on korostunut velvollisuus valvoa reaaliaikaisesti edunvalvojaksi lapsen asiassa määrätyn henkilön toimintaa, jotta jälkikäteinen valvonta voi käynnistyä. Tässä tarkoituksessa eri toimijoiden velvollisuus ilmoituksen tekemiseen edunvalvojan toiminnasta Lapsen edunvalvontalautakunnalle on perusteltu.

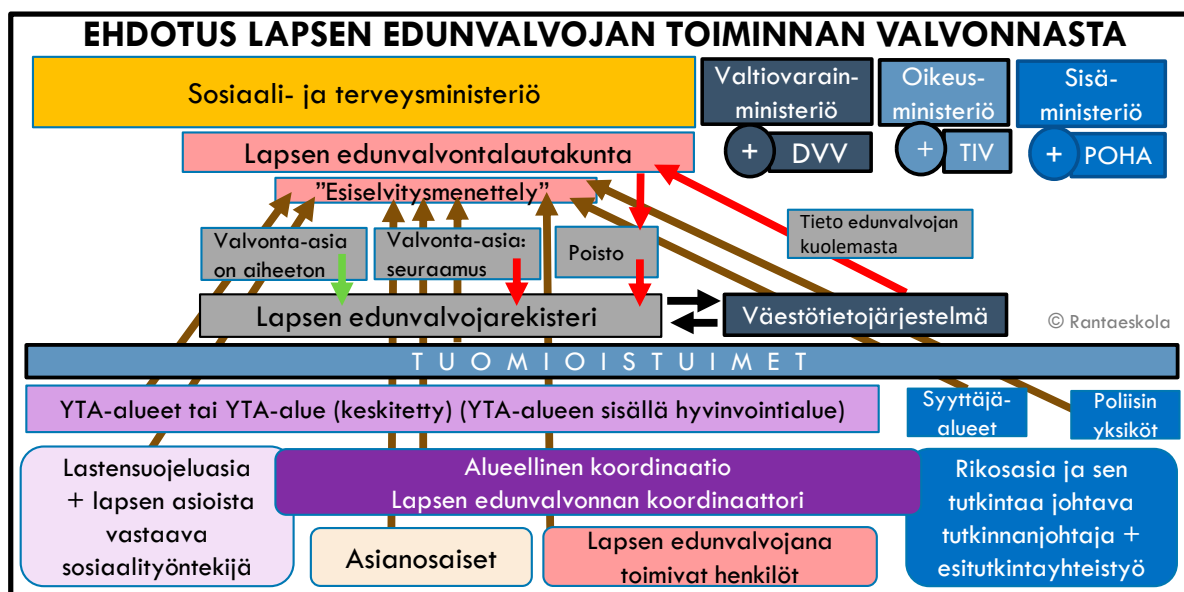
Valvonta-asiana käsiteltäisiin asiassa tehty kantelu, tuomioistuimen tai jonkun muun tahon tekemä valvontailmoitus lapsen edunvalvojan toiminnasta. Lapsen edunvalvojan voidaan väittää olevan passiivinen lapsen tapaamisessa tai laskuttavan toimenpiteistään ylihintaa. Vaikka laskutuksen valvomina kuuluu selkeästi laskut hyväksyvän tahon velvoitteisiin, laskutuksen käsitteleminen valvonta-asiana voi olla perusteltua valvonnan kohdistuessa lapsen edunvalvojan menettelyyn. Valvontailmoituksen lapsen edunvalvojana toimivan epäilystä väärästä toimintatavasta tai perusteettomasta laskutuksesta ym. voisi tehdä kuka tahansa, joka huomaa lapsen edunvalvonnassa puutteita tai muita seikkoja, joiden valvonta kuuluu Lapsen edunvalvontalautakunnalle.

Seuraavassa kuviossa 20 on kuvattu lapsen edunvalvojan toiminnan valvontaa ja oikeutta tehdä valvontailmoitus (kuvion ruskeat pitkät nuolet). Esimerkiksi yksittäistä asiaa käsittelevä tuomioistuin voisi tehdä ilmoituksen valvonta-asiasta, jos lapsen edunvalvojana toimiva ei täytä niitä edellytyksiä, jotka hänen toiminnalleen laissa lapsen edunvalvonnasta tai sen perusteella annetussa sääntelyssä on todettu. Sellainen oikeus pitäisi siis olla kaikilla lapsen asiaa viranomaisessa käsittelevillä tahoilla mutta myös lapsen läheisillä ja muilla tahoilla, jotka tekevät havaintoja lapsen asian käsittelystä ja siinä ilmenneistä epäkohdista.

Lapsen edunvalvojarekisterin avulla voitaisiin estää sellaisten lapsen edunvalvojien toiminta, kun lapsen edunvalvonta ei ole toiminut lainkaan tai toimii huonosti lapsen asiassa. Näissä tilanteissa lapsen edunvalvojaksi määrätty henkilö ei ole lapsen edunvalvontaa koskevien tehtäviensä tasalla.

Ehunvalvojan toiminnan estäminen pitäisi olla mahdollista sekä rikosasioissa että lastensuojeluasioissa. Kysymys on siitä, menettääkö lapsen ehunvalvojana oikeuden toimia tässä yksittäisessä tehtävässä vai yleensä lapsen ehunvalvojana. Asia voitaisiin lapsen ehunvalvojan toiminnasta tehdyn valvontailmoituksen perusteella ratkaista valvonta-asiana Lapsen ehunvalvontalautakunnassa.

Ratkaisun tultua lainvoimaiseksi ko. henkilön tietoihin merkittäisiin (kuviossa 20 punainen, lyhyt nuoli) tieto siitä, koskeeko kielto toimia ehunvalvojana kaikkia asioita ja onko se määräaikainen vai lopullinen. Jos valvonta-asia osoittautuu aiheettomaksi, se ei aiheuta merkintää lapsen ehunvalvojarekisteriin muutoin kuin asian vireilläolon ja merkinnän valvontailmoituksen lopputuloksen aiheettomuudesta. Samoin tieto henkilön kuolemasta (kuvion pitkä punainen nuoli) johtaa lapsen ehunvalvojan poistamiseen lapsen ehunvalvojarekisteristä muiden toimenpiteiden ohella (alaluku 3.2.4).

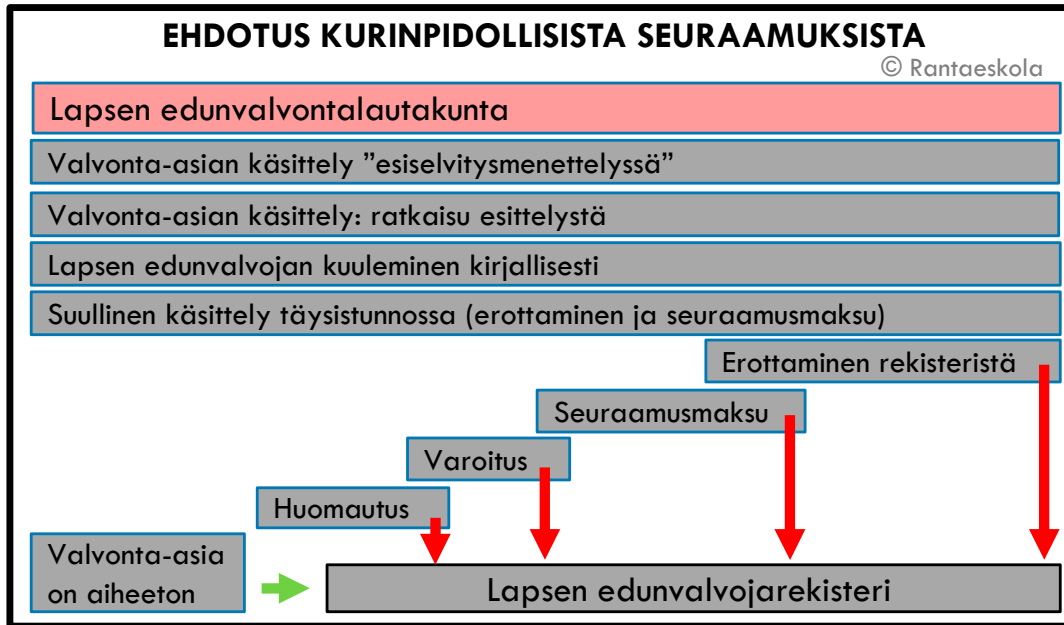


Kuvio 20. Ehdotus lapsen ehunvalvojan toimintaa koskevasta valvonnasta.

Lapsen ehunvalvontalautakunnan valvonnalla on merkitystä vain, jos lautakunnalla on mahdollisuus asettaa yksittäiselle ehunvalvojalle seuraamuksia. Jos siis lapsen ehunvalvojana rikosasiassa tai lastensuojeluasiassa toimivan ehunvalvojan todetaan valvonta-asian käsittelyssä ilmi tulleiden seikkojen johdosta menetelleen vastoin hyvää lapsen ehunvalvontatapaa, Lapsen ehunvalvontalautakunnan tulisi määrätä hänelle *kurinpidollinen seuraamus*. Sellaisiksi voitaisiin laissa määrätä kielto toimia lapsen ehunvalvojan tehtävässä (käytännössä lapsen ehunvalvojarekisteristä erottaminen) määräaikaista tai lopullisesti sekä mahdollisesti koskien jotakin asiaryhmää, seuraamusmaksun määrääminen, varoitus ja huomautus.

Lapsen ehunvalvontalautakunta ratkaisisi asiat esittelystä, jolloin asioita valmistelevalle henkilöllä (tai valmistelevilla henkilöillä) tulisi olla ratkaisutoimintaan riittävä asiantuntemus. Kysymys on tuomioistuimen toimintaan verrattavasta menettelystä myös asian esittelyn osalta, joten sääntelyn määrääminen kurinpidollisten seuraamusten määräämisestä tulisi olla yksiselitteinen. Esimerkiksi asianajajien valvonnasta vastaa asianajajayhdistyksen yhteydessä toimivat riippumattomat valvontalautakunta ja valvontayksikkö, joille kuuluvat asianajajien toiminnan valvontaan liittyvät tehtävät (asianajajalaki 6 a §, 716/2011). Suunnitelmassa ei ehdoteta erillisen valvontalautakunnan ja/tai valvontayksikön perustamista, vaan valvonta-asioiden ratkaisemista Lapsen ehunvalvontalautakunnassa. Vaikka erillistä valvontayksikköä ei perustettaisi toiminnan alkuvaiheessa, sellaisen luominen myöhemmin on tarvittaessa mahdollista.

Lapsen edunvalvontalautakunnan menettelyssä olisi perusteltua olla erikseen määritelty esiselvitysmenettely, jossa ratkaistaisiin, onko asian käsitteleminen tarpeellista Lapsen edunvalvontalautakunnassa. Laissa tulisi määritellä tarkasti, missä tilanteessa ja millä kokoonpanolla asian käsittelyn päättäminen esiselvitysvaiheessa on mahdollista. Samoin valvontailmoituksen tehneen oikeussuojakeinot tulisi määrittää. Seuraavassa kuviossa 21 on esitelty ehdotusta kurinpidollisista seuraamuksista ja niiden käsittelystä Lapsen edunvalvontalautakunnassa.



Kuvio 21. Ehdotus Lapsen edunvalvontalautakunnan antamista kurinpidollisista seuraamuksista.

Lapsen edunvalvontalautakunta käsittelee suunnitelmassa ehdotetun mukaisesti lautakunnalle toimitetut lapsen edunvalvojan toimintaa koskevat valvonta-asiat. Niitä käsittelee asioiden esittelystä vastaava lakimies, jonka tulee olla oikeustieteen muun ylemmän korkeakoulututkinnon kuin kansainvälisen ja vertailevan oikeustieteen maisterin tutkinnon suorittanut henkilö, jolla on lisäksi hyvä kokemus lapsen edunvalvojan toiminnasta lastensuojeluasioissa ja rikosasioissa. Tarvittaessa näiden asioiden esittelyvastuu voi olla tarkoituksenmukaista jakaa kahden eri henkilön vastuulle. Valvonta-asioita hoitava toimihenkilö ei saa osallistua Lapsen edunvalvontalautakunnalle kuuluvien muiden kuin valvonta-asioiden hoitamiseen, jos osallistuminen voi vaarantaa valvonta-asioiden hoidon riippumattomuutta ja puolueettomuutta.

Lapsen edunvalvontalautakunnan on kuultava lapsen edunvalvojaa hänestä tehdyn valvontailmoituksen johdosta. Samoin kyseisessä asiassa lapsen edunvalvontaa hakeneen tahon (esitutkintaviranomainen tai lastensuojelu) kuuleminen voi olla tarpeen. Ratkaisu edunvalvontaa alun perin hakeneen tahon kuulemisesta on perusteltua jättää Lapsen edunvalvontalautakunnan tapauskohtaisesti ratkaistavaksi. Kuulemisen tarpeellisuus olisi harkittavissa siten, ettei lapsen edunvalvojasta selvästi perusteettomien valvontailmoitusten käsittelyä tehdä menettelyltään liian raskaaksi. Sellainen voidaan ehkäistä siten, että Lapsen edunvalvontalautakunta arvioi ns. esikäsitteilymenettelyssä, kuinka laajaa asian käsittelyä valvontailmoitus edellyttää, kuten edellä on selostettu.

Lapsen edunvalvojan toiminnan johdosta tehty valvontailmoitus voi johtaa kurinpidolliseen seuraamukseen. Tästä menettelystä tulisi määritellä lapsen edunvalvonnasta annetussa laissa ja siinä tulisi huomioida millä edellytyksillä kukin kurinpidollinen seuraamus (lapsen edunvalvojarokisteristä erottaminen määrääjäksi tai kokonaan, kielto toimia lapsen edunvalvojana tietyn tyyppisissä asioissa (rikosasiat, lastensuojeluasiat ja/tai lapsen taloudelliseen edunvalvontaan liittyvät asiat) seuraamusmaksun määrää-

minen, varoitus ja huomautus) voidaan määrätä. Varoitus ja huomautus voitaisiin antaa kirjallisen kuulemisen perusteella. Seuraamusmaksu ja lapsen edunvalvojarekisteristä poistaminen edellyttäisi lapsen edunvalvojan kuulemistä Lapsen edunvalvontalautakunnan suullisessa käsittelyssä. Suullisen käsittelyn järjestäminen olisi perusteltua ottaen huomioon näiden kurinpidollisten seuraamusten vakavuus.

Vakavin kurinpidollinen seuraamus olisi lapsen edunvalvojarekisteristä erottaminen kokonaan, joka seuraisi siitä, että lapsen edunvalvoja menettelee epärehellisesti tai muulla tavalla tehtävässään tahallaan loukkaa toisen oikeutta. Jos lapsen edunvalvojan menettelyyn liittyy lieventäviä seikkoja, hänen erottamisensa voi olla määräaikainen tai hänen maksettavakseen voidaan määrätä seuraamusmaksu tai antaa hänelle varoitus. Määräaikainen kiello toimia tietyn tyyppisissä asioissa lapsen edunvalvojana on myös mahdollinen.

Jos lapsen edunvalvoja menettelee muulla tavalla hyvän lapsen edunvalvojatavan vastaisesti, hänelle on annettava varoitus taikka huomautus. Jos lapsen edunvalvojan menettely on toistuvaa tai siihen liittyy muutoin raskauttavia seikkoja, hänet voidaan erottaa lapsen edunvalvojarekisteristä määrääjäksi tai kokonaan tai hänen maksettavakseen voidaan määrätä seuraamusmaksu. Tätä sovelletaan myös, jos lapsen edunvalvoja tekee teon, joka on omiaan alentamaan lapsen edunvalvojakunnan arvoa.

Kurinpidollisena seuraamuksena seuraamusmaksun määrittelyssä on huomioitava, että maksun tulee toisaalta olla riittävä, jotta sillä on vaikuttavuutta. Seuraamusmaksun tulisi olla vähintään 500,00 euroa ja enintään 15 000,00 euroa. Seuraamusmaksua määrättäessä otetaan huomioon muun ohessa lapsen edunvalvojan menettelyn moitittavuus, kokemus lapsen edunvalvojan tehtävistä sekä taloudelliset olot niin, että seuraamus on oikeudenmukaisessa suhteessa lapsen edunvalvojan menettelyyn. Seuraamusmaksu suoritetaan Lapsen edunvalvontalautakunnalle.

Seuraamusmaksua ei kuitenkaan määrättäisi, jos samaa rikkomusta koskeva asia on vireillä esitutkinnassa, syyteharkinnassa tai tuomioistuimessa rikosasiaan taikka jos lapsen edunvalvoja on lainvoimaisesti tuomittu rangaistukseen kyseisestä rikkomuksesta.

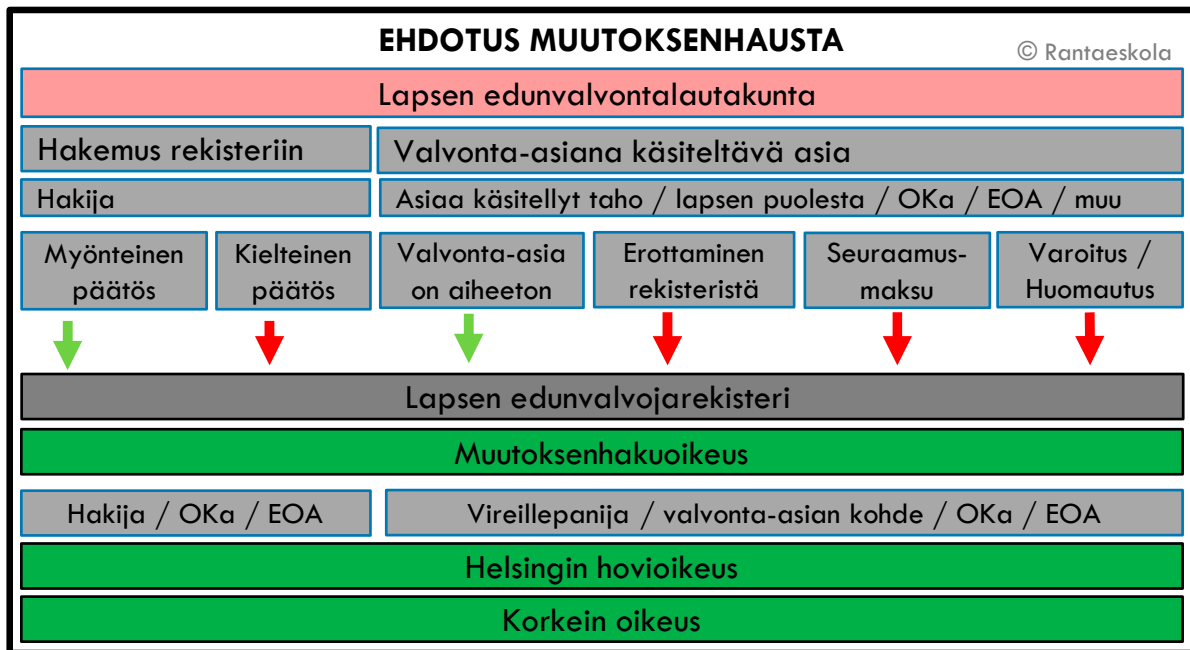
Seuraamus voidaan tietyissä tilanteissa jättää määräämättä, jos lapsen edunvalvoja rikkoo menettelyllään vain vähäisessä määrin lapsen edunvalvojan velvollisuuksia ja menettelyä on sen haitallisuuteen nähden pidettävä myös kokonaisuutena arvostellen vähäisenä.

Jos lapsen edunvalvojan jäsenyys lapsen edunvalvojarekisterissä on valvonta-asian tultua vireille päättynyt, Lapsen edunvalvontalautakunta voi jatkaa asian käsittelyä ja lausua siitä, onko lapsen edunvalvoja rekisterissä ollessaan menettelyt moitittavasti ja minkä seuraamuksen hän olisi siitä ansainnut.

Vastaavin edellytyksin kuin lapsen edunvalvoja on erotettava lapsen edunvalvojarekisteristä, on EU-luetteloon merkitty lapsen edunvalvoja poistettava EU-luettelosta. Lapsen edunvalvontalautakunta voi määrätä lapsen edunvalvojarekisteristä erottamista tai EU-luettelosta poistamista koskevan päätöksen noudatettavaksi muutoksenhausta huolimatta.

Muutoksenhaku valvonta-asiaan annetusta ratkaisusta

Lapsen edunvalvontalautakunnassa ratkaistavana olleeseen valvonta-asiaan annetusta ratkaisusta olisi oikeus hakea muutosta. Muutoksenhakua koskeva sääntely tulee määritellä tarkasti laissa. Oikeus hakea muutosta olisi kaikilla niillä tahoilla, jotka liittyvät asiaan. Valvonta-asian kohteena olevalla lapsen edunvalvojalla, lapsella itsellään hänelle määrätyn uuden lapsen edunvalvojan avulla ja kaikilla lapsen asiaa käsittelevillä tahoilla olisi oikeus hakea muutosta valvonta-asiassa annettuun ratkaisuun. Valvonta-asiaan annettuun ratkaisuun olisi liitettävä muutoksenhakuohjaus, jonka mukaisesti muutosta voisi hakea. Lapsen edunvalvontalautakunnan ratkaisuun valvonta-asiassa voisi hakea muutosta Helsingin hovioikeudelta. Vaihtoehtoisesti joko Valtioneuvoston oikeuskanslerilla tai Eduskunnan oikeusasiamiehellä olisi oikeus hakea muutosta kaikkiin Lapsen edunvalvontalautakunnan lopullisiin ratkaisuihin. Seuraavassa kuviossa 22 on nähtävissä ehdotus muutoksenhausta, jota valvonta-asian käsittelyyn ehdotetaan.



Kuvio 22. Ehdotus muutoksenhausta rekisteriin hakeutumisen ja kurinpidollisten seuraamusten jälkeen.

Jos valvonta-asian käsittelyn perusteella määrätään kurinpidollinen seuraamus, lapsen edunvalvojana toimiva voi valittaa hänelle asetetusta seuraamuksesta. Hänellä on valitusoikeus esimerkiksi, jos edunvalvojan mielestä lapsen edunvalvojarekisteristä erottamiseen oikeuttavia perusteita ei ole, edellytyksiä seuraamusmaksun määräämiselle ei ole tai hänelle määrätty seuraamusmaksu on liian suuri tai asiassa ei olisi ollut perusteita varoituksen tai huomautuksen antamiseen. Muutoksenhaun ohjaaminen Lapsen edunvalvontalautakunnan ratkaisusta Helsingin hovioikeuteen olisi luonteva vaihtoehto. Lapsen edunvalvontalautakunta ratkaisisi sille toimitetut valvontailmoitukset ns. ensimmäisenä asteenä ja muutosta voisi hakea Helsingin hovioikeudelta. Tässä ehdotuksessa on noudateltu asianajajaa koskevan valvonta-asian muutoksenhausta säädettyä menettelyä.¹³⁴ Asiassa olisi mahdollisuus hakea valituslupaa ja valittaa korkeimpaan oikeuteen.

Kaikilla lapsen edunvalvojalle määrättyillä seuraamuksilla on merkitystä lapsen edunvalvojana toimivan näkökulmasta, koska ne merkittäisiin lapsen edunvalvojarekisteriin. Rekisteristä poistetulla voisi olla mahdollisuus tehdä hakemus päästä uudelleen lapsen edunvalvojarekisteriin aikaisintaan kolmen vuoden kuluttua rekisteristä poistamisesta. Uuden hakemuksen yhteydessä lapsen edunvalvojarekisteriin pääsyä harkitaan samoilla kriteereillä kuin rekisteriin ensimmäistä kertaa hakeuduttaessa.

Jälkikäteisellä valvonnalla on merkitystä myös reaaliaikaiseen lapsen edunvalvonnan toteuttamiseen. Suunnitelmassa ehdotettavan lapsen edunvalvojarekisterin käyttöön ottamisella on erityistä merkitystä valvottaessa lapsen edunvalvojen toimintaa. Valvonnallisesta näkökulmasta merkitystä on lapsen edunvalvojan kohdistuneilla Lapsen edunvalvontalautakunnan asettamilla seuraamuksilla. Jos edunvalvojalta poistetaan oikeus toimia edunvalvojana määräajaisesti tai kokonaan, valvonta-asian ratkaisulla on vaikutusta myös muihin edunvalvontoihin, joihin lapsen edunvalvojalla on määräys. Tilanteessa lapsen edunvalvojalle annetut määräykset pitäisi pystyä tarkistamaan lapsen edunvalvojarekisteristä, jotta niiden mahdolliset siirtohakemukset toiselle lapsen edunvalvojalle saadaan nopeasti vireille.

¹³⁴ Asianajajalla, jota valvonta-asia koskee, on oikeus valittaa erikseen määritellyssä valvonta-asiassa annetusta valvontalautakunnan päätöksestä Helsingin hovioikeuteen (laki asianajajista 10 §, 716/2011).

3.1.12. Lapsen edunvalvonnan ulkoinen valvonta

Lainsäädännön muutostarpeet: Lapsen edunvalvontalautakunnan toiminnan valvonnan määrittäminen laissa on myös tarpeen. Lapsen edunvalvontalautakunnan toiminnan valvonta on tarpeellista sillä olevien tehtävien vuoksi, ja se on perusteltua määrittää Valtioneuvoston oikeuskanslerin tai Eduskunnan oikeusasiamiehen tehtäväksi. Lapsen edunvalvontalautakunnan valvontaa koskeva sääntely voisi olla esimerkiksi seuraavanlainen:

Laki lapsen edunvalvonnasta

Luku – Lapsen edunvalvontalautakunnan toiminnan valvonta

§ Valtioneuvoston oikeuskanslerin / Eduskunnan oikeusasiamiehen valvonta

Valtioneuvoston oikeuskansleri / Eduskunnan oikeusasiamies valvoo Lapsen edunvalvontalautakunnan toimintaa.

Valtioneuvoston oikeuskanslerilla / Eduskunnan oikeusasiamiehellä on oikeus panna vireille [?] §:ssä tarkoitettu valvonta-asia, jos hän katsoo, että lapsen edunvalvoja laiminlyö velvollisuutensa. Oikeuskanslerilla / Oikeusasiamiehellä on myös oikeus vaatia Lapsen edunvalvontalautakuntaa ryhtymään toimenpiteisiin lapsen edunvalvojaa kohtaan, jos hän katsoo, ettei tällä ole oikeutta olla lapsen edunvalvojana. Lapsen edunvalvontalautakunta ja lapsen edunvalvoja ovat velvolliset antamaan oikeuskanslerille / oikeusasiamiehelle ne tiedot ja selvitykset, jotka ovat tarpeen hänelle tässä laissa säädettyjen tehtävien suorittamista varten.

Lainsäädäntömuutosten perustelut

Lapsen edunvalvojina toimivien ulkoinen valvonta yleisen laillisuusvalvojan taholta on välttämättömyyttä. Yleisellä laillisuusvalvojalla tulee olla mahdollisuus panna vireille lapsen edunvalvojaa koskeva valvonta-asia, jos yleinen laillisuusvalvoja katsoo, että lapsen edunvalvoja ei täytä velvollisuuksiaan.

Samoin Lapsen edunvalvontalautakunnan valvonta ulkopuolisen tahon ja yleisen laillisuusvalvojan toimesta on perusteltuna monesta syystä. Ensinnäkin yleiset laillisuusvalvojat valvovat muutoinkin viranomaisten ym. toimijoiden toimintaa. Lisäksi yleisen laillisuusvalvonnan asettaminen olisi tarpeellista siitä syystä, että Lapsen edunvalvontalautakunta ratkaisisi riippumattomana, tuomioistuintoimintaan rinnastettavana toimielimenä valvonta-asioita lapsen edunvalvojina toimiviin nähden.

Valintaa yleisten laillisuusvalvojen välillä on haastavaa tehdä. Eduskunnan oikeusasiamies valvoo esitutkintaviranomaisten toimintaa ja on antanut jonkin verran ratkaisuja lapsen edunvalvonnasta rikosasioissa. Edelleen Eduskunnan oikeusasiamies valvoo lastensuojeluviranomaisten toimintaa ja on antanut jonkin verran ratkaisuja lapsen edunvalvonnasta lastensuojeluasioissa. Samoin Valtioneuvoston oikeuskansleri on antanut lapsen edunvalvontaa koskevia ratkaisuja. Tästä huolimatta näyttäisi siltä, että työnjaollisesti edunvalvonta-asioiden valvonta on keskittynyt Eduskunnan oikeusasiamiehelle. Lisäksi lapsen oikeuksien toteutumisen valvonta näyttäisi painottuneen Eduskunnan oikeusasiamiehen toimintaan.

Valtioneuvoston oikeuskansleri valvoo taloudellista edunvalvontaa ja on antanut ratkaisuja maistraatin ja sittemmin DVV:n toiminnasta. Toisaalta valtioneuvoston oikeuskansleri valvoo asianajajien, lupalakimiesten ja yleisten oikeusavustajien toimintaa, mikä taas puoltaisi sitä, että Valtioneuvoston oikeuskansleri valvoisi muun ohella myös lapsen edunvalvojana toimivia, toimintojen samankaltaisten piirteiden vuoksi. Valtioneuvoston oikeuskanslerin valvonnan kohdentuminen Lapsen edun-

valvontalautakunnan toimintaan olisi perusteltua myös siksi, että suunnitelmassa ehdotettu Lapsen edunvalvontalautakunta tekisi riippumattomana toimielimenä ratkaisuja, jotka ovat verrattavissa tuomioistuimen toimintaan.

3.1.13. Lapsen edunvalvonnan rakenteiden muodostamisen kustannukset

Lapsen edunvalvontaan liittyvien toimintojen rahoittaminen rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa edellyttää rahoitusvaihtoehtojen selvittämistä. Asioita käsitellään eri prosesseissa ja siksi niitä on ollut tarkoituksenmukaista käsitellä prosesseittain. Tästä huolimatta selvää on, että lapsen edunvalvonnan koordinoinnin toteuttaminen keskitetysti on kustannuksiltaan edullisempaa. Tätä näkemystä puoltaa Kaakkois-Suomessa toteutettu alueellinen lapsen edunvalvonnan koordinaatio. Lisäksi saman lapsen edunvalvojan toimiminen samaa lasta koskevissa eri asioissa puoltaa lapsen edunvalvonnan koordinaation keskittämistä. Saman lapsen edunvalvojan toimimista saman lapsen edunvalvojana eri prosesseissa voidaan pitää tavoitetilana, joten valtakunnallisen koordinaatorakenteen ja alueellisen koordinaation tulisi mahdollisuuksien mukaan tukea tätä tavoitetta.

Haasteellisuutta rahoitusvaihtoehtojen käsittelemiseen on tuonut se, että lasta koskevien asioiden sääntely on eriytynyt. Lasta koskevien asioiden liittymäpintoja ei ole tarkasteltu riittävästi siitä näkökulmasta, miten eri asiat, niissä tehtävät ratkaisut ja ylipäätään asioissa käsitellyt tiedot niitä käsiteltäessä vaikuttavat toisiinsa ja erityisesti kaikkien asioiden keskipisteenä olevaan lapseen. Kuitenkin erityisesti rikosasioilla, lastensuojeluasioilla ja lapsen varallisuuteen liittyvillä asioilla on usein liittymäpintoja toisiinsa nähden. Käsiteltävät asiat tulevat toisinaan yhtäaikaisesti saman lapsen kohdalle, jolloin lapsi on erityisen haavoittuvassa asemassa.

Lapsen edunvalvonnan koordinoinnin edut ovat huomattavat. Sen sijaan alueellisen koordinaation kustannukset lapsen edunvalvonnan toteuttamiseksi eivät näyttäydy korkeina. Tällä hetkellä toiminnassa olevan Kaakkois-Suomen alueen, väestöpohjaltaan noin 300 000 asukkaan alueella, kustannukset edunvalvonnan alueellisen koordinoinnin toteuttamisessa ovat yhteensä 54 000,00 € vuodessa (0,18 €/asukas/vuosi x 300 000). Suhteutettuna koko Suomen väestöön (5,5 milj. vuonna 2021) kustannukset olisivat noin 990 000,00 €. Tällä resurssilla koko maan koordinaatiotoiminta tulisi kustannettua sen tasoisena kuin se tällä hetkellä toteutetaan Kaakkois-Suomen alueella.

Valtakunnallisen lapsen edunvalvonnan koordinaatorakenteen kustannukset muodostuvat Lapsen edunvalvontalautakunnan toiminnan aloittamisesta aiheutuvista kustannuksista, koulutuksen toteuttamisesta aiheutuvista kustannuksista sekä lapsen edunvalvojarekisterin perustamisesta ja ylläpitämisestä sekä väestötietojärjestelmän muuttamisesta aiheutuvista kustannuksista. Osa kustannuksista on siten kertaluonteisia ja osa toiminnan alkuvaiheessa suurempia kuin toiminnan myöhemmässä vaiheessa. Lapsen valtakunnallisen edunvalvonnan koordinaatorakenteen ylläpitämisestä sellaisenaan ei aiheudu huomattavia kustannuksia. Kustannukset koostuvat niistä toiminnoista, joita Lapsen edunvalvontalautakunnan ohjauksessa ja valvonnassa järjestetään.

Resurssit lapsen edunvalvojarekisterin ja väestötietojärjestelmän kehittämiseen

Lapsen edunvalvojarekisterin muodostaminen edellyttää varoja rekisterin muodostamiseksi ja jos-sain määrin myös sen ylläpitämiseksi. Samoin ehdotetut väestötietojärjestelmän muutokset edellyttävät resursseja.

Rekisterimuutoksissa tulisi huomioida, että rekistereillä on liittymäpinta toisiinsa, jotta lapsen edunvalvojaksi määrätyn henkilön tiedot siirtyvät väestötietojärjestelmään. Lisäksi rekistereillä on liittymäpinta toisiinsa, kun lapsen edunvalvojana toimineen oikeus toimia ko. tehtävässä poistuu.

Uuden rekisterin muodostaminen ja väestötietojärjestelmän muuttaminen edellyttävät resursseja. Niiden määrittäminen edellyttäisi kuitenkin hyvin tarkkaa selvitystä, millaista rekisteriä ollaan muo-

dostamassa ja mitä muutoksia väestötietojärjestelmään edellytetään tehtäväksi. Näiden kustannusten selvittäminen tämän selvitystyön puitteissa on osoittautunut haastavaksi. Uuden rekisterin muodostamisen ja väestötietojärjestelmän muutosten jälkeinen resurssitarve koostuu tietojärjestelmien ylläpidosta muodostuvista kustannuksista. Uusien rekisterien käyttöönotosta aiheutuu toisaalta huomattavaa resurssisäästöä, koska ajantasaiset tiedot ovat helposti löydettävissä.

Lapsen edunvalvontalautakunnan toimintaan tarvittavat resurssit

Lapsen edunvalvontalautakunnan muodostamisesta ei sinänsä aiheudu erillisiä kustannuksia. Lautakuntaan nimettävät jäsenet voisivat toimia tehtävässä virkатыönsä tai toimensa puolesta, joten erillisten kokouspalkkioiden tai muiden korvausten maksaminen keskitetysti ei ole perusteltua. Nimeämisen yhteydessä olisi todettavissa, että osallistumisesta Lapsen edunvalvontalautakunnan työskentelyyn ei makseta erillisiä palkkioita tai kuluja, vaan jäsenen Lapsen edunvalvontalautakuntaan lähettävä taho huolehtii ko. henkilölle aiheutuvista kustannuksista.

Työskentelytapana on syytä huomioida mahdollisuus hybridimallin mukaisten kokousten järjestämisestä, joten yksityisen puolen edustajille, kuten lapsen edunvalvojana toimiville ja avustajan tehtävissä oleville ei aiheutuisi kustannuksia verkkovälitteisen kokoontumisen myötä.

Vaikka itse Lapsen edunvalvontalautakunnan jäsenten tai varajäsenten työskentelystä ei aiheutuisi kustannuksia, Lapsen edunvalvontalautakunnan toimintaan tarvitaan myös pysyvää resurssia. Lapsen edunvalvontalautakunnan työskentelyyn liittyy jonkin verran hallinnollista työtä, kuten esimerkiksi päätösten ja kokousten valmistelua, hakemuksiin ja selvityksiin perehtymistä, tietosuojasta ja tietojärjestelmistä sekä maksuliikenteestä huolehtimista, päätösten ja kuulemiskirjeiden lähettämisestä.

Keskitetyn lapsen edunvalvojakoulutuksen laatimiseen ja ylläpitämiseen tarvittavat resurssit

Lapsen edunvalvojan peruskoulutuksen ja lapsen edunvalvojatutkinnon toteuttamiseen tarvittavat kustannukset ovat laskettavissa tarkemmin vasta koulutuksen toteuttamistavan ratkaisemisen jälkeen. Lapsen edunvalvojan peruskoulutus voidaan toteuttaa pitkälti siten, ettei koulutuksen toteuttamisesta aiheudu liian suuria kustannuksia. Koulutuksen toteuttaminen edellyttää erilaisten tilanteiden laajalajaisen substanssiasiantuntemuksen hyödyntämistä. Tässä yksittäisellä substanssiasiantuntijalla tarkoitetaan kunkin tietyn aihepiirin asiantuntijaa. Lisäksi huomion arvoista on, että yleensä yksittäisen opetusmoduulin laatiminen edellyttää useamman asiantuntijan yhteistyötä.

Lapsen edunvalvojan peruskoulutus voidaan toteuttaa mahdollisimman laajasti itsenäisenä verkkototeutuksena, joka sisältää videoita ym. koulutusta suorittavaa henkilöä aktivoivaa materiaalia. Koulutuksen laatiminen ensimmäisen kerran edellyttää erityistä panostusta ja resursseja. Yhdenmukaisella verkkokoulutusmateriaalilla voidaan kuitenkin varmistaa lapsen edunvalvojakoulutuksen sisällön yhdenmukaisuus. Myöhemmin itsenäisen verkkototeutuksen päivittäminen vaatii jonkin verran resursseja, kun koulutuksen sisällön ajantasaisuus määrärajoin varmistetaan. Näiden kustannusten suuruus on riippuvainen siitä, minkä verran esimerkiksi lainsäädännöllisiä muutoksia tai muita muutostarpeita koulutukseen tulee päivitettäväksi.

Itsenäisen verkkokoulutuksen ja sen päivitystyön kustannuksiin pystytään vaikuttamaan paljon sillä, millaisia ratkaisuja verkkokoulutuksen toteutuksessa käytetään. Erilaisia verkkoalustoja on käytettävissä paljon ja covid19-pandemian myötä niiden tarjonta on lisääntynyt huomattavasti. Esimerkiksi yksittäisen noin 30 minuutin animoidun verkkomateriaalin toteuttaminen voi helposti maksaa kaksi-kielisenä toteutuksena huomattavia summia, mutta tarkoituksenmukaisella tavalla toteutettuna sen voi saada edullisesti. Siksi verkkokoulutuksen toteuttamisen yksityiskohtiin ja erilaisiin vaihtoehtoihin on tarpeen kiinnittää huomiota.

Saatavilla on esimerkiksi verkkokoulutusratkaisuja, joissa substanssiasiantuntija pystyy itse viemään laatimansa aineiston verkkoalustalle. Substanssiasiantuntija pystyy itse muokkaamaan koulutuksen sisältöä ja tekemään koulutuksesta monivivahtaisen hyödyntämällä alustan ominaisuuksia. Silloin kustannukset koostuvat itse alustan hallinnoinnista aiheutuvista kustannuksista ja substanssiasiantuntijan työskentelystä. Toki aineiston syöttämisessä voi olla järkevää hyödyntää teknistä apua, jolloin substanssiasiantuntija saa keskittyä itse asian kouluttamiseen.

Lapsen edunvalvojatutkinnon toteuttaminen yhdenvertaisella tavalla lapsen edunvalvojaksi pyrkivien näkökulmasta edellyttää tehtävän antamista riittävän pedagogisen asiantuntemuksen omaavalle henkilölle tai henkilöille. Lisäksi lapsen edunvalvojatutkinnon laatiminen edellyttää riittävän laajaa asiantuntijaryhmää, jotta kaikki tutkintoon kuuluvat lapsen edunvalvonnan tilanteet tulevat kattavasti käsitellyksi.

Lapsen edunvalvojan peruskoulutuksen ja lapsen edunvalvojatutkinnon toteuttaminen voi edellyttää jonkin verran kontaktiopetusta, joka kannattaisi tarjota reaaliaikaisena verkkototeutuksena. Esimerkiksi Poliisiammattikorkeakoulussa järjestetään laajoille kohderyhmille reaaliaikaista verkko-opetusta, joka on kustannuksiltaan huomattavan edullista. Koulutukseen osallistuvalla on mahdollisuus tehdä tarkentavia kysymyksiä opiskeltavasta aiheesta verkkotapaamisen aikana. Koulutukseen osallistuvien oppimista voidaan tehostaa käyttämällä aihepiirin tapauksia.

Lapsen edunvalvojatutkinnon toteuttaminen edellyttää, että substanssiasiantuntija tarkistaa kokeeseen osallistuvan osaamista varmistavan loppututkinnon. Tästä substanssiasiantuntijan työskentelystä aiheutuu jonkin verran kustannuksia. Toisaalta loppututkinnon toteuttamisen monivaiheisuudella ja monipuolisella toteutuksella pystytään vaikuttamaan myös siitä aiheutuviin kustannuksiin.

Lapsen edunvalvojana toimiville järjestettävästä täydennyskoulutuksesta aiheutuu vuosittain koulutuskustannuksia. Täydennyskoulutuksen järjestämisessä kannattaisi hyödyntää samoin reaaliaikaisen verkko-opetuksen mahdollisuuksia. Osallistujien määrän rajoittamiselle ei olisi silloin kovin paljon tarvetta. Koulutukseen osallistumisen kynnyks ei myöskään olisi korkealla, kun osallistuminen ei edellyttäisi matkustamista. Kustannuksiltaan reaaliaikaisena verkkototeutuksena toteutettava täydennyskoulutus olisi myös huomattavan edullista ja saavuttaisi helposti laajasti lapsen edunvalvojana toimivia.

Koulutuksen valtakunnallisella toteuttamisella päästään alhaisempiin kokonaiskustannuksiin kuin toteuttamalla lapsen edunvalvojen täydennyskoulutusta alueellisesti. Tilanne korostuu erityisesti muiden tahojen kuin lapsen edunvalvojana toimivien täydennyskoulutustarpeiden toteuttamisessa. Kokonaiskustannukset jäävät alhaisiksi järjestämällä valtakunnallisesti koulutus, jossa alueelliset koordinaattorit koulutetaan aiheesta yhdenmukaisella koulutusaineistolla. Sen jälkeen alueellisilla koordinaattoreilla (yhteistyössä muiden alueiden kanssa) voisi olla velvoite koulutuksen toteuttamisesta alueellisesti. Esimerkiksi Poliisiammattikorkeakoulussa toteutetaan tuhansien henkilöiden täydennyskoulutuksia tätä menettelyä käyttäen. Opetettavasta aiheesta riippuen Poliisiammattikorkeakoulussa on viime aikoina siirrytty myös siihen, että koulutukset tehdään vuorovaikutteisina verkkotapaamisina suoraan virkamiehille. Tämä tarkoittaisi tässä yhteydessä koulutuksen toteuttamista suoraan lapsen edunvalvojina toimiville ja muille koulutukseen osallistuville. Reaaliaikainen verkkokoulutus yhdistettynä sitä edeltävään itsenäiseen verkko-opetukseen varmistaa osaamisen käytännön työssä.

3.2. Yleisesti lapsen edunvalvonta lainsäädännön kehittämisestä

3.2.1. Lapsen edunvalvontaa koskevan asian ratkaiseminen tuomioistuimessa

Lainsäädännön muutostarpeet: Lapsen edunvalvontaa koskevan hakemusasian ratkaisemista kärjäoikeudessa koskevaa säännöstä oli syytä muuttaa. Tällä hetkellä tuomioistuinharjoittelua tekevät notaarit voivat ratkaista lapsen edunvalvojaa koskevan hakemusasian. Suunnitelmassa ehdotetaan tämän asian rajaamista pois niistä tehtävistä, joita tuomioistuinharjoittelua tekevä notaari voi tehdä. Ehdotus edellyttäisi tuomioistuinharjoittelusta annetun lain (674/2016) 14 §:n (867/2017) muuttamista (muutos kursivilla):

Laki tuomioistuinharjoittelusta (674/2016)

14 § Kärjänotaarin toimivalta kärjäoikeudessa

Kärjänotaari saa ilman eri määräystä toimittaa avioliittoon vihkimisiä sekä käsitellä ja ratkaista kärjäoikeuden kansliassa oikeudenkäymiskaaren 5 luvun 3 ja 14 §:ssä tarkoitettuja asioita ja hakemusasioita *paitsi lapsen edunvalvojan määräämistä tai määräyksen siirtämistä koskevaa edunvalvontahakemusasiana*. Kärjänotaari voi lisäksi pitää pöytäkirjaa kärjäoikeuden istunnossa ja suorittaa tuomioistuinlain 19 luvun 6 §:n 3 momentissa tarkoitettuja tehtäviä.

Lainsäädäntömuutosten perustelut

Pääsääntöisesti kärjäoikeus ratkaisee lapsen edunvalvontaa koskevat hakemusasiat lapsen edunvalvojan määräämiseksi rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa. Hallinto-oikeuksissa annetaan myös lapsen edunvalvojan määräyksiä lastensuojeluasioissa mutta hyvin harvoin verrattuna kärjäoikeuden antamiin määräyksiin nähden.

Kärjäoikeudessa lapsen edunvalvojan määräyksiä käsittelevät pääosin tuomioistuinharjoittelua tekevät notaarit. Kärjänotaari saa tuomioistuinharjoittelusta annetun lain (674/2016) mukaan ilman eri määräystä toimittaa avioliittoon vihkimisiä sekä käsitellä ja ratkaista kärjäoikeuden kansliassa muun muassa hakemusasioita (lain 14 §, 867/2017). Oltuaan virassa kaksi kuukautta kärjänotaari saa ilman eri määräystä toimia kärjäoikeuden puheenjohtajana yhden tuomarin istunnossa hakemusasiassa (lain 15.1 § 1 kohta, 1005/2016) muiden laissa määriteltyjen tehtävien lisäksi.

Kärjänotaari voi ratkaista kansliassa käsiteltävän hakemusasian heti harjoittelun alkamisen jälkeen ja istunnossa oltuaan harjoittelussa kaksi kuukautta. Hakemusioiden vastuutuomari valvoo kärjänotaarin työskentelyä. Menettely koskee lapsen edunvalvojan määräyksiä antamista kärjäoikeudesta rikosasioissa, lastensuojeluasioissa ja lapsen varallisuuteen liittyvissä asioissa. Kärjäoikeudessa lapsen edunvalvontaa koskevan asian ratkaisee pääsääntöisesti siis tuomioistuinharjoittelua tekevä kärjänotaari.

Hallinto-oikeudessa lastensuojeluasia ratkaistaan vahvennetussa kokoonpanossa. Lastensuojelulaissa tarkoitettua lapsi- ja perhekohtaista lastensuojelua koskevaa asiaa käsiteltäessä asian käsittelyyn osallistuu kolmen tuomarijäsenen lisäksi asiantuntijajäsen siten kuin hallinto-oikeuslaissa (430/1999, HAOL) todetaan (HAOL 7.1 § 1 kohta, 422/2007). Silloin hallinto-oikeuden asiantuntijajäsenten tulee tuomioistuinlain (673/2016, TIL) olla tehtävään soveltuvan ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneita ja lastensuojeluun perehtyneitä henkilöitä (TIL 17:8). Kun hallinto-oikeudessa annetaan lapsen edunvalvojan määräys kyseistä lastensuojeluasian oikeudenkäyntiä varten, määräyksen antaa asiaa

käsitlevä taho. Yleensä asian ollessa vireillä hallinto-oikeudessa lapsen edunvalvojan määräämisen tarve käsiteltävässä lastensuojeluasiassa pyritään selvittämään jo ennen oikeudenkäyntiä. Silloin ratkaisun lapsen edunvalvojaa koskevassa asiassa voi tehdä yksi lainoppinut jäsen. (HAOL 12.3 §, 811/2019).¹³⁵

Selvitystyön perusteella ilmeni, että lapsen edunvalvontaa koskevia asioita käsittelevät tuomarit ovat eri tuomioistuimissa osaamiseltaan ja kokemukseltaan eri tasolla. Tällainen käsittelytahojen vaihtelevuus voi aiheuttaa omalta osaltaan vaihtelevuutta myös asian ratkaisun lopputulokseen. Näin siitä huolimatta, että hallinto-oikeuksien käsittelyjä silmällä pitäen hallinto-oikeuksissa annetaan harvemmin lapsen edunvalvojan määräyksiä lastensuojeluasioissa.

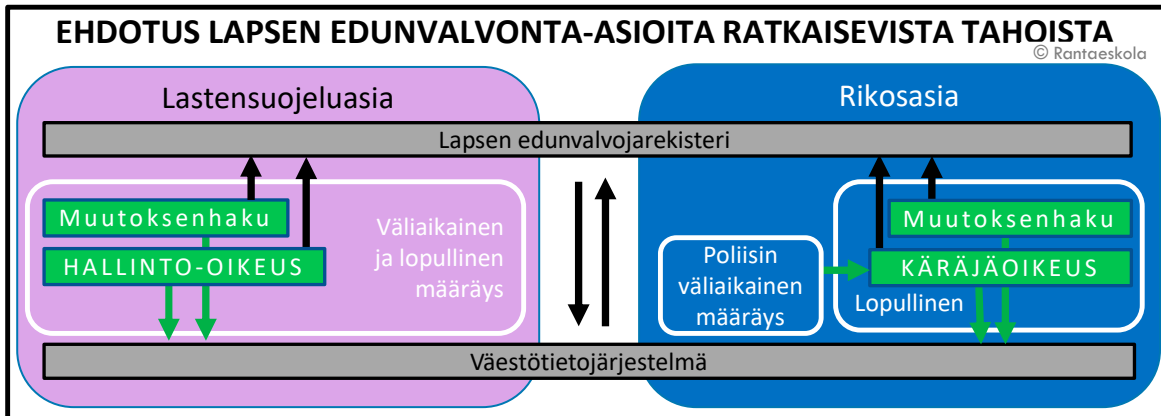
Hallinto-oikeuksissa on perustellusti asiantuntijajäsen, kun lastensuojeluasiata käsitellään oikeudenkäynnissä. Tähän kokoonpanoon kuuluva lainoppinut jäsen tekee ratkaisun myös lapsen edunvalvojan määräämisestä lastensuojeluasiassa, jos sellaiselle on tarvetta. Lapsen edunvalvonnan määräämisessä ei tältä osin ole tarvetta sääntelymuutoksille. Sen sijaan lastensuojeluasioihin liittyvien lapsen edunvalvontaa koskevien hakemusioiden siirtäminen kaikilta osin käräjäoikeudesta hallinto-oikeuksiin on perusteltua siten kuin suunnitelmassa ehdotetaan (alaluku 3.5.1).

Rikosasioissa voisi olla perusteltua muuttaa sääntelyä siten, ettei käräjänotaarilla olisi oikeutta ratkaista rikosasiaan liittyvää lapsen edunvalvojan määräämistä koskevaa hakemusiata käräjäoikeudessa. Käräjänotaarilla ei välttämättä ole riittävää asiantuntemusta käsitellä rikosasiaa koskevaa lapsen edunvalvojan hakemusiata. Näiden asioiden käsittelyssä olisi välttämätöntä noudattaa samanlaista tasoa asiaa käsittelevänä tahona kuin hallinto-oikeudessa lastensuojeluasiassa noudatetaan. Rikosasiassa lapsen edunvalvojan määräämisessä tarvitaan substanssiasiantuntemusta rikosasioista erityisesti siitä, millaisena asia näyttäytyy asiassa keskiössä olevan lapsen näkökulmasta.

Käräjänotaari saa koko tuomioistuinharjoittelun aikana käsitellä vain tietyntyyppisiä rikosasioita. Sen sijaan lapsen edunvalvontaa koskeva hakemusasia voi liittyä laadultaan millaiseen rikosasiaan tahansa. Kysymys on rikosasian mahdollista pääkäsittelyä edeltävässä asian esitutkintavaiheessa tehdystä ratkaisusta, jolloin lapsen puhevaltaa käyttävällä taholla on iso merkitys. Siksi ei ole perusteltua, että käräjänotaari ratkaisee lapsen edunvalvojan määräämistä koskevan hakemusiata, koska hän ei ole välttämättä kelpoinen käsittelemään ko. rikosasiaakaan. Kun suunnitelmassa ehdotetaan (alaluku 3.3.5), että rikosasiassa tietyt esitutkintaviranomaiset voisivat antaa väliaikaisen määräyksen lapsen edunvalvojaksi, kiireellisenä käsiteltävät lapsen edunvalvojan määräämistä rikosasiassa koskevat hakemusiata eivät kuormittaisi käräjäoikeutta lainkaan. Siksi suunnitelmassa ehdotettu muutos lapsen edunvalvojan määräyksen antamiseen oikeutetusta tahosta käräjäoikeudessa rikosasioissa ei kuormittaisi liiallisesti käräjäoikeutta.

Käräjäoikeudessa käsiteltävien lapsen edunvalvontaa koskevien asioiden käsittelyä on perusteltua siis muuttaa laajemminkin. Rikosasioiden osalta muutostarve koskee lapsen edunvalvojan määräyksen antajan kelpoisuutta käräjäoikeudessa, kun lastensuojeluasioissa muutostarve koskee lapsen edunvalvojan määräämistä koskevien asioiden siirtoa käräjäoikeudesta hallinto-oikeuteen (alaluku 3.5.1). Seuraavasta kuvioista 23 ilmenee lapsen edunvalvonta-asioiden ratkaisevia tahoja koskeva ehdotus kokonaisuudessaan.

¹³⁵ Yksi lainoppinut jäsen voi saman säännöksen perusteella päättää hallintoprosessilaissa (808/2019) tarkoitettua täytäntöönpanoa koskevan tai muun väliaikaisen määräyksen antamisesta. Lain esitöiden (HE 29/2018 vp, s. 192) mukaan ”muun väliaikaisen määräyksen antaminen” koskee täytäntöönpanoon liittyviä tilanteita. Esitöissä ei mainita lapsen edunvalvojan määräämistä väliaikaisena esimerkkinä tilanteesta, jonka yksi lainoppinut jäsen voisi ratkaista. Selvityksen yhteydessä ei ole ollut mahdollisuutta selvittää, minkä verran hallinto-oikeuksissa määrätään lapsen edunvalvojia väliaikaisena kuulematta asianosaisia. Niitä annetaan ilmeisesti kovin harvoin, koska lapsen edunvalvojan määräyksiä annetaan hallinto-oikeuksissa ylipäätään hyvin vähän. Sen sijaan selvitystyössä ilmeni, että avustajan määräämiseen lapselle ryhdytään herkästi lapsen oikeuksien toteutumisen sitä edellyttäessä.



Kuvio 23. Ehdotus lapsen edunvalvonta-asioita ratkaiseviksi tahoiksi (rikosasioissa).

3.2.2. Edunvalvojan esteellisyttä koskevan sääntelyn tarkistaminen

Lainsäädännön muutostarpeet: Lapsen edunvalvojana toimivan esteellisyydestä rikosasiassa ja lastensuojeluasiassa on perusteltua säännellä omana lukunaan suunnitelmassa ehdotetussa laissa lapsen edunvalvonnasta, jolloin esteellisyyssäännösten soveltamisessa näihin asioihin ei käytännössä olisi epäselvyyttä. Säännös voisi olla seuraavanlainen:

Laki lapsen edunvalvonnasta

Luku – Esteellisyys

§ Lapsen edunvalvojan esteellisyys

Edunvalvoja ei saa osallistua asian käsittelyyn eikä olla läsnä sitä käsiteltäessä, eikä häntä saa määrätä edunvalvojan tehtävään, jos hän on esteellinen.

Edunvalvoja on esteellinen:

- 1) *jos hän tai hänen läheisensä on asianosainen;*
- 2) *jos hän tai hänen läheisensä avustaa taikka edustaa asianosaista tai sitä, jolle asian ratkaisusta on odotettavissa erityistä hyötyä tai vahinkoa;*
- 3) *jos asian ratkaisusta on odotettavissa erityistä hyötyä tai vahinkoa hänelle tai hänen erikseen luetellulle läheiselleen;*
- 4) *jos hän on palvelussuhteessa tai käsiteltävään asiaan liittyvässä toimeksiantosuhteessa asianosaiseen, hakijaan tai siihen, jolle asian ratkaisusta on odotettavissa erityistä hyötyä tai vahinkoa;*
- 5) *jos hän tai erikseen lueteltuihin läheisiin kuuluva taho on hallituksen, hallintoneuvoston tai niihin rinnastettavan toimielimen jäsenenä taikka toimitusjohtajana tai sitä vastaavassa asemassa sellaisessa yhteisössä, säätiössä, valtion liikelaitoksessa tai laitoksessa, joka on asianosainen tai jolle asian ratkaisusta on odotettavissa erityistä hyötyä tai vahinkoa;*

- 6) jos hän tai erikseen lueteltuihin läheisiin kuuluva taho kuuluu viraston tai laitoksen johtokuntaan tai siihen rinnastettavaan toimielimeen ja kysymys on asiasta, joka liittyy tämän viraston tai laitoksen ohjaukseen tai valvontaan; tai
- 7) jos luottamus hänen puolueettomuuteensa muusta erityisestä syystä vaarantuu.

Läheisellä tarkoitetaan:

- 1) edunvalvojan puolisoa ja edunvalvojan lasta, lapsenlasta, sisarusta, vanhempaa, isovanhempaa ja edunvalvojalle muuten erityisen läheistä henkilöä samoin kuin tällaisen henkilön puolisoa;
- 2) edunvalvojan vanhempien sisarusta sekä hänen puolisoaan, edunvalvojan sisarus-ten lapsia ja edunvalvojan entistä puolisoa; sekä
- 3) edunvalvojan puolison lasta, lapsenlasta, sisarusta, vanhempaa ja isovanhempaa samoin kuin tällaisen henkilön puolisoa sekä edunvalvojan puolison sisarus-ten lapsia.

Läheisenä pidetään myös vastaavaa puolisukulaista. Puolisoilla tarkoitetaan avio-puolisoita sekä avioliitonomaisissa olosuhteissa ja rekisteröidyssä parisuhteessa eläviä henki-löitä. Sukulaisiin rinnastetaan vastaavat puolisukulaiset.

Lainsäädäntömuutosten perustelut

Lapsen edunvalvoja määrätään, koska lapsen puhevaltaa normaalisti käyttävän intressit ovat ristiriidassa lapsen kanssa. Lapsen puhevaltaa käyttävä taho on silloin esteellinen toimimaan tässä tehtävässä. Edunvalvojan määräämisestä todetaan, että edunvalvojaksi voidaan määrätä tehtävään sopiva henkilö suostumuksensa mukaisesti (HolhTL 5 §).

Lisäksi holhustoimilaisissa on säännelty siitä, milloin edunvalvoja ei saa edustaa päämiestään. Kielto tarkoittaa suunnitelman mukaisissa tapauksissa tilanteita, milloin lapsen edunvalvojana toimiva huoltaja ei saa edustaa lastaan. Sääntelyn mukaan edunvalvoja ei saa edustaa päämiestään, jos vastapuolena on edunvalvoja itse, edunvalvojan puoliso tai lapsi taikka joku, jota edunvalvoja edustaa. Jos sisaruksilla on yhteinen edunvalvoja, hänellä on kuitenkin valta edustaa sisarusia perinnönjaossa, jos näiden edut eivät ole perinnönjaossa esitettyjen vaatimusten tai muiden jakoon liittyvien seikkojen johdosta ristiriidassa keskenään. (HolhTL 32.2 §, 649/2007).

Erikseen on määritelty milloin lapsen muu edunvalvoja kuin alaikäisen lapsensa huoltaja ei saa edustaa lasta. Muu edunvalvoja ei saa edustaa päämiestään myöskään, jos vastapuolena on 1) edunvalvojan lapsen puoliso taikka edunvalvojan puolison lapsi tai tämän puoliso, 2) edunvalvojan tai hänen puolisonsa lapsenlapsi, sisarus, vanhempi tai isovanhempi taikka tällaisen henkilön puoliso tai 3) edunvalvojan sisaruksen lapsi tai vanhemman sisarus. Puolisoilla tarkoitetaan tässä aviopuolisoita ja yhteisessä taloudessa avioliitonomaisissa olosuhteissa tai muussa parisuhteessa eläviä. Sukulaisiin rinnastetaan vastaavat puolisukulaiset. (HolhTL 32.3 §, 649/2007).

Edunvalvoja ei saa edustaa päämiestään myöskään silloin, kun edunvalvojan ja hänen päämiehensä edut saattavat joutua asiassa ristiriitaan keskenään muusta kuin edellä mainitusta syystä (HolhTL 32.5 §, 649/2007).

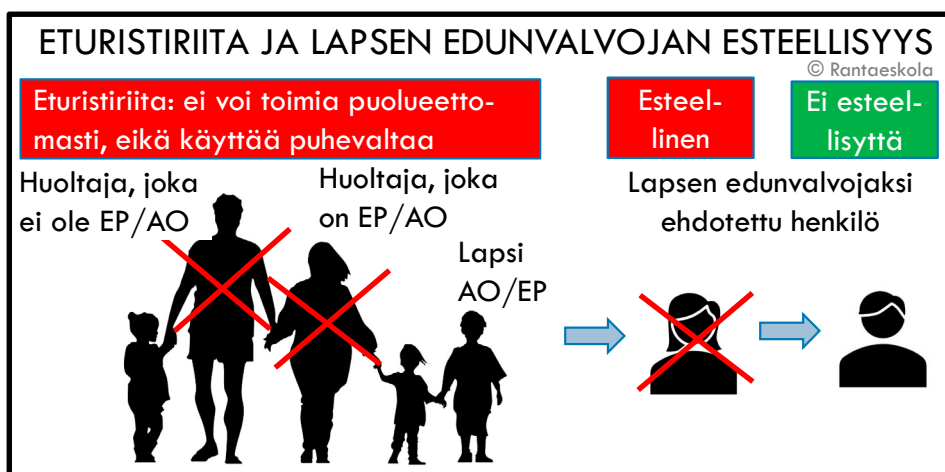
Muuta edunvalvojaa kuin alaikäisen huoltajaa koskevan esteellisyystilanteen syntymiseen riittää eturistiriidan vaara.¹³⁶ Esteellisyys ei ole katsottu perustuvan vastapuolen muodolliseen asemaan vaan siihen, että vastapuolen ja lapsen edunvalvojan välisen suhteen tai yhteyden asiallisen sisällön

¹³⁶ HE 146/1998 vp, s. 4.

takia lapsen edunvalvojan ja päämiehen edut voivat joutua keskenään ristiriitaan. Esteellisyys syntyy pelkästään vastapuolena olevan tahon statuksen perusteella. Silloin ei merkitystä ole sillä, ovatko tai voivatko osapuolten edut myös asiallisesti olla ristiriidassa keskenään.¹³⁷

Lapsenhuoltolakiin on määritelty lain uudistuksessa vuonna 2019 huoltajan esteellisyttä koskeva säännös. Huoltaja ei saa edustaa lasta asiassa, jossa vastapuolena on hän itse, tai joku, jota hän edustaa tai lapsen toinen huoltaja. Huoltaja ei saa edustaa lasta myöskään, jos huoltajan ja lapsen edut saattavat muusta syystä joutua ristiriitaan keskenään. (HTL 5 b §, 190/2019). Sääntely korostaa edelleen lapsen oikeutta saada itselleen edunvalvoja huoltajan ollessa estynyt käyttämästä puhevaltaa. Rikosasioissa puhevaltaa käyttävän ja lapsen välisessä eturistiriitatilanteessa sovelletaan esitutkintalain sääntelyä (ETL 4:8.1, 1148/2019) ja lastensuojeluasiassa vastaavassa tilanteessa lastensuojelulain (LSL 22 § ja 24 §) sääntelyä.

Kun edellä selostettu eturistiriitatilanne lapsen puhevaltaa käyttävän tahon ja lapsen välillä on, lasta koskevaan asiaan tulee määrättäväksi ulkopuolinen edunvalvoja. Lapsen ja puhevallan käyttäjän sekä toisaalta lapselle määrättävän esteettömän lapsen edunvalvojan tilanteet ilmenevät kuvioista 24.



Kuvio 24. Eturistiriita puhevaltaa käyttävän ja lapsen välillä sekä lapsen edunvalvojan esteellisyys.

Voimassa olevaa sääntelyä esteellisyydestä ei voida pitää riittävänä lapsen edunvalvojan esteellisyyttä harkittaessa. Kuviossa 24 kuvatulla tavalla eturistiriitatilanteen tultua ilmi lapsen edunvalvojaksi ehdotettu henkilö on esteellinen hänestä itsestään, edunvalvontaan ehdotetusta lapsesta tai muusta asiaan liittyvästä syystä. Kysymys on samantyyppisestä esteellisyydestä kuin viranomaisessa asiaa hoitavilla virkamiehillä, jotka eivät pysty käsittelemään viranomaiseen vireille tullutta asiaa.

Ehdotetun sääntelyn sijoittaminen lapsen edunvalvontaa sääntelevään lakiin olisi perusteltua. Kysymyksessä on tärkeä asia, joka on ratkaistava ensisijaisesti edunvalvontaan esitetyn henkilön – lapsen – edun mukaisesti. Kuten holhoustoimilaista ilmenee, kyseessä on asia, jossa sovinto ei ole sallittu, ja jossa tuomioistuimen on omasta aloitteestaan määrättävä hankittavaksi kaikki se selvitys, joka on tarpeen asian ratkaisemiseksi (HolhTL 78 §).

Lähtökohtana voidaan pitää, että lapselle määrättävää edunvalvojaa koskeva esteellisyys olisi tasoltaan samanlainen kuin esimerkiksi virkamiehellä on osallistua kyseisen asian käsittelyyn. Käytännössä asian hakemusvaiheessa on noudatettu virkamiestä koskevia esteellisyyssäännöksiä lapsen edunvalvojan esteellisyyttä arvioitaessa, jotta lapsen oikeudet toteutuvat. Tätä ei kuitenkaan voida pitää riittävänä, vaan lapsen edunvalvojaa koskevat nimenomaiset esteellisyyssäännökset tulisi määrittää laissa. Edunvalvojan esteellisyyttä määrättävien säännösten on perusteltua sisällöllisesti olla lähellä virkamiehen

¹³⁷ Välimäki 2013, s. 99–100.

esteellisyyttä koskevaa sääntelyä siten, että säännöksessä olisi ensin lueteltu esteellisyyden aiheuttavat tilanteet ja sen lisäksi säännöksessä selostettaisiin mitä läheisellä tarkoitetaan.

Esteellisyyttä koskevaa oikeuskäytäntöä on saatavilla jonkin verran, kuten seuraavista ratkaisuista ilmenee:

- Lähestymiskieltoa koskevassa korkeimman oikeuden ratkaisussa *KKO 2019:50* lasten näkemystä ei ollut asiassa selvitetty ja lähestymiskieltoa hakenut vanhempi käytti puhevaltaa lasten puolesta, vaikka vaatimus kohdistui lasten toiseen vanhempaan. Ratkaisun perustelujen mukaan lasten puhevallan käyttämistä ei ollut järjestetty asianmukaisesti, eikä huoltajalla ollut kelpoisuutta edustaa lasta asiassa, jossa hän itse on vastapuolena.
- Turun hovioikeuden ratkaisussa *THO 25.11.2021 päätös nro 790, Dnro S 21/121* oli kysymys esteellisyydestä lasten huostaanottoa ja sijoitusta koskevassa hallinto-oikeudessa käsiteltävässä asiassa. Se seikka, että kaupunki oli äidin vastapuolena eri prosesseissa, ei muodostanut perustetta katsoa edunvalvojaksi määrättyä kaupungin taloussuunnittelijaa kaupungin työntekijänä toimimisen vuoksi esteelliseksi toimimaan lasten edunvalvojana.

3.2.3. Oma pyyntö edunvalvojamääräyksen siirtämisen perusteena

Lainsäädännön muutostarpeet: Jo annetun lapsen edunvalvontaa koskevan määräyksen siirtämisestä toiselle henkilölle koskevaa lainsäädäntöä tulisi tarkentaa. Tilannetta tarkentavien säännösten sisällyttäminen ehdotettuun lakiin lapsen edunvalvonnasta olisi tarpeellista. Sääntely voisi olla muodoltaan seuraava:

Laki lapsen edunvalvonnasta

Luku – Lapsen edunvalvontaa koskeva määräys

§ Lapsen edunvalvontaa koskevan määräyksen siirtäminen edunvalvojan pyynnöstä

Annettua ja voimassa olevaa lapsen edunvalvontaa koskevaa määräystä voidaan muuttaa vain osittain lapsen edunvalvonnan jatkuessa muutoin alkuperäisenä sisällöltään. Määräystä voidaan muuttaa pelkästään siltä osin, kuka henkilö toimii lapsen edunvalvojana. Määräyksen muuttaminen on mahdollista tehtävään määrätyn edunvalvojan omasta pyynnöstä, kun alkuperäisessä asiassa hakijana ollut taho tekee hakemuksen lapsen edunvalvonnan siirrosta toimivaltaiselle tuomioistuimelle. Hakemukseen on liitettävä vapaamuotoinen selvitys niistä perusteista, joiden vuoksi tehtävään määrätty lapsen edunvalvoja haluaa luopua tehtävästä ja selvitys tehtävään ehdotetun uuden edunvalvojan suostumuksesta tehtävään. Asianosaisten kuulemisessa noudetaan muutoin mitä holhustoimesta annetussa laissa säädetään, mutta asianosaisia kuullaan vain ehdotetusta lapsen edunvalvojasta henkilönä.

Lainsäädäntömuutosten perustelut

Lapselle määrätty edunvalvoja voi sekä rikosasiassa että lastensuojeluasiassa itse pyytää siirtoa edunvalvojan tehtävästä. Pyyntö voi johtua edunvalvojaksi määrätyn omista henkilökohtaisista tai muista edunvalvojaan henkilönä liittyvistä perustelluista syistä. Lapsen edunvalvojana toimineen omasta tilanteesta voi aiheutua tarve määrittää henkilön oikeus toimia lapsen edunvalvojana. Silloin lapsen edunvalvoja ei enää ilmoituksensa mukaan esimerkiksi toimi lapsen edunvalvojan tehtävissä.

Käräjätuomarit kertoivat asiantuntijahaastattelussa, että lapsen edunvalvonnan siirtoa koskevissa hakemuksissa on vaihtelevuutta. Samoin sosiaaliviranomaiset kertoivat heitä asiantuntijoina haastatel-

taessa, että käräjäoikeuksissa noudatetaan erilaisia periaatteita lapsen edunvalvonnan siirtohakemuksia käsiteltäessä: Välillä lapsen edunvalvojan tehtävän siirtämistä koskeva asia käsitellään kokonaisuudessaan (pääasia ja lapsen edunvalvoja henkilönä) uudelleen ja välillä edunvalvojan siirtämistä koskeva asia käsitellään pelkästään lapsen edunvalvojan henkilöä koskevalta osalta. Jälkimmäisessä tilanteessa itse lapsen edunvalvonnasta ja sen määrittämisestä annettua ratkaisua ei pääasiana käsitellä enää uudelleen.

Lapsen edunvalvontaa koskevan määräyksen siirtämistä koskevassa tilanteessa alkuperäinen lapsen edunvalvontaa koskeva hakija tekee uuden hakemuksen käräjäoikeudelle lapsen edunvalvojan määräyksen siirtämiseksi uuden henkilön määrittämiseksi ko. tehtävään. Hakija liittää hakemuksen liitteeksi tehtävästä pois siirtyvältä lapsen edunvalvojalta vapaamuotoisen selvityksen niistä perusteista, joiden vuoksi edunvalvojan tehtävän siirto on tarpeen. Hakemukseen liitetään myös suostumus uudelta tehtävään määrättäväksi ehdotetulta lapsen edunvalvojalta. Lapsen huoltajia ja mahdollisesti 15 vuotta täyttänyttä lasta kuullaan uudesta lapsen edunvalvojan tehtävään ehdotetusta lapsen edunvalvojasta henkilönä. Sen sijaan heitä ei kuulla itse lapsen edunvalvojan tehtävästä eli siitä asiasta, johon lapselle on määrätty edunvalvoja jo aikaisemmin.

3.2.4. Sopimattomuus ja muu syy edunvalvojamääräyksen siirtämisen perusteena

Lainsäädännön muutostarpeet: Jo voimassa olevan lapsen edunvalvontaa koskevan määräyksen siirtämistä toiselle lapsen edunvalvojalle koskevaa sääntelyä, tehtävään määrättyyn henkilön sopivuuteen liittyvästä syystä tulisi tarkentaa. Määräyksen siirto voi olla tarpeen lapsen edunvalvojan sopimattomuudesta tai muusta syystä. Muu syy voi liittyä myös lapsen tilanteesta vaadittavaan erityisosaamiseen, joka vaatii lapsen edunvalvojan tehtävän suorittamisen uudelleen arviointia ja tilanteen vuoksi uuden edunvalvojan määrittämistä lapselle. Käytännössä tilanne tarkoittaa lapsen edunvalvonnan siirtämistä toiselle lapsen edunvalvojalle. Tarkentavan sääntelyn sisällyttäminen ehdotettuun lakiin lapsen edunvalvonnasta lukuun lapsen edunvalvojana toimimisen edellytykset olisi tarpeellista. Sääntely voisi olla muodoltaan seuraava:

Laki lapsen edunvalvonnasta

Luku – Lapsen edunvalvontaa koskeva määräys

§ Lapsen edunvalvontaa koskevan määräyksen siirtäminen toiselle

Annettua ja voimassa olevaa lapsen edunvalvontaa koskevaa määräystä voidaan muuttaa vain osittain lapsen edunvalvonnan jatkuessa muutoin alkuperäisenä sisällöltään. Määräystä voidaan muuttaa vain lapsen edunvalvojana toimivan henkilön osalta, jos lapsen edunvalvojaksi määrätty ei täytä edellytyksiä lapsen edunvalvojarekisteriin pääsulle tai määräyksen muuttamiselle on muu perusteltu syy. Lapsen edunvalvontaa alkuperäisessä asiassa hakenut taho tai Lapsen edunvalvontalautakunta voi hakea lapsen edunvalvontaa koskevan määräyksen muuttamista edunvalvonta-asiassa toimivaltaiselta tuomioistuimelta. Hakemukseen on liitettävä selvitys niistä perusteista, joiden vuoksi tehtävään määrätty lapsen edunvalvoja on poistettava tehtävästä, samoin kuin suostumus tehtävään ehdotetulta uudelta lapsen edunvalvojalta. Asianosaisten kuulemisessa noudetaan muutoin mitä holhoustoimesta annetussa laissa säädetään, mutta asianosaisia kuullaan vain ehdotetusta lapsen edunvalvojasta henkilönä.

Lapsen edunvalvojarekisterissä olevien tahojen kelpoisuuden valvonta kuuluisi suunnitelmassa ehdotettavan Lapsen edunvalvontalautakunnan tehtäviin. Lapsen edunvalvojarekisteristä poistamista koskeva päätös olisi valituskelpoinen ratkaisu. Tilannetta koskeva sääntely on tarkoituksenmukaista sijoittaa samaan lukuun lapsen edunvalvojana toimimisen edellytysten kanssa, esimerkiksi seuraavasti:

Laki lapsen edunvalvonnasta

Luku – Lapsen edunvalvojana toimimisen edellytykset

3 § Henkilön poistaminen lapsen edunvalvojarekisteristä

Jos lapsen edunvalvojaksi hakeutunut ja lapsen edunvalvojarekisteriin merkitty ei enää täytä tämän luvun 1 tai 2 §:n edellytyksiä, häntä koskevat tiedot on poistettava lapsen edunvalvojarekisteristä.

Lapsen edunvalvojaa koskevat tiedot poistetaan lapsen edunvalvojarekisteristä henkilön omasta pyynnöstä. Samalla lapsen edunvalvojan on ilmoitettava mihin toimenpiteisiin hänellä olevien lapsen edunvalvontojen osalta olisi perusteltua ryhtyä. Lapsen edunvalvojan on toimitettava siirron kohteena olevia lapsen edunvalvontoja koskevat hallussaan olevat asiakirjat asiassa lapsen edunvalvontaa hakeneelle taholle ja ilmoitettava toimenpiteistä Lapsen edunvalvontalautakunnalle.

Väestötietojärjestelmästä välitetty tieto edunvalvojaksi ilmoittautuneen henkilön kuolemasta edellyttää, että kuolleen henkilön päämiesten edunvalvonta-asia saatetaan vireille asiaa käsittelevälle toimivaltaiselle käräjäoikeudelle. Samoin edunvalvonnan kohteena olevan henkilön kuolemasta välitetyn tiedon osalta on ryhdyttävä tarvittaviin toimenpiteisiin.

Jos tehtävästä pois siirrettävä edunvalvoja ei toimita pyydetyksi näitä tietoja tai edunvalvoja on kuollut, Lapsen edunvalvontalautakunnalla on oikeus saada poliisilta virka-apua edunvalvojan tehtävästä pois siirrettävällä olevien lapsen edunvalvontojen asiakirjojen ja tietojen selvittämiseksi siten kuin poliisilain (872/2011) 9 luvun 1 §:ssä säädetään.

Lainsäädäntömuutosten perustelut

Lapsen edunvalvojan tehtävä on henkilöön sidottu tehtävä sekä rikosasiassa että lastensuojeluasiassa. Lapsen edunvalvojalle annettu määräys on voimassa toistaiseksi tai määräystä annettaessa asetetun määräajan. Jos lapsen edunvalvoja on määrätty tiettyä tehtävää varten, määräys on voimassa, kunnes tehtävä on suoritettu. (HolhTL 15.1 §). Tehtävän suorittamisen aikana voi ilmetä tarve vaihtaa lapsen edunvalvojaa henkilönä. Siksi yksittäisen lapsen edunvalvojana toimineen henkilön poistaminen lapsen edunvalvojarekisteristä ja toimenpiteen seuraukset pitäisi määrittellä laissa. Poistaminen voi johtua sellaisesta syystä, johon lapsen edunvalvoja ei voi vaikuttaa tai käsillä on peruste, jonka olemassaolosta tai oikeellisuudesta lapsen edunvalvoja on eri mieltä.

Lapsen edunvalvojan oma kuolema edellyttää hänelle annettujen edunvalvojamääräysten siirtämistä toiselle edunvalvojalle. Lapsen edunvalvojarekisterin ja väestötietojärjestelmän liittymäpinnalla olisi ratkaistavissa tilanne, jos lapsen edunvalvoja kuolee ja syntyy tarve määräysten siirtämiselle. Lapsen edunvalvojana toimineen kuolema aiheuttaisi sen, että Lapsen edunvalvontalautakunnan pitäisi poistaa kuolleen henkilön tiedot rekisteristä. Lainsäädännöllisesti pitäisi määrittää, miten Lapsen edunvalvontalautakunta saisi tiedon edunvalvojana toimineen kuolemasta, jotta hänellä voimassa olevien määräysten siirtäminen toiselle edunvalvojalle käynnistyisi. Tieto lapsen edunvalvojana toimineen

kuolemasta tulisi välittyä automaattitoimintona Lapsen edunvalvontalautakunnalle väestötietojärjestelmään tehdyn merkinnän jälkeen.

Edunvalvojana toimineen kuolemaan ja sen aiheuttamiin muutoksiin lapsen edunvalvoja tai kukaan muukaan taho ei voi vaikuttaa. Seuraavaksi käsiteltävissä perusteissa tilanne on päinvastainen. Lapsen edunvalvojan vapauttaminen tehtävistään ja lapsen edunvalvojarekisteristä poistaminen tarkoittaa edunvalvojana toimineen henkilön elinkeinovapautta koskevaan perusoikeuteen puuttumista. Lapsen edunvalvoja voi olla täysin eri mieltä perusteen oikeellisuudesta. Siksi puuttuminen edunvalvojan oikeuteen harjoittaa elinkeinoa edellyttää tarkkaa lainsäädäntöä, jotta puuttuminen on oikeutettua.

Lapsen edunvalvojana ei voi lähtökohtaisesti toimia sellainen henkilö, joka ei ole tehtävään sopiva. Henkilön sopivuus tehtävän hoitamisessa arvioidaan muun ohella otettava huomioon lapsen edunvalvojaksi esitetyn taito ja kokemus sekä tehtävän laatu ja laajuus (HolhTL 5 §). Lapsen edunvalvojan sopivuuden määrittelyn lisäksi holhoustoimilaista on löydettävissä sääntelyä, milloin lapsen edunvalvoja on vapautettava tehtävästään.

Selvityksen tekemisen yhteydessä käräjätuomarit ja poliisit kertoivat asiantuntijahaastatteluissa lapsen edunvalvojen väärinkäytösepäilyjen liittyvän yleensä lapsella olevaan varallisuuteen. Suunnitelmassa ehdotetaan lapsen edunvalvojana toimimiselle yleisiä edellytyksiä, jotka ovat samalla edellytyksenä lapsen edunvalvojarekisteriin pääsyyllä (alaluku 3.1.8). Varallisuuden väärinkäytöstä koskeva epäily voisi johtaa siihen, että Lapsen edunvalvontalautakunta päättäisi kurinpidollisena toimenpiteenä, ettei lapsen edunvalvojana toimineella olisi enää oikeutta toimia tässä tehtävässä. Silloin lapsen edunvalvoja poistettaisiin lapsen edunvalvojarekisteristä määräaikaaisesti tai kokonaan.

Lapsen edun mukainen asian käsittely edellyttäisi lapsen oikeuksien huomioon ottamista muissakin asioissa kuin lapsen taloudellisen edunvalvonnan kysymyksissä. Voidaanko lapselle määrättyä edunvalvojaa pitää sopivana, jos hän ei esimerkiksi tapaa edunvalvonnan päämiehenä olevaa lasta lainkaan asian käsittelyn aikana, eikä siten huolehdi lapsen edun toteutumisesta eikä lapsen tekemisestä osalliseksi lapsen asiassa. Perusteltu kysymys on, täyttääkö lapselle määrätty edunvalvoja silloin edes tällä hetkellä voimassa olevan holhoustoimilain vaatimuksia lapsen edunvalvojan sopivuudesta lapsen edunvalvojan tehtävään. Selvitystyössä lapsen tapaamattomuus täydellisenä tai esitutkinnan jälkeisenä tuli ilmi rikosasioissa mutta ei lastensuojeluasioissa.

Tuomioistuimen on vapautettava lapsen edunvalvoja tehtävästään, jos hän osoittautuu siihen kykenemättömäksi tai sopimattomaksi tai jos vapauttamiseen on muu erityinen syy (HolhTL 16.1 §). Tällä hetkellä lapsen edunvalvojamääräyksen siirtäminen edellyttää, että asiassa alun perin hakijana ollut taho tekee käräjäoikeudelle uuden hakemuksen lapsen edunvalvojamääräyksen siirtämisestä toiselle henkilölle. Lapsen edunvalvojan siirtämistä koskeva pyyntö on kuitenkin riippuvainen siitä, miten lapsen edunvalvoja itse suhtautuu asiaan (kiistää vai myöntää).

Lapsen edunvalvojana toimivien valvonnassa voi tulla esille perusteita, jolloin yksittäiseltä henkilöltä kielletään toimiminen lapsen edunvalvojan tehtävässä. Suunnitelmassa ehdotetaan tällaisia valvonnallisia tehtäviä Lapsen edunvalvontalautakunnalle, jonka pitäisi väärinkäytöstilanteessa huolehtia myös muista lapsen edunvalvojalla olevista määräyksistä toimia edunvalvojana. Mahdollisten väärinkäytösten tilanteessa lapsen edunvalvojalla olevien muiden edunvalvontojen kohteena olevien lasten oikeuksien toteutuminen pitäisi varmistaa.¹³⁸

Lapsen edunvalvojan tehtävistä vapauttamista koskeva sääntely tulisi sitoa lapsen edunvalvojana toimimisen edellytyksiin ja lapsen edunvalvojarekisteriin pääsemiseen (alaluku 3.1.8). Lapsen edunvalvontalautakunnalla pitäisi lisäksi olla oikeus tehdä lapsen edunvalvojan siirtämistä koskeva hakemus

¹³⁸ Korkeimman oikeuden ratkaisusta *KKO 2015:31* ilmenee, ettei edunvalvojan tehtävään jo määrättyä voitu vastoin päämiehen mielipidettä vapauttaa tehtävästä, koska siihen esitettyjä syitä ei pidetty erityisinä syinä. Tapauksessa oli kysymys siitä, että oikeusaputoimisto vaati toimiston yleisen edunvalvojan vapauttamista tehtävästä ja lakiasiaintoimiston yleisen edunvalvojan määräämistä X:n edunvalvojaksi. Hakemuksen perusteluina esitettiin edunvalvontatehtävien suuri määrä voimavaroihin nähden. X vastusti edunvalvojan vaihtamista, jolle ratkaisussa annettiin muun ohella merkitystä sillä, vaikka päämiehellä ei ole oikeutta määrätä edunvalvojan henkilöstä. Asiassa ei siten ollut esitetty lainkohdan edellyttämiä erityisiä syitä edunvalvojan vapauttamiseksi tehtävästään.

erikseen määritellyissä tilanteissa. Henkilön poistaminen lapsen edunvalvojarekisteristä voi olla tarpeen siksi, ettei hän enää täytä lapsen edunvalvojana toimimiselle asetettuja yleisiä edellytyksiä. Samoin valvontailmoituksen perusteella voidaan kieltää oikeus toimia lapsen edunvalvojan tehtävässä (määräajaksi/kokonaan). Molemmat tilanteet edellyttävät lapsen edunvalvojalla olevien voimassa olevien edunvalvojamääräysten siirtämistä toiselle henkilölle. Edunvalvontatehtävien siirtäminen perustuisi Lapsen edunvalvontalautakunnan ratkaisuihin.

3.2.5. Lapsen taloudellisen edunvalvonnan rajapinta rikosasioihin ja lastensuojeluasioihin

Lainsäädännön muutostarpeet: Holhoustoimilaisissa säännellään lapsen taloudelliseen edunvalvontaan liittyvää sulkutilimenettelyä, jota sääntelyä olisi tarpeellista tarkentaa. Sääntelyssä tulisi huomioida lapsen oikeudet turvaava menettely, jolla turvataan lapsen varallisuudeksi rikosasian ja/tai lastensuojeluasian myötä tulleiden varojen säilyminen ja/tai oikea käyttäminen. Ehdotus koskee rikosasioita ja lastensuojeluasioita, mutta sääntelyn tarkentamisella poistuvat samalla muut selvitystyössä esille tulleet käytännön haasteet taloudellisessa edunvalvonnassa sulkutilimenettelyä käytettäessä. Sääntelyn uudistuksessa tulisi huomioida ainakin seuraavat seikat:

- Sulkutilin avaamisen tarpeellisuuden harkinta lapsen nimiin pitäisi olla pääsääntö esimerkiksi lapselle tuomittujen ja perittyjen vahingonkorvausten tai perintönä tulleiden varojen säilymiseksi, riippumatta ylittääkö varojen määrä holhousasioiden rekisterin 20 000,00 euron määrítettyn varallisuuden rajan tai läheisen ollessa maksuvelvollinen vuoden 2022 käytännöksi otetun 10 000,00 euron määrän ylittyminen.
- Sulkutilin avaamiseen liittyvää sääntelyä tulisi muuttaa siten, että lapsen edunvalvojalla olisi oikeus tilin avaamiseen hänelle annetun lapsen edunvalvojamääräyksen perusteella.
- Lapsen edunvalvojan tehtäviin voisi kuulua käräjäoikeuden ratkaisun jälkeen sulkutilin avaamiseen liittyvät toimenpiteet ja korvauksen periminen lapselle, jos sellainen käsiteltävässä asiassa tuomitaan.
- Valtiokonttorin tulisi ennen korvausten maksamista selvittää, onko korvauksen saajalle määrätty edunvalvoja esitutkintalain 4 luvun 8 §:n perusteella. Valtiokonttorin tulisi joka tapauksessa sopia lapsen edunvalvojan kanssa siitä, miten varat huolehditaan lapsen nimiin avatulle sulkutilille.
- Alle 1 000,00 euron korvausten perimiseen liittyviä kysymyksiä, esim. varojen sijoittaminen lapsen nimiin avatulle sulkutilille pitäisi selvittää.

Lainsäädäntömuutosten perustelut

Suunnitelmassa esitellyissä asiantuntijahaastatteluissa (alaluvut 2.1.9 ja 2.3.7) ilmeni, että lapsen taloudellisen edunvalvonnan hoitamiseen liittyy käytännön haasteita sulkutilimenettelyä käytettäessä. Samoin asiantuntijoina haastatellut lapsen kanssa toimivat lapsen edunvalvojat ja Tandem-mallilla toimivat avustajat toivat esille lapsen varojen väärinkäyttötilanteita, jollei varoja ollut riittävästi suojattu. Lapsen oikeuksien toteutumiseksi rikosasiassa ja lastensuojeluasiassa edunvalvonnan aikana lapsen varallisuudeksi tulevat rahavarat tulee turvata. Lastensuojeluasiassa kysymys on esimerkiksi ilman huoltajaa jääneen lapsen saamasta perinnöstä ja/tai vakuutuskorvauksista ja rikosasiassa kysymys on lapselle maksettavista vahingonkorvauksista. Näissä molemmissa tilanteissa lapsen oikeuksien varmistaminen voi edellyttää, että lapselle jo määrätty edunvalvoja huolehtii ko. varoista ennen kuin lapsen taloudellisten asioiden hoitamisesta on annettu edunvalvojan määräys. Lapsen edunvalvoja voi huolehtia taloudellisista asioista, jos hänelle annettu edunvalvojan määräys sitä edellyttää (tai mahdollistaa) taloudellisista asioista huolehtimisen.

Lapsen taloudellisia asioita koskevat tilanteet ovat moninaisia, eikä niistä huolehtimiseksi aina tarvita sulkutiliä tai muitakaan järjestelyjä. Siksi tilanteiden tarkastelu lapsen oikeuksien toteutumisen näkökulmasta olisi tarpeen yksittäisessä käsiteltävässä asiassa edunvalvonnan määräystä annettaessa.

- Lastensuojeluasiassa lapsen edunvalvojalle voidaan hakea edunvalvojan määräys myös taloudelliseen edunvalvontaan, ilman huoltajaa jääneen lapsen osalta. Lapsen edunvalvoja voi huolehtia tilanteesta vailla huoltajaa olevan lapsen oikeuksien toteutumisesta ja puhevallan käytämisestä siihen saakka, kunnes lapselle on määrätty uusi huoltaja. Silloin edunvalvojan määrääminen erikseen lapsen taloudellisten asioiden hoitamista varten ei ole enää tarpeen.
- Rikosasiassa määrättyjen korvausten osalta lapsen edunvalvoja voi joutua huolehtimaan lapselle tulleesta varallisuutta. Rikosasiaan määrätyn lapsen edunvalvojan määräykset voivat olla hyvin erilaisia siltä osin, onko ja mitä toimivaltuuksia lapsen edunvalvojalle annetaan vahingonkorvausten hoitamiseen liittyen (alaluku 2.3.7). Jos korvausten perimisessä on epäselvyyttä, lapsen oikeudet eivät toteudu täysimääräisesti.

Voimassa olevan lainsäädännön mukaan Digi- ja väestötietoviraston rekisteröintiprosessi eli asian merkitseminen DVV:n holhousasioiden rekisteriin käynnistyy pääsääntöisesti alaikäisen varallisuuden määrän ylittäessä 20 000,00 euroa. Lastensuojeluasiassa menettelyä voidaan pitää hyvänä ja yleensä se turvaa lapsen oikeudet. Raja koskee myös rikosasioita ja sitä voidaan pitää korkeahkona tilanteessa, joissa lapsen ja puhevaltaa käyttävän tahon välillä on eturistiriita.

DVV:n tietoon voi tulla alaikäiselle jo maksettu, rekisteröintirajan (20 000,00 €) alittava mutta silti merkittävä korvaus. Silloin asiaa voidaan ryhtyä selvittämään, onko tilanteessa tarvetta merkitä alaikäisen edunvalvonta erityisin syin holhousasioiden rekisteriin. (HolhTL 66 §, 122/2011). Sellaisina syinä pidetään DVV:n asiantuntijoiden mukaan tilannetta, jos rikoksesta tuomittu on lapsen vanhempi tai tälle läheinen ja lapselle tuomittu korvaus on merkittävä. Vuoden 2022 alkupuolella DVV:n prosessia on tarkennettu, jos alaikäiselle maksettu korvaus ylittää 10 000,00 € ja rikoksentekijänä on lapsen huoltajana toimiva edunvalvoja. Silloin DVV selvittää, onko alaikäisen edunvalvonta tarpeellista merkitä holhousasioiden rekisteriin erityisellä syyllä. Selvittelyn yhteydessä voi myös ilmetä, että edunvalvonnan vaihtamista koskeva asia on tarpeellista laittaa vireille. Mikäli rekisteriin merkitseminen ei ole riittävä toimi turvaamaan alaikäisen etua, DVV ryhtyy toimenpiteisiin edunvalvojan vapauttamiseksi tehtävästään. (HolhTL 16 §).

Edellä mainitussa tilanteessa edellytys ”korvauksen merkittävydestä” on DVV:n asiantuntijoiden mukaan ratkaistu aikaisemmin tapauskohtaisesti. Vuoden 2022 alkupuolella määritelty 10 000,00 €:n raja tai muu euromääräinen raja olisi hyvä määrittää tarkemmin laissa. Lapsen näkökulmasta myös mainittua summaa pienemmät määrät ovat merkittäviä lapsen näkökulmasta arvioituna. Merkittävän korvauksen määrittely rekisteröintirajan alittavissa tilanteissa olisi välttämätöntä säätää nykyistä tarkemmin.

Rikosasioissa voi olla haasteellista, jos lapsen elatuksesta vastuussa oleva vanhempi tuomitaan maksamaan korvauksia lapselle. Tilanne voi hankaloittaa lapsen jokapäiväistä toimeentuloa ja siten haitata lapsen hyvinvointia, koska elatusvelvollinen vanhempi voi tahallaan tai tahattomasti vähentää lapsen elatukseen käytettäviä varoja. Niin voi tapahtua, kun korvaus peritään ulosoton kautta tai Valtionkonttorin maksaessa korvauksen, koska Valtiokonttori perii maksamansa korvauksen ulosoton kautta maksuvelvolliselta. Molemmissa tilanteissa riski elatusvelvollisuuden heikentymiseen on samanlainen.

Valtiokonttorin maksamien korvausten perusteella DVV ryhtyy toimenpiteisiin saatuaan niiden maksamisesta tiedon. Korvaukset on silloin jo maksettu, eikä mahdollisiin väärinkäytöksiin päästä puuttamaan, koska Valtiokonttorin ilmoitus ei ole ennakkollinen. Korvausten perimistä koskevan sääntelyn muuttaminen ja korvausten perintää koskevan tehtävän asettaminen lapsen edunvalvojalle ennaltaehkäisee väärinkäytöksiä jossain määrin (alaluku 3.3.6).

Rikosasioissa lapsen edunvalvojalle on asetettu velvoite ilmoittaa DVV:lle, jos korvausta ei ole saatu perittyä, että holhousviranomaisella on mahdollisuus ryhtyä toimenpiteisiin asiassa. Samoin lapsen

edunvalvojan tulee rikosasiassa ilmoittaa holhousviranomaiselle, jos edunvalvojalle on syntynyt epäily alaikäisen varojen väärinkäytöstä tai huoltajan kykenemättömyydestä tai sopimattomuudesta hoitaa alaikäisen varoja. Tällä hetkellä asiassa ryhdytään selvityksessä saatujen tietojen (DVV:n asiantuntijat) mukaan toimenpiteisiin edunvalvojan määräämiseksi alaikäiselle, jos alaikäiselle tuomittu mutta perimättä jäänyt korvaus ylittää 1 000,00 euroa. Lapsen edun kannalta tällä hetkellä käytössä oleva 1 000,00 euron raja tarkoittaa, ettei sitä pienempien korvauksien maksamista valvota lainkaan. Rajan määrittäminen alhaisemmaksi voi toisaalta aiheuttaa taloudellisten edunvalvontojen lisääntymistä, mutta toisaalta lapsen oikeuksien turvaamisesta tulisi huolehtia täysimääräisesti.

Holhustoimilaissa olevaa sääntelyä sulkutilistä (HolhTL 53.2 §. 122/2011 ja HolhTL 34 §) tulisi muuttaa menettelyn käytettävyyden varmistamiseksi. Tilin avaamiseen liittyvää sääntelyä tulisi muuttaa siten, että lastensuojeluasiaan tai rikosasiaan määrättyllä lapsen edunvalvojalla olisi oikeus tilin avaamiseen jo olemassa olevan lapsen edunvalvojamääräyksen perusteella. Silloin luvan maksullisuus pystytään ennakoimaan lapsen edunvalvojan laskussa edunvalvojan toimenpiteenä sekä rikosasioissa että lastensuojeluasioissa. Näin lapselle määrätty pienemmätkin korvaukset voitaisiin taata lapsen käyttöön lapsen täyttäessä 18 vuotta. Jos varojen käyttämiselle olisi tarvetta ennen kuin lapsi on täysi-ikäinen, edunvalvojan määrääminen lapselle taloudellisten asioiden hoitamiseksi olisi tarpeen lapsen varallisuuden hoitamiseksi.

3.2.6. Tulkkauksikysymykset lapsen edunvalvonta-asioissa

Lainsäädännön muutostarpeet: Tulkkauksikysymyksiä koskevien tilanteiden huomioiminen lapsen edunvalvontaa edellyttävissä tilanteissa olisi lainsäädännöllisesti tarpeen. Sääntelyn sisällyttäminen omana sääntelynä ehdotettuun lakiin lapsen edunvalvonnasta olisi tarkoituksenmukaista. Sääntely voisi olla muodoltaan seuraava:

Laki lapsen edunvalvonnasta

Luku – Lapsen oikeuksien toteutuminen

§ Tulkkauksen lapsen asiaa käsiteltäessä

Lapsen ollessa asiassa asianosaisena, asiaa käsittelevän viranomaisen on huolehdittava siitä, että lapselle voidaan kääntää lapsen käyttämällä kielellä asian kannalta olennaiset asiakirjat tai niiden osa, jos kääntäminen on tarpeen lapsen oikeuden valvomiseksi ja toteutumiseksi.

Asiaa käsittelevän viranomaisen on huolehdittava siitä, että lapsella on riittävä mahdollisuus keskustella asiasta hänelle määrätyn lapsen edunvalvojan kanssa.

Tässä pykälässä tarkoitettu tulkkauksen tapahtuu valtion kustannuksella. Samoin tässä tarkoitettu kääntäminen tapahtuu valtion kustannuksella, jollei viranomaisen itse huolehdi kääntämisestä.

Lainsäädäntömuutosten perustelut

Yleissopimuksessa ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi (63/1999, Ihmisoikeusopimus, EIS) säädetään asianosaisten ns. vähimmäisoikeuksista. Edunvalvonnan kohteena olevan lapsen ollessa ulkomaalainen, hänen oikeutensa tulla ymmärretyksi ja saada tieto käsiteltävästä asiasta ymmärtämällään kielellä on yksi asianosaisten vähimmäisoikeuksista. Esitellyt oikeudet kuuluvat myös

asianosaisena olevalle lapselle, jotta hänen oikeutensa oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin (EIS 6 artikla) ja oikeusturvaan (PL 21 §) edellyttämällä tavalla voi toteutua.

Lasta koskevan asian tulkkaus voi käytännössä olla haasteellisia, koska lapsen edunvalvoja voi tällä hetkellä käyttää vain maksullisia tulkkauspalveluja jollei tulkkaustilannetta järjestetä viranomaisen toimenpiteen yhteydessä. Kaikki viranomaiset eivät välttämättä anna lapsen edunvalvojan hyödyntää riittävästi viranomaiseen hankittua tulkkaa. Tilanne aiheutuu yleensä ilmeisesti siitä, ettei tulkkaa varattaessa ole huomioitu lapsen edunvalvojan ja lapsen välisen keskustelun tulkkauksen tarvetta ja siihen kuluvaan aikaan.

3.2.7. Asiakirjojen säilyttäminen ja arkistointi

Lainsäädännön muutostarpeet: Lapsen edunvalvontaa koskevien asiakirjojen säilyttämistä ja arkistointia koskevaa sääntelyä pitäisi kehittää. Erityisesti pitäisi säännellä sitä, miten lapsen edunvalvoja toimii päämiehensä rikosasiaan ja/tai lastensuojeluasiaan liittyvien aineistojen (asiakirjojen) säilyttämisessä ja arkistoinnissa. Sääntelyn sisällyttäminen omana sääntelynä ehdotettuun lakiin lapsen edunvalvonnasta olisi tarkoituksenmukaista. Sääntely voisi olla muodoltaan seuraava:

Laki lapsen edunvalvonnasta

Luku – Erityiset säännökset

§ Lapsen edunvalvontaa koskevien asiakirjojen säilyttäminen ja arkistointi

Lapsen edunvalvojan tulee noudattaa lapsen edunvalvonnassa olevan asian asiakirjojen hoitamisessa erityistä huolellisuutta. Tämä velvoite on voimassa lapsen edunvalvonnan aikana ja sen jälkeen. Lapsen edunvalvojan tulee huolehtia edunvalvontoja koskevasta asiakasrekisteristään asianmukaisesti.

Lapsen edunvalvontatehtävän aikana ja sen päättymisen jälkeen asiaa koskevat asiakirjat tulee arkistoida asianmukaisesti.

Lastensuojeluasiassa lapsen edunvalvontaa koskevat asiakirjat arkistoidaan sosiaalihuollon kanta-arkistoon siten kuin siitä on erikseen säännelty.

Rikosasioissa lapsen edunvalvontaa koskevan asian viitetiedot merkitään väestötietojärjestelmään lapsen edunvalvonnan tietoihin. Lapsen edunvalvojan tulee palauttaa rikosasiaa koskevat asiakirjat esitutkintaviranomaiselle hävitettäväksi. Lapsella on oikeus täysikäiseksi tultuaan saada rikosasiaa koskevat asiakirjat maksutta.

Lainsäädäntömuutosten perustelut

Lapsen edunvalvojan tehtävän luonteen vuoksi, edunvalvojan tulee noudattaa asiakastietojen säilyttämisessä voimassa olevaa lainsäädäntöä. Tietosuojalainsäädännön sisältö on tässä suhteessa merkityksellinen. Edunvalvontatehtäviä tekevän on syytä varmistua siitä, että hänen käyttämänsä toimintamuoto täyttää henkilötietojen käsittelyn vaatimukset ja edellytykset esimerkiksi asiakasrekisterin pitämiseksi ja asiakirjojen hallinnoinnissa. Lapsen edunvalvojalla tulee olla esimerkiksi käytössään sellaiset tietotekniset laitteet, että muiden pääsy lapsen tietoihin estetään. Samoin asiakirjojen säilyttämiseen liittyvät kysymykset lapsen edunvalvojan tulee hoitaa asianmukaisesti edunvalvontatyön aikana. Lapsen edunvalvojan tulee hoitaa asiakirjojen arkistointi tehtävän jälkeen voimassa olevan lainsäädännön edellyttämällä tavalla.

Lapsen edunvalvojalla olevien asiakirjojen säilyttämiseen liittyvä sääntelytarve voidaan jakaa lapsen edunvalvontatyöskentelyn aikaan edunvalvonnan ollessa voimassa ja aikaan edunvalvonnan päätyttyä. Jälkimmäisessä tilanteessa asiakirjojen lopullinen arkistointi on ajankohtaista. Toisaalta useamman vuoden (tai jopa yli kymmenen vuoden) aikainen lapsen edunvalvonta edellyttää asiakirjojen arkistointia määrääjain jo lapsen edunvalvonnan aikana.

Lasta koskevassa asiassa (rikosasiassa ja lastensuojeluasiassa) voi olla huomattava määrä hyvin arkaluonteisia tietoja lapsesta kuin myös muista henkilöistä. Siksi edunvalvojana työskentelevän on huolehdittava työskentelytilansa (toimisto ym. paikka) tietoturvallisuudesta siten, etteivät sivulliset pääse edunvalvonnassa olevien päämiesten tietoihin edunvalvonnan aikana tai sen päättymisen jälkeen. Laissa pitäisi määritellä velvoite lapsen edunvalvonnan aineiston käsittelystä toimeksiannon aikana ja sen jälkeen.

Asiakirjojen säilyttäminen ja arkistointi tulisi säännellä sekä lastensuojeluasioissa että rikosasioissa. Lapsen edunvalvonnan työskentelyn aikana menettelyn tulisi periaatteessa olla samanlaista riippumatta siitä, mistä asiasta on kysymys. Asiakirjojen säilyttämisessä ja tietoturvallisuudessa voitaisiin käyttää samanlaista menettelyä kuin esimerkiksi asianajotoimintaa on ohjeistettu tietoturvan varmistamisessa. Ohjeistus kattaa veloitteen osaamisen ylläpitämisestä, toimitilojen ja laitteiden lukituksesta ja suojaamisesta, käytettävän langattoman verkon suojaamisesta, käytettävistä salasanoista, tietoturvaohjelmistoista, varmuuskopioinnista, sähköpostin käyttämisestä, asiakirjojen ja muun aineiston tallentamisesta, säilyttämisestä, arkistoinnista ja tuhoamisesta tietoturvallisella tavalla.¹³⁹

Kuten edellä selostetusta määrittelystä voidaan havaita, asianajotoiminnassa erilaisia toimeksiantoja hoidettaessa on velvoite huolehtia asiakasta koskevista asiakirjoista erityisellä huolellisuudella. Lapsen edunvalvojan tehtävässä tietoturvallisuuskysymyksissä voidaan edellyttää samaa tasoa tehtävien samankaltaisten aineiston vuoksi.

Lapsen edunvalvontaa koskevan tehtävän jälkeen, lapsen edunvalvojalla ei pääsääntöisesti ole tarvetta palata kyseisen asian asiakirjoihin. Siksi niiden luovuttaminen pois lapsen edunvalvontatehtävän päättyessä voisi olla perusteltua niin edunvalvonnan kohteena olevia kuin muita asiakirjoista ilmeneviä henkilöitä koskevien tietojen tietoturvallisen käsittelyn varmistamiseksi. Velvoite luovuttaa asiakirjat pois olisi perusteltua myös siksi, että lapsen edunvalvojana toimivalla ei ole enää tehtävän päättymisen jälkeen perustetta toimia lapsen puhevallan käyttäjänä, eikä siten oikeutta nyt kysymyksessä oleviin asiakirjoihin. Lapsen edunvalvontatehtävän jälkeen lapsen edunvalvojalla ei ole enää oikeutta pitää hallussaan ko. asian asiakirjoja.

Asiakirjojen säilyttämisessä ja arkistoinnissa voisi olla tarkoituksenmukaista hyödyntää lastensuojeluasioita koskevaa sääntelyä. Lastensuojeluasioissa edunvalvojan kirjaamista ja asiakastietojen käsittelyä ohjaa tietosuojalaki (1050/2018) sekä erityisesti laki sosiaalihuollon asiakasasiakirjoista (254/2015). Viimeksi mainitun lain määritelmässä on todettu, että asiakastiedolla (lain 3.1 § 6 kohta, 785/2021) tarkoitetaan sellaista sosiaalihuollossa saatua henkilötietoa, joka on kirjattu tai on ko. lain mukaan kirjattava sosiaalihuollon asiakasasiakirjaan.

Lapsen edunvalvojan on huomioitava edellä kerrottu sääntely ja toimittava asiakastietojen käsittelyssä asianmukaisella tavalla. Lapsen edunvalvojalla ei ole dokumentointivelvoitetta, eikä hänellä ole velvoitetta säilyttää muistiinpanojaan tehtävän päätyttyä. Lapsen edunvalvojalla ei ole mahdollisuutta tehdä myöskään merkintöjä lapsen asiakasasiakirjoihin viranomaisessa. Olennaisen tiedon säilyttämiseksi ja välittymiseksi lapsen edunvalvojan on tärkeää huolehtia lastensuojelun asiakassuunnitelmapalavereissa ja muissa lasta koskevissa neuvotteluissa, että asiaa käsittelevä taho dokumentoi lapsen asiakasasiakirjoihin lapsen edunvalvojan mielestä tarpeelliset tiedot.

Sosiaalihuollon asiakasasiakirjojen (sosiaalipalveluissa syntyvät) tallentaminen sosiaalihuollon kanta-arkistoon aloitettiin vuonna 2018. Asiakastiedon arkistoa käytetään julkisessa ja yksityisessä

¹³⁹ Asianajotoiminnan tietoturvaohje 16.1.2020.

sosiaalihuollossa. Lapsen edunvalvojan omat kirjaukset eivät ole sosiaalihuollon asiakastietoa, eikä niitä siten tallenneta tämänhetkisen ohjeistuksen mukaisesti kanta-arkistoon. Lapsen asiakirjoihin kirjataan lastensuojelussa lapsen edunvalvojana toimivan tiedot. Lapsen edunvalvonnan aikana syntyneet asiakirjat on kuitenkin mahdollista liittää pdf-muodossa lapsen kertomusmerkintään.¹⁴⁰

Lapsen edunvalvoja voi laatia lapsen kanssa asiakirjoja, joissa on selvitetty lapsen mielipidettä ja ne on liitetty lastensuojelussa tai hallinto-oikeudessa lasta koskevin päätöksiin ja/tai asiakirja-aineistoon. Lisäksi lapsen edunvalvojan tekemät hakemukset erilaisten palveluiden saamiseksi arkistoidaan lastensuojeluun. Muita mahdollisia lapsen edunvalvojan lastensuojeluasiassa laatimia asiakirjoja ovat esimerkiksi lausunnot, jotka liittyvät huoltajuuteen tai lastensuojelun rajoituspäätökseen tai lapsen edun määrittämiseen hallinto-oikeudelle.

Lastensuojeluasiassa lapsen edunvalvontaa koskevat asiakirjat, kuten lapsen edunvalvojan lausunnot, pyynnöt ja kannanotot on lapsen edunvalvontatehtävän päätyttyä perusteltua arkistoida sosiaalihuollon kanta-arkistoon siltä osin kuin aineiston arkistointiin on tarvetta. Silloin aineisto liitetään osaksi lastensuojelun asiakirjoja. Asiakirjojen liittäminen kanta-arkistoon edellyttäisi kuitenkin lainsäädännön tarkistamista. Lapsen edunvalvonnan päättymisen jälkeen ei voida kuitenkaan pitää perusteltuna, että asiakirjat jäisivät lapsen edunvalvojana toimivan haltuun.

Rikosasioissa lapsen edunvalvontaa koskevat asiakirjat tarkoittavat käytännössä asianosaisen kappaletta esitutkintapöytäkirjasta ja muita asian käsittelyssä syntyneitä asiakirjoja, kuten haastehakemusta, eri tahojen asiassa antamia lausumia ja vähintään käräjäoikeuden ratkaisua asiassa ja valitustilanteessa hovioikeuden ja mahdollisesti myös korkeimman oikeuden ratkaisua. Asianosaisena olevan lapsen oikeus näihin asiakirjoihin tulee varmistaa lapsen tultua täysi-ikäiseksi.

Rikosasioissa oleva aineisto on usein hyvin arkaluonteista, eikä aineiston säilyttäminen lapsen edunvalvojana toimineen hallussa tehtävän päättymisen jälkeen ole perusteltua. Eri viranomaisista saatujen aineistojen hävittäminen tarkoittaa, että myöhemmin niiden hankkiminen uudelleen voi olla haastavaa tai vähintään työlästä. Siksi voisi olla perusteltua, että rikosasiaa koskevat diaari ym. numerot merkittäisiin tiettyyn paikkaan siten, että lapsi saisi ne halutessaan tultuaan täysi-ikäiseksi. Sellaisten tietojen merkitseminen lapsen tietoihin väestötietojärjestelmään olisi perusteltua. Lapsi voisi täysi-ikäiseksi tultuaan pyytää esitutkintapöytäkirjan esitutkintaviranomaiselta, haastehakemuksen syyttäjältä ja asiassa annetun ratkaisun käräjäoikeudelta sinne annettuine lausumineen. Täysi-ikäiseksi tullessa lapsella pitäisi olla oikeus näihin asiakirjoihin ilman maksuvelvollisuutta.

Lapsen edunvalvoja olisi perusteltua velvoittaa toimittamaan kaikki hallussaan olevat rikosasian asiakirjat esitutkintaviranomaiselle hävittämistä varten. Näin voidaan varmistaa, ettei aineisto missään tapauksessa jää lapsen edunvalvojan haltuun tai joudu väärin käsiin tehtävän päättymisen jälkeen. Kun menettelyyn yhdistetään edellä kerrottu lapsen edunvalvonnan merkintä väestötietojärjestelmään, lapsen on aikuisena helpompi löytää itseään koskevan asian tiedot keskitetysti.

3.2.8. Lapsen oikeuksien varmistaminen vaikeassa huolto- ja tapaamisriidassa

Lainsäädännön muutostarpeet: Riitaisessa lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevassa asiassa olisi lapsen oikeuksien toteutumiseksi sovellettava mahdollisuutta määrätä sosiaalihuollon asiakaslain mukainen edunvalvoja (SHAL 10.3 §), josta tässä suunnitelmassa käytetään nimitystä *SHAL-edunvalvoja*. Säännöksen mukaan edunvalvoja tai muu riippumaton edustaja olisi mahdollista määrätä edustamaan lapsen näkemyksiä ja etua lapsen ja vanhempien välisessä eturistiriidassa. Säännöksen soveltavuudesta vaikeaan huolto- ja tapaamisriitaan ei ole selvitystyössä tehtyjen havaintojen mukaan

¹⁴⁰ Heikkilä – Rantaeskola – Suikkanen-Malin 2018, s. 220.

kovinkaan paljota tietoa. Huoltoriitojen käsittely edellyttää olemassa olevan sääntelyn tarkentamista sosiaalihuollon asiakaslakiin, esimerkiksi seuraavasti (muutos kursivilla):

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000)

10 § Alaikäisen asiakkaan asema

Alaikäisen asiakkaan toivomukset ja mielipide on selvitettävä ja otettava huomioon hänen ikänsä ja kehitystasonsa edellyttämällä tavalla.

Kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon toimissa, jotka koskevat alaikäistä, on ensisijaisesti otettava huomioon alaikäisen etu.

Jos alaikäisen henkilöä koskevassa yksittäisessä sosiaalihuollon asiassa on perusteltu syy olettaa, että huoltaja ei voi puolueettomasti valvoa lapsen etua, tulee sosiaalihuoltolain 6 §:ssä tarkoitetun toimielimen tehdä holhoustoimesta annetun lain 72 §:ssä tarkoitettu hakemus tai 91 §:ssä tarkoitettu ilmoitus edunvalvojan määräämiseksi alaikäiselle, jos se on tärkeää alaikäisen edun turvaamiseksi. Alaikäisen toivomukset ja mielipide asiassa on selvitettävä 1 momentissa tarkoitettulla tavalla.

Edellä 3 momentissa tarkoitetun edunvalvojan määrääminen on välttämätöntä, jos lapsen etujen puolueeton valvominen vaarantuu lapsen huoltajien välisessä riitaisessa lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevassa asiassa. Lapsen edunvalvojan määrääminen (SHAL-edunvalvoja) tämän lain perusteella on perusteltua, jos lasta koskevia lastensuojeluilmoituksia on tehty vähäistä enemmän.

Tämän lain perusteella määrätyn edunvalvojan tehtäviin kuuluu osallistua lapsen huoltoa ja tapaamista koskevan asian käsittelyyn siten kuin lapsen oikeuksien toteutuminen vaatii. Tässä tarkoituksessa lapsen edunvalvojalle on varattava tilaisuus osallistua asian käsittelyyn.

Lainsäädäntömuutosten perustelut

Lapsen oikeuksien toteutuminen vaarantuu erityisesti lapsen huoltoa ja asumista koskevissa vaikeissa riitatilanteissa. Näitä tilanteita koskevaa huolta esitettiin kaikkien asiantuntijoina haastateltujen puheenvuoroissa tai kyselyyn vastanneiden kommentteissa.

Riitaisissa huoltoa ja asumista koskevissa asioissa huoltajat voivat tehdä toisistaan erilaisia ilmoituksia, kuten lastensuojeluilmoituksia ja rikosilmoituksia. Toisinaan ilmoituksia voidaan pitää aiheettomina – riippuen toki näkökulmasta, josta asiaa tarkastellaan. Nähdäksemme lastensuojeluilmoituksia voidaan hyvin harvoin pitää aiheettomina, koska ne osoittavat selkeästi, etteivät huoltajat pysty sopimaan lapsen asumisesta, tapaamisiin ja huoltoon liittyvistä kysymyksistä. Vakavat huoltoriidat vaikuttavat paljon viranomaisen työskentelyyn, jopa useiden vuosien ajan. Tätä näkökulmaa tärkeämpi on vakavien huoltoriitojen erittäin suuri vaikutus riidan kohteena olevaan lapseen. Siksi tilanteen ratkaiseminen on välttämätöntä varmistaen lapsen oikeuksien toteutuminen.

Lapselle voidaan lapsenhuoltolain perusteella määrätä edunvalvoja edustamaan huoltajan sijasta lasta lapsen henkilöä koskevassa asiassa, jos 1) huoltaja on esteellisyyden, sairauden tai muun syyn vuoksi estynyt edustamasta lasta ja 2) edunvalvojan määrääminen on tarpeen asian selvittämiseksi tai muuten lapsen edun turvaamiseksi (LHL 5 c §, 190/2019).

Lapselle ei voida kuitenkaan huoltoriitaan määrätä edunvalvojaa lapsenhuoltolain perusteella, koska lapsi ei ole huoltoriidan asianosainen lapsenhuoltolain mukaan. Lapselle määrättävän edun-

valvojan mahdollisuus lapsenhuoltolakia valmisteltaessa torjuttiin sillä perusteella, ettei lapsi ole asianosainen huoltoasiassa.¹⁴¹ Lainsäädäntöä valmisteltaessa lausunnonantajilla oli erilaisia näkemyksiä sen suhteen, mikä olisi lapselle määrättävän edunvalvojan rooli tässä prosessissa. Edunvalvojan tehtäväksi esitettiin esimerkiksi lapsen ohjaamista sosiaalihuollon palveluihin, lapsen tukihenkilönä toimimista ja lapsen avustamista lasta tuomioistuimessa kuultaessa.

Korkeimman oikeuden ratkaisussa *KKO 2012:95* on todettu, ettei lapselle voida häntä koskevassa huoltoasiassa määrätä edunvalvojaa, koska lapsi ei ole riidan asianosainen. Tapauksessa isänsä huoltoon määrätty A vaati, että hänen huoltajakseen määrättäisiin isän sijasta äiti, jonka luokse A oli muuttanut asumaan. Lisäksi A pyysi, että hänelle määrättäisiin oikeudenkäyntiä varten edunvalvoja. Korkein oikeus on todennut, että lapsella ei säännöksen mukaan ole oikeutta saada vireille huoltoaan koskevaa asiaa. Lapsi ei oikeudellisesti ole huoltoa, asumista ja tapaamisoikeutta koskevissa oikeudenkäynneissä riidan osapuoli, vaan kuten lain esitöistä ilmenee, lapsen edun mukaisena on pidetty, että hän ei joudu mukaan huoltoaan koskevaan riitaan asianosaisen asemassa.¹⁴² Sääntely ei ole korkeimman oikeuden mukaan ristiriidassa ihmisoikeussopimuksen oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä koskevan artiklan (EIS 6 artikla) kanssa.

Edunvalvojan määrääminen huoltajan sijaiseksi lapsenhuoltolain perusteella on siis mahdollista esteellisyyden, sairauden tai muun syyn vuoksi. Esteellisyys tai este ei yksinään edellytä edunvalvojan määräämistä, vaan sen lisäksi on harkittava erikseen, onko edunvalvojan määrääminen tarpeen asian selvittämiseksi tai muuten lapsen edun turvaamiseksi. Jos asia on merkitykseltään vähäinen tai asia tulee muulla tavoin selvitettyksi, edunvalvojaa ei tarvitse määrätä. Jos lapsella on kaksi huoltajaa ja vain toinen heistä on esimerkiksi sairauden vuoksi estynyt edustamasta lasta, edunvalvojan määrääminen ei yleensä ole tarpeen lapsen edun turvaamiseksi, koska toinen huoltaja voi (HTL 5.2 §) tehdä yksinkin päätöksen kiireellisessä asiassa. Sitä vastoin tilanteessa, jossa huoltaja on esteellinen, ei toinen huoltaja voi yksin edustaa lasta.¹⁴³

Lapsenhuoltolain perusteella annettava edunvalvojamääräys on eri asia kuin lastensuojelulain tai esitutkintalain perusteella annettu lapsen edunvalvojan määräys. Tässä suunnitelmassa ei ole selvitetty näiden määräysten välistä suhdetta.¹⁴⁴ Selvityksen aikana lastensuojelun viranomaiset ja sosiaalialan osaamiskeskusverkosto nostivat esiin edunvalvojan määräämisen mahdollisuuden lapselle lastenhuoltolain perusteella huolto- ja tapaamisriidoissa lapsen oikeuksien kehittämisen tarpeena.

Sosiaalihuollon asiakaslaissa säännellään myös edunvalvojan määräämistä alaikäiselle henkilölle. Alaikäisen henkilöä koskevassa yksittäisessä sosiaalihuollon asiassa edunvalvoja voidaan määrätä huoltajan sijaan lapsen edun turvaamiseksi sosiaalihuollon asiaan, jos on perusteltu syy olettaa, että huoltaja ei voi puolueettomasti valvoa lapsen etua (SHAL 10.3 §). Tässä suunnitelmassa lapsen edunvalvojasta käytetään silloin nimitystä SHAL-edunvalvoja. Sosiaalihuoltolain mukaisessa asiakkuudessa olevat vanhemmat vastaavat edelleen lapsen arkihuollosta. Lastensuojelulain mukaisessa lapsen edunvalvonassa lapsi on taas tavallisimmin sijoitettu kodin ulkopuolelle.

Sosiaalihuollon asiakaslain sääntely koskee lapsen edunvalvojan määräämistä kaikissa sosiaalihuollon asioissa, mukaan lukien oikeusprosessit. Lapsen edunvalvonnan sääntelyä on haluttu sosiaalihuollon asiakaslain sääntelyllä täsmentää lapsen henkilöä koskevissa asioissa lastensuojeluun liittyvissä

¹⁴¹ HE 88/2018 vp, s. 59 ja 61.

¹⁴² HE 224/1982 vp, s. 6.

¹⁴³ HE 88/2018 vp, s. 40.

¹⁴⁴ Lapsenhuoltolain perusteella määrätty edunvalvoja ei tehdyn selvityksen perusteella ollut kovinkaan laajasti käytössä. Käräjätuomareiden haastattelussa ilmeni, että sitä käytetään joissakin käräjäoikeuksissa säännönmukaisesti elatusavun maksamista koskevissa tilanteissa, jopa viikoittain. Tapauksessa tarvitaan silloin elatusavun maksamiseksi joku ulkopuolinen taho, joka hoitaa lapselle maksettavaan elatusapuun liittyviä asioita. Useimmissa käräjäoikeuksissa lapsenhuoltolain mukaisia edunvalvojan määräyksiä ei ollut annettu lainkaan tai lähes ollenkaan.

tilanteissa.¹⁴⁵ Kehittämissuunnitelmassa ei tarkemmin käsitellä sosiaalihuollon asiakaslain perusteella määrättävää lapsen edunvalvontaa. Riitaisten lapsen huolto- ja tapaamisasioiden yhteydessä sosiaalihuollon asiakaslain sääntelyn käytettävyys ja mahdolliset muutostarpeet on kuitenkin selvitetty.

Lastensuojelulain säännös on tarkoitettu erityissäännökseksi sosiaalihuollon asiakaslain sääntelyyn nähden. Toisaalta sosiaalihuollon asiakaslaki asettaa toimielimelle erityisen velvollisuuden hakea lapselle edunvalvoja missä tahansa sosiaalihuollon asiassa, jos se havaitsee huoltajan ja lapsen välillä vallitsevan eturistiriidan.¹⁴⁶

Euroopan neuvoston yleissopimus lapsen oikeuksien käyttämisestä (LOK, SopS 13/2011) kattaa myös lapsen huoltoon liittyvät asiat. Siinä edellytetään, että lapselle voidaan pyytää erityisedustajan määräämistä oikeuskäsittelyyn, kun vanhempien ja lapsen eturistiriidat estävät lapsen edustamisen kansallisen lain valossa (LOK 4 artikla). Näissä tilanteissa oikeusviranomaisen tulee voida määrätä erityisedustaja lasta koskevaan oikeudenkäyntiin (LOK 9 artikla). Erityisedustajan tehtävänä olisi tiedon antaminen lapselle sekä lapsen näkökantojen esittäminen viranomaiselle (LOK 10 artikla).¹⁴⁷

Toisaalta Euroopan neuvoston ministerikomitean suuntaviivoissa lapsiystävällisestä oikeudenkäytöstä todetaan, että lapsen näkemyksiä ja etua edustamaan tulisi voida määrätä edunvalvoja tai muu puolueeton edustaja, kun lapsen ja vanhempien välillä on eturistiriita. Suuntaviivat lapsiystävällisestä oikeudenkäytöstä on tarkoitettu ohjeistukseksi oikeuslaitoksille, ja ne ulottuvat myös lapsen huolto- ja tapaamisoikeutta koskeviin asioihin.¹⁴⁸ Samoin sosiaalihuollon asiakaslain lähtökohta on, että alaikäisen asiakkaan toivomukset ja mielipide on selvitettävä ja otettava huomioon hänen ikänsä ja kehitystasonsa edellyttämällä tavalla (SHAL 10.1 §). Edelleen lastensuojelulain mukaan lastensuojelua toteutettaessa on selvitettävä lapsen toivomukset ja mielipide sekä otettava ne huomioon lapsen iän ja kehitystason edellyttämällä tavalla (LSL 20.1 §).

Suomessa on toistuvasti tuotu esiin tarve edunvalvojan määräämiseen lapselle erityisen haastavissa huolto- ja tapaamisriidoissa. Niissä lapsen tilanne on erityisen vaikea. Lapsen aseman vahvistamiseksi olisi mahdollistettava edunvalvojan määrääminen lapselle myös huolto- ja tapaamisasiaan, käyttämään lapsen puhevaltaa sekä vaikuttamaan lasta koskevan asian käsittelyyn. Mahdollisuutta määrätä lapselle edunvalvoja huolto- ja tapaamisoikeutta koskevaan asiaan on toistuvasti ehdotettu, kuten seuraavana olevasta (sisennetty) tekstistä ilmenee.

Toimiva lastensuojelu -selvitysryhmä ehdotti lapsen edunvalvojan määräämistä vaikeisiin huoltoriitoihin vuonna 2013.¹⁴⁹

Lapsiasianeuvottelukunta teki vuonna 2011 aloitteen lapsen edunvalvonnan järjestämisestä ja otti kantaa edunvalvojan määräämiseen lapselle huolto- ja tapaamisoikeutta koskeviin vaikeisiin riitoihin. Lasta ei pidetä asianosaisena lapsen huolto- ja tapaamisasioihin liittyviä asioita tuomioistuimissa käsiteltäessä. Tätä on perusteltu sillä, että lasta halutaan suojella joutumiselta aikuisten riidan keskelle. Käytännön kokemus on osoittanut, että juuri huolto- ja tapaamisoikeutta koskeissa asioissa lapsi voi joutua vuosiakin kestäväksi riidan välikappaleeksi.¹⁵⁰

Vuonna 2010 lapsiystävällisen oikeudenkäytön suuntaviivoissa todettiin, että lapsen näkemyksiä ja etua edustamaan myös huoltoriidoissa olisi lapselle nimitettävä edunvalvoja tai muu riippumaton edustaja, jos lapsen ja vanhempien välillä on eturistiriita.¹⁵¹

Lastensuojeluviranomaisten haastattelussa tuli voimakkaasti esille lapsen edunvalvojan määräämisen tarpeellisuus vaikeisiin lapsen huolto- ja tapaamisriitoihin. Selvitystä laadittaessa lapsen tilanne

¹⁴⁵ HE 252/2006 vp, s. 16 ja 71.

¹⁴⁶ Rätty 2015, s. 198.

¹⁴⁷ Lapsenhuoltolain uudistuksessa tällainen näkökulma ei ollut ajankohtainen, ettei lapsi joudu huoltoriidassa asianomaisemaan, joka olisi lapsen kannalta myös hankala tilanne.

¹⁴⁸ Euroopan neuvoston ministerikomitean suuntaviivat lapsiystävällisestä oikeudenkäytöstä 2011, s. 16, 77–79.

¹⁴⁹ STM raportteja ja muistioita 2013:19, s. 44.

¹⁵⁰ Lapsiasianeuvottelukunnan aloite 13.6.2011.

¹⁵¹ Euroopan neuvoston ministerikomitean suuntaviivat lapsiystävällisestä oikeudenkäytöstä. Council of Europe 2012, kohdat 37 ja 42.

nähtiin erityisen haastavana pitkittyneissä lapsen huolto- ja tapaamisriidoissa. Samoin haastattelussa tuotiin esille, että lastensuojelun toimenpiteitä todennäköisesti voitaisiin ehkäistä, jos näissä tilanteissa olisi mahdollista määrätä lapselle puolueeton edunvalvoja. Samoin yhtenä vaihtoehtona tuotiin esille lapsen kiireellisen sijoittamisen mahdollisuus vaikeissa huolto- ja tapaamisriidoissa.¹⁵²

Mikäli lasta joudutaan kuulemaan oikeudessa, on yleensä käsillä tilanne, jossa vanhempien välinen lasta koskeva huoltoriita on kärjistynyt. Näissä tilanteissa lapsi on voinut olla alttiina vanhemman tietoiselle tai tiedostamattomalle vaikuttamiselle, mikä voi ohjata lapsen mielipiteen sisältöä. Lapsen aidon mielipiteen selville saaminen vaatii näissä tilanteissa erityistä ammattitaitoa. Puolueettoman lapsen edunvalvojan määrääminen lapsen sosiaalihuollon asiaan antaa mahdollisuuden lapsen edun objektiiviseen huomioimiseen haastavissa ristiriitatilanteissa, joista riitaisissa tapaamis- ja huoltoriidoissa on kysymys.

Huoltajat (tai lailliset edustajat) eivät aina ole mukana alaikäisen asiakkaan palvelusuunnitelman laadinnassa. Alaikäinen voi kieltää painavasta syystä itseään koskevien tietojen antamisen huoltajalleen (tai muulle lailliselle edustajalleen), jollei se ole selvästi hänen etunsa vastaista (SHAL 11.3 §). Samanlainen tilanne muodostuu, jos alaikäisen henkilöä koskevassa yksittäisessä asiassa sosiaalihuollosta vastaavan elimen on perusteltu syy olettaa, ettei huoltaja voi puolueettomasti valvoa lapsen etua. Silloin sosiaalihuollosta vastaavan elimen on ilmoitettava asiasta DVV:lle tai tehtävä hakemus käräjäoikeudelle SHAL-edunvalvojan määräämiseksi. Edellytyksenä on, että se on tärkeää alaikäisen edun turvaamiseksi (SHAL 10.3 §).¹⁵³

Nyt käsitellyn sosiaalihuollon asiakaslain säännöksen tarkoittamaa eturistiriitaa ei katsota syntyvän pelkästään sillä perusteella, että lapsi ja huoltaja ovat keskenään eri mieltä jostakin kysymyksestä. SHAL-edunvalvojaa edellyttävä eturistiriitaa ei myöskään yksinomaan osoita se, että huoltajalla ja sosiaaliviranomaisella on eriäviä käsityksiä lapsen edusta tai siitä, miten lasta koskevat päätökset tulisi tehdä. Huoltajan oikeus päättää alaikäisen lapsen henkilöä koskevista asioista voidaan sivuuttaa – määrätä lapselle SHAL-edunvalvoja – vain sellaisissa tapauksissa, joissa objektiivisesti arvioiden on aihetta olettaa, että huoltaja ei voi puolueettomasti valvoa lapsen etua.¹⁵⁴

Huoltajan puolueettomuuden vaarantumista koskevia tilanteita on selostettu aihepiirin oppaassa laajasti. Alaikäisen vastapuolena oleminen tuodaan esille yhtenä sellaisena syynä, jolloin puolueettomuuden voidaan olettaa vaarantuvan. Puolueettomuus saattaa vaarantua myös muissa läheissuhteita koskevissa rikosepäilyssä. Myös sellaisissa tilanteissa, joissa vastapuoliksi saattaisivat joutua perheen lapset keskenään, vaarantuu mitä ilmeisimmin myös huoltajan puolueettomuus. Käsikirjassa todetaan, että myös sellaiset lastensuojelutilanteet sekä huoltajuus- ja tapaamiskiistat, joissa vanhemmat käyttävät tiedotusvälineitä omien oikeuksiensa puolustamiseksi tavalla, joka loukkaa lapsen kunniaa ja yksityisyyden suojaa, ovat esimerkkeinä eturistiriitatilanteista.¹⁵⁵ Vaikka käsikirjassa viitataan tiedotusvälineiden käyttämiseen, tällä hetkellä sosiaalisen median käyttäminen asianosaisen oikeuksien puolustamiseksi on rinnastettavissa samanlaiseen menettelyyn. Rikosasioita koskevissa asioissa lapsen edunvalvoja haetaan rikosasiaan esitutkintalain perusteella ja lasta koskevaan mahdolliseen lastensuojeluasiaan lastensuojelulain perusteella. Sosiaalihuollon asiakaslain perusteella haettavan SHAL-edunvalvojan määrääminen perustuu siihen, että lapsen tilanteeseen olisi mahdollista vaikuttaa aikaisemmin ja merkityksellisellä tavalla, kun kysymys on vaikeasta lapsen huolto- ja tapaamisriidasta.

SHAL-edunvalvojan määrääminen ei tarkoita huoltajan oikeuksien ohittamista asianosaisena. Huolto- ja tapaamisriidan osapuolena lapsen vanhemmalla on huoltajana kuin myös huollosta ero-

¹⁵² Rätty (2015, s. 466) toteaa, ettei kiireellistä sijoitusta voida käyttää huoltoriidan ratkaisukeinona, mutta toisaalta viittaa (2015, s. 288) myös tilanteeseen, jossa on selkeästi huostaanoton perusteet, lapsen hoito ja huolenpito on ratkaistava aina lapsen edun mukaisella tavalla.

¹⁵³ STM oppaita 2001:11, s. 41.

¹⁵⁴ STM oppaita 2001:11, s. 41.

¹⁵⁵ STM oppaita 2001:11, s. 41.

tetulla vanhemmalla on oikeus tulla kuulluksi asiassa ja saada tiedot siten kuin asianosaisen asemassa oleva ne saa.¹⁵⁶

Huoltoriidan tuomioistuinkäsittelyssä pyydettävästä sosiaalilautakunnan selvityksessä kuullaan lasta. Selvitys on vain yksi osa huoltoriidan prosessissa, eikä selvitys riittävällä tavalla varmista lapsen osallisuutta asiassaan. Tärkeää olisi turvata, että lapsi saa puolueetonta tietoa käsiteltävästä asiasta huoltoriitaprosessin aikana sekä tuomioistuimen päätöksen antamisen jälkeen.

Huoltaja ei voi edustaa lasta asiassa, jossa vallitsee etujen ristiriita lapsen ja huoltajan välillä. Ristiriitatilanteissa on lapselle haettava ulkopuolinen edunvalvoja tiettyä tehtävää tai oikeustointia varten. Lapsen edun varmistaminen ja vaatimus lapsen henkilökohtaisesta kuulemisesta hänen asioistaan päätettäessä korostavat lapsen oikeuksia. Siksi suunnitelmassa ehdotetaan lapsen edunvalvojan määräämistä sosiaalihuollon asiakaslain perusteella tarkentamalla sääntelyä, jotta asiasta ei olisi käytännön työssä epäselvyyttä. Lapsen asemaa ja oikeutta tulla kuulluksi on vahvistettava siten, että lapselle voitaisiin määrätä SHAL-edunvalvoja, kun lapsen oikeuksien toteutuminen sitä erityisen vaikeissa huoltoriidoissa edellyttäessä.

Yleensä huoltoriidan kärjistyessä tilanteeseen liittyy myös erilaisia rikosilmoituksia, ja riitaisella huoltoriidalla on liittymäpinta myös esitutkintaviranomaisen toimintaan. Asiantuntijahaastattelussa ilmeni, ettei rikosasioiden käsittelyä pidetty välttämättä lapsen edun mukaisena menettelynä. Siksi suunnitelmassa ehdotetaan, että huoltoriidan yhteydessä esitetyt moninaiset rikosilmoitukset saattavat antaa aiheen poliisille tehdä yhteistyötä sosiaaliviranomaisen kanssa (alaluku 3.4.10). Yhteistyön seurauksena saattaa olla, että lapsen edun mukainen ratkaisu on tehdä rikosasian esitutkinnan rajoittamista koskeva päätös, mikäli lapsi ja perhe saa muunlaisia tukitoimia tilanteen parantamiseksi.

3.3. Lapsen edunvalvojaa koskevan säännöksen kehittäminen rikosasioissa

3.3.1. Edunvalvojan määrääminen todistajan asemassa olevalle lapselle

Lainsäädännön muutostarpeet: Todistajan asemassa olevaa lasta voidaan joutua kuulustelemaan ilman huoltajaa tai huoltajan läsnäolo kieltäen. Voimassa oleva sääntely asettaa todistajana olevan lapsen heikompaan asemaan kuin eturistiriitatilanteessa olevan asianosaisena olevan lapsen. Esitutkintalain 4 luvun 8 §:n 1 momentin muuttaminen olisi perusteltua,¹⁵⁷ jotta todistajan asemassa olevan lapsen oikeudet voidaan turvata, esimerkiksi muodoltaan sääntelyllä (muutosehdotus kursivilla):

Esitutkintalaki (*tai laki lapsen edunvalvonnasta*)

4 luku – Esitutkintaperiaatteet ja esitutkintaan osallistuvien oikeudet

8 § Edunvalvojan määrääminen lapselle huoltajan tai muun edustajan sijaiseksi

Tuomioistuimen on määrättävä alle 18-vuotiaalle asianosaiselle *tai muulle kuulusteltavalle* esitutkintaa varten edunvalvoja, jos ...

¹⁵⁶ STM oppaita 2001:11, s. 42.

¹⁵⁷ Säännöksen muutostarpeet on esitelty kootusti alaluvussa 3.3.7.

Lapsen edunvalvojan määräämistä rikosasiaan koskeva sääntely on sijoitettavissa kokonaan suunnitelmassa ehdotettuun uuteen lakiin lapsen edunvalvonnasta. Myöhemmin vaihtoehtoisten lakien mahdollisuus on mainittu vain sulkeissa esitutkintalain ohella. Tässä mallissa esitutkintalain säännöksessä tarvitaan vain viittaus ko. lakiin, esimerkiksi seuraavasti (muutosehdotus kursivilla):

Esitutkintalaki

4 luku – Esitutkintaperiaatteet ja esitutkintaan osallistuvien oikeudet

8 § Edunvalvojan määrääminen lapselle

Lapsen edunvalvojan määräämisestä rikosasiaan säädetään laissa lapsen edunvalvonnasta.

Lainsäädäntömuutosten perustelut

Rikosasioissa edunvalvojan määrääminen alle 18-vuotiaalle asianosaiselle on mahdollista. Sen sijaan todistajana oleva alle 18-vuotias ei kuulu voimassa olevan säännöksessä lapsen edunvalvojan oikeutettujen tahojen piiriin. Tilanne on käytännössä ongelmallinen sellaisten esitutkinnassa todistajana kuultavien lasten osalta, joita ei voi perustellusti asettaa asianomistajan asemaan tai lapsi joutuu huoltajaan tai muuhun läheiseen nähden ristiriitaiseen tilanteeseen. Lapsen ja muiden asianosaisten aseman määrittämisessä noudatetaan luonnollisesti oikeuskäytännön periaatteita.

Rikosasioissa lapsen edunvalvojan edellytyksiä koskevan sääntelyn muuttaminen koskemaan myös todistajan asemassa olevaa lasta voidaan pitää välttämättömänä. Lapsen edunvalvonnassa on kysymys puhevallan käyttämiseen liittyvästä sääntelystä ja muista edunvalvojan tehtävien hoitamisesta. Voimassa olevaa sääntelyä ei voida käyttää lapsen ollessa rikosasiassa todistajan asemassa.

Suunnitelmassa ehdotetaan (alaluku 3.4.7) lainsäädännön muuttamista siltä osin, millaisia ilmoituksia esitutkinnasta pitäisi tehdä sosiaaliviranomaiselle. Velvoite ilmoituksen tekemiseen myös todistajan ja asianomistajan asemassa kuultavan lapsen osalta tulisi säätää samanlaiseksi kuin epäillyn asemassa olevalla lapsella. Todistajan ja asianomistajan asemassa olevaa lasta koskevan velvoitteen tulisi koskea ainakin tilannetta, kun lapsen ja hänen puhevaltaansa käyttävän välillä on eturistiriita. Ilmoitusmenettely ei kuitenkaan kaikissa tilanteissa suojaa riittävästi todistajana olevan lapsen oikeuksien toteutumista.

Huoltajana olevan epäillyn oikeus olla läsnä voidaan kieltää todistajana kuultavan lapsen kuulustelussa, jos huoltajaa epäillään tutkittavana olevasta rikoksesta tai jos läsnäolon voidaan muuten olettaa vaikeuttavan rikoksen selvittämistä (ETL 7:14.3). Samoin alle 18-vuotiasta rikoksesta epäiltyä kuulusteltaessa huoltajan läsnäolo voidaan kieltää, jos läsnäolon voidaan muuten olettaa vaikeuttavan rikoksen selvittämistä. Näin alle 18-vuotiaalle rikoksesta epäillylle läheinen aikuinen ei saa olla läsnä kuulustelussa säännöksessä mainituin edellytyksin (ETL 7:14.4, 322/2019). Jos alle 18-vuotiaan rikoksesta epäillyn huoltajan oikeus olla läsnä kuulustelussa evätään, muu epäillylle läheinen aikuinen (vanhempain vastuunkantaja) saa olla läsnä kuulustelussa, jos läsnäolo on epäillyn edun mukaista ja jos se ei vaikeuta rikoksen selvittämistä eikä vaaranna salassapitovelvollisuutta.

Todistajan asemassa olevaan lapseen esitutkintalain sääntely edunvalvonnasta ei sovellu, koska sitä voidaan säännöksen sanamuodon mukaan soveltaa vain asianosaisena olevaan lapseen. Muutakaan todistajan asemassa olevan oikeuksia riittävästi turvaavaa sääntelyä ei ole löydettävissä, eikä tukipalveluista saatavan tukihenkilön läsnäolo ja toiminta turvaa todistajana olevan lapsen oikeuksia riittävästi.

Todistajan asemassa olevan lapsen tilanne on verrattavissa siihen, mitä rikosoikeudenkäyntilaissa on säännelty oikeudenkäyntiavustajan määräämisestä muullekin kuin paritusrikoksen kohteena olleelle

henkilölle kuin asianomistajalle (ROL 2:3a, 1178/2014). Viimeksi mainitussa tilanteessa muussa asemassa oleva taho on lähtökohtaisesti aikuinen, vaikkakin haavoittuvassa asemassa rikoskokonaisuuden luonteen vuoksi. Näin paritustapauksissa pystytään turvaamaan henkilön avustaminen, vaikka henkilöä kuultaisiin todistajan asemassa.¹⁵⁸ Sääntely on tarpeen, jotta kuulusteltavana olevan tahon oikeudet toteutuvat täysimääräisesti. Todistajan asemassa olevan lapsen kuulusteleminen ilman huoltajaa ja/tai huoltajan läsnäolo mahdollisesti kieltäen voi olla tarpeen. Lapsen heikko asema korostuu, kun kuulustelussa ei ole lapselle luotettavaa aikuista.

Esitettyä lakimuutosta voidaan perustella vielä yhdellä näkökulmalla. Lapselle väkivallan kokeminen on ensinnäkin erittäin haitallista. Vaikka lapsi ei itse olisikaan suoraan väkivallan kohteena, se voi vaikuttaa voimakkaasti lapsen kehitykseen ja aiheuttaa muun muassa psyykkisiä ongelmia. Väkivaltaa näkevä lapsi on suuremmissa riskissä sairastua sekä fyysisesti että henkisesti lyhyellä ja pitemmällä aikavälillä.¹⁵⁹ Henkisellä väkivallalla on vakavia vaikutuksia lapsen terveyteen ja kehitykseen.¹⁶⁰ Ruotsin rikoslakiin on 1.12.2021 alkaen lisätty uusi tunnusmerkistö ”barnfridsbrott”, jonka mukaan rangaistavaa on se, että lapsi joutuu kuulemaan tai näkemään lähisuhteissaan rikoksen tunnusmerkistön täyttäviä tekoja, kuten pahoinpitelyjä ja seksuaalirikoksia (Brottsbalk 4 kap. 3 §, 2021:397).¹⁶¹

Tällaisen Ruotsin lainsäädäntöä vastaavan sääntelyn lisäämistä myös Suomen rikoslakiin tulee selvittää mahdollisimman pian. Sellaisella sääntelyllä voitaisiin mahdollisesti jossain määrin vähentää lapsen kehitykseen vaikuttavaa käyttäytymistä, kuten Ruotsissa on uuden lainsäädännön tavoitteena.¹⁶² Samalla voitaisiin turvata se, että esimerkiksi vakavan perhesurman nähnyt lapsi ei voisi missään tilanteessa tulla tulkituksi todistajan asemaan, vaan hän olisi asianomistajan asemassa.

3.3.2. Edunvalvojan määrääminen kuolleen lapsen etujen turvaamiseksi

Lainsäädännön muutostarpeet: Rikoksen johdosta kuolleen lapsen oikeuksien toteutuminen on häntä koskevassa rikosasiassa tärkeää, kun epäillään loukatun lapsen oikeutta elämään (PL 7 §). Näin tärkeässä asiassa lapsen etujen valvominen edunvalvonnan avulla pitäisi esitutkinnan aikana olla yksiselitteistä. Esitutkintalain 4 luvun 8 §:n 1 momentin muuttaminen lisäämällä säännökseen asiaa koskeva virke olisi perusteltua.¹⁶³ Lisäys sääntelyyn voisi olla muodoltaan seuraava (muutosehdotus kursiiivilla)

Esitutkintalaki (*tai laki lapsen edunvalvonnasta*)

4 luku – Esitutkintaperiaatteet ja esitutkintaan osallistuvien oikeudet

8 § Edunvalvojan määrääminen lapselle

...//...

Edunvalvoja voidaan määrätä lapselle myös silloin, kun lapsen epäillään kuolleen rikoksen johdosta.

¹⁵⁸ HE 103/2014 vp, s. 40–42.

¹⁵⁹ Liimatainen – Rantaeskola 2022, s. 23.

¹⁶⁰ Paasivirta – Holmi – Ståhlberg – Laajasalo 2022.

¹⁶¹ Tarkemmin Ruotsin lainsäädännön muutoksesta Lagrådsremiss 4.11.2021: Barn som bevittnar brott.

¹⁶² Lagrådsremiss 4.11.2021: Barn som bevittnar brott.

¹⁶³ Säännöksen muutostarpeet on esitelty kootusti aluvussa 3.3.7.

Rikosoikeudenkäyntilaissa säännellään rikoksen johdosta kuolleen henkilön puhevallan käyttämistä. Jos joku on rikoksen johdosta saanut surmansa, hänen leskellään ja lapsillaan on oikeus käyttää asianomistajan syyteoikeutta. Mikäli surmansa saaneella ei ole leskeä eikä lapsia, on hänen vanhemmillaan ja sisaruksillaan oikeus käyttää syyteoikeutta. Surmansa saaneen vanhemmilla ja sisaruksilla on oikeus käyttää syyteoikeutta myös siinä tapauksessa, että joku tai jotkut niistä, joilla on ensisijainen oikeus käyttää asianomistajan syyteoikeutta, on epäiltyinä kyseisestä rikoksesta. (ROL 1:17.1).

Hovioikeuden ratkaisussa *THO 2015:1* oli kysymys tilanteesta, jossa B synnytti pojan A:n, joka kuoli kahden päivän kuluttua syntymästään. A:lla ei väestötietojärjestelmän mukaan ollut muita huoltajia kuin äiti B, jota poliisi epäili lapsensurmasta. Jutun tutkinnanjohtaja pyysi käräjäoikeutta määräämään asianajaja C:n suostumuksensa mukaisesti lapsen edunvalvojaksi esitutkintalain (ETL 4:8.1, 1148/2019) perusteella. Epäiltyinä ollut B vastusti edunvalvojan määräämistä, koska sellainen voitiin hänen mukaansa määrätä vain elossa olevalle henkilölle, eikä hakemuksessa esitetty peruste lääkärin vaitiolovelvollisuuden murtamiseksi olisi riittävä.

Hovioikeus totesi em. ratkaisun perusteluissa, että edunvalvontaa koskevat säännökset koskevat lähtökohtaisesti tilanteita, joissa henkilö, jonka edunvalvonnasta on kyse, on elossa. Käytännössä voi kuitenkin poikkeuksellisesti syntyä tilanteita, joissa on tarpeen, että joku käyttää puhevaltaa kuolleen henkilön edun valvomiseksi. Hovioikeus määräsi kuolleelle lapselle edunvalvojan holhoustoimilain perusteella (HolhTL 10 § 2 kohta), kun henkilön oikeuden valvonta on tarpeen (muu tilanne kuin säännöksen 1 kohdassa), ottaen huomioon esitutkintalain 4 luvun 8 §:n 1 momentti edunvalvojan määräämisestä.

Kuolleen lapsen edun valvominen on tarpeen hänen kuolemaansa johtanutta tapahtumaa ja rikos-epäilyä koskevassa esitutkinnassa, kuten edellä selostetusta ratkaisusta ilmenee. Samalla ratkaisun perusteluista ilmenee esitutkintalain sääntelyn puute, kun se ei suoranaisesti koske lapsen edunvalvojan määräämistä rikoksen johdosta kuolleelle lapselle. Tästä huolimatta asian ratkaisussa katsottiin tarpeelliseksi viitata myös esitutkintalain sääntelyyn. Asian selkeyttäminen rikosasioissa lapsen edunvalvojan määräämistä koskevassa säännöksessä olisi siksi tarpeen.

3.3.3. Perusteiden tarkentaminen lapsen edunvalvojan määräämiseksi rikosasiassa

Lainsäädännön muutostarpeet: Huoltajan heikentynyt kyky valvoa lapsen etua voi estää lapsen oikeuksien toteutumisen rikosasiassa. Lapsen oikeudet eivät toteudu myöskään silloin, jos huoltaja, jota ei epäillä, käsittelee lapsen asiaa puolueellisesti. Esitutkintalain 4 luvun 8 §:n 1 momentin muuttaminen lisäämällä momenttiin heikentynyttä kykyä ja puolueettomuuden tarkentamista koskevat virkkeet olisi perusteltua.¹⁶⁴ Lisäys sääntelyyn voisi olla muodoltaan seuraava (muutosehdotus kursiivilla, alaluvussa 3.3.1 ehdotettu muutos todistajan asemassa olevasta lapsesta on samoin tässä näkyvillä):

¹⁶⁴ Säännöksen muutostarpeet on esitelty kootusti alaluvussa 3.3.7.

Esitutkintalaki (tai laki lapsen edunvalvonnasta)

4 luku – Esitutkintaperiaatteet ja esitutkintaan osallistuvien oikeudet

8 § Edunvalvojan määrääminen lapselle

Tuomioistuimen on määrättävä alle 18-vuotiaalle asianosaiselle ja muussa asemassa olevalle esitutkintaa varten lapsen edunvalvoja, jos on perusteltua syytä olettaa, että huoltaja, edunvalvoja tai muu laillinen edustaja ei voi puolueettomasti valvoa asianosaisen etua asiassa tai ei muuten tosiasiallisesti kykene siihen ja jos edunvalvojan määrääminen lapselle ei ole selvästi tarpeetonta.¹⁶⁵ Edunvalvojan määrääminen lapselle on tarpeen edellytysten täytyessä, vaikka vain toista huoltajaa epäillään tai jos huoltajat ovat huollettavinaan olevien lasten välisen rikosepäilyn vuoksi molemmat estyneitä käyttämästä puhevaltaa lasta koskevassa asiassa, vaikka kumpaakaan huoltajista ei epäillä.

Lainsäädäntömuutosten perusteluista yleisesti

Rikosasiassa lapsen edunvalvojan määräämistä koskeva säännös pitää sisällään erilaisia edellytyksiä määräyksen antamiseksi. Syyttäjät ja poliisit ovat kertoneet asiantuntijahaastattelussa erilaisten edellytysten soveltamisessa olevista haasteista. Näiden edellytysten käsittely yksityiskohtaisesti on tarpeen.

Tuomioistuimen on määrättävä alle 18-vuotiaalle asianosaiselle esitutkintaa varten edunvalvoja, jos on perusteltua syytä olettaa, että huoltaja, edunvalvoja tai muu laillinen edustaja ei voi puolueettomasti valvoa asianosaisen etua asiassa ja jos edunvalvojan määrääminen ei ole selvästi tarpeetonta (ETL 4:8.1, 1148/2019).

Edunvalvojan määrääminen on säännöksen mukaan mahdollista vain esitutkintaa varten. Säännöksen sanamuodon mukaisesti tuomioistuin ei voi tehdä päätöstä edunvalvojan määräämisestä enää esitutkinnan päättymisen jälkeen.¹⁶⁶ Tätä voidaankin pitää lähtökohtana, ettei lasta koskevaa rikosasiaa päätetä ilman, että hänen oikeuksistaan on huolehdittu. Lapsen kuulusteleminen ei ole myöskään mahdollista ilman, että lapsen puhevallan käyttämisestä on esitutkinnan aikana huolehdittu. Jos esitutkinnan jälkeen syyteharkinnan aikana ilmeni, ettei lapselle ole määrätty edunvalvojaa, asian palauttaminen esitutkintaan on välttämätöntä lapsen edunvalvojan määräämiseksi esitutkintalain perusteella. Näin voidaan menetellä syyteharkinnan aikana, jos syyteharkinnassa huomataan puute lapsen puhevallan käyttämisessä.

Asia voidaan palauttaa tarvittaessa esitutkintaan esitutkintatoimenpiteiden tekemiseksi. Asian palauttaminen esitutkintaan on mahdollista, koska esitutkintaviranomaisen on esitutkintayhteistyötä koskevan säännöksen (ETL 5:2) perusteella syyttäjän pyynnöstä toimitettava esitutkinta tai suoritettava esitutkintatoimenpide.¹⁶⁷

On perusteltua syytä olettaa -perusteen sisältö lapsen edunvalvojan määräämisen edellytyksenä rikosasiassa ei näyntyä poliisien asiantuntijahaastattelussa kertoman perusteella täysin selvänä. Poliisit kertoivat lapsen edunvalvojan määräämistä koskevien hakemusten hylkäämisen myötä olevan epäselvää, milloin ”on perusteltua syytä olettaa” -taso on käsillä. Lain esitöissä ei ole otettu kantaa mitä kynnys tarkoittaa lapsen edunvalvontaa koskevan edellytyksen yhteydessä. Sen sijaan oikeuskirjallisuudessa ja käytännössä asiaan on otettu kantaa muiden näyttökynnysten sisältöön ja myös siihen, mitä ”on perusteltua syytä olettaa” -taso tarkoittaa.¹⁶⁸ Siksi sellainen kannanotto olisi lain esitöissä tarpeen myös

¹⁶⁵ Tähän ehdotetaan sääntelyn tarkistamista ”selvän tarpeettomuuden” osalta erityisesti pahoinpitelyepäilyissä, alaluku 3.3.4.

¹⁶⁶ Fredman 2021, s. 654.

¹⁶⁷ Rantaeskola 2019, s. 364–365.

¹⁶⁸ Ks. esimerkiksi Helminen – Rantaeskola – Kuusimäki (2012, s. 590–592) poliisilaissa käytetyistä näyttökynnyksistä.

edunvalvojan määräämisen edellytysten osalta. Kannanotto olisi tarkoituksenmukaista antaa muiden suunnitelmassa esitettyjen lainsäädäntömuutosten yhteydessä.

Seuraavaksi käsitellään yksityiskohtaisesti selvityksessä esille tulleita tarpeita lainsäädännön muuttamiseksi ja edunvalvojan määräämistä koskevien perusteiden selkeyttämiseksi. Ne koskevat puolueettomuuden sisältöä ja huoltajan heikentynyttä kykyä lapsen edunvalvojan määräämisen perusteeksi.

Puolueettomuuden merkityksestä lainsäädäntömuutostarpeen taustalla

Poliisit ja syyttäjät kertoivat rikosasiassa olevan haasteita lapsen edunvalvojan määräämisen edellytyksissä sen määrittämisessä, milloin huoltaja, edunvalvoja tai muu laillinen edustaja on puolueellinen eli milloin hän ei voi puolueettomasti valvoa asianosaisten etua asiassa. Lain esitöissä ei ole otettu kantaa siihen, mitä puolueettomuudella tässä tilanteessa tarkoitetaan. Säännöksen mukaan lapsen edunvalvoja määrätään kuitenkin silloin, kun normaalisti lapsen puhevaltaa käyttävä taho ei voi puolueettomasti valvoa lapsen etua asiassa (ETL 4:8.1, 1148/2019).

Lapseen kohdistuneen rikosepäilyn yhteydessä lapsen edunvalvojaa tulee hakea, jos toinen lapsen huoltajista (esimerkiksi vanhempi) tai joku muu lapselle ja huoltajalle syntyvän eturistiriidan myötä oleva läheinen on epäiltynä. Lainkohdan tarkoittama muu läheinen voi olla joku muu perheen jäsen kuin huoltaja, lapsen isovanhempi, huoltajan nykyinen avio- tai avopuoliso tai viimeksi mainitun lapsi. Läheisen tahon ei välttämättä tarvitse olla sukulaissuhteessa vaan eturistiriita huoltajan tai huoltajien ja lapsen välillä voi syntyä minkä tahansa läheissuhteen myötä.¹⁶⁹

Lapsen puhevaltaa käyttävät tahot ovat oikeutettuja käyttämään puhevaltaa yhdessä, eikä puhevalta ole jaettavissa eturistiriitatilanteessa lapsen huoltajien kesken. Siksi esimerkiksi tilaisuuden varaaminen olla läsnä lapsen kuulustelussa lapsen molemmille huoltajille on tarpeen, koska heillä molemmilla on oikeus käyttää asiassa puhevaltaa vajaanvaltaisen sijasta tai ohella (ETL 7:15.1). Tästä näkökulmasta oikeutta puhevallan käyttämiseen ei voida antaa vain toiselle huoltajalle (jota ei epäillä), kuten myöhemmin selostettavasta korkeimman oikeuden ratkaisusta *KKO 2019:50* ilmenee. Samoin syyttäjät mainitsivat asiantuntijahaastattelussa yhteishuoltajuuden lähtökohdasta.

Esitutkintalain sääntelyllä on pyritty täsmentämään ja tiukentamaan niitä edellytyksiä, joiden valitessa pääsääntöisestä ilmoitus- ja tilaisuudenvaraamisvelvollisuudesta voitaisiin poiketa ennen vuotta 2014 säänneltyyn nähden.¹⁷⁰ Sääntelyn mukaan kuulustelusta on etukäteen ilmoitettava kuulustelussa läsnäoloon oikeutetuille (ETL 7:14.1–2) vajaanvaltaisen laillisille edustajille ja ainakin yhdelle heistä on varattava tilaisuus olla läsnä kuulustelussa (ETL 7:15.1). Sääntely tukee edelleen johtopäätöstä, ettei puhevallan käyttämisen oikeudesta voitaisi poiketa siten, että eturistiriitatilanteessa puhevaltaa käyttäisi huoltaja, jota ei epäillä.¹⁷¹

Lähtökohtana voidaan pitää, että puolueettomuus arvioidaan kunkin lapsen osalta yhdenvertaisesti. Esimerkiksi ”kauan sitten tapahtunut ero” ei ole peruste jättää lapsen edunvalvojaa hakematta tai määräämättä. Rikosasiassa ei voida ottaa riskiä siitä, että huoltaja (jota ei epäillä) ei olisikaan objektiivinen lapsen oikeuksien valvomisessa. Sellaisen seikan selvittämiseen ei ole tarkoituksenmukaista myöskään käyttää voimavaroja. Seuraavassa (sisennettynä) on kuvattu tätä haastattelussa esille tullutta näkemystä, jota ei voida pitää perusteltuna.

Syyttäjät ja poliisit toivat haastattelussa esille, että huoltajalla (jota ei epäillä rikoksesta) pitäisi olla mahdollisuus käyttää lapsen puolesta puhevaltaa, jos puoliset ovat eronneet ”jo kauan sitten”, kun toista huoltajaa epäillään lapsen kohdistuneesta rikoksesta. Syyttäjät ja

¹⁶⁹ Heikkilä – Rantaeskola – Suikkanen-Malin 2018, s. 128.

¹⁷⁰ HE 222/2010 vp, s. 224.

¹⁷¹ Samoin *ratkaisussa EOA 28.2.2011 Dnro 1314/4/10* korostetaan sitä, että läsnäoloon oikeutettu huoltaja saa tiedon kuulustelusta ja tilaisuudesta osallistua kuulusteluun. Ratkaisu on annettu ennen nykyistä esitutkintalakia, mutta sen oikeusohjeen voidaan nähdä edelleen olevan voimassa. Tapauksessa lapsen toiselle huoltajalle ei ilmoitettu tapahtuma-aikaan 16-vuotiaan lapsen kuulustelusta rikoksesta epäiltynä.

poliisit perustelivat ehdotusta huoltajan (jota ei siis epäillä) kyvyllä olla objektiivinen, eikä asiaan nähden ulkopuolista edunvalvojaa tarvittaisi.

Rikosasiat perheen sisällä nostattavat tunteita puoleen ja toiseen. Siksi huoltajan, jota ei epäillä, toimiminen edelleen lapsen edunvalvojana voisi haastattelussa esille tuodun näkökulman mukaan olla käyttökelpoinen vaihtoehto silloin, jos huoltajat ovat eronneet jo ”riittävän” kauan sitten. Perustelluksi kysymykseksi muodostuukin, mikä on ”riittävän kauan sitten” tapahtunut ero lapsen huoltajien välillä. Lisäksi huoltajan (jota ei epäillä) suhtautumisesta asiaan on haastavaa olla täysin vakuuttunut.

Syyttäjien kyselyn vastauksissa tähän vaihtoehtoon (edunvalvojana vain vanhempi, jota ei epäillä) suhtauduttiin enemmän pidättyväisesti kuin syyttäjien haastattelussa. Syyttäjät perustelivat kyselyn vastauksissa näkemystään sillä, ettei oikeuslaitos voi ikinä tietää koko kuvaa perheen tilanteesta ja olla varma saamastaan kuvasta. Syyttäjät toivat esille aina käsillä olevan vaaran, että toinen vanhempi (jota ei epäillä) yrittää joko suojella epäiltynä olevaa huoltajaa taikka ”kostaa” tälle lapsen kautta. Silloin vanhemman (jota ei epäillä) tavoitteena ei ole pyrkiä tosiasiallisesti huolehtimaan lapsen edusta. Kun kysymys on toisen perheenjäsenen (vaikka entisen) omaan perheenjäsenen kohdistamasta rikoksesta, harva kykenee täysin puolueettomasti ajamaan lapsen etua.

Puolueettomuuden määrittämiseen liittyy eturistiriidan aiheutuminen myös siitä, että samassa rikosasiassa on asianosaisasemassa useampia alle 18-vuotiaita henkilöitä, mutta toisiinsa nähden eri (vastakkaisissa) asemassa. Esimerkiksi näin tapahtuu sisarusten välisessä rikosasiassa toisen alle 18-vuotiaan ollessa epäiltynä ja toisen alle 18-vuotiaan ollessa asianomistajana. Silloin kumpikaan huoltajista ei voi käyttää puhevaltaa kummankaan puolesta, vaikka kumpaakaan heistä ei epäillä. Huoltajat eivät voi jakautua periaatteella toinen huoltaja toiselle ja toinen huoltaja toiselle, vaan kummallakin lapsella on oikeus puolueettomaan edunvalvontaan ja lapsen aseman mukaiset oikeudet huomioiden.

Perustelut edellytykselle ”huoltajan heikentynyt kyky” lapsen edunvalvojan määräämiselle

Esitutkintalain sääntelyssä ei ole huomioitu suoraan huoltajan tosiasiallisesti heikentynyttä kykyä valvoa lapsen oikeuksia. Säännöksen sanamuoto ei suoraan sovellu tilanteeseen, kun lapsen huoltajan kyky huolehtia lapsen huoltoon liittyvistä asioista rikosasiassa on rajallista. Oikeuskirjallisuudessa on esitetty, että ”puolueettomuuden” sisältävinä syinä rikosasiassa lapsen edunvalvojan määräämiseen voidaan pitää vanhempien mielenterveysongelmia tai sitä, että vanhempi on täysin passiivinen lastaan kohtaan tai huoltajilla on riitaa lapsen huoltajuudesta tai tapaamisista.¹⁷² Näissä tilanteissa huoltajaan ei saa yhteyttä kirjeillä tai soittopyynnöillä lapsen asioista sopimiseksi tai esimerkiksi vaatimusten esittämiseksi.¹⁷³

Rikosasiassa lapsen edunvalvojaa koskevassa säännöksessä olevan käsitteen ”puolueettomuus” tulkinta laajentavasti voi jo nykyisen sääntelyn puitteissa olla jossakin tilanteessa perusteltua. Esimerkiksi huoltajan ollessa ”kykenemätön” huolehtimaan lapsen edun toteutumisesta lapsen edunvalvojan määrääminen olla perusteltua, kuten edellä on todettu. Tulkinalla on todettu voivan varmistaa lapsen oikeuksien tosiasiallinen toteutuminen. Tätä ”puolueettomuuden” laajaa tulkintaa voidaan pitää perus- ja ihmisoikeusmyönteisenä tulkintana lapsen näkökulmasta. Yleensä tilanne ei loukkaa myöskään lapsen huoltajan oikeuksia huoltajan ollessa lasta koskevassa asiassa passiivinen.¹⁷⁴ Sääntelyä lapsen edunvalvojan määräämisestä olisi kuitenkin syytä tarkentaa. Vain siten lapsen oikeus saada rikosasiassa edunvalvoja toteutuisi yhdenvertaisesti aina huoltajan ollessa tosiasiallisesti kykenemätön huolehti-

¹⁷² Ellonen – Rantaeskola (toim.) 2016, s. 69.

¹⁷³ Rantaeskola – Asmundela 2022, s. 41.

¹⁷⁴ Rantaeskola – Asmundela 2022, s. 40–41.

maan lapsen edusta. Lain muutosta puoltaa myös se, että voimassa olevan lastensuojelulain sääntelyn mukaan lapsen edunvalvojan määrääminen lastensuojeluasiassa on vastaavalla perusteella mahdollista.

Samanlainen tilanne voi olla huostaanotettujen ja kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten oikeuksien turvaamisessa rikosasiassa. Lapsen edunvalvojan määräämisen tarve tulisi harkita laajasti ja varmistaa, että lapsella on tosiasiallinen mahdollisuus käyttää puhevaltaa omassa asiassa. Huostaanotettujen ja kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten tilanne on kuitenkin erityisen haastava. Lapsen puhevaltaa rikosasiassa käyttää edelleen hänen huoltajansa, vaikka lapsi on sijoitettu kodin ulkopuolelle. Edunvalvojan määräämistä lapselle voidaan pitää laajemminkin perusteltuna, jos lapsen oikeuksista ei huolehdi rikosasiaa käsiteltäessä riittävästi. Näin voi olla sijoitetun lapsen ollessa asianosaisena rikosasiassa, jos hänen huoltajansa eivät osoita kiinnostusta lapseen tai rikosasiaan. Sijoitetun lapsen oikeudet voivat vaarantua esimerkiksi silloin, jos sijoituspaikan aikuinen tai siellä oleskeleva muu lapsi on samassa rikosepäilyssä asianosaisena sijoitetun lapsen kanssa. Huostaanotetun lapsen huoltajan tai huoltajien kyky toimia lapsen edunvalvojana rikosasiassa tulee harkita tapauskohtaisesti.¹⁷⁵

Huoltajien passiivisuus voi muissakin tilanteissa aiheuttaa erityisen tarpeen lapsen edunvalvojan määräämiselle myös lastensuojeluasiassa. Eri tavoin passiiviset huoltajat eivät osallistu lapsen huoltoon lainkaan tai ainakaan riittävästi. Silloin lapselle määrätään lastensuojeluasiassa edunvalvoja, joka ei voi hänellä olevan määräyksen perusteella toimia lapsen edunvalvojana rikosasiassa. Rikosasiassa edunvalvojana toimiminen edellyttää erillistä siihen annettua määräystä. Rikoksen kohteeksi joutuneen lapsen huoltajat eivät välttämättä tosiasiallisesti kykene huolehtimaan lapsen edusta rikosasiassa.¹⁷⁶ Sääntelyä olisi syytä tarkentaa, että lapsen oikeus saada edunvalvoja rikosasiaan toteutuisi silloin, kun siihen on tarvetta.

Rikosepäilyn tultua lapsen huoltajien tietoon, lapsen omat huoltajat voivat itse olla tilanteessa niin ”poissa tolaltaan”, etteivät pysty hoitamaan asiaa niin hyvin kuin lapsen etu rikosasiassa edellyttäisi. Huoltajien tilanne nostaa esille kysymyksen lasten yhdenvertaisesta kohtelusta. Lapsella pitäisi aina olla oikeus saada rikosasiassa toisaalta oikeudellista apua ja toisaalta asiantuntijan tukea asian käsittelyssä. Yleisellä tasolla voidaan todeta, että lasten oikeuksien yhdenmukainen toteutuminen voisi edellyttää, että lapsella olisi aina tarvittaessa mahdollisuus saada ulkopuolinen taho, joka valvoisi lapsen edun toteutumista rikosasiassa riippumatta siitä, onko eturistiriitaa vai ei. Tässä suunnitelmassa ei kuitenkaan ehdoteta niin laajaa lainsäädännön muutosta. Sen sijaan perusteltua olisi, että lapselle voitaisiin määrätä edunvalvoja, jos lapsen huoltaja ei kykene valvomaan lapsen oikeuksia rikosasiassa, kuten edellä on todettu.

Syyttäjät toivat asiantuntijahaastattelussa esille, että ilman eturistiriitaa lapsen asian oikeudellinen hoitaminen voi jäädä huonompaan asemaan. Lapsen huoltajat eivät välttämättä hanki lapselle oikeudenkäyntiavustajaa asian ollessa heidän hoidettavana. Eturistiriitatilanteessa lapselle taas hankitaan viran puolesta edunvalvoja, joka hankkii lapselle oikeudenkäyntiavustajan. Lasten etu ja yhdenvertaisuus ei toteudu, jos lapsen oikeus edunvalvojan ja oikeudenkäyntiavustajaan määrittyy näin.¹⁷⁷

3.3.4. Selvästi tarpeetonta -perusteen tarkentaminen suhteessa edunvalvojan määräämiseen

Lainsäädännön muutostarpeet: Esitutkintalain edunvalvojan määräämistä koskevan sääntelyn tavoitteena on alun perin ollut varmistaa lapsen puhevallan käyttäminen, kun lapselle läheistä epäillään lapsen henkilökohtaisen koskemattomuuden loukkauksesta. Lapsen oikeuksien varmistamiseksi sellaisten tekojen määrittäminen säännöksen soveltamisen piiriin on ollut välttämätöntä. Lapsen edunvalvonnan

¹⁷⁵ Rantaeskola – Asmundela 2022, s. 40.

¹⁷⁶ Rantaeskola – Asmundela 2022, s. 40.

¹⁷⁷ Avustajan hankkimisen merkitystä korostetaan myös oikeuskirjallisuudessa, ks. Rantaeskola 2021, s. 310 ja 618 sekä Rantaeskola 2019, s. 129.

tarpeellisuus korostuu lievemmissä rikosepäilyissä, eikä lapsen edunvalvojan määräämistä voida pitää selvästi tarpeettomana. Esitutkintalain 4 luvun 8 §:n 1 momentin muuttaminen lisäämällä momenttiin asiaa koskeva virke olisi perusteltua.¹⁷⁸ Lisäys sääntelyyn voisi olla muodoltaan seuraava (muutos ehdotus kursivilla):

Esitutkintalaki (tai laki lapsen edunvalvonnasta)

4 luku – Esitutkintaperiaatteet ja esitutkintaan osallistuvien oikeudet

8 § Edunvalvojan määrääminen lapselle

...//...

Edunvalvojan määrääminen ei ole selvästi tarpeetonta alle 18-vuotiaaseen kohdistunutta henkilökohtaisen koskemattomuuden loukkausta epäiltäessä.

Lainsäädäntömuutosten perustelut

Tuomioistuimen on määrättävä alle 18-vuotiaalle asianosaiselle esitutkintaa varten edunvalvoja edellytysten täyttyessä (eli jos on perusteltua syytä olettaa, että huoltaja ym. ei voi puolueettomasti valvoa asianosaisen etua asiassa), jos edunvalvojan määrääminen ei ole selvästi tarpeetonta (ETL 4:8.1, 1148/2019). Selvitystyön perusteella näyttää olevan haasteita määrittää se, milloin edunvalvojan määrääminen on selvästi tarpeetonta.

Käräjätuomarit ilmoittivat asiantuntijahaastattelussa, ettei lapsen edunvalvojan määräystä välttämättä anneta, jos rikosepäilyssä on kysymys lievistä pahoinpitelyistä. Käräjätuomarit pitivät lapsen edunvalvojan määräämistä rikosasiassa selvästi tarpeettomana, vaikka säännöksen muut edellytykset puolueettomuudesta ja perustellun syyn olemassaolosta olisivat olemassa. Käräjätuomarit pitivät lapsen edunvalvojan määräämistä rikosasiassa välttämättömänä rikosepäilyn ollessa vakavampi. Myös poliisit toivat asiantuntijoina haastateltaessa esille käytäntöjen vaihtelevan jonkin verran, millaista rangaistavuutta rikosepäilyltä edellytetään, että lapsen edunvalvojaa rikosasiassa haetaan ja milloin hakemukseen saadaan myönteinen ratkaisu.

Syyttäjät pitivät kyselyn vastausten perusteella erittäin tärkeänä, että kaikkein lievimpiä tekoja lukuun ottamatta lapselle määrättäisiin jo esitutkinnassa rikosprosessia tunteva henkilö lapsen edunvalvojaksi rikosasiaan. Toisaalta poliisit toivat esille lapsen kuulusteluun liittyvää problematiikkaa rikosasian esiselvitysvaiheessa, ja esittivät ratkaisuksi mahdollisuutta määrätä lapsen edunvalvoja rikosasiaan jo esiselvitysvaiheessa (alaluku 3.4.1). Poliisit pitivät rikosasiassa lapsen edunvalvojan määräämistä jossain määrin tarpeettomana, jos muuta näyttöä kuin lapsen oma kertomus ei ole saatavilla ja jutun tutkinta siksi joka tapauksessa lopetetaan.

Selvityksessä siis jossain määrin korostui se, etteivät rikosprosessin toimijat pidä kovin tarpeellisenä rikosasiassa lapsen edunvalvojan määräämistä esimerkiksi lieviä pahoinpitelyjä koskevissa tapauksissa. Erityisesti lievemmissä kuritusväkivaltaa ym. lievää väkivaltaa koskevissa tapauksissa lapsen edunvalvojan määräämistä pidettiin jossain määrin tarpeettomana. Toisaalta selvitystyössä ei voitu varmistua siitä kuinka laaja tällainen näkemys oli. Keskusteluissa korostui näkemys, ettei rikosprosessia pitäisi kuormittaa sellaisilla ”tukistus”-jutuilla, kun ”oikeitakin” juttuja riittää selvitettäväksi. Samoin selvitystyötä tehdessä syntyi kuva, että kasvatukselliset ja kurittamiseen liittyvät tilanteet erotetaan erilleen lievistä ja perusmuotoisista pahoinpitelyistä huomioimatta lapsen kokemusta ja menettelyn vaiku-

¹⁷⁸ Säännöksen muutostarpeet on esitelty kootusti alaluvussa 3.3.7.

tuksia lapseen. Ilmeisesti erilaisia kuritustilanteita arvioidaan enemmän malttinsa ehkä menettäneen vanhemman eikä niinkään lapsen näkökulmasta.¹⁷⁹

Edellä mainittuja rikosasioita selvitetessä tehdään tietynlaista ”haittapunnintaa”. Etenkin rikosasian käsittelyn pitkä kesto voi vaikuttaa siihen, että lievempien tapausten ohjautuminen rikosprosessiin nähdään lapsen kannalta haitallisemmaksi kuin lapsen ohjautuminen lastensuojelun asiakkaaksi. Silloin punnitaan, että lapsen etu edellyttää asian nopeaa käsittelyä ja lastensuojelusta annettavat palvelut auttavat lasta ja perhettä enemmän kuin mahdollisesti hyvin pitkän ajan kuluttua annettava ratkaisu rikosasiassa.

Kärjätuomarit ja syyttäjät toivat haastatteluissa esille, ettei lapsen edunvalvojan määrääminen olisi tarpeen lainkaan vähäisissä asioissa, kuten esimerkiksi lievissä pahoinpitelyissä. Asian vieminen rikosprosessiin (pitkä kesto) voi olla vähemmän lapsen edun mukainen ratkaisu kuin lastensuojelun toimenpiteet, kuten edellä on todettu. Silloin olisi kuitenkin erityisen tärkeää, että lapsen oikeuksien toteutuminen varmistetaan siten, että lapsen puhevaltaa käyttää esitutkinnassa puolueeton taho.

Lapsen huolto on määritelty lapsenhuoltolaissa (HTL 1 §, 190/2019). Lapselle tulee turvata hyvä hoito ja kasvatusta sekä lapsen ikään ja kehitystasoon nähden tarpeellinen valvonta ja huolenpito. Lapselle on pyrittävä antamaan turvallinen ja virikkeitä antava kasvuympäristö sekä lapsen taipumuksia ja toivomuksia vastaava koulutus. Lasta on suojeltava kaikenlaiselta ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta, huonolta kohtelulta ja hyväksikäytöltä. (Säännöksen 2 momentti). Lasta tulee kasvattaa siten, että lapsi saa osakseen ymmärtämystä, turvaa ja hellyyttä. Lasta ei saa alistaa, kurittaa ruumiillisesti eikä kohdella muulla tavoin loukkaavasti. Lapsen itsenäistymistä sekä kasvamista vastuullisuuteen ja aikuisuuteen tulee tukea ja edistää. (Säännöksen 3 momentti).

Edellä mainitun säännöksen alkuperäistä sisältöä annettaessa (vuonna 1982), säännöksessä ei ollut toisen momentin viimeisen lauseen sääntelyä lapsen yleisestä suojeluvelvoitteesta. Vuonna 1982 lapsen ns. kuritusvaltaan suhtautuminen ei myöskään ollut selvää. Silloin oli jossakin määrin riidanalaista, onko lapsen vanhemmalla tai muulla huoltajalla oikeus kurittaa lasta kasvatustarkoituksessa, ja mitkä olivat lapsen kuritusvallan rajat. Epäselvyyttä oli myös siitä, syyllistyykö vanhempi tai muu huoltaja menettelyllään lapsen pahoinpitelyyn. Lapsenhuoltolailla vuodesta 1982 alkaen nimenomaisesti kiellettiin lapseen kohdistuva ruumiillinen kuritus. Tarkoituksena oli samalla vahvistaa se, ettei lapsen huoltajalla ollut enää kuritusvaltaa lapseen nähden. Samalla todettiin mahdollisuus soveltaa lievää pahoinpitelyä koskevaa säännöstä (RL 21:7) myös silloin, kun vanhempi tai muu lapsen huoltaja syyllistyy säännöksessä tarkoitettuun pahoinpitelyyn, vaikkakin menettely tapahtuisi ns. kasvattamisen tarkoituksessa.¹⁸⁰

Lapsenhuoltolain lapsen huoltoa koskevaan säännökseen (säännöksen 2 momenttiin) lisättiin vuonna 2019 velvoite lapsen suojelemisesta kaikenlaiselta ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta. Muutoksella haluttiin korostaa lapsen oikeuksien toteutumista. Samoin haluttiin korostaa lapsen vanhempien velvollisuutta suojella lasta muiden henkilöiden lapseen kohdistamalta väkivallalta ja muulta kaltoinkohtelulta. Säännöksessä luetellaan myös kielletyt kasvatustavat (säännöksen 3. momentti), eivätkä vanhemmat ja muut huoltajat saa kohdistaa lapseen minkäänlaista väkivaltaa, huonoa kohtelua tai hyväksikäyttöä. Lasta on suojeltava myös puolisoitten väliseltä, lapseen suoraan kohdistumattomalta väkivallalta.¹⁸¹

Oikeuskäytännössä kasvatustarkoitusta ei ole katsottu sellaiseksi menettelyksi, joka oikeuttaisi lapsen kurittamisen ruumiillisesti. Ratkaisussa *KKO 1993:151* korkein oikeus on todennut lapsen huol-

¹⁷⁹ Lapsen kohdistuneen väkivallan eri muotojen tunnistaminen saattaa olla haastavaa, kuten aihepiirin tutkimuksesta Uskalla nähdä – Lapsiin kohdistuvan henkisen väkivallan tunnistaminen ja puuttumisen haasteet ammattilaisten silmin (Paasivirta – Holmi – Ståhlberg – Laajasalo 2022, s. 3) voidaan havaita. Selvityksen mukaan esimerkiksi lastensuojelun ammattilaiset tunnistivat henkisen väkivallan parhaiten (49 % hyvin tai erittäin hyvin), kun taas huonoiten sen tunnistivat opetuksen ja kasvatuksen ammattilaiset (21 % hyvin tai erittäin hyvin). Samoin terveydenhuollon ammattilaiset kokivat ilmiön tunnistamisen haasteellisena (56 % huonosti tai erittäin huonosti).

¹⁸⁰ HE 224/1982 vp, s. 12.

¹⁸¹ HE 88/2018 vp, s. 35.

tajan syyllistyneen lievään pahoinpitelyyn, kun huoltaja oli kasvatustarkoituksessa aiheuttanut lapselle kipua tukistamalla ja luunapveja antamalla.¹⁸²

Lapsen kuritusvaltaan voidaan suhtautua edelleen jossain määrin väheksyvästi, jos edunvalvojan määräämistä lapselle ei pidetä tarpeellisena lievissä pahoinpitelyissä tai ns. tukistustilanteissa. Kuritusväkivallan väheksyvälle suhtautumiselle ei näyttäisi olevan perusteita edellä selostettujen ruumiillisen kurittamisen kieltoa koskevien lain esitöiden ja oikeuskäytännön mukaan. Mitä pienemmästä lapsesta on kysymys, sitä riippuvaisempi lapsi on vanhempiensa hoidosta ja huolenpidosta. Lapsi on vanhempiinsa nähden riippuvuussuhteessa ja alistaisen aseman vuoksi puolustuskyvytön ja erityisen haavoittuvassa asemassa. Kuritusväkivallan pitämiseksi kategorisesti vähäisenä asiana ei ole perusteita.

Lain esitöissä on otettu samoin kantaa siihen, milloin rikosasiassa lapsen edunvalvojan määrääminen voi olla rikoksen laatuun liittyvistä syistä tarpeetonta. Esitöissä mainitaan esimerkkinä vähäisiä rikoksia koskevat tilanteet, joissa lapsen laillisen edustajan henkilöllä ei ole merkitystä rikoksen selvittämisen tai vahingonkorvauskysymysten kannalta. Niitä ovat lain esitöiden mukaan vähäiset omaisuusrikokset.¹⁸³

Rikosasiassa lapsen edunvalvojan määräämistä koskevan lain esityöt eivät myöskään näyttäisi puoltavan lievän pahoinpitelyn jättämistä kategorisesti rikosasioissa lapsen edunvalvojan määräämistä koskevan säännöksen soveltamisen ulkopuolelle. Päinvastoin lain esityöt viittaavat lapsen edunvalvojan määräämisen tarpeettomuuteen vähäisissä omaisuusrikoksiin liittyvissä tilanteissa, joissa lapsen laillisen edustajan henkilöllä ei ole merkitystä rikoksen selvittämisessä. Sen sijaan lapsen edustajalla on merkitystä, jos huoltajaa tai muuta lapselle läheistä henkilöä epäillään lapsen henkilökohtaista koskemattomuutta loukkaavasta rikoksesta, jollainen lievä pahoinpitelykin on. Henkisen väkivallan on todettu useissa tutkimuksissa¹⁸⁴ viittaavan siihen, että lapsuudessa koettu henkinen väkivalta on lapsen kannalta erittäin vahingollista.

Perustellusti voidaan kysyä, eikö lapseen kohdistunutta rikosta pitäisi selvittää myös vähemmän vakavissa tapauksissa. Lapsen edunvalvojan määräämisessä olevaa edellytystä ”selvästä tarpeettomuudesta” näytetään soveltavan toisin ja siis laajemmin kuin mitä lain esitöissä on tarkoitettu selvästi tarpeettomuudella. Perusteltuna ei voida pitää, että lapsen edunvalvojan määrääminen olisi tarpeellista vain esimerkiksi tietyin rangaistavuuden ylittävissä tapauksissa, kuten jos rikosepäilystä säädetään vankeutta. Silloin esimerkiksi lievää pahoinpitelyä koskevat tapaukset rajautuisivat säännöksen soveltamspiirin ulkopuolelle kaikissa tilanteissa. Tätä ei voida pitää lapsen oikeuksien toteutumisen kannalta perusteltuna menettelynä. Silloin kukaan ei olisi valvomassa lapsen oikeuksia, jos lapsen puhevaltaa käyttävää tahoa epäillään lapseen kohdistuneesta rikoksesta. Näissä tilanteissa lapsen toinen huoltaja, jota ei epäillä, ei kykene välttämättä puolueettomasti arvioimaan tilannetta tai ainakin hänen puolueettomuudestaan on haastavaa varmistua, kuten edellä alaluvussa 3.3.3 on todettu.

Mahdollisimman varhainen puuttuminen lapsen oikeuksien loukkausepäilyihin on välttämätöntä. Siten voidaan varmistaa, että perhe ja lapsi saavat tarvitsemansa tuen lastensuojelusta tai muista tukitoimista.

Lapsen edunvalvojan määräämistä korostetaan lain esitöissä erityisesti silloin, kun lapsen toista huoltajaa tai huoltajana ollutta vanhempaa epäillään lapseen kohdistuneesta seksuaalirikoksesta taikka lapsen epäillään surmanneen toisen vanhempansa tai vakavasti vahingoittaneen vanhempansa terveyt-

¹⁸² Samoin ratkaisussa KKO 2021:54 A:n ja B:n katsottiin syyllistyneen pahoinpitelyyn, kun nämä olivat ruumiillista väkivaltaa tekemättä vahingoittaneet X:n terveyttä useilla eri kerroilla pakottamalla X:n joskus syömään ja muutaman kerran nukkumaan kädet joko eteen tai selän taakse yhteen teipattuna, viemällä häntä viileään suihkuun, sulkemalla hänet veneen kajuuttaan useaksi tunniksi kerralla, pakottamalla hänet joskus syömään lattialla ja laiminlyömällä hänen atooppisen ihonsa hoidon. Menettelyllään A ja B olivat aiheuttaneet X:lle kipua, ihon kuivumisen kauttaaltaan, ihon haavautumisen ja arpeutumisen sekä pituuskasvun taantumista ja kehityksen viivästyistä. Kehityksen viivästyminen oli ilmennyt sekä fyysisinä että psyykkisinä oireina. Menettelyihin oli vastaajien mukaan ryhdytty terveydenhoidollisista tai kasvatuksellisista syistä tarkoituksena saada lapsi lopettamaan itsensä raapiminen. Tällaiset tavoitteet eivät ratkaisun perustelujen mukaan muuttaneet sitä arviota, että lapselle on aiheutettu tarpeettomasti kärsimystä.

¹⁸³ HE 222/2010 vp, s. 48, 196.

¹⁸⁴ Paasivirta – Holmi – Ståhlberg – Laajasalo 2022, s. 1 on havainnollinen kooste henkisen väkivallan seurauksista lapselle, hänen myöhemässä elämässään.

tä.¹⁸⁵ Näissä vakavissa rikosepäilyissä lapsen edunvalvojan määrääminen on erityisen tärkeää. Esimerkiksi ratkaisussa *KKO 2015:50* käsitellyssä tapauksessa lapselle on määrätty edunvalvoja, kun kysymys on ollut lapsen seksuaalisen hyväksikäytön epäilyistä.¹⁸⁶

Lapsen oikeudet korostuvat myös esimerkiksi aikaisemmin käsitellyssä ratkaisussa *EOA 5.6.2020 EOAK/3150/2019*, jossa lapsen äitiä epäiltiin lapseensa kohdistuneesta pahoinpitelystä. Ratkaisuselosteesta ei ilmene tarkemmin epäillyn pahoinpitelyrikoksen laatua, mutta ratkaisussa korostuu se, että lapsen oikeuksien toteutuminen olisi edellyttänyt edunvalvojan määräämistä lapselle. Selvityksestä ilmeni, että syyttäjä oli pyytänyt muun muassa lapsen kuulemista äidin tietämättä ja hakemaan lapselle edunvalvojan. Rikosasiaan määrätty lapsen edunvalvoja ei ollut paikalla kuulustelussa, eikä lapsen edunvalvojaa koskevaa hakemusta ollut laitettu vireille tuomioistuimessa ennen lapsen kuulustelua. Ratkaisussa korostuu, että esitutkintatoimenpiteiden suorittamistapa on asian selvittämisen intressin ohella arvioitava ennen kaikkea lapsen näkökulmasta. Lapsen henkiset ja ruumiilliset edellytykset tulla toimeen kuulustelussa yksinään eivät ole samat kuin aikuisen. Eduskunnan oikeusasiamies toteaa ratkaisussaan, että käsillä olevassa tapauksessa tarve ja edellytykset edunvalvojan määräämiselle ovat olleet ilmeiset.

Ratkaisussa *KKO 2019:50* korostuu lapsen osallisuuden ja näkemyksen selvittäminen lasta koskevassa asiassa. Tässä lähestymiskieltoasiassa alaikäisten lasten toinen vanhempi määrättiin lähestymiskieltoon suojaamaan lapsia, kun toinen vanhempi käytti asiassa puhevaltaa lasten puolesta. Korkein oikeus määräsi lapsille puolueettoman edunvalvojan (OK 12:4a.1, 194/2019).¹⁸⁷ Tapauksessa oli kysymys lapsen puhevallan käyttämisestä, vaikkakaan ei rikosasiasta, vaan alaikäisten lasten toisen vanhemman A:n määräämisestä lähestymiskieltoon, jolla suojattaisiin lapsia. A vaati ensisijaisesti hakemuksen hylkäämistä ja toissijaisesti lähestymiskieltoon sellaista poikkeusta, jonka mukaan lapsilla olisi oikeus tavata häntä valvotusti kiellon voimassaoloaikana. Käräjäoikeus määräsi A:n lähestymiskieltoon hakemuksen mukaisesti, mutta ratkaisussa ei lausuttu mitään A:n toissijaisesta vaatimuksesta. Asiassa ei siten selvitetty lasten mielipidettä lähestymiskiellon määräämisestä eikä kieltoon vaaditusta poikkeuksesta. Asiaa korkeimmassa oikeudessa käsiteltäessä lapsille määrättiin oikeudenkäymiskaaren 12 luvun 4a §:n 1 momentin perusteella edunvalvoja käsillä olevaa oikeudenkäyntiä varten.

Korkein oikeus toteaa, että lasten puhevaltaa käytti käräjäoikeudessa yksin B, vaikka asiassa esitetyn selvityksen perusteella A ja B olivat kumpikin lasten huoltajia (ratkaisun kohta 27). Asiaa koskevan sääntelyn mukaan lapsen huoltajat vastaavat yhdessä lapsen huoltoon kuuluvista tehtävistä ja tekevät yhdessä lasta koskevat päätökset, jollei toisin ole säädetty tai määrätty (HTL 5.1 §). Toisen huoltajan suostumus ei kuitenkaan ole tarpeen, jos hän ei matkan, sairauden tai muun syyn vuoksi voi osallistua lasta koskevan päätöksen tekemiseen ja ratkaisun viivästymisestä aiheutuisi haittaa (HTL 5.2 §). Tästä seuraa korkeimman oikeuden mukaan, että lasten puhevallan käyttäminen kuuluisi lähtökohtaisesti vanhemmille yhteisesti (ratkaisun kohta 30). Korkein oikeus toteaa, ettei voimassa olevassa laissa ole säädetty huoltajan esteellisyydestä edustaa lasta asiassa, jossa hän itse tai lapsen toinen huoltaja on vastapuolena. Sellaista lasten edustamista korkein oikeus ei kuitenkaan pitänyt mahdollisena, eikä lasten huoltaja olisi voinut edustaa lapsia toisen lapsen huoltajista ollessa lasten vastapuolena. Tilanteessa ei myöskään ollut selvää, että B oli yksin kelpoinen käyttämään lasten puhevaltaa asiassa toista huoltajaa vastaan. (Ratkaisun kohta 32.)

Vanhastaan on pidetty selvänä, että huoltajalla ei ole kelpoisuutta edustaa lasta sellaisessa lapsen henkilöä koskevassa asiassa, jossa hän itse on vastapuolena.¹⁸⁸ Sellaisena on pidettävä myös tilannetta,

¹⁸⁵ HE 222/2010 vp, s. 48, 196.

¹⁸⁶ Tapauksessa A oli ottanut puhelimella videokuvaa ja seitsemän valokuvaa 7-vuotiaan B:n alastomasta alaruumiista ja sukupuolielimestä lapsen nukkuessa. A:n syyksi luettiin lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö (ään.) ja seksuaalinen hyväksikäyttö.

¹⁸⁷ Säännöksen mukaan tuomioistuimissa, jossa oikeudenkäynti on vireillä, voi viran puolesta määrätä asianosaiselle edunvalvojan oikeudenkäyntiä varten esim. silloin, jos asianosaisen edunvalvoja, huoltaja tai muu laillinen edustaja on esteellisyyden vuoksi tai muusta syystä estynyt käyttämästä siinä puhevaltaa.

¹⁸⁸ Helin 2001, s. 1083–1084.

jossa rikosepäily kohdentuu rikosprosessitoimijoiden mielestä vähäiseen rikokseen. Kun tällaisesta rikoksesta epäillä lapselle läheisiä henkilöitä, rikosepäily on lapsen näkökulmasta hänen perusturvallisuuttaan loukkaava ja lapsen oikeuksien näkökulmasta merkittävä.

Lapsen näkökulmasta henkeen ja terveyteen kohdistuvista rikoksista lievempiä tapauksia tulee arvioida lapsen, ei epäiltynä olevan huoltajan tai muun lapselle läheisen henkilön näkökulmasta.¹⁸⁹ Lapsen oikeuksien toteutumisen varmistamiseksi olisi sääntelyn tarkentaminen välttämätöntä siten, että asiaa tarkastellaan lapsen näkökulmasta. Samoin olisi tarpeen edunvalvonnan selvän tarpeettomuuden sitominen omaisuusrikoksiin tai lapsen edunvalvonnan määrittämisen tarpeellisuuden sitominen lapseen henkilönä tai epäilyn lapseen kohdistuneesta henkilökohtaisesta loukkauksesta.

3.3.5. Väliaikais määräyksen antaminen lapsen edunvalvojaksi rikosasiassa

Lainsäädännön muutostarpeet: Esitutkintaviranomaisella pitäisi olla mahdollisuus edunvalvojan määrittämiseen lapselle väliaikaisesti esitutinnan aikana. Lapsen oikeuksien toteutumiseksi määräyksen antaminen nopeasti esitutinnan aikana olisi välttämätöntä, jotta lapsen kertomukseen ei pystyttäisi vaikuttamaan ennen hänen kuulusteluaan. Esitutkintalain 4 luvun 8 §:n muuttaminen lisäämällä säännökseen uudet asiaa koskevat momentit (3–6) olisi perusteltua, jolloin nykyisessä 1 momentissa oleva sääntely edunvalvojan määräyksen voimassaolosta siirtyisi uudeksi kuudenneksi momentiksi siihen lisäksi tehdyin muutoksina.¹⁹⁰ Lisäykset voisivat olla seuraavat (muutosehdotus kursivilla):

Esitutkintalaki (tai laki lapsen edunvalvonnasta)

4 luku – Esitutkintaperiaatteet ja esitutkintaan osallistuvien oikeudet

8 § Edunvalvojan määrääminen lapselle

...//...

Jos asiassa ilmenee, että 1 momentissa mainitulla lapsella on tarve samassa momentissa tarkoitettuun lapsen edunvalvojaan siksi, että lapsen huoltaja, edunvalvoja tai muu laillinen edustaja voi vaikeuttaa asian selvittämistä hävittämällä, turmelemalla, muuttamalla tai kätkemällä todistusaineistoa taikka vaikuttamalla todistajaan, asianomistajaan, asiantuntijaan tai rikoskumppaniin ennen lapsen kertomuksen antamista, tai jos lapsen kuulustelu on muiden esitutkintatoimenpiteiden vuoksi tai muusta syystä välttämätöntä tehdä kiireellisesti, rikosasian tutkinnanjohtaja päättää lapsen edunvalvojan määräämisestä. Rikosasian tutkinnanjohtaja voi päättää myös jo olemassa olevan lapsen edunvalvontaa koskevan määräyksen väliaikaisesta laajentamisesta, mikäli uusi ilmi tullut rikosasia liittyy samaan tekokokonaisuuteen.

Tutkinnanjohtajan on saatettava viipymättä ja viimeistään kolmen vuorokauden kuluessa päätöksensä väliaikaisen lapsen edunvalvojan määräämisestä rikosasiassa toimivaltaisen käräjäoikeuden käsiteltäväksi. Päätöksen tehneen virkamiehen on samalla toimitettava käräjäoikeuteen päätöksensä ja asian käsittelyaineisto. Asia on otettava tuomioistuimessa käsiteltäväksi viimeistään seitsemän vuorokauden kuluttua väliaikaisen lapsen edunvalvojan määräämisestä rikosasiaan. Muutoin asian käsittelyssä käräjäoikeudessa noudatetaan mitä hakemusasioden käsittelystä on säädetty. Väliaikais määräyksen julkisuus määräytyy

¹⁸⁹ Tätä korostetaan myös edellä kerrotussa ratkaisussa EOA 5.6.2020 EOAK/3150/2019, jossa oli kysymys äidin lapseensa kohdistamasta pahoinpitelyepäilystä.

¹⁹⁰ Säännöksen muutostarpeet on esitelty kootusti alaluvussa 3.3.7.

oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain (370/2007) perusteella.

Päätöksessä, jolla väliaikainen lapsen edunvalvoja rikosasiaan määrätään, on selostettava perusteet määräyksen antamiselle. Väliaikaista lapsen edunvalvojan määräystä on noudatettava heti, jollei asiaa käsittelevä tuomioistuin toisin määrää.

Lapsen edunvalvojan määräys on voimassa, kun käräjäoikeuden ratkaisu on tehty tai kun tutkinnanjohtaja on antanut väliaikaisen määräyksen lapsen edunvalvonnasta rikosasiassa.

Lainsäädäntömuutosten perustelut

Tuomioistuimessa tai viranomaisessa vireillä olevaa asiaa ei voi pääsääntöisesti ratkaista, jollei asianosaisia ole kuultu asiassa. Ihmisoikeussopimuksessa määritellään asianosaisen oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin (EIS 6 artikla)¹⁹¹, joka pitää sisällään myös vastapuolen kuulemisen eli kontradiktorisuuden periaatteen. Samoin perusoikeutena määritelty oikeusturva (PL 21 §)¹⁹² pitää sisällään vastapuolen kuulemisen periaatteen. Asianosaisten tulee saada tietoonsa asian ratkaisuun liittyvät seikat ja heitä tulee kuulla asiasta ennen sen ratkaisemista. Tätä vastapuolen kuulemisen periaatetta täydentää asianosaisen oikeus saada tietoonsa asiassa esitettävä todistelu *equality of arms* -periaatteen mukaisesti.¹⁹³

Asianosaisjulkisuus tarkoittaa asianosaisen oikeutta saada tietää itseään koskevan asian käsitteilyyn ja ratkaisuun vaikuttavat seikat. Asianosaisjulkisuus on laaja oikeus ja sitä säännellään eri asioissa eri lainsäädännön perusteella. Kaiken aihepiiriä koskevan lainsäädännön peruslähtökohta on se, että asianosaisen oikeus tietojen saamiseen omassa asiassaan on laaja ja sitä voidaan rajoittaa vain laissa olevalla perusteella. Tämä vaatimus voidaan selkeästi havaita seuraavista asiaa koskevista säännöksistä:

- Viranomaisten toiminnan julkisuudesta annettu laki (621/1999, Julkisuuslaki, JulkL) määrittää asianosaisen oikeuden tiedonsaantiin. Sen mukaan hakijalla, valittajalla sekä muulla, jonka oikeutta, etua tai velvollisuutta asia koskee (*asianosainen*), on oikeus saada asiaa käsittelevältä tai käsitelleeltä viranomaiselta tieto muunkin kuin julkisen asiakirjan sisällöstä, joka voi tai on voinut vaikuttaa hänen asiansa käsitteilyyn (JulkL 11.1 §). Asianosaisen oikeus määrittyy edellä mainitun yleissääntelyn perusteella, jollei asiaa koskevaa erityissääntelyä ole.
- Rikosasioissa asianosaisen oikeus tietoihin määrittyy esitutkintalain perusteella. Asianosaisella on esitutkinnan aloittamisen jälkeen oikeus saada tieto esitutkintaan johtaneista ja esitutkinnassa ilmi tulleista seikoista sekä esitutkinta-aineistosta, joka voi tai on voinut vaikuttaa hänen asiansa käsitteilyyn (ETL 4:15, 818/2014).
- Yleisistä tuomioistuimista muun muassa käräjäoikeudessa, hovioikeudessa ja korkeimmasa oikeudessa asianosaisjulkisuus määrittyy oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain (370/2007, oikeudenkäyntijulkisuuslaki, YTJulkL) perusteella. Asian-

¹⁹¹ ”Oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin” tarkoittaa muun muassa, että jokaisella on oikeus kohtuullisen ajan kuluessa oikeudenmukaiseen ja julkiseen oikeudenkäyntiin laillisesti perustetussa riippumattomassa ja puolueettomassa tuomioistuimessa silloin, kun päätetään hänen oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan tai häntä vastaan nostetusta rikossyyttestä. Vähimmäisoikeudet tarkoittavat syyttömyysoletaman lisäksi vähimmäisoikeuksien takaamista, kuten oikeutta kuulustella tai kuulustuttaa todistajia, jotka kutsutaan todistamaan häntä vastaan, ja saada hänen puolestaan esiintyvät todistajat kutsutuiksi ja kuulustelluiksi samoissa olosuhteissa kuin häntä vastaan todistamaan kutsutut todistajat.

¹⁹² ”Oikeusturvan” perusoikeuden mukaan jokaisella on oikeus saada asiansa käsitellyksi asianmukaisesti ja ilman aiheetonta viivytystä lain mukaan toimivaltaisessa tuomioistuimessa tai muussa viranomaisessa sekä oikeus saada oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan koskeva päätös tuomioistuimen tai muun riippumattoman lainkäyttöelimen käsiteltäväksi. Lisäksi perusoikeutena määritellään jokaisella oleva oikeus saada asiansa käsitellyksi siten, että asian käsitteilyn julkisuus sekä oikeus tulla kuulluksi, saada perusteltu päätös ja hakea muutosta samoin kuin muut oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin ja hyvän hallinnon takeet turvataan lailla.

¹⁹³ Näitä oikeuksia pidetään asianosaisen perustavanlaatuisina oikeuksina, ks. esimerkiksi HE 71/2014 vp, s. 7 ja Ervo 2008, s. 262–267 ja 402–407.

osaisella on oikeus saada tieto muunkin kuin julkisen oikeudenkäyntiasiakirjan sisällöstä, jollei säännöksen 2 momentista muuta johdu (YTJulkL 12.1 §).

- Hallintotuomioistuimissa kuten muun muussa korkeimmassa hallinto-oikeudessa ja hallinto-oikeudessa asianosaisjulkisuus määrittyy oikeudenkäynnin julkisuudesta hallintotuomioistuimissa annetun lain (381/2007, HallintoTJulkL) perusteella. Oikeudenkäynnin osapuolena olevalla asianosaisella on oikeus saada tieto muustakin kuin julkisesta oikeudenkäyntiasiakirjasta, joka voi tai on voinut vaikuttaa hänen asiansa käsittelyyn, jollei säännöksen 2 tai 3 momentista muuta johdu (HallintoTJulkL 9.1 §). Tätä sääntelyä noudatetaan esimerkiksi esitutkinta- tai syyttäväviranomaiselle tehdyissä tietopyynnöissä.

Perusoikeuksissa on osin sellaiset kvalifioidut lakivaraukset, joissa luetellaan tyhjentävästi ne perusteet, joilla ko. perusoikeuteen voidaan puuttua. Kaikissa perusoikeuksissa ei tällaista sääntelyä ole, ja silloin ko. perusoikeuden rajoitusedellytykset määrittyvät yleisten rajoitusedellytysten perusteella.¹⁹⁴ Asianosaisen oikeutta saada tietää itseään koskevan asian vireille tulemisesta ja päätöksen tekemisestä siinä voidaan rajoittaa vain lailla. Edellä selostettujen asianosaisjulkisuutta määrittävien säännösten yhteydessä on kerrottu tyhjentävästi ne tilanteet, jolloin asianosaisen oikeutta tietojen saantiin voidaan häntä koskevassa asiassa rajoittaa.¹⁹⁵

Joissakin tilanteissa asianosaisten oikeutta saada tietää itseään koskevan rikosasian käsittelyn vaiheista ja siinä ilmi tulleista tiedoista joudutaan rajoittamaan, vaikka kysymys on siis asianosaista itseään koskevasta asiasta. Asianosaisen tiedonsaantioikeuden rajoittamisen tulee olla tarkkaa edellytyksiltään ja asianosaisten oikeuksia tiedon saantiin voidaan rajoittaa vain erittäin tärkeästä syystä. Yleensä asianosaisjulkisuuden rajoittaminen rikosasiassa on lyhytaikaista ja johtuu tavoitteesta tehdä esitutkinta-toimenpiteitä siten, ettei asiassa saatavilla olevaan todisteluun vaikuteta.

Lapsen edunvalvojamääräyksen antaminen edellyttää siis pääsääntöisesti asianosaisten kuulemista hakemusasiassa. Kysymyksessä on erittäin tärkeä asianosaisten oikeus, ja yleensä asianosaisia kuullaan ennen asian ratkaisemista. Holhousvoimilaisissa määritellään se, keitä tulee kuulla edunvalvontaa koskevassa asiassa. Edunvalvojan määräämistä koskevassa asiassa 15 vuotta täyttäneelle alaikäiselle ja hänen huoltajalleen on varattava tilaisuus tulla kuulluksi (HolhTL 73.1 §). Lapsen edunvalvojamääräyksen antaminen kuulematta asianosaisia linkittyy puhevallan käyttämistä koskevaan sääntelyyn. Lapsiin kohdistuvien rikosten yhteydessä 15 vuotta täyttäneellä asianomistajalla on henkilöään koskevassa rikosasiassa oikeus puhevallan käyttämiseen (alaluku 2.1.1). Samalla tavalla 15 vuotta täyttäneellä on oikeus vaikuttaa lapsen edunvalvojan määräyksen antamiseen. Väliaikaista edunvalvojan määräystä annettaessa tästä kuulemisveloitteesta voidaan poiketa, ”jos asiaa ei voida viivyttää”.

Lapsen edunvalvojan määräys voidaan antaa väliaikaisena tiettyyn rikosasiaan. Silloin tietylle henkilölle annetaan määräys toimia jonkun lapsen edunvalvojana tiettyssä rikosasiassa. Väliaikainen edunvalvojan määräys antaa edunvalvojana toimivalle oikeuden toimia tietyn henkilön puhevallan käyttäjänä (edustaa kyseistä henkilöä). Sellaisen määräyksen voi tällä hetkellä antaa tuomioistuin. Jos asiaa ei voida viivyttää, määräys voidaan antaa kuulematta sitä, jonka edun valvomisesta on kysymys, samoin kuin kuulematta niitä muita henkilöitä, joita normaalisti kuullaan (HolhTL 79 §, 649/2007). Näitä tahoja ovat tässä suunnitelmassa käsiteltävistä tilanteista alaikäisen huoltaja ja 15 vuotta täyttänyt alaikäinen asian koskiessa edunvalvojan määräämistä alaikäiselle (HolhTL 73.1 §). Lapsen väliaikainen edunvalvojan määräys on voimassa, kunnes tuomioistuin antaa asiassa päätöksen, jollei väliaikaisena

¹⁹⁴ Viljanen 2001, s. 53–56. Perusoikeuksien yleisiä rajoitusperusteita ovat lain esitöiden (HE 309/1993 vp, s. 29–30 ja PeVM 25/1994 vp, s. 5 ja PeVL 23/1997 vp, s. 2–3) mukaan rajoituksen on oltava laissa määritelty, täsmällinen ja tarkkarajainen, eikä lailla säädetty rajoitus saa ulottua perusoikeuden ydinalueelle. Rajoituksen tulee olla välttämätön sillä olevan tavoitteen saavuttamiseksi sekä laajuudeltaan oikeassa suhteessa perusoikeuksien suojaamaan oikeushyvään ja rajoituksen taustalla olevaan yhteiskunnallisen intressin painoarvoon. Rajoituksen tulee vielä olla sopuosinnassa kansainvälisten sopimusten kanssa ja sen kohteeksi joutuneelle pitäisi taata oikeusturvakeinojen käyttö.

¹⁹⁵ Asianosaisjulkisuuden sisällöstä ja sen rajoittamisesta rikosasioissa, ks. Rantaeskola 2021, s. 327–330.

annettua määräystä sitä ennen peruuteta tai muuteta. Väliaikaisesti annettuun edunvalvojan määräykseen ei saa hakea muutosta.¹⁹⁶

Selvitystä tehtäessä ilmeni, että kärjääioikeuksien käytännöt vaihtelevat ensinnäkin annetaanko rikosasiassa lapsen edunvalvojan määräyksiä lainkaan väliaikaisena, mutta myös siltä osin, miten niitä annettaessa menetellään. Jonkun kärjääioikeuden linjaus, ettei rikosasioissa anneta lapsen edunvalvojan määräyksiä lainkaan kuulematta lapsen huoltajia tarkoittaa rikosasiassa lapselle läheisten huoltajien ja erityisesti epäillyn asemassa olevan henkilön oikeuksien korostamista. Selvitystyössä ilmeni näkemys, että väliaikaisen edunvalvojan määräys loukkaisi epäiltyä olevan huoltajan oikeuksia, jolloin lapsen oikeuksia ei huomioitu lainkaan (alaluku 2.1.7). Epäillyn oikeudet ovat tärkeitä, mutta asianomistajana olevan lapsen oikeus saada esimerkiksi suojaa henkilökohtaisen koskemattomuuden loukkausepäilyssä on oikeus, jota julkista valtaa käytettäessä on suojeltava. Samoin epäillyn tai rikollisesta teosta epäillyn lapsen oikeuksien valvominen on tärkeää, jos lapsen puhevaltaa (rinnakkain tai puolesta) käyttävän huoltajan ja lapsen välillä on eturistiriita.

Kärjätuomarit pitivät asiantuntijahaastattelussa hyvänä vaihtoehtona sitä, että poliisilla olisi mahdollisuus antaa rikosasiassa lapsen edunvalvojan väliaikaismääräys ja saattaa asia esimerkiksi viikon kuluessa määräyksen antamisesta kärjääioikeuden ratkaistavaksi. Samoin syyttäjät näkivät väliaikaista lapsen edunvalvojan määräämistä koskevan sääntelyn selkeyttämisen välttämättömänä. Esimerkiksi poliisi voi tällä hetkellä määrätä väliaikaisen lähestymiskiellon ja ratkaisu alistetaan välittömästi tuomioistuimen ratkaistavaksi. Vastaava menettely olisi syyttäjien mielestä lapsen edunvalvojan määräämisessä rikosasiaan perusteltu.

Kärjätuomarit esittivät asiantuntijahaastattelussa huolta siitä, että rikosasiassa poliisi pyytää lähes aina edunvalvojan määräämistä väliaikaisesti huoltajia kuulematta perustelematta hakemusta riittävästi. Tältä osin pidettiin välttämättömänä, että laissa määritetään, millä perusteella väliaikaismääräys voitaisiin rikosasiassa antaa. Holhousvoimilain nykyistä määrittelyä kiireellisyyden vaatimuksesta ei pidetty riittävänä edellytyksenä rikosasioissa. Kärjätuomarit totesivat asiantuntijahaastattelussa, ettei perusteena väliaikaisen määräyksen antamisella voitaisi pitää pelkästään sitä, ettei lapsen kertomukseen päästä vaikuttamaan.

Kärjätuomarit mainitsivat tyypillisinä perusteluina esitutkinnan saattamisen nopeasti loppuun lapsen edunvalvojan määräämiseksi esitutkinnan aikana. Barnahus-hankkeen poliisiyksiköiden kierroksella ei sellaista ollut tullut esille¹⁹⁷.

Väliaikaisen edunvalvojamääräyksen antamista koskevan säännöksen valmisteluasiakirjoissa todetaan, että edunvalvonnan tarpeessa olevan suojaamiseksi kaivataan usein nopeaa ratkaisua. Siihen ei kuitenkaan kaikissa tapauksissa ole mahdollisuuksia esimerkiksi sen vuoksi, että riittävää näyttöä ei ole vielä saatu kootuksi. Näissä tilanteissa tuomioistuin voisi lain esitöiden mukaan antaa väliaikaisen määräyksen.¹⁹⁸

Edellä mainitun riittävän näytön tai pikemminkin sekä rikoksesta epäiltyä vastaan että hänen puolestaan vaikuttavien seikkojen ja todisteiden (ETL 4:1) selvittäminen tarkoittaa asian selvittämistä laajasti siten kuin esitutkintalaissa selvitetävien asioiden osalta edellytetään (ETL 1:2.1). Esitutkinnassa selvitetävät asiat liittyvät rikoksen, teko-olosuhteiden, aiheutetun vahingon, saadun hyödyn ja muiden

¹⁹⁶ Kuulemisen merkitys on korostunut esimerkiksi ratkaisussa *KKO 2012:109* selostetussa tapauksessa. Asiassa oli kysymys edunvalvojan määräämisestä kehitysvammaiselle 21-vuotiaalle A:lle, jota maistraatti oli kuullut henkilökohtaisesti, jolloin A oli allekirjoittanut suostumuksensa edunvalvojan määräämiseksi. Hakemukseen oli liitetty lääkärinlausunto, joka oli laadittu noin kaksi kuukautta kuulemisen jälkeen, ja jonka mukaan A:n henkiset taidot olivat keskimäärin 8-vuotiaan tasolla. Kärjääioikeus oli hyväksynyt hakemuksen varaamatta A:lle tai hänen edustajalleen tilaisuutta tulla kuulluksi ja antamatta hänelle tiedoksi hakemusasiakirjoja. Edunvalvojan määrääminen kumottiin ja asia palautettiin kärjääioikeuteen.

¹⁹⁷ Haastattelu Miia Lehtinen 22.12.2021 Barnahus-hankkeen poliisiedustaja.

¹⁹⁸ HE 146/1998 vp, s. 67.

säännöksessä mainittujen asioiden selvittämiseen.¹⁹⁹ Lisäksi asia on esitutkinnassa valmisteltava siten, että syyteharkinta ja asianosaisten etujen valvominen voidaan suorittaa asianmukaisesti ja että todistelu voidaan pääkäsittelyssä ottaa vastaan yhdellä kertaa, tai asia voidaan ratkaista kirjallisessa menettelyssä (ETL 1:2.2).

Kuulusteltavaksi tarkoitetun henkilön kertomus saattaa tahattomasti muuttua, jos hän kuulee toisen tahon näkemyksen ennen kuin itse kertoo tapahtumista kuulustelussa. Samat haasteet koskevat tilannetta, jossa henkilöön vaikutetaan jollakin muulla tavalla ennen kuulustelua tai oikeudenkäyntiä.²⁰⁰ Henkilötodistelua pidetään perustellusti vaikutuksille alttiina.²⁰¹ Lapsiin vaikuttamisen mahdollisuus ja merkitys kertomuksen muuttumiselle tunnustetaan laajasti. Siksi ei esimerkiksi ole perusteltua, että lapseen kohdistuneesta rikoksesta epäilty henkilö kuljettaisi lapsen kuulusteluun.

Lapsen ja muiden tahojen kuulusteleminen on näytöllisesti tärkeä keino. Kuulustelu pitäisi pystyä toteuttamaan siten, ettei lapsen tai muun tahon kertomukseen ole päästy vaikuttamaan. Toisaalta esitutkinnassa olisi esimerkiksi tärkeää kirjata näkyville, jos kuulusteltavaan on ennen kuulustelua otettu yhteyttä ja/tai hänen kanssaan on keskusteltu tapahtumista.²⁰² Kuulustelujen järjestyksellä ja muiden esitutkintatoimenpiteiden taktisella suunnittelulla pystytään merkittävällä tavalla vaikuttamaan siihen, kuinka hyvin esitutkinnan valmistelevaa tehtävää tulevaa syyteharkintaa ja oikeudenkäyntiä varten (ETL 1:2.2) pystytään toteuttamaan.

Pakkokeinoilla hankitun näytön merkitystä korostetaan, koska pakkokeinoilla hankittu näyttö ei voi muuttua samalla tavalla kuin esimerkiksi kuulusteltavan muistikuvat. Jo pelkästään asian viivästyminen voi aiheuttaa näytön menettämisen tai sen sisällön muuttumista. Siksi esitutkintaviranomaisessa korostetaan rikospaikalla olevan ensipartion velvoitetta turvata rikospaikalta saatavilla oleva näyttö.²⁰³ Pakkokeinojen käyttäminen ja eri tahojen, kuten lapsen kuulustelu edellyttää rikosasian kokonaisuuden hahmottamista. Väliaikaisen lapsen edunvalvojamääräyksen antaminen tukee omalta osaltaan koko esitutkinnan toteuttamista siten, ettei esitutkinnan toimittamista vaikeuteta muun muassa vaikuttamalla lapsen kertomukseen tai että sellaisesta toiminnasta syntyy epäily.

Väliaikaisen lapsen edunvalvojamääräyksen tarpeellisuus ei siis liity pelkästään lapsen kuulusteluun, vaan lapsen kuulustelu on vain yksi osa esitutkintaa, joskin hyvin merkittävä osa sitä. Väliaikaisen edunvalvojamääräyksen antaminen voi olla välttämätöntä myös siksi, ettei asian selvittämistä vaikeuteta hävittämällä, turmelemalla, muuttamalla tai kätkemällä todistusaineistoa taikka vaikuttamalla todistaajaan, asianomistajaan, asiantuntijaan tai rikoskumppaniin. Vaikeuttamisvaara voi konkreettisesti toteutua esimerkiksi siten, että epäiltynä oleva lapsen huoltaja vaikuttaa asiassa saatavaan näyttöön, jos hän tulee tietoiseksi esitutkinnasta liian aikaisin lapsen edunvalvontaa koskevan hakemusasian kuulemisen yhteydessä. Sen jälkeen epäiltynä oleva lapsen huoltaja voi pyrkiä vaikuttamaan lapsen ja toisen huoltajan tai muun henkilön kertomukseen. Lisäksi epäilty voi pyrkiä hävittämään muuta todistusaineistoa, jonka merkitys asiassa lapsen kertomusta tukevana tai sitä ”testaavana” näyttönä olisi erittäin tärkeää.

Lisäksi huomion arvoista on, että lapsen oikeuksien huomioon ottaminen ja lapsen edun varmistaminen edellyttävät, että rikosepäily selvitetään siten kuin esitutkintaviranomaiselle on asetettu tehtäväksi. Tilanteen käänteinen puoli voi olla se, että lapsi joutuu yhä uudelleen ja uudelleen rikoksen

¹⁹⁹ Esitutkinnassa selvitetään: 1) asian laadun edellyttämällä tavalla epäilty rikos, sen teko-olosuhteet, sillä aiheutettu vahinko ja siitä saatu hyöty, asianosaiset sekä muut syyteharkintaa ja rikoksen johdosta määrättävää seuraamusta varten tarvittavat seikat; 2) mahdollisuudet rikoksella saadun omaisuuden palauttamiseksi ja rikoksen johdosta tuomittavan menettämisseuraamuksen tai asianomistajalle tulevan vahingonkorvauksen täytäntöönpanemiseksi; 3) asianomistajan yksityisoikeudellinen vaatimus, jos hän rikosoikeudenkäyntilain (ROL 3:9) nojalla on pyytänyt syyttäjää ajamaan hänen vaatimustaan; ja 4) suostuuko asianomistaja ja aikooko rikoksesta epäilty suostua asian käsittelemiseen käräjäoikeudessa kirjallisessa menettelyssä (ROL 5 a luku).

²⁰⁰ Rantaeskola 2021, s. 176.

²⁰¹ Esimerkiksi Lippmann (1922, s. 43–44) toteaa, ettei silminnäkijä palauta mieleensä muuttumatonta kuvaa tapahtuneesta, vaan siihen vaikuttavat henkilön havaitsemiskyky, sijainti ja katsomistapa sekä kulttuurissa vallitsevat stereotyyptit. Haapasalo (2000, s. 24–27) selostaa tiedostamatonta siirtymää ja Niemi-Kiesiläinen korostaa (2000, s. 4) todistajan kertomuksen virhelähteiden osoittamisen tarpeellisuutta. Samoin Haapasalo (2008, s. 153–175) analysoi laajasti henkilötodisteluun vaikuttavia tekijöitä.

²⁰² Rantaeskola 2021, s. 176.

²⁰³ Rantaeskola 2019, s. 251 ja 274.

kohteeksi, jos rikoskierrettä ei päästä katkaisemaan. Näin voi käydä, jos rikosepäilyä ei pystytä selvittämään siksi, että lapsen tai jonkun muun tahon kertomukseen on päästy vaikuttamaan, tai ylipäättään asiaan liittyvää todistusaineistoa on ehditty hävittämään.

Lainsäädäntömuutosta tukee myös seuraava esitutinnan haavoittuvuutta ilmentävä Eduskunnan oikeusasiamiehen *ratkaisu EOA 30.5.2018 EOAK/1299/2018*. Tapauksessa lapselle oli tutkinnanjohtajan hakemuksesta määrätty rikosasiaan lapsen edunvalvoja ensimmäisen kuulustelun jälkeen. Edunvalvojaa ei ratkaisuselosteen mukaan haettu ensimmäiseen kuulusteluun, koska sitä varten olisi tullut hankkia vanhempien suostumukset. Jos ne olisi pyydetty ennen lapsen kuulusteluja, vanhemmat olisivat tulleet tietoisiksi heihin kohdistuneista rikosepäilyistä ja heillä olisi ollut mahdollisuus vaikuttaa lapsen esitutkintakertomukseen. Poliisi perusteli tilannetta lapsen oikeuksien suojaamisella rikosprosessissa, koska näin toimimalla asia saatiin mahdollisimman luotettavasti selvitettyä. Eduskunnan oikeusasiamies totesi, että esitutkintalaki tai sen esityöt eivät tunnista tutkinnallista syytä perusteena viivyttää lapsen edunvalvojan hakemista lapsen edunvalvojan määräämistä koskevien edellytysten täytyessä. Sen sijaan, jos asiassa on olemassa asian selvittämisen vaikeuttamista koskevia perusteita, tilanteeseen soveltuisi oikeusasiamiehen mukaan holhoustoimilain 79 §:n sääntely. Sen perusteella tuomioistuimien voi antaa väliaikaisen edunvalvojamääräyksen lasta ja huoltajia kuulematta, jos asiaa ei voida viivyttää. Sääntelyyn tulisi turvautua vain silloin, kun päämiehen etu eli päämiehen suojaaminen sitä välttämättä vaatii²⁰⁴.

Lapsen edunvalvoja määrätään yksittäiseen rikosasiaan riippumatta siitä, onko kysymys väliaikaisena annettavasta vai lapsen edunvalvontaa koskevan määräyksen vahvistamisesta, lopullisesta ratkaisusta. Rikosasian esitutkintavaiheessa on mahdollista (ellei jopa tavallista), että alkuperäinen rikosepäily laajentuu ja/tai käsittää sellaisia rikosepäilyjä, joita asiassa annettussa lapsen edunvalvontaa koskevassa määräyksessä ei ole huomioitu. Siksi väliaikaista lapsen edunvalvojamääräystä koskevassa sääntelyssä pitäisi olla mainittuna tilanne, jolloin rikosasian tutkintaa johtava tutkinnanjohtaja voisi antaa väliaikaisen määräyksen jo annetun lapsen edunvalvontaa koskevan määräyksen laajentamiseksi. Sellainenkin tulee luonnollisesti alistaa käräjäoikeuden vahvistettavaksi.

Suunnitelmassa ehdotettu poliisin antama väliaikainen lapsen edunvalvojan määräys rikosasiassa edellyttää rekisterimerkintöjen tekemistä. Esitutkintaviranomaisen (poliisi ja Rajavartiolaitos) ei ole välttämättä tehtävä merkintää väestötietojärjestelmään. Velvoite asian käsittelyn siirtämisestä nopeasti käräjäoikeuden ratkaistavaksi vähentää merkinnän tekemisen tarvetta esitutkinnassa. Velvoite aineiston ja asian siirtämisestä välittömästi käräjäoikeudelle tarkoittaa, että käräjäoikeus voi tehdä merkinnän väliaikaisesta edunvalvonnan määräämisestä väestötietojärjestelmään heti asian saavuttua käräjäoikeuteen. Jos poliisi on antanut ko. hakemusasiasta tiedon siihen oikeutetuille tahoille välittömästi lapsen kuulustelun jälkeen, merkinnän tekeminen väestötietojärjestelmään olisi mahdollista myös tästä näkökulmasta. Näin pystytään varmistamaan myös se, että muilla viranomaisilla on mahdollisuus saada reaaliaikaisesti tieto lapsen edunvalvojan määräämisprosessista ja sen vaiheesta.

3.3.6. Lapsen edunvalvonnan voimassaolon selkeyttäminen rikosasiassa

Lainsäädännön muutostarpeet: Lapsen edunvalvonnan voimassaolon selkeyttäminen olisi välttämätöntä lapsen oikeuksien toteutumiseksi erityisesti lapsen edunvalvonnan alkuajankohdan selkeyttämiseksi ja tuomioistuimen ratkaisun täytäntöönpanovaiheeseen kuuluvien toimenpiteiden varmistamiseksi. Esitutkintalain 4 luvun 8 §:n muuttaminen lisäämällä säännökseen uusi kuudes momentti, joka sisältäisi muun ohella nykyisessä 1 momentissa olevan sääntelyn lapsen edunvalvojan määräyksen voimassa olosta.²⁰⁵ Lisäykset voisivat olla seuraavat (muutosehdotus kursivilla):

²⁰⁴ Ratkaisussa viitataan perustellusti tältä osin Välimäen (2009, s. 148) näkemykseen asiasta.

²⁰⁵ Säännöksen muutostarpeet on esitelty kootusti alaluvussa 3.3.7.

Esitutkintalaki (tai laki lapsen edunvalvonnasta)

4 luku – Esitutkintaperiaatteet ja esitutkintaan osallistuvien oikeudet

8 § Edunvalvojan määrääminen lapselle

...//...

Lapsen edunvalvojan määräys on voimassa, kun käräjäoikeuden ratkaisu on tehty tai kun tutkinnanjohtaja on antanut väliaikaisen määräyksen lapsen edunvalvonnasta rikosasiassa. Edunvalvojan määräys on voimassa sen rikosasian käsittelyn loppuun asti, jonka esitutkintaa varten määräys on annettu. Voimassaolo koskee myös tuomioissa vahvistettujen vahingonkorvausten perintään liittyviä toimenpiteitä. Lapsen edunvalvojan määräys päättyy joka tapauksessa, kun edunvalvonnan kohteena oleva lapsi täyttää 18 vuotta.

Lainsäädäntömuutosten perustelut

Rikosasioissa lapsen edunvalvojan määräyksen voimassaolosta todetaan esitutkintalaissa vain sen päättymisestä. Lapsen edunvalvojan määräyksen todetaan olevan voimassa sen rikosasian käsittelyn loppuun asti, jonka esitutkintaa varten määräys on annettu (ETL 4:8.1, 1148/2019). Muulta osalta lapsen edunvalvonnassa todetaan noudatettavan soveltuvin osin holhoustoimilain säännöksiä. Lapsen edunvalvonnan voimassaoloa on syytä tarkastella erikseen sen alkamisen ja päättymisen osalta.

Lapsen edunvalvojan oikeus toimia edunvalvojan tehtävässä rikosasiassa alkaa vallitsevan käsityksen mukaan käräjäoikeuden annettua asiaa koskevan määräyksen. Johtopäätöstä tukee myös holhoustoimilain sääntely, jonka mukaan alaikäisen edunvalvojina ovat hänen huoltajansa, jollei asiasta toisin säädetä (HolhTL 4 §). Holhoustoimilaissa viitataan pelkästään holhoustoimilakiin, mutta käytännössä esitutkintalain erityissääntely lapsen edunvalvojan määräämisestä lapselle on yksi vaihtoehto toisin säätämisestä.

Holhoustoimilain mukaan lapsen edunvalvojalle annettu määräys on voimassa toistaiseksi tai määräystä annettaessa asetetun määräajan. Jos edunvalvoja on määrätty tiettyä tehtävää varten, määräys on voimassa, kunnes tehtävä on suoritettu. (HolhTL 15.1 §). Lapsen edunvalvontaan liittyvien tehtävien aloittaminen on mahdollista vasta edunvalvojan saatua itselleen edunvalvojamääräyksen.²⁰⁶ Rikosasiassa lapsen edunvalvoja ei voi toimia ennen määräyksen antamista, vaikka joku viranomainen (esimerkiksi esitutkintaviranomainen) sellaisen pyynnön lapsen edunvalvojalle esittäisi.

Rikosasiassa lapsen edunvalvojan tehtävä on henkilöön sidottu tehtävä ja erilainen kuin toimiminen avustajana (oikeudenkäyntiavustaja tai puolustaja) jossakin asiassa. Päämies ja lakimies tekevät avustamisesta päämiehen kanssa toimeksiantosopimuksen, jota lakimies toteuttaa. Jotta asianajaja voisi toimia rikosasiassa lapsen edunvalvojana, hänellä tulee olla samalla tavalla asianajajan henkilöön sidottu rikosasiassa annettu lapsen edunvalvojan määräys. Avustajan ja päämiehen välinen toimeksianto on lähtökohtaisesti heidän välisensä sopimus. Avustaja hankkii itselleen käräjäoikeuden määräyksen avustajan tehtävään, jotta peruste suorittaa päämiehen avustamisesta aiheutuneet kustannukset valtion varoista on annettuna.

Edunvalvonnan voimassaolon alkamisajankohtaa koskevan sääntelyn lisääminen on perusteltua nykyiseen sääntelyyn rikosasiassa. Näin lapsen edunvalvojan oikeus toimia lapsen asiassa olisi alkamisajankohdaltaan selkeästi ilmaistu. Näin ei voisi olla epäselvyyttä siitä, milloin lapsen edunvalvojalla on oikeus aloittaa edunvalvojan tehtävät rikosasiassa.

Rikosasian esitutkinnan pitkittyminen voi aiheuttaa sen, että lapsi voi täyttää 18 vuotta kesken rikosasian käsittelyn. Sen jälkeen asianosainen käyttää itse puhevaltaansa, vaikka lapsi olisi ollut ala-

²⁰⁶ Heikkilä – Rantaeskola – Suikkanen-Malin 2018, s. 92.

ikäinen tutkittavan teon tapahtuessa. Tilanne koskee sekä asianomistajan että epäillyn asemassa olevaa lasta. Henkilö käyttää itse puhevaltaansa täytettyään 18 vuotta, vaikka rikosasian käsittely olisi edelleen kesken.²⁰⁷

Rikosasiassa lapsen edunvalvojan määräys annetaan alaikäiselle, mutta se siis päättyy nuoren täytettyään 18 vuotta. Näin siitä huolimatta, vaikka säännöksessä (ETL 4:8.1, 1148/2019) todetaan, että ”määräys on voimassa sen rikosasian käsittelyn loppuun asti, jonka esitutkintaa varten määräys on annettu”. Määräys on voimassa esitutkinnan lisäksi myös syyteharkinta- ja tuomioistuinvaiheessa, kunnes asia on lainvoimainen.²⁰⁸ Edunvalvojan tehtävä lakkaa päämiehen täytettyä 18 vuotta, jos edunvalvojan tehtävä perustuu päämiehen alaikäisyteen (HolhTL 2 ja 17.1 §).

Tilanne on yleisemminkin haasteellinen, koska 18 vuotta täytettyään henkilö voi päättää puhevallan käyttämisestä yksin ja täysin eri tavoin kuin mitä sitä ennen hänen huoltajansa (ilman eturistiriitatilannetta) ja hänelle rikosasiaan määrätty lapsen edunvalvoja (eturistiriitatilanteessa) on arvioinut. Vaikka rikosasian käsittely jatkuu, rikosasiaan annettu lapsen edunvalvojan määräys päättyy nuoren täysi-ikäiseksi tulemiseen.

Nuoren tuleminen täysi-ikäiseksi ja puhevallan käyttäminen yksin omassa asiassa koskee kaikkia tilanteita, joissa nuori on asianomistajan tai epäillyn asemassa. Sääntelyn muuttaminen siten, että rikosasioissa lapsen edunvalvojan toimivaltuus jatkuisi rikosasian lainvoimaistumiseen saakka voisi olla lapsen oikeuksien toteutumisen näkökulmasta tarkoituksenmukaista. Sellainen sääntely tarkoittaisi kuitenkin suurehkon poikkeuksen puhevallan käyttämisestä koskevaan sääntelyyn. Lisäksi sääntelyn ehdottaminen pelkästään eturistiriitatilanteessa tarkoittaisi lasten asettamista eriarvoiseen asemaan toisiinsa nähden sattumanvaraisesti sen perusteella onko puhevallan käyttämisessä eturistiriitaa vai ei. Lapsen tullessa täysi-ikäiseksi hänellä on kuitenkin rinnallaan avustaja, kuten muillakin täysi-ikäisillä rikosasian asianosaisilla.

Selvyyden vuoksi rikosasiaan määrätyn lapsen edunvalvojan sääntelyssä tulisi olla maininta niistä tilanteista, joissa rikosasiassa lapsen edunvalvojan toimivalta päättyy, jotta asiassa ei voisi missään tilanteessa olla epäselvyyttä. Kysymys liittyy erityisesti rikosasiassa tuomittujen vahingonkorvausten perimiseen.

Lapsen edunvalvojan määräyksen todetaan olevan voimassa sen rikosasian käsittelyn loppuun asti, jonka esitutkintaa varten määräys on annettu (ETL 4:8.1, 1148/2019). Osa käräjäoikeuksista antaa lapsen edunvalvojan määräyksen rikosasioissa siten, että määräykseen on merkitty konkreettisesti myös rikosasian vahingonkorvausasioiden hoito tuomion antamisen jälkeen. Digi- ja väestötietoviraston tulisi lisäksi saada tieto siitä, onko vahingonkorvaus saatu perittyä vai ei (alaluku 2.1.9). Asian tuntijoina haastateltujen DVV:n edustajien mukaan rikosasiassa lapsen edunvalvojan tehtäväksi pitäisi säännönmukaisesti määritellä kattamaan rikosasiassa tuomittujen vahingonkorvausten periminen. Näin DVV:n rooli lapsen taloudellisessa edunvalvonnassa keskittyisi niihin tilanteisiin, joissa erilliseen taloudelliseen edunvalvontaan on aihetta. Samalla varmistettaisiin lasten yhdenvertainen kohtelu vahingonkorvausten perimisessä.

Käytännössä vahingonkorvausten perimiseen liittyvien toimien sisällyttäminen rikosasiassa lapsen edunvalvojan tehtäviin edellyttää sen määrittämistä, mikä taho maksaa rikosasiaan määrätyn lapsen edunvalvojan palkkion näistä toimenpiteistä. Yksi ja tarkoituksenmukainen vaihtoehto on, että rikosasian ratkaisun yhteydessä lapsen edunvalvojalle määriteltäisiin velvoite vahingonkorvausten hoitamiseen muiden lopputoimenpiteiden ohella ja asian käsittelyn laskussa huomioitaisiin ennakkolisesti toimenpiteistä maksettavat kustannukset. Kuvattua menettely voidaan pitää kokonaisuudessaan prosessiekonomisena.

²⁰⁷ Heikkilä – Rantaeskola – Suikkanen-Malin 2018, s. 33.

²⁰⁸ HE 222/2010 vp, s. 196.

3.3.7. Yhteenvedon lapsen edunvalvojaa koskevan säännöksen muutostarpeista rikosasiassa

Lainsäädännön muutostarpeet: Lapsen edunvalvontaa koskevan sääntelyn selkeyttäminen olisi välttämätöntä lapsen oikeuksien toteutumiseksi. Esitutkintalain 4 luvun 8 §:n muutosehdotukset on tässä kuvattu yhteenvedonmaisesti kokonaisuutena (kukin muutosehdotus on kursivilla). Muutosehdotuksia on käsitelty edellä erillisinä.

Esitutkintalaki (tai laki lapsen edunvalvonnasta)

4 luku – Esitutkintaperiaatteet ja esitutkintaan osallistuvien oikeudet

8 § Edunvalvojan määrääminen lapselle

...//...

Tuomioistuimen on määrättävä alle 18-vuotiaalle asianosaiselle ja muussa asemassa olevalle²⁰⁹ esitutkintaa varten lapsen edunvalvoja, jos on perusteltua syytä olettaa, että huoltaja, edunvalvoja tai muu laillinen edustaja ei voi puolueettomasti valvoa asianosaisen etua asiassa tai ei muuten tosiasiallisesti kykene siihen²¹⁰ ja jos edunvalvojan määrääminen lapselle ei ole selvästi tarpeetonta. Edunvalvojan määrääminen ei ole selvästi tarpeetonta alle 18-vuotiaaseen kohdistunutta henkilökohtaisen koskemattomuuden loukkausta epäiltäessä.²¹¹ Edunvalvojan määrääminen lapselle on tarpeen edellytysten täytyessä, vaikka vain toista huoltajaa epäillään tai jos huoltajat ovat huollettavien välisen rikosepäilyn johdosta molemmat estyneitä käyttämästä puhevaltaa lasta koskevassa rikosasiassa, vaikka kumpakaan huoltajista ei epäillä.²¹² Edunvalvoja voidaan määrätä lapselle myös silloin, kun lapsen epäillään kuolleen rikoksen johdosta.²¹³

Tutkinnanjohtajan on tarvittaessa tehtävä tuomioistuimelle hakemus edunvalvojan määräämisestä. Hakemuksen voi tehdä myös syyttäjä, holhousvoimesta annetun lain (442/1999) 84 §:ssä tarkoitettu holhousviranomainen tai sosiaalihuoltolain (710/1982) 6 §:n 1 momentissa tarkoitettu toimielin (sosiaaliviranomainen).

Jos asiassa ilmenee, että 1 momentissa mainitulla lapsella on tarve samassa momentissa tarkoitettuun lapsen edunvalvojaan siksi, että lapsen huoltaja, edunvalvoja tai muu laillinen edustaja voi vaikeuttaa asian selvittämistä hävittämällä, turmelemalla, muuttamalla tai kätkemällä todistusaineistoa taikka vaikuttamalla todistajaan, asianomistajaan, asiantuntijaan tai rikoskumppaniin ennen lapsen kertomuksen antamista, tai jos lapsen kuulustelu on muiden esitutkintatoimenpiteiden vuoksi tai muusta syystä välttämätöntä tehdä kiireellisesti, rikosasian tutkinnanjohtaja päättää lapsen edunvalvojan määräämisestä. Rikosasian tutkinnanjohtaja voi päättää myös jo olemassa olevan lapsen edunvalvontaa koskevan määräyksen väliaikaisesta laajentamisesta, mikäli uusi ilmi tullut rikosasia liittyy samaan tekokokonaisuuteen.²¹⁴

²⁰⁹ Alaluku 3.3.1: Tarve lapsen edunvalvojan määräämisestä todistajan asemassa olevalle rikosasiassa.

²¹⁰ Alaluku 3.3.3: Huoltajan heikentynyt kyky huolehtia lapsen edusta rikosasiaa käsiteltäessä.

²¹¹ Alaluku 3.3.4: Selvästi tarpeetonta edellytyksen täsmentäminen.

²¹² Alaluku 3.3.3: Huoltajien puolueettomuus ei voi toteutua rikosasiaa käsiteltäessä.

²¹³ Alaluku 3.3.2: Edunvalvojan määrääminen kuolleen lapsen etujen turvaamiseksi.

²¹⁴ Alaluku 3.3.5: Väliaikaismääräyksen antaminen (tämä ja kaksi seuraavaa kappaletta).

Tutkinnanjohtajan on saatettava viipymättä ja viimeistään kolmen vuorokauden kuluttua päätöksensä väliaikaisen lapsen edunvalvojan määräämisestä rikosasiassa toimivaltaisen käräjäoikeuden käsiteltäväksi. Päätöksen tehneen virkamiehen on samalla toimitettava käräjäoikeuteen päätöksensä ja asian käsittelyaineisto. Asia on otettava tuomioistuimessa käsiteltäväksi viimeistään seitsemän vuorokauden kuluttua väliaikaisen lapsen edunvalvojan määräämisestä rikosasiaan. Muutoin asian käsittelyssä käräjäoikeudessa noudatetaan mitä hakemusasioiden käsittelystä on säädetty. Väliaikaismääräyksen julkisuus määräytyy oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain (370/2007) perusteella.

Päätöksessä, jolla väliaikainen lapsen edunvalvoja rikosasiaan määrätään, on selostettava perusteet määräyksen antamiselle. Väliaikaista lapsen edunvalvojan määräystä on noudatettava heti, jollei asiaa käsittelevä tuomioistuin toisin määrää.

Lapsen edunvalvojan määräys on voimassa, kun käräjäoikeuden ratkaisu on tehty tai kun tutkinnanjohtaja on antanut väliaikaisen määräyksen lapsen edunvalvonnasta rikosasiassa. Lapsen edunvalvojan määräys on voimassa sen rikosasian käsittelyn loppuun asti, jonka esitutkintaa varten määräys on annettu. Voimassaolo koskee myös tuomioissa vahvistettujen vahingonkorvausten perintään liittyviä toimenpiteitä. Lapsen edunvalvojan määräys päättyy joka tapauksessa, kun edunvalvonnan kohteena oleva lapsi täyttää 18 vuotta.²¹⁵

Lainsäädäntömuutosten perustelut

Tässä alaluvussa kuvattuja esitutkintalain muutostarpeita on perusteltu yksityiskohtaisesti suunnitelman alaluvuissa 3.3.1–3.3.6. Niissä on käsitelty sitä, että edunvalvoja voitaisiin määrätä myös muussa asemassa olevalle lapselle kuin asianosaiselle ja että edunvalvojan määrääminen olisi mahdollista myös rikoksen johdosta kuolleelle lapselle. Samoin on käsitelty perusteiden ja edellytysten täsmentämistä, milloin edunvalvojan määrääminen on mahdollista ja edellytyksen selvästi tarpeetonta täsmentämistä, väliaikaisen edunvalvontaa koskevan määräyksen antamista esitutkintaviranomaisen toimesta ja edunvalvonnan voimassaolon täsmentämistä. Lapsen edunvalvojan palkkioon ja kustannusten maksamiseen liittyvää sääntelytarvetta tarkastellaan yksityiskohtaisesti alaluvuissa 3.4.8 ja 3.4.9.

3.4. Muu rikosasioiden edunvalvontasääntelyn kehittäminen

3.4.1. Lapsen edunvalvojan määräys rikosasian esiselvitysvaiheessa

Lainsäädännön muutostarve: Rikosasioissa lapsen edunvalvonnan alkamisajankohdan selkeyttäminen olisi tarpeen ja sääntelyä tältä osin olisi tarpeellista muuttaa. Sääntelyn täsmentäminen on perusteltua tehdä esitutkintalain 3 luvun 3 §:n 2 momenttiin esitutkinnan toimittamisesta (muutosehdotus kursivilla).

²¹⁵ Alaluku 3.3.6: Edunvalvonnan voimassaolon päättymisen ajankohta.

Esitutkintalaki

3 luku – Esitutinnan toimittamisen yleiset säännökset

3 § Esitutinnan toimittaminen

...//...

Esitutinnan aloittamista edeltäviin toimenpiteisiin sovelletaan soveltuvin osin tämän lain säännöksiä. *Alle 18-vuotiaan kuulustelu ennen esitutinnan aloittamista toteutetaan noudattamalla tämän lain 4 luvun 8 §:n sääntelyä lapsen edunvalvojan määräämisestä ja 9 luvun 4 §:n sääntelyä kuulustelutilaisuuden tallentamisesta todisteena käyttämistä varten, kun se on lapsen ja huoltajan välisen eturistiriidan vuoksi välttämätöntä lapsen oikeuksien toteutumiseksi.*

Lainsäädäntömuutosten perustelut

Esitutkintaviranomaisen on toimitettava esitutkinta, kun sille tehdyn ilmoituksen perusteella tai muuten on syytä epäillä, että rikos on tehty (ETL 3:3.1). Ennen esitutinnan aloittamista esitutkintaviranomaisen on tarvittaessa selvitettävä rikosepäilyyn liittyvät seikat erityisesti siten, että ketään ei aiheettomasti aseteta rikoksesta epäillyn asemaan ja että asian sitä edellyttäessä voidaan tehdä ratkaisu esitutinnan toimittamatta jättämisestä (ETL 3:9.1 tai 3:10.1). Esitutinnan aloittamista edeltäviin toimenpiteisiin sovelletaan soveltuvin osin esitutkintalain säännöksiä. (ETL 3:3.2).

Selvitystyön aikana ilmeni erilaisia käytäntöjä sen suhteen, voidaanko lapsi kuulla ilman edunvalvojaa sen selvittämiseksi, onko asiassa syytä epäillä rikosta. Erilaisia käytäntöjä näyttää vallitsevan sen suhteen, voidaanko tässä esiselvityksessä (ETL 3:3.2) tehdä lapsen kuulustelu sillä perusteella, että esiselvitykseen sovelletaan soveltuvin osin esitutkintalain säännöksiä.

Lapsen kuulustelun tekemiseen ennen kuin on varmuutta ”on syytä epäillä” -kynnyksen ylittymisestä poliisit ilmoittivat asiantuntijahaastattelussa useita perusteita. Menettelyyn ilmoitettiin päädyttävän ensinnäkin siksi, ettei lapsen edunvalvonnan väliaikaismääräystä saada käräjäoikeudesta riittävän nopeasti ja lapsen kuulustelu olisi saatava suoritettua, jotta lapsen kertomukseen ei vaikuteta. Toisaalta asiantuntijahaastattelussa ilmeni, että haluttiin olla varmoja, ettei lapselle haeta edunvalvojaa turhaan. Sellaisena poliisit pitivät tilannetta, kun lapsen huoltajien välit olivat riitaiset ja/tai asiassa huomioitiin perättömän ilmiannon mahdollisuus. Rikosasioissa lapsen edunvalvojaa voitiin pitää turhana myös silloin, jos rikoksesta ei ollut saatavilla lapsen kertomuksen lisäksi mitään muuta näyttöä. Ketään ei silloin haluttu asettaa aiheettomasti rikoksesta epäillyn asemaan ja asia voitiin ratkaista päätöksellä jättää esitutkinta toimittamatta. Poliisit olivat haastattelussa yksimielisiä siitä, että edellä kerrottu ratkaisu ei voisi tapahtua lapsen oikeuksien kustannuksella. Toisaalta poliisit eivät pystyneet haastattelussa selittämään sitä, miksi lapsen kertomus ei voisi jossakin tilanteessa olla riittävä näyttö ja/tai miten lapsen kertomuksen sisältö ja näyttöarvo voidaan ennakkollisesti tietää.

Toisaalta poliisien haastattelussa taas ilmeni, ettei lapsen kuulustelua pidetty mahdollisena ennen kuin ”on syytä epäillä” -kynnys on ylittynyt. Samoin lapsen kuulustelua ilman edunvalvojaa ei pidetty toisaalla lainkaan mahdollisena, koska esitutkintatoimenpiteenä lapsen kuulustelu edellyttää rikosepäilykynnyksen ylittymistä.

Poliisit pitivät hyvänä ehdotuksena sääntelyn selkeyttämistä siihen suuntaan, että lapsen kuulusteleminen olisi mahdollista esitutinnan esiselvitysvaiheessa soveltamalla silloin esitutkintaa koskevia säännöksiä. Lapsen kuulustelun erityispiirteet edellyttävät poliisin mukaan sitä, ettei rikosasioille tyyppillistä alustavaa puhuttelua ole mahdollista tehdä samalla tavalla kuin aikuiselle henkilölle.

Sääntelyn tarkentamista tukevat myös ne perusteet, joita käsitellään *Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisussa EOA 26.8.2020, Dnro EOAK/2416/2020*. Tapauksessa on ollut kysymys esitutinnan päättämisestä ”ei ole syytä epäillä rikosta” -perusteella ja alustavan tutkinnan tekemisestä ennen esitutkintakynnyksen ylittymistä. Ennen esitutkinnan aloittamista koskevan päätöksen tekemistä voidaan toimittaa alustavaa tutkintaa sen selvittämiseksi, onko esitutkinnalle perusteita. Esitutkinnassa tehtävän esiselvityksen kattavuutta ei ole laissa erikseen säädetty. Ratkaisun mukaan alustavan tutkinnan alaa rajaa se, että varsinainen esitutkinta on lain mukaan aloitettava, kun on syytä epäillä rikosta. Poliisilla on siten esitutkintakynnyksen ylityttyä nimenomaan velvollisuus toimittaa esitutkinta. Ratkaisussa todetaan vielä, että alustavassa tutkinnassa ei esimerkiksi ole samoja oikeussuojatakeita kuin esitutkinnassa, mikä osaltaan puhuu sen puolesta, ettei alustavan tutkinnan käyttöalaa tule liikaa venyttää.

Yleensä alustavan selvityksen avulla voidaan selvittää, onko rikosta syytä epäillä ja onko siten edellytykset olemassa esitutkinnan aloittamiselle. Kun lapsi on asianomistajana, asian selvittäminen muutoin kuin lapsen kuulustelulla voi olla haastavaa. Siksi joissakin tilanteissa poliisilla käytössä olevan lapsiin kohdistuvien rikosten tutkintaa koskevan käsikirjan mukaan perus- ja ihmisoikeusmyönteinen näkökulma lapsen edun toteutumiseksi voi edellyttää, että lapselle hankitaan edunvalvoja jo esiselvityksen aikana, että esimerkiksi lasta koskevat terveystiedot voidaan hankkia lapsen edunvalvojan suostumuksella. Tätä menettelyä ei kuitenkaan voida pitää pääsääntönä, vaan poikkeuksellisenä menettelynä, jos rikosepäilykynnyksen ylittymistä ei voida muutoin selvittää. Rikosepäilyä selvitetään lähtökohtaisesti niillä keinoilla, joita voimassa olevan lain mukaan esiselvityksessä voidaan käyttää. Poliisilla käytössä olevassa käsikirjassa korostetaan myös sitä, että käräjäoikeuksien näkemykset vaihtelevat valtakunnallisesti siltä osin, onko lapsen edunvalvojan määrääminen rikosasian esiselvityksen aikana edes mahdollista, koska osassa käräjäoikeuksista määräys annetaan ja osasta ei.²¹⁶

Jos lapselle pyydetään rikosasiassa edunvalvojan määräämistä esiselvityksen aikana, sen antaminen väliaikaismääräyksenä, kuulematta lapsen huoltajia, voi olla välttämätöntä. Samalla käräjäoikeus harkitsisi voiko se antaa lapsen edunvalvojan määräyksen jo esiselvityksen aikana. Hakemalla lapselle rikosasiaan edunvalvoja väliaikaismääräyksellä ja merkitsemällä tarkat tiedot voidaan varmistaa, että lapsella on myös esiselvityksessä mukana asianmukainen puhevallan käyttäjä. Toisin toimiminen eli rikosasian päättäminen poliisin päätöksellä ja vielä ilman lapsen edunvalvojaa, saattaa vaarantaa lapsen ja muiden rikosasian asianosaisten oikeuksien toteutumisen. Asianmukaisesti toimitetun esiselvityksen jälkeen on tehtävissä ratkaisu siitä, onko tilanteessa syytä epäillä rikosta vai ei. Jos esitutkinnan toimitamiskynnys ylittyy, edunvalvojan määräys on lisäksi valmiina lapsen kuulustelua varten.

Rikospaikalla läsnä olevien henkilöiden kanssa toimittaessa siirtyminen ns. tilannekuvan muodostamisesta alustaviin puhutteluihin voi tapahtua nopeasti. Poliisipartio selvittää vasta ns. tilannekuvaa, kun partio saavuttuaan tapahtumapaikalle alkaa selvittämään paikalla olevien henkilöiden tietoja tapahtumista. Silloin ei ole vielä kysymys alustavista puhutteluista, vaan keskusteluista sen selvittämiseksi, mitä on tapahtunut. Henkilön asema esitutkinnassa on ilmoitettava hänelle mahdollisimman nopeasti sen ollessa tiedossa. Silloin partio jatkaa tilanteen selvittämistä puhuttelemalla henkilöitä alustavasti ja toimenpide jatkuu alustavina puhutteluina. Ajallisesti siirtyminen tilannekuvan muodostamisesta alustaviin puhutteluihin voi olla hyvin lyhyt.²¹⁷

Kuten edellä on havaittavissa raja tilannekuvan muodostamisen ja alustavien puhuttelujen välillä on ”hiuksen hieno”. Lapsen kanssa toimittaessa tilanne on vielä haastavampi. Tilannekuvan muodostaminen ja siitä siirtyminen lapsen alustavaan puhuttamiseen, saati sitten edelleen kuulusteluihin aiheuttaa lapsen kanssa toimittaessa erityisiä haasteita.

Kun lapsi tavataan ensimmäisen kerran ennen kuulustelua, kuulustelijan tulee tutustua lapseen ym., jotta kuulustelun luotettavuus voidaan varmistaa. Lasta kuulusteltaessa muotomääräysten nou-

²¹⁶ Rantaeskola – Asmundela 2022, s. 41–42.

²¹⁷ Rantaeskola 2019, s. 177–178.

dattaminen on tärkeää, jotta lapsen kuulustelusta tehtyä tallennetta voidaan käyttää todisteena tuomioistuinkäsittelyssä.

Näiden samojen periaatteiden pitäisi toteutua jo valvonta- ja hälytystoiminnassa lasta esimerkiksi kotihälytystehtävän yhteydessä puhuteltaessa. Jos lapsi haluaa kertoa asiasta, lapsen alustava puhuttelu tallennetaan, jotta tilanne on jälkepäin todennettavissa.

Näiden esitettyjen haasteiden vuoksi siirtymä rikosasian esiselvityksestä alustavien puhuttelujen kautta kuulusteluihin pitäisi turvata etukäteisesti, kun kuulusteltavana on lapsi. Osaltaan lapsen oikeudet voidaan turvata lapsen puhevallan käyttämisen varmistamisella ja siten tarvittaessa edunvalvojan määräämisellä. Tämä on erityisen tärkeää lapsen ja hänen huoltajansa välisessä eturistiriitatilanteessa. Huomion arvoista on, että jos epäiltynä olisi lapselle vieras taho, lapsen huoltajalla on lähtökohtainen oikeus olla läsnä näissä esitutkintatoimenpiteissä (alaluku 2.1.2).

Tavoitteen toteutumiseksi olisi välttämätöntä, että lapsen kuulustelu esiselvitysvaiheessa olisi erikseen yksilöidyn edellytyksin mahdollista. Menettelyllä pystyttäisiin varmistamaan lapsen oikeudet esitutkinnassa, aineellisen totuuden tavoittelun varmistaminen ja oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin periaatteiden toteutuminen, kun menettelyyn yhdistettäisiin vielä mahdollisuus lapsen edunvalvojan väliaikais määräämisen antamiseen (alaluku 3.3.5).

Johtopäätöksenä voidaan todeta, että sääntelyn muuttaminen siten, että erikseen määritellyissä tilanteissa lapsen kuulustelun toimittaminen asianmukaisesti ja noudattamalla kuulustelusta säädettyä jo esiselvityksen aikana olisi tarpeen. Silloin lapsen kuulustelun avulla pystyttäisiin osaltaan selvittämään esitutkintakynnyksen ylittyminen ja toisaalta varmistamaan, että lapsen kuulustelu on toteutettu siten kuin kuulustelun käyttäminen todisteena edellyttää. Ehdotettua sääntelyä voidaan pitää lapsen oikeuksien toteutumisen näkökulmasta välttämättömänä. Samalla kaikkien asianosaisten oikeusturvaa näkökulmat tulisivat huomioitua parhaalla mahdollisella tavalla.

Esitystä voidaan pitää perusteltuna erityisesti siitä näkökulmasta, voidaanko ”selvittelyjä” käyttää todisteena. Esimerkiksi alustavien puhuttelujen käytettävyys todisteena on suorassa suhteessa muotomääräysten noudattamiseen. Jos henkilön aseman selvittyä häntä alustavasti puhuteltaessa noudatetaan kaikkia esitutkinnan muotomääräyksiä, kuten ilmoitetaan oikeudet ja velvollisuudet, alustavien puhuttelujen tallennetta voidaan hyödyntää todisteena. Lapsen tilanne on erilainen, eikä esimerkiksi oikeuksia ja velvollisuuksia voida ilmoittaa lapselle samalla tavalla kuin aikuiselle. Samalla tallennettujen alustavien puhuttelujen hyödyntäminen todisteena voi estyä.

3.4.2. Lapsen edunvalvojan tehtävät rikosasiassa

Lainsäädännön muutostarve: Rikosasioissa lapsen edunvalvojan tehtävien määrittäminen lapsen edunvalvontaa sääntelevään lakiin on välttämätöntä. Sellainen säännös voisi olla esimerkiksi sisällöltään seuraava:

Laki lapsen edunvalvonnasta (tai esitutkintalaki)

Luku – Lapsen edunvalvoja rikosasiassa

§ Lapsen edunvalvojan tehtävät rikosasiassa

Lapsen edunvalvojan tehtävänä on rikosasiassa lapsen asiaa käsiteltäessä ainakin:

- 1) käyttää lapsen puhevaltaa rikosasiassa lapsen edun edellyttämällä tavalla lapsen puolesta tai tämän rinnalla;*
- 2) varmistaa lapsen osallisuus ja lapsen edun toteutuminen lapsen asiaa käsiteltäessä;*

- 3) *tuntea rikosasian käsittelyä koskevat vaatimukset lapsen edun edellyttämällä tavalla;*
- 4) *toimia ammattitaitoisesti asianosaisena olevan lapsen kanssa ja ohjata lapsi tarvittavan tuen piiriin;*
- 5) *vaikuttaa tilanteisiin, joissa lapsi tarvitsee hoitoa ja terapiaa, tai rikosasian selvittämiseksi tarvitaan lausuntoja tai selvityksiä eri tahoilta;*
- 6) *pystyä arvioimaan lapsen edun mukaista näkemystä esitutkinna rajoittamiseen, rangaistuksen ja vahingonkorvausten vaatimiseen asiassa;*
- 7) *arvioida asian oikeudenkäyntivaiheessa asiassa tehtäviä vaatimuksia lapsen edun kannalta;*
- 8) *toimia yhteistyössä lapselle valitsemansa oikeudenkäyntiavustajan kanssa lapsen edun edellyttämällä tavalla;*
- 9) *kuljettaa tarvittaessa lapsi kuulusteluun, oikeudenkäyntiin, sovitteluun tai muuhun rikosasian käsittelyn kannalta tarpeelliseen paikkaan, ettei lapsen kertomukseen voida vaikuttaa;*
- 10) *osallistua tässä säännöksessä tarkoitettuihin menettelyihin lapsen edun edellyttämällä tavalla;*
- 11) *arvioida tarvittavia järjestelyjä, mikäli lapsen pitää osallistua henkilökohtaisesti oikeudenkäyntiin tai muihin tässä säännöksessä tarkoitettuihin toimenpiteisiin;*
- 12) *huolehtia rikosasian tuomion täytäntöönpanoon liittyvistä tehtävistä lapsen oikeuksien turvaamiseksi ja tarvittaessa huolehtia holhoustoimesta annetun lain mukaisen taloudellisen edunvalvonnan hakemisesta lapsen varallisuuden turvaamiseksi;*
- 13) *ilmoittaa tietoonsa tulleesta mahdollisesta lapsen varallisuuden väärinkäyttöä koskevasta epäilystä Digi- ja väestötietovirastolle tai*
- 14) *ryhtyä muihin lapsen edun mukaisiin toimenpiteisiin lapsen oikeuksien toteutumiseksi rikosasiassa.*

Lapsen edunvalvojan määräyksessä on selostettava, mitä lapsen edunvalvojan tehtäviin kuuluu. Lapsen edunvalvojan tehtävät tulee määrittää myös suhteessa lapsen huoltajan tai huoltajien asemaan.

Lapsen rikosasiaa tuomioistuimessa käsiteltäessä lapsen edunvalvojan tulee antaa lapselle kaikki asiaan liittyvät tiedot, selvittää lapselle kaikki mahdolliset seuraukset, jotka hänen näkemyksensä noudattamisesta ja edunvalvojan toimista voi seurata sekä määrittää lapsen näkemykset asiassa ja tuoda ne esiin käsittelyssä.

Lapsen edunvalvoja voi jättää 3 momentissa määritellyt velvollisuudet tekemättä, jos ne ovat ristiriidassa lapsen edun kannalta.

Lapsen edunvalvojan tehtävien määrittäminen lainsäädännössä on välttämätöntä, jotta lapsen oikeuksien toteutuminen rikosasiaa käsiteltäessä voidaan varmistaa. Näistä tehtävistä tärkeimpänä voidaan pitää lapsen osallisuuden ja lapsen edun toteutumisen varmistamista lapsen asiaa käsiteltäessä. Lapsen tulisi olla keskiössä häntä koskevassa rikosasiassa riippumatta siitä, onko hän itse käsitellyssä henkilökohtaisesti paikalla vai ei.

Erityisen tärkeää olisi lapsen edunvalvojan läsnäolo esitutkinnassa tai esiselvityksessä (alaluku 3.4.1) lasta kuulusteltaessa. Suunnitelmassa ehdotetun esitutkintaviranomaiselle annettavan väliaikaismääräyksen myötä lapsen edunvalvojan läsnäolo kuulusteluissa voidaan helpommin varmistaa. Näin lapsen edunvalvoja pystyy tosiasiallisen läsnäolomahdollisuuden myötä huolehtimaan kuulustelussa lapsen hyvinvoinnista ja lapsen oikeuksien toteutumisesta.

Lapsen edunvalvojan tulee tuntea rikosasian käsittelyä koskevat vaatimukset, jotta lapsen kuulustelu ja muut lasta koskevat esitutkintatoimenpiteet, syyteharkinta ja tuomioistuinkäsittely toteutuvat oikeaoppisesti ja kattavasti.

Kaikkein tärkein lapsen edunvalvojan tehtävä on, että hänellä on ammattiosaamista toimia lapsen kanssa. Vaatimus toteutuu lapsen edunvalvojalla olevalla riittävällä taustakoulutuksella ja kokemuksella lasten kanssa toimimisesta sekä palvelujärjestelmämme tuntemuksella. Näin lapsen edunvalvoja pystyy tarvittaessa ohjaamaan lapsen ja perheen tarvittavien palvelujen piiriin. Hän pystyy ammattiosaa misensa kautta huomioimaan tilanteet, joissa lapsi tarvitsee hoitoa ja tukitoimia, tai kun asiaa varten tarvitaan lausuntoja ja selvityksiä eri tahoilta. Lapsen edunvalvoja pystyy osaamisellaan vaikuttamaan rikosasian hoitamista laajemmin lapsen ja perheen kokonaistilanteen paranemiseen.

Lasta koskevan rikosasian vieminen rikosprosessissa oikeudenkäyntiin asti ei välttämättä aina ole lapsen edun mukainen ratkaisu. Lapsen edunvalvojan pitäisi pystyä arvioimaan lapsen edun mukaista näkemystä esitutkinnan rajoittamiseen tai toisaalta rangaistuksen ja vahingonkorvausten vaatimiseen asiassa. Lapsen edunvalvojan tulee arvioida asian oikeudenkäyntivaiheessa tehtäviä vaatimuksia yhteistyössä lapselle valitsemansa oikeudenkäyntiavustajan kanssa, Tandem-mallin hyötyjä lapsen näkökulmaa korostaen ja lapsen edun kannalta arvioiden.

Lapsen kuljettaminen erilaisiin toimenpiteisiin esitutkinnan johdosta on erittäin tärkeä lapsen oikeuksien toteutumisen kannalta silloin, kun lapsen kuljettamiseen tarvitaan puolueetonta henkilöä. Lapsen kuljettaminen voi olla ajankohtainen lapsen viemiseksi kuulusteluun poliisilaitokselle tai lasten ja nuorten oikeuspsykiatriseen yksikköön, lapsen somaattisiin tutkimuksiin tai sovittelutoimistoon. Lapsen kannalta olisi parempi, jos lapselle tuttu henkilö kuljettaisi hänet kuulusteluun mutta ko. henkilö ei saisi vaikuttaa lapsen kertomukseen. Tarvittaessa lapsen edunvalvojan tehtävänä on kuljettaa lapsi kuulusteluun tai muuhun toimenpiteeseen. Silloin kysymys on myös lapsen rikosasian hoitamisesta, josta aiheutuvien kustannusten korvaaminen lapsen edunvalvojalle on tarpeen.

Erityisesti lapsen kuljettaminen oikeuspsykiatriseen haastatteluun tai poliisiin itsensä suorittamiin kuulusteluihin rikosepäilyn selvittämiseksi on aiheuttanut epäselvyyttä. Lapsen huoltaja ei voi toimia kuljettajana tilanteissa, joissa rikosepäily kohdentuu lapselle läheiseen henkilöön. Voidaan todeta, että lapsen edunvalvojan määräämisellä ei saavuteta menettelyllä tarkoitettua hyötyä, jos lapseen kohdistuneesta rikoksesta epäilty huoltaja tai huoltaja, jota ei epäillä, kuljettaa lapsen kuulusteluun. Silloin ei voi olla varmuutta onko lapseen vaikutettu vai ei.

Muun muassa Barnahus-hanketta koordinoivat tahot ovat antaneet palautetta epäselvästä lainsäädännöstä liittyen lapsen kuljettamiseen esimerkiksi koulusta oikeuspsykiatriseen haastatteluun (kuulusteluun). Haasteena on lapsen kuljettaminen kuulusteluun tilanteessa, jossa vanhempi ei voi toimia kuljettajana kuuluessaan lapsen lähipiiriin tai ollessaan epäiltynä tutkittavasta teosta. Silloin selvitetäväksi tulee, kenellä on tällaisessa tilanteessa vastuu kuljettaa lapsi viranomaisten toimenpidettä ajatellen. Asiassa on ilmennyt näkemyksiä, että lastensuojelun avohuollon asiakkaana olevaa lasta ei

voitaisi ilman huoltajan lupaa viedä oikeuspsykiatriseen haastatteluun, eikä ainakaan lastensuojelun työntekijä voisi toimia kuljettajana.²¹⁸

Päähuomio lapsen edunvalvojan valmistautuessa lapsen kuulusteluun on arvioida ennalta, mikä on lapsen edun mukainen menettely saada lapsi paikalle kuulusteluun. Lapsen edunvalvoja voi tulla kuulemiseen yhdessä lapsen kanssa tai joku muu taho voi sovitusti tuoda lapsen kuulusteluun.²¹⁹ Samoin poliisiin uudessa aihepiirissä ohjeistuksessa todetaan, että lapsen kuljettaminen kuulusteluun on ensisijaisesti lapsen edunvalvojan tehtävä.²²⁰ Lisäksi lapsen kuulustelussa lapsen edunvalvojan toiminnalla on erityistä merkitystä. Hän voi informoida lapsen kuulustelusta vastaavaa tutkijaa niistä asioista, joihin lapsen edunvalvojan mukaan kannattaa kiinnittää huomiota. Lapselle määrätty edunvalvoja on voinut tavata lapsen jo aikaisemmin, joten hänellä voi olla näkemystä myös lapsesta henkilönä.²²¹

Lapsen edunvalvojalla on oikeus olla läsnä lasta rikosepäilystä kuulusteltaessa. Lapsen edunvalvojalla on sama oikeus, kun lasta kuulustellaan lasten ja nuorten oikeuspsykiatrisessa yksikössä. Näkemykset lapsen edunvalvojan tarpeellisuudesta voivat vaihdella ja siten myös käytännöt sallitaanko lapsen edunvalvojan olla mukana vai ei.²²² Lapsen edunvalvojaksi määrättyllä on oikeus olla paikalla, kun lapselle tehdään esimerkiksi somaattisia tutkimuksia, vaikkakaan lapsen edunvalvoja ei välttämättä ole tutkimushuoneessa tutkimuksia tehtäessä. Lapsen näkökulmasta on tärkeää, että tutkimuksissa on mukana lapselle turvallinen aikuinen, johon lapsi voi luottaa. Vaikka lapsen edunvalvoja ei olisi tavannut lasta aikaisemmin, lastensuojelutyötaustaisella lapsen edunvalvojalla on mahdollisuus hyödyntää omaa ammattiosaamista lapsen kanssa toimimisessa.²²³

Käräjätuomarit ja syyttäjät esittivät selvitystyön asiantuntijahaastatteluissa jonkin verran näkemyksiä, ettei lapselle määrätyn edunvalvojan läsnäolo olisi tarpeellista asian oikeuskäsittelyssä. Selvitystyössä on tehtävissä selvä ero erilaisten käsiteltävien asioiden osalta. Eniten lapsen edunvalvojan läsnäoloa pääasiaa käsiteltäessä on kyseenalaistettu rikosasioissa. Muissa asioissa lapsen läsnäoloa on asiaa käsiteltäessä päinvastoin korostettu lapsen oikeuksien toteutumiseksi.

Jos lapsen ja puhevaltaa käyttävän huoltajan välillä ei ole eturistiriitaa, lapsen oma huoltaja on paikalla käsittelyssä. Tätä ei missään muodossa tai tilanteessa kyseenalaisteta kenenkään rikosprosessin toimijan taholta. Huoltajan ja lapsen välisen eturistiriidan myötä huoltajan ei katsota voivan valvoa lapsen etua riittävästi, ja siksi lapselle on määrätty edunvalvoja rikosasiassa. Kun lapsi on eturistiriidan myötä erityisen haavoittuvassa asemassa, edunvalvojan läsnäolo oikeudenkäynnissä on erittäin perusteltua. Luonnollisesti lapsen edunvalvojan tulee asioita käsiteltäessä pystyä kertomaan lapsen tilanteesta ja tuoda lapsi osalliseksi omassa asiassaan, vaikka lapsi itse ei olisi oikeudenkäynnissä paikalla. Tätä lapsen edunvalvoja ei tietenkään pysty tekemään, jollei hän ole tavannut lasta lainkaan tai pitkään aikaan ennen oikeudenkäyntiä.

Lapsen edunvalvojan läsnäolo voi olla tarpeen myös muissa lasta koskevissa selvittelyissä. Sellainen tilanne voi olla esimerkiksi asian sovittelua koskeva tapaaminen sovittelutoimistossa rikosasioiden ja eräiden riita-asioiden sovittelusta annetun lain (1015/2005, sovittelulaki) perusteella. Sovittelutoimistoon ei saa ottaa alaikäiseen kohdistunutta rikosta, jos uhrilla on rikoksen laadun tai ikänsä vuoksi erityinen suojan tarve (sovittelulaki 3.1 §, 18/2016). Alaikäisen henkilön on annettava suostumuksensa sovitteluun henkilökohtaisesti. Alaikäisen henkilön osallistuminen sovitteluun edellyttää lisäksi, että myös hänen huoltajansa tai muut lailliset edustajansa suostuvat siihen. (Sovittelulaki 2.2 §).

²¹⁸ Haastattelu Taina Laajasalo 31.2.2022, Barnahus-hankkeen johtavana asiantuntijana.

²¹⁹ Heikkilä – Rantaeskola – Suikkanen-Malin 2018, s. 174–175.

²²⁰ Lehtinen – Rossi (toim.) 2022, s. 84.

²²¹ Heikkilä – Rantaeskola – Suikkanen-Malin 2018, s. 174–175.

²²² Tilanne on ollut vaihteleva kesäkuussa 2018, jolloin Heikkilä ja Rantaeskola ovat pitäneet koulutusta oikeuspsykiatrisille yksiköille, mutta yksiköiden käytännöt ovat voineet sen jälkeen yhdenmukaistua.

²²³ Heikkilä – Rantaeskola – Suikkanen-Malin 2018, s. 177–183.

Edellä kerrottujen edellytysten täyttyessä lapsen osallistuminen sovitteluun voi olla mahdollista myös sellaisessa rikosepäilyssä, jossa lapsen ja hänen huoltajansa välillä on eturistiriita. Joissakin tilanteissa lapsen edun mukainen menettely voi olla, ettei asiaa viedä tuomioistuimeen, vaan asiaa esitetään sovittelussa saavutetun lapsen edun mukaisen sopimuksen jälkeen rajoitettavaksi syyttäjälle (alaluku 3.4.10). Lapsen edun mukainen menettely edellyttää kuitenkin ehdottomasti, että lapsella on tässä eturistiriitatilanteessa sovittelussa mukana joku hänen etuaan arvioiva taho.

Lapsen edunvalvojan tehtävänä on erityisesti arvioida tarvittavia järjestelyjä, mikäli lapsen pitää osallistua henkilökohtaisesti oikeudenkäyntiin tai muihin rikosprosessin aikaisiin menettelyihin. Lapsen edunvalvojan tulee osallistua oikeudenkäyntiin lapsen kanssa lapsen osallisuutta vahvistaen lapsen ollessa itse paikalla. Tätä voidaan edellyttää, vaikka lapsen edunvalvojaa ei itseään ole tarpeen kuulla lapsen tilanteesta. Tandem-mallilla toimittaessa lapselle määrätty oikeudenkäyntiavustaja voi tällöin keskittyä hoitamaan oikeudenkäyntiin liittyviä asioita.

Lapsen edunvalvojan läsnäolo ja tuki oikeudenkäynnissä vähentävät rikoksesta johtuneita kokonaiskustannuksia pitkällä tähtäimellä lapsen näkökulmasta. Lapsen edunvalvojan tuen arvo on merkittävä, joskin vaikeasti rahassa mitattavissa, kuten selvityksessä Tandem-mallilla oikeudenkäyntiavustajana toimivat avustajat toivat esille. Oikeudenkäyntiavustaja ja lapsen edunvalvoja eivät tee päällekkäistä työtä työparina työskennellessään, koska heidän osaamisensa keskittyy oikeudenkäynnissä eri asioihin.

Joissakin tilanteissa lapsen edunvalvojan on tärkeää osallistua oikeudenkäyntiin, vaikka lapsi ei olisi paikalla. Menettely voi olla välttämätöntä, jotta lapsen edunvalvoja voi istunnon jälkeen päämiehen tavatessaan selittää tälle käsittelyn kulkua ja asian lopputuloksen lapsen ikätasoon sopivalla tavalla. Näin pystytään varmistamaan lapsen osallisuus häntä koskevassa asiassa. Lapsen edunvalvoja tarkastelee silloin tuomioistuimen ratkaisua lapsen kanssa ja arvioi ratkaisun merkitystä lapselle. Samalla lapsen oikeutta osallistua oman asian käsittelyyn vahvistetaan. Lapsen osallisuuden varmistamiseksi lapsen edunvalvojan oikeutta olla läsnä rikosasian oikeuskäsittelyssä voidaan pitää kiistattomana ja lapsen edun mukaisena menettelynä.

Lapsen edunvalvojan tehtäviin kuuluu vielä huolehtia lapselle tulleesta varallisuudesta lapsen asiassa joko sovittelussa laaditun sovintosopimuksen tai tuomioistuimen antaman tuomion perusteella. Lapsen edunvalvojan tulee huolehtia vahingonkorvausten täytäntöönpanoon liittyvistä toimenpiteistä. Sellainen voi olla esimerkiksi ns. sulkutilin avaaminen lapselle siirtyneen varallisuuden säilyttämiseksi (alaluku 3.2.5). Lisäksi lapsen edunvalvojan tehtäviin kuuluu tehdä ilmoitus Digi- ja väestötietovirastolle, mikäli hänen tietoonsa tulee epäily lapsen varallisuuden väärinkäyttämisestä. Samanlainen velvollisuus lapsen edunvalvojalla on, jos lapsen varallisuudesta huolehtiminen ylipäätään edellyttää taloudellista edunvalvontaa rikosasian käsittelyn jälkeen.

3.4.3. Lapsen edunvalvojan hakemuksen julkisuus rikosasiassa

Lainsäädännön muutostarve: Lapsen edunvalvontaa koskevien hakemusasioiden julkisuuden ja salassapidon selkeyttäminen olisi rikosasioissa tarpeen ja sääntelyä olisi tältä osin tarpeellista muuttaa. Sääntelyn täsmentäminen on perusteltua tehdä muuttamalla oikeudenkäyntijulkisuuslain pakkokeinojen julkisuutta määrittävää 16 §:n 2 ja 3 momentteja (muutosehdotus kursiiivilla):

Laki oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa

16 § Pakkokeinojen julkisuus

...//...

Tuomioistuin voi päättää, että vangitsemista, matkustuskieltoa, *lapsen edunvalvojan määräämistä rikosasiaan* ja todisteiden esittämistä koskevan asian suullinen käsittely ennen syytteen käsittelyn alkua toimitetaan yleisön läsnä olematta, jos pakkokeino-vaatimuksen *tai muun hakemuksen* esittäjä tutkinnallisista syistä tai epäilty itse sitä pyytää taikka jos tuomioistuin katsoo muutoin siihen olevan tarvetta. Vastoin epäillyn pyyntöä asia saadaan käsitellä yleisön läsnä ollessa vain painavasta syyistä.

Ennen syytteen käsittelyn alkua toimitettavassa pakkokeinoasian käsittelyssä, *lapsen edunvalvojan määräämistä koskevassa rikosasiassa* tai todisteiden vastaanotossa kertyneet oikeudenkäyntiasiakirjat voidaan ratkaisun sisältävää oikeudenkäyntiasiakirjaa lukuun ottamatta 2 momentissa mainituista syistä määrätä pidettäväksi salassa enintään syyte-asian käsittelyyn asti taikka kunnes asia on jätetty sillensä.

Lainsäädäntömuutosten perustelut

Asioiden julkisuutta arvioitaessa on käsiteltävä itse pääasian julkisuutta ja toisaalta pääasiaan liittyvän lapsen edunvalvojan määräämistä koskevan hakemusasian julkisuutta. Pääasialla tarkoitetaan tässä rikosasiaa ja lapsen edunvalvojan määräämistä koskevalla hakemusasialla tarkoitetaan pääasian hoitamiseksi asiaan nähden ulkopuoliselle henkilölle annettua määräystä toimia lapsen edunvalvojana. Pääasian ja hakemusasian julkisuutta tarkastellaan tässä yleisöjulkisuuden näkökulmasta, kun asianosaisjulkisuuden rajoittamista ja asianomistajan henkilöllisyyden salaamista tarkastellaan alaluvussa 3.4.4.

Selvityksessä tuli esille erilaisia näkemyksiä rikosasiaan liittyvän lapsen edunvalvojan hakemusasian, siihen liittyvien asiakirjojen ja hakemusasiaan annetun ratkaisun julkisuudesta. Poliisien asian tuntijahaastattelussa ilmeni, että erityisesti väliaikaisten edunvalvojamääräysten julkisuusratkaisut voivat vaihdella julkisuustasoltaan. Syyksi esitettiin mm. sitä, että käräjäoikeudessa tuomioistuinharjoittelussa olevat henkilöt tekevät ratkaisut näissä asioissa, johon tässä suunnitelmassa ehdotetaan muutosta (alaluku 3.2.1).

Rikosasioita ja lastensuojeluasioita koskevien lapsen edunvalvojan hakemusasioiden julkisuuden tasot näyttäytyivät eri tasoisina eri asiaryhmien välillä käräjäoikeudessa asioita käsiteltäessä (alaluku 2.3.3). Selvityksessä ilmeni, että rikosasioissa lapsen edunvalvojan määräämistä koskevaa hakemusasiaa ei pidetty tarpeellisena salata, mutta lastensuojeluasiassa hakemusasian julkisuuden rajoittamista pidettiin tarpeellisena. Eri asiaryhmien hakemusasioita ei siten käsitelty samalla tavalla, eikä rikosasioiden esitutkintavaiheen luonnetta rikosasian valmistelusta otettu huomioon. Esimerkiksi rikosasiassa tehdyn hakemuksen julkisuuden rajoittamiselle yleisölle käräjätuomarit eivät nähneet tarvetta, jos asiakirjoissa mainittiin rikokset nimikkeinä, mutta ei juuri muita tietoja rikosasiasta. Silloin ei ole otettu huomioon tilannetta, että jo pelkän rikosnimikkeen tuleminen julki yleisölle liian varhaisessa vaiheessa voi vaikeuttaa asian selvittämistä.

Yleistä asian julkisuuden määrittymisestä rikosasian käsittelyn eri vaiheissa

Käsiteltäessä rikosasiaa noudatetaan julkisuusperiaatetta (JulkL 1 § ja YTJulkL 1 §). Lähtökohtana on siis asiaa koskevien asiakirjojen julkisuus ja käsittelyn julkisuus, jollei julkisuuslaissa tai jossakin muussa laissa toisin määrätä. Esitetty lähtökohta koskee kaikkia tahoja, mutta asianosaisjulkisuuden piirissä olevalla on omassa asiassaan oikeus saada tietoonsa myös salassa pidettävät tiedot.

Julkisuuslain ja oikeudenkäyntijulkisuuslain soveltamisaläsäännökset vaikuttavat ratkaisevasti rikosasian julkisuuteen rikosasian edetessä. Rikosasiaa käsittelevien on erityisen tärkeää huomioida, missä vaiheessa rikosasian käsittely on, ja mitä lakia rikosasian julkisuutta arvioitaessa sovelletaan.

Rikosasian käsittelyssä esitutkinnassa ja syyteharkinnassa noudatetaan esitutkinta- ja syyteharkinta-aineiston yleistä salassapitoa (JulkL 24.1 § 3 kohta, 458/2011). Se tarkoittaa, että aineisto on salassa pidettävää siihen asti, kunnes rikosasian käsittelyssä saavutetaan tietty vaihe. Oikeudenkäynnissä rikosasiaan sovelletaan oikeudenkäyntijulkisuuslakia rikosasian käsittelyn siirtyessä oikeudenkäyntivaiheeseen. Asia määrittellään oikeudenkäyntijulkisuuslain soveltamisalaa koskevassa säännöksessä. Kun asian käsittely siirtyy eteenpäin rikosasian tuomion täytäntöönpanovaiheeseen, asian käsittelyyn sovelletaan täytäntöönpanossa jälleen julkisuuslakia.

Esitutkintavaiheessa asian käsittely on vähemmän julkista, koska asiaa vasta valmistellaan tulevaa syyteharkintaa ja oikeudenkäyntiä varten, kuten edellä on todettu. Silloin asianosaiset eivät ole yhtä aikaa läsnä, vaan esitutkinnassa tutkintatoimenpiteitä tehdään yleensä tutkinnallisista syistä peräkkäin. Esitutkinnassa asia on valmisteltava siten, että syyteharkinta ja asianosaisten etujen valvominen voidaan suorittaa asianmukaisesti ja että todistelu voidaan pääkäsittelyssä ottaa vastaan yhdellä kertaa, tai asia voidaan ratkaista kirjallisessa menettelyssä (ETL 1:2.2). Syyteharkintavaiheessa asianosaiset eivät myöskään ole läsnä asiaa edelleen valmisteltaessa tulevaa oikeudenkäyntiä varten. Syyttäjä tekee syyteharkinnan esitutkintapöytäkirjan perusteella ja asianosaiset saavat tiedon syyteharkinnan lopputuloksesta.

Esitutkinta- ja syyteharkinta-aineiston yleinen salassapito tarkoittaa asian julkisuuden rajoittamista sen käsittelyvaiheen perusteella, mutta tämä salassapito päättyy käsittelyn tietyssä vaiheessa. Salassapito siis päättyy asian ollessa esillä tuomioistuimessa, tehtäessä asiassa syyttämättä jättämispäätös tai asian käsittelyn jäädessä esitutkinnassa sillensä. Tätä ajankohtaa ennen rikosasian tiedot voivat sisältää esimerkiksi yksityiselämää koskevia tietoja, jotka ovat salassa pidettäviä myös muulla perusteella kuin yleisellä esitutkinta- ja syyteharkinta-aineiston salassapidolla. Mainittu muu salassapito pysyy voimassa, vaikka esitutkinta- ja syyteharkinta-aineiston yleinen salassapito päättyy (JulkL 22 §).

Oikeudenkäyntivaiheessa rikosasian julkisuus säännellään erikseen diaarijulkisuuden, oikeudenkäyntiasiakirjojen, suullisen käsittelyn ja ratkaisun julkisuuden osalta. Diaarijulkisuudella tarkoitetaan oikeudenkäyntiä koskevien perustietojen julkisuutta. Perustiedoilla tarkoitetaan erilaisia asian yksilöintitietoja, joihin liittyy tässä suunnitelmassa esitettyjä muutostarpeita (alaluku 3.4.4).

Suomessa ei mitään rikosasiaa (esim. joitakin tiettyjä tunnusmerkistöjä) käsitellä oikeudenkäynnissä suoraan lain nojalla yleisön läsnä olematta, eikä minkään rikosasian oikeudenkäyntiasiakirjoja määritellä suoraan lain nojalla salassa pidettäviksi. Jos asianosaiset – ja erityisesti siis asianomistaja – haluavat suojaa itseään koskeville tiedoille oikeudenkäynnissä, asian julkisuuden rajoittamisesta on tehtävä pyyntö oikeudenkäynnin alkaessa. Asianosaisten on tehtävä julkisuuden rajoittamista koskevat pyynnöt vielä eri osa-alueiden osalta, kuten rikosasian käsittelyn, oikeudenkäyntiaineiston ja asianomistajan henkilöllisyyden julkisuuden rajoittamisesta. Sellaiset pyynnöt ovat aiheellisia, koska salassapitomääräyksiä ei muutoin, viran puolesta välttämättä tehdä.²²⁴

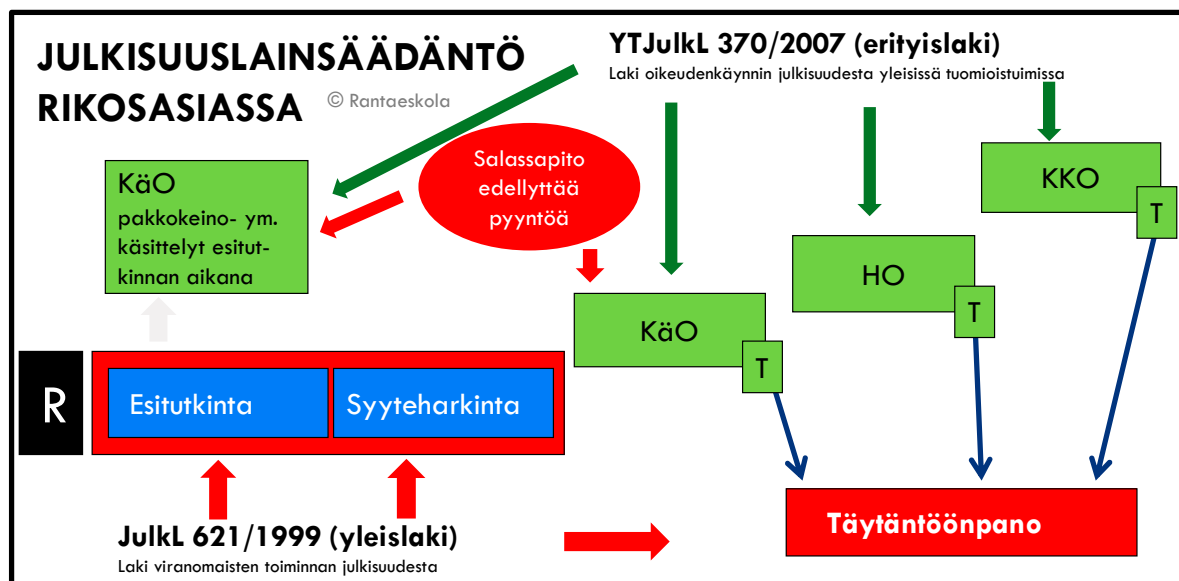
Oikeudenkäynnissä asianosaiset ovat itse henkilökohtaisesti paikalla tai ainakin heille on varattu siihen mahdollisuus. Oikeudenkäynnissä toteutetaan asianosaisten oikeutta oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin, joita voidaan pitää käsittelyn oikeudenmukaisuuden perustakeina. Kysymys on

²²⁴ Rantaeskola 2021, s. 337–340.

henkilön oikeudesta olla läsnä asianosaisille julkisessa oikeudenkäynnissä ihmisoikeutena (EIS 6 artikla). Se tarkoittaa henkilön oikeutta muun muassa julkiseen oikeudenkäyntiin päätettäessä henkilön oikeuksista ja velvollisuuksista tai häntä vastaan nostetusta rikossyytteestä. Päätös asiassa on annettava julkisesti, mutta lehdistöltä ja yleisöltä voidaan kieltää pääsy koko oikeudenkäyntiin tai osaan siitä. Artiklassa on mainittu perusteet oikeudenkäynnin julkisuuden rajoittamiselle, kuten esimerkiksi nuorten henkilöiden etujen tai osapuolten yksityiselämän suojaamisen niin vaatiessa, tai siinä määrin kuin tuomioistuin harkitsee ehdottoman välttämättömäksi erityisolosuhteissa, joissa julkisuus loukkaisi oikeudenmukaisuutta. Suomen perustuslain määrittämä oikeusturva (PL 21 §) tarkoittaa perusoikeutena, että asianosaisella (jokaisella) on oikeus saada asiansa käsitellyksi asianmukaisesti, että muun muassa asianosaisen oikeus käsittelyn julkisuuteen turvataan lailla.

Erilaiset pakkokeinokäsittelyt ym. esitutkinnan aikana tuomioistuimessa vireille tulevat asiat käsitellään oikeudenkäyntijulkisuuslain sääntelyä noudattaen asiaa tuomioistuimessa käsiteltäessä. Vaikka asian käsittely on siis esitutkinnassa vasta hyvin alussa, asiaa käsitellään lähtökohtaisesti julkisesti oikeudenkäyntijulkisuuslain perusteella, jollei asianosaisjulkisuuden ja/tai yleisöjulkisuuden rajoittamiseksi ole säädetty erillistä sääntelyä. Julkisuutta rajoittavaa sääntelyä on esimerkiksi salaisten pakkokeinojen ja vangitsemisasian käsittelyssä. Salaisten pakkokeinojen yhteydessä rajoitetaan sekä yleisöjulkisuutta että asianosaisjulkisuutta, mutta vangitsemisasian yhteydessä rajoitetaan tarvittaessa vain yleisöjulkisuutta.

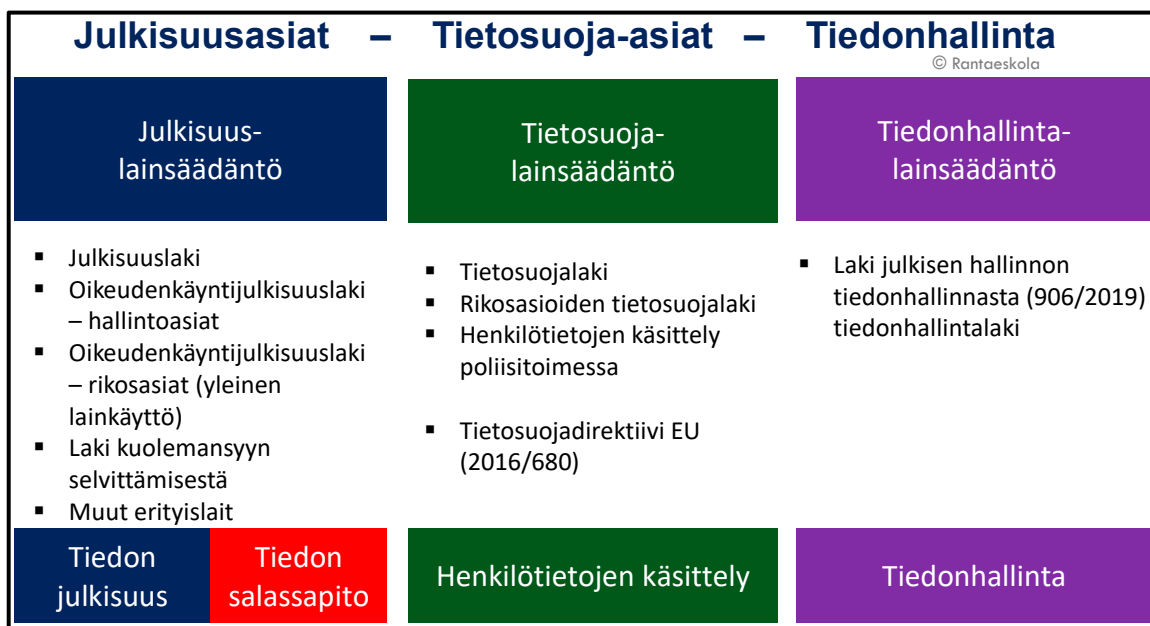
Seuraavassa kuviossa (kuvio 25) julkisuuslainsäädännön soveltamisalat näyttävät informatiivisesti. Esitutkinnan aikana käräjäoikeudelle toimitettuun lapsen edunvalvojan hakemusta koskevaan asian julkisuuteen sovelletaan oikeudenkäyntijulkisuuslakia, vaikka pääasiaa koskevan rikosasian esitutkinta on vasta aloitettu.



Kuvio 25. Julkisuuslain ja oikeudenkäyntijulkisuuslain soveltaminen rikosasian eri vaiheissa.

Julkisuuslainsäädännön soveltamisen yhteydessä on syytä korostaa tietosuojalainsäädännön ja tiedonhallintalainsäädännön erillisyyttä julkisuuslainsäädännöstä. Henkilötietojen käsittelyllä ja tiedonhallinnalla on iso merkitys asianosaisen näkökulmasta, molemmissa sääntelyissä on kysymys yksittäistä henkilöä yksittäisessä asiassa koskevista tiedoista. Henkilötietojen käsittely ym. kysymykset ovat tärkeitä myös siitä näkökulmasta, mitä velvoitteita lapsen edunvalvojalle asetetaan asiakirjojen hallinnassa. Henkilötietojen käsittelyyn ja tiedonhallintaan nähden julkisuuslainsäädäntö määrittää yksit-

täisen tiedon julkisuutta ja salassapitoa. Yksittäistä henkilöä koskevia tietoja määrittävää lainsäädäntöä julkisuuden, tietosuojan ja tiedonhallinnon näkökulmasta ja suhteessa toisiinsa on havainnollistettu seuraavassa kuviossa (kuvio 26).



Kuvio 26. Tietojen julkisuutta, tietosuoja ja tiedonhallintaa määrittävä lainsäädäntö.

Viranomaisten on noudatettava henkilötietojen käsittelyssä muun muassa tietosuojalain (1050/2018, TSL) sääntelyä. Tietosuojalain sääntelyssä on määritelty eräitä helpotuksia henkilötietojen käsittelyyn journalistisen, akateemisen, taiteellisen tai kirjallisen ilmaisun tarkoituksia varten (TSL 27 §). Tätä perustetta tiedotusvälineet käyttävät tietopyyntöjä tehdessään ja viittaamalla toimituksellisiin tarkoituksiin, kuten esimerkiksi ratkaisussa KHO 2021:26 ja KHO 2021:27 on tapahtunut. Molemmissa ratkaisussa korkein hallinto-oikeus on korostanut, että selvyiden vuoksi on syytä lisäksi todeta, että toimituksellisessa tarkoituksessa esitettyjä asiakirjapyyntöjä arvioidaan esitutkintalain ja julkisuuslain yleisöjulkisuutta koskevien säännösten perusteella.

Oikeus lapsen edunvalvontaa koskevan asian tietoihin yleisöjulkisuuden perusteella

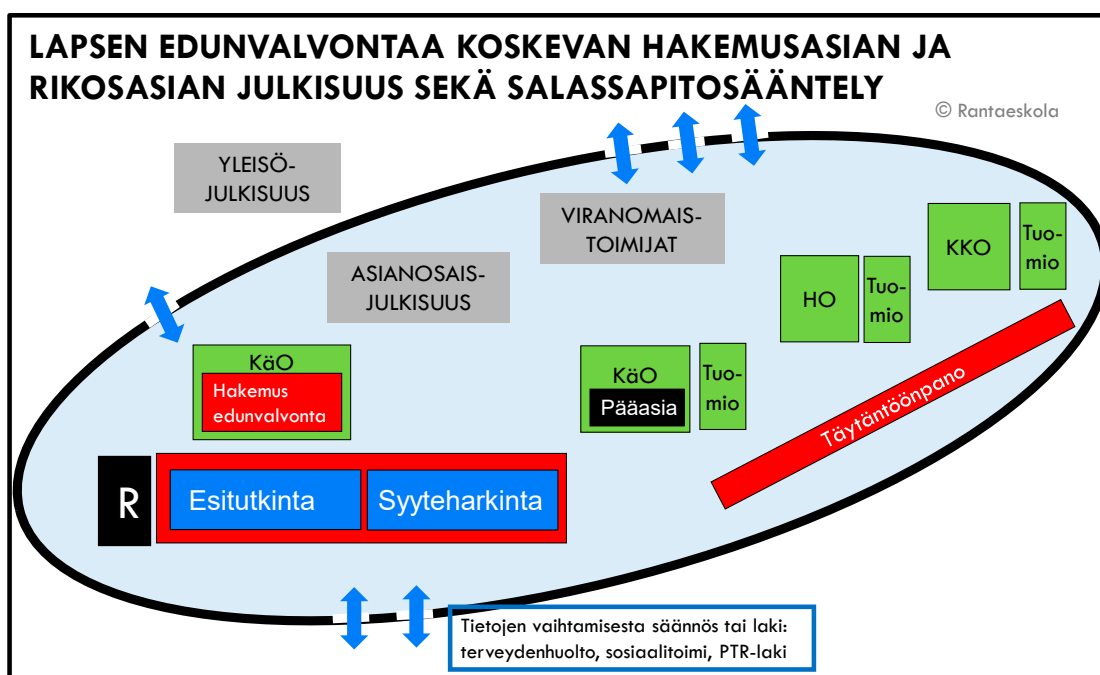
Rikosasiasta saatavien tietojen osalta on erityistä merkitystä sillä, missä asemassa tietoa pyytävä taho on. Julkisuuslainsäädännössä erotetaan toisistaan tahot, jotka kuuluvat toisaalta asianosaisjulkisuuden ja toisaalta yleisöjulkisuuden piiriin. Yleisöjulkisuuden piiriin kuuluvat kaikki muut tahot kuin asemaltaan asianosaisiksi ja siten puhevallan käyttäjäksi arvioitavat tahot (alaluku 2.1.1).

Yksittäisessä rikosasiassa salassapitosääntely muodostaa rikosasian ympärille suojakuoren, jolloin asiaan nähden ulkopuolisilla ei ole oikeutta saada tietoja yksittäisestä rikosasiasta, kun salassapito on tarpeen asianosaisten perusoikeuksien suojaamiseksi. Suojakuoren sisäpuolella ovat asianosaisjulkisuuden piiriin kuuluvat tahot eli asianosaiset avustajineen ja ne viranomaistahoja edustavat henkilöt, jotka käsittelevät asiaa työnsä puolesta. Suojakuoren sisäpuolella olevilla tahoilla on oikeus saada tietoonsa asiaan liittyvät salassa pidettävät tiedot, jotta he asianosaisina ovat tietoisia, millä perusteella asia ratkaistaan ja toisaalta viranomaistoimijoina, jotta he tietävät millä perusteella asia voidaan ratkaista.

Yksittäisen asian julkisuudesta on erotettava erilleen viranomaisten toiminnan yleinen velvoite edistää toimintansa avoimuutta ja tässä tarkoituksessa tarvittaessa laatia oppaita, tilastoja ja muita jul-

kaisuja sekä tietoaaineistoja palveluistaan, ratkaisukäytännöstään sekä yhteiskuntaoloista ja niiden kehityksestä toimialallaan (Julkl 20 §). Tämä viranomaisen läpinäkyvyyttä ja avoimuutta koskeva velvoite ei tarkoita tietojen antamista yksittäisestä rikosasiasta.

Salassa pidettävien tietojen antamiselle suojakuoren ulkopuolelle täytyy olla peruste, kuten seuraavassa kuviossa 27 yksittäisen rikosasian julkisuutta on havainnollistettu. Jos viranomainen antaa esimerkiksi toiselle viranomaiselle yksittäisestä asiasta salassa pidettäviä tietoja, toimenpiteen tulee perustua sitä koskevaan sääntelyyn. Samoin yksittäisestä rikosasiasta tiedottaminen esitutkinnasta edellyttää, että tietojen antamiseen esitutkinnan aikana on olemassa peruste (ETL 11:7). Asian oikeudenkäyntivaiheessa asian julkisuus määrittyy oikeudenkäyntijulkisuuslain perusteella, joka on huomattavasti julkisempi kuin esitutkinnan, syyteharkinnan tai tuomion täytäntöönpanon aikana sovellettava julkisuuslaki.



Kuvio 27. Asianosaisjulkisuus ja yleisöjulkisuus rikosasiassa.

Lapsen ollessa asianomistajana rikosasiassa, hänen yksityiselämänsä suojataan salassapitosäännöksin. Yleensä lasta koskevassa rikosasiassa on kysymys seikoista, jotka kuuluvat lapsen arka-luonteisen yksityiselämän suojan piiriin (Julkl 24.1 § 26 kohta). Siksi näiden tietojen määrittäminen salassapidon piiriin on tarpeellista. Salassapito tarkoittaa, ettei asiaan nähden ulkopuolisilla ole oikeutta saada tietoja lapsen kohdistuneesta rikoksesta siten, että asianomistajana rikosasiassa olevan lapsen yksityiselämän suojaa loukattaisiin. Sen sijaan asianosaisilla on oikeus asianosaisjulkisuuden perusteella kaikkiin niihin tietoihin, joilla on merkitystä rikosasian käsittelyssä ja sitä ratkaistaessa. Rikosasian muilla asianosaisilla kuin lapsella itsellään on oikeus myös salassa pidettäviin tietoihin.²²⁵

Oikeudenkäyntijulkisuuslain perusteella annetun salassapitomääräyksen myötä rikosasian ja sitä koskevan lapsen edunvalvojan määräämistä koskevan hakemusasian oikeudenkäyntiasiakirjat ovat salassa pidettäviä asiaan nähden ulkopuolisilta. Silloin yleisöjulkisuuden perusteella tietoja pyytävällä ei ole oikeutta saada tietoja rikosasiassa lapsen edunvalvojan hakemuksesta eikä sitä koskevista asiakirjoista. Lapsen edunvalvontaa koskevan hakemusasian oikeudenkäyntiasiakirjojen määrittäminen salassa pidettäväksi voi olla tarpeellista monesta syystä.

²²⁵ Rantaeskola 2021, s. 114–117.

Tuomioistuimessa lapsen edunvalvojan määräämistä koskevan hakemuksen asiakirjojen määrääminen salassa pidettäväksi voi olla tarpeen lapsen oikeuksien turvaamiseksi häntä koskevien tietojen osalta. Salassapito voi olla tarpeen lapsen arkaluonteisten yksityiselämään, terveydentilaan, vammaisuuteen tai sosiaalihuoltoon liittyvien seikkojen suojaamiseksi (YTJulkL 9.1 § 2 kohta). Samoin salassapito voi olla tarpeen sen vuoksi, että hakemusasiakirjat sisältävät tietoja rikoksen uhrista, jos tiedon antaminen loukkaisi rikoksen uhrin oikeuksia tai hänen muistoaan tai läheisiään (YTJulkL 9.1 § 3 kohta).

Rikosasiassa lapsen edunvalvojan määräämistä koskevan hakemusasian oikeudenkäyntiasiakirjoja tulee tarvittaessa pyytää määrättäväksi salassa pidettäväksi ja perustella pyyntö hakemukseen. Oikeudenkäyntijulkisuuslaissa ei ole määritelty tähän tilanteeseen liittyvää erityissääntelyä lapsen edunvalvojan hakemusasiaa koskevasta yleisöjulkisuuden (tai asianosaisjulkisuuden) rajoittamisesta. Lapsen edunvalvojan määräämistä koskevan hakemusasian julkisuuden rajoittamista koskeva määräys voidaan antaa käyttämällä oikeudenkäyntijulkisuuslain sääntelyä (YTJulkL 10 §). Tuomioistuin voi silloin asianosaisen pyynnöstä tai erityisestä systä muutoinkin päättää, että oikeudenkäyntiasiakirja on pidettävä tarpeellisin osin salassa, jos siihen sisältyy muussa laissa salassa pidettäväksi säädettyjä tietoja, joiden julkiseksi tuleminen todennäköisesti aiheuttaisi merkittävää haittaa tai vahinkoa niille eduille, joiden suojaamiseksi salassapitovelvollisuus on säädetty. Määräyksen antamisen perusteena käytetään joko oikeudenkäyntijulkisuuslain (esim. YTJulkL 9.1 § 2 kohta) tai muun lain salassapitosääntelyä (esim. JulkL 24. § 3, 25 ja/tai 26 kohta).

Suunnitelmassa ehdotetulla tavalla julkisuutta rajoittavaa sääntelyä yleisöjulkisuuteen nähden pitäisi määrittää oikeudenkäyntijulkisuuslakiin, samalla tavalla kuin laissa on säännelty esimerkiksi vangitsemisesta. Vaikka tutkinnanjohtaja voisi tehdä lapsen edunvalvontaa koskevan väliaikaismääräyksen (alaluku 3.3.5) ja rajoittaa samalla asianosaisjulkisuutta, hakemusasian julkisuuden rajoittaminen yleisöjulkisuuteen nähden voi tämän jälkeenkin olla tarpeen. Rikosasian julkiseksi tuleminen yleisöjulkisuuteen nähden liian varhaisessa vaiheessa esitutinnan aikana voisi vaarantaa rikoksen tutkinnan samoin kuin asianosaisten oikeuden oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin. Yleensä hakemusasiakirjat pystytään laatimaan siten, ettei väliaikaismääräyksen perusteena olleiden tutkintatoimenpiteiden toteuttamisen jälkeen ole tarvetta asianosaisjulkisuuden rajoittamiselle kuin poikkeuksellisesti.

Yleensä rikosasiaan liittyvässä lapsen edunvalvojan hakemusta koskevassa asiassa ei järjestetä pääkäsittelyn luonteista suullista käsittelyä. Jos sellainen järjestetään, käsittelyn julkisuuden vaikutuksia esitutinnan etenemiseen tulee arvioida ja tarvittaessa pyytää hakemusasian käsittelyn järjestämistä suljettuna käsittelynä. Voimassa olevassa laissa ei ole määritelty erityissääntelyä myöskään suullisten käsittelyn osalta, joten sellaisen sääntelyn määrittämiselle olisi tarvetta.

Yhteenvedo

Oikeudenkäyntijulkisuuslain muuttaminen on tarpeellista suunnitelmassa ehdotetulla tavalla ja lisätä oikeudenkäyntijulkisuuslakiin lapsen edunvalvontaa koskevien hakemusasiakirjojen julkisuutta rajoittavaa sääntelyä. Siten suojataan esitutkinnalle määritettyjä tehtäviä ja tavoitteita asian selvittämisestä, joka menettelynä suojaa samalla asianosaisia ja heidän yksityiselämäänsä. Silloin asian yleisöjulkisuutta rajoitetaan esitutkinnan ja syyteharkinnan aikana. Näin rikosasiaa koskeva valmistelu pystytään toteuttamaan sellaisena kuin asianosaisten oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin edellyttää.

3.4.4. Asianosaisjulkisuus lapsen edunvalvontaa koskevassa asiassa

Lainsäädännön muutostarve: Rikosasioissa lapsen edunvalvontaa koskevien hakemusasian julkisuuden ja salassapidon selkeyttäminen on tarpeen myös asianosaisjulkisuuden rajoittamisessa. Asianosaisjulkisuuden rajoittaminen on mahdollista vain lailla ja silloinkin vain välttämättömistä syistä. Voimassa olevaa holhoustoimilain sääntelyä väliaikaismääräyksen antamisesta ja asianosaisjulkisuuden rajoittamisesta ei voida pitää riittävänä.

Asianosaisjulkisuuden rajoittaminen on toteutettavissa lisäämällä asianosaisen oikeutta tiedonsaantiin määrittävään oikeudenkäyntijulkisuuslain 12 §:n 2 momenttiin uusi 3 b kohta, jolloin muutettaisiin myös 3 a kohtaa poistamalla siitä sana ”eikä”. Lisäksi säännökseen tulisi lisätä uusi 3 momentti, jolla määritettäisiin käräjäoikeudelle ja esitutkintaviranomaiselle velvoite huolehtia lapsen edunvalvojan määräämistä koskevan hakemusasian tiedoksi antamisesta asiassa kuultaville tahoille viipymättä, kun se on mahdollista. Näin asianosaisjulkisuutta rajoitettaisiin mahdollisimman vähäisessä määrin. Sääntelyn sisältö voisi olla esimerkiksi seuraava:

Laki oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa

12 § Asianosaisen oikeus tiedonsaantiin

...//...

Asianosaisella ei ole 1 momentissa tarkoitettua oikeutta:

...//...

3 b) rikosasiassa esitutkintalain 4 luvun 8 §:n tarkoitettua lapsen edunvalvojan väliaikaista määräämistä koskevassa asiassa ennen kuin väliaikaismääräyksessä mainitut toimenpiteet on saatu suoritettua, edunvalvontaratkaisu on vahvistettu lopulliseksi tai asia on jäänyt sillensä; eikä

...//...

Asianosaisjulkisuuden rajoittamista koskeva merkintä tehdään viipymättä myös väestötietojärjestelmään siltä osin kuin on kysymys edellä 2 momentin 3 b kohdan tarkoittamasta lapsen edunvalvojan väliaikaisesta määräämisestä ja viimeistään sen jälkeen, kun väliaikaisesti annettu edunvalvontaa koskeva määräys on saatu annettua tiedoksi siihen oikeutetuille tahoille.

Esitutkintaviranomaisen on annettava lapsen edunvalvojan määräämistä koskeva hakemusia tiedoksi 15 vuotta täyttäneelle alaikäiselle ja hänen huoltajalleen siten kuin holhoustoimesta annetun lain 73 § velvoittaa, jos se on asiassa vallitsevissa olosuhteissa mahdollista. Hakemusasiassa toimivaltaisen tuomioistuimen tulee omalta osaltaan huolehtia siitä, että edellä mainittu tiedoksianto voidaan asianmukaisesti tehdä.

Lainsäädäntömuutosten perustelut

Selvityksessä ilmeni haastateltujen poliisien mukaan vaihtelevuutta, milloin asianosaisjulkisuutta rajoitettiin väliaikaisena annetun edunvalvojan määräyksen yhteydessä. Rikosasiaan liittyvän lapsen edunvalvojan määräämistä koskevia hakemusiakirjoja ei välttämättä määritetty salassa pidettäviksi yleisöjulkisuuteen nähden. Käräjäoikeus voi tulkita oikeudenkäyntijulkisuuslain säännöksiä siten, ettei esitutkinnan aikana annettavaan väliaikaismääräykseen sovellettaisi yleisöjulkisuutta ja/tai asianosais-

julkisuutta rajoittavaa sääntelyä tai siten, ettei ainakaan yleisöjulkisuutta rajoittavan sääntelyn soveltamiselle olisi rikosasioissa tarvetta. Tilannetta kuvattiin ristiriitaisena, koska holhoustoimilain perusteella lapsen edunvalvojan määrääminen väliaikaisesti rikosasiassa voi edellyttää asianosaisjulkisuuden rajoittamista. Silloin edunvalvojan määräys annetaan kuulematta asianosaisia holhoustoimilain perusteella (HolhTL 79 §, 649/2007). Kaikissa näissä tilanteissa yleisöjulkisuuden rajoittamista ei siis pidetty tarpeellisena, vaikka asianosaisjulkisuutta rajoitettiin.

Erillistä asianosaisjulkisuuden rajoittamista koskevaa sääntelyä ei ole löydetävissä oikeudenkäyntijulkisuuslaista, mitä pidettiin haastateltujen asiantuntijoiden (käräjätuomarit ja poliisit) mukaan puutteena. Holhoustoimilain sääntelyn suhde oikeudenkäyntijulkisuuslain sääntelyyn näyttyy epäselvänä. Näitä lainsäädännön muuttamistarpeita käsitellään tässä aluvuussa yksityiskohtaisemmin.

Asianosaisjulkisuuden piiriin kuuluvat ne henkilöt, joilla on tietyssä rikosasiassa asianosaisuus ja oikeus puhevallan käyttämiseen (alaluku 2.1.1). Tässä keskitytään asianosaisjulkisuuden tarkasteluun ja edellä aluvuussa 3.4.3 on selostettu hakemusasian yleisöjulkisuuteen liittyviä kysymyksiä.

Rikosasiassa esitutinnan aikana tuomioistuimeen tehdyssä lapsen edunvalvojan määräystä koskevassa hakemuksessa voi olla tarpeen huomioida esitutinnan turvaaminen. Silloin rikosasian ja hakemuksessa olevien tietojen julkisuutta voi olla tarpeen rajoittaa myös asianosaisiin nähden. Tällä hetkellä asianosaisia kuulematta annettava väliaikainen lapsen edunvalvojan määräys tarkoittaa samalla asianosaisjulkisuuden rajoittamista. Asianosaisjulkisuuden rajoittaminen voi olla välttämätöntä siksi, ettei asianosaisella ole mahdollisuutta vaikeuttaa asian selvittämistä hävittämällä, turmelemalla, muuttamalla tai kätkemällä todistusaineistoa taikka vaikuttamalla todistajaan, asianomistajaan, asiantuntijaan tai rikoskumppaniin.

Voimassa olevan lain mukaan lapsen edunvalvojan määrääminen rikosasiassa on ajankohtaista silloin, kun lapsen kuulustelu toimitetaan siten kuin esitutkintalaki velvoittaa. Suunnitelmassa ehdotetun väliaikaismääräyksen myötä esitutkintaviranomainen voisi antaa määräyksen kuulematta lapsen huoltajia ja edunvalvonnan kohdetta, jos lapsi on täyttänyt 15 vuotta. Lisäksi lapsen edunvalvojan määräystä käräjäoikeudessa lopullisena annettaessa voi olla tarpeen antaa salassapitomääräys yleisöjulkisuuden rajoittamiseksi (alaluku 3.4.3). Sen sijaan esitutkintaviranomaisen antaman väliaikaismääräyksen myötä käräjäoikeudella ei olisi tarvetta antaa asianosaisjulkisuutta rajoittavia määräyksiä hakemusasiassa.

Jos esitutkintaviranomainen ei voi antaa suunnitelmassa ehdotettua lapsen edunvalvojan väliaikaismääräystä, toimintamalliksi jää, että esitutkintaviranomainen pyytää rikosasiassa lapsen edunvalvojan määräystä annettavaksi väliaikaisena ja kuulematta niitä tahoja, joita pääsääntöisesti kuullaan hakemuksen johdosta. Menettely on välttämätön rikosasian tutkinnan turvaamiseksi, tutkinnan ollessa vasta alkuvaiheessa. Yleensä rikosepäilystä ei asian käsittelyn tässä vaiheessa ole kovinkaan paljoa tietoa. Asian selvittäminen mahdollisimman hyvin eli lapsen oikeudet täyttävällä tavalla edellyttää lapsen kuulemistakin siten, ettei lapsen kertomukseen ole voitu vaikuttaa. Sellainen ei voi toteutua, jos lapsen huoltajat tulevat liian varhain tietoisiksi esitutkinnan aloittamisesta. Asianosaisjulkisuuden rajoittaminen on hakemusasian käsittelyssä väliaikaista ja heitä kuullaan hakemusasiasta vasta myöhemmin lapsen kuulustelun toteuttamisen jälkeen.

Hyvänä käytäntönä selvitystä laadittaessa poliisit toivat esille tiedoksiantoja koskevan menettelyn lapsen väliaikaisen edunvalvontaa koskevan määräyksen yhteydessä. Poliisi voi antaa lapsen edunvalvojan määräämistä koskevan väliaikaisratkaisun virallisesti tiedoksi siihen oikeutetuille tahoille lapsen kuulustelun jälkeen. Samalla varmistetaan poliisiin mukaan erityisesti se, että rikosepäilystä tietoon oikeutetut tahot saavat tiedon lapsen edunvalvojan määräämisestä mahdollisimman varhain esitutkinnan vaarantumatta. Näin asianosaisjulkisuutta rajoitetaan mahdollisimman lyhytaikaisesti. Tällainen menettely tulisi määrittää laissa pääsääntöiseksi menettelytavaksi. Siten voidaan varmistaa tiedoksiantoja koskevan menettelyn yhdenmukaisuus.

Esitelty käytäntö toteutuu poliisin sovittua asiasta paikallisesti käräjäoikeuden kanssa. Käräjäoikeus antaa väliaikaismääräyksen lapsen edunvalvojalle kuulematta huoltajia (ja 15 vuotta täyttänyttä lasta) ja toimittaa haasteasiakirjat poliisille tiedoksiannon toimittamista varten. Poliisi antaa lapsen edunvalvojan määräämistä koskevan hakemusasian tiedoksi huoltajille (ja 15 vuotta täytäneelle) lapsen kuulustelun jälkeen. Menettely koettiin poliisin mukaan tarkoituksenmukaisena ja toimivana, kun asiakirjat voidaan antaa tiedoksi heti henkilön kuulustelun jälkeen.

Väliaikaisena annetun lapsen edunvalvojamääräyksen tietojen asianosaisjulkisuuden rajoittaminen voi olla tarpeen muulta osin kuin lapsen edunvalvontahakemuksen tietojen ja itse väliaikaismääräyksen osalta, kunnes määräyksellä tavoitellut toimenpiteet on saatu suoritettua, edunvalvontaratkaisu on vahvistettu lopulliseksi tai asia on jäänyt sillensä. Jos asia jää sillensä, eikä lasta kuulustella, asianosaisilla pitäisi olla oikeus saada tietää vireillä olleesta asiasta. Tieto asian sillensä jäämisestä tulisi antaa asianosaisille sillensä jääneestä asiasta jälkikäteen.

Mikäli edunvalvojan määräys annetaan väliaikaisena, tiedon näkyvyyttä asianosaisille tai heidän puhevaltaansa käyttäville tahoille tulisi väestökisterijärjestelmässä rajata. Tietojen rajaamisessa voitaisiin käyttää ehtoa, jolla varmistetaan tiedon antaminen määräyksen antamisesta siihen oikeutetuille tahoille. Toisaalta sellainen ehto on tarpeeton, jos esitutkintaviranomainen voi antaa suunnitelmassa ehdotetun väliaikaismääräyksen. Silloin asianosaisjulkisuuden rajoittamiselle ei ole enää tarvetta siinä vaiheessa, kun asia merkitään väestötietojärjestelmään. Tämä perustuu siihen, että poliisi suunnittelee toimenpiteensä siten, että väliaikaisena annetun edunvalvojan määräyksen antamisen jälkeen lapsi kuulustellaan välittömästi. Asian valmistelu ennen väliaikaismääräyksen antamista on mahdollista, mutta väliaikaismääräyksen antamisen ja lapsen kuulustelun suorittamisen jälkeen ratkaisu ja sitä koskevat asiakirjat ehdotetaan toimitettavaksi käräjäoikeudelle viipymättä ja viimeistään kolmen vuorokauden kuluttua määräyksen antamisesta. Asianosaisten oikeutta saada tietää edunvalvontaa koskevasta määräyksestä väliaikaisesti, asianosaisia kuulematta, rajoitettaisiin näin toimimalla mahdollisimman vähän. Menettelyn varmistamiseksi veloitteesta tulisi määrittää laissa. Oikeudenkäyntijulkisuuslain muuttaminen on tarpeellista suunnitelmassa ehdotetulla tavalla.

3.4.5. Asianomistajan ja eräiden muiden tahojen henkilöllisyyden salassapito

Lainsäädännön muutostarve: Rikosasioissa lapsen edunvalvontaa koskevan hakemusasian julkisuuden ja salassapidon selkeyttäminen on tarpeen myös asianomistajana olevan tahon henkilöllisyyden osalta. Se on tarkoituksenmukaista toteuttaa muuttamalla oikeudenkäyntijulkisuuslain asianomistajan henkilöllisyyden julkisuutta määrittävää 6 §:ää ja säätämällä julkisuuslakiin uusi salassapitosäännös asianomistajan henkilöllisyyden suojaamiseksi.

Asianomistajan henkilöllisyyden määrittäminen salassa pidettäväksi lapsen edunvalvojan määräämistä koskevan rikosasian käsittelyssä voi olla tarpeen. Siksi oikeudenkäyntijulkisuuslain 6 §:n muuttaminen olisi tarpeellista lisäämällä säännökseen uusi 2 momentti, jolloin nykyinen 2 momentti siirtyisi 3 momentiksi, esimerkiksi seuraavasti (muutosehdotus kursivilla):

Laki oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa

6 § Henkilöllisyyden määrääminen salassa pidettäväksi

Tuomioistuin voi määrätä salassa pidettäväksi:

...//...

Samoin tuomioistuin voi määrätä asianomistajan henkilöllisyyden salassa pidettäväksi lapsen edunvalvojan määräämistä koskevassa rikosasiaan liitännäisessä hakemusasiassa enintään syyteasian käsittelyyn asti taikka kunnes asia on jätetty sillensä.

Asianosaisen pyynnöstä 1 tai 2 momentissa tarkoitettu tieto hänen henkilöllisyydestään on kuitenkin julkinen.

Asianomistajan henkilöllisyyden suojaaminen esitutkinta- ja syyteharkintaviranomaisessa voi olla tarpeen myös esitutkinta- ja syyteharkinta-aineiston yleisen salassapidon päättymisen jälkeen. Sellaista sääntelyä ei kuitenkaan tällä hetkellä ole löydettävissä julkisuuslaista. Suojan antaminen on tarkoituksenmukaista myös muussa asemassa kuin asianomistajan asemassa olevalle, jotta esimerkiksi alaluvussa 3.3.1 selostetun todistajan asemassa olevan lapsen henkilöllisyys voidaan salata. Sen sijaan perusteltuna ei voida pitää epäillyn asemassa olevan henkilön henkilöllisyyden salaamista, vaikka epäilty olisi alle 18-vuotias. Muutos olisi tehtävissä lisäämällä uusi 3a kohta julkisuuslain 24 §:n 1 momenttiin seuraavasti (muutosehdotus kursivilla):

Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta

24 § Salassa pidettävät viranomaisen asiakirjat

Salassa pidettäviä viranomaisen asiakirjoja ovat, jollei erikseen toisin säädetä:

...//...

3 a) asianomistajan ja muiden esitutkinta- ja syyteharkinta-aineistosta ilmenevien henkilöiden paitsi epäillyn henkilöllisyys on salassa pidettävä edellä 3) kohdassa mainitun ajankohdan jälkeenkin, jos se on perusteltua henkilön iän, tutkinnan kohteena olleen tapauksen arkaluonteisuuden tai muiden seikkojen perusteella tai henkilö sitä pyytää ja asian tutkintaa johtava tutkinnanjohtaja tekee ratkaisun henkilöllisyyden salaamisesta;

Lainsäädäntömuutosten perustelut

Asianomistajan henkilöllisyys kuuluu oikeudenkäyntijulkisuuslain mukaan rikosasian ns. perustietoihin. Sellaisia tietoja ovat tiedot asiaa käsittelevästä tuomioistuimesta, asian yksilöidystä laadusta, asian käsittelyn vaiheista sekä suullisen käsittelyn ajankohdasta ja käsittelypaikasta samoin kuin asianosaisen yksilöimiseksi tarpeelliset tiedot. Nämä tiedot ovat oikeudenkäyntijulkisuuslain määrittäminä perustietoina julkisia. Tuomioistuin voi kuitenkin erikseen mainituissa tilanteissa määrätä pidettäväksi salassa tiedon asianomistajan tai turvapaikanhakijan henkilöllisyydestä.

Asianomistajan henkilöllisyyden salaaminen on tällä hetkellä mahdollista oikeudenkäynnissä, jos rikosasiassa on kysymys asianomistajan yksityiselämää koskevista arkaluonteisista tiedoista (YTJulkL 6 §). Tuomioistuin voi tällä perusteella määrätä salassa pidettäväksi mm. asianomistajan henkilöllisyyden rikosasiassa, joka koskee erityisen arkaluonteista hänen yksityiselämäänsä liittyvää seikkaa.

Asianomistajan henkilöllisyys on salassa pidettävä esitutkinta- ja syyteharkinta-aineiston yleisen salassapidon (Julkl 24.1 § 3 kohta, 458/2011) perusteella siihen asti, kun yleisen salassapidon päättymistä ilmentävä ajankohta on asian käsittelyssä saavutettu. Salassapito päättyy asian esillä olemiseen oikeudenkäynnissä, syyttäjän syyteharkinnassa tekemään syyttämättäjättämispäätökseen tai asian jäämiseen sillensä esitutkinna. Mainitun ajankohdan jälkeen asianomistajan henkilöllisyys ei ole salassa pidettävä millään julkisuuslain salassapitoperusteella. Asianomistajan henkilöllisyyden määrittäminen salassa pidettäväksi rikosasiassa olisi tarpeen myös esitutkinta- ja syyteharkinta-aineiston yleisen salassapidon päätyttyä ja riippumatta oikeudenkäyntijulkisuuslain perusteella annetusta määräyksestä.²²⁶ Asianomistajan henkilöllisyyden suoja ei ole voimassa olevan lainsäädännön perusteella riittävä.

Kun asian käsittely on esitutkinna kesken, asianomistajan henkilöllisyyden määrittäminen salassa pidettäväksi ko. lapsen edunvalvontaa koskevassa hakemusasiassa on yleensä välttämätöntä, koska esitutkinta-aineiston ja syyteharkinta-aineiston yleinen salassapito (Julkl 24.1 § 3 kohta, 458/2011) ei ole voimassa siltä osin kuin hakemusasiaa käsitellään tuomioistuimessa esitutkinna aikana. Jos asianomistajan henkilöllisyys salataan, tietoa ei voida tuomioistuimesta antaa julkisuuteen. Samalla varmistetaan, että asianomistajan henkilöllisyyden salaamista koskeva kysymys käsitellään pääasian oikeudenkäyntikäsitteilyn aluksi, jos henkilöllisyyden salaamiselle pääasiaa käsiteltäessä on tarvetta. Toisin toimittaessa oikeudenkäynnissä mahdollisesti annettava salassapitomääräys voi osoittautua liian myöhään annetuksi asianomistajan suojan näkökulmasta. Selvitystä laadittaessa asiantuntijana kuultu kärjätuomari on todennut, että asianomistajan henkilöllisyyden salaamista koskevan nykyisen sääntöksen rikosasiassa voinee ulottaa myös hakemusasiaan, joka liittyy tiettyyn rikosasiaan. Muu menettely vesittäisi kärjätuomarin mukaan asianomistajan henkilöllisyyden salaamista koskevan sääntelyn tarkoituksen.

Rikosprosessin tehostamista koskevassa hankkeessa ehdotetaan samoin mm. edunvalvojan määräämistä koskevassa hakemusasiassa, että asianomistajan henkilöllisyyden salaaminen olisi mahdollista.²²⁷

Asianomistajan ja muiden rikosasiaan liittyvien tahojen, paitsi epäillyn, henkilöllisyyden salaaminen olisi välttämätöntä myös esitutkinta- ja syyteharkinta-aineiston yleisen salassapidon päätyttyä. Suunnitelmassa ehdotetun sääntelyn lisääminen julkisuuslakiin olisi siten perusteltua. Salassapidon suoja voitaisiin määrittellä siten, että ratkaisuun vaikuttaisi henkilön ikä, tutkinna kohteena olleen tapauksen arkaluonteisuus tai asiaan liittyvät muut seikat. Jos henkilö pyytää henkilöllisyytensä salaamista, se olisi riittävä peruste suojan antamiselle. Ratkaisun henkilöllisyyden määrittämisestä salassa pidettäväksi julkisuuslain perusteella tekisi rikosasian tutkintaa johtanut tutkinna johtaja. Oikeudenkäyntijulkisuuslain ja julkisuuslain muuttaminen on tarpeellista suunnitelmassa ehdotetulla tavalla. Asianomistajan henkilöllisyyden lisäsuojalla voidaan suojata asianosaisena olevan lapsen yksityiselämää.

3.4.6. Oikeudenkäyntiavustajan määräämistä koskevan sääntelyn tarkentaminen

Lainsäädännön muutostarve: Oikeudenkäyntiavustajan määräämistä koskevia tilanteita tulisi lisätä asianomistajan ja muussa asemassa olevan henkilön suojan varmistamiseksi. Rikosoikeudenkäyntilain avustamista koskevaa säännöstä tulisi muuttaa siten, että lain 2 luvun 1 a §:ssä olisi omana uutena toisena momenttina asiaa koskeva sääntely seuraavasti:

²²⁶ Rantaeskola (2021, s. 555–557) ehdottaa mm. tällaisen sääntelyn tarvetta asianomistajan yksityiselämän suojan parantamiseksi rikosasian käsittelyssä.

²²⁷ OM mietintöjä ja lausuntoja 2022:14, s. 131.

Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa

2 luku – Asianosaisen avustamisesta

1 a §

...//...

Asianomistajalle ja muussa asemassa olevalle on määrättävä oikeudenkäyntiavustaja viran puolesta henkeen, terveyteen tai vapauteen kohdistuvaa rikosta koskevassa asiassa, kun asianomistaja ja muussa asemassa oleva, jolla ei ole oikeudenkäyntiavustajaa, on alle 18-vuotias ja jollei ole ilmeistä, ettei hän tarvitse oikeudenkäyntiavustajaa.

Esitutkintalain ja rikosoikeudenkäyntilain yhteisvaikutuksesta lapsen ollessa epäiltynä rikosoikeudenkäyntilain mukainen puolustajan määräys hankitaan säännönmukaisesti. Edellä kerrotun rikosoikeudenkäyntilain muutoksen lisäksi esitutkintalakia tulisi muuttaa siten, että velvoite alle 18-vuotiaan oikeudenkäyntiavustajan hakemisesta ilmenee esitutkintalain 4 luvun 10 §:n 3 momentista selkeästi (kursiivilla):

Esitutkintalaki

4 luku Esitutkintaperiaatteet ja esitutkintaan osallistuvien oikeudet

10 § Oikeus käyttää avustajaa esitutkinnassa

Tutkinnanjohtajan tai syyttäjän on tehtävä tuomioistuimelle esitys oikeudenkäyntiavustajan tai tukihenkilön määräämisestä asianomistajalle, jos siihen on aihetta oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 2 luvun säännösten nojalla *ja erityisesti alle 18-vuotiaan asianomistajan ja muussa asemassa olevan osalta, jos siihen on aihetta mainitun luvun 1 a §:n 2 momentin nojalla sekä puolustajan määräämisestä rikoksesta epäillylle, jos siihen on aihetta mainitun luvun 1 §:n 3 momentin nojalla.*

Lainsäädäntömuutosten perustelut

Asianosaisella on oikeus käyttää valitsemaansa avustajaa esitutkinnassa. Esitutkintaviranomaisen on muutenkin selvitettävään rikokseen, rikoksen selvittämiseen ja asianosaisen henkilöön liittyvät seikat huomioon ottaen huolehdittava siitä, että asianosaisen oikeus käyttää avustajaa tosiasiallisesti toteutuu hänen sitä halutessaan tai oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin turvaamisen sitä edellyttäessä. (ETL 4:10.1, 818/2014). Epäillyn asemassa olevan oikeuksista tulee lisäksi huolehtia tarkemmin, mikäli epäilty ei halua käyttää oikeuttaan avustajaan. (ETL 4:10.2, 892/2016). Viimeksi kaltaisen mukaista sääntelyä ei ole lainkaan asianomistajaa koskevana.

Rikosoikeudenkäyntilaissa on velvoite puolustajan määräämisestä viran puolesta muun muassa alle 18-vuotiaalle epäillylle, jolla ei ole puolustajaa, jollei ole ilmeistä, ettei hän tarvitse puolustajaa (ROL 2:1.3.2, 107/1998).²²⁸ Näissä tilanteissa tutkinnanjohtajan tai syyttäjän on tehtävä tuomioistuimelle esitys puolustajan määräämisestä rikoksesta epäillylle (ETL 4:10.3, 10/2016).

Huomion arvoista on, että asianomistajaa koskeva voimassa oleva sääntely ei aseta samanlaista velvollisuutta viran puolesta huolehtia asianomistajan oikeudesta oikeudenkäyntiavustajaan kuin epäillyn asemassa olevalle. Tuomioistuin voi määrätä asianomistajalle oikeudenkäyntiavustajan tietyissä

²²⁸ Samoin puolustaja on määrättävä viran puolesta, kun epäilty ei kykene puolustamaan itseään (1 kohta), epäillyn valitsema puolustaja ei täytä puolustajalle asetettavia vaatimuksia tai kykene asianmukaisesti puolustamaan epäiltyä (3 kohta) tai siihen on muu erityinen syy (4 kohta).

tilanteissa esitutkintaa varten ja silloin, kun asianomistajalla on vaatimuksia syyttäjän ajamassa asiassa, myös oikeudenkäyntiä varten (ROL 2:1a, 436/2013), jos jokin säännöksessä mainituista, seuraavana selostetuista tilanteista on käsillä.

Asianomistaja voi saada oikeudenkäyntiavustajan seksuaalirikosta koskevassa asiassa (RL 20 luku), jollei sitä erityisestä syystä pidetä tarpeettomana (1 kohta). Samoin asianomistaja voi saada oikeudenkäyntiavustajan henkeen ja terveyteen kohdistuneessa rikosasiassa (RL 21:1–6 ja 6 a), jos sitä asianomistajan ja rikoksesta epäillyn välinen suhde huomioon ottaen on pidettävä perusteltuna (2 kohta). Viimeisenä oikeudenkäyntiavustajaan oikeuttavana tilanteena rikosoikeudenkäyntilaissa mainitaan henkeen, terveyteen tai vapautteen kohdistuvaa rikosta koskeva asia, jos sitä rikoksen vakavuus, asianomistajan henkilökohtaiset olosuhteet ja muut seikat huomioon ottaen on pidettävä perusteltuna (3 kohta), jolloin asianomistaja voi saada oikeudenkäyntiavustajan.²²⁹

Oikeudenkäyntiavustajan ja oikeudellisen avun lisäksi asianomistaja tarvitsee kohtaamansa rikoksen johdosta usein myös muunlaista tukea kuin oikeudellista apua. Tukihenkilön määräämisestä säännellään rikosoikeudenkäyntilaissa (ROL 2:3, 243/2006), ja kuulusteltavaa tukevan henkilön oikeudesta olla läsnä kuulustelussa esitutkintalaissa (ETL 7:12, 892/2016). Asianomistajalle, jota kuullaan henkilökohtaisesti asian selvittämiseksi sekä jonka voidaan katsoa tarvitsevan tukea esitutkinnassa ja oikeudenkäynnissä, voidaan määrätä tehtävän hoitamiseen tukihenkilö, jolla on riittävä pätevyys (ROL 2:3, 243/2006), kun kysymys on edellä mainituista tilanteista, joissa asianomistaja on oikeutettu oikeudenkäyntiavustajaan.

Edellä esitellyt ROL-tukihenkilömääräys on harvemmin tarpeen, koska esitutkintalaissa säännellyllä kuultavaa tukevalla henkilöllä on oikeus olla kuulustelussa läsnä. Tutkija voi pyynnöstä sallia asianomistajalle määrätyn tukihenkilön lisäksi muunkin asianosaista tai todistajaa tukevan henkilön läsnäolon kuulustelussa, jos se ei vaikeuta rikoksen selvittämistä eikä vaaranna salassapitovelvollisuutta (ETL 7:12.3, 892/2016). Käytännössä kuulusteltavaa tukevan henkilön roolissa oleva tukihenkilö on korvannut rikosoikeudenkäyntilain mukaisen tukihenkilön käytön.²³⁰

Asianomistajan asemassa olevan henkilön oikeutta avustajaan koskeva sääntely voidaan nähdä useammalla tavalla puutteelliseksi. Puutteet liittyvät tilanteisiin, jolloin oikeudenkäyntiavustajan määrääminen on mahdollista ja toisaalta siihen, milloin määräyksen antamista koskeviin tilanteisiin on reagoitava viran puolesta.

Tutkinnanjohtajan tai syyttäjän on tehtävä tuomioistuimelle esitys oikeudenkäyntiavustajan tai tukihenkilön määräämisestä asianomistajalle, jos siihen on aihetta rikosoikeudenkäyntilain 2 luvun säännösten nojalla (ETL 4:10.3, 10/2016). Asianomistajan asemassa olevaa henkilöä koskeva sääntely näyttää esitutkintalain perusteella lähes samanlaiselta kuin epäiltyä koskeva sääntely, mutta tosiasiaissa sääntelyissä on iso ero. Epäillyn osalta rikosoikeudenkäyntilain sääntely velvoittaa puolustajan määräämiseen ”epäillylle on määrättävä puolustaja viran puolesta”, mutta asianomistajaa koskeva sääntely on ehdollinen ”tuomioistuimella voi määrätä asianomistajalle oikeudenkäyntiavustajan”. Samoin esitutkintalain sääntely viittaa esityksen tekemisen velvollisuuteen, jos siihen on aihetta rikosoikeudenkäyntilain säännösten nojalla. Tätä sääntelyä ei voida pitää asianomistajana olevan tahon oikeuksien toteutumiseksi riittävän tasoisena yleisesti eikä erityisesti asianomistajana olevan lapsen osalta.²³¹

Rikosoikeudenkäyntilain mukaisia oikeudenkäyntiavustajaan oikeuttavia tilanteita ei voida alle 18-vuotiaan asianomistajan näkökulmasta pitää riittävinä. Oikeuden oikeudenkäyntiavustajaan ei pitäisi myöskään olla riippuvainen siitä, onko huoltajan ja lapsen välillä eturistiriitaa vai ei, vaan alle 18-vuotiaalla pitäisi säännönmukaisesti olla oikeus oikeudenkäyntiavustajaan. Näin sääntely olisi

²²⁹ Tuomioistuimella voi määrätä muullekin paritusrikoksen (RL 20:9, 20:9a) kohteena olleelle henkilölle kuin asianomistajalle oikeudenkäyntiavustajan ja tukihenkilön säännöksessä mainituin edellytyksin (ROL 2:3a, 1178/2014).

²³⁰ Erilaiset tukipalvelut ovat lisääntyneet. Rantaeskola (2019, s. 145–148) on selostanut ROL-tukihenkilöä, ETL-kuulusteltavaa tukevaa henkilöä ja RIKU-tukihenkilöä koskevien sääntelyjen eroista ja erojen vaikutuksista.

²³¹ Rantaeskola (2021, s. 382, 618) viittaa asianomistajan avustamista koskevien säännösten puutteellisuuteen; asianomistajan oikeus päästä oikeuksiinsa (access to justice) ei voi toteutua.

johdonmukainen epäiltyä koskevan sääntelyn kanssa. Samoin sääntelyssä pitäisi huomioida tilanne, että lapsen oikeudet voivat jossakin tilanteessa edellyttää, että hänelle määrätään oikeudenkäyntiavustaja, vaikka hän ei olisikaan asianomistajan asemassa. Tilannetta on tarkasteltu alaluvussa 3.3.1 ja viittauksin paritusta²³² koskevaan sääntelyyn rikosoikeudenkäyntilaissa.

3.4.7. Riittävän tuen takaaminen lapselle ja lapsen perheelle

Lainsäädännön muutostarve: Esitutkintalain sääntelyä sosiaaliviranomaiselle ilmoittamisesta tulisi muuttaa asianomistajan ja todistajan asemassa olevan lapsen osalta siten, että lapsen oikeudet turvataan lastensuojelullisesta näkökulmasta. Sääntely on tarkennettavissa muuttamalla esitutkintalain 7 luvun 16 §:ää (kursiivilla):

Esitutkintalaki

7 luku – Kuulustelut

16 § Sosiaaliviranomaisen edustajan osallistuminen kuulusteluun

Kun alle 18-vuotiasta epäillään rikoksesta tai rikollisesta teosta, *tai alle 18-vuotias on asianomistajana tai todistajana*, sosiaaliviranomaiselle on ilmoitettava teosta ja varattava tilaisuus lähettää edustajansa kuulusteluun, jollei tämä ole selvästi tarpeetonta.

Esitutkintaviranomaisen on viipymättä toimitettava kuulustelupöytäkirja sosiaaliviranomaiselle *1 momentissa mainituissa tilanteissa*.

Lainsäädäntömuutosten perustelut

Lapsen ollessa asianosaisena rikosasiassa, lapsen oikeuksien varmistamiseen tähtävällä sääntelyllä voidaan varmistaa se, että lapsi saa asiaa käsiteltäessä riittävän tuen. Siksi vajaanlaisen laillisella edustajalla on oikeus olla läsnä kuulustelussa siten kuin siitä on erikseen säännelty.

Jos kuulusteltava on alle 15-vuotias, hänen huoltajallaan, edunvalvojallaan tai muulla laillisella edustajallaan on oikeus olla läsnä kuulustelussa (ETL 7:14.1). Kerrottu sääntely koskee kaikkia tilanteita, jossa kuulusteltava on alle 15-vuotias riippumatta lapsen asemasta rikosasiassa. Asianosaisena olevan lapsen huoltajan ym. tahon oikeus olla läsnä kuulustelussa on sidottu oikeuteen käyttää puhevaltaa lasta koskevassa asiassa. Jos asianomistajana tai epäiltynä kuulusteltavana on 15 vuotta täyttänyt vajaanlaisen, laillisella edustajalla on oikeus olla läsnä kuulustelussa, jos laillinen edustaja tutkittavaa rikosta koskevassa oikeudenkäynnissä saisi oikeudenkäymiskaaren mukaan (OK 12:1 tai 12:2) käyttää puhevaltaa vajaanlaisen sijasta tai ohella (ETL 7:14.2).

Voimassa olevan lain mukaan esitutkintaviranomaisen on ilmoitettava sosiaaliviranomaiselle teosta, josta alle 18-vuotiasta epäillään. Velvoite koskee myös alle 15-vuotiasta rikollisesta teosta epäiltyä. Sosiaaliviranomaiselle on varattava tilaisuus lähettää edustajansa kuulusteluun, jollei tämä ole selvästi tarpeetonta. Lisäksi esitutkintaviranomaisen on viipymättä toimitettava kuulustelupöytäkirja sosiaaliviranomaiselle. (ETL 7:16). Nykyistä sääntelyä ei voida pitää riittävänä siitä näkökulmasta, että se on rajattu rikoksesta epäiltyn tai rikollisesta teosta epäiltyn asemaan. Ilmoitusvelvollisuuden laajentamisella voidaan varmistaa, että sosiaaliviranomainen saa tiedon rikoksen kohteeksi joutuneesta lapsesta samoin kuin mahdollisesti traumatisoivasta tilanteesta kertovasta todistajan asemassa olevasta lapsesta.

²³² Rikosoikeudenkäyntilain esitöiden (HE 103/2014 vp, s. 40–42) mukaan oikeudenkäyntiavustajan määrääminen voi olla perusteltua paritusta koskevassa kokonaisuudessa, kun jo pelkästään asianomistajan aseman selvittämiseen liittyvät kysymykset voivat olla haastavia.

Aikaisemmin tässä suunnitelmassa on selostettu ratkaisua EOA 5.6.2020 EOAK/3150/2019, jossa lapsi kuultiin kouluympäristössä ilman edunvalvojaa tai tukihenkilöä. Lapsen omalle sosiaalityöntekijälle oli kerrottu lapsen kuulustelusta ja lapsen oma opettaja ja kuraattori tiesivät tilanteesta ja olosuhteista, että he saattavat lapsen kuulusteluun ja valmistelevat lasta siihen. Asian tutkinnanjohtaja esitti lisäselvityksessään, että lapselle puheena olevassa tilanteessa läheisin henkilö ja tuki olisi ollut opettaja tai kuraattori ja että heitä voitaisiin pitää tässä kuulustelutilanteessa lapsen laillisena edustajana. Selvityksen perusteella he eivät ole olleet läsnä kuulustelussa. Eduskunnan oikeusasiamies totesi muun ohella, ettei pidä hyväksyttävänä tutkinnanjohtajan näkemystä opettajan tai kuraattorin roolista lapseen nähden ja toiseksi, että muulla laillisella edustajalla tarkoitetaan henkilöä, jolla on oikeus käyttää lapsen puhevaltaa lain nojalla.²³³ Tutkinnanjohtajan menettelyä pidettiin selvästi lainvastaisena ja lapsen edun vastaisena.

Rikoksen esitutkinta ei tarkoita, etteikö lasta ja perhettä voitaisi tukea. Silloin tulee vain huolehtia, ettei rikosasiaan liittyvistä asioista keskustella lapselle annettavan tuen yhteydessä tai muuten vaaranneta rikosasian tutkintaa. Sosiaaliviranomaisen edustajan läsnäolon avulla pystytään varmistamaan, että asianomistajan ja todistajan asemassa olevasta lapsesta tehdään tietynlainen taustaselvitys, jonka tekemiseen esitutkinnassa ei ole mahdollisuutta (eikä velvollisuutta). Epäillyn asemassa olevan lapsen osalta tästä huolehditaan jo voimassa olevan lain perusteella, mutta sellainen voi olla tarpeen myös lapsen ollessa asianomistajan tai todistajan asemassa.

Muutosehdotusta tukee se, että esitutkinnassa pitäisi nykyistä laajemmin pystyä huomioimaan lapsen kokonaistilanne, mutta sellainen ei kuulu esitutkintaviranomaisen tehtäviin. Sen sijaan lapsen tilanteen laajempi kartoittaminen kuuluu selvästi sosiaaliviranomaisen tehtäviin. Sosiaaliviranomaisen toteuttaman lastensuojelutyön läsnäoloa esitutkinnassa nykyistä paremmin voidaan pitää hyvänä vaihtoehtona lapsen kohdistunutta rikosepäilyä selvitettäessä. Samalla lapselle ja perheelle voitaisiin tarjota tukitoimia rikosepäilystä huolimatta, kun lapsen etua arvioitaessa otettaisiin huomioon asiaan liittyvät erilaiset näkökulmat.

Huoltajien välitön jatko-ohjaaminen uhripalveluiden piiriin lapsen ohella on lapsen hyvinvoinnin kannalta tärkeää. Huoltajan pitäisi kyetä tarjoamaan turvallista läsnäoloa lapsen tai nuoren jouduessa rikoksen uhriksi. Huoltajan tärkein tehtävä on silloin varmistaa, että lapsen arki jatkuu ja lapsen perustarpeista huolehditaan. Tämä turvallisuuden tunteen vahvistaminen tukee lapsen selviytymistä. Erityisesti huoltajalle tarjottava tuki on tärkeää silloin, kun toista huoltajaa epäillään rikoksesta. Tätä korostetaan siksi, koska huoltajien keskinäinen tuki jää todennäköisesti puuttumaan, jolloin tilanne on entistä raskaampi. Lisäahdistusta tilanteeseen aiheuttaa se, että omaa lasta on vahingoitettu sen ihmisen taholta, jonka kuuluisi yhdessä ko. henkilön kanssa suojella lasta. Lapselle määrätystä edunvalvojasta huolimatta, myös huoltajan on löydettävä vastauksia moniin rikosprosessin liittyviin kysymyksiin. Lisäksi useista käytännön asioista huolehtiminen rikosasian etenemiseksi voi olla huoltajan vastuulla. Silloinkin kun näin ei ole, huoltajaa on rauhoitettava ja hänet on pidettävä ajan tasalla siitä, miten rikosasia etenee ja mitkä lapsen ja hänen oikeutensa ovat rikosprosessissa. Myös huoltajat voivat saada henkistä tukea ja tietoa rikosprosessista erilaisista uhrien tukipalveluista. Se edesauttaa osaltaan sekä huoltajan, että lapsen selviytymistä kokemastaan.²³⁴

Jo tapahtuneiden väkivaltarikosten uhrit ja heidän läheisensä tarvitsevat välittömästi ja pitkään tukea ja apua. Valtiolla on lisäksi velvollisuus torjua lapsiin kohdistuvaa väkivaltaa. Sellainen edellyttää kokonaisvaltaista työskentelytapaa. Uhreja on autettava pitkäjänteisesti ja tekijät on irrotettava väkivaltaisista toimintatavoista.²³⁵ Lapsen ollessa asianosaisena tai todistajana rikosasiassa, esitutkintaviranomaisen, syyttäjän ja sosiaaliviranomaisen tulee yhteistyössä varmistaa, että lapsi ja perhe saa tarvitsemaansa tukea. Sellainen oikeus tulee taata kaikille lapsille, riippumatta lapsen asemasta rikosasiassa.

²³³ Ratkaisussa viitataan käsitteen osalta lain esitöihin HE 222/2010 vp, s. 196.

²³⁴ Laajasalo – Rajala – Huittinen – Julin – Nikkola – Vehkaoja – Matikka – Tenhunen – Joki-Erkkiä – Kannisto – Pirinen – Abrahamsson 2020, s. 159.

²³⁵ Lapsiasiavaltuutetun vuosikertomus 2020, s. 17.

3.4.8. Lapsen edunvalvojalle maksettavaksi määrätyn palkkion peruste ja määrä rikosasiassa

Lainsäädännön muutostarve: Lapsen edunvalvojan palkkion ja kulujen maksamisesta valtion varoista rikosasiassa tarvitaan tarkempaa sääntelyä. Esitutkintalain 4 luvun 8 §:n sääntelyn tarkentaminen on tarpeen siltä osin kuin siinä viitataan palkkion ja kustannusten maksamiseen valtion varoista. Sääntelyn tarkentaminen edellyttää myös oikeusavun palkkioperusteista annetun valtioneuvoston asetuksen laajentamista koskemaan myös edunvalvonnan palkkioperusteita. Muutokset voisivat olla seuraavat (muutos kurssiivilla):

Esitutkintalaki (tai laki lapsen edunvalvonnasta)

4 luku – Esitutkintaperiaatteet ja esitutkintaan osallistuvien oikeudet

8 § Edunvalvojan määrääminen lapselle

...//...

Edunvalvojan määräämisestä aiheutuneet kustannukset sekä edunvalvojan palkkio ja kustannukset maksetaan valtion varoista. Muuten palkkion ja kustannusten maksamisessa noudatetaan *lapsen edunvalvonnasta annetun lain ja oikeusavun ja lapsen edunvalvonnan palkkioperusteista annetun valtioneuvoston asetuksen säännöksiä.*

Sääntelyn täsmentäminen on perusteltua tehdä ehdotettuun lakiin lapsen edunvalvonnasta sekä viittauksin jo mainittuun asetukseen palkkioiden ja korvausten perusteista, esimerkiksi seuraavasti:

Laki lapsen edunvalvonnasta

§ Lapsen edunvalvojan palkkio toimenpiteistä ja korvaus kuluista

Tämän lain mukaan rikosasiaan määrätylle lapsen edunvalvojalle suoritetaan valtion varoista kohtuullinen palkkio tarpeellisista toimenpiteistä ja korvaus kuluista noudattaen valtioneuvoston asetusta oikeusavun ja edunvalvonnan palkkioperusteista annettua sääntelyä. Palkkion määräämistä varten lapsen edunvalvojan on esitettävä selvitys asiassa suoritettamistaan toimista ja kuluistaan. Lapsen edunvalvojana toimiva ei saa periä palkkiota edunvalvonnan kohteena olevalta. Muu sopimus on mitätön.

Jos rikosasiaan lapsen edunvalvojaksi on määrätty henkilö, joka ei yleisesti hoida edunvalvontatehtäviä kyseisessä tuomioistuimessa, korvataan matkustamisesta syntyvä lisäkulu ainoastaan, jos siihen on erityisiä syitä.

Asetuksella säädetään tarkemmin tässä pykälässä tarkoitettujen palkkioiden ja korvausten perusteista.

Lainsäädäntömuutosten perustelut

Tällä hetkellä voimassa olevan lain mukaan rikosasiassa lapsen edunvalvojan määräämisestä aiheutuneet kustannukset sekä lapsen edunvalvojan palkkio ja kustannukset maksetaan valtion varoista. Muuten lapsen edunvalvonnassa noudatetaan soveltuvin osin holhoustoimilain säännöksiä. (ETL 4:8.2). Muuta sääntelyä rikosasiassa määrätyn lapsen edunvalvojan palkkion ja kulujen korvaamisesta ei ole annettuna.

Selvityksen perusteella rikosasiassa lapsen edunvalvojille maksettavissa palkkioissa vallitsee kirjava käytäntö. Rikosasiassa toimivan lapsen edunvalvojan palkkion määrästä ei ole säännelty erikseen siten kuin esimerkiksi oikeusapulain (257/2002) perusteella toimivan avustajan osalta.

Käräjätuomarit ilmoittivat asiantuntijahaastattelussa käytäntönä olevan, että palkkiota rikosasiassa määrättäessä pyritään ottamaan huomioon lapsen edunvalvojan taustakoulutus. Silloin ei-juristille edunvalvojalle maksetaan enintään 110,00 € tunnilta ja juristitaustaiselle edunvalvojalle yli 200,00 € tunnilta. Rikosasiassa lapsen edunvalvoja määrätään lapsen edun toteutumiseksi rikosasiaa käsiteltäessä. Siksi lapsen kanssa toimiminen tulisi olla rikosasioissa lapsen edunvalvojan laskutusperusteen keskiössä. Tästä näkökulmasta ei voida pitää perusteltuna, että rikosasioissa korostetaan juristin koulutusta lapsen edunvalvonnan tehtävän suorittamisessa. Lapsen edunvalvojan tehtävän keskiössä pitäisi olla lapsen oikeuksien turvaaminen ja lapsen tekeminen osalliseksi omassa asiassa.

Selvitystyössä on ilmennyt, että rikosasioissa lapsen edunvalvojen laskutuksen käytännöt vaihtelevat tuntiveloitushinnaltaan. Alueellisesti on voitu sopia rikosasioissa lapsen edunvalvojan tuntiveloitushinnaksi 90,00 € tunnilta, kun toisaalla käytetään 220,00 € tunnissa veloitusta. Syyttäjät pitivät asiantuntijahaastattelussa ongelmallisena sitä, että rikosasioissa lapsen edunvalvojan tuntikustannusta ei ole sidottu oikeusavun tuntiperusteeseen (110,00 euroa/tunti). Rikosasiaan määrätyn lapsen edunvalvojan palkkion ja kulujen perusteet tulisi syyttäjien mukaan määritellä samalla tavalla kuin avustajien palkkioiden yhteydessä menetellään.

Tandem-mallin käyttämisessä rikosasiassa lähtökohtana on lapsen edunvalvojan ja oikeudenkäyntiavustajan yhteistyö. Silloin haastatteluissa käräjätuomareiden ja syyttäjien mainitsemia riskejä päällekkäisen työn tekemisestä ei aiheudu. Lisäksi laskutuksen perusteena olevien laskujen informatiivisuus edesauttaa sitä, että laskujen perusteella mahdolliset päällekkäisyydet voidaan havaita ja niihin puuttua. Sellainen velvollisuus laskun perusteella kustannuksia valtion varoista maksettaessa voidaan laskun oikeellisuutta tarkistavalle asettaa. Lapsen kuljettamisesta aiheutuneet lisäkulut korvataan lapsen edunvalvojalle ainakin, jos hän kuljettaa lasta viranomaisessa tapahtuvaan toimenpiteeseen. Samoin matkustamisesta aiheutuneet lisäkulut korvataan lapsen edunvalvojan tavatessa lasta paikassa, jota voidaan pitää lapsen edun kannalta tarkoituksenmukaisena. Erityinen syy matkakulujen korvaamiseen toiseen tuomioistuimeen on myös silloin, kun lapsen edunvalvoja ei muiden työtehtäviensä vuoksi voi toimia oman toiminta-alueen tuomioistuimessa esteellisyytilanteiden vuoksi.

Mallia, jossa juristitaustainen toimii pelkästään rikosasiassa lapsen edunvalvojan määräyksellä mutta hoitaa myös oikeudenkäyntiavustajan tehtävät ei ole perusteltua myöskään juristille maksettavan palkkion näkökulmasta.²³⁶ Käytännössä tässäkin mallissa on kysymys yhden juristin mallista, jota ei Euroopan neuvoston ministerikomitean suuntaviivoissa lapsiystävällisestä oikeudenkäytöstä vuodelta 2010 pidetä toivottavana mallina.²³⁷

Selvityksen perusteella ei ole voitu varmuudella selvittää syitä juristin toimimiselle pelkästään lapsen edunvalvojan määräyksellä. Yksi syy voi olla, että rikosasiaan määrätyn lapsen edunvalvojan palkkion maksamiseen liittyvää sääntelyä ei ole edunvalvojilla rajattu yhtä tarkasti kuin oikeudenkäyntiavustajilla. Oikeudenkäyntiavustajan palkkion maksamista rajoitetaan tuntihinnan ja tavanomaisten toimenpiteiden määrän osalta.²³⁸ Käyttämällä rikosasian laskutuksessa lapsen edunvalvojan määräystä tosiasiallisesti oikeudenkäyntiavustajan tehtävien tekemiseen, rikosasiaan määrätty lapsen edunvalvoja pystyy laskuttamaan korkeammalla tuntihinnalla ja enemmän toimenpiteitä kuin oikeudenkäyntiavustajan määräyksellä. Jos rikosasiassa lapsen edunvalvojan määräyksellä

²³⁶ Mallia on kritisoitu myös sen vuoksi, ettei lapsen etu voi toteutua (alaluvut 3.1.2 ja 3.1.10).

²³⁷ Euroopan neuvoston suuntaviivat 2010, kohta 105 (alaluvut 1.3.1. ja 3.1.2).

²³⁸ Valtioneuvoston asetuksen oikeusavun palkkioperusteista (209/2008) mukaan avustajan tuntipalkkio on 110 euroa. Esimerkiksi asian valmistelun osalta todetaan, että laadultaan ja laajuudeltaan tavanomaisessa rikosasiassa valmistautumisesta ei makseta ilman erityisiä syitä viittä tuntia pidemmältä ajalta.

toimiva tekee oikeudenkäyntiavustajalle kuuluvia toimenpiteitä, kerrottua menettelyä ei voida pitää tarkoituksenmukaisena, eikä lapsen edun mukaisena.

Lapsen edunvalvojan palkkion maksamisesta on saatavilla yksittäinen ennakkoratkaisu, joka osoittaa tilanteen kompleksisuuden. Ratkaisussa *KKO 2018:69* oli kysymys alaikäiselle asianomistajalle esitutkintalain nojalla määrätylle edunvalvojalle valtion varoista maksettavasta palkkiosta. A edusti asianomistajaa esitutkinnassa sekä asian käsittelyssä käräjä- ja hovioikeudessa. Käräjäoikeus hyväksyi A:n edunvalvojana toimimisesta esittämän palkkiovaatimuksen laskun mukaisesti, kun A:n laskun perusteena on käytetty 220,00 euron tuntiveloitusta. Hovioikeus alensi A:lle maksettavan tuntipalkkion 110,00 euroon ja sovelsi valtioneuvoston asetusta oikeusavun palkkioperusteista. Korkein oikeus muutti ratkaisua ja hyväksyi edunvalvojan laskussa käyttämän tuntiveloitushinnan 220,00 euroa.

Korkein oikeus totesi edellä kerrotun ratkaisun perusteluina, että edunvalvojan palkkion ja kulu- jen korvauksen maksamista valtion varoista koskevassa säännöksessä (ETL 4:8.2) ei ole nimenomaista määrystä siitä, minkä perusteiden nojalla edunvalvojalle maksettavan tuntipalkkion suuruus määräytyy. Lain esitöistä kuitenkin ilmenee korkeimman oikeuden mukaan yksiselitteisesti, että lainkohtaan sisältyvällä viittauksella holhoustoimilakiin on tarkoitettu sitä, että edunvalvojalla on oikeus holhous- toimilain 44 §:ssä tarkoitettuun, tehtävän laatuun ja laajuuteen nähden kohtuulliseen palkkioon.

Suunnitelmassa ehdotetaan lapsen edunvalvojan tehtävässä korostettavaksi lapsen kanssa toimi- mista ja lapsen osallisuuden varmistamista häntä koskevassa asiassa. Siksi suunnitelmassa ehdotetaan Tandem-mallin käyttämistä, jotta lapsen oikeuksien toteutuminen voidaan varmistaa. Silloin kysy- myksessä ei ole oikeudenkäyntiavustajaan rinnasteinen toimija²³⁹, vaan erillinen lapsen puhevallan käyttämiseen määrätty taho. Rikosasiassa lapsen edunvalvojana toimimisen edellytyksiin ja lapsen edunvalvojarekisteriin pääsyn edellytykseksi ehdotetaan, että rikosasiassa lapsen edunvalvojalla olisi sellainen taustakoulutus, joka antaisi valmiudet lapsen kanssa työskentelylle. Silloin rikosasiassa lapsen edunvalvoja on suorittanut Suomessa vähintään AMK-sosionomin tai muun tutkinnon, jossa henkilö on saanut koulutuksen lapsen kanssa työskentelemisen taidoista muun mahdollisen suorittamansa tutkinnon ohella (alaluku 3.1.8).

Edellytys lapsen edunvalvonnan koulutusvaatimuksista rikosasioissa ei sulje pois sitä, etteikö juristikoulutuksen omaava voisi toimia rikosasiassa lapsen edunvalvojana, jos hän on suorittanut jon- kin tutkinnon, jossa hän on saanut osaamista lapsen kanssa työskentelemiseen. Muutos on perusteltu erityisesti siitä näkökulmasta, että lasta koskevassa asiassa lapsen oikeudet korostuvat ja hänen osalli- suutensa varmistetaan häntä koskevassa asiassa. Silloin pääpaino juristille maksettavassa palkkiossa on lapsen oikeuksien varmistaminen.

Kohtuullisen tuntilaskutushinnan määrittäminen rikosasiaan määrättävän lapsen edunvalvojan tehtävästä on haastavaa. Kysymyksessä on kuitenkin erityisosaamista koskeva tehtävä lapsen edun ja osallisuuden varmistamiseksi. Siksi lastensuojelutyötaustaisen rikosasiaan määrättävän lapsen edun- valvojan kohtuullisena tuntilaskutushintana voidaan pitää vähintään jo käytössä olevaa 90 €:n tunti- hintaa. Toisaalta yhtä perusteltua on tuntihinnan määrittäminen 110 €:ksi eli vastaamaan oikeuden- käyntiavustajalle maksettavaa korvausta rikosasiaan määrättävän lapsen edunvalvojan tehtävän erityispiirteiden ja erityistä osaamista koskevien edellytysten vuoksi.

Toki lapsen edunvalvojan osaaminen on myös porrastettavissa siten, että lapsen edunvalvoja olisi oikeutettu laskuttamaan korkeampaa 110,00 €:n tuntihintaa toimittuaan riittävän pitkään tai riittävän monen lapsen edunvalvojan tehtävässä. Näin hienosyisen jaottelun tekeminen edellyttäisi tarkkoja perusteita, joilla tuntipalkkio määrittyisi. Sellaisten laatiminen voi olla haastavaa tai sellaista ei vält-

²³⁹ Aikaisemmin selostetun korkeimman oikeuden ratkaisun *KKO 2018:69* eri mieltä olleen jäsenen lausunnossa korostetaan sitä, että rikos- asiassa lapsen edunvalvojan palkkiossa on ollut tosiasiallisesti kysymys hyvin samanlaisesta tilanteesta kuin oikeudenkäyntiavustajan määräämisestä asianomistajalle rikosoikeudenkäyntilain nojalla. Edellytykset olisivat lainkohdissa osaksi päällekkäiset. Intressikonflikti- tilanteessa ei voisi siksi olla sattumanvaraista kumman lain mukaista menettelyä asiassa on sovellettu, eikä palkkion moninkertaistuminen esitutkintalain mukaisissa määräyksissä ole perusteltua eikä johdonmukaista. Esiteltyä näkemystä (eri mieltä oleva jäsen) voidaan pitää perusteltuna silloin, kun rikosasiassa lapsen edunvalvojana toimii juristi siten kuin valituksen kohteena olleessa asiassa on ollut.

tämättä voida pitää tarkoituksenmukaisena. Lähtökohtana suunnitelmassa kuitenkin on, että lapsen edunvalvojatutkinnon suorittamisen jälkeen ja muiden edellytysten täytyessä henkilö täyttää yleiset edellytykset toimia lapsen edunvalvojana rikosasiassa.

Joka tapauksessa rikosasiassa lapsen edunvalvojan tehtävästä maksettava korvaus tulisi määrittää laissa ja sen perusteella annettavassa asetuksessa. Näin pystytään estämään myös mahdolliset väärinkäytökset. Samoin pystytään estämään halukkuus toimia lapsen edunvalvojan tehtävässä, vaikka henkilöllä ei olisi tehtävän edellyttämää osaamista toimia lapsen kanssa. Korvattavien kohtuullisten työtehtävien määrittäminen suuntaa antavasti on myös mahdollista, samalla tavalla kuin avustajana toimivilla. Niiden määrittäminen lapsen edunvalvojan osalta voi olla jossain määrin jopa helpompaa, koska esimerkiksi lapsen kuulusteluun käytetty aika on helposti tarkistettavissa esitutkintapöytäkirjaan tehdyistä kuulustelun keston ja läsnäolon merkinnöistä.

Lisäksi selvitystyössä syyttäjät toivat asiantuntijahaastattelussa esille lapsen edunvalvojan laskujen hyväksymismenettelyjen eroavaisuudet käräjäoikeuden käsittelyssä siinä, tiedustellaanko syyttäjältä kantaa edunvalvojan laskuun. Syyttäjän näkemystä voidaan tiedustella, koska syyttäjän katsotaan valvovan valtion varoista maksettavia kustannuksia. Toisaalla syyttäjän kantaa ei tiedustella ilmoittaen perusteeksi, että kyseessä on käräjäoikeuden antama määräys lapsen edunvalvojalle. Viimeksi mainittu perustelu ei ole syyttäjien haastattelussa toteamalla tavalla johdonmukainen muihin käräjäoikeuden vastaaviin määräyksiin nähden, joissa syyttäjän näkemystä laskun oikeellisuudesta säännönmukaisesti tiedustellaan.

Edelleen selvitystyön kyselyissä lapsen edunvalvojina ja oikeusavustajina toimivat kertoivat, että käräjäoikeuksien käytäntö palkkioiden määrissä ei ole riittävä, eikä maksettava summa välttämättä kata asian tosiasiallisia toimenpiteitä. Rikosasiassa lapsen edunvalvojan lopputoimina huomioidaan yhden tunnin aika kaikkien lopputoimien tekemiseen. Selostettu käräjäoikeuksien käyttämä yhden tunnin ennakkoa vastaava palkkio ei määrältään kata rikosasiassa lapsen edunvalvojalle tosiasiallisesti aiheutuvia kustannuksia käräjäoikeuden ratkaisun jälkeen. Niitä ovat käräjäoikeuden ratkaisuun tutustuminen ja sen selostaminen lapselle. Yhden tunnin aika riittää näihin toimenpiteisiin vain lyhyehkön ratkaisun selostamiseen lapselle näin lyhyessä ajassa. Vähänkään pitemmän ratkaisun selostaminen lapselle vaatii käytännössä pitemmän ajan. Käräjäoikeuden pitäisi huomioida yksittäistapauksittain kohtuullinen tuntimäärä, mitä näiden tehtävien toteuttaminen todellisuudessa tarkoittaa.

Vahingonkorvausten perintää on pidetty asiantuntijahaastatteluissa sellaisina tehtävinä, jotka kuuluisivat rikosasiassa lapsen edunvalvojan tehtäviin (alaluku 2.1.9). Sellainen lainsäädäntömuutos on suunnitelmassa ehdotettu tehtäväksi edunvalvonnan voimassaolon keston tarkentamisen yhteydessä (alaluku 3.3.6). Vahingonkorvausten perintää edellyttävät toimenpiteet voidaan huomioida käräjäoikeuden ratkaisussa ennakkollisesti. Jos alaikäiselle tuomitut ja perityt rahavarat jäädytetään lapselta siihen asti, kunnes lapsi täyttää 18 vuotta, lapsen oikeuksien turvaaminen edellyttää toimenpiteitä. Esitellyt tehtävät kuuluisivat luontevasti rikosasiassa lapsen edunvalvojalle, jos sellaiset toimenpiteet merkitään hänelle annettavaan määräykseen esimerkiksi ehdollisesti ja myöhemmin laskutettavaksi. Silloin lapsen edunvalvojan tulee määräyksen mukaisesti avata muun muassa lapselle sulkutili. Näitä toimenpiteitä lapsen edunvalvojan ei voida edellyttää hoitavan ilman korvausta. Sen sijaan sulkutilillä olevien varojen hoitaminen edellyttäne taloudellisen asioiden edunvalvojan määräyksen antamista. Sellaiset toimenpiteet olisivat ajankohtaisia vasta myöhemmin. Tällaisia tehtäviä lapsen edunvalvojalle ei voitaisi määrätä maksettavaksi ennakkollisesti tuomioistuimen antaman ratkaisun yhteydessä.

3.4.9. Velvoite lapsen edunvalvojan kustannusten maksamisesta takaisin valtiolle

Lainsäädännön muutostarve: Rikosasiassa lapsen edunvalvojan kustannusten osalta tarvittaisiin sääntelyä, jonka perusteella vastapuoli voitaisiin velvoittaa maksamaan valtion varoista maksetut kustannukset takaisin valtiolle. Sääntelyn täsmentäminen on perusteltua säätää esimerkiksi suunnitelmassa ehdotetussa laissa lapsen edunvalvonnasta esimerkiksi seuraavasti:

Laki lapsen edunvalvonnasta

§ Valtion varoista maksettujen kustannusten korvausvelvollisuus

Rikosasiaan määrätyn lapsen edunvalvojan määräyksen saaneen lapsen vastapuoli on velvollinen korvaamaan lapsen oikeudenkäyntikulut siten kuin oikeudenkäymiskaaren 21 luvussa ja oikeudenkäynnistä rikosasiassa annetun lain 9 luvussa säädetään.

Jos rikosasiassa lapsen edunvalvojan määräyksen saaneen lapsen vastapuoli olisi 1 momentin nojalla velvollinen korvaamaan lapsen oikeudenkäyntikulut kokonaan tai osittain, hänet on velvoitettava korvaamaan vastaavasti valtiolle sen varoista tämän lain nojalla asiassa maksettavaksi määrättyt kustannukset ja lapsen edunvalvojan arvioitu palkkio rikosasiassa korkolain 4 §:n 1 momentin mukaisine viivästyskorkeineen kuukauden kuluttua siitä päivästä, jona maksuvelvollisuutta koskeva tuomioistuimen päätös on ollut asianosaisen saatavissa.

Lainsäädäntömuutosten perustelut

Rikosasiassa lapsen edunvalvojan määräämisestä aiheutuneet kustannukset sekä edunvalvojan palkkio ja kustannukset maksetaan valtion varoista (ETL 4:8.2). Näiden kustannusten korvaamisesta takaisin valtiolle ei ole tällä hetkellä säännelty mitään. Selvityksen asiantuntijahaastattelussa syyttäjät pitivät ongelmallisena rikosasiassa lapsen edunvalvojan valtion vahingoksi jääviä kustannuksia, koska kustannusten takaisin valtiolle maksamiseen velvoittavaa säännöstä ei ole.

Esimerkiksi oikeusapua saavan osalta sääntely on erilainen vastapuolen oikeudenkäyntikulujen osalta. Jos oikeusavun saajan vastapuoli olisi velvollinen (OK 21 luku, ROL 9 luku tai hallintoprosessilaki 10 luku) velvollinen korvaamaan oikeusavun saajan oikeudenkäyntikulut kokonaan tai osittain, hänet on velvoitettava korvaamaan vastaavasti valtiolle sen varoista oikeusapulain nojalla asiassa maksettavaksi määrättyt kustannukset ja julkisen oikeusavustajan arvioitu palkkio viivästyskorkeineen.

Lapsen edunvalvojan palkkion maksattamisesta takaisin valtiolla on saatavilla yksittäinen hovioikeuden ratkaisu, joka osoittaa tilanteen haasteellisuuden. Hovioikeuden ratkaisussa *I-SHO 2016:10* oli kysymys siitä, voidaanko tuomioistuimessa hävinnyt rikosasian asianosainen velvoittaa korvaamaan valtiolle sen varoista vastapuolelle esitutkintalain 4 luvun 8 §:n nojalla määrätylle edunvalvojalle maksettua palkkiota. Käräjäoikeus velvoitti valittajan maksamaan ko. kustannukset takaisin valtiolle, mutta hovioikeus vapautti valittajan tästä velvollisuudesta. Perusteluina hovioikeus totesi, ettei esitutkintalaissa tai holhoustoimilaissa ole valtion varoista edunvalvojalle maksettavan palkkion ja kulujen korvauksen osalta säännöstä niiden korvaamisesta takaisin valtiolle. Muutakaan säännöstä, jonka nojalla tuomioistuimessa hävinnyt rikosasian vastaaja voitaisiin velvoittaa korvaamaan valtiolle sen varoista esitutkintalain 4 luvun 8 §:n nojalla määrätylle edunvalvojalle maksettua palkkiota ja kulujen korvausta ei ole.

Rikosasiassa lapsen edunvalvojan palkkion ja kustannusten maksamisesta valtion varoista pitäisi säännellä vastaavasti kuin edellä on selostettu esimerkiksi oikeusavun osalta. Kysymys on normaalista, hävinneen osapuolen velvollisuudesta korvata asian hoitamisesta aiheutuneet oikeudenkäyntikulut takaisin valtiolle.

3.4.10. Esitutinnan rajoittaminen ja lapsen oikeudet sekä viranomaisyhteistyö

Lainsäädännön muutostarve: Sellaisen rikosasian, jossa lapsi on asianosaisena, esitutinnan rajoittaminen edellyttää erityistä harkintaa. Siksi menettelyn sääntelevä tarkasti olisi tarpeen, jotta erityisesti lapsen etu ja lapsen oikeudet voivat toteutua. Sääntelyn täsmentäminen on perusteltua tehdä esitutkintalain 3 lukuun säätämällä uusi rajoittamista koskeva säännös 10 b § seuraavasti:

Esitutkintalaki

3 luku – Esitutinnan toimittamisen yleiset säännökset

10 b § Esitutinnan rajoittaminen lapseen kohdistuvissa rikoksissa

Jos esiselvityksen tai esitutinnan perusteella lapseen epäillään kohdistuneen rikos, jonka tutkintaa ei ole syytä aloittaa tai tutkinnan jatkamista ei ole perusteltua jatkaa, syyttäjä voi, jos hän katsoo sen perustelluksi ottaen huomioon asian laadun ja siinä esitettävät vaatimukset, asiassa viranomaisyhteistyössä tehdyn lapsen tilannetta koskevan selvityksen (LASTA-seula) ja lapsen puhevaltaa käyttävän sekä lapsen oikeuksien toteutumista valvovan lapsen huoltajan tai eturistiriitatilanteessa asiaan määrätyn lapsen edunvalvojan näkemyksen saatuaan, tutkinnanjohtajan esityksestä määrätä, että esitutkintaa ei toimiteta tai että esitutkinta lopetetaan. Esitutinnan aloittamatta jättäminen ja sen lopettaminen edellyttää lisäksi, ettei tärkeä yleinen tai yksityinen etu vaadi esitutinnan aloittamista tai sen jatkamista.

Esitutkinta on 1 momentissa tarkoitetuissa tapauksissa aloitettava uudelleen, jos siihen asiassa ilmenneiden seikkojen vuoksi on perusteltua syytä.

Lainsäädäntömuutosten perustelut

Lapsen oikeuksien ja lapsen edun huomiointi on tärkeää lasta koskevia asioita käsiteltäessä. Rikosprosessin toimijoille voi olla tärkeimpänä tavoitteena saada lapseen kohdistuneen rikoksen tekijä vastuuseen teostaan. Vaikka rikoksen tekijän seuraamusten varmistaminen on tärkeä näkökulma, muiden vaihtoehtoisten menettelyjen huomioon ottaminen lapsen asioita käsiteltäessä on välttämätöntä. Perusteltua on kysyä, auttaako lapseen kohdistuneen rikoksen tekijän saama rangaistus perheen tilannetta, jos teon perimmäinen syy liittyy perheessä oleviin muihin ongelmiin. Joissakin tilanteissa ns. vaihtoehtoiset menettelyt voivat auttaa perheen tilannetta huomattavasti enemmän ja paremmin kuin tekijän saama sakkorangaistus. Viimeksi mainittu saattaa päinvastoin aiheuttaa vain lisää ongelmia, koska perheen taloudellinen tilanne sakon perimisen myötä voi vaikeutua.

Tässä yhteydessä on kuitenkin tärkeää korostaa myös sitä, että mitä vakavammasa lapseen kohdistuneesta teosta on kysymys, sitä korkeammalla tulee olla mahdollisuus vaihtoehtoisten menettelyiden käyttämiseen siten, että niillä on vaikutusta tekijän seuraamukseen. Tästä huolimatta erilaiset tukitoimet lapselle ja perheelle ovat välttämättömiä. Lapsen asioiden ”sovittelun” mahdollisuus tulisi nähdä laajasti, eikä ainakaan siten, että kysymys olisi vain vahingonkorvausten sovittelusta rikosasiassa. Par-

haimman lopputuloksen tavoittelu eli asian selvittäminen huomioiden lapsen tilanne kokonaisuutena ja lapsen etua toteuttaen pitäisi olla lähtökohtana kaikissa lasta koskevissa asioissa.

Väkivaltakokemusten jälkeinen tuki ja hoidon tarve ovat tärkeitä elementtejä uhrin toipumisen näkökulmasta. Tavanomaiset hoitoa ja tukeva tarjoavat tahot ovat epätietoisia esitutinnan vaikutuksesta ja esitutinnan koetaan merkittävästi rajoittavan tukitoimien tarjoamista. Tätä pidetään palvelupolun onnistumisen kannalta kriittisenä vaiheena. Tiivis yhteistyö poliisin kanssa auttaa tuen ja tutinnan yhteensovittamisessa.²⁴⁰

Väkivaltaa kokeneiden lasten ja perheiden tarvitseman tuen ja hoidon koordinaation sekä sisällön kehittäminen onkin yksi Barnahus-hankkeen tavoitteista. Samoin muut hankkeen tavoitteet lapsiystävällisestä kohtaamisesta ja tilojen varmistamisesta lapsen kuulemisen yhteydessä kuin myös moniammatillisen yhteistyön vahvistaminen ja asian käsittelyn nopeuttamiseen liittyvät myös siihen, että lapsen kokonaistilanne tulisi huomioida.²⁴¹ Tähän samaan tavoitteeseen pyritään myös juuri julkaistulla lapseen kohdistuvaa henkistä väkivaltaa koskevan tutkimuksen avulla. Viranomaisille pyritään antamaan työkaluja henkisen väkivallan tunnistamiseksi, jotta lapsi ja perhe saadaan mahdollisimman varhaisessa vaiheessa avun ja tuen piiriin.²⁴²

Esimerkkinä sovittelunäkökulman huomioimisesta voidaan mainita lapsen vanhempien ymmärryksen lisääminen huoltoriidassa siitä, kuinka vahingoittavaa vanhempien riitely voi lapselle olla. Samoin lastensuojeluasioissa on nähtävissä sovittelunäkökulma. Lapsen huostaanotto ja sijaishuollon järjestäminen on tehtävissä vain, jos avohuollon toimet eivät olisi sopivia tai ne olisivat osoittautuneet riittämättömiksi (LSL 40 §). Huostaan otetun lapsen vanhemmille on laadittava erillinen asiakassuunnitelma vanhemmuuden tukemiseksi (LSL 30 §, 542/2019). Prosessin tavoitteena ei siten ole lapsen huostaan ottaminen, vaan mahdollistaa vanhempien tilanne huolehtia lapsestaan siten, ettei muita jatkotoimenpiteitä tarvittaisi.

Rikosasioissa sovittelu on yleistä mutta silloin tarkoitetaan yleensä vahingonkorvausten sovittelua ns. virallisessa sovittelussa menettelystä säännellyn sovittelulain perusteella. Tätä menettelyä kuvataan yksityiskohtaisesti esimerkiksi THL:n²⁴³ ja poliisin²⁴⁴ verkkosivuilla. Lapsen edunvalvojan tehtäviin voisi kuulua (alaluku 3.4.2) ns. viralliseen sovitteluun osallistuminen lapsen puhevallan käyttäjänä. Silloin lapsen edunvalvoja arvioi tilannetta nimenomaan alaikäisen lapsen näkökulmasta, jotta lapsen oikeudet myös sovittelussa toteutuvat.

Lapsen kohdistuneen rikoksen myötä perheen tilanteeseen puuttuminen myös muulla tavoin kuin rikosprosessin keinoin voi lapsen ja perheen kannalta olla vaikuttavampi kuin rikosasiassa annettu ratkaisu. Selostetun tyyppisestä lapsen kokonaistilanteen kartoituksesta on kysymys LASTA-seula-mallissa, joka on luotu sovellettavaksi lapseen kohdistuneen väkivalta- ja seksuaalirikoksen esitutkintaan.²⁴⁵ LASTA-seula-mallissa lapsen tilanne tulee huomioiduksi kokonaisvaltaisesti ja muussa viranomaisessa tehdyt toimenpiteet voivat vaikuttaa siihen, että rikosasiassa on perusteltua tehdä ratkaisu rikosasian tutkinnan rajoittamisesta.²⁴⁶ Luonnollisesti näissä tilanteissa lastensuojelussa tarvitaan menetelmiä ja osaamista lastensuojelutyön tueksi, kun asia siirtyy tutkinnasta lastensuojelun selvitettäväksi. Toisaalta lastensuojelun asemaa voitaisiin vahvistaa lievien väkivaltaepäilyjen kohdalla, jotta ne voitaisiin hoitaa ilman poliisin esitutkintaa.²⁴⁷

Lapsen edun kannalta ei siis voida välttämättä pitää aina parhaana ratkaisuna sitä, että asiaa käsitellään rikosprosessissa. Lastensuojelutyön tuominen mukaan esitutkintaan enemmän määrin olisi

²⁴⁰ Laajasalo – Rajala – Huittinen – Julin – Nikkola – Vehkaoja – Matikka – Tenhunen – Joki-Erkkilä – Kannisto – Pirinen – Abrahamsson 2020, s. 170–172.

²⁴¹ THL-verkkosivut: Barnahus-hanke.

²⁴² Paasivirta – Holmi – Ståhlberg – Laajasalo 2022.

²⁴³ THL-verkkosivut: Rikos- ja riita-asioiden sovittelu.

²⁴⁴ Poliisi-verkkosivut: Sovittelu.

²⁴⁵ Lehtinen – Rossi 2022, s. 27.

²⁴⁶ West 2022, s. 53.

²⁴⁷ Laajasalo – Rajala – Huittinen – Julin 2020, s. 51.

välttämätöntä lapsen oikeuksien toteutumiseksi. Se on helpointa Tandem-mallia käyttäen, jolloin eturistiriitatilanteessa lapsen kanssa toimimaan tottunut lastensuojelutyötaustainen lapsen edunvalvoja huomioi erityisesti lapsen oikeudet. Esitutkintayhteistyössä pystyttäisiin perustelemaan paremmin ratkaisuja esitutkinnan rajoittamisesta ja käyttää muita keinoja perheen ja lapsen tukemiseksi, viemättä rikosasiaa oikeudenkäyntiin. Silloin lapsen edun mukainen menettely edellyttää riittäviä lastensuojelutyön toimenpiteitä.

Lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten esitutkinta on poliisin näkökulmasta poikkeuksellisen poikkihallinnollista työtä, jos niitä verrataan useisiin muihin rikoslajeihin. Kaikkien toimijoiden keskeisenä ajatuksena tulisi olla lapsen edun toteutuminen parhaalla mahdollisella tavalla. Esitutkinnan aloittaminen johdetusti tutkinnanjohtajan johdolla on lähtökohtana, jolloin määritellään mitä esitutkinnassa tehdään. Parhaiten tämä onnistuu LASTA-seula-palaverin avulla, jossa paikalla ovat poliisi, syyttäjä, sosiaaliviranomainen sekä terveydenhuollon ammattilainen. Vähintäänkin lapsen terveystiedot tulee olla palaverissa saatavilla, kun tapauksen taustatietoja selvitetään. Lapsen kokonaisvaltaista tilannetta pohditaan LASTA-seula-palaverissa eri viranomaisten tietojen perusteella ja päätetään, miten tapauksen kanssa edetään. Selvittelyn tarkoituksena on poliisin näkökulmasta taustoittaa sitä, onko esillä olevassa asiassa tarkoituksenmukaista tehdä koko esitutkintaprosessi ja viedä asia käräjäoikeuteen, vai onko ensisijaisesti lapsen edun mukaista saattaa perhe ja lapsi tuen ja hoidon pariin ja tukea paranemista mahdollisimman pian. Mikäli katsotaan, että rikosprosessi olisi kohtuuton lapselle, tulisi harkita esitutkinnan rajoittamista esimerkiksi kohtuus -perusteella. Myöskään keskenäinen esitutkinta ei estä tuen ja hoidon järjestämistä lapselle edellyttäen, että ennen lapsen kuulemistä tapahtuvan tuen ja hoidon sisällön reunaehdot sovitaan.²⁴⁸

Lapsen edun mukaisessa esitutkinnan rajoittamisessa voidaan hyödyntää poliisihallinnossa käytöön otettua mallia esitutkinnan rajoitusesityksen erilaisista osioista, jolloin lapseen kohdistuneen rikoksen rajoittamisesitys arvioidaan riittävän monitahoisesti. Yhtenäinen malli parantaa lapsen oikeuksia rikosasiaa käsiteltäessä. Yhteistyö muiden toimijoiden kanssa onnistuu ja johtaa parhaaseen mahdolliseen lopputulokseen lapsen edun näkökulmasta.²⁴⁹

Lapsen oikeuksien toteutuminen ei ole välttämättä keskiössä lapsen vanhempien riidellessä lapsen huoltajuudesta. Sellaisissa tilanteissa korostuu, miten eri viranomaiset pystyvät yhteistyössä auttamaan erokriisin keskellä olevaa perhettä. Vireille tulleissa rikosasioissa voidaan mahdollisesti päätyä rajoittamisratkaisuun, jota voidaan pitää lapsen edun mukaisena menettelynä. Silloin lastensuojeluviranomaisten toimenpiteet (alaluku 3.5.6) lapsen edun varmistamiseksi ja edunvalvojan määrääminen sosiaalihuollon asiakaslain perusteella ja riitaista lapsen huoltoa ja asumista koskevan asian vuoksi (alaluku 3.2.8) ovat keskiössä. Kun lapselle määrätään ns. SHAL-edunvalvoja huolehtimaan lapsen edusta vakavassa huolto- ja tapaamisriidassa, rikosasian esitutkinnan rajoittaminen voi olla perusteltua ja lapsen edun mukainen ratkaisu.

Esitutkinnan lopettaminen tai rajoittaminen lapseen kohdistuneen rikoksen yhteydessä edellyttää erityisten seikkojen huomioon ottamista. Esiteltyt ratkaisut pitäisi tehdä huomioiden erityisesti lapsen etu ja tilanne kokonaisvaltaisesti. Lasta koskevan asian hoitamisessa korostuu esitutkintayhteistyön ja muun viranomaisyhteistyön merkitys.

Esitutkintayhteistyön merkitystä ei voi liiaksi korostaa. Sen avulla pystytään välttämään tilanne, että syyteharkintaan saapuvassa rikosasiassa lapselle ei ole määrättyä lapsen edunvalvojaa, vaikka sellainen pitäisi eturistiriidan vuoksi olla. Samoin esitutkintayhteistyön kautta varmistetaan, että esimerkiksi vahingonkorvauksiin liittyvät kysymykset selvitetään esitutkinnassa, kuten hankkimalla selvitystä rikoksen aiheuttamasta tilapäisestä haitasta sitä koskevan lausunnon muodossa.

²⁴⁸ Laajasalo – Rajala – Huittinen – Julin – Nikkola – Vehkaoja – Matikka – Tenhunen – Joki-Erkkilä – Kannisto – Pirinen – Abrahamsson 2020, s. 159.

²⁴⁹ West 2021.

Laajemman viranomaisyhteistyön avulla yhdistettynä esitutkintayhteistyöhön ja suunnitelmassa ehdotettuun sääntelyyn lapsen kohdistuvan rikoksen esitutkinnan rajoittamisesta, voitaisiin saavuttaa lapsen edun kokonaisvaltaisesti huomioiva lopputulos. Suunnitelmassa ehdotetaan uutta säännöstä sovellettavaksi lapsiin kohdistuvien rikosten tutkinnassa. Siinä määritettäisiin tarkasti, mitä selvitystä pitäisi olla hankittuna, jotta lapsen kohdistuneen rikoksen tutkinnan rajoittamista voitaisiin perustellusti esittää syyttäjälle. Kun rajoittamisen edellytyksiin liitettäisiin muun ohella vaatimus viranomaisyhteistyöstä LASTA-seula mallia käyttäen ja velvoite lapsen puhevaltaa käyttävän tahon näkemyksen selvittämisestä, lapsen oikeudet tulisivat huomioitua riittävän hyvin.

Erityisen tärkeä olisi lapsen puhevallan käyttämisen varmistaminen ennen rajoittamisratkaisun tekemistä. Jos lapsen kohdistuneessa rikoksessa puhevaltaa käyttävän ja lapsen välillä ei ole eturistiriitatilannetta, näkemyksen lapsen edun mukaisesta ratkaisusta esittäisi puhevaltaa käyttävä huoltaja tai muu taho. Sen sijaan eturistiriitatilanteessa lapsen puhevaltaa käyttäisi puolueeton lapsen edunvalvoja, joka samalla arvioisi lapsen tilannetta ja lapsen edun mukaista lopputulosta. Näin lapsen oikeuksien toteutumista arvioitaisiin oikeudellisen näkökulman lisäksi myös lapsen näkökulmasta ja lastensuojelutyön perusteita tarkastellen. Silloin esimerkiksi SHAL-edunvalvojan määräämisellä sosiaalihuoltoa koskevaan asiaan, (jolla on liittymäpinta lapsen huoltoa koskevaan asiaan), voisi olla ratkaiseva merkitys siihen, onko rikosasian käsittely lapsen edun toteutumiseksi tarkoituksenmukaista.

3.4.11. Lapsen osallisuuden varmistaminen rikosasian käsittelyssä

Lainsäädännön muutostarve: Lapsen ollessa asianomistajana rikosasian kiireellisyytasoa pitäisi nostaa. Sääntely on tarkoituksenmukaista sisällyttää esitutkintalain 3 luvun 11 §:n 2 momenttiin (muutos kursivilla):

Esitutkintalaki

3 luku – Esitutkinnan toimittamisen yleiset säännökset

11 § Esitutkinnan toimittamisaika

Alle 18-vuotiaan ollessa epäiltyinä rikoksesta tai alle 15-vuotiaana tekemästään rikollisesta teosta *taikka alle 18-vuotiaan ollessa rikosepäilyn asianomistajana* esitutkinta on toimitettava kiireellisesti.

Lapsen tilanteen selvittäminen ja siihen velvoittaminen voitaisiin asettaa ehdotettavaan lakiin lapsen edunvalvonnasta, esimerkiksi seuraavasti:

Laki lapsen edunvalvonnasta

Luku – Erityiset säännökset

§ Lapsen tilanteen selvittäminen

Lasta tulee kohdella tasa-arvoisesti yksilönä häntä koskevassa asiassa. Lapsen mahdollisuus vaikuttaa lasta itseään koskeviin asioihin hänen kehitystään tukevalla tavalla on varmistettava. Viranomaisen on huolehdittava, ettei lapsi ole pelkästään toiminnan kohteena, vaan hänen oikeuksistaan ja osallisuudestaan huolehditaan asiaa käsiteltäessä aktiivisesti.

Lapsella, joka kykenee muodostamaan omat näkemyksensä, tulee olla oikeus vapaasti ilmaista näkemyksensä häntä koskevassa asiassa, lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. Lapselle on annettava mahdollisuus tulla kuulluksi häntä koskevassa asiassa joko suoraan

tai edustajan tai asianomaisen toimielimen välityksellä. Rikosasioissa lapsen oikeus edunvalvojaan taataan muun muassa lapsen edunvalvojan määräämisellä rikosasiaan siten kuin tässä laissa [tai esitutkintalain 4 luvun 8 §:ssä] säädetään.

Rikosasiassa lapsen tilanteen selvittäminen esitutkinnan toimittamisen jälkeen on välttämätöntä, kun lasta koskevasta rikosasiasta päätetään syyteharkinnassa tai oikeudenkäynnissä. Asiaa ensimmäisen kerran ja myöhemmin muutoksenhaun perusteella käsittelevän tuomioistuimen on hankittava asian oikeudenkäyntivaiheessa selvitys lapsen tilanteesta lapsen edunvalvojaksi määrätyltä joko kirjallisesti tai kuultava lapsen edunvalvojaa henkilökohtaisesti asian käsittelyssä, jollei se ole ilmeisesti tarpeetonta.

Lapselle määrätyn lapsen edunvalvojan tulee olla tuomioistuimen käsittelyssä paikalla, jos lasta kuullaan henkilökohtaisesti asian käsittelyssä tuomioistuimessa, jollei lapsen edunvalvojan läsnäolo ole ilmeisesti tarpeetonta.

Lainsäädäntömuutosten perustelut

Lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti (PL 6.3 §). Säännöksellä on haluttu muun ohella osoittaa, että jokaista lasta on kohdeltava yksilönä, ei pelkästään passiivisena toiminnan kohteena.²⁵⁰ Sopimusvaltioiden tulee taata lapselle, joka kykenee muodostamaan omat näkemyksensä, oikeuden vapaasti ilmaista näkemyksensä kaikissa lasta koskevissa asioissa, lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. Lapselle on annettava mahdollisuus tulla kuulluksi häntä koskevissa oikeudellisissa toimissa joko suoraan tai edustajan tai asianomaisen toimielimen välityksellä kansallisen lainsäädännön menettelytapojen mukaisesti. (LOS 12 artikla).

Yleissopimuksen tarkoittamaa menettelyä on selostettu yksityiskohtaisemmin sopimuksen yleiskomentissa. Siinä kiinnitetään erityisesti huomiota edustajan ja lapsen välisen eturistiriidan mahdollisuuteen ja sellaisen tilanteen edellyttämien toimenpiteiden toteuttamiseen. Lapsen tilanne on huomioitava ja lapsen kuulemisen tapa on ratkaistava lapsen tilanteen perusteella. Lapsen edustajan on tunnettava ja ymmärrettävä päätöksentekoprosessin eri näkökohdat riittävän hyvin. Lisäksi lapsen edustajalla on oltava kokemusta lasten parissa työskentelystä. Edelleen yleiskomentissa korostetaan lapsen kuulemista häntä koskevaa asiaa käsiteltäessä. Samoin yleiskomentissa korostetaan lapsen kuulemisen olosuhteiden merkitystä toteuttamalla kuuleminen vähemmän muodollisena ja joustavammin.²⁵¹

Samoin korkeimman oikeuden ratkaisussa *KKO 2019:50* korostetaan lapsen osallisuutta ja hänen näkemyksensä selvittämistä lasta koskevassa asiassa, kuten aikaisemmin (alaluvut 3.2.2 ja 3.3.4) tätä lähestymiskieltoaasiaa kuvattaessa on voitu todeta. Ratkaisussa korostettiin muun muassa lapsen osallisuuden varmistamista häntä koskevaa asiaa käsiteltäessä. Korkein oikeus totesi, että hovioikeuden olisi pitänyt omasta aloitteestaan kiinnittää huomiota siihen, ettei lasten puhevallan käyttämistä ollut järjestetty asianmukaisesti käräjäoikeudessa. Alaikäisille lapsille määrättiin puolueeton edunvalvoja (OK 12:4a.1, 194/2019), kun lasten toinen vanhempi määrättiin lähestymiskieltoon lasten suojaksi toisen vanhemman käyttäessä asiassa puhevaltaa lasten puolesta.

Lapsen osallisuuden edistämisen velvoite on siis Suomea velvoittavassa yleissopimuksessa lapsen oikeuksista. Velvoite on kirjattuna lastensuojelulakiin, mutta sellaista ei ole löydettävissä rikosasian menettelyä määrittävästä sääntelystä. Yleissopimuksen sääntelyn ”muistuttamisesta” erikseen kussakin lasta koskevaa asiaa määrittävässä sääntelyssä voi olla erilaisia mielipiteitä. Tässä ei oteta kantaa sii-

²⁵⁰ HE 309/1993 vp, s. 45.

²⁵¹ General comment No. 12 (2009), kohdat 35–37, 53–54, 62–67.

hen, tarvitaanko tällaista erillistä sääntelyä muutoin. Rikosasioissa tämän tyyppisen lasten oikeuksien ”muistuttamiseen” on käsillä olevan selvityksen perusteella kuitenkin tarvetta.

Tilannetta on pidettävä erityisen merkittävänä lapsen asian käsittelyn viivästyessä ja pitkittyessä. Asianomistajana olevan lapsen asiaa pitäisi käsitellä samalla tavalla kiireellisesti kuin epäillyn asemassa olevan lapsen osalta toimitaan. Tähän kysymykseen kiinnitettiin huomiota *ratkaisussa EOA 2.9.2020 Dnro 5625/2020*, jossa oli kysymys lapsiin kohdistuvien rikosten esitutkinnan viivästyemisestä. Ratkaisussa korostettiin muun ohella näiden rikosasioiden edellyttävän huomattavasti nopeampaa käsittelyä ja ehdotettiin säännöksen (ETL 3:11) muuttamista siten, että esitutkinnan erityinen velvoite kiireellisyteen koskisi myös alle 18-vuotiasta asianomistajaa.²⁵² Lapsiin kohdistuvien rikosten tutkinnan viivästyistä koskevia laillisuusvalvonnan ratkaisuja on annettu viime vuosina useita.²⁵³

Asianomistajan asian kiireellisyysluokka häneen kohdistuneessa rikoksessa määrittyy tällä hetkellä epäillyn iän perusteella. Jos epäilty on täysi-ikäinen, asia on lainsäädännöllisesti normaalissa kiireellisyysluokassa, mutta epäillyn ollessa alle 18-vuotias asia on ”erityisen kiireellinen” -kategoriassa. Tilannetta voidaan pitää esimerkiksi 12-vuotiaan asianomistajan näkökulmasta kohtuuttomana. Häneen kohdistuneen rikosasian kiireellisyysluokka määrittyy – täysin sattumanvaraisesti – rikoksesta epäillyn iän perusteella. Asianomistajan oikeusturva edellyttäisi rikoksen käsittelemistä nopeasti, koska tilanne on 12-vuotiaan asianomistajan näkökulmasta aina samanlainen. Näin ei voimassa olevan lainsäädännön mukaan kuitenkaan ole, vaan häneen kohdistunut rikosasia käsitellään kiireellisyysluokaltaan normaalisti, jos epäiltynä oleva henkilö on esimerkiksi 38-vuotias, mutta erityisen kiireellinen, jos epäiltynä on esimerkiksi 17-vuotias henkilö.²⁵⁴

Sääntelyä ollaankin muuttamassa rikosprosessin tehostamista koskevan työryhmän mietinnön mukaan. Siinä ehdotetaan sääntelyä esitutkinnan toimittamisesta kiireellisesti, jos asianomistaja on alle 18-vuotias ja epäilty rikos kohdistuu asianomistajan henkeen, terveyteen, yksityisyyteen, rauhaan, kunniaan, vapauteen tai seksuaaliseen itsemääräämisoikeuteen. Säännös koskisi asianomistajia, jotka ovat alle 18-vuotiaita esitutkintatoimenpiteen suorittamisen aikaan. Näiden rikostyyppien osalta ainakin on perusteltua säätää esitutkinnan toimittaminen kiireelliseksi.²⁵⁵

Toisaalta vaikka asianomistajaa koskevan asian kiireellisyysluokka muutettaisiin esitutkintalain kokonaisuudistuksen²⁵⁶ yhteydessä, se ei välttämättä poista tarvetta selvittää lapsen tilannetta asian tuomioistuinvaiheessa siten kuin tässä ehdotetaan säänneltäväksi. Vaikka lapsen tilanne selvitetään esitutkinnan aikana yksityiskohtaisesti, lapsen olosuhteissa tapahtuu usein muutoksia esitutkinnassa tehdyn kuulustelun jälkeen.

Lapsen tilanteessa tapahtuvien muutosten tuleminen syyttäjän tai tuomioistuimen tietoon vaikuttaa selvityksen perusteella (alaluku 2.1.5) olevan sattumanvaraista. Tilanteen selvittäminen on kiinni tällä hetkellä yksittäisen rikosprosessin toimijan aktiivisuudesta. Esimerkiksi syyttäjä voi tiedustella lasten tilannetta syyteharkinnan aikana, kuten syyttäjien haastattelussa tuotiin esille. Samoin hyvänä käytäntönä oikeudenkäyntiavustajat toivat kyselyn vastauksissa esille, että syyttäjä tai lapsen oikeudenkäyntiavustaja voi tarvittaessa nimetä rikosasiaan määrätyn lapsen edunvalvojan kuultavaksi rikosasiassa lapsen tilanteen selvittämiseksi oikeudenkäynnin hetkellä.

Lapsen tilanne on voinut heikentyä esimerkiksi siksi, että hän joutunut kuulusteluissa toistuvasti palaamaan rikosepäilyä koskeviin tapahtumiin. Asian käsittelystä lapselle aiheutuva ahdistus, pelkotilat ym. traumatisoituminen ei välttämättä näy heti kuulustelussa, vaan sellainen voi ilmetä myöhemmin.

²⁵² Voimassa olevan säännöksen mukaan esitutkinta on toimitettava ilman aiheetonta viivytystä. Alle 18-vuotiaan ollessa epäiltynä rikoksesta tai alle 15-vuotiaana tekemästään rikollisesta teosta esitutkinta on toimitettava kiireellisesti.

²⁵³ Esim. *ratkaisussa EOA 20.11.2015 Dnro 1411/4/15* kiinnitettiin huomiota esitutkinnan viivästyemiseen perheväkivaltatapauksessa ja siihen, ettei lapsen edunvalvojan hankkimiseen ole ryhdytty ajoissa.

²⁵⁴ Rantaeskola 2021, s. 305.

²⁵⁵ OM mietintöjä ja lausuntoja 2022:14, s. 35, 95 ja 121. Kiireellisuuden rajaaminen rikoslajeittain ei ole välttämättä perusteltua.

²⁵⁶ Rikosprosessin tehostamishanke OM046:00/2020.

Lapselle aiheutuvat seuraukset voivat tulla ilmi vasta pitemmän ajan kuluttua ja ilman kuulustelun vaikutusta.

Lapsen hoitotoimenpiteet voidaan yleensä aloittaa jollakin tasolla jo esitutkinnan aikana vaaran-
tamatta lapsen kuulustelukertomusta. Silloin hoitotoimenpiteet tehdään poliisin ja hoitohenkilöstön
sopimalla tavalla. Lapsen hoidolliset toimenpiteet ovat seikkoja, joita koskevat tiedot tuomioistuimella
pitäisi olla asiaa käsiteltäessä. Niillä on vaikutusta vähintään lapselle vaadittujen vahingonkorvausten
käsitelyssä.

Lasta koskeva lastensuojeluasia on voinut aiheuttaa muutoksia lapsen elämässä, eikä niitä voida
jättää huomiotta rikosasiaa käsiteltäessä. Lapsen tilanteeseen ovat voineet vaikuttaa monet eri teki-
jät. Niillä on merkitystä rikosasiaa käsiteltäessä samalla tavalla kuin aikuisen asianomistajan ollessa
oikeudenkäynnissä kertomassa rikoksen aiheuttamista seurauksista.

Lapsen tilanteen selvittäminen edellä kerrotulla tavalla on siten välttämätöntä asian myöhem-
mässä vaiheessa. Lapsen tilanne on voinut muuttua hyvin nopeasti esitutkinnan toimenpiteiden jäl-
keen, eikä tieto välity tuomioistuimelle, jollei siihen erikseen kiinnitetä huomiota. Lapsen osallisuuden
parantamiseksi, tuomioistuimella pitäisi olla tieto lapsen tilanteesta lapsen asiaa käsiteltäessä. Menet-
telyn yhdenmukaisuus voidaan varmistaa vain siten, että menettelystä säädetään laissa. Tarkoituksen-
mukaisena vaihtoehtona on pidettävä sitä, että tuomioistuin velvoittaa rikosasiassa lapsen edunvalvojan
selvittämään lapsen tilannetta. Siksi suunnitelmassa ehdotetaan sääntelyä lapsen edunvalvojan kuule-
misesta lapsen tilanteesta kirjallisesti tai asian käsittelyssä henkilökohtaisesti. Sellainen tarve koskee
asiaa ensimmäisen kerran käräjäoikeudessa käsiteltäessä mutta myös asian myöhemmässä vaiheessa
muutoksenhaun perusteella.

Jos lapselle rikosasiaan määrätty lapsen edunvalvoja ei ole tavannut lasta lapsen kuulustelun
jälkeen, lapsen syyteharkinnan ja käsittelyn aikainen tilanne ei tule syyttäjän eikä käräjäoikeuden tie-
toon. Tandem-mallin käyttämisellä varmistetaan, että rikosasiaan määrätty lapsen edunvalvoja tapaa
lapsen ennen oikeuskäsittelyä, jos tässä ehdotettu sääntelymuutos toteutetaan. Silloin lapsen tilanne
päivitetään esitutkinnassa selvitettyyn nähden riittävällä tavalla. Lisäksi suunnitelmassa ehdotetaan
lapsen edunvalvonnan tapaohjeiden asettamista rikosasiassa, jotka osaltaan määrittäisivät lapsen
kanssa toimimista.

Sääntelyssä tulee huomioida tilanne, että lasta kuullaan henkilökohtaisesti oikeudenkäynnissä.
Tilanne on aina poikkeuksellinen, koska lapsen kuulustelu tallennetaan esitutkinnassa todisteena
oikeudenkäynnissä käytettäväksi tavoitteena, ettei lasta tarvitsisi kuulla henkilökohtaisesti oikeuden-
käynnissä. Joissakin tapauksissa lapsen henkilökohtainen kuuleminen oikeudenkäynnissä osoittautuu
kuitenkin tarpeelliseksi, ellei jopa välttämättömäksi. Rikosasioissa alle 15-vuotiaiden henkilökohtainen
kuuleminen oikeudenkäynnissä on harvinaista, mutta 15 vuotta täyttäneen osalta tilanne on toisin.
Silloin henkilöllä itsellään on huomattavasti päätäntävaltaa, kuullaanko häntä henkilökohtaisesti vai
ei. Esimerkiksi 15–17-vuotias asianomistaja, joka on erikseen määritellyn seksuaalirikoksen asian-
omistaja, saa itse päättää haluaako hän tulla kuulluksi henkilökohtaisesti tuomioistuimessa vai ei.²⁵⁷

Lapsen henkilökohtaista kuulemistä oikeudenkäynnissä ei välttämättä pidetä tarpeellisena. Lapsen
esitutkinnassa laadittu tallenne nähdään ainoana tapana käsitellä asiaa tuomioistuimessa. Osa nuo-
rista, esimerkiksi 15–18-vuotias nuori voi haluta olla läsnä häntä koskevaa asiaa käsiteltäessä. Silloin
asianomistajan suojelutarpeen edellyttämien toimenpiteiden huomioiminen edesauttaa lapsen kuule-
misessa. Lapselle voi tulla erityinen kuulluksi tulemisen kokemus, jos hän saa esimerkiksi seurata oman

²⁵⁷ Tuomioistuimessa saa erikseen säännellyissä tilanteissa käyttää todisteena esitutkinnassa videotallenteeseen tai siihen rinnastettavaan muuhun kuva- ja äänitallenteeseen tallennettua kuulustelua, jos syytetylle on varattu asianmukainen mahdollisuus esittää kuulusteltavalle kysymyksiä. Sellaisia tilanteita ovat: 1) henkilö, joka ei ole täyttänyt 15 vuotta tai jonka henkinen toiminta on häiriintynyt; 2) 15–17-vuotias asianomistaja, joka on erityisen suojelun tarpeessa ottaen huomioon etenkin hänen henkilökohtaiset olosuhteensa ja rikoksen laatu; 3) rikoslain 20 luvun 1, 2, 4, 5, 6, 7 tai 7 b §:ssä tarkoitetun seksuaalirikoksen 15–17-vuotias asianomistaja, joka ei halua tulla oikeudenkäyntiin kuultavaksi (489/2019); 4) rikoslain 20 luvun 1, 2, 4, 5, 6, 7 tai 7 b §:ssä tarkoitetun seksuaalirikoksen 18 vuotta täyttänyt asianomistaja, jos kuuleminen oikeudenkäynnissä vaarantaisi hänen terveytensä tai aiheuttaisi muuta vastaavaa merkittävää haittaa (489/2019). (OK 17:24, 732/2015).

asiansa käsittelyä näkösuojan takaa tai ns. pelkäävän todistajan kammioista ilman, että syytetty näkee nuorta. Samoin nuoren kuuleminen videoyhteyttä käyttäen voisi olla nuorelle ominaista ja helppoa.

Lapsen osallistumisoikeudesta säädetään lapsiasiavaltuutetun mukaan nykyainsäädännössä jo melko kattavasti. Kuitenkin käytännössä säännösten soveltamisessa on vielä parannettavaa. Lasten tosiasiasta osallistumista tulisi edistää lainsäädännön lisäksi koulutuksella ja riittävällä resurssoinnilla lainvalmisteluun ja täytäntöönpanoon. Näihin toimiin osallistuvat virkahenkilöt ja muut päätöksentekijät kertovat, että heillä ei ole riittävästi osaamista lasten kuulemiseen ja mielipiteiden selvittämiseen ja että se koetaan siksi vaikeaksi ja työlääksi toimeksi. Usein kyse on myös kiireestä, eikä käytettävissä oleva aika mahdollista lasten kuulemista.²⁵⁸

Lapsen oikeuksien toteutumiseksi olisikin välttämätöntä käydä yleisempää keskustelua siitä, mitä merkitystä rikoksen kohteeksi joutuneen asianomistajan osallistumisella oman asian käsittelyyn tuomioistuimessa voisi olla. Lapsella pitäisi olla laajemmin mahdollisuus vaikuttaa siihen, miten häntä koskevaa asiaa käsitellään. Tässä menettelyssä tulee huomioida luonnollisesti se, ettei käsittelyssä olisi paikalla asianosaisjulkisuuden piiriin ulkopuolelle kuuluvia tahoja, jotta oikeudenkäynnistä ei sen liiallisen julkisuuden myötä aiheudu lapselle haitallisia seuraamuksia.

3.5. Lastensuojeluasioiden edunvalvontasääntelyn kehittäminen

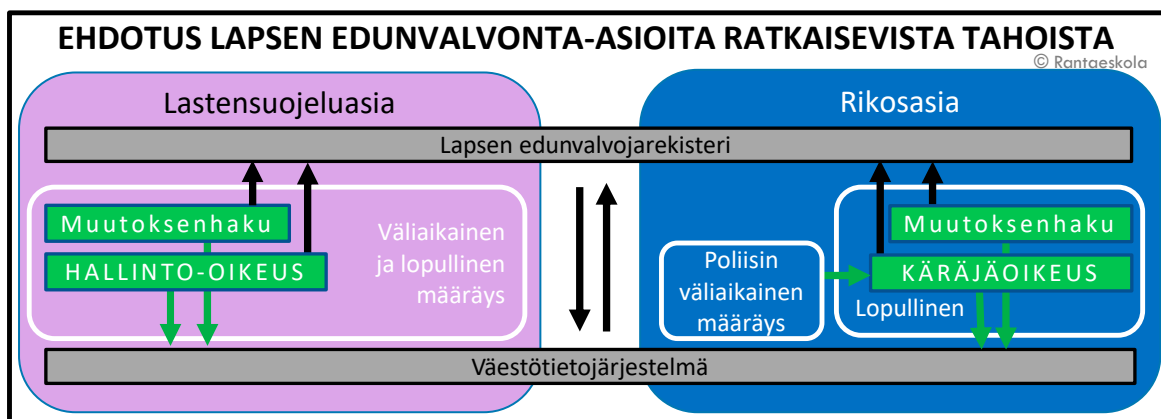
3.5.1. Lapsen edunvalvojan määräävä taho lastensuojeluasioissa

Lainsäädännön muutostarpeet: Lapsen edunvalvojan määräävää tahoja lastensuojeluasioissa olisi syytä muuttaa. Suunnitelmassa pidetään yhtenä vartenotettavana vaihtoehtona ja lähtökohtana sitä, että hallinto-oikeus määritettäisiin kaikissa lastensuojeluasioissa lapsen edunvalvojan määrääväksi tahoksi. Tällä hetkellä lapsen edunvalvojan määräyksiä antavia tahoja on kaksi tuomioistuinta riippuen siitä, missä vaiheessa lapsen edunvalvojaa haetaan. Käräjäoikeus määrää yleensä lapsen edunvalvojan lastensuojeluasioissa ja hallinto-oikeus määrää lapsen edunvalvojan tarvittaessa hallinto-oikeuskäsittelyä varten sinne tehdyn valitusasian yhteydessä.

Lainsäädäntömuutosten perustelut

Lapsen edunvalvontaa koskevien hakemusten ratkaiseminen lastensuojeluasioissa olisi perusteltua siirtää hallinto-oikeuteen, koska lastensuojeluasioita koskevat valitusasiat käsitellään siellä. Tällä hetkellä voimassa olevan lain mukaan käräjäoikeus voi tehdä – ja pääsääntöisesti tekeekin – lapsen edunvalvojan määräämistä koskevan ratkaisun lastensuojeluasiassa sekä väliaikaisena että lopullisena. Tätä ei voida pitää tarkoituksenmukaisena, koska saman substanssiasian käsittelyä kahdessa eri tuomioistuimessa ei voida pitää perusteltuna. Siksi suunnitelmassa ehdotetaan lapsen edunvalvojan määräämistä lastensuojeluasioissa siirrettäväksi hallinto-oikeuksiin. Lastensuojeluasiassa lapsen edunvalvojan määräisi väliaikaisena ja lopullisena hallinto-oikeus. Seuraavasta kuviosta (kuvio 28) ilmenee lapsen edunvalvojan määräämistä koskeva ehdotus lastensuojeluasioissa.

²⁵⁸ Lapsiasiavaltuutetun vuosikertomus 2022, s. 98.



Kuvio 28. Ehdotus lapsen edunvalvonta-asioita ratkaiseviksi tahoiksi (lastensuojeluasioissa).

Lapselle tulee lastensuojeluasiassa määrätä edunvalvoja käyttämään huoltajan sijasta lapsen puhevaltaa, jos on perusteltu syy olettaa, ettei huoltaja voi puolueettomasti valvoa lapsen etua asiassa ja edunvalvojan määrääminen on tarpeen asian selvittämiseksi tai muutoin lapsen edun turvaamiseksi (LSL 22.1 §). Tällä hetkellä voimassa olevan sääntelyn perusteella lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän on valvottava lapsen edun toteutumista ja muun muassa huolehdittava siitä, että lapselle haetaan edellä mainituissa tilanteissa edunvalvoja (LSL 24.1 §).

Lapsen edunvalvojan lastensuojeluasiassa määrää tuomioistuin, mutta myös holhousviranomaisen eli DVV voi määrätä edunvalvojan, jos huoltaja ja sosiaalihuollosta vastaava toimielin hakevat sitä yhdessä. Edunvalvojan määräämiseen sovelletaan, mitä holhoustoimesta annetussa laissa tai muussa laissa säädetään sijaisen määräämisestä edunvalvojalle (LSL 22.3 §, 1198/2019).

Käytännössä DVV ei tällä hetkellä juurikaan käsittele hakemuksia, joissa pyydetään lapsen edunvalvojan määräämistä lastensuojeluasiassa. Lastensuojeluasioissa lapsen edunvalvojan määräyksen antaa yleisesti käräjäoikeus lastensuojelulain ja holhoustoimilain perusteella. Selvityksen asiantuntija-haastattelussa käräjätuomarit toivat esiin, että heille on välillä haasteellista arvioida lapsen edunvalvonnan tarvetta lastensuojeluasioiden kannalta, koska lastensuojeluasioita ei muuten käsitellä käräjäoikeudessa. Sen sijaan toisaalla haastatellut lastensuojeluviranomaiset tai hallinto-oikeuksien tuomarit eivät nähneet perusteita lapsen edunvalvojan määräysten antajatahon muuttamiselle käräjäoikeudesta hallinto-oikeuksiin. Hallinto-oikeuksien tuomarit eivät myöskään pitäneet tarkoituksenmukaisena, että määräysten antaminen yleisesti siirrettäisiin hallinto-oikeuksiin. Asiantuntija-haastattelussa hallinto-oikeuksien tuomarit ja käräjätuomarit toivat kuitenkin esille myös tilanteen erikoisuuden, kun lastensuojeluasioissa lapsen edunvalvojan määräys voidaan antaa kahdesta eri paikasta.

Lapsiasianeuvottelukunta toi jo vuonna 2011 asiaa koskevassa aloitteessaan epäkohtana esiin, että lapsen edunvalvojamääräyksen antaa käräjäoikeus tai maistraatti, vaikka muuten lastensuojeluasiat käsitellään hallintotuomioistuimissa ja sosiaaliviranomaisessa. Käytännössä jo tuolloin havaittiin, että käräjäoikeuden antamien lapsen edunvalvojen määräykset ja niiden perustelut olivat usein muotoiltu yleisluontoisesti. Pelastakaa Lasten edunvalvojahankkeen vuosina 2005–2011 toteuttaman tiedonkeruun perusteella edunvalvojamääräyksissä käytettiin eri lainkohtia maistraateista ja käräjäoikeuksista riippuen. Sääntelyerojen todettiin vaikeuttavan lapsen edunvalvojana toimivien toimivallan määrittelyä lapsen asioiden hoitamisessa.²⁵⁹

Lapsen iällä ei hallinto-oikeuksien tuomarien asiantuntija-haastattelussa kertoman mukaan olevan suurta merkitystä edunvalvojan määräämisessä. Toisaalta 12 vuotta täyttäneelle määrätään hallinto-oikeuksien tuomareiden mukaan herkemmin oikeudenkäyntiavustaja, jos lapsi ottaa jotenkin yhteyttä

²⁵⁹ Lapsiasianeuvottelukunnan aloite 13.6.2011.

hallinto-oikeuteen. Lastensuojeluasiassa määrättävän lapsen edunvalvojan lisäksi oikeudenkäyntiavustajan määrääminen lapselle voi hallinto-oikeuksien tuomareiden mukaan olla tarpeen asian laadun sitä edellyttäessä. Lapsen edunvalvoja voi lapsen kanssa työskentelyyn liittyvän osaamisensa myötä luoda luottamuksellisen suhteen lapseen ja vahvistaa näin lapsen osallisuutta lastensuojeluasiassa.

Valitettavan harvoin lapsella on lastensuojeluasiassa oikeusavustaja, vaikka vanhemmilla on lähes aina avustaja asiaa hallinto-oikeudessa käsiteltäessä. Asian oikeudellisessa arvioimisessa lapsen etu voi edellyttää juridista asiantuntemusta. Silloin oikeudenkäyntiavustajan määräämisen tarpeellisuutta täytyy arvioida.²⁶⁰ Tästä syystä suunnitelmassa ehdotetaan lainopillisen avustajan tarpeellisuuden harkintaa lapselle, edunvalvojan määräämisen ohella (alaluku 3.1.2). Näin voisi olla esimerkiksi tilanteessa, jossa lapsen sijoitus päätös tai huostaanottopäätös riitautetaan ja lapsen mielipiteen sekä edun mukaisen ratkaisun selvittäminen on välttämätöntä. Näissä tilanteissa tulisi arvioida asiaa lapsen edun kannalta, onko lapselle tarpeen tilanteessa hakea edunvalvoja vai oikeusavustaja lastensuojeluasiassa.

3.5.2. Perusteet lapsen edunvalvojan määräämiseksi lastensuojeluasiassa

Lainsäädännön muutostarpeet: Lapsen edunvalvojan määräämisestä lastensuojeluasioissa on perusteltua säännellä tarkemmin. Sääntely on tarkoituksenmukaista sijoittaa lastensuojelulakiin tai vaihtoehtoisesti lakiin lapsen edunvalvonnasta. Sääntely on sijoitettavissa lastensuojelulakiin siten että lain 22 §:n 1 momenttia muutetaan, lisätään uusi 2 momentti, jolloin nykyiset 2 ja 3 momentit siirtyvät 3 ja 4 momenteiksi, esimerkiksi seuraavasti:

Lastensuojelulaki (tai laki lapsen edunvalvonnasta)

22 § Perusteet lapsen edunvalvojan määräämiseksi lastensuojeluasiassa

Lapsen edunvalvoja voidaan määrätä ennen lastensuojelun asiakkuuden alkamista sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain (812/2000) perusteella (SHAL-edunvalvoja) siten kuin mainitun lain 10 §:ssä säädetään.

Lapsen edunvalvoja voidaan määrätä lastensuojeluasiassa, kun lastensuojelun asiakkaana oleva lapsi on:

- 1) *iältään alle 12 vuotta, eikä lapsen huoltaja tosiasiallisesti käytä lapsen puhevaltaa, vaikka lapsen etu sitä edellyttäisi;*
- 2) *lastensuojelun toimenpiteiden kohteena, ja lapsen oikeudet ovat vakavasti vaarantumassa asian käsittelyssä;*
- 3) *huoltajansa kanssa eturistiriitatilanteessa, ja asiassa on vaarana, ettei lapsen etu toteudu;*
- 4) *erityisen tuen tarpeessa, eikä lapsen huoltaja täytä huoltajan tehtäviä;*
- 5) *vailla huoltajaa;*
- 6) *asianosaisena lastensuojeluasiassa, eikä huoltaja huolehdi riittävästi lapsen oikeuksista tai kukaan ei tee lapsen edun mukaisesta ratkaisusta puolueetonta arviointia taikka*
- 7) *pyytännyt edunvalvojan määräämistä lastensuojeluasiaansa.*

²⁶⁰ Haastattelu Jaana Tervo 10.1.2022 THL:n erityisasiantuntija.

Lapsen edunvalvoja voidaan määrätä myös silloin, kun lapsen huoltaja on:

- 1) passiivinen lapsen edustamisessa tai lastensuojeluasiaan osallistumisen suhteen muutoin kuin väliaikaisesti tai perustellusta syystä;*
- 2) lastensuojeluasian oikeudellisessa prosessissa lapsen vastapuolena;*
- 3) vakavien terveydellisten tai psyykkisten haasteiden, kognitiivisen kyvyn tai päihde-ongelmien, taikka muiden vastaavien huoltajan henkilöön liittyvien syiden vuoksi kykenemätön valvomaan lapsen etua;*
- 4) estynyt valvomasta lapsen etua kokonaisvaltaisesti lastensuojeluasiassa, jo tiedossa olevien välttämättömien ratkaisujen yhteydessä;*
- 5) ei hoida huoltajalle kuuluvia tehtäviä ja lapsen etu ei toteudu;*
- 6) todettu vajaavaltaiseksi tai hänen toimintakelpoisuuttaan on rajoitettu ja lapsen etu edellyttää lapsen huoltajuuden uudelleen arviointia; tai*
- 7) menehtynyt, eikä lapselle ole löydettävissä nopeasti uutta huoltajaa ja lapsen oikeuksien toteutuminen edellyttää edunvalvojan määräämistä, kunnes lapsen uusi huoltaja on selvillä.*

Lapsen edunvalvojan määräämistä lastensuojeluasiaan koskeva säännös on sijoitettavissa myös kokonaan suunnitelmassa ehdotettuun uuteen lakiin lapsen edunvalvonnasta. Sääntelyn sijoittaminen ehdotettuun lakiin olisi tarkoituksenmukainen ratkaisu sääntelyä soveltavan näkökulmasta. Silloin välttyttäisiin myös käyttämästä eri kirjaimilla yksilöityjä säännöksiä muiden säännösmuutosten yhteydessä, joita esitellään myöhemmin. Myöhemmin vaihtoehtoisten lakien mahdollisuus on mainittu vain sulkeissa lastensuojelulain ohella. Tässä mallissa lastensuojelulain säännöksessä tarvitaan vain viittaus ko. lakiin, esimerkiksi seuraavasti (muutosehdotus kursivilla):

Lastensuojelulaki

22 § Edunvalvojan määrääminen lapselle

Lapsen edunvalvojan määräämisestä lastensuojeluasiaan säädetään laissa lapsen edunvalvonnasta.

Lainsäädäntömuutosten perustelut

Edunvalvojan määräämisen edellytysten osoittaminen on lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän velvollisuus. Lain esityöt eivät ohjaa riittävästi näihin edellytyksiin ja lapsiin kohdistuneet perheen sisäiset rikosepäilyt tulevat niissä vahvasti esiin, mikä ei kuvaa enää nykylainsäädäntöä.

Taso lapsen edunvalvojan määräämiseksi lastensuojeluasiaan on asetettu korkealle, koska edunvalvojan määrääminen edellyttää perusteltua syytä olettaa, ettei huoltaja voi puolueettomasti valvoa lapsen etua asiassa ja edunvalvojan määrääminen lapselle on tarpeen asian selvittämiseksi tai muutoin lapsen edun turvaamiseksi. Huoltajan oikeudet asiassa täysin syrjäyttävä lapsen edunvalvojan määrääminen edellyttää, että taso edunvalvojan määräämiseksi on korkealla. Lapselle määrättävän edunvalvojan on tarkoitus nimenomaan turvata lapsen asema häntä koskevaa lastensuojeluasiaa käsiteltäessä sekä vahvistaa lapsen oikeusturvaa lapsen puhevallan käyttäjän tai edustajan puuttuessa.

Edunvalvojaa tarvitsevat lapset ovat heitä koskevassa lastensuojeluasiassa usein kaikkein heikoimmassa asemassa oikeuksiensa toteutumisen suhteen. Lapsen edunvalvojaa edellyttäviin tilanteisiin liittyy myös paljon erityiskysymyksiä. Lapsen oikeuksien toteutumiseksi onkin tarpeen säännellä tarkemmin tilanteista, jolloin lapsen edunvalvojan määrääminen on tarpeen perusteltua lastensuojeluasiassa. Selvitystä laadittaessa lastensuojeluviranomaiset toivat asiantuntijahaastattelussa esille, että sääntelyä lapsen edunvalvojan määräämiseksi lastensuojeluasiassa voidaan pitää melko laveana. Lastensuojeluasiassa lapsen edunvalvojan määräämistä koskevan säännöksen tulkitseminen ja siten myös edunvalvojaa tarvitsevien lasten tunnistaminen saattaa olla lastensuojeluasioiden toimijoille haastavaa. Tilanne voi aiheuttaa pahimmillaan sen, ettei lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän velvoitetta hakea lain edellyttämässä tilanteissa lapselle edunvalvoja tunnusteta lainkaan.

Lapsiasiavaltuutettu on todennut tuoreessa kertomuksessaan eduskunnalle, että Suomessa tulee käynnistää lastensuojelulain kokonaisuudistus. Lastensuojelulakia pidetään selvityksessä repaleisena, koska sitä on muutettu lähes 30 kertaa. Siksi lain noudattamista ja ymmärtämistä pidetään asiantuntijoillekin vaikeana.²⁶¹ Lastensuojelun kokonaisuudistuksen myötä pyritään turvaamaan paremmin lasten oikeus tasapainoiseen kehitykseen ja erityiseen suojeluun. Lainsäädäntöuudistuksessa on tarpeen huomioida myös lainsäädännön ja palvelujen vaikutukset lastensuojeluun.²⁶²

Lastensuojelulain mukaisen lapsen edunvalvojan määräysten edellytyksiä saatetaan tulkita käytännössä liian suppeasti. Lapsen edunvalvoja saatetaan virheellisesti hakea vain tilanteissa, joissa huoltajaa epäillään lapsen kohdistuneesta rikoksesta, kuten tämän suunnitelman käräjätuomareiden ja lastensuojeluviranomaisten asiantuntijahaastatteluisissa ilmeni. Erityisesti tästä syystä lainsäädännön selkeyttäminen lapsen edunvalvojan perusteiden määrittelemiseksi selkeästi lakiin olisi välttämätöntä.

Lapsen edunvalvojan hakeminen ja määrääminen jää siis edelleen poikkeukseksi lain tasolla ja lastensuojelun käytännössä. Sääntelytapa ei helpota käytännön tilannetta, jossa säännöstä tulkitaan jo valmiiksi erittäin suppeasti. Eroavat käytännöt ovat lisäksi mahdollisia edunvalvojan määräyksissä, kun tuomioistuimien ja yksittäisten tuomareiden ratkaisee asiaa. Käytännöt eroavat myös siinä, millaisia hakemuksia lapsen edunvalvojan määräämiseksi sosiaalityöntekijät tekevät. Tilanne on haasteellinen lasten yhdenvertaisen kohtelun ja oikeusturvan kannalta.²⁶³ Lastensuojelulain säännöksen (LSL 22 §) täsmentäminen yllä olevissa erityistilanteissa on välttämätöntä.

Sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen alaisen viranhaltijan tekemään päätökseen saa hakea muutosta suoraan hallinto-oikeudelta tietyissä asioissa (LSL 90 §, 1489/2019). Sellaisia lastensuojelua koskevia päätöksiä ovat: lapsen kiireellinen sijoitus (LSL 38.1 §, 1302/2014), lapsen kiireellisen sijoituksen jatkaminen (LSL 38a §, 1302/2014), suostumukseen perustuva huostaanotto ja sijaishuoltoon sijoittaminen (LSL 43.1 §, 88/2010), sijaishuoltopaikan muuttaminen (LSL 43.3 §, 88/2010), lapsen huostassapidon lopettaminen (LSL 47 §, 1380/2010), yhteydenpidon rajoittaminen (LSL 63 §, osin muutettu 88/2010), aineiden ja esineiden haltuunotto (LSL 65 §, 542/2019), lähetyksen luovuttamatta jättäminen (LSL 67.4 §, 542/2019), liikkumisvapauden rajoittaminen (LSL 69 §, 542/2019), eristäminen (LSL 70 §, 542/2019) ja erityisen huolenpidon järjestäminen (LSL 72 §, 88/2010). Näissä tilanteissa lapsen edunvalvojalla tulisi olla riittävästi aikaa perehtyä lapsen kokonaistilanteeseen, jotta edunvalvoja voisi lapsen puolueettomana edustajana ottaa kantaa lapsen edun mukaisen ratkaisun puolesta hallinto-oikeuden käsittelyssä.

Lapsen edunvalvojan määräämisen edellytykset täyttyvät lastensuojeluasiassa eri perusteilla, joiden lisäksi suunnitelmassa ei ehdoteta vastaavia perusteita koskevaa kohtaa. Lista perusteista lapsen edunvalvojan määräämiseksi on siis tyhjentävä. Lisäksi lapsen edunvalvojan määräämistä koskevat perusteet on jaoteltavissa lapsen liittyviin perusteisiin ja huoltajaan liittyviin perusteisiin.

²⁶¹ Lapsiasiavaltuutetun vuosikertomus eduskunnalle 2022, s. 14.

²⁶² Sosiaali- ja terveysministeriö tiedotti (STM tiedote 18.5.2022) lastensuojelulain kokonaisuudistuksen aloittamisesta, jonka tavoitteena on turvata lasten hyvinvointi ja kehitys.

²⁶³ Toivonen 2017, s. 153.

Lapsen edunvalvoja voidaan määrätä lastensuojeluasiaan sen jälkeen, kun lapsi on lastensuojelun asiakkaana. Edellytys on lähtökohta lapsen edunvalvojan määräämistä koskevalle tilanteelle lastensuojeluasiaan. Lastensuojeluasian tultua vireille mutta ennen lastensuojelun asiakkuuden alkamista, lapselle voidaan määrätä edunvalvoja sosiaalihuollon asiakaslain perusteella sosiaalihuollon prosessiin edunvalvojan tarpeen tunnistamisen jälkeen. Tätä on selostettu alaluvussa 3.2.8 haastavien tapaamis- ja huoltoriitojen yhteydessä.

Seuraavat perusteet liittyvät lapseen, jolloin lapsen edunvalvojan määräämisen harkitseminen on ajankohtaista lastensuojelulain perusteella ja kun lapsi on lastensuojelun asiakkaana. Lapsen edunvalvojan määrääminen on mahdollista seitsemällä eri perusteella. Ensinnäkin iältään alle 12 vuotta olevan lapsen etu edellyttäisi toimia, mutta lapsella oleva huoltaja ei tosiasiallisesti käytä lainkaan lapsen puhevaltaa. Huoltaja on nyt esitellyn perusteen yhteydessä passiivinen, eikä huolehdi lapsen edun toteutumisesta.

Toiseksi lapsen edunvalvojan määrääminen on mahdollista lapsen ollessa huostaanottoa koskevien toimenpiteiden kohteena ja lapsen edun ja osallisuuden ollessa vakavasti vaarantumassa asian käsittelyssä. Lapsen etu ja osallisuus voi vaarantua huoltajan toiminnan tai lapsen erityisen tilanteen seurauksena tai puolueettoman edunvalvojan määräämistä pidetään tilanteessa lapsen edun kannalta välttämättömänä.

Kolmanneksi lapsen edunvalvojan määrääminen on mahdollista, jos lapsella ja hänen huoltajallaan on eturistiriitatilanne, ja asiassa on vaarana, ettei lapsen etu toteudu. Eturistiriitatilanteen vuoksi huoltaja ei pysty havaitsemaan niitä seikkoja, jotka olisivat välttämättömiä lapsen edun toteutumiseksi. Eturistiriitatilanne voi olla lastensuojeluasiassa tai sen myöhemmässä vaiheessa oikeudellisessa prosessissa. Vastaava peruste on tarpeen huoltajan näkökulmasta ikään kuin esitellyn perusteen vastinparina.

Neljänneksi lapsen edunvalvojan määrääminen on mahdollista lapsen ollessa erityisen tuen tarpeessa, mutta lapsen huoltaja ei täytä huoltajan tehtäviä. Sosiaalihuoltolain 3 § määrittelee, että erityistä tukea tarvitsevalla lapsella on erityisiä vaikeuksia hakea ja saada tarvitsemiaan sosiaali- ja terveyspalveluja kognitiivisen tai psyykkisen vamman tai sairauden, päihitteiden ongelmakäytön, usean yhtäaikaisten tuen tarpeen tai muun syyn vuoksi lapsen terveys tai kehitys vaarantuu kasvuolosuhteiden tai lapsen oman käyttäytymisen vuoksi.

Viidenneksi lapsen edunvalvojan määrääminen on mahdollista, jos lapsella ei ole lainkaan huoltajaa. Tällainen tilanne on käsillä tyypillisesti onnettomuuden tai muun vakavan tapahtuman jälkeen lapsen molempien huoltajien kuoleman johdosta. Samoin perhesurmatilanteessa molemmat lapsen huoltajat ovat voineet saada surmansa, ja lapsella ei ole lainkaan huoltajaa. Lapselle on tällaisessa tilanteessa tarpeen hakea edunvalvoja lastensuojeluasiaan siihen saakka, kunnes lapsella on uusi huoltaja. (Sellainen on yleensä tarpeen myös rikosepäilyssä, mutta siitä ei ole tässä kysymys.)

Kuudenneksi lapsen edunvalvojan määrääminen on mahdollista lapsen ollessa asianosaisena lastensuojeluasiassa. Edellytyksenä lapsen edunvalvojan määräämiselle on, ettei kukaan huolehdi riittävästi lapsen oikeuksista tai tee lapsen mukaisesta ratkaisusta puolueetonta arviointia lapsen oikeuksien toteutumisen varmistamiseksi.

Seitsemänneksi lapsen edunvalvojan määrääminen on mahdollista, kun lastensuojelun toimenpiteiden kohteena tai sijaishuollossa oleva lapsi sitä itse pyytää.

Seuraavat perusteet liittyvät lapsen huoltajaan, jolloin lastensuojelun asiakkaana olevalle lapselle voidaan määrätä lapsen edunvalvoja. Lastensuojelun asiakkuus on aina lähtökohta lapsen edunvalvojan määräämistä koskevalle tilanteelle myös perusteen liittyessä huoltajaan.

Ensimmäinen peruste lapsen edunvalvojan määräämiseen liittyy siihen, että huoltaja on passiivinen lapsen asioiden hoitamisen tai lastensuojeluasiaan osallistumisen suhteen muutoin kuin väliaikaisesti tai perustellusta syystä. Perusteen syntyminen edellyttää, että kysymyksessä on pitempiaikainen huoltajan passiivisuus, jolloin huoltaja ei ole osallistunut sijaishuollossa olevan lapsen lastensuojelun asiakassuunnitelmiin tai muihin lastensuojeluasiaan liittyviin toimiin, eikä huoltaja tapaa lasta suun-

nitellusti. Lastensuojeluun on esitelty perusteen osalta syntynyt selvitystä, ettei huoltaja vastaa esitettyihin selvityspyyntöihin tai huoltajan esittämät syyt passiivisuudelleen ovat perusteettomia. Viimeksi mainitussa tilanteessa huoltajan esittämät perusteet eivät vakuuta lastensuojelua tai niitä ei voida pitää perusteltuina arvioitaessa lapsen tilannetta.

Toinen peruste lapsen edunvalvojan määräämiseen liittyy siihen, että huoltaja on lapsen vastaapuolena lastensuojeluasiassa tai sen myöhemmässä vaiheessa asian oikeudellisessa prosessissa. Vastaava peruste on tarpeen lapsen näkökulmasta ikään kuin vastinparina. Erityisen vahva peruste lapsen edunvalvojan määräämiselle on silloin, kun lapsi on huoltajansa kanssa eri kannalla käsiteltävässä asiassa.

Kolmas peruste lapsen edunvalvojan määräämiseksi voi olla huoltajan kykenemättömyys valvoa lapsen etua ja asettaa lapsen etu etusijalle huoltajalla todetun terveydentilan, kognitiivisen kyvyn tai päihdeongelman vuoksi. Lisäksi perusteessa on mainittu muut vastaavat huoltajan henkilöön liittyvät syyt huoltajan kykenemättömyydelle. Lapsen edunvalvojan määrääminen tulee lisäksi olla mahdollista myös sellaisessa tilanteessa, joita perustetta koskevassa säännöksessä ei ole mainittu, mutta tilanne liittyy vastaavalla tavalla huoltajan kykenemättömyyteen.

Neljäs peruste lapsen edunvalvojan määräämiseksi liittyy tilanteeseen, että huoltaja on estynyt valvomaan lapsen etua kokonaisvaltaisesti lastensuojelussa jo tiedossa olevien lasta koskevien välttämättömien ratkaisujen yhteydessä. Lisäksi edunvalvojan määrääminen lapselle on asian selvittämiseksi tarpeen. Lapsen oikeuksien toteutumisen kannalta objektiivisesti lapsen etua valvovan edunvalvojan määräämistä pidetään tärkeänä pitkälle lapsen elämään vaikuttavien ratkaisujen yhteydessä. Lapsen edunvalvojan määräämisellä lasta koskeva ratkaisu ei jää pelkästään lastensuojelun näkökulman varaan, vaan ratkaisun perusteeksi saadaan mahdollisimman puolueeton näkemys. Näihin tilanteisiin voi liittyä pitkittyneitä ristiriitoja lastensuojelun ja lapsen sijaishuolto paikan, lapsen itsensä tai lapsen biologisten sukulaisten kanssa. Lapsen edun mukaisten ratkaisujen arvioinnin tulisi sisältää kokonaisvaltaista harkintaa, jossa kaikki lapsen tilanteeseen vaikuttavat näkökulmat ja tekijät huomioidaan. Ristiriidat eri tahojen välillä eivät sinällään ole perusteena määrätä lapselle edunvalvojaa, vaan näistä ristiriidoista aiheutunut tilanne. Lapsen edunvalvonnan perusteet ovat tällöin lapsen erityisessä tilanteessa sekä lapsen huoltajan tilanteessa, jolloin olisi myös perusteltava miksi huoltaja on kykenemätön valvomaan lapsen etua.

Viides peruste lapsen edunvalvojan määräämiseksi on silloin, kun huoltaja on kykenemätön perustellusti huolehtimaan hänen tehtävänänsä olevista asioista ja lapsen etu ei toteudu. Sellaiset seikat ovat todennettavissa, jos huoltaja toimii tai käyttäytyy lapsen edun vastaisesti. Silloin huoltajan toiminnasta aiheutuu, etteivät lapsen oikeudet toteudu. Esimerkiksi huoltaja ei hoida osaltaan lainkaan sijaishuoltoon sijoitetun lapsen asioita, kuten lastensuojeluasiiaan ja lapsen kansalaisuuteen tai oleskelulupaan liittyviä asioita.

Kuudes peruste liittyy huoltajan todettuun vajaavaltaisuuteen, huoltajan alaikäisyyteen tai hänen toimintakelpoisuutensa rajoittamiseen. Silloin arvioitavaksi voi tulla lapsen edunvalvojan määräämisen tarve lapsen edun edellyttäessä lapsen huoltajuuden uudelleen arviointia. Huoltaja ei näistä syistä (vajaavaltaisuus tai toimintakelpoisuuden rajoittaminen) välttämättä kykene huolehtimaan lapsesta. Silloin lapsen etu voi edellyttää lapsen huoltajuuden uudelleen arviointia tai lapsen oikeuksien toteutumisen turvaamista edunvalvojan määräämisellä lastensuojeluasiiaan. Huoltajan oikeuksien huomiominen edellyttää kuitenkin, että huoltajuuden arvioinnissa otetaan huomioon kaikki asiaan vaikuttavat seikat.

Lapsen edunvalvojan määräämisen edellytykset täyttyvät lastensuojeluasiassa, jos voidaan osoittaa perusteltu syy, jonka takia huoltaja ei pysty puolueettomasti valvomaan lapsen etua. Perusteltuna syynä voidaan pitää huoltajan ja lapsen intressiristiriitaa, jonka takia huoltaja ei kykene valvomaan lapsen etua puolueettomasti tai asettamaan lapsen etua etusijalle, kuten edellä eri perusteiden yhteydessä on todettu.

Lapsen edunvalvojaa hakevalta lapsen asioista vastaavalta sosiaalityöntekijältä edellytetään selvitystä perustelluista syistä, miksi lapsen edunvalvojan määrääminen on tarpeen asian selvittämiseksi tai muutoin lapsen edun turvaamiseksi. Lapselle määrättävän edunvalvojan tulisi siis edistää joko lapseen liittyvän asian selvittämistä tai lapsen edun turvaamista. Lapsen edunvalvojan määrääminen asian selvittämiseksi voi tarkoittaa toimenpiteitä, jotka edistävät lapsen osallisuutta lapselle itselleen ja sen myötä myös viranomaisille. Lapsen edunvalvojaa tarvitaan puolueettomana henkilönä käyttämään alle 12-vuotiaan lapsen puhevaltaa ja tuomaan lapsen mielipide sekä lapsen etu esiin käsiteltävässä lastensuojeluasiassa.

Lapsen edun turvaaminen edunvalvojan määräämisellä toteutuu erityisesti tilanteissa, joissa lapsen huoltaja ei osallistu lapsen asioiden käsittelyyn lainkaan. Tällöin lapsen edunvalvojan määräys on laaja ja edunvalvoja osallistuu aktiivisesti lapsen lastensuojeluasian käsittelyyn ja lapsen edunvalvonta edellyttää lapsen tilanteeseen perehtymistä pitempiaikaisesti. Huoltajan tilanteen kehittymistä lapsen kannalta myönteisemmäksi ei voida välttämättä ennakoida lähtötilanteessa. Toisaalta tällaisessa tilanteessa voidaan harkita myös muita mahdollisuuksia, kuten uuden huoltajan määräämistä huoltajan sijaan tai ohelle. Sellainen ratkaisu ei kuitenkaan lapsen tilanteessa riittävästi huomioi huoltajan kuntoutumisen mahdollisuutta. Mikäli huoltajan tilanne muuttuu ja huoltaja alkaa esimerkiksi osallistumaan lapsen asioiden käsittelyyn, lapsen edunvalvonta tulee tarpeettomaksi ja loppuu.

3.5.3. Väliaikais määräyksen antaminen lapsen edunvalvojaksi lastensuojeluasiassa

Lainsäädännön muutostarpeet: Lapsen oikeuksien toteutumiseksi voi olla perusteltua, että lapsen edunvalvojan väliaikais määräys annetaan kuulematta lapsen puhevaltaa normaalisti lastensuojeluasiassa käyttävää tahoja. Silloin lapsen tilanne edellyttää asian erityisen nopeaa käsittelyä. Lastensuojeluasiassa väliaikais määräyksen antaminen lapsen edunvalvontaa koskevassa asiassa tarkoittaa tilannetta, jossa lapsen etu ja hänen oikeuksiansa turvaaminen edellyttää nopeita lastensuojelun ratkaisuja. Säätely on sijoitettavissa lastensuojelulakiin 22 a §:ksi tai lakiin lapsen edunvalvonnasta. Säännöksen sisältö voisi olla esimerkiksi seuraava:

Lastensuojelulaki (tai laki lapsen edunvalvonnasta)

22 a § Lapsen edunvalvontaa koskeva väliaikais määräys lastensuojeluasiassa

Lapsen edunvalvoja voidaan määrätä väliaikaisesti kuulematta siihen oikeutettuja tahoja lastensuojeluasiassa, kun

- 1) lapsella ei ole lainkaan huoltajaa, eikä uutta huoltajaa ole pystytty nopeasti selvittämään ja lapsen oikeudet täytyy väliaikaisesti turvata;*
- 2) alle 12-vuotiaan lapsen tilanne edellyttää pitkälle lapsen elämään vaikuttavia päätöksiä, eikä lapsen huoltaja kykene valvomaan lapsen etua huoltajan omasta vakavasta terveyteen tai muuhun huoltajan henkilöön liittyvästä äkillisestä syystä, eikä lapsen puhevaltaa käytä kukaan;*
- 3) lapsi on asianosaisena lastensuojeluviranomaisessa käsiteltävässä lapsen elämään pitkälle vaikuttavassa lastensuojeluasiassa, johon hänelle ei ole määrätty lapsen edunvalvojaa jo tiedossa olevia toimenpiteitä varten ja joita ei voida siirtää lapsen etua vakavasti vaarantamatta, eikä asian käsittelyssä ole lapsen edusta huolehtivaa tahoja;*

- 4) *lapsi on asianosaisena hallinto-oikeudessa käsiteltävässä lastensuojeluasiassa, eikä hänelle ole määrätty lapsen edunvalvojaa jo määritettyä käsittelyä varten, eikä käsittelyssä ole ketään huolehtimassa lapsen edusta, joka on vakavassa vaarassa; tai*
- 5) *huoltaja ei perustellusti kykene asettamaan lapsen etua etusijalle omaan etuunsa nähden tai toimii lapsen edun vastaisesti lastensuojelun välttämättömiä toimenpiteitä toteutettaessa ja lisäksi on syytä epäillä, että huoltaja pitkittää lapsen edunvalvojan määräämistä koskevan hakemusasian käsittelyä siten, että lapsen terveys tai kehitys uhkaa vaarantua.*

Lapsen edunvalvojan määrääminen edellyttää 1 momentissa mainitun perusteen lisäksi, että lapsen oikeuksien toteutumisen varmistamiseksi lapsen edunvalvojan määräyksen antamista ei voi viivyttää.

Lainsäädäntömuutosten perustelut

Lastensuojeluasiaan lapselle on haettava lapsen edunvalvojaa väliaikaismääräyksellä, kun edunvalvojan määräämistä ei voi viivyttää ja lapsen oikeuksien turvaamiseksi edunvalvoja tarvitaan lapselle kiireellisesti. Kiireellisyys perustellaan tällä hetkellä holhoustoimilain mukaisella sääntelyllä, joka ei riittävästi ohjaa kiireellisyydeltä vaadittavia perusteita lastensuojeluasiassa (HolhTL 79 §, 649/2007).

Kiireellisesti haettava lapsen edunvalvojamääräys edellyttää aina kiireellisyyden perustelemista, koska väliaikaismääräys annetaan kuulematta huoltajia ja 15 vuotta täyttänyttä lasta, joilla normaalisti on oikeus lausua lapsen edunvalvojan määräämistä koskevasta hakemuksesta. Kysymys on asianosaisjulkisuuden rajoittamista, mitä on käsitelty yksityiskohtaisesti edellä alaluvussa 3.4.4 rikosasiassa. Kiireellisyys on lastensuojeluasiassa perusteltava täsmällisesti lapsen ja/tai huoltajan erityisellä tilanteella ja/tai kiireellisen asian laadulla. Jos tiedossa on ajankohtia, jolloin edunvalvojan olisi lapsen oikeusturvan toteutumisen varmistamiseksi oltava määrättynä, täytyy ajankohdat kirjata myös hakemukseen. Lainsäädännön esitöissä ei ole määritelty kiireellisyyttä edellyttäviä tilanteita.

Kiireellisyyden kriteerit täyttävien tilanteiden yhdenmukaistaminen vaatii täsmentämistä lainsäädäntöön. Lisäksi hakemuksen perustelut kiireellisyyden osoittamiseksi konkreettisesti ovat välttämättömiä. Nykytilanteessa on riski, että lapsi jää vaille tarvitsemaansa oikeusturvaa, koska lapsen edunvalvojan määräämisen kiireellisyyttä ei ole osattu riittävästi perustella lapsen tai huoltajan tilanteella. Näissä tilanteissa lapsen edunvalvojahakemus käsitellään varsinaisena hakemuksena ja huoltaja voi pitkittää määräyksen antamista kohtuuttomasti passiivisuudellaan tai riitauttamalla lapsen edunvalvojahakemuksen.

Lapsen edunvalvojan määräyksen antamisen perusteet (alaluku 3.5.2) on kuitenkin erotettava niistä nyt käsiteltävistä perusteista, jotka mahdollistavat määräyksen antamisen väliaikaisena ja kuulematta niitä tahoja, joilla normaalisti on oikeus lausua lapsen edunvalvojan määräämisestä.

Jos lapsi on jäänyt vaille huoltajaa, käräjäoikeus voi sille tehdyn hakemuksen perusteella uskoa lapsen huollon yhdelle tai useammalle henkilölle, joka on antanut tähän suostumuksensa. Kun sosiaalilautakunta saa tiedon lapsen jäämisestä vaille huoltajaa, se neuvottelee lapselle läheisten henkilöiden kanssa ja tekee tarvittaessa käräjäoikeudelle hakemuksen huoltajan määräämiseksi lapselle. Hakemuksen voivat tehdä myös lapsen vanhempi, joka ei ole huoltaja ja lapsen sukulainen tai muu lapselle läheinen henkilö. Uuden huoltajan määrää käräjäoikeus. Lapsen huoltoa koskeva asia on ratkaistava lapsen edun mukaisesti. Lisäksi on otettava huomioon lapsen omat toivomukset ja mielipide siten kuin se on lapsen ikään ja kehitystasoon nähden mahdollista. Jos uuden huoltajan saaminen lapselle ei ole nopeasti mahdollista ja lapsi on lastensuojelun asiakkuudessa, voi edunvalvojan määrääminen lapselle väliaikaismääräyksellä olla perusteltua. Lastensuojeluasiaan tulee lapsen oikeusturvan kannalta määrätä lapselle edunvalvoja siihen saakka, kunnes uusi huoltaja on selvillä.

Olisi perusteltua hakea lapselle edunvalvoja väliaikaismääräyksellä, jos huoltajalla on vakava terveyttä uhkaava tilanne, eikä huoltaja pysty valvomaan lapsen etua ja lapsen lastensuojeluasiaa samanaikaisesti edellyttäen edunvalvojan määräämistä lapselle. Lapsen huoltajan vakava terveyteen tai muuhun huoltajan henkilöön liittyvä syy, voi koskea sellaisia äkillisiä tilanteita, kuten onnettomuudet, vakavat perheen sisäiset rikokset (voi edellyttää edunvalvojan määräämistä myös rikosepäilyssä, mutta siitä ei ole tässä kysymys) ja huoltajan itsemurha. Esitellyt tilanteet saattavat syntyä yllättäen ja ne voivat vaatia lääkärin lausuntoja lapsen edunvalvojan hakemuksen perusteeksi. Näissä tilanteissa huoltajan kuulemiseen saattaa liittyä tilanteen takia myös esteitä, eikä huoltajan tai lapsen muun läheisverkoston tilanteen etenemisestä ole välttämättä riittävästi tietoa lapsen edunvalvojaa haettaessa.

Edellä mainituissa tilanteissa lapsen edunvalvoja turvaa ja huolehtii lapsen oikeuksista lastensuojeluasiassa laajasti sekä tarvittaessa myös lapsen taloudellisista asioista. Lapsen edunvalvojan väliaikaismääräystä koskevassa hakemuksessa näiden seikkojen selostaminen laajasti on tarpeen. Lapsen oikeuksia arvioidaan hakemuksessa laajasti lapsen edun kannalta. Lapsen edunvalvojan määräys ja erityisesti väliaikaismääräys on tarkoituksenmukainen ja nopea menettely verrattuna uuden huoltajan määräämiseksi kuolleen henkilön sijaan (kuolema) tai oheen (muut tilanteet).

Lapsen edunvalvojan määrääminen väliaikaismääräyksellä olisi välttämätöntä silloin, kun lapsen tilanteessa tarvitsee tehdä pitkälle lapsen elämään vaikuttavia lastensuojelun toimenpiteitä, tai muita lapsen henkilöön liittyviä toimenpiteitä, eikä lapsen huoltaja kykene valvomaan tai asettamaan etusijalle lapsen etua. Syynä huoltajan kyvyttömyyteen voi olla huoltajan vakava sairaus, muu huoltajan terveydentilaan vakavasti vaikuttava asia, kuten huoltajan mielenterveyden tai päihteiden käytön ongelmat, huoltajan äkillinen katoaminen tai muu huoltajan henkilöön liittyvä syy.

Väliaikaismääräys on tarpeen lapsen ollessa asianosaisena lastensuojeluviranomaisessa käsiteltävässä lastensuojeluasiassa, joissa lapsen puhevaltaa ei käytä kukaan ja on tarpeen tehdä pitkälle lapsen elämään vaikuttavia ratkaisuja. Tällaisissa tilanteissa edunvalvojan kiireellinen tarve tarvitsee perustella lapsen erityisellä tilanteella ja huoltajan tilanteella. Edellytyksenä väliaikaismääräyksen antamiselle on myös se, ettei lapselle ole määrätty lapsen edunvalvojaa tiedossa olevia toimenpiteitä varten ja näiden toimenpiteiden siirtäminen vaarantaisi vakavasti lapsen edun. Lapsen edunvalvojan määrääminen on tarpeen siksi, ettei lapsen asioiden käsittelyssä ole lapsen edusta puolueettomasti huolehtivaa tahoa.

Väliaikaismääräykselle saattaa syntyä tarve, kun lastensuojelun on tehtävä isoja lapsen elämään pitkälle vaikuttavia päätöksiä, joiden ajankohdat ovat tiedossa, eikä toimenpiteiden siirtäminen ole mahdollista. Väliaikaismääräys on tarpeen, koska toimenpiteiden siirtäminen vaarantaisi lapsen edun toteutumisen. Huoltaja ei näissä tilanteissa edusta lasta tai valvo perustellusti lapsen etua, joka on vakavasti vaarantumassa. Tällöin lapsen edunvalvojaksi haetaan puolueetonta edunvalvojaa valvomaan lapsen edun ja oikeuksien toteutumista ja ottamaan kantaa lapsen edun mukaiseen ratkaisuun. Lapsen edunvalvojan kiireellisyyden perusteena on tällöin myös lasta koskevien päätösten ajankohdat.

Lapsi voi olla asianosaisena hallinto-oikeudessa käsiteltävässä lastensuojeluasiassa, jolloin väliaikaismääräyksen antaminen voi olla tarpeen. Silloin lapselle ei ole määrätty edunvalvojaa jo tiedossa olevaa hallinto-oikeuden käsittelyä varten, eikä käsittelyssä ole lapsen edusta asiassa huolehtivaa tahoa. Lähtökohdana on, että lapsen edunvalvojan tarve määritetään jo ennen hallinto-oikeuden käsittelyä, mutta joissakin tilanteissa lapsen edunvalvojan tarve voi tulla esille hyvin myöhään. Lapsen edunvalvojan väliaikaismääräyksellä pystytään huolehtimaan lapsen oikeuksista asian käsittelyssä. Samoin käsittelyyn nähden ennen asian valmistelussa tai viimeistään pääasian käsittelyssä on toteutettavissa huoltajien kuuleminen myös lapsen edunvalvojan määräämisestä.

Huoltajan aikaisemman käyttäytymisen perusteella voidaan joissakin tilanteissa tehdä johtopäätöksiä siitä, miten huoltaja suhtautuu huollossaan olevan lapsen edunvalvontaan. Silloin lasta koskevaa asiaa käsiteltäessä on syytä epäillä, että huoltaja pyrkii pitkittämään lastensuojeluasiaan haettavan lapsen edunvalvojan määräämistä. Tilanne näyttää huoltajan tavoitteena pitkittää edunvalvontaa

koskevan hakemusasian käsittelyä lapsen edun toteutumista lastensuojeluasiassa vakavasti vaarantavalla tavalla. Silloin lapsen edunvalvojan määrääminen väliaikaisesti on välttämätöntä.

Kaikkia perusteita lapsen edunvalvojan määräämisestä väliaikaisena tulee pohtia siitä näkökulmasta edellyttääkö lapsen oikeuksien toteutuminen, ettei lapsen edunvalvojan määräyksen antamista viivytetä. Tässä ehdotettu väliaikaismääräystä koskeva lisäedellytys lapsen edun toteutumisesta antamalla määräys viivytyksettä liittyy kaikkiin väliaikaismääräystä koskeviin tilanteisiin.

3.5.4. Lapsen edunvalvonnan keston määrittäminen lastensuojeluasiassa

Lainsäädännön muutostarpeet: Lapsen edunvalvonnan kesto lastensuojeluasiassa on tarpeen määrittää tarkemmin. Lisäksi sääntely lapsen edunvalvonnan päättämisestä on tarpeen. Sellainen sääntely on perusteltua määrittää lastensuojelulakiin 22 b §:ksi tai lakiin lapsen edunvalvonnasta, esimerkiksi seuraavasti:

Lastensuojelulaki (tai laki lapsen edunvalvonnasta)

22 b § Lapsen edunvalvonnan alkaminen ja päättyminen

Lapsen edunvalvojan määräystä annettaessa tuomioistuimen on määritettävä, kuinka pitkään kestävä edunvalvonta lastensuojeluasiassa on lapsen edun mukaista. Lapsen edunvalvontaa koskevaan ratkaisuun on merkittävä, milloin lapsen edunvalvojan määräys tulee voimaan ja milloin se viimeistään päättyy.

Tuomioistuimen on määritettävä myös riittävä määrä lapsen edunvalvonnan perusteiden arviointiajankohtia, jos lapsen edunvalvojan määräys määritetään olemaan voimassa pitempään kuin viiden vuoden ajan. Lapsen edunvalvonnan jatkamisen perusteiden arviointi määritetään lapsen ikään liittyen, kun lapsi täyttää 12 vuotta tai 15 vuotta. Samoin lapsen edunvalvonnan tarpeen arviointi on määritettävä muissa lapsen elämän erityisissä vaiheissa, jos sellaisia on määräystä annettaessa etukäteen tiedossa.

Lainsäädäntömuutosten perustelut

Lastensuojeluasiassa asetetun edunvalvonnan keston määrittäminen voi olla haastavaa. Näin on selvityksen perusteella lastensuojeluviranomaisten asiantuntijahaastattelussa kertoman mukaan silloin, kun lapsen edunvalvontaa koskeva määräys koskee pientä lasta. Samoin lastensuojeluviranomaisten edustajat pitivät keston määrittämistä haastavana, kun määräys annetaan sijaishuoltoa koskevaan lastensuojeluasiaan ilman muita lapsen edunvalvonnan päättymiseen liittyviä ehtoja. Tällöin lapsen edunvalvonta voi ajallisesti kestää pitkään, pikkulapsesta jopa lapsen täysi-ikäisyyteen saakka.

Lapsen edunvalvojan määräystä annettaessa tuomioistuimen on määrittävä, missä kohtaa ajallisesti lapsen edunvalvonnan jatkumista on arvioitava lapsen edun kannalta. Menettely on perusteltua siksi, että lapsen edunvalvojan tehtävä lapsen edun ja oikeuksien toteutumisen turvaajana muuttuu lapsen kasvaessa.

Lapsen edunvalvontaa koskevaan ratkaisuun on merkittävä, milloin lapsen edunvalvojan määräys tulee voimaan. Lapsen edunvalvonnan alkuaikojen määrittäminen on välttämätöntä, jotta lapsen edunvalvoja tietää milloin hänellä on oikeus ja toisaalta velvollisuus toimia lapsen puolesta. Samoin lapsen edunvalvojan määräykseen tulee merkitä, milloin lapsen edunvalvonta päättyy viimeistään eli päättyykö lapsen edunvalvonta tietyn tehtävän suorittamiseen vai onko se sidottu lapsen ikään.

Lastensuojeluasiassa lapsen edunvalvojan tulee myös itse arvioida edunvalvonnan tarpeellisuutta. Liian yleiset määräykset voivat toisaalta aiheuttaa tilanteen, että lapsen edunvalvonnan määräystä ei tarkastella missään vaiheessa edunvalvonnan aikana lapsen tilanteen näkökulmasta. Siksi suunnitel-

massa ehdotetaan sääntelyä, joka velvoittaisi arvioimaan lapsen edunvalvonnan tilaa ja edunvalvonnan jatkamisen tarvetta lapsen ikään ja muihin lapsen elämään liittyvissä erityisissä vaiheissa. Tarkoituksena voidaan pitää lapsen tilanteen ja edunvalvojan määräämisen perusteiden arviointia ja puhevallan määrittymistä lapsen ollessa 12- ja 15-vuoden iässä. Näiden ikään liittyvien perusteiden lisäksi säännöksessä tulisi olla mahdollisuus lapsen edunvalvonnan tilan arvioimiseen myös muissa etukäteen tiedossa olevissa lapsen elämän erityisissä vaiheissa. Sellainen voisi olla esimerkiksi lapsen peruskoulun päätyminen ja lapsen jatkokoulutuksen arviointi esim. erityisen tuen tarpeessa olevien lasten kohdalla.

Nykyinen lapsen edunvalvojan hakemusmenettely on haastava lastensuojelulle, koska lapsen edunvalvonnan päättämisestä ei ole riittävää sääntelyä. Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tai lapsen on tehtävä hakemus edunvalvonnan päättämisestä käräjäoikeudelle, jos edunvalvonnan tarvetta ei enää ole, mutta lapsen edunvalvojalla olevan määräyksen mukaan edunvalvojan tehtävä jatkuisi edelleen. Lapsen edunvalvoja voi hakea myös itse vapautusta tehtävästään käräjäoikeudelta. Suunnitelmassa ehdotetun sääntelyn myötä edellä esitellyt haasteet poistuvat. Samalla lapsen tarve edunvalvontaan ja hänen oikeutensa korostuvat.

3.5.5. Lapsen edunvalvojan hakemuksen sisältö ja julkisuus lastensuojeluasiassa

Lainsäädännön muutostarpeet: Lapsen edunvalvojan hakemuksen sisältö lastensuojeluasiassa on tarpeen määrittellä lastensuojelulaissa uutena säännöksenä, esimerkiksi 22 c §:nä tai laissa lapsen edunvalvonnasta. Asia edellyttää sääntelyä, esimerkiksi seuraavasti:

Lastensuojelulaki (tai laki lapsen edunvalvonnasta)

22 c § Hakemus lapsen edunvalvojasta lastensuojeluasiassa

Hakemuksessa on ilmoitettava hakijan yksilöity vaatimus lapsen edunvalvojan määräämiseksi lastensuojeluasiassa. Lisäksi hakemuksessa on ilmoitettava:

- 1) *seikat, joihin vaatimus perustuu;*
- 2) *yksilöity selvitys lastensuojeluasiasta, johon lapselle haetaan edunvalvojaa;*
- 3) *perusteltu syy, miksi lapselle haetaan edunvalvojaa lastensuojeluasiaan ja millä tavalla lapsen etu voi vaarantua ilman edunvalvontaa;*
- 4) *arvio lapsen edunvalvojan määräyksen voimassaolon tarpeesta;*
- 5) *riittävä selvitys huoltajan tai huoltajien tilanteesta, miksi huoltaja ei pysty riittävästi valvomaan lapsen etua lastensuojeluasiassa;*
- 6) *todisteet, jotka hakija esittää vaatimuksensa tueksi, sekä mitä hän kullakin todisteella aikoo näyttää toteen;*
- 7) *esitys henkilöstä, jota ehdotetaan lapsen edunvalvojaksi ja hänen antamansa suostumus tehtävään; ja*
- 8) *selvitys lapsen edunvalvojaksi ehdotettavan henkilön sopivuudesta ja soveltuvuudesta tehtävään.*

Lisäksi hakemuksessa on tarvittaessa ilmoitettava ajankohdat perusteluineen lapsen edunvalvonnan jatkumisen tarpeellisuuden arvioimiseksi.

Perusteet lapsen edunvalvojan määräämiseksi väliaikaisesti kuulematta siihen oikeutettuja tahoja on määritelty erikseen. Pyyntö määräyksen kiireellisyydestä sitä koskevine perusteineen on esitettävä lapsen edunvalvojan määräämistä koskevassa hakemuksessa.

Lapsen edunvalvontaa koskevaan hakemukseen on liitettävä ne kirjalliset todisteet, joihin hakija vetoaa.

Hakemuksessa on ilmoitettava myös oikeudenkäymiskaaren 5 luvun 2 §:n 2 momentissa (362/2010) tarkoitetut tiedot. Hakemus on hakijan tai, jollei hän itse ole sitä laatinut, sen laatijan allekirjoitettava. Laatijan on samalla ilmoitettava ammattinsa ja asuinpaikkansa.

Lainsäädäntömuutosten perustelut

Lastensuojelulain lapsen edunvalvontaa koskevilla säännöksillä pyrittiin turvaamaan lapsen osallisuus sekä lapsen iän ja kehitystason mukainen vaikutusmahdollisuus häntä itseään koskevissa lastensuojeluasioissa. Erityisesti itsenäistä puhevallan käyttöoikeutta vailla olevien lasten aseman turvaamiseksi tuli lastensuojelulakiin velvoite hakea lapselle tarvittaessa edunvalvoja.

Lapsen edunvalvojaa koskevassa hakemuksessa on tärkeää perustella lapsen edunvalvojan tarpeellisuus riittävän yksityiskohtaisesti, koska lapsen edunvalvoja määrätään lapsen huoltajan sijaan. Lastensuojeluasioissa lapsen edunvalvojan hakemisen perusteet liittyvät pääsääntöisesti huoltajan tilanteeseen. Siksi huoltajaan liittyvien perusteiden selvittäminen on tärkeää jo lapsen edunvalvojaa haettaessa. Tätä kysymystä on tarkasteltu yksityiskohtaisesti alaluvussa 3.5.2.

Tuomioistuimien voi määrätä lapselle edunvalvojan vain siihen asiaan tai tehtävään, mitä lapsen edunvalvojan määräämistä koskevassa hakemuksessa on vaadittu. Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän on tärkeää määritellä mahdollisimman tarkkarajaisesti hakemukseen lapsen edunvalvojan toimivalta ja tehtävät sekä tehtävän kesto. Edunvalvojan määräämistä lapselle lastensuojeluasiaan voidaan perustella lastensuojeluasian käsittelyn edellyttämällä (prosessin) vaatimuksilla, lapsen edun ja oikeuksien toteutumisen sekä lapsen ja huoltajan erityisellä tilanteella. Kaikkien näiden seikkojen tulee riittävän selvästi ilmetä edunvalvojan määräämistä koskevasta hakemuksessa ja sen liitteenä olevista asiakirjoista. Silloin lapsen edunvalvojan määräämisen tarpeellisuus ilmenee asiakirjoista selkeästi. Asiakirjat liitetään lapsen edunvalvojan määräämistä koskevaan hakemukseen ja niihin viitataan kirjallisina todisteina tarvittavissa määrin.

Lastensuojelun sijaishuollossa voi olla lapsia, joiden huoltajien tilanteessa ei ole hakemusta laadittaessa tiedossa muutoksia, jotka vaikuttaisivat lapsen edunvalvonnan tarpeeseen. Tilanne voi aiheuttaa sen, että lapsen edunvalvojan määräys annetaan laajana, koska tarkempaa sääntelyä ei ole lastensuojeluasioissa saatavilla, kuten edellä alaluvussa 3.5.4 on selostettu. Lapsen tilannetta tulisi kuitenkin arvioida edunvalvojan tarpeen näkökulmasta ainakin lapsen ollessa 12-vuotias ja mahdollisesti esimerkiksi lapsen täyttyessä 15 vuotta (lapsen puhevalta). Lapsen edunvalvonnan jatkumisesta koskevien arviointiajankohtien merkitseminen on tarpeen myös lapsen edunvalvontaa koskevaan hakemukseen, jos ajankohtien määrääminen on tarpeen.

Lapsen edunvalvojaa koskevien hakemusten sisältöön lastensuojelussa pitäisi kiinnittää erityistä huomiota. Jos hakemus ei ole täsmällinen, myös lapsen edunvalvojan määräys voi tulla annetuksi epätasällisena, yleensä liian laajana. Tällä hetkellä yleistä on esimerkiksi se, että lapsen edunvalvoja haetaan valvomaan lapsen etua ja oikeutta sekä käyttämään lapsen puhevaltaa lasta koskevassa tietyssä asiassa ja hakemuksessa mainitussa lastensuojeluun tai lapsen oikeuksiin liittyvässä asiassa. Tällaista hakemusta ei voida pitää riittävän täsmällisenä. Lastensuojeluasioissa lapsen edunvalvojina toimivat toivat esiin heillä olevien edunvalvojamääräysten olevan usein hyvin yleisiä. Silloin lapsen edunvalvojan tehtävien arviointi jää yksin lapsen edunvalvojana toimivan henkilön arvioitavaksi.

Lapsen ikään sidotut ajankohdat liittyvät lapsen puhevallan määräytymisen kohtiin 12-vuotiaana (LSL 21 §) ja 15-vuotiaana (hallintoprosessilaki 25 §). Lapsen itsenäinen puhevalta vaikuttaa lapsen edunvalvojan tehtävään, joten lapsen edunvalvojan tehtävän arviointia lastensuojeluasiassa voidaan pitää näissä kohdin tarkoituksenmukaisena, jos lapsen edunvalvojan määräys on annettu laajana useita vuosia aikaisemmin.

Lapsen asioista vastaavat sosiaalityöntekijät kaipaavat asiantuntijahaastatteluisia ilmenneellä tavalla täsmennystä tilanteisiin, jolloin lapselle on haettava edunvalvoja lastensuojeluasiaan. Suunnitelmassa ehdotettu sääntely tarjoaa tähän tarpeeseen ratkaisun (alaluku 3.5.2). Käräjäoikeuden tulisi täydennyttää lapsen edunvalvojan määräämistä koskevaa hakemusta, jos hakemuksessa pyydetään lapsen edunvalvojan määräystä liian laajana tai epäjohdonmukaisena. Liian laajana hakemusta voidaan pitää esimerkiksi silloin, jos se haetaan lapsen täysi-ikäiseksi tuloon saakka perustelematta mitenkään näin pitkää hakemusta. Epäjohdonmukaisena voidaan pitää hakemusta, jossa lapselle haetaan edunvalvojaa sekä huostaanottoprosessiin että sijaishuollon prosessiin, mutta hakemuksessa esitetyt perusteet ja siinä eritellyt tehtävät liittyvät vain lapsen huostaanottoprosessiin.

Lastensuojeluasiaa koskevan lapsen edunvalvojamääräyksen käsitteleminen on haasteellista käräjäoikeudessa erityisesti määräyksen riitauttamista koskevassa tilanteessa. Esitelty näkemys tuli ilmi selvitystä laadittaessa kaikkien lastensuojeluasioita käsittelevien asiantuntijahaastatteluisia. Voimassa olevan sääntelyn perusteella lapsen edunvalvonnan tarpeellisuuden perusteleminen ja lapsen edunvalvojan toimivaltuuden täsmentäminen on haasteellista. Voimassa olevaa sääntelyä ei voida pitää riittävän täsmällisenä. Tällä hetkellä lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän laatiman hakemuksen perusteluosa näyttää erittäin merkityksellisenä. Lapsen oikeuksien toteutuminen voi vaarantua, jos lapsen edunvalvontaa koskevaa hakemusta ei ole tarkemman ohjeistuksen puuttuessa perusteltu riittävästi.

Edunvalvojan määräys tulisi antaa riittävän aikaisessa vaiheessa lastensuojeluasiaa käsiteltäessä. Jos määräys annetaan hallinto-oikeudessa eli vasta asian käsittelyn myöhäisessä vaiheessa, edunvalvojalla ei ole ehkä riittävästi aikaa perehtyä lapsen tilanteeseen. Silloin lapsen edunvalvojan rooli voi jäädä lapsen asiassa pinnalliseksi. Riittävän aikaisessa vaiheessa annetulla määräyksellä varmistetaan, että edunvalvoja pystyy mahdollisesti vaikuttamaan painokkaammin lapsen edun toteutumiseen eri ratkaisuvaihtoehtoja punnitessa. Tilanne puoltaa hakemuksen tekemistä lapsen edunvalvojan saamiseksi yksilöityyn lastensuojeluasiaan sekä siihen liittyvään hallinto-oikeuden käsittelyyn, jotta edunvalvoja ehtii perehtyä riittävästi lapsen tilanteeseen ennen asian käsittelyä hallinto-oikeudessa.

Lastensuojeluasioissa lapsen edunvalvojan hakemuksen julkisuutta rajoitetaan selvityksen perusteella usein (alaluku 2.3.3), toisin kuin rikosasioissa. Salassapitomääräysten antaminen tarkoittaa, ettei lastensuojeluasiaa koskevista hakemusasiakirjoista anneta tietoja niitä yleisöjulkisuuden perusteella pyydettyä. Menettelyä voidaan pitää lapsen oikeudet turvaavana, eikä tarvetta toisin toimimiselle ole. Yleisöjulkisuuden piirissä olevalla ei yleensä ole tarvetta lapsen edunvalvojaa koskevan asian tietoihin lastensuojeluasiaan lapsen edunvalvojaa määrättäessä. Yleisöjulkisuuden rajoittaminen on silloin perusteltua.²⁶⁴ Sen sijaan asianosaisella on oikeus saada tieto hakemusasiakirjoista. Esitelty tilanne koskee toisaalta asianosaisena olevaa lasta, mutta myös lapsen edunvalvojaksi määrättyä tahoa. Asianosaisjulkisuuden piirissä olevan laajaa oikeutta oman asian tietoihin on käsitelty suunnitelman alaluvussa 3.4.4 rikosasioiden näkökulmasta. Samat lähtökohdat koskevat myös lastensuojeluasiassa annettavan lapsen edunvalvojan määräämistä.

Selvityksen yhteydessä lapsen edunvalvojina toimivat toivat asiantuntijahaastattelussa esille, ettei lapsen edunvalvoja välttämättä saa nähtäväkseen lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tekemää hakemusta edunvalvojan määräämiseksi, eikä hakemuksessa esitetyt perusteet lapsen edunvalvonalle kuin erikseen pyytämällä. Toisaalta asianosaisjulkisuuden myötä lapsen edunvalvojan tulisi saada

²⁶⁴ Kuuliala (2011, s. 303–310) käsittelee tutkimuksessaan edunvalvonta-asian julkisuutta, ja toteaa sen olevan usein siinä määrin arkaluonteinen, että julkisuuden rajoittamiselle voi olla tarvetta.

hakemuksessa esitetyt perusteet tietoonsa lapsen edunvalvojan määräyksen ohella. Hakemuksessa olevilla tiedoilla voi olla ratkaiseva merkitys lapsen edunvalvojan alkaessa hoitamaan lapsen asioita. Hyväksi käytännöksi voidaan todeta lapsen edunvalvojan ja lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tapaaminen, jolla varmistetaan yksimielisyys määräykseen ja hakemukseen kirjatuihin tehtäviin.

Mikäli käräjäoikeus esittää perusteet lapsen edunvalvojan määräämiselle tai lapsen edunvalvojan tehtävän määräyksessä kovin yleisellä tasolla, lapsen edunvalvojan vastuulle jää selvittää asiaa tarkemmin. Hän voi selvittää lapsen edunvalvontaa koskevassa hakemuksessa esitetyt perusteet hakijalta (lastensuojelu) tai edunvalvojan määränneeltä (käräjäoikeus), tekemällä tarvittaessa tietopyynnön asiasta. Se tarkoittaa, että lapsen edunvalvoja pyytää näitä asiakirjoja jommaltakummalta mainitulta viranomaiselta. Täsmällinen lapsen edunvalvojamääräys selkiyttäisi myös lapsen edunvalvojan tehtävää ja toimivaltuuksia sekä yhdenmukaistaisi lapsen edunvalvontaa lastensuojeluasioissa.

3.5.6. Lapsen edunvalvojan tehtävät ja määräys lastensuojeluasiassa

Lainsäädännön muutostarpeet: Lapsen edunvalvojan tehtävät lastensuojeluasiassa on perusteltua säännellä tarkemmin. Sääntely on tarkoituksenmukaista sijoittaa lastensuojelulakiin uudeksi säännökseksi, esimerkiksi 22 d §:ksi tai lakiin lapsen edunvalvonnasta esimerkiksi seuraavasti:

Lastensuojelulaki (tai laki lapsen edunvalvonnasta)

22 d § Määräys lapsen edunvalvojan tehtävistä lastensuojeluasiassa

Lapsen edunvalvojan tehtävänä on lastensuojeluasiassa lapsen asiaa käsiteltäessä ainakin:

- 1) käyttää lapsen puhevaltaa lastensuojeluasiassa lapsen edun edellyttämällä tavalla lapsen puolesta tai tämän rinnalla;*
- 2) käyttää lapsen puhevaltaa pitämällä lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä tietoisena lapsen asioista lapsen kanssa sovitulla tavalla;*
- 3) varmistaa lapsen osallisuus häntä koskevaa asiaa käsiteltäessä tapaamalla lasta riittävästi ja selostamalla lapselle tämän iän ja kehitystason edellyttämällä tavalla tapaamisten tarkoitus ja lastensuojeluasian eteneminen;*
- 4) selvittää ja arvioida puolueettomasti lapsen etua käsiteltävässä asiassa ja turvaa lapsen edun edellyttämien toimenpiteiden täytäntöönpanon;*
- 5) perehtyä lastensuojeluasian käsittelyä koskeviin vaatimuksiin lapsen edun edellyttämällä tavalla;*
- 6) huolehtia, että lapsi saa tarpeen mukaisia tukitoimia ja palveluja;*
- 7) huolehtia, että asiassa lapsen edun edellyttämät lausunnot ja selvitykset hankitaan;*
- 8) avustaa lasta tarvittaessa tämän mielipiteen selvittämisessä lastensuojelun tai hallinto-oikeuden päätöksentekoon liittyen;*
- 9) pyydettyä laatii selvityksen lapsen tilanteesta tai asiasta, josta lapsen edunvalvojalta on selvitystä erikseen pyydetty;*
- 10) huolehtia siitä, että lasta koskevat ratkaisut tehdään riittävän nopeasti ja tehokkaasti;*

- 11) selostaa lapselle tämän iän ja kehitystason edellyttämällä tavalla lasta koskevien päätösten sisältö;
- 12) huolehtia tarvittaessa holhustoimesta annetun lain (442/1999) mukaisen taloudellisen edunvalvonnan hakemisesta lapsen varallisuuden säilymiseksi;
- 13) ilmoittaa tietoonsa tulleesta mahdollisesta lapsen varallisuuden väärinkäyttöä koskevasta epäilystä Digi- ja väestötietovirastolle tai
- 14) ryhtyä muihin lapsen edun mukaisiin toimenpiteisiin lapsen oikeuksien toteutumiseksi.

Lapsen edunvalvojan määräyksessä on selostettava, mitä lapsen edunvalvojan tehtäviin kuuluu. Lapsen edunvalvojan tehtävät tulee määrittää myös suhteessa lapsen huoltajan tai huoltajien asemaan.

Lapsen lastensuojeluasiaa tuomioistuimessa käsiteltäessä lapsen edunvalvojan tulee antaa lapselle kaikki asiaan liittyvät tiedot, selvittää lapselle kaikki mahdolliset seuraukset, jotka hänen näkemyksensä noudattamisesta ja edunvalvojan toimista voi seurata sekä määrittää lapsen näkemykset asiassa ja tuoda ne esiin käsittelyssä.

Lapsen edunvalvoja voi jättää 3 momentissa määritellyt velvollisuudet tekemättä, jos ne ovat ristiriidassa lapsen edun kannalta.

Lainsäädäntömuutosten perustelut

Lastensuojelulaki ei määrittele lapsen edunvalvojan tehtäviä, vaan lapsen edunvalvojan tehtävien määrittämisessä on sovellettu holhustoimilakia. Käräjäoikeudessa annetun lapsen edunvalvojamääräyksen mukaisessa tehtävässä keskiössä on lapsen edun ja oikeuksien toteutumisen valvonta. Tämän takia tarvitaan tarkempaa sääntelyä lapsen edunvalvojan toiminnasta lastensuojeluasian käsittelyn eri vaiheissa. On tärkeää määritellä lapsen edunvalvojan keskeiset velvollisuudet, kun hänet on määrätty huoltajan sijaan lapsen edunvalvojaksi lastensuojeluasiaan.

Lapsen edunvalvojalta lastensuojeluasiassa edellytetyt tehtävät ja valmiuksia ei lainsäädännössä ole selkeästi määritetty.²⁶⁵ Useat asiantuntijat totesivat selvityksessä (lastensuojeluviranomaiset, hallinto-oikeuksien tuomarit ja kärjätuomarit sekä lapsen edunvalvojana toimivat), ettei lastensuojeluasiaan määrättävän edunvalvojan toiminnasta ole saatavilla selkeää ohjeistusta tehtävässä toimivalle. Esitely tilanne tuo erityisesti haasteita lapsen edunvalvojan toimintaan mutta myös lastensuojelun toimintaan käytännössä.

Täsmällisen sääntelyn puuttuminen lapsen edunvalvojan velvollisuuksista mahdollistaa hyvin erilaatuisen lapsen edunvalvonnan, vaikka kysymys olisi samankaltaisesta lastensuojeluasiasta. Lastensuojeluviranomaiset toivat asiantuntijahaastatteluissa esiin epätietoisuuden siitä, mitä oikeuksia ja velvollisuuksia lapsen edunvalvojalla on lapsen asiassa toimiessaan. Lapsen edunvalvojina toimivat taas korostivat lastensuojeluasioiden kirjaviiden käytäntöjen haittaavan toimintaa lapsen edunvalvontaan liittyvissä kysymyksissä.

Lastensuojelulain tavoitteena on turvata lapsen oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun. Lasten ja perheiden kanssa toimivien viranomaisten on tuettava vanhempia ja huoltajia heidän kasvatustehtävässään ja pyrittävä tarjoamaan perheelle tarpeellista apua riittävän varhain sekä ohjattava lapsi ja perhe tarvittaessa lastensuojelun piiriin. Lastensuojelun on tuettava vanhempia, huoltajia ja muita lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vas-

²⁶⁵ Hakalehto 2018, s. 402.

taavia henkilöitä lapsen kasvatuksessa ja huolenpidossa järjestämällä tarvittavia palveluja ja tukitoimia. Lastensuojelulaissa säädetyin edellytyksin lapsi voidaan sijoittaa kodin ulkopuolelle tai ryhtyä muihin toimenpiteisiin lapsen hoidon ja huollon järjestämiseksi. (LSL 1 §).

Kun lastensuojelu ei pysty lapsi- ja perhekohtaisen lastensuojelun mukaisesti järjestämällä avo- huollon tukitoimia turvaamaan lapsen tilannetta, lastensuojelussa joudutaan toteuttamaan lapsen ja huoltajan oikeuksiin enemmän kajoavia toimenpiteitä. Sellaisia ovat lapsen kiireellinen sijoitus ja huostaanotto sekä niihin liittyvä sijaishuolto ja jälkihuolto.

Lastensuojeluasiiaan määrättävän lapsen edunvalvojan tulee itsenäisesti arvioida asiassa lapsen etua lapsen oikeuksien ja lapsen erityisen suojelun toteutumisen näkökulmasta. Lapsen edunvalvoja valvoo lapsen etua puolueettomasti ja riippumattomasti sekä edistää lapsen edun toteutumista lastensuojelua toteutettaessa ja siihen liittyviä päätöksiä tehtäessä. Lapsen edunvalvojan tehtävänä on ensinnäkin selvittää ja välittää lapsen mielipide aikuisille toimijoille. Toisaalta lapsen edunvalvojan tulee muodostaa oma perusteltu näkemyksensä lapsen etua parhaiten toteuttavasta ratkaisusta. Lapsen edunvalvojan tulee arvioida ratkaisua lastensuojelulain mukaisten²⁶⁶ arviointiperusteiden ja lapsen oikeuksien toteutumisen näkökulmasta.²⁶⁷ Tuomioistuimen antamassa lapsen edunvalvojan määräyksessä on selostettava, mitä lapsen edunvalvojan tehtäviin kuuluu. Lapsen edunvalvojan tehtävät tulee määrittää myös suhteessa lapsen huoltajan tai huoltajien asemaan.

Lapsen huoltajan tehtävät ja oikeudet on määritelty lapsenhuoltolakiin. Toisaalta lapsenhuoltolain perusteella lapsen vanhemman ja muun huoltajan tulee turvata lapselle tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi, josta heillä on ensisijainen vastuu (LSL 2 §). Kun lapsi otetaan huostaan, on lastensuojelulla oikeus päättää lapsen olinpaikasta sekä hoidosta, kasvatuksesta, valvonnasta ja muusta huolenpidosta sekä näiden toteuttamiseksi tarpeen mukaisesta opetuksesta ja terveydenhuollosta (LSL 45.1 §). Lapsen ja huoltajien oikeuksiin puuttuminen edellyttää tarkkaa sääntelyä laissa ja kaikkien asianosaisten oikeuksien laajaa huomiointia.

Lapsen edunvalvojan tehtävät ja toimivalta tulisi määrittää myös suhteessa huoltajan asemaan. Lastensuojeluasiiaan määrättävä lapsen edunvalvoja vaikuttaa myös huoltajan oikeudelliseen asemaan ja huoltajan oikeuksiin suhteessa lapseen. Tyypillisimmin haasteita huoltajan ja lapsen edunvalvojan välillä on tilanteissa lapsen ollessa sijoitettuna kodin ulkopuolelle. Erityisesti silloin lapsen edunvalvojan tehtävät ja toimivalta tulee määrittää tarkasti lapsen huoltajaan nähden.

Holhoustoimilain säännökset soveltuvat menettelyllisesti lapsen edunvalvojan määräämiseksi lastensuojeluasiiaan. Holhoustoimilain säännöksistä ei saa vastauksia lapsen edunvalvojan asemaa, toimivaltaa ja tehtäviä lastensuojeluasiassa määriteltäessä.

Hallintotuomioistuin voi myös määrätä lapselle edunvalvojan oikeudenkäyntiä varten (hallintoprosessilaki 28 §). Kysymyksessä ei ole tällöin lastensuojelulain 22 §:n nojalla määrättävä lapsen edunvalvoja. Hallintotuomioistuimen oikeudenkäyntiä varten määräämän lapsen edunvalvojan toimivalta koskee vain oikeudenkäyntiin liittyviä toimia ja päättyy tuomioistuinprosessin ollessa ohi.

Lapsen edunvalvojana lastensuojeluasiassa toimiminen tarkoittaa yhteistyön tekemistä lapsen viranomaisverkoston ja muun lapsen keskeisen verkoston kanssa. Lapsen puhevaltaa käyttääkseen lapsen edunvalvojan on perehdyttävä lapsen kokonaistilanteeseen, lapsen yksilöllisiin tarpeisiin, ja tilanteessa tarvittaviin toimenpiteisiin. Lapsen tilanteen kokonaisvaltainen huomioiminen edellyttää lapsen kuulemista ja kohtaamista riittävän usein.²⁶⁸

²⁶⁶ Lastensuojelulain 4.2 §:n mukaan lapsen etua arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota siihen, miten eri toimenpidevaihtoehdot ja ratkaisut turvaavat lapselle: 1) tasapainoisen kehityksen ja hyvinvoinnin sekä läheiset ja jatkuvat ihmissuhteet; 2) mahdollisuuden saada ymmärtämystä ja hellyyttä sekä iän ja kehitystason mukaisen valvonnan ja huolenpidon; 3) taipumuksia ja toivomuksia vastaavan koulutuksen; 4) turvallisen kasvuympäristön ja ruumiillisen sekä henkisen koskemattomuuden; 5) itsenäistymisen ja kasvamisen vastuullisuuteen; 6) mahdollisuuden osallistumiseen ja vaikuttamiseen omilla asioissaan; sekä 7) kielellisen, kulttuurisen ja uskonnollisen taustan huomioimisen.

²⁶⁷ Araneva 2016, s. 212.

²⁶⁸ Tulensalo 2011, s. 96

Lapsen edunvalvojana toimiminen lapsen määrättyssä lastensuojeluasiassa antaa edunvalvojalle oikeuden toimia lapsen asioissa. Silloin lapsen edunvalvoja voi laittaa lasta koskevia asioita vireille, saada tietoa lasta koskevista asioista ja edustaa lasta prosessissa huoltajan sijaan. Lapsen edunvalvojan oikeuksien ja velvollisuuksien täsmällinen sääntely yhdenmukaistaisi lapsen edunvalvonnan keskeisiä tehtäviä ja lasten oikeuksien toteuttamista.

Lapsen edunvalvojan tehtävänä on lastensuojeluasiassa lapsen asiaa käsiteltäessä ensinnäkin käyttää lapsen puhevaltaa lapsen edun edellyttämällä tavalla lapsen puolesta tai lapsen rinnalla. Lapsella itsellään on oikeus puhevaltan käyttämiseen hänen täytettyään 12 vuotta (alaluku 2.2.1). Lapsen edunvalvojalle on tarpeen määritellä aktiivisempi rooli lapsen asioista tiedottamiseen lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle. Lapsen osallisuuden edistämiseksi ei riitä, että lapsen edunvalvoja on tietoinen lapsen asioista, vaan hänen tehtävänä on toimia aktiivisesti lapsen edun suuntaisesti suhteessa lapsen asioista vastaavaan sosiaalityöntekijään. Lapsen etu ei edisty riittävästi, jos edunvalvoja antaa lausuntoja tai tietoja vain pyydettyään. Lapsen edunvalvojalla tulisi olla aktiivisen toimijan rooli lapsen edun varmistamiseksi.

Lapsen edunvalvojan tehtävänä voi olla selvittää ja arvioida puolueettomasti lapsen etua käsiteltävässä asiassa ja turvata lapsen edun edellyttämien toimenpiteiden täytäntöönpanoa. Lapsen edunvalvojan tulee tästä syystä tuntea lastensuojeluasian käsittelyä koskevat vaatimukset lapsen edun edellyttämällä tavalla.

Toisaalta lapsen edunvalvojan ehkä tärkein tehtävä on työskennellä lapsen kanssa. Lastensuojeluviranomaiset ja lapsen edunvalvojina toimivat korostivat edunvalvojan tehtävän merkityksellisyyttä silloin, kun kyseessä on lapsi, jonka kohdalla edellytykset edunvalvojan määräämiselle täyttyvät. Lapsen edunvalvojan tulee toimia ammattitaitoisesti asianosaisena olevan lapsen kanssa. Lapsen edunvalvojan tulee huolehtia, että lapsi saa tarvitsemiaan palveluita ja tukitoimia, mutta myös toisaalta, että asiaa varten tarvittavat lausunnot ja selvitykset hankitaan. Joissakin tilanteissa lapsen edunvalvoja laatii selvityksen lapsen tilanteesta erikseen ilmoitetusta asiasta, jos sellaista häneltä pyydetään.

Lapsen edunvalvoja edustaa lasta ja lapsen asiaa viranomaisyhteistyöverkostoissa. Lapsen edunvalvoja neuvottelee lapsen edusta ja parhaasta ja tuo esiin lapsen äänen toimenpiteitä suunniteltaessa silloin, kun lapsi ei ole itse mukana.²⁶⁹ Lapsen edunvalvojan tulee huolehtia siitä, että lasta koskevat ratkaisut tehdään riittävän nopeasti ja tehokkaasti. Lapsen asian pitkittyminen voi aiheuttaa lapsen oikeuksien vakavan loukkauksen. Käytännössä asian käsittelyn viivästyessä lapsen edunvalvojan tulee tiedustella asian käsittelyn vaihetta, jos lasta koskevat asiat eivät vaikuta etenevän. Ratkaisujen tultua lapsen edunvalvojan tehtävänä on selostaa lapselle lapsen iän ja kehitystason edellyttämällä tavalla lasta koskevien päätösten sisältö.

Joissakin tilanteissa lapsen varallisuus voi lisääntyä lastensuojeluasian edunvalvonnan aikana. Silloin lapsen edunvalvojan tehtävänä on huolehtia tarvittaessa holhoustoimesta annetun lain mukaisen taloudellisten asioiden edunvalvojan hakemisesta lapsen varallisuuden suojaamiseksi. Mikäli lapsen edunvalvoja havaitsee lapsen varallisuuden hoitamisessa väärinkäytöksiä, hänen tulee ilmoittaa tietoonsa tulleesta mahdollisesta väärinkäytöstä koskevasta epäilystä DVV:lle.

Tuomioistuimen antamassa lapsen edunvalvojan määräyksessä on selostettava, mitä lapsen edunvalvojan tehtäviin kuuluu. Lapsen edunvalvojan tehtävät tulee määrittää myös suhteessa lapsen huoltajaan tai huoltajiin.

Lapsen edunvalvojan tehtävissä tulee erikseen määritellä lapsen huostaanottoa koskevan asian tuomioistuinkäsittelyä koskevat tehtävät. Silloin lapsen edunvalvojan tulee antaa lapselle kaikki asiaan liittyvät tiedot, selvittää lapselle kaikki mahdolliset seuraukset, jotka hänen näkemyksensä asian noudattamisesta ja edunvalvojan toimista voi seurata sekä määrittää lapsen näkemykset asiassa ja tuoda ne esiin käsittelyssä.²⁷⁰

²⁶⁹ Tulensalo 2011, s. 95.

²⁷⁰ Tolonen 2015, s. 326–328.

Kaikissa tilanteissa näiden edellä mainittujen tietojen antaminen ei ole kuitenkaan mahdollista, vaikka kysymys on lapsen huostaanottoa koskevasta asiasta. Siksi suunnitelmassa ehdotetaan, että lapsen edunvalvoja voi jättää edellä kerrotut velvollisuudet tekemättä, jos ne ovat ristiriidassa lapsen edun kannalta, ottaen huomioon huostaanottoa koskevan asian erityispiirteet. Sellaisia erityispiirteitä voisi olla esimerkiksi lapsen nuoruus, ettei hän pysty käsittämään huostaanottoon liittyviä kysymyksiä. Samoin lapsen kognitiivinen tai psyykinen vamma voi olla sellainen syy, ettei lapsen edun mukaista ole kuormittaa häntä huostaanottoa koskevilla kysymyksillä.

3.5.7. Lapsen edunvalvojalle lastensuojeluasiassa maksettavan palkkion määräytyminen

Lainsäädännön muutostarpeet: Lastensuojeluasiassa lapsen edunvalvojan palkkion ja kulujen maksamisesta tarvitaan tarkempaa sääntelyä. Lastensuojelulain 23 §:n säännöksen tarkentaminen on tarpeen siltä osin kuin siinä viitataan palkkion ja kustannusten maksamiseen sen kunnan varoista, joka on vastuussa lastensuojelun järjestämisestä. Sääntely on sijoitettavissa myös kokonaan lakiin lapsen edunvalvonnasta. Sääntelyn tarkentaminen edellyttää myös oikeusavun palkkioperusteista annetun valtioneuvoston asetuksen laajentamista koskemaan myös edunvalvonnan palkkioperusteita tai erillisen asetuksen määrittämistä lapsen edunvalvojan palkkioperusteista. Muutokset voisivat olla seuraavat (muutos kursivilla):

Lastensuojelulaki (tai laki lapsen edunvalvonnasta)

23 § Edunvalvojan palkkio ja kustannukset

Edunvalvojan määräämisestä aiheutuneet kustannukset sekä edunvalvojan palkkio ja kustannukset maksetaan hyvinvointialueen varoista. Muuten palkkion ja kustannusten maksamisessa noudatetaan *lapsen edunvalvonnasta annetun lain ja oikeusavun ja lapsen edunvalvonnan palkkioperusteista annetun valtioneuvoston asetuksen säännöksiä.*

Lapsen edunvalvojan palkkion ja kulujen korvausta koskevan sääntelyn täsmentäminen on tarpeen. Se on perusteltua tehdä ehdotettuun lakiin lapsen edunvalvonnasta sekä viittauksin jo mainittuun asetukseen palkkioiden ja korvausten perusteista, esimerkiksi seuraavasti:

Lastensuojelulaki (tai laki lapsen edunvalvonnasta)

23 a § *Lapsen edunvalvojan palkkio toimenpiteistä ja korvaus kuluista*

Tämän lain mukaan lastensuojeluasiaan määrätylle lapsen edunvalvojalle suoritetaan hyvinvointialueen varoista kohtuullinen palkkio tarpeellisista toimenpiteistä ja korvaus kuluista noudattaen valtioneuvoston asetusta oikeusavun ja lapsen edunvalvonnan palkkioperusteista annetusta sääntelystä. Palkkion määräämistä varten lapsen edunvalvojan on esitettävä selvitys asiassa suorittamistaan toimista ja kuluistaan. Lapsen edunvalvojana toimiva ei saa periä palkkiota edunvalvonnan kohteena olevalta. Muu sopimus on mitätön.

Jos lastensuojeluasiaan lapsen edunvalvojaksi on määrätty henkilö, joka ei yleisesti hoida edunvalvontatehtäviä kyseisessä tuomioistuimessa, korvataan matkustamisesta syntyvä lisäkulu ainoastaan, jos siihen on erityisiä syitä.

Asetuksella säädetään tarkemmin tässä pykälässä tarkoitettujen palkkioiden ja korvausten perusteista.

Lainsäädäntömuutosten perustelut

Edunvalvojan palkkiosta ja kustannuksista säädetään lastensuojelulain 23 §:ssä. Lapsen edunvalvojan määräämisestä aiheutuneista kustannuksista sekä edunvalvojan palkkiosta ja kustannuksista vastaa voimassa olevan lainsäädännön mukaan se kunta, joka on vastuussa (LSL 16 ja 17 §) lastensuojelun järjestämisestä. Lastensuojeluasiassa lapsen edunvalvonnan palkkion kustannuksista huolehtii tällä hetkellä lastensuojelun järjestävä taho, eli sama taho, joka toimii hakijana. Monet alueet ovat määrittelleet tai ohjeistaneet lapsen edunvalvojille maksettavan palkkion suuruuden. Maksettavien palkkioiden määrissä on kuitenkin suuria alueellisia eroavaisuuksia. Lapsen edunvalvojan palkkion määrään tarvitaan täsmällisempää sääntelyä. On myös syytä arvioida, onko perusteltua, että lapsen edunvalvojan hakijana ja palkkion maksajana on sama taho. Edunvalvojan on edunvalvonnan alkaessa täytynyt yksittäistapauksissa selvittää palkkion määrä, laskutusosoite ja sovittava palkkion laskuttamisen ajankohdista lastensuojelun järjestävältä taholta.

Selvityksen aikana tuli esiin lapsen edunvalvojan palkkion määrään ja toteutettujen toimenpiteiden laskutusperusteisiin liittyvät epäselvyydet. Siksi lapsen edunvalvojien palkkioperusteiden ja kulu- jen perusteiden määrittäminen yhdenmukaisesti on välttämätöntä.

Vuoden 2023 alkaen vastuussa lapsen edunvalvojan palkkioiden ja kustannusten korvaamisesta tulee olemaan lastensuojelun järjestävä hyvinvointialue. Lapsen edunvalvonnan kustannukset eivät saa olla esteenä lapselle määrättävälle edunvalvojalle lastensuojeluasiassa. Lapsen edunvalvojan palkkion määrää tulisi ohjata asetuksella.

4. Lapsen edunvalvonnan valtakunnallinen kehittämissuunnitelma

4.1. Valtakunnalliset laatukriteerit lapsen edunvalvonnasta

4.1.1. Lapsen edun mukainen sääntely ja ohjeistus – laatukriteeri 1

Lapsen edun on oltava keskiössä, kun viranomaisten toimintaa koskevaa sääntelyä ja ohjeistusta sekä aihepiirin koulutusta laaditaan. Sääntelyn ja ohjeistuksen lähtökohtana tulee olla lapsen kohtelemisen päähenkilönä häntä koskevassa lastensuojeluasiassa ja rikosasiassa.

Valtakunnallinen ja alueellinen ohjaus mahdollistavat viranomaisten yhdenmukaisen toiminnan lapsen oikeuksien turvaamiseksi. Lapsen edunvalvontaan annetun sääntelyn ja ohjeistuksen tulee ohjata lapsen asiaa käsitteleviä viranomaisia ja lapsen edunvalvojina toimivia henkilöitä. Seuraavien kriteerien tulee täytyä lapsen edunvalvontaa koskevassa sääntelyssä ja ohjeistuksessa:

- Lapselle on haettava lapsen edunvalvoja lastensuojeluasiaan ja/tai rikosasiaan erikseen määritellyissä tilanteissa.
- Lapselle määrättävän edunvalvoja tulee täyttää erikseen määritellyt osaamisen ja koulutuksen edellytykset, jotta hän voi toimia lapsen edunvalvojana.
- Lapsen edunvalvojan velvollisuuksiin kuuluvat tehtävät tulee olla määriteltynä riittävällä tarkkuudella suhteessa päämiehenä olevaan lapseen ja tämän huoltajaan/huoltajiin.

Lapsen edunvalvonnan sääntely ja ohjeistus sekä niiden täytäntöönpano määritetään lapsen edun ja oikeuksien toteuttamiseksi lapseen liittyvien asioiden vastuullisten ministeriöiden eli STM:n, OM:n ja SM:n yhteistyönä.

Lapsen edunvalvonnan sääntelyä ja ohjeistuksen riittävyttä koskevaa laatukriteeriä voidaan perustella kansainvälisten sopimusten ja kansallisen lainsäädännön perusteella. Kansainväliset sopimukset edellyttävät huolehtimaan lapsen oikeuksista viranomaisen käsitellessä lapsen asiaa. Edellä esitellyt kansainväliset veloitteet ovat laajat, ja ne linjaavat lapsen edunvalvontaa koskevaa kansallista lainsäädäntöä. Aikaisemmin selvityksessä (alaluvussa 1.3) on selostettu yleisesti lapsen edunvalvontaa koskevaa kansainvälistä sääntelyä sekä lastensuojelulain ja esitutkintalain sääntelyä, joten tämän sääntelyn toistaminen tässä ei ole tarkoituksenmukaista.

Lapsen edunvalvontaa koskeva kansallinen sääntely lastensuojeluasiassa ja rikosasiassa on erittäin tärkeää lapsen oikeuksia parantavaa sääntelyä. Kansallinen sääntely nojaa kansainvälisiin velvoitteisiin ja osoittavat samalla Suomen sitoutuvan näihin velvoitteisiin.

4.1.2. Lapsen yhdenmukainen oikeus edunvalvontaan – laatukriteeri 2

Jokaisella Suomessa asuvalla lapsella tulee olla asuinpaikastaan riippumatta yhdenvertainen oikeus saada edunvalvoja rikosasiaan ja/tai lastensuojeluasiaan, kun sen edellytykset täyttyvät.

Kaikkialla Suomessa lapsilla on yhdenmukainen oikeus saada häntä koskevassa rikosasiassa ja/tai lastensuojeluasiassa edunvalvoja valvomaan lapsen edun toteutumista.

Rikosasioissa lapselle on asian esitutkintavaiheessa haettava lapsen edunvalvoja yhdenmukaisia kriteereitä noudattaen. Rikosasioissa lapsen edunvalvonnan kehittämissuunnitelmassa on päädytty suosittamaan Tandem-mallin käyttöönottoa valtakunnallisena lapsen osallisuuden ja lapsen oikeudet toteuttavana mallina (alaluku 3.1.2).

Lapsiystävällisessä Tandem-mallissa lastensuojelutyötaustainen ja riittävän koulutuksen saanut henkilö määrätään lapsen edunvalvojaksi rikosasiaan. Lapsen edunvalvoja hankkii lapselle oikeudenkäyntiavustajan. Lapsen edunvalvoja ja hänen valitsemansa lapsen oikeudenkäyntiavustaja toimivat rikosasiassa työparina lapsen edun toteutumiseksi. Yhteistyömallissa lapsen oikeuksien ja osallisuuden toteutuminen turvataan rikosasiassa. Rikosasiassa lapselle määrättävän lapsen edunvalvojan tehtävät määritetään laissa.

Rikosasiaan määrättävän lapsen edunvalvojan tulee:

- Varmistaa lapsen osallisuus ja etu lasta koskevaa rikosasiaa käsiteltäessä.
- Käyttää lapsen puhevaltaa rikosasiassa lapsen edun edellyttämällä tavalla lapsen puolesta tai lapsen rinnalla.
- Toimia yhteistyössä lapselle valitsemansa oikeudenkäyntiavustajan kanssa lapsen edun edellyttämällä tavalla.
- Toimia ammattitaitoisesti asianosaisena olevan lapsen kanssa ja ohjata lapsi tarvittavan tuen piiriin.
- Tuntea rikosasian käsittelyn vaatimukset, jotta lapsen kuulustelu voidaan tehdä oikeaoppisesti ja kattavasti.
- Huolehtia kuulustelussa lapsen hyvinvoinnista ja oikeuksien toteutumisesta.
- Vaikuttaa tilanteisiin, joissa lapsi tarvitsee hoitoa ja terapiaa, tai asiaa varten tarvitaan lausuntoja ja selvityksiä eri tahoilta.
- Pystyä arvioimaan lapsen edun mukaista näkemystä esitutkinnan rajoittamiseen tai toisaalta rangaistuksen vaatimiseen asiassa.
- Kuljettaa lapsi tarvittaessa kuulusteluun, oikeudenkäyntiin tai muuhun rikosasian käsittelyn kannalta tarpeelliseen paikkaan.
- Osallistua edellä mainittuihin tilaisuuksiin lapsen edun edellyttämällä tavalla.
- Arvioida rikosasian oikeudenkäyntivaiheessa siinä tehtäviä vaatimuksia lapsen edun kannalta.
- Arvioida tarvittavia järjestelyjä, mikäli lapsen pitää osallistua oikeudenkäyntiin.
- Osallistua oikeudenkäyntiin, lapsen edun niin edellyttäessä.
- Tarkastella tuomioistuimen ratkaisua lapsen kanssa ja arvioida ratkaisun merkitystä lapselle.
- Huolehtia rikosasian tuomion täytäntöönpanoon liittyvistä tehtävistä lapsen oikeuksien turvaamiseksi ja tarvittaessa holhoustoimesta annetun lain mukaisen edunvalvonnan hakemisesta lapsen varallisuuden säilymiseksi.
- Ilmoittaa tietoonsa tulleesta mahdollisesta lapsen varallisuuden väärinkäyttöä koskevasta epäilystä Digi- ja väestötietovirastolle.

Lastensuojeluasiassa lapsen edunvalvojan oikea-aikaisella käyttämisellä voidaan varmistaa lapsen oikeuksien toteutuminen parhaiten (nykytilan kuvaus alaluku 2.2.4). Lapsen edun mukaisen edunvalvonnan toteuttamiseksi lastensuojeluasioissa luodaan riittävät käytännöt lapsen edunvalvonnan tarpeen tunnistamiseksi. Lastensuojeluasioissa edunvalvontaan oikeutetut lapset ovat heikoimmassa asemassa oikeuksiensa toteutumisen suhteen. Siksi lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tulee tunnistaa edunvalvontaa tarvitsevat lapset ja laatia lapsen edunvalvojaa koskeva hakemus. Lisäksi lapsen edunvalvontaa koskeva hakemus on tehtävä riittävän täsmällisesti ja lapsen edun edellyttämät seikat asianmukaisesti perustellen. Lastensuojeluasiassa lapselle määrättävän lapsen edunvalvojan tehtävät määritetään laissa.

Lastensuojeluasiaan määrättävän lapsen edunvalvojan tulee:

- Arvioida puolueettomasti lapsen edun ja oikeuksien toteutumista ja turvata ne lastensuojeluasiassa.
- Tuntea lastensuojeluprosessin vaiheet ja lastensuojelun tukitoimet.
- Edustaa lasta lapsen puolesta/rinnalla hänen asiassaan.
- Varmistaa lapsen osallisuuden ja edun toteutuminen lapsen asiaa viranomaisessa käsiteltäessä.
- Selostaa lapselle lapsen iän ja kehitystason edellyttämällä tavalla lasta koskevien päätösten sisältö.
- Huolehtia siitä, että lasta koskevat ratkaisut tehdään ripeästi ja tehokkaasti lapsen tarvitessa tukitoimia tai että eri tahoilta hankitaan asiaa varten tarvittavat lausunnot ja selvitykset.
- Käyttää lapsen puhevaltaa lastensuojeluasiassa lapsen edun edellyttämällä tavalla.
- Varmistaa lapsen osallisuus häntä koskevaa asiaa käsiteltäessä tapaamalla lasta riittävästi ja selostamalla lapselle lapsen iän ja kehitystason edellyttämällä tavalla tapaamisten tarkoitus ja lastensuojeluasian eteneminen.
- Tuntea lastensuojeluasian käsittelyn vaatimukset.
- Toimia ammattitaitoisesti asianosaisena olevan lapsen kanssa.
- Huolehtia, että lapsi saa tarpeen mukaisia tukitoimia ja palveluja.
- Huolehtia, että asiassa lapsen edun edellyttämät lausunnot ja selvitykset hankitaan.
- Pyydettyä laatia selvitys lapsen tilanteesta tai asiasta.
- Huolehtia tarvittaessa holhoustoimesta annetun lain mukaisen edunvalvonnan hakemisesta lapsen varallisuuden säilymiseksi.
- Ilmoittaa tietoonsa tulleesta mahdollisesta lapsen varallisuuden väärinkäyttöä koskevasta epäilystä Digi- ja väestötietovirastolle.

4.1.3. Lapsen edun sisältö viranomaistoiminnassa – laatukriteeri 3

*Lapsen etu tulee määrittää jokaisen lapsen osalta erikseen – yksilöllisesti.
Lapsen edun määrittämisen tulee olla keskiössä rikosasiassa ja lastensuojeluasiassa
asiaa käsiteltäessä, vaikka lapsen asiaa käsittelevillä tahoilla
voi olla erilaisia näkemyksiä lapsen edun sisällöstä.*

Lapsen edun määrittäminen lasta koskevaa asiaa käsiteltäessä edellyttää ymmärrystä lapsen kehityksestä. Jokainen lapsi on yksilö ja edunvalvojaa tarvitessaan lapsi on heikommassa asemassa oikeuksiensa suhteen. Lapsen edun arviointi edellyttää lapsen kokonaistilanteen huomiointia, jotta edunvalvonnan prosessissa lapsi tulee huomioitua oikeuksiensa edellyttämällä tavalla. Lapsen edun toteutumisen varmistaminen voi toimintana olla erilaista, riippuen käsiteltävästä asiasta.

Lapsen etu voi näyttäytyä erilaisena rikosasiassa kuin lastensuojeluasiassa. Molemmissa asioissa keskiössä tulee kuitenkin olla lapsi henkilönä ja lapsen edun toteutuminen. Lapsen asiaa selvittävien ja lapsen kanssa työskentelevien tulee pohtia, mitkä seikat vaikuttavat siihen, miten lapsen etu määritellään käsiteltävänä olevassa asiassa.

Rikosasioissa lähtökohtana on lapsen edunvalvojan toimiminen lapsen kanssa ja lapsen osalliseksi tekeminen hänen omassa asiassaan. Lapsen etu varmistetaan siten, että asian käsittelyssä on mukana taho, jolle lapsen kanssa toimiminen on ominaista ja luontevaa. Lapsen edunvalvojana rikosasiassa toimii silloin henkilö, jolla on riittävä tietämys asiassa noudatettavista menettelyllisistä säännöksistä ja erityisesti lapsen oikeuksien toteuttamisesta kutakin rikosasiaa käsiteltäessä. Tandem-mallissa lastensuojelutyötaustainen lapsen edunvalvoja varmistaa lapsen edun mukaisen menettelyn yhteistyössä lapsen oikeudenkäyntiavustajan kanssa. Oikeudenkäyntiavustaja huolehtii lapsen juridisiin näkökulmiin

liittyvistä seikoista rikosasiassa ja lapsen edunvalvoja huolehtii lapsen osalliseksi tekemisestä lasta koskevassa rikosasiassa.

Lastensuojeluasioissa lapsen edunvalvonnan tarkoitus on lapsen asianmukainen edustaminen lasta koskevassa lastensuojelun päätöksenteossa sekä lapsen mielipiteen ja näkemyksen esiin tuominen lapsen edunmukaisista ratkaisuista päätöksentekoprosessiin. Lisäksi lapsen edunvalvonnan tarkoituksena on vahvistaa lapsen osallisuutta häntä koskevassa lastensuojeluasiassa. Lapsen edunvalvoja arvioi myös lastensuojelutyön toteutumista lapsen edun näkökulmasta. Tarvittaessa lapsen edunvalvoja hakee etuutta tai tukitoimeja lapselle tai valittaa lasta koskevasta päätöksestä, jonka viranomainen on tehnyt. Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä varmistaa hakemalla lastensuojeluasiaan edunvalvojan, että lastensuojeluasiassa toteutuu lapsilähtöinen laadukas työskentely. Lapsen asianmukainen edustaminen toteutuu lapsen edunvalvojan arvioidessa lastensuojeluasian menettelyjä kokonaisuutena ja vain lapsen näkökulmasta. On lapsen kannalta merkityksellistä, että haasteellisissa asioissa lapsella on lastensuojeluasioissa edunvalvoja, jolla on mahdollisuus edustaa lasta puolueettomasti.

Lastensuojelun laatusuosituksen mukaan lapsen edun mukainen työskentely lastensuojelussa edellyttää työntekijöiltä lapsen ja hänen elämäntilanteensa kokonaisvaltaista tarkastelua ja huolellista paneutumista siihen, luottamuksen rakentamista ja riittävää aikaa. Vain siten työskentelyssä toteutuvat keskeiset laatua varmistavat tekijät: oikeudenmukaisuus, avoimuus, luotettavuus, turvallisuus sekä lastensuojelutoimien suhteellisuusperiaate.²⁷¹

4.1.4. Lapsen osallisuus viranomaismenettelyssä – laatukriteeri 4

Lapsen tulee olla osallinen, kun häntä koskevaa asiaa käsitellään viranomaisessa.

*Lapsen kohtaamiseen on tärkeää kiinnittää riittävästi huomiota,
kun lapsen asiaa käsitellään rikosasiassa ja lastensuojeluasiassa.*

*Lapsen osallisuuden varmistamisessa lapsen tilanne tai mielipide selvitetään
lapsen iän edellyttämällä tavalla, jotta lapsen asema vahvistuu häntä koskevassa asiassa.*

*Samalla lapsi tulee tietoiseksi häntä koskevan asian käsittelyssä ilmi tulleista
seikoista lapsen iän ja kehitystason edellyttämällä tavalla.*

Yksi YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen (LOS) keskeisistä periaatteista on lapsen oikeus osallisuuteen häntä koskevan asian käsittelyssä. Sopimusvaltioiden on taattava lapselle oikeus vapaasti ilmaista näkemyksensä häntä itseään koskevassa asiassa, jos hän kykenee näkemyksensä muodostamaan (LOS 12 artikla). Lapsen näkemykset on otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. Riippumatta huoltajan oikeudesta lapsen edustamiseen, on lapsella itsellään oikeus osallistua itseään koskemaan päätöksentekoon ikänsä ja kehitystasonsa edellyttämällä tavalla.

Lapsen oikeudesta osallisuuteen säännellään lastensuojelulaissa: lapsen toivomusten ja mielipiteen selvittämisestä sekä lapsen kuulemisesta (LSL 20 §), puhevallan käytöstä (LSL 21 §) ja lapsen edunvalvonnasta lastensuojeluasiassa, jolloin tavoitteena on lapsen osallisuuden vahvistaminen (LSL 22 §, osin muutettu 1198/2019 ja LSL 24 §, osin muutettu 1242/2020). Laki asettaa myös velvollisuuden 12 vuotta täyttäneen lapsen kuulemiseen ja antaa tälle oikeuden käyttää itsenäistä puhevaltaa. Lapsen osallisuuden muodot on lasta koskevaa asiaa käsiteltäessä toteutettava laissa määritellyllä tavalla. Kuulemisvelvollisuus edellyttää, että lapselle on varattava tilaisuus tulla kuulluksi ennen päätöksentekoa, mutta lapsi voi olla käyttämättä tätä oikeuttaan. Puhevallan käyttäminen on vahvin lapsen osallisuuden muoto. Lapsen osallisuuden varmistaminen on tiedon antamista lapselle, lasta koskevien päätösten läpikäymistä lapsen ikä- ja kehitystaso huomioiden sekä lapsen tilanteen tai mielipiteen selvittämistä edellyttävän käsiteltävänä olevan asian edellyttämällä tavalla.

²⁷¹ THL. Lastensuojelun käsikirja. Lastensuojelun laatusuositukset.

Lapsen edunvalvojan tehtävä on toimia lastensuojeluasiassa lapsen puolueettomana edustajana, jolloin edunvalvoja tuo esiin lapsen mielipiteen ja ottaa kantaa lapsen edun mukaisesti ratkaisuihin. Lapsen edunvalvojan tulee antaa sosiaalihuollolle tiedot, joita tarvitaan sosiaalihuollon järjestämisessä ja toteuttamisessa (SHAL 12 §). Lapsen edunvalvoja osallistuu lapsen asiakassuunnitelmien laatimiseen. Ennen kuin lapsen edunvalvoja antaa sosiaalihuollolle tietoja, lapsen edunvalvojan tulee kertoa lapselle, mihin tietoja tarvitaan, mihin tietoja käytetään, minne tiedot luovutetaan ja mihin rekistereihin tiedot tallennetaan (SHAL 13 §). Säännös kattaa asiakkaan eli tässä tapauksessa lapsen oikeuden saada tietoa siitä, miten häntä koskevia tietoja käsitellään. Kun lapsen edunvalvoja on veloitettu antamaan lasta koskevia tietoja (SHAL 12 §) lapsen edustajana, myös lapsella itsellään on oikeus tietää itseään koskevien tietojen käsittelystä. Lapsen edunvalvojan velvoite lapseen nähden on tarkoituksenmukaista sitoa tilanteeseen, kun lapsella itsellään on puhevalta asiassa. Lapsen edunvalvojan tulee kertoa tietojen käyttämisestä 12 vuotta täyttäneelle lapselle, lapsen ikätason ja kehityksen edellyttämällä tavalla.

Lapsen osallisuuden varmistaminen häntä koskevassa asiassa korostuu rikosasian esitutkintavaiheessa mutta myös asian oikeudenkäyntivaiheessa. Vaikka lapsi ei ole paikalla oikeudenkäynnissä, rikosasian käsittely ja asiassa tehty ratkaisu koskee lasta mitä suuremmissa määrin. Rikosasiassa lapsen edunvalvoja selostaa lapselle oikeudenkäynnin tapahtumia ja rikosasian lopputulosta. Näin lapsi tulee osalliseksi häntä koskevan rikosasian käsittelyyn, vaikkakin jälkikäteisesti, jos hän ei ole ollut oikeudenkäynnissä paikalla. Tandem-mallilla ja lastensuojelutyötaustaisen lapsen edunvalvojan määräämisellä rikosasiassa voidaan varmistaa lapsen osallisuus häntä koskevan asian käsittelyssä. Silloin lapsen edunvalvoja toimii hänellä olevaa luontaista ammattiosaamista hyödyntämällä lapsen kanssa, kuten alaluvussa 3.1.4 kuvatulla tavalla edellytetään.²⁷² Rikosasioissa Tandem-malli on tarkoituksenmukaisin menettely lapsen edun varmistamiseksi.

Hyviä käytäntöjä lapsen osallisuuden varmistamisesta rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa

Yleisesti lapsen osallisuus varmistetaan:

- Huolehtimalla, että lapsi saa tietoa itseään koskevista suunnitelmista, päätöksistä, ratkaisuista, toimenpiteistä ja niiden perusteluista.
- Antamalla lapselle mahdollisuus ilmaista mielipiteensä ja vaikuttaa itseään koskeviin asioihin ja ottamalla lapsi mukaan asiansa käsittelyyn hänelle sopivin tavoin.
- Oikeuskäsittelyssä lapsen osallisuus huomioidaan:
- Lapsen edunvalvoja voi tuoda esille pahoinpitelyä koskevassa asiassa, jossa lapsen vanhemman epäillään pahoinpidelleen lastaan, vastaajan muuttuneen käyttäytymisen (jos se on muuttanut) ja miten lapsi kokee tapahtumat silloin asiaa oikeudessa käsiteltäessä. Lapsen edunvalvojan ei tarvitse huolehtia rikosasian oikeudellisesta puolesta lapsen oikeudenkäyntiavustajan huolehtimessa siitä. Lapsen edunvalvoja tuo kokonaisvaltaisemmin esille lapsen näkökulman rikosasiaan siten kuin asianomistajan puolesta yleisestikin toimitaan, eikä vain vaadi rangaistusta ja korvauksia.
- Puolueettomuutta voidaan pitää lapsen edunvalvojan toiminnassa tärkeimpänä. Silloin lapsen edunvalvoja tekee ratkaisuja riippumatta huoltajan mielipiteestä ja voi esittää rangaistus- ja vahingonkorvausvaatimuksen, eikä lapsi koe mahdollista painostusta, miten hänen pitäisi toimia tai mitä häneltä odotetaan.
- Tarvittaessa lapselle annetaan mahdollisuus osallistua itseään koskevan asian käsittelyyn siten, ettei käsittely traumatisoi lasta. Hyvänä käytäntönä selvityksessä tuotiin esille lasta koskevan

²⁷² Rikosasioissa käytetään tällä hetkellä erilaisia malleja lapsen edunvalvonnan toteuttamisessa, kuten selvitystyön perusteella on havaittavissa. Yhden juristin mallia ja Tandem-mallia käytetään yhtä paljon, ja joissakin tilanteissa (ilmeisesti satunnaisesti) kahden juristin mallia eturistiriidan välttämiseksi. Kuulemisissa tuotiin esille (syyttäjät) yksittäistapauksena määräyksen antaminen taholle, jolla ei ole mitään koulutusta, mitä ei voida pitää hyväksyttävänä.

riita-asian käsittely, jossa käräjäoikeus kuuli lasta kolmen tuomarin kokoonpanossa pääkäsittelyn ulkopuolella. Käsittelyssä lapselle kerrottiin tarpeellisessa määrin käsiteltävästä asiasta ja häntä pyydettiin kertomaan oma mielipiteensä asiasta.

- Lapsen edunvalvoja huolehtii tuomioistuinkäsittelyssä, että lapsi ymmärtää mitä asian oikeudenkäyntivaiheessa kulloinkin tapahtuu:
 - Kertoo käsiteltävää asiaa koskevat seikat lapselle hänen ikätasonsa edellyttämällä tavalla.
 - Selostaa lapselle lasta koskevien päätösten sisällön.
 - Tarvittaessa keskustelee lapsen oikeudenkäyntiavustajan kanssa ennen päätöksen selittämistä lapselle esimerkiksi, siitä miten hän kertoo asian lapselle ja huomioi lapsen näkökulmasta mahdollisuuden, että asiasta valitetaan ja mitä se tarkoittaa lapsen näkökulmasta.²⁷³

Yhteenvetona voidaan todeta, että lapsen osallisuuden varmistaminen on mahdollista myös lastensuojeluasioiden ja rikosasioiden käsittelyssä.

4.1.5. Lapsen edunvalvonnan laadun varmistaminen – laatukriteeri 5

Lapsen edunvalvonnan laatua vahvistetaan valtakunnallisesti yhdenmukaisin käytännöin.

Edunvalvojalla on oltava riittävä osaaminen ja hänen tulee sitoutua määräyksen mukaiseen tehtäväänsä ja ymmärtää oikein asemansa lapsen oikeuksien toteutumisen edistäjänä.

Lapsen edunvalvojana toimiminen rikosasiassa ja lastensuojeluasiassa edellyttää lapsen edunvalvojalta henkilönä erilaisia laatuvaatimuksia riippuen siitä, millaisen asian käsittelystä on kysymys. Lapsen edunvalvojan työskentelyn laadulla tarkoitetaan edunvalvojalta edellytettävää osaamista lasta koskevassa yksittäisessä asiassa. Lapsen edunvalvojan laadukkaaseen toimintaan kuuluvat käsiteltävän asian lainsäädännön ja prosessien tuntemus, lapsen kohtaamisen taidot, yhteistyötaidot eri toimijoiden kanssa, käsiteltävän asian tietojen asianmukainen dokumentointi ja laatukriteerien mukaisen lapsen edunvalvonnan toteutuminen. Lapsen edunvalvojan tulee myös vastuullisesti ylläpitää osaamistaan, jotta hän voi toimia edelleen edunvalvojana.

Eri asioissa lapsen edunvalvojana toimivilta henkilöiltä edellytetään ennen toiminnan aloittamista edunvalvontatehtävän edellyttämän edunvalvojakoulutuksen ja edunvalvojatutkinnon suorittamista hyväksytysti. Lapsen edun toteutuminen tulee olla lapsen edunvalvojan toiminnassa keskeistä, jotta lapsen edunvalvonnan laatukriteerit täyttyvät lapsen edunvalvojakoulutuksen suorittamisen jälkeen lapsen edunvalvojan konkreettisessa toiminnassa. Lapsen edunvalvonnan koulutusrakenteen suunnitelmassa ja sen täytäntöönpanossa on huomioitava lapsen edunvalvojan työskentelylle asetetut osamisvaatimukset edunvalvojan tehtävässä.

Lapsen edunvalvonnan palkkioiden tulee olla valtakunnallisesti yhdenmukaiset ja kohtuulliset rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa. Lapsen edunvalvonnan kulujen määrittäminen lainsäädännöllä on tarpeen yhdenmukaisten käytäntöjen luomiseksi.

Lapsen taloudellisten asioiden edunvalvonta on huomioitava lapsen rikosasioiden ja lastensuojeluasioiden edunvalvonmassa.

²⁷³ Heikkilä – Rantaeskola – Suikkanen-Malin 2018, s. 114.

Lapsen edunvalvonta rikosasioissa

Tandem-malli toimii esitutkinnaissa paremmin lastensuojelutyötaustaisen edunvalvojan tavatessa lasta ja perehtyessä lapsen tilanteeseen ja juristin keskittyessä asian oikeudellisiin seikkoihin. Silloin lapsen etu ja näkökulma tulee huolehditaksi rikosasian alkuvaiheen käsittelystä alkaen. Tandem-malli on tarkoituksenmukainen ja kansainvälisesti hyväksi todettu malli. Tandem-mallissa lapsen huomioiminen häntä koskevassa asiassa korostuu ja samalla lapsen osallisuus hänen asiaansa käsiteltäessä toteutuu parhaalla mahdollisella tavalla. Tällöin rikosasiassa lapsen edunvalvoja huolehtii yhdessä oikeudenkäyntiavustajan kanssa, että lasta koskevaa rikosasiaa hoidetaan lapsen edun mukaisesti.

Rikosasioissa lapsen edun mukaisen menettelyn varmistaminen edellyttää, että esitutkintaviranomaisella on mahdollisuus saada rikosasiassa riittävän nopeasti lapsen edunvalvoja lapsen kuulusteluun, kun lapsen ja puhevaltaa käyttävän tahon välillä on eturistiriita. Esitutkintaviranomaisten (poliisin ja Rajavartiolaitoksen) osaaminen edunvalvonnan merkityksestä ja lapsen edun varmistavista toimenpiteistä voidaan varmistaa koulutuksellisin toimenpitein. Muilla esitutkintaa tekevilla viranomaisilla ei voida nähdä tarvetta lapsen edunvalvojan määräämiselle.

Oikeudenkäyntimenettelyt aiheuttavat erityisen paljon stressiä lapsille. Lapsille saattaa olla vahingollista, elleivät menettelyt ole lapsiystävällisiä, jos menettelyn puitteet ovat epäasianmukaiset eikä menettelyssä mukana olevilla ammattilaisilla ole riittävää osaamista kohdata lapsi ilman soveltuvaa koulutusta. Siksi oikeusjärjestelmien kehittäminen lapsiystävällisemmiksi, parantaa lasten suojelua ja vahvistaa heidän osallistumistaan asian käsittelyyn. Samalla lapsiystävällisempi toimintatapa parantaa oikeuden toimintaa.²⁷⁴

Lapsen edunvalvonta lastensuojeluasioissa

Lastensuojeluasiaan määrätyn lapsen edunvalvojan tulee olla tietoinen lastensuojelun tukipalveluista ja niiden sisällöistä. Hänen tulee ottaa huomioon lapsen tilanne kokonaisvaltaisesti ja hänen on huomioitava mahdolliset muut lasta koskevat vireillä olevat asiat muissa viranomaisissa. Lapsen edunvalvojan on kyettävä käsittelemään asioita lapsen kanssa, lapsen iän ja kehitystason edellyttämällä tavalla. Lastensuojeluasian prosessiosaaminen on keskeistä, jotta lapsen oikeudet voidaan turvata asian käsittelyssä.

Hallinto-oikeudessa käsiteltävissä asioissa prosessiosaaminen on tärkeää, jotta lapsen edunvalvoja pystyy lastensuojeluasiassa tuomaan riittävästi esille lapsen edun mukaisen näkökulman käsiteltävään asiaan ja siten lapsen osalliseksi omassa asiassaan. Toisaalta lapsen edunvalvojalla tulee olla enemmän osaamista sosiaalityön puolella ja lapsen kohtaamisessa, kuin asian juridisessa puolessa. Vaikka lastensuojeluasian juridisen puolen taito on merkittävä myös hallinto-oikeudessa, siinä olevat mahdolliset puitteet hallinto-oikeuden puheenjohtaja voi selvittää käyttämällä kyselyoikeuttaan.

Lastensuojeluasioissa lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän työhön lapsen edusta huolehtiminen kuuluu jo tällä hetkellä. Lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on velvollisuus huolehtia, että lapselle haetaan tarvittaessa edunvalvoja käyttämään puhevaltaa huoltajan sijasta (LSL 22 §, osin muutettu 1198/2019 ja LSL 24 §, osin muutettu 1242/2020). Selvityksen tekemisessä on ilmennyt, ettei lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä kaikkialla ole tosiasiallista mahdollisuutta huolehtia yksittäisen lapsen asioista riittävällä tavalla. Tähän on tullut lainsäädännön muutos vuoden 2022 alusta alkaen. Yhdellä lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä saa olla vastuullaan enintään 35 lasta vuosina 2022 ja 2023 ja enintään 30 lasta vuodesta 2024 alkaen (LSL 13b.2 §, 1276/2021). Uutta lainsäädäntöä on pidetty lapsen oikeuksien toteutumisen näkökulmasta välttämättömänä.²⁷⁵ Lisäksi

²⁷⁴ FRA 2015, s. 1–2.

²⁷⁵ HE 170/2021 vp, s. 33–36.

koulutuksen avulla voidaan varmistaa, että lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on riittävä osaaminen lapsen edunvalvonnan tarpeen arviointia ja hakemista koskevissa kysymyksissä.

Lapsen edunvalvojan määräys useammassa asiassa

Lapsen edunvalvojalta tulee edellyttää riittävää osaamista prosessin etenemisestä siinä rikosasiassa ja/tai lastensuojeluasiassa, johon hänet on määrätty edunvalvojaksi. Jos sama henkilö määrätään lapsen edunvalvojaksi sekä rikosasiaan että lastensuojeluasiaan, hänellä tulee olla riittävä käsitys siitä, mitä tehtäviä näiden erilaisten asioiden hoitaminen tarkoittaa ja mitä eri asioissa lapsen edunvalvojan tehtäviin kuuluu. Kahdessa erityyppisessä prosessissa (rikosasia ja lastensuojeluasia) saman lapsen asioita hoitavan lapsen edunvalvojan tulee kyetä erottamaan eri asioiden vaatimat perusteet lapsen edun varmistamiseksi. Tärkeää on, että lapsen edunvalvoja pystyy myös selkeyttämään tilanteen lapselle, lapsen ikätason edellyttämällä tavalla.

4.1.6. Asiakirjojen laatu ja säilytys – laatukriteeri 6

*Lasta koskevien asiakirjojen tulee olla ammattitaidolla laadittuja.
Lasta koskevia asiakirjoja täytyy säilyttää asianmukaisesti ja
sitä, että ne ovat vain siihen oikeutettujen saatavilla.*

Lapsen edunvalvontaa koskevien erilaisten asiakirjojen laatimisessa tulee noudattaa erityistä tarkkuutta. Vaatimus koskee myös lapsen edunvalvontaa koskevan määräyksen saamiseksi tehtävää hakemusta. Hakemuksen lapsen edunvalvojan määräämiseksi rikosasiassa ja lastensuojeluasiassa tulee olla riittävän yksityiskohtainen, jotta edunvalvojamääräys voidaan antaa. Kriteerit edunvalvojan määräämiselle määritellään laissa.

Hakemuksessa tulee esittää tarkasti, mihin tehtäviin tai asiaan lapsen edunvalvojaa haetaan. Hakemusta laadittaessa on kiinnitettävä huomiota siihen, ettei hakemuksen perusteena olevasta pääasiasta kerrota sellaisia seikkoja tai tietoja, joita asianosaiset eivät ole vielä oikeutettuja saamaan tietoonsa. Hakemuksen sisällön merkitys korostuu erityisesti pyydettyä lapsen edunvalvonnan väliaikaismääräystä kuulematta siihen oikeutettuja tahoja.

Lastensuojeluasiassa on yleistä, että lapsen edunvalvojaa haetaan valvomaan lapsen etua ja oikeutta ja käyttämään puhevaltaa lasta koskevassa tiettyssä ja hakemuksessa mainitussa asiassa. Lastensuojeluasiaan lapsen edunvalvojan määräämistä tulisi perustella tarkemmin myös lastensuojeluasian käsittelyn edellyttämällä (prosessin) vaatimuksilla, lapsen edun ja oikeuksien toteutumisella sekä lapsen ja huoltajan tilanteeseen liittyvällä erityisellä perusteella, kuten lapsen huollon vakavalla vaarantumisella tai huoltajan tilanteella. Hakemuksessa voi olla tarpeellista viitata joihinkin asiakirjoihin, jotka liitetään hakemukseen (kirjalliset todisteet).

Rikosasiassa lapsen edunvalvojan määräämistä voidaan perustella rikosasian puhevallan käyttämiseen liittyvällä eturistiriidalla. Silloin lapsen huoltaja ei pysty käyttämään asiassa lapsen puhevaltaa, koska hänen omat intressinsä voivat olla ristiriidassa lapsen etuun nähden. Hakemuksessa ei yleensä ole tarpeellista viitata asiakirjoihin, eikä hakemukseen yleensä liitetä rikosasiaa koskevia asiakirjoja.

Hakemuksessa edunvalvojan määräämisen tarve ja siihen liittyvien seikkojen perustelevuus on tärkeää, koska lapsen edunvalvoja määrätään huoltajan sijaan sekä rikosasiassa että lastensuojeluasiassa. Lapsen edunvalvojan hakemisen perusteet liittyvät pääsääntöisesti huoltajan tilanteeseen suhteessa lapseen.

Hakemukseen lapsen edunvalvojan määräämiseksi on esitettävä henkilö, jota ehdotetaan lapsen edunvalvojaksi. Lisäksi hakemuksessa on perusteltava mihin seikkoihin perustuu se, että ehdotettu

edunvalvoja on soveltuva ja sopiva ko. tehtävään sekä liittää hakemukseen hänen antamansa suostumus tehtävään.

Vaatus erilaisten asiakirjojen tarkkuudesta niitä laadittaessa koskee myös edunvalvojan laatimia asiakirjoja edunvalvojan tehtävässä. Toisaalta lastensuojeluasiassa lapsen edunvalvojan tehtäviin kuuluu enemmän erilaisten selitysten ja lausuntojen laatimista kuin rikosasiassa lapsen edunvalvojan tehtäviin. Jälkimmäisessä erilaisten asiakirjojen laatiminen kuuluu esitutkintaviranomaiselle, joka ei voi ulkoistaa asian selvittämistä rikosasiassa lapsen edunvalvojalle.

Tehtävästä riippumatta edunvalvoja on velvollinen pitämään sellaista kirjaa, että hän voi tehdä selon niistä toimenpiteistä, joihin hän on tehtävässään ryhtynyt (HolhTL 50.2 §). Edunvalvojan laatimien asiakirjojen ja niissä olevien tietojen tulee siis olla sisällöltään oikeita. Asiakirjojen tulee olla sellaisia, että niiden perusteella voidaan tarkastella edunvalvojan yksittäisiä toimenpiteitä. Esitelty vaatimus on edunvalvojan toiminnan valvomisen kannalta merkityksellinen.

Edunvalvojan tehtävän luonteen vuoksi edunvalvojan tulee noudattaa asiakastietojen säilyttämisessä voimassa olevaa lainsäädäntöä. Tietosuojalainsäädännön sisältö on tässä suhteessa merkityksellinen. Lapsen edunvalvontatehtäviä tekevä henkilön täytyy varmistua siitä, että hänen käyttämänsä toimintamuoto täyttää henkilötietojen käsittelystä määritellyt vaatimukset ja toimenpiteet asiakasrekisterin pitämisessä ja asiakirjojen hallinnoinnissa. Lapsen edunvalvojalla tulee olla käytössään sellaiset tietotekniset laitteet, jolloin edunvalvontaa koskeviin tietoihin ei ole pääsyä muilla kuin edunvalvojalla. Edunvalvontatehtävän jälkeen asiakirjojen arkistointi tulee hoitaa voimassa olevan lainsäädännön edellyttämällä tavalla. Lähtökohtana pitäisi olla, että asianosaisena olevalla lapsella olisi oikeus näihin asiakirjoihin viimeistään tullessaan täysi-ikäiseksi.

Rikosasiassa lapsen edunvalvojalla on oikeus lasta koskevan rikosasian tietoihin samalla tavalla kuin asianosaisena olevalla lapsella ja normaalisti lapsen puhevaltaa asiassa käyttävällä huoltajalla tms. olisi, ellei huoltaja tms. olisi estynyt käyttämään puhevaltaa vallitsevan eturistiriidan vuoksi.²⁷⁶ Siksi asianosaisena olevalla lapsella ja eturistiriidan vuoksi edunvalvojana toimivalla on lähtökohtaisesti oikeus saada itselleen käsiteltävää asiaa koskevat asiakirjat samalla tavalla kuin lapsen huoltajakin saisi. Joissakin tilanteissa asianosaisen oikeutta tiedon saantiin voidaan joutua rikosasian esitutkintavaiheessa rajoittamaan tutkinnallisista syistä. Asianosaisjulkisuuden rajoittamisen tulee aina perustua lain säännökseen. Rikosasiaa selvittävän esitutkintaviranomaisen tulee pystyä perustelemaan, miksi asianosaisjulkisuutta rajoitetaan joko tutkinnan aikana määräaikaaisesti asian selvittämiseksi tai lopullisena ratkaisuna riippumatta tutkinnan etenemisestä.²⁷⁷

Lastensuojelussa lapsen edunvalvojan oikeus saada lasta koskevia tietoja voi olla hyvin laaja. Tiedon saanti oikeuden laajuus määrittyy lapsen edunvalvojalle annetun määräyksen mukaisena. Toisaalta määräyksessä voi myös olla rajoituksia tiedonsaantioikeuksissa.²⁷⁸ Lapsen edunvalvojalla lastensuojelussa on oikeus osallistua lapsen asiakassuunnitelmaneuvoitteluihin ja muihin lapsen lastensuojeluasiaan liittyviin neuvotteluihin.²⁷⁹ Toisaalta hänen oikeuttaan voidaan rajoittaa samaan aikaan vireillä olevassa rikosasiassa rikostutkinnallisista syistä tai yksityisen edun eli lapsen edun vuoksi.²⁸⁰

²⁷⁶ Heikkilä – Rantaeskola – Suikkanen-Malin 2018, s. 213 ja laajemmin (s. 212–213) rikosasiassa lapsen edunvalvojan oikeudesta lasta koskeviin tietoihin.

²⁷⁷ Rantaeskola 2021, s. 114–117 ja 327–330.

²⁷⁸ Heikkilä – Rantaeskola – Suikkanen-Malin 2018, s. 210.

²⁷⁹ Araneva 2011, s. 71 ja 81.

²⁸⁰ Heikkilä – Rantaeskola – Suikkanen-Malin 2018, s. 211 ja laajemmin (s. 210–211) lapsen edunvalvojan oikeudesta lasta koskeviin tietoihin lastensuojeluasiassa.

4.1.7. Lapsen erityispiirteet ja niiden huomiointi – laatukriteeri 7

Edunvalvontaa koskevaa asiaa käsiteltäessä kaikkien toimijoiden tulee huomioida lapsen erityispiirteet. Tämä vaatimus koskee sekä lastensuojeluasiaa että rikosasiaa käsitteleviä viranomaisia ja lapselle määrättyä edunvalvojaa. Lapsen edunvalvojalla tulee olla taitoa kohdata lapsi ja hänen tilanteensa rikosasiassa ja/tai lastensuojeluasiassa lapsen edun edellyttämällä tavalla.

Lapsella on lähtökohtainen oikeus saada yhdenvertaisesti riittävän pätevä edunvalvoja, joka osaa toimia lapsen kanssa hänen oikeuksiaan ja osallisuuttaan edistävästi ja jolla on monipuolisia taitoja toimia lasten kanssa.

Lapsella, jolle edunvalvoja on rikosasiaan tai lastensuojeluasiaan määrätty, voi olla erilaisia erityispiirteitä. Jokainen yksilö on erilainen, näin myös edunvalvonnan kohteena olevat lapset. Lapsen edunvalvojina toimivien erityisosaaminen on tärkeää olla tiedossa, kun lapselle etsitään sopivinta edunvalvojaa rikosasiaan tai lastensuojeluasiaan. Näin pystytään huomioimaan lapsen erityispiirteet myös edunvalvojan määräämisessä.

Lapsen osallisuus asiassa asettaa asian käsittelylle erityisiä haasteita. Lapsi on aina vajaavaltainen alle 18-vuotiaana ikänsä vuoksi, mutta vajaavaltaisuus voi jatkua täysi-ikäisenä myös muusta syystä. Esimerkiksi kehitysvammaisuus tai muu lapsen kehityksessä oleva viive on otettava huomioon vuorovaikutuksessa lapsen kanssa. Lapsen osalliseksi tekeminen omassa asiassa edellyttää erityisesti sitä, että asia selostetaan lapselle hänen kehitystasonsa edellyttämällä tavalla. Samoin lapsella voi olla neuropsykiatrisia haasteita tai piirteitä, jotka on huomioitava lapsen kanssa työskenneltäessä. Lapsen käyttämä ja ymmärtämä kieli voi tuoda asian käsittelyyn erityispiirteitä ja tarpeen lapsen kanssa käytävän vuorovaikutuksen tulkkauksesta. Silloin yleensä korostuu myös asiaan liittyvien asiakirjojen kääntäminen ja selostaminen lapselle hänen yksilöllisten tarpeidensa edellyttämällä tavalla. Vieraasta kulttuurista lähtöisin olevien lasten kanssa voi tulla esille myös tilanteita, jolloin toimintojen erilaisuus voi aiheuttaa haasteita.²⁸¹

Lapsen äidinkielellä on erityistä merkitystä lasta koskevan asian käsittelyssä. Äidinkieleltään ruotsinkielisellä lapsella on oikeus saada omassa asiassaan edunvalvontaa omalla äidinkielellään. Mikäli ruotsinkielisiä edunvalvojia ei ole saatavilla, asian viranomaiskäsittelyssä tulee käyttää tulkkia. Samoin muun kuin suomen- ja ruotsinkielisillä lapsilla on oikeus saada tulkkaus, jotta asian käsittely olisi viranomaisessa lapsen näkökulmasta ymmärrettävää.

Vieraasta kulttuurista lähtöisin olevien lasten edunvalvonnassa on huomioitava tilanteen aiheuttamat haasteet. Lapsen kulttuuriset lähtökohdat asettavat kaikille viranomaistahoille vaatimuksia lapsen kohtaamisessa ym. tilanteissa, kuten edellä selostetussa tutkimuksessa on aikuisten osalta todettu. Lapsen edunvalvonnan näkökulmasta tilanne on vielä tärkeämpi, koska edunvalvoja toimii nimenomaan lapsen kanssa.

Lapsen edunvalvojan tulee huomioida lapsen kohtaamisessa myös erilaisissa uskonnollisissa ja muissa yhteisöissä vallitsevat säännöt ja kontrolli.

Vähemmistökulttuureista olevien henkilöiden kohtelusta rikosoikeudenkäynneissä on saatavilla uutta tutkimustietoa. Rikosasian käsittelyssä muun muassa asianosaisten sosiokulttuurinen tausta häivytetään näkyvistä. Rikosoikeudenkäynneissä on vahva oletus oikeussubjektista, joka on autonominen, rationaalinen, sukupuoleton ja kulttuuriton toimija. Esitellyn oletuksen heikkous korostuu, kun vastaajana on luku- ja kirjoitustaidoton maahanmuuttajanainen. Asianosaisten versio tapahtumista

²⁸¹ Esimerkiksi ratkaisussa KKO 2016:25 on ollut kysymys pahoinpitelyn tunnusmerkistön soveltumisesta lapsen ympärileikkausta koskevaan tekoon. Rikosasian käsittely olisi edellyttänyt lapsen edunvalvojan (ratkaisussa käytetään edunvalvojan sijaisen käsitettä) määräämistä lapselle lapsen osallisuuden varmistamiseksi häntä koskevassa asiassa.

ja käsiteltävästä asiasta ei välttämättä tule silloin esille.²⁸² Tutkimuksen myötä on perusteltua kysyä, huomioidaanko lapsen erityispiirteitä rikosasioiden oikeudenkäynnissä riittävästi, ja jos lapsen erityispiirteitä huomioidaan, niin millä tavalla ne otetaan huomioon.

4.1.8. Puolueettomuus ja lapsen etu – laatukriteeri 8

Puolueettomuus on edunvalvojan tehtävän ja toiminnan lähtökohta rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa. Puolueettomuus huomioidaan valittaessa lapsen edunvalvojaa henkilönä ja hänelle määräystä annettaessa.

Lapsen edunvalvojaksi voidaan määrätä tehtävään sopiva henkilö, joka antaa tähän suostumuksensa. Sopivuutta arvioitaessa on muun ohella otettava huomioon edunvalvojaksi esitetyn taito ja kokemus sekä tehtävän laatu ja laajuus (HolhTL 5 §). Holhoustoimilaissa tai muussakaan laissa ei ole sääntelyä edunvalvojan esteellisyydestä. Lähtökohtana voidaan pitää, että lapsen edunvalvojan esteellisyys on tasoltaan samanlaista ja säännellään samalla tavalla kuin asian käsittelyyn osallistuvalla virkamiehellä on. Käytännössä edunvalvojan esteellisyydessä on noudatettu virkamiestä koskevia esteellisyys-säännöksiä.

Lapsen edunvalvojaksi ehdotetun henkilön tulee huomioida ennen suostumuksen antamista lapsen edunvalvojan tehtävään, ettei hänellä ole sidoksia asianosaisiin. Henkilö on esteellinen, jos hän sidoksiensa myötä ei ole asianosaisiin nähden ulkopuolinen ja riippumaton. Lapsen edunvalvojan puolueettomuus tarkoittaa myös sitä, että edunvalvoja pystyy arvioimaan lapsen asiaa käsittelevien viranomaisten toimintaa. Tarvittaessa edunvalvojan tulee arvioida lapsen edun toteutumisen kannalta viranomaisten toimenpiteiden oikeellisuutta tai toimenpiteiden tekemättä jättämistä.

Rikosasioissa edunvalvonnan puolueettomuuden merkitys on korostunut erityisesti esitutkinnassa lasta kuulusteltaessa. Toisaalta rikosasiassa lapsen edunvalvojan puolueettomuus on tärkeää rikosasian käsittelyn kaikissa vaiheissa. Esitutkintakynnyksen ylittämisen jälkeen rikosasiassa lapsen edunvalvojan määrääminen on välttämätöntä. Lapsella pitäisi eturistiriitatilanteessa olla joku valvomassa hänen oikeuksiaan lapsen puhevaltaa normaalisti käyttävä tahon ollessa estynyt. Lapsen etujen valvominen on tärkeää erityisesti siksi, että rikosprosessin toimijoiden tärkeänä pitämät seikat rikostutkinnan ym. toimenpiteiden myötä fokusoituu muualle. Siksi puolueettoman lapsen edunvalvojan toiminta varmistaa lapsen edun toteutumisen häntä koskevaa rikosasiaa käsiteltäessä.

Rikosasiassa lapsen asiaa käsittelevien ja muiden viranomaisten toiminnan valvonnallisesti tärkeitä tilanteita liittyy rikosasian käsittelyn päättämiseen aikaisemmin kuin oikeudenkäyntivaiheessa. Kun edunvalvoja huolehtii lapsen edun toteutumisesta, hänen tulee käyttää oikeudenkäyntiavustajan asiantuntemusta hyväksi erityisesti seuraavissa tilanteissa:

- Esitutkinnan aikana, että asia tutkitaan asiallisesti ja perusteellisesti sekä lapsen edun varmistavalla tavalla.
- Syyteharkinnassa, jos asiassa tehdään syyttämättäjättämispäätös, että lapsen etu toteutuu ja päätös on juridisesti asiallinen.

Puolueettomuutta voidaan lastensuojeluasiassa korostaa huomioimalla salijärjestelyt hallinto-oikeuksien käsittelyssä, jos kaikkia ei voida kuulla samasta salista. Silloin viranomaispuoli asetetaan yhteen saliin ja muut asianosaiset mukaan lukien lapsen edunvalvoja toiseen saliin. Menettelyllä pystytään varmistamaan, ettei lapsen edunvalvoja näyntyä asianosaisille tahona, joka olisi viranomaisen puolella. Samalla tavalla puolueettomuus pystytään huomioimaan istumajärjestelyin kaikkien ollessa

²⁸² Cooke 2021, s. 87. Cooken mukaan asiassa nojataan erityisiin tulkintoihin oikeussubjektista, neutraalisuudesta ja yhdenmukaisuudesta. Oikeudenkäynteihin osallistuvat käyttävät kulttuurin käsitettä eri tarkoituksiin mutta myös luovat kuvaa laista ja sen toimijoista, jotka ovat vapaita kulttuurista ja omasta kontekstistaan (ns. normaali kulttuuri ja suomalainen kulttuuri).

samassa salissa. Puolueettomuuden korostaminen on erityisesti tärkeää riitautettua lastensuojeluasiain käsiteltäessä.

Yhteenvetona voidaan todeta, että edunvalvojan toiminnan puolueettomuus ja sen varmistava sääntely ja ohjeistus ovat välttämättömiä. Näin edunvalvojan toiminta näyttäytyy rikosasiassa ja lastensuojeluasiassa lapsen etua toteuttavana toimintana.²⁸³

4.1.9. Valvonta lapsen edun toteutumiseksi – laatukriteeri 9

Lapsen edunvalvonnan valvontaa toteutetaan ennakkollisesti, reaaliaikaisesti ja jälkikäteisesti. Lapsen edunvalvontaa tulee valvoa rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa valtakunnallisesti yhdenmukaisesti.

Lapsen edunvalvonnan etukäteinen valvonta toteutetaan määrittämällä lapsen edunvalvojan koulutuksen kriteerit ja lapsen edunvalvojarekisterin käytöllä sekä lapsen edunvalvojan määräystä annettaessa. Edellytyksenä on, että määräyksen antamisen edellytykset määritellään lainsäädännössä. Edellytyksenä pidetään, että lapsen edunvalvontaa koskeva määräys voidaan antaa vain tietyt kriteerit täyttävälle henkilölle. Yksityiskohtaisemmat kriteerit Lapsen edunvalvontalautakunta voisi asettaa lautakunnalle määriteltyjen tehtävien perusteella. Näin lapsen edunvalvojarekisterissä merkitty henkilö täyttää rekisteriin pääsemisen kriteerit.

Reaaliaikainen valvonta mahdollistuu alueellisen koordinaation ja lapsen edunvalvonnan väestötietojärjestelmään merkitsemisen myötä. Alueellisessa lapsen edunvalvonnan koordinaatiossa on tieto erityistilanteista ja konsultaatiomahdollisuus lapsen edunvalvonnan kysymyksissä. Väestötietojärjestelmästä saadaan tieto lapsen edunvalvonnan lukumääristä. Edunvalvoja määrätään lapselle, jolla itsellään ei ole mahdollisuutta varmistua edunvalvonnan laadun tason riittävydestä. Siksi reaaliaikaisena valvontana on välttämätöntä, että YTA-alueilla ja/tai hyvinvointialueilla huolehditaan lapsen edun mukaisen edunvalvonnan toteutumisesta sekä rikosasioissa että lastensuojeluasioissa. Hyvinvointialueilla on velvollisuus huolehtia lapsen hyvinvoinnin toteutumisesta paikallisella tasolla. Siksi tässä suunnitelmassa esitetään YTA-alueille ja/tai hyvinvointialueille määritettäväksi oma valvontavelvollisuus ja ilmoitusvelvollisuus mahdollisissa väärinkäytöstilanteissa Lapsen edunvalvontalautakunnalle.

Jotta edunvalvonnan valvonta on käytännössä konkreettista, on lainsäädännöllisesti määriteltävä riittävät sanktiot, jotka edunvalvojan toiminnassa havaituista väärinkäytöksistä voidaan määrätä. Kurinpidollisten seuraamusten määräämistä edellyttävä käsittely onnistuu parhaiten suunnitelmassa ehdotetussa Lapsen edunvalvontalautakunnassa. Lapsen edunvalvontalautakunnan antamat kurinpidolliset ratkaisut olisivat muutoksenhakukelpoisia. Ehdotettujen valvonnallisten ratkaisujen myötä lapsen edunvalvonta ulottuisi yleisen laillisuusvalvonnan alaisuuteen.

²⁸³ Asianosaisen mahdollisuutta valvoa asiansa etenemistä ja siinä tehtyjä ratkaisuja on perusteltua edesauttaa Rantaeskolan (2021, s. 397–415) mukaan.

4.1.10. Yhteenveto lapsen edunvalvonnan laatukriteereistä – laatukriteeri 10

LAPSEN EDUNVALVONNAN LAATUKRITEERIT
<p>Laatukriteeri 1</p> <p><i>Lapsen edun on oltava keskiössä, kun viranomaisten toimintaa koskevaa sääntelyä ja ohjeistusta sekä aihepiirin koulutusta laaditaan. Sääntelyn ja ohjeistuksen lähtökohtana tulee olla lapsen kohteleva päähenkilönä häntä koskevassa lastensuojeluasiassa ja rikosasiassa.</i></p>
<p>Laatukriteeri 2</p> <p><i>Jokaisella suomalaisella lapsella tulee olla asuinpaikastaan riippumatta yhdenvertainen oikeus saada edunvalvoja rikosasiassa ja/tai lastensuojeluasiassa, kun sen edellytykset täyttyvät.</i></p>
<p>Laatukriteeri 3</p> <p><i>Lapsen etu tulee määrittää jokaisen lapsen osalta erikseen – yksilöllisesti. Lapsen edun määrittämisen tulee olla keskiössä rikosasiassa ja lastensuojeluasiassa asiaa käsiteltäessä, vaikka lapsen asiaa käsittelevillä tahoilla voi olla erilaisia näkemyksiä lapsen edun sisällöstä.</i></p>
<p>Laatukriteeri 4</p> <p><i>Lapsen tulee olla osallinen, kun häntä koskevaa asiaa käsitellään viranomaisessa. Lapsen kohtaamiseen on tärkeää kiinnittää riittävästi huomiota, kun lapsen asiaa käsitellään rikosasiassa ja lastensuojeluasiassa. Lapsen osallisuuden varmistamisessa lapsen tilanne tai mielipide selvitetään lapsen iän edellyttämällä tavalla, jotta lapsen asema vahvistuu häntä koskevassa asiassa. Samalla lapsi tulee tietoiseksi häntä koskevan asian käsittelyssä ilmi tulleista seikoista lapsen iän ja kehitystason edellyttämällä tavalla.</i></p>
<p>Laatukriteeri 5</p> <p><i>Lapsen edunvalvonnan laatua vahvistetaan valtakunnallisesti yhdenmukaisin käytännöin. Edunvalvojalla on oltava riittävä osaaminen ja hänen tulee sitoutua määräyksen mukaiseen tehtäväänsä ja ymmärtää oikein asemansa lapsen oikeuksien toteutumisen edistäjänä.</i></p>
<p>Laatukriteeri 6</p> <p><i>Lasta koskevien asiakirjojen tulee olla ammattitaidolla laadittuja. Lasta koskevia asiakirjoja täytyy säilyttää asianmukaisesti ja siten, että ne ovat vain siihen oikeutettujen saatavilla.</i></p>
<p>Laatukriteeri 7</p> <p><i>Edunvalvontaa koskevaa asiaa käsiteltäessä kaikkien toimijoiden tulee huomioida lapsen erityispiirteet. Tämä vaatimus koskee sekä lastensuojeluasiassa että rikosasiassa käsitteleviä viranomaisia ja lapselle määrättyä edunvalvojaa. Lapsen edunvalvojalla tulee olla taitoa kohdata lapsi ja hänen tilanteensa rikosasiassa ja/tai lastensuojeluasiassa lapsen edun edellyttämällä tavalla.</i></p>
<p>Laatukriteeri 8</p> <p><i>Puolueettomuus on edunvalvojan tehtävän ja toiminnan lähtökohta rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa. Puolueettomuus huomioidaan valittaessa lapsen edunvalvojaa henkilönä ja hänelle määräystä annettaessa.</i></p>
<p>Laatukriteeri 9</p> <p><i>Lapsen edunvalvonnan valvontaa toteutetaan ennakkolisesti, reaaliaikaisesti ja jälkikäteisesti. Lapsen edunvalvontaa tulee valvoa rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa valtakunnallisesti yhdenmukaisesti.</i></p>
<p>Laatukriteeri 10</p> <p><i>Lapsen etu ja lapsen oikeudet toteutuvat lapsen edunvalvonnan laatukriteereillä.</i></p>

Kuvio 29. Yhteenveto lapsen edunvalvonnan laatukriteereistä.

4.2. Hyvää edunvalvontatapaa koskevat ohjeet lapsen edunvalvontaan

4.2.1. Lapsen hyvää edunvalvontatapaa koskevat ohjeet rikosasiassa

Lapsen edunvalvojana toimiminen edellyttää edunvalvojalta erilaisia laatuvaatimuksia riippuen siitä, millaisesta lapsen asiasta on kysymys. Rikosasiaa hoitaessaan lapsen edunvalvojan osaaminen jakautuu kahtia. Ensinnäkin edunvalvojalla pitää olla riittävä osaaminen rikosasian hoitamisesta sen eri vaiheissa. Toisaalta lapsen edunvalvojalla pitää olla kyky työskennellä lapsen kanssa rikosasiassa. Lapsen edunvalvojan osaamisen toteutumiseksi on tarpeen määritellä tapaohjeet seuraavasti:

LAPSEN HYVÄÄ EDUNVALVONTATAPAA KOSKEVAT OHJEET RIKOSASIASSA

1 JOHDANTO

Rikosasiassa lapsen edunvalvojan tulee rehellisesti ja tunnollisesti täyttää hänelle uskotut tehtävät sekä kaikessa toiminnassaan noudattaa hyvää lapsen edunvalvontatapaa. Rikosasioita koskevan edunvalvontatavan velvoittavuus määritetään laissa lapsen edunvalvonnasta.

1.1 Hyvän lapsen edunvalvojatavan velvoittavuus ja lähteet rikosasiassa

Hyvän lapsen edunvalvojatavan sisältö ilmenee laissa lapsen edunvalvonnasta ja Lapsen edunvalvontalautakunnan säännöissä säädetyn lisäksi

- näistä hyvää lapsen edunvalvontatapaa koskevista ohjeista (tapaohjeet);
- muista lapsen edunvalvojaa velvoittavista ohjeista;
- valvonta- ja kurinpitoasioissa annetuista ratkaisuksista; ja
- Lapsen edunvalvontalautakunnan omaksumista hyväksyttävistä käytännöistä.

Hyvän lapsen edunvalvontatavan tärkeimmät kohdat rikosasioissa on koottu näihin tapaohjeisiin. Tapaohjeet eivät kuitenkaan kuvaa hyvän lapsen edunvalvojatavan sisältöä tyhjentävästi. Sen vuoksi kaikkea, mitä tapaohjeissa ei ole nimenomaisesti kielletty, ei välttämättä voida pitää sallittuna.

Sosiaali- ja terveysministeriön alaisuudessa Lapsen edunvalvontalautakunnan toimielinten päätökset ja muut kannanotot sisältävät tulkintoja hyvän lapsen edunvalvontatavan sisällöstä rikosasioissa.

Lapsen edunvalvojan on noudatettava hyvää lapsen edunvalvontatapaa lastensuojeluasiassa sen lisäksi, mitä laissa on määrätty määräyksen- ja nimityksenvaraisen tai muun edunvalvontatehtävän hoitamisesta.

1.2 Suomen rajat ylittävä toiminta

Euroopan unionin alueella ja Euroopan talousalueella tapahtuvassa Suomen rajat ylittävässä toiminnassa rikosasioissa lapsen edunvalvojan on ensisijaisesti noudatettava eurooppalaisten lapsen edunvalvonnan tapaohjeita, siinä muodossa kuin Sosiaali- ja terveysministeriön Lapsen edunvalvontalautakunta on vahvistanut ohjeet suomalaisia rikosasioita hoitavia lapsen edunvalvojia velvoittaviksi, ja toissijaisesti näitä tapaohjeita.

Hoitaessaan toimeksiantoa muussa Euroopan unionin tai Euroopan talousalueen jäsenvaltiossa kuin Suomessa rikosasiassa lapsen edunvalvojan on edellä määrätyn lisäksi noudatettava kyseisen maan ammatillisia tapaohjeita.

2 LAPSEN EDUNVALVOJAKUNTA RIKOSASIOISSA OSANA YHTEISKUNTAA

2.1 Oikeusvaltioperiaate

Oikeusvaltio perustuu lain ja oikeuden kunnioittamiselle, mitä lapsen edunvalvojina rikosasioissa toimivien (edunvalvojakunta) tulee toiminnallaan tukea.

2.2 Edunvalvojakunnan itsenäisyys ja riippumattomuus rikosasioissa

Perus- ja ihmisoikeuksien puolustaminen ja oikeusvaltion ylläpitäminen edellyttävät edunvalvojakunnan riippumattomuutta julkisesta vallasta rikosasioissa.

Edunvalvojakunnan oikeus vahvistaa itsenäisesti edunvalvojakunnan noudatettavaksi ohjeita ja määräyksiä rikosasioissa ja valvoa näiden noudattamista edistää edunvalvojakunnan riippumattomuutta julkisesta vallasta.

2.3 Edunvalvojakunta rikosasioissa osana oikeusvaltiota

Edunvalvojakunta on oikeusvaltiossa keskeinen osa oikeusjärjestyksen ja oikeudenhoidon toteuttamisessa ja kehittämisessä rikosasioiden osalta sekä niiden hoitamisessa yksittäisen lapsen edun mukaisella tavalla.

Lapsen edunvalvojien on rikosasioita hoitaessaan ja toiminnassaan otettava huomioon

- lapset, jotka ovat oikeutettuja luottamaan edunvalvojien valvovan heidän etujaan kunkin asian edellyttämällä tavalla;
- lasten edunvalvojien verkosto ja päämiehenä olevan lapsen vastapuolet, joita lapsen edunvalvojan on kohdeltava asiallisesti ja joiden laillisia oikeuksia lapsen edunvalvojan on kunnioitettava; ja
- tuomioistuimet ja muut viranomaiset, joissa lapsen edunvalvoja on velvollinen toimimaan lain ja hyvän lapsen edunvalvojatavan edellyttämällä tavalla ja joissa lapsen edunvalvojan on edistettävä hyvää ja tehokasta oikeudenhoitoa.

3 PERUSARVOT

3.1 Lapsen oikeuksien kunnioittaminen

Lapsen edunvalvojan tulee kunnioittaa lapsen oikeuksia päämiehenään olevaa lasta kohtaan. Samoin lapsen edunvalvojan tulee huolehtia lapsen oikeuksien kunnioittamisesta asian hoidossa.

3.2 Lapsen (päämies) etu ja lojaalisuus

Lapsen edunvalvojan on oltava asiakkaalleen lojaali. Rikosasiassa lapsen edunvalvoja on velvollinen lakia ja hyvää lapsen edunvalvontatapaa noudattaen parhaan kykynsä mukaan valvomaan päämiehensä etua ja oikeutta.

3.3 Riippumattomuus

Lapsen edunvalvojan on tehtävää hoitaessaan oltava riippumaton sellaisista ulkopuolisista vaikutteista, jotka voivat haitata hänen kykyään täysipainoisesti valvoa asiakkaansa etua. Lapsen edunvalvoja ei saa sallia omien etujensa, asian aiheuttaman rasituksen tai siihen liittyvien kiusallisten seikkojen, asianosaisten yhteiskunnallisen aseman, kansallisuuden, rodun, sukupuolen, poliittisen tai uskonnollisen vakaumuksen tai muiden tällaisten seikkojen vaikuttaa tehtävän suorittamiseen.

Lapsen edunvalvojan on toiminnassaan säilytettävä riippumattomuutensa, vaikka se vaatisikin toimia tai ratkaisuja, jotka eivät miellytä hänen asiakastaan, tämän vastapuolta, viranomaisia tai muita tahoja.

3.4 Esteettömyys

Lapsen edunvalvojan on tehtävää vastaanottaessaan ja sitä hoitaessaan oltava esteetön.

3.5 Luottamuksellisuus

Lapsen edunvalvoja ei saa tehtävää hoitaessaan luvottomasti ilmaista sellaista yksityisen tai perheen salaisuutta taikka liike- tai ammattisalaisuutta, josta hän tehtävässään on saanut tiedon (salassapitovelvollisuus).

Lapsen edunvalvoja ei saa myöskään luvottomasti ilmaista muita tietoja, joita hän on tehtävää hoitaessaan saanut tietää asiakkaasta ja tämän oloista (vaitiolovelvollisuus).

3.6 Kunniallisuus

Lapsen edunvalvojan on täytettävä hänelle uskotut tehtävät rehellisesti ja esiinnyttävä asiallisesti ja moitteettomasti. Lapsen edunvalvojan on lapsen edunvalvontatoiminnassaan ja muutenkin vältettävä kaikkea, mikä saattaa alentaa lapsen edunvalvojakunnan arvoa tai vähentää luottamusta lapsen edunvalvojakuntaan.

4 LAPSEN EDUNVALVOJAN YLEISET VELVOLLISUUDET RIKOSASIASSA

4.1 Huolellisuus ja tehokkuus

Tehtävät on hoidettava huolellisesti, täsmällisesti, tarpeellisella joutuisuudella, tarpeettomia kustannuksia aiheuttamatta sekä lapsen etu päämiehenä huomioon ottaen.

4.2 Ammattitaito

Rikosasiassa lapsen edunvalvoja on velvollinen ylläpitämään ja kehittämään ammattitaitoaan sekä seuraamaan oikeuskehitystä erityisesti rikosasioissa. Lapsen edunvalvojan on osallistuttava säännöllisesti täydennyskoulutukseen.

Lapsen edunvalvoja ei saa ottaa tehtävää vastaan, jos hänellä ei ole sen edellyttämää ammattitaitoa tai jos hän ei muulla tavoin kykene huolehtimaan tehtävän asianmukaisesta hoitamisesta tai hänellä ei ole riittävästi aikaa toimeksiannon hoitamiseen.

4.3 Salassapitovelvollisuus

Lapsen edunvalvojan salassapito- ja vaitiolovelvollisuus on ajallisesti rajoittamaton. Sillä, jota salassapito- ja vaitiolovelvollisuus suojaa, on kuitenkin oikeus vapauttaa lapsen edunvalvoja salassapito- ja vaitiolovelvollisuudesta.

Lapsen edunvalvoja voi lisäksi vapautua salassapito- ja vaitiolovelvollisuudestaan siinä määrin kuin

- siihen on laista tai Lapsen edunvalvontalautakunnan säännöistä johtuva velvollisuus;
- se on välttämätöntä lapsen edunvalvojan puolustautuessa itseensä kohdistuvilta vaatimuksilta; tai
- se on lapsen edunvalvojan valtiolta olevan saatavan perimiseksi välttämätöntä.

4.4 Päämiehen varojen hoito

Rikosasiassa annetun taloudellisten asioiden hoitamista koskevan määräyksen perusteella lapsen edunvalvojan tulee huolehtia päämiehensä varojen hoitamisesta siksi, kunnes lapsen varallisuuteen liittyvä taloudellisten asioiden edunvalvoja on määrätty.

Asiaa hoitaessaan lapsen edunvalvojan on pidettävä muille kuuluvat raha- ja muut varat (asiakasvarat) erillään omista varoistaan.

Lapsen edunvalvojan on asianmukaisesti informoitava asiakasvaroihin oikeutettua tälle kuuluvien varojen kertymisestä ja käyttämisestä.

Lapsen edunvalvojan on luovutettava asiakasvarat niihin oikeutetuille viipymättä sen jälkeen, kun peruste niiden hallussa pitämiseen on päättynyt. Varat on luovutettava viimeistään siinä vaiheessa, kun lapsen varallisuuteen liittyvä taloudellisten asioiden edunvalvoja on määrätty.

Kun tehtävä päättyy, lapsen edunvalvojan on viipymättä tehtävä varoihin oikeutetulle lopputilitys.

Lapsen edunvalvoja ei saa asettaa suorituksensa ehdoksi, että asiakasvaroihin oikeutettu hyväksyy tilityksen sitä ennen.

4.5 *Vastaamisvelvollisuus*

Rikosasiassa lapsen edunvalvoja on velvollinen kohtuullisessa ajassa vastaamaan lapsen edunvalvontatoiminnassaan saamiinsa yhteydenottoihin, ellei se aiemman vastauksen tai muun vastaavan syyn vuoksi ole ilmeisen tarpeetonta.

Jos lapsen edunvalvoja on ilmoittanut hoitavansa tehtäviä vieraalla kielellä, hän on velvollinen tarvittaessa käyttämään tätä kieltä edunvalvontatoiminnassaan.

4.6 *Korvaus tehtävien hankkimisesta*

Rikosasiassa lapsen edunvalvoja ei saa antaa eikä luvata kenellekään osaa palkkiostaan tai muuta hyvitystä tehtävän saamisesta tai hankkimisesta.

4.7 *Tallenteiden hyödyntäminen*

Rikosasiassa lapsen edunvalvoja ei saa myötävaikuttaa siihen, että henkilön antamasta lausumasta tämän tietämättä tehtyä tallennetta tarjotaan todisteeksi tai muulla tavoin käytetään hyväksi, ellei tähän ole perusteltua syytä.

5 LAPSEN EDUNVALVOJA JA ASIAKAS RIKOSASIASSA

5.1 *Tehtävän vastaanottaminen*

Rikosasiassa lapsen edunvalvojan on ennen tehtävän vastaanottamista selvitettävä edunvalvontaa hakevalle tai alueelliselle koordinaattorille, ettei hän ole esteellinen.

Rikosasiassa lapsen edunvalvojalla on oikeus päättää, ottaako hän tehtävän hoitaakseen, ellei hän lain perusteella ole tehtävän hoitamiseen velvollinen.

Lapsi on lapsen edunvalvojan asiakas ja päämies rikosasiassa.

Mikäli lapsen edunvalvoja ei ota vastaan hänelle tarjottua tehtävää, hänen on ilmoitettava siitä ilman aiheutonta viivytystä. Lapsen edunvalvoja ei ole velvollinen ilmoittamaan syytä kieltäytymiseen.

5.2 *Vastuun rajoittaminen*

Lapsen edunvalvoja voi taloudelliseen edunvalvontaan liittyvässä asiassa rajoittaa vastuutaan asiakasta kohtaan, jollei sitä toimeksiannon laatuun ja muihin olosuhteisiin nähden voida pitää kohtuuttomana. Vastuuta kuluttajaa kohtaan ei saa rajoittaa ilman erityistä syytä. Vastuuta ei saa rajoittaa milloinkaan alle Lapsen edunvalvontalautakunnan kulloinkin vahvistaman varallisuusvastuuvakuutuksen vähimmäisvakuutusmäärän.

5.3 *Tehtävän siirto toiselle*

Lapsen edunvalvojan tehtävä on henkilökohtainen, eikä sitä voi siirtää toiselle ilman käräjäoikeuden uutta ratkaisua.

Lapsen edunvalvojan on lisäksi noudatettava, mitä on erikseen säädetty velvollisuudesta pyytää tuomioistuimelta tai muulta viranomaiselta lupa tehtävän siirtämiseen toiselle tuomioistuinasioissa ja määräyksenvaraisissa tehtävissä.

5.4 *Yhteydenpito lapseen*

Rikosasiassa lapsen edunvalvojan on pidettävä päämiehensä ajan tasalla tehtävän edistymisestä ja erityisesti huolehdittava, että tehtävässä saadusta ratkaisusta, päätöksestä tai sovinnosta annettava päämiehelle tieto viipymättä lapsen ikätason edellyttämällä tavalla.

Tehtävää koskeviin asiakkaan tiedusteluihin on vastattava ilman aiheetonta viivytystä, ellei se aiemman vastauksen tai muun vastaavan syyn vuoksi ole ilmeisen tarpeetonta. Jos vastaaminen ei ole mahdollista, rikosasiassa lapsen edunvalvojan on huolehdittava siitä, että asiakas saa tiedon siitä, milloin lapsen edunvalvoja voi hänelle vastata.

5.5 *Tärkeiden ratkaisujen hyväksyttäminen*

Rikosasiassa lapsen edunvalvojan on keskusteltava päämiehensä kanssa tämän oikeuksien kannalta tärkeistä toimenpiteistä lapsen edun toteutumiseksi tämän iän ja kehitystason edellyttämällä tavalla, elleivät asian kiireellisyys tai muut painavat syyt sitä estä.

5.6 *Sovinnon mahdollisuus*

Rikosasiassa lapsen edunvalvojan on lapsen edun toteutumiseksi arvioitava tehtävän kuluessa, onko asiassa mahdollisuutta sovinnolliseen ratkaisuun tai vaihtoehtoisten riidanratkaisumenetelmien käyttöön.

5.7 *Liiketoimet asiakkaan kanssa*

Rikosasiassa lapsen edunvalvojan on vältettävä lapsen edunvalvontaan kuulumattomia liiketoimia asiakkaansa kanssa.

5.8 *Velvollisuus luopua tehtävästä*

Rikosasiassa lapsen edunvalvoja on velvollinen luopumaan tehtävästä, jos sen vastaanottamisen jälkeen ilmaantuu seikka, jonka perusteella lapsen edunvalvoja on ollut esteellinen tai tullut esteelliseksi.

Lapsen edunvalvoja on velvollinen luopumaan tehtävästä myös, jos laillinen este tai siihen verrattava pakottava syy estää tehtävän täyttämisen.

5.9 *Oikeus luopua tehtävästä*

Lapsen edunvalvoja ei saa luopua vastaanottamastaan tehtävästä ilman käräjäoikeuden lupaa, paitsi jos hän on velvollinen luopumaan siitä, päämies menettelee vilpillisesti, päämiehen ja lapsen edunvalvojan välille on päämiehen menettelyn vuoksi syntynyt luottamuspula tai muuten on olemassa erityinen syy.

5.10 *Menettely tehtävästä luovuttaessa*

Luopuessaan tehtävästä lapsen edunvalvojan on vältettävä menettelytapaa, joka saattaa vahingoittaa asiakkaan etua. Lapsen edunvalvojan on otettava kohtuullisessa määrin huomioon mitä toimenpiteitä siirrosta aiheutuu ja mitä vaikutuksia asian siirtämisestä toiselle lapsen edunvalvojalle aiheutuu.

Lapsen edunvalvojan on ilmoitettava tehtävästä luopumisesta ja sen syystä asiakkaalleen viipymättä siten kuin kuuleminen lapsen edun toteutumiseksi on mahdollista.

Lapsen edunvalvojan on lisäksi noudatettava, mitä on erikseen säädetty velvollisuudesta pyytää tuomioistuimelta tai muulta viranomaiselta lupa tehtävästä luopumisesta tuomioistuinasioissa sekä määräyksen- ja nimityksenvaraisissa tehtävissä.

5.11 Asiakirjojen luovuttaminen

Kun tehtävä on hoidettu tai muutoin päätynyt, lapsen edunvalvojan on toimitettava asiakasta koskevat asiakirjat esitutkintaviranomaiselle hävitettäväksi. Lasta koskevan rikosasian tiedot kirjataan yksityiskohtaisesti lapsen väestörekisteritietoihin, jotta tämä saa aineiston 18 vuotta täytettyään ja maksettua.

5.12 Lapsen edunvalvojan palkkio rikosasiassa

Lapsen edunvalvojan maksettavaksi vaatiman palkkion on oltava kohtuullinen sekä säädösten ja Lapsen edunvalvontalautakunnan ohjeiden mukainen.

5.13 Kuluvaatimukset

Tehtävästä asiakkaalle aiheutuneet kustannukset on pyrittävä perimään vastapuolelta silloin kun siihen on edellytyksiä.

Rikosasiassa lapsen edunvalvojan on oikeudenkäynnissä perehdyttävä vastapuolen kuluvaatimukseen ja esitettävä niitä koskevat aiheelliset huomautukset.

5.14 Palkkioerimielisyys

Lapsen edunvalvojan on pyrittävä ratkaisemaan sovinnollisesti laskua koskeva erimielisyys.

Oikeudenkäynnissä käsitellyn asian laskuun haetaan muutosta yleistä lainkäyttöä koskevassa prosessissa.

6 ESTEELLISYYS

6.1 Esteellisyys samassa asiassa

Lapsen edunvalvoja ei saa ottaa vastaan tehtävää samassa asiassa kahdelta tai useammalta asiakkaalta, jos asiakkaiden edut tai oikeudet asiassa ovat ristiriidassa tai eturistiriidan mahdollisuus on ilmeinen.

Lapsen edunvalvoja ei saa ottaa hoitaakseen lapsen edunvalvojan tehtävää omalta työnantajaltaan. Lapsen edunvalvojana ei voi myöskään silloin toimia, jos on tehnyt aiemmin päämiestä koskevia viranomaispäätöksiä.

6.2 Esteellisyys lojaalisuusvelvollisuuden perusteella

Lapsen edunvalvoja ei saa ottaa tehtävää nykyistä tai entistä asiakastaan vastaan, jos tehtävän vastaanottaminen rikkoo lojaalisuusvelvollisuutta uutta asiakasta tai vastapuolena olevaa nykyistä tai entistä asiakasta kohtaan, elleivät asiakkaat anna suostumusta tehtävän vastaanottamiseen.

Lapsen edunvalvojan lojaalisuusvelvollisuuden laajuuteen tehtävän suorittamisen aikana ja velvollisuuden kestoon tehtävän päättymisen jälkeen vaikuttavat esimerkiksi lapsen edunvalvojan asiakkaalleen hoitamien tehtävien laatu ja laajuus, asian merkitys asiakkaalle sekä asiakassuhteen kesto ja asiakkaan merkitys lapsen edunvalvojalle.

6.3 Esteellisyys salassapito- ja vaitiolovelvollisuuden perusteella

Lapsen edunvalvoja ei saa ottaa hoitaakseen tehtävää, jos muussa tehtävässä saadut salassapito- tai vaitiolovelvollisuuden piiriin kuuluvat seikat saattavat haitata lapsen edunvalvojan kykyä täysipainoisesti valvoa asiakkaansa etua.

Lapsen edunvalvoja voi kuitenkin ottaa tehtävän vastaan, jos hän on saanut suostumuksen salassapito- ja vaitiolovelvollisuuden piiriin kuuluvien tietojen käyttämiseen siltä, jota salassapitovelvollisuus suojaaa. Suostumusta ei saa pyytää siinä tarkoituksessa, että tietoja käytettäisiin suostumuksen antajaa vastaan.

6.4 *Esteellisyys taloudellisen tai henkilökohtaisen liittymän perusteella*

Lapsen edunvalvoja ei saa ottaa vastaan tehtävää, jos hänellä, hänelle läheisellä henkilöllä tai samassa toimistossa tai toimistoyhteisössä toimivalla henkilöllä on tehtävään sellainen taloudellinen tai henkilökohtainen liityntä, joka saattaa haitata lapsen edunvalvojan kykyä täysipainoisesti valvoa asiakkaansa etua rikosasiassa.

6.5 *Esteellisyys lapsen edunvalvontaa hoitavassa toimistossa ja toimistoyhteisössä rikosasioissa*

Kohdissa 6.1–6.3 sanottua sovelletaan lapsen edunvalvojan lisäksi myös muihin, lapsen edunvalvojan kanssa samassa edunvalvontaa hoitavassa toimistossa tai toimistoyhteisössä työskenteleviin henkilöihin.

Kohdassa 6.4 sanottu lapsen edunvalvojan esteellisyys rikosasiassa ei estä samassa edunvalvontaa hoitavassa toimistossa tai toimistoyhteisössä työskentelevää, esteetöntä lapsen edunvalvojaa hoitamasta tehtävää.

6.6 *Suostumuksen hankkiminen*

Rikosasiassa lapsen edunvalvojan on ennen kohdissa 6.2, 6.3 ja 6.4 tarkoitettua suostumuksen hankkimista selvitettävä asiakkaalle esteellisyyden muodostavat seikat niin yksilöityinä, että asiakkaalla on riittävät edellytykset harkita, antaako hän suostumuksen. Lapsen edunvalvoja ei saa pyytää suostumusta asiakkaalta, jonka voidaan arvioida olevan kykenemätön ymmärtämään suostumuksen merkityksen.

Suostumus on hankittava rikkomatta lapsen edunvalvojan salassapito- ja vaitiolovelvollisuutta.

6.7 *Organisaatio- tai toimistovaihdos*

Esteellisyys uudessa toimistossa voi aiheuttaa velvoittaa luopua edunvalvontatehtävästä. Kun lapsen edunvalvoja on siirtynyt uuteen toimistoon, uuden toimiston lapsen edunvalvojen on esteellisyyсарvioinnissaan otettava huomioon ne tehtävät, joita siirtynyt lapsen edunvalvoja tai joku muu taho on hoitanut aiemmin henkilökohtaisesti tai joita koskevia salassapito- tai vaitiolovelvollisuuden piiriin kuuluvia tietoja siirtynyt lapsen edunvalvoja on muutoin saanut.

Siirtyneen lapsen edunvalvojan henkilökohtainen esteellisyys voi aiheuttaa veloitteen luopua edunvalvontatehtävästä. Siirtynyt lapsen edunvalvoja ei saa henkilökohtaisesti uudessa toimistossa hoitaa tehtävää, jos

- uuden toimiston asiakkaan vastapuolen tehtävää hoitaa siirtyneen lapsen edunvalvojan aikaisempi lapsen edunvalvontatoimisto; ja
- vastapuolen tehtävä oli annettu aikaisemmalle lapsen edunvalvontatoimistolle ennen lapsen edunvalvojan siirtymistä uuteen toimistoon.

Tässä sanottu ei estä lapsen edunvalvojan uudessa toimistossa työskentelevää toista, henkilökohtaisesti esteetöntä lapsen edunvalvojaa hoitamasta tehtävää.

Esteellisyys aikaisemmassa toimistossa voi aiheuttaa veloitteen luopua edunvalvontatehtävästä. Lapsen edunvalvojan siirtymisestä huolimatta on lapsen edunvalvojan aikaisemmassa toimistossa toimivien tahojen otettava esteellisyyсарvioinnissaan huomioon siirtyneen lapsen edunvalvojan tässä toimistossa hoitamat tehtävät.

6.8 Esteettömyysarviointiin vaikuttavista seikoista tiedottaminen

Jos lapsen edunvalvoja pitää itseään esteettömänä, mutta lapsen edunvalvojan tiedossa on seikoja, jotka voivat aiheuttaa perusteltuja epäilyksiä hänen esteettömyydestään, lapsen edunvalvojan on ilmoitettava näistä seikoista lapsen edunvalvojalle määräyksen antaneelle tuomioistuimelle.

Ilmoitusvelvollisuus on täytettävä rikkomatta lapsen edunvalvojan salassapito- ja vaitiolovelvollisuutta.

7 LAPSEN EDUNVALVOJA JA ASIAKKAAN VASTAPUOLI RIKOSASIASSA

7.1 Sovinnollisuus

Lapsen edunvalvoja ei saa ilman erityistä syytä ryhtyä oikeudellisiin toimenpiteisiin ilmoittamatta vastapuolelle asiakkaansa vaatimuksia ja varaamatta vastapuolelle kohtuullista harkinta-aikaa sekä tilaisuutta asian sovinnolliseen selvittämiseen.

7.2 Sovintotarjoukseen vetoaminen

Lapsen edunvalvoja ei saa sopimusneuvotteluiden ulkopuolella ilman vastapuolen suostumusta vedota vastapuolen tekemään sovintotarjoukseen.

7.3 Painostuskielto

- Lapsen edunvalvoja ei saa sopimattomasti painostaa vastapuolta. Tämän mukaisesti on luvatonta
- asiattoman ilmoituksen tekeminen poliisi- tai syyttäjäviranomaiselle tai muulle viranomaiselle sekä sellaisella uhkaaminen;
 - uhkaaminen vastapuolta häpäisevien tietojen levittämisellä; sekä
 - vetoaminen pätevältä syyttä sivullisiin sekä sellaisella uhkaaminen.

Lapsen edunvalvoja ei myöskään saa esittää lausumia, jotka ovat omiaan saattamaan vastapuolen halveksituksi, ellei lausumien esittäminen ole välttämätöntä asian hoitamiseksi tai muutoin asiakkaan etujen valvomiseksi.

7.4 Vastapuolen tai huoltajan ohjaaminen

Jos lapsen edunvalvojan vastapuolella olevalla lapsella ei ole omaa edunvalvojaa tai avustajaa, hänelle on tarvittaessa huomautettava, että lapsen edunvalvojan tehtäviin ei kuulu vastapuolen etujen valvominen. Lisäksi lapsen edunvalvojan on tarvittaessa neuvottava vastapuolta käyttämään omaa lapsen edunvalvojaa.

Lapsen edunvalvojan tehtäviin ei kuulu huoltajan etujen valvominen.

Lapsen edunvalvoja ei saa johtaa vastapuolena olevaa lasta tai päämiehenä olevan lapsen huoltajaa harhaan antamalla tälle tosiseikoista tai oikeussäännöksistä tietoja, jotka hän tietää vääriksi.

7.5 Kuluvaatimuksen erittely

Oikeudenkäynnissä on annettava vastapuolelta vaadittavista lapsen edunvalvontakuluista riittävä erittely niin, että vastapuolella on mahdollisuus arvioida niiden kohtuullisuutta.

8 LAPSEN EDUNVALVOJA JA VIRANOMAISET RIKOSASIASSA

8.1 Arvonannon osoittaminen

Lapsen edunvalvojan on osoitettava tuomioistuimelle tuomiovallan käyttäjänä kuuluvaa arvonantoa. Lapsen edunvalvoja ei saa pyrkiä vaikuttamaan tuomioistuimeen epäasiallisin keinoin eikä saat-
taa tuomioistuimen työtä tai ratkaisua epäasiallisen arvostelun kohteeksi.

8.2 Totuusvelvollisuus ja todisteet

Rikosasiassa lapsen edunvalvoja ei saa antaa tuomioistuimelle lausumia, jotka hän tietää paikkansa-
pitämättömiksi, eikä kiistää, minkä tietää todeksi.

Lapsen edunvalvoja ei ole ilman erityistä syytä velvollinen tarkistamaan asiakkaansa antamia tietoja.

Lapsen edunvalvoja ei saa myötävaikuttaa todisteiden hävittämiseen tai vääristelemiseen. Lapsen
edunvalvojalla ei ole velvollisuutta, eikä vastoin asiakkaan tahtoa oikeutta esittää asiakkaan kannalta
vahingollista todistetta tai tietoa, ellei tähän ole lakiin perustuvaa velvollisuutta.

8.3 Muut viranomaiset ja välimiehet

Lapsen edunvalvojan velvollisuuksista edellä tuomioistuinta kohtaan sanottu on soveltuvin osin
voimassa myös suhteessa muihin viranomaisiin ja välimiehiin.

Lapsen edunvalvojan tulee toimia arvostavasti yhteistyössä lapsen asioista vastaavan sosiaalityön-
tekijän kanssa sekä muiden lastensuojelun toimijoiden ja lapsen ympärillä olevan verkoston kanssa.

8.4 Todistaja, asiantuntija ja muu kuultava

Rikosasiassa lapsen edunvalvoja ei saa pyrkiä sopimattomasti vaikuttamaan todistajaan.

Lapsen edunvalvojalla on oikeus olla yhteydessä myös vastapuolen nimeämiin todistajiin.

Lapsen edunvalvoja ei saa esittää lausumia, jotka ovat omiaan saattamaan todistajan halveksituksi,
ellei lausumien esittäminen ole välttämätöntä asian hoitamiseksi tai muutoin asiakkaan etujen valvo-
miseksi.

Edellä todistajista sanottua sovelletaan myös asiantuntijoihin ja muihin kuultaviin.

9 LAPSEN EDUNVALVOJA JA MUUT AMMATTIKUNNAN EDUSTAJAT RIKOSASIASSA

9.1 Muiden ammattikuntaan kuuluvien kohtelu

Lapsen edunvalvojan tulee asiakkaan etua vaarantamatta osoittaa muille ammattikuntansa edusta-
jille huomaavaisuutta ja arvonantoa, eikä heihin saa kohdistaa epäasiallista arvostelua.

9.2 Yhteydenpito vastapuoleen

Jos asiakkaan vastapuoli käyttää oikeudellista avustajaa, lapsen edunvalvoja ei saa ilman erityistä syytä
olla vastapuolen avustajan suostumuksetta yhteydessä suoraan vastapuoleen. Tällaisesta yhteydenotosta
on ilmoitettava vastapuolen avustajalle.

10 JULKISUUS JA MARKKINOINTI

10.1 Julkisuus

Lapsen edunvalvojan on huomioitava lapsen asiaa hoitaessaan hänellä oleva salassapitovelvolli-
suus ja vaitiolovelvollisuus (edunvalvontatapaa koskevat ohjeet kohdat 3.5 ja 4.3).

Jos lapsen etu vaatii, lapsen edunvalvoja saa tiedottaa asiakkaansa asiasta julkisuudessa, jos lapsi antaa siihen suostumuksensa asiassa, jossa lapsella on oikeus käyttää puhevaltaa ja lapsi ymmärtää asian tiedottamisen merkityksen. Tiedottamisen on oltava asiallista, eikä julkisuutta saa käyttää lapsen edunvalvojan oman edun tavoitteluun.

10.2 *Markkinointi*

Lapsen edunvalvontatoiminnan mainonnan ja muun markkinoinnin on oltava totuudenmukaista, asiallista ja lapsen edunvalvojakunnan arvon mukaista. Lapsen edunvalvontapalvelujen epäasiallinen tarjoaminen esimerkiksi onnettomuuden tai muun samantapaisen syyn vuoksi hädänalaiseen asemaan joutuneille on kiellettyä.

Asiakkaiden nimeäminen tai muu tietojen antaminen asiakkaasta markkinointitarkoituksessa on sallittua vain asiakkaan suostumuksella, kun lapsella on oikeus käyttää puhevaltaa ja lapsi ymmärtää markkinoinnin merkityksen.

Lapsen edunvalvoja ei saa hankkia tehtävää kääntymällä hoidettavanaan olevassa asiassa muun asianosaisen puoleen ilman, että

- siihen on asiakkaan suostumus;
- asiakkaan tai oikeudenkäynnin etu vaatii sitä; ja
- lapsen edunvalvojalla on perusteltu syy olettaa, ettei asianosaisen etujen turvaavaa tehtävää ole jo annettu toiselle lapsen edunvalvojalle.

Lapsen edunvalvoja ei saa antaa ulkopuolisen markkinoida lapsen edunvalvojan palveluita tavalla, joka lapsen edunvalvojalta itseltään olisi kiellettyä.

11 LAPSEN EDUNVALVONTATOIMINNAN JÄRJESTÄMINEN RIKOSASIASSA

11.1 *Alueellinen soveltamisala*

Toimiston järjestämistä koskevia tapaohjeita sovelletaan vain Suomessa sijaitsevaan toimistoon.

11.2 *Toiminnan harjoittaminen*

Lapsen edunvalvontatoimintaa voi harjoittaa toimistoyhteisössä tai yksityisenä ammatinharjoittajana.

Toimistoyhteisöllä tarkoitetaan sellaista Suomessa toimivien tai Suomessa ja ulkomailla toimivien kahden tai useamman lapsen edunvalvontayhtiön tai itsenäisen lapsen edunvalvojan yhteenliittymää, jolla on yhteisiä toimitiloja tai yhteistä lapsen edunvalvontatehtävien hoitamiseen osallistuvaa henkilökuntaa. Toimistoyhteisön voivat muodostaa myös edellä todetut lapsen edunvalvontayhtiöt tai itsenäiset lapsen edunvalvojat, jotka harjoittavat muuta sellaista yhteistyötä, joka antaa kuvan yhteiseen lukuun tapahtuvasta lapsen edunvalvontatoiminnasta.

Rikosasiassa lapsen edunvalvojan on noudettava salassapito- ja vaitiolovelvollisuuttaan myös toimistoyhteisöön kuuluvien muiden lapsen edunvalvontatoimistojen edunvalvojiin tai muihin toimijoihin nähden. Toimistoyhteisössä lapsen edunvalvoja saa vaitiolovelvollisuuden estämättä selvittää, ettei hän ole esteellinen hoitamaan tehtävää.

11.3 *Toiminimi ja tunnisteet*

Lapsen edunvalvontaa hoitavan toimiston toiminimen on oltava lapsen edunvalvojakunnan arvon mukainen ja vastattava totuutta eikä se saa olla harhaanjohtava. Siinä on esiinnyttävä sana lapsen edunvalvontatoimisto tai sen johdannainen suomen- tai ruotsinkielisenä.

Lapsen edunvalvoja ei saa antaa sivullisen käyttää hänen nimellään, toiminimellään tai yhteys- tai tunnistetiedoillaan varustettua aineistoa.

11.4 Rikosasioiden edunvalvontaa hoitavan lapsen edunvalvojan muu toiminta

Lapsen edunvalvoja ei saa harjoittaa lapsen edunvalvontatoimistossaan muuta kuin edunvalvontaa ja edunvalvontaa välittömästi palvelevaa toimintaa.

Lapsen edunvalvojan on säilytettävä lapsen edunvalvontatoimintansa yhtenä kokonaisuutena.

Lapsen edunvalvoja on velvollinen pitämään edunvalvontatoiminnasta taloudellisesti ja toiminnallisesti erillään siihen kuulumattoman ammatti- ja liiketoimintansa.

11.5 Henkilökunnan valvonta

Lapsen edunvalvojan on järjestettävä toimistonsa asianmukaisesti sekä ohjattava ja valvottava henkilökuntansa työtä. Lapsen edunvalvojan on erityisesti huolehdittava siitä, että myös toimiston palveluksessa oleva henkilökunta noudattaa hyvää lapsen edunvalvontatapaa.

Lapsen edunvalvoja ei henkilökohtaisesti vastaa siitä, että hänen henkilökuntaansa kuuluva noudattaa tehtäviä suorittaessaan laissa säädettyjä velvollisuuksia.

Lapsen edunvalvojan tulee pitää asianmukaisia luetteloita vastaanotetuista edunvalvontatehtävistä sekä niissä suoritetuista toimista ja tehtäviin liittyvistä asiakasvaroista.

Lapsen edunvalvojan on lisäksi huolehdittava, että toimiston henkilökunnan lisäksi myös muut toimistolle vakituisesti tai tilapäisesti palveluksia suorittavat henkilöt noudattavat salassapito- ja vaitiolovelvollisuutta.

Lapsen edunvalvoja ei saa sallia toimistonsa henkilökunnan harjoittaa edunvalvontatoimintaa omaan lukuunsa.

11.6 Tietoturvallisuus

Lapsen edunvalvojan on huolehdittava toimiston tietoturvallisuudesta siten, etteivät sivulliset pääse luvatta tutustumaan asiakkaiden tietoihin. Asiakasta koskevat asiakirjat ja muistiinpanot on säilytettävä lukittavassa kaapissa.

11.7 Vastuuvakuutus

Lapsen edunvalvojalla tai lapsen edunvalvontatoimistolla on oltava varallisuusvahingon varalle otettu vastuuvakuutus, joka on annetun erillisohjeen mukainen.

11.8 Lapsen edunvalvojan poissaolo ja toiminnan keskeytyminen tai loppuminen

Toimisto on järjestettävä niin, ettei asiakkaalle aiheudu oikeudenmenetyksen vaaraa lapsen edunvalvojan poissaolosta taikka edunvalvontatoiminnan odottamattomasta keskeytymisestä tai päättymisestä.

12 LAPSEN EDUNVALVOJA JA LAPSEN EDUNVALVONTALAUTAKUNTA RIKOSASIOISSA

12.1 Tietojen antaminen

Lapsen edunvalvojan on vastattava hänelle lapsen edunvalvonnasta annetun lain ja Lapsen edunvalvontalautakunnan sääntöjen edellyttämässä asioissa esitettyihin kysymyksiin avoimesti, totuudenmukaisesti ja määräjassa. Lapsen edunvalvoja ei saa kieltäytyä antamasta tällaisia tietoja vetoamalla salassapito- tai vaitiolovelvollisuuteensa.

12.2 Kulujen korvaaminen

Lapsen edunvalvoja ei saa rikosasiassa vaatia korvausta Lapsen edunvalvontalautakunnan käsittelemän valvonta-asian hänelle aiheuttamista kuluista valvonta-asian käynnistäneeltä henkilöltä taikka muultakaan taholta.

13 LAPSEN EDUNVALVOJA JA RIKOSASIAN VAATIMUKSET

13.1 Asian asettamat laatuvaatimukset

Lapsen edunvalvojana toimiminen edellyttää edunvalvojalta erilaisia laatuvaatimuksia riippuen asian laadusta.

13.2 Lapsen edunvalvojan määräys rikosasiassa

Lapsen edunvalvojaa haetaan käyttämään puhevaltaa lasta koskevassa tietyssä rikosasiassa. Lapsen edunvalvojan määräyksessä eritellään rikosasiassa edunvalvojalle määritellyt tehtävät rikosasiassa.

13.3 Lapsen edunvalvojan riittävä rikosprosessi osaaminen

Lapsen edunvalvojalla pitää olla riittävä osaaminen rikosasian hoitamisesta sen eri vaiheissa.

13.4 Lapsen edunvalvojan riittävä osaaminen lapsen kanssa toimimisesta rikosasiassa

Lapsen edunvalvojalla pitää olla riittävä osaaminen siitä, miten lapsen kanssa toimitaan lapsen edun mukaisessa vuorovaikutuksessa.

13.5 Lapsen edunvalvoja ja lapsen osallisuuden varmistaminen rikosasiassa

Lapsen edunvalvojan tulee osaltaan varmistaa se, että lapsi on osallinen omassa asiassaan.

4.2.2. Lapsen hyvää edunvalvontatapaa koskevat ohjeet lastensuojeluasiassa

Lapsen edunvalvojana toimiminen edellyttää edunvalvojalta erilaisia laatuvaatimuksia hoitaessaan lastensuojeluasian edunvalvontaa. Lapsen edunvalvojalla pitää olla riittävä osaaminen lastensuojeluprosessin vaiheista, lastensuojelusta myönnettävistä tukitoimista ja hänellä tulee olla tietämystä lapsen kehityksestä ja lainsäädännöstä. Toisaalta lapsen edunvalvojalla pitää olla kyky työskennellä lapsen kanssa ja vahvistaa hänen osallisuuttaan omassa asiassaan. Tämän osaamisen toteutumiseksi on tarpeen määritellä tapaohjeet seuraavasti:

LAPSEN HYVÄÄ EDUNVALVONTATAPAA KOSKEVAT OHJEET LASTENSUOJELUASIASSA

1 JOHDANTO

Lapsen edunvalvojan tulee rehellisesti ja tunnollisesti täyttää hänelle uskotut tehtävät sekä kaikessa toiminnassaan noudattaa hyvää lapsen edunvalvontatapaa. Lastensuojeluasioita koskevan edunvalvontatavan velvoittavuus määritetään laissa lapsen edunvalvonnasta.

1.1 Hyvän lapsen edunvalvojan velvoittavuus ja lähteet lastensuojeluasiassa

Hyvän lapsen edunvalvojatavan sisältö lastensuojeluasiassa ilmenee laissa lapsen edunvalvonnasta ja Lapsen edunvalvontalautakunnan säännöissä säädetyn lisäksi näistä hyvää lapsen edunvalvontatapaa koskevista ohjeista (tapaohjeet);

- muista lapsen edunvalvojaa velvoittavista ohjeista;
- valvonta- ja kurinpitoasioissa annetuista ratkaisuksista; ja
- lapsen edunvalvojakunnan omaksumista hyväksyttävistä käytännöistä.

Hyvän lapsen edunvalvojatavan tärkeimmät osat on koottu näihin tapaohjeisiin. Tapaohjeet eivät kuitenkaan kuvaa hyvän edunvalvontatavan sisältöä tyhjentävästi. Sen vuoksi kaikkea, mitä tapaohjeissa ei ole nimenomaisesti kielletty, ei välttämättä voida pitää sallittuna.

Sosiaali- ja terveysministeriön Lapsen edunvalvontalautakunnan toimielinten päätökset ja muut kannanotot sisältävät tulkintoja hyvän lastensuojeluasian edunvalvontatavan sisällöstä.

Lapsen edunvalvojan on noudatettava hyvää lapsen edunvalvontatapaa lastensuojeluasiassa sen lisäksi, mitä laissa on määrätty määräyksen- ja nimityksenvaraisen tai muun edunvalvontatehtävän hoitamisesta.

1.2 Suomen rajat ylittävä toiminta

Euroopan unionin alueella ja Euroopan talousalueella tapahtuvassa Suomen rajat ylittävässä toiminnassa lapsen edunvalvojan on ensisijaisesti noudatettava eurooppalaisten lapsen edunvalvonnan tapaohjeita, siinä muodossa kuin Sosiaali- ja terveysministeriön Lapsen edunvalvontalautakunta on vahvistanut ohjeet suomalaisia rikosasioita hoitavia lapsen edunvalvojia velvoittaviksi, ja toissijaisesti näitä tapaohjeita.

Hoitaessaan toimeksiantoa muussa Euroopan unionin tai Euroopan talousalueen jäsenvaltiossa kuin Suomessa lastensuojeluasiassa lapsen edunvalvojan on edellä määrätyn lisäksi noudatettava kyseisen maan ammatillisia tapaohjeita.

2 LAPSEN EDUNVALVOJAKUNTA LASTENSUOJELUASIOISSA OSANA YHTEISKUNTAA

2.1 Oikeusvaltioperiaate

Oikeusvaltio perustuu lain ja oikeuden kunnioittamiselle, mitä lapsen edunvalvojina lastensuojeluasioissa (edunvalvojakunta) toimivien tulee toiminnallaan tukea.

2.2 Edunvalvojakunnan itsenäisyys ja riippumattomuus

Perus- ja ihmisoikeuksien puolustaminen ja oikeusvaltion ylläpitäminen edellyttävät lapsen edunvalvojakunnan riippumattomuutta julkisesta vallasta lastensuojeluasioissa.

Edunvalvojakunnan oikeus vahvistaa itsenäisesti edunvalvojakunnan noudatettavaksi ohjeita ja määräyksiä lastensuojeluasioissa ja valvoa näiden noudattamista edistää edunvalvojakunnan riippumattomuutta julkisesta vallasta.

2.3 Edunvalvojakunta lastensuojeluasioissa osana oikeusvaltiota

Edunvalvojakunta on oikeusvaltiossa keskeinen osa lasten oikeuksien, oikeusjärjestyksen ja oikeudenhoidon toteuttamista ja kehittämistä lastensuojeluasioiden osalta sekä niiden hoitamisessa yksittäisen lapsen edun mukaisella tavalla.

- Lapsen edunvalvojien on lastensuojeluasioita hoitaessaan ja toiminnassaan otettava huomioon
- lapset, jotka ovat oikeutettuja luottamaan lapsen edunvalvojien valvovan heidän etujaan kunkin asian edellyttämällä tavalla;
 - lasten edunvalvojien verkosto ja päämiehenä olevan lapsen vastapuolet, joita lapsen edunvalvojan on kohdeltava asiallisesti ja joiden laillisia oikeuksia lapsen edunvalvojan on kunnioitettava; ja
 - tuomioistuimet ja muut viranomaiset, joissa lapsen edunvalvoja on velvollinen toimimaan lain ja hyvän edunvalvojatavan edellyttämällä tavalla ja joissa lapsen edunvalvojan on edistettävä hyvää ja tehokasta oikeudenhoitoa.

3 PERUSARVOT

3.1 *Lapsen oikeuksien kunnioittaminen*

Lastensuojeluasiassa lapsen edunvalvojan tulee kunnioittaa lapsen oikeuksia päämiehenään olevaa lasta kohtaan. Samoin lapsen edunvalvojan tulee huolehtia lapsen oikeuksien kunnioittamisesta asian hoidossa.

3.2 *Lapsen (päämies) etu ja lojaalisuus*

Lapsen edunvalvojan on oltava asiakkaalleen lojaali. Lapsen edunvalvoja on velvollinen lakia ja hyvää lapsen edunvalvontatapaa noudattaen parhaan kykynsä mukaan valvomaan päämiehensä etua ja oikeutta.

3.3 *Riippumattomuus*

Lapsen edunvalvojan on tehtävää hoitaessaan oltava riippumaton sellaisista ulkopuolisista vaikutteista, jotka voivat haitata hänen kykyään täysipainoisesti valvoa päämiehensä etua. Lapsen edunvalvoja ei saa sallia omien etujensa, asian aiheuttaman rasituksen tai siihen liittyvien kiusallisten seikkojen, asianosaisten yhteiskunnallisen aseman, kansallisuuden, rodun, sukupuolen, poliittisen tai uskonnollisen vakaumuksen tai muiden tällaisten seikkojen vaikuttavaa suorittamiseen.

Lapsen edunvalvojan on toiminnassaan säilytettävä riippumattomuutensa, vaikka se vaatisikin toimia tai ratkaisuja, jotka eivät miellytä hänen asiakastaan, viranomaisia tai muita tahoja.

3.4 *Esteettömyys*

Lapsen edunvalvojan on tehtävää vastaanottaessaan ja sitä hoitaessaan oltava esteetön.

3.5 *Luottamuksellisuus*

Lapsen edunvalvoja ei saa luvattomasti ilmaista sellaista yksityisen tai perheen salaisuutta taikka liike- tai ammattisalaisuutta, josta hän tehtävässään on saanut tiedon (salassapitovelvollisuus).

Lapsen edunvalvoja ei saa myöskään luvattomasti ilmaista muita tietoja, joita hän on tehtävää hoitaessaan saanut tietää asiakkaasta ja tämän oloista (vaitiolovelvollisuus).

3.6 *Kunniallisuus*

Lapsen edunvalvojan on täytettävä hänelle uskotut tehtävät rehellisesti ja esiinnyttävä asiallisesti ja moitteettomasti. Lapsen edunvalvojan on edunvalvontatoiminnassaan ja muutenkin vältettävä kaikkea, mikä saattaa alentaa lapsen edunvalvojakunnan arvoa tai vähentää luottamusta edunvalvojiin.

4 LAPSEN EDUNVALVOJAN YLEISET VELVOLLISUUDET LASTENSUOJELUASIASSA

4.1 *Huolellisuus ja tehokkuus*

Tehtävät on hoidettava huolellisesti, täsmällisesti, tarpeellisella joutuisuudella, tarpeettomia kustannuksia aiheuttamatta sekä aina lapsen etu päämiehenä huomioon ottaen.

4.2 *Ammattitaito*

Lapsen edunvalvoja on velvollinen ylläpitämään ja kehittämään ammattitaitoaan sekä seuraamaan oikeuskehitystä erityisesti lastensuojeluasioissa. Lapsen edunvalvojan on osallistuttava säännöllisesti täydennyskoulutukseen osaamisensa ylläpitämiseksi.

Lapsen edunvalvoja ei saa ottaa tehtävää vastaan, jos hänellä ei ole sen edellyttämää ammattitaitoa tai jos hän ei muulla tavoin kykene huolehtimaan tehtävän asianmukaisesta hoitamisesta tai hänellä ei ole riittävästi aikaa toimeksiannon hoitamiseen.

4.3 Salassapitovelvollisuus

Lapsen edunvalvojan salassapito- ja vaitiolovelvollisuus on ajallisesti rajoittamaton. Sillä, jota salassapito- ja vaitiolovelvollisuus suojaa, on kuitenkin oikeus vapauttaa edunvalvoja salassapito- ja vaitiolovelvollisuudesta.

- Lapsen edunvalvoja voi lisäksi vapautua salassapito- ja vaitiolovelvollisuudestaan siinä määrin kuin
- siihen on laista tai Lapsen edunvalvontalautakunnan säännöistä johtuva velvollisuus;
 - se on välttämätöntä lapsen edunvalvojan puolustautuessa itseensä kohdistuvilta vaatimuksilta tai
 - se on lapsen edunvalvojan maksuvelvolliselta taholta olevan saatavan perimiseksi välttämätöntä.

4.4 Päämiehen varojen hoito

Lastensuojeluasiassa annetun taloudellisten asioiden hoitamista koskevan määräyksen perusteella lapsen edunvalvojan tulee huolehtia päämiehensä varojen hoitamisesta siksi, kunnes lapsen varallisuuteen liittyvä taloudellisten asioiden edunvalvoja on määrätty.

Asiaa hoitaessaan lapsen edunvalvojan on pidettävä muille kuuluvat raha- ja muut varat (asiakasvarat) erillään omista varoistaan.

Lapsen edunvalvojan on asianmukaisesti informoitava asiakasvaroihin oikeutettua tälle kuuluvien varojen kertymisestä ja käyttämisestä.

Lapsen edunvalvojan on luovutettava asiakasvarat niihin oikeutetuille viipymättä sen jälkeen, kun peruste niiden hallussa pitämiseen on päättynyt. Varat on luovutettava viimeistään siinä vaiheessa, kun lapsen varallisuuteen liittyvä taloudellisten asioiden edunvalvoja on määrätty.

Kun tehtävä päättyy, lapsen edunvalvojan on viipymättä tehtävä varoihin oikeutetulle lopputilitys.

Lapsen edunvalvoja ei saa asettaa suorituksensa ehdoksi, että asiakasvaroihin oikeutettu hyväksyy tilityksen sitä ennen.

4.5 Vastaamisvelvollisuus

Lapsen edunvalvoja on velvollinen kohtuullisessa ajassa vastaamaan edunvalvontatoiminnassaan saamiinsa yhteydenottoihin, ellei se aiemman vastauksen tai muun vastaavan syyn vuoksi ole ilmeisen tarpeetonta.

Jos lapsen edunvalvoja on ilmoittanut hoitavansa tehtäviä vieraalla kielellä, hän on velvollinen tarvittaessa käyttämään tätä kieltä edunvalvontatoiminnassaan.

4.6 Korvaus tehtävien hankkimisesta

Lapsen edunvalvoja ei saa antaa eikä luvata kenellekään osaa palkkiostaan tai muuta hyvitystä tehtävän saamisesta tai hankkimisesta.

4.7 Tallenteiden hyödyntäminen

Lapsen edunvalvoja ei saa lastensuojeluasiassa myötävaikuttaa siihen, että henkilön antamasta lausumasta tämän tietämättä tehtyä tallennetta tarjotaan todisteeksi tai muulla tavoin käytetään hyväksi, ellei tähän ole perusteltua syytä.

5 LAPSEN EDUNVALVOJA JA ASIAKAS LASTENSUOJELUASIASSA

5.1 *Tehtävän vastaanottaminen*

Lapsen edunvalvojan on ennen tehtävän vastaanottamista selvitettävä, ettei hän ole esteellinen.

Lapsen edunvalvojalla on oikeus päättää, ottaako hän tehtävän hoitaakseen, ellei hän lain perusteella ole tehtävän hoitamiseen velvollinen.

Lapsi on lapsen edunvalvojan asiakas ja päämies lastensuojeluasiassa.

Mikäli lapsen edunvalvoja ei ota vastaan hänelle tarjottua edunvalvonnan tehtävää, hänen on ilmoitettava siitä ilman aiheetonta viivytystä. Lapsen edunvalvoja ei ole velvollinen ilmoittamaan syytä kieltäytymiseen.

5.2 *Vastuun rajoittaminen*

Lapsen edunvalvoja voi taloudelliseen edunvalvontaan liittyvässä asiassa rajoittaa vastuutaan asiakasta kohtaan, jollei sitä toimeksiannon laatuun ja muihin olosuhteisiin nähden voida pitää kohtuuttomana. Vastuuta kuluttajaa kohtaan ei saa rajoittaa ilman erityistä syytä. Vastuuta ei saa rajoittaa milloinkaan alle Lapsen edunvalvontalautakunnan kulloinkin vahvistaman varallisuusvastuuvakuutuksen vähimmäisvakuutusmäärän.

5.3 *Tehtävän siirto toiselle*

Lapsen edunvalvojan tehtävä lastensuojeluasiassa on henkilökohtainen, eikä sitä voi siirtää toiselle ilman käräjäoikeuden uutta ratkaisua. Mikäli tehtävän siirtäminen toiselle edunvalvojalle on tarpeen, on edunvalvojan ryhdyttävä tarpeellisiin toimiin tämän johdosta.

Lapsen edunvalvojan on lisäksi noudatettava, mitä on erikseen säädetty velvollisuudesta pyytää tuomioistuimelta tai muulta viranomaiselta lupa tehtävän siirtämiseen toiselle tuomioistuinasioissa ja määräyksenvaraisissa tehtävissä.

5.4 *Yhteydenpito lapseen*

Lapsen edunvalvojan on turvattava päämiehensä osallisuus lastensuojeluasiassa ja erityisesti huolehdittava, että päämiehen etu toteutuu prosessin kaikissa vaiheissa. Tämä edellyttää erityisiä taitoja edunvalvojan toimiessa eri ikäisten ja eri kehitystasoisien lasten kanssa.

Tehtävää koskeviin lapsen ja lastensuojelun tiedusteluihin on vastattava ilman aiheetonta viivytystä, ellei se aiemman vastauksen tai muun vastaavan synnyn vuoksi ole ilmeisen tarpeetonta. Jos vastaaminen ei ole mahdollista, edunvalvojan on huolehdittava siitä, että lapsi saa tiedon siitä, milloin edunvalvoja voi hänelle vastata.

5.5 *Tärkeiden ratkaisujen hyväksyttäminen*

Lapsen edunvalvojan on lastensuojeluasiassa keskusteltava päämiehensä kanssa tämän oikeuksien kannalta tärkeistä toimenpiteistä lapsen edun toteutumiseksi tämän iän ja kehitystason edellyttämällä tavalla, elleivät asian kiireellisyys tai muut painavat syyt sitä estä.

5.6 *Sovinnon mahdollisuus*

Lapsen edunvalvojan on lapsen edun toteutumiseksi arvioitava lastensuojeluasiassa tehtävän kuluessa, onko asiassa mahdollisuutta sovinnolliseen ratkaisuun tai vaihtoehtoisten riidanratkaisumenetelmien käyttöön.

5.7 *Liiketoimet asiakkaan kanssa*

Lapsen edunvalvojan on vältettävä lapsen edunvalvontaan kuulumattomia liiketoimia asiakkaansa kanssa.

5.8 *Velvollisuus luopua tehtävästä*

Lapsen edunvalvoja on velvollinen luopumaan tehtävästä, jos sen vastaanottamisen jälkeen ilmaantuu seikka, jonka perusteella edunvalvoja on ollut esteellinen tai tullut esteelliseksi.

Lapsen edunvalvoja on velvollinen luopumaan tehtävästä myös, jos laillinen este tai siihen verrattava pakottava syy estää tehtävän täyttämisen.

5.9 *Oikeus luopua tehtävästä*

Lapsen edunvalvoja ei saa luopua vastaanottamastaan tehtävästä ilman käräjäoikeuden lupaa, paitsi jos hän on velvollinen luopumaan siitä, päämies menettelee vilpillisesti, päämiehen ja edunvalvojan välille on päämiehen menettelyn vuoksi syntynyt luottamuspula tai muuten on olemassa erityinen syy.

5.10 *Menettely tehtävästä luovuttaessa*

Luopuessaan tehtävästä lapsen edunvalvojan on vältettävä menettelytapaa, joka saattaa vahingoittaa lapsen etua. Lapsen edunvalvojan on otettava kohtuullisessa määrin huomioon mitä toimenpiteitä siirrosta aiheutuu ja mitä vaikutuksia asian siirtämisestä toiselle edunvalvojalle aiheutuu.

Lapsen edunvalvojan on ilmoitettava tehtävästä luopumisesta ja sen syystä päämiehelleen sekä lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle viipymättä siten kuin kuuleminen lapsen edun toteuttamiseksi on mahdollista.

Lapsen edunvalvojan on lisäksi noudatettava, mitä on erikseen säädetty velvollisuudesta pyytää tuomioistuimelta tai muulta viranomaiselta lupa tehtävästä luopumiseen tuomioistuinasioissa sekä määräyksen- ja nimityksenvaraisissa tehtävissä.

5.11 *Asiakirjojen luovuttaminen*

Kun edunvalvojan tehtävä on hoidettu tai muutoin päättynyt, lapsen edunvalvojan on toimitettava mahdolliset vain hänellä olevat asiakasta koskevat asiakirjat sosiaaliviranomaiselle, jotta päämies voi saada ne 18 vuotta täytettyään.

5.12 *Lapsen edunvalvojan palkkio lastensuojeluasiassa*

Lapsen edunvalvojan maksettavaksi vaatiman palkkion on oltava kohtuullinen sekä säädösten ja Lapsen edunvalvontalautakunnan ohjeiden mukainen.

5.13 *Palkkioerimielisyys*

Lapsen edunvalvojan on pyrittävä ratkaisemaan sovinnollisesti laskua koskeva erimielisyys.

Oikeudenkäynnissä käsitellyn asian laskuun haetaan muutosta yleistä lainkäyttöä koskevassa prosessissa.

5.14 *Asiakirjojen luovuttaminen*

Kun tehtävä on hoidettu tai muutoin päättynyt, lapsen edunvalvojan on toimitettava asiakasta koskevat asiakirjat sosiaalihuollon kanta-arkistoon siten kuin siitä on erikseen säännelty.

6 ESTEELLISYYS

6.1 *Esteellisyys työsuhteen perusteella*

Lapsen edunvalvoja ei saa ottaa vastaan tehtävää samassa asiassa kahdelta tai useammalta asiakkaalta, jos asiakkaiden edut tai oikeudet asiassa ovat ristiriidassa tai eturistiriidan mahdollisuus on ilmeinen.

Lapsen edunvalvoja ei saa ottaa hoitaakseen lapsen edunvalvojan tehtävää omalta työnantajaltaan. Lapsen edunvalvojana ei voi myöskään silloin toimia, jos on tehnyt aiemmin päämiestä koskevia viranomaispäätöksiä.

6.2 *Esteellisyys lojaalisuusvelvollisuuden perusteella*

Lapsen edunvalvoja ei saa ottaa tehtävää nykyistä tai entistä asiakastaan vastaan, jos tehtävän vastaanottaminen rikkoo lojaalisuusvelvollisuutta uutta asiakasta tai vastapuolena olevaa nykyistä tai entistä asiakasta kohtaan, elleivät asiakkaat anna suostumusta tehtävän vastaanottamiseen.

Lapsen edunvalvojan lojaalisuusvelvollisuuden laajuuteen tehtävän suorittamisen aikana ja velvollisuuden keston tehtävän päättymisen jälkeen vaikuttavat esimerkiksi lapsen edunvalvojan asiakkaalleen hoitamien tehtävien laatu ja laajuus, asian merkitys asiakkaalle sekä asiakassuhteen kesto ja asiakkaan merkitys lapsen edunvalvojalle.

6.3 *Esteellisyys salassapito- ja vaitiolovelvollisuuden perusteella*

Lapsen edunvalvoja ei saa ottaa hoitaakseen tehtävää, jos muussa tehtävässä saadut salassapito- tai vaitiolovelvollisuuden piiriin kuuluvat seikat saattavat haitata lapsen edunvalvojan kykyä täysipainoisesti valvoa lapsen etua lastensuojeluasiassa.

Lapsen edunvalvoja voi kuitenkin ottaa tehtävän vastaan, jos hän on saanut suostumuksen salassapito- ja vaitiolovelvollisuuden piiriin kuuluvien tietojen käyttämiseen siltä, jota salassapitovelvollisuus suoja. Suostumusta ei saa pyytää siinä tarkoituksessa, että tietoja käytettäisiin suostumuksen antajaa vastaan.

6.4 *Esteellisyys taloudellisen tai henkilökohtaisen liittymän perusteella*

Lapsen edunvalvoja ei saa ottaa vastaan tehtävää, jos hänellä, hänelle läheisellä henkilöllä tai samassa toimistossa tai toimistoyhteisössä toimivalla henkilöllä on tehtävään sellainen taloudellinen tai henkilökohtainen liityntä, joka saattaa haitata lapsen edunvalvojan kykyä täysipainoisesti valvoa asiakkaansa etua lastensuojeluasiassa.

6.5 *Esteellisyys lapsen edunvalvontaa hoitavassa toimistossa ja toimistoyhteisössä lastensuojeluasioissa*

Kohdissa 6.1–6.3 sanottua sovelletaan lapsen edunvalvojan lisäksi myös muihin, lapsen edunvalvojan kanssa samassa edunvalvontaa hoitavassa toimistossa tai toimistoyhteisössä työskenteleviin henkilöihin.

Kohdassa 6.4 sanottu lapsen edunvalvojan esteellisyys lastensuojeluasiassa ei estä samassa edunvalvontaa hoitavassa toimistossa tai toimistoyhteisössä työskentelevää, esteetöntä lapsen edunvalvojaa hoitamasta tehtävää.

6.6 *Suostumuksen hankkiminen*

Lastensuojeluasiassa lapsen edunvalvojan on ennen kohdissa 6.2, 6.3 ja 6.4 tarkoitettua suostumuksen hankkimista selvitettävä asiakkaalle esteellisyyden muodostavat seikat niin yksilöityinä, että asiakkaalla on riittävät edellytykset harkita, antaako hän suostumuksen. Lapsen edunvalvoja ei saa pyytää suostumusta asiakkaalta, jonka voidaan arvioida olevan kykenemätön ymmärtämään suostumuksen merkityksen.

Suostumus on hankittava rikkomatta lapsen edunvalvojan salassapito- ja vaitiolovelvollisuutta.

6.7 *Toimistovaihdos*

Esteellisyys uudessa toimistossa voi aiheuttaa velvoitaa luopua edunvalvontatehtävästä. Kun lapsen edunvalvoja tai muu lakimies on siirtynyt uuteen toimistoon, uuden toimiston lapsen edunvalvojien on esteellisyysarvioinnissaan otettava huomioon ne tehtävät, joita siirtynyt lapsen edunvalvoja tai joku

muu taho on hoitanut aiemmin henkilökohtaisesti tai joita koskevia salassapito- tai vaitiolovelvollisuuden piiriin kuuluvia tietoja siirtynyt lapsen edunvalvoja on muutoin saanut.

Siirtyneen lapsen edunvalvojan henkilökohtainen esteellisyys voi aiheuttaa veloitteen luopua edunvalvontatehtävästä. Siirtynyt lapsen edunvalvoja ei saa henkilökohtaisesti uudessa toimistossa hoitaa tehtävää, jos

- uuden toimiston asiakkaan vastapuolen tehtävää hoitaa siirtyneen lapsen edunvalvojan aikaisempi lapsen edunvalvontatoimisto; ja
- vastapuolen tehtävä oli annettu aikaisemmalle lapsen edunvalvontatoimistolle ennen lapsen edunvalvojan siirtymistä uuteen toimistoon.

Tässä sanottu ei estä lapsen edunvalvojan uudessa toimistossa työskentelevää toista, henkilökohtaisesti esteetöntä lapsen edunvalvojaa hoitamasta tehtävää.

Esteellisyys aikaisemmassa toimistossa voi aiheuttaa veloitteen luopua edunvalvontatehtävästä. Lapsen edunvalvojan siirtymisestä huolimatta on lapsen edunvalvojan aikaisemmassa toimistossa toimivien tahojen otettava esteellisyyssarviointinsa huomioon siirtyneen lapsen edunvalvojan tässä toimistossa hoitamat tehtävät.

6.8 *Esteettömyysarviointiin vaikuttavista seikoista tiedottaminen*

Jos lapsen edunvalvoja pitää itseään esteettömänä, mutta hänen tiedossaan on seikkoja, jotka voivat aiheuttaa perusteltuja epäilyksiä hänen esteettömyydestään, lapsen edunvalvojan on ilmoitettava näistä seikoista edunvalvojamääräyksen antaneelle tuomioistuimelle.

Ilmoitusvelvollisuus on täytettävä rikkomatta lapsen edunvalvojan salassapito- ja vaitiolovelvollisuutta.

7 LAPSEN EDUNVALVOJA JA PÄÄMIEHEN VASTAPUOLI LASTENSUOJELUASIASSA

7.1 *Sovinnollisuus*

Lapsen edunvalvoja ei saa ilman erityistä syytä ryhtyä oikeudellisiin toimenpiteisiin ilmoittamatta vastapuolelle asiakkaansa vaatimuksia ja varaamatta vastapuolelle kohtuullista harkinta-aikaa sekä tilaisuutta asian sovinnolliseen selvittämiseen.

7.2 *Sovintotarjoukseen vetoaminen*

Lapsen edunvalvoja ei saa sopimusneuvotteluiden ulkopuolella ilman vastapuolen suostumusta vedota vastapuolen tekemään sovintotarjoukseen.

7.3 *Painostuskielto*

Lapsen edunvalvoja ei saa sopimattomasti painostaa vastapuolta. Tämän mukaisesti on luvatonta

- asiattoman ilmoituksen tekeminen poliisi- tai syyttäjäviranomaiselle tai muulle viranomaiselle sekä sellaisella uhkaaminen;
- uhkaaminen vastapuolta häpäisevien tietojen levittämällä; sekä
- vetoaminen pätevältä syyttä sivullisiin sekä sellaisella uhkaaminen.

Lapsen edunvalvoja ei myöskään saa esittää lausumia, jotka ovat omiaan saattamaan vastapuolen halveksituksi, ellei lausumien esittäminen ole välttämätöntä asian hoitamiseksi tai muutoin asiakkaan etujen valvomiseksi.

7.4 *Vastapuolen tai huoltajan ohjaaminen*

Jos lapsen edunvalvojan vastapuolella olevalla lapsella ei ole omaa edunvalvojaa tai avustajaa, hänelle on tarvittaessa huomautettava, että lapsen edunvalvojan tehtäviin ei kuulu vastapuolen etujen valvominen. Lisäksi lapsen edunvalvojan on tarvittaessa neuvottava vastapuolta käyttämään omaa lapsen edunvalvojaa.

Lapsen edunvalvojan tehtäviin ei kuulu huoltajan etujen valvominen.

Lapsen edunvalvoja ei saa johtaa vastapuolena olevaa lasta tai päämiehenä olevan lapsen huoltajaa harhaan antamalla tälle tosiseikoista tai oikeussäännöksistä tietoja, jotka hän tietää vääriksi.

7.5 *Kuluvaatimuksen erittely*

Lapsen edunvalvontakuluista on annettava riittävä erittely niin, että palkkion maksajalla on mahdollisuus arvioida niiden kohtuullisuutta.

8 LAPSEN EDUNVALVOJA JA VIRANOMAISET LASTENSUOJELUASIASSA

8.1 *Arvonannon osoittaminen*

Lapsen edunvalvojan on osoitettava tuomioistuimelle tuomiovallan käyttäjänä kuuluvaa arvonantoa. Lapsen edunvalvoja ei saa pyrkiä vaikuttamaan tuomioistuimeen epäasiallisin keinoin eikä saattaa tuomioistuimen työtä tai ratkaisua epäasiallisen arvostelun kohteeksi.

8.2 *Totuusvelvollisuus ja todisteet*

Lapsen edunvalvoja ei saa antaa tuomioistuimelle lausumia, jotka hän tietää paikkansa pitämättömiksi, eikä kiistää, minkä tietää todeksi.

Lapsen edunvalvoja ei ole ilman erityistä syytä velvollinen tarkistamaan asiakkaansa antamia tietoja.

Lapsen edunvalvoja ei saa myötävaikuttaa todisteiden hävittämiseen tai vääristelemiseen. Lapsen edunvalvojalla ei ole velvollisuutta, eikä vastoin asiakkaan tahtoa oikeutta esittää asiakkaan kannalta vahingollista todistetta tai tietoa, ellei tähän ole lakiin perustuvaa velvollisuutta.

8.3 *Muut viranomaiset ja lapsen verkosto*

Lapsen edunvalvojan velvollisuuksista edellä tuomioistuinta kohtaan sanottu on soveltuvin osin voimassa myös suhteessa muihin viranomaisiin ja välimiehiin.

Lapsen edunvalvojan tulee toimia arvostavasti yhteistyössä lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän kanssa sekä muiden lastensuojelun toimijoiden ja lapsen ympärillä olevan verkoston kanssa.

8.4 *Todistaja, asiantuntija ja muu kuultava*

Lapsen edunvalvoja ei saa pyrkiä sopimattomasti vaikuttamaan todistajaan.

Lapsen edunvalvojalla on oikeus olla yhteydessä myös vastapuolen nimeämiin todistajiin.

Lapsen edunvalvoja ei saa esittää lausumia, jotka ovat omiaan saattamaan todistajan halveksituksi, ellei lausumien esittäminen ole välttämätöntä asian hoitamiseksi tai muutoin asiakkaan etujen valvomiseksi.

Edellä todistajista sanottua sovelletaan myös asiantuntijoihin ja muihin kuultaviin.

9 LAPSEN EDUNVALVOJA JA MUUT AMMATTIKUNNAN EDUSTAJAT LASTENSUOJELU-ASIASSA

9.1 *Muiden ammattikuntaan kuuluvien kohtelu*

Lapsen edunvalvojan tulee asiakkaan etua vaarantamatta osoittaa muille ammattikuntansa edustajille huomaavaisuutta ja arvonantoa, eikä heihin saa kohdistaa epäasiallista arvostelua.

9.2 *Yhteydenpito vastapuoleen*

Jos asiakkaan vastapuoli käyttää oikeudellista avustajaa, lapsen edunvalvoja ei saa ilman erityistä syytä olla vastapuolen avustajan suostumuksetta yhteydessä suoraan vastapuoleen. Tällaisesta yhteydenotosta on ilmoitettava vastapuolen avustajalle.

10 JULKISUUS JA MARKKINOINTI

10.1 *Julkisuus*

Lapsen edunvalvojan on huomioitava lapsen asiaa hoitaessaan hänellä oleva salassapitovelvollisuus ja vaitiolovelvollisuus (edunvalvontatapaa koskevat ohjeet kohdat 3.5 ja 4.3).

Jos lapsen etu vaatii, lapsen edunvalvoja saa tiedottaa asiakkaansa asiasta julkisuudessa, jos lapsi antaa siihen suostumuksensa asiassa, jossa lapsella on oikeus käyttää puhevaltaa ja lapsi ymmärtää asian tiedottamisen merkityksen. Tiedottamisen on oltava asiallista, eikä julkisuutta saa käyttää lapsen edunvalvojan oman edun tavoittelemiseen.

10.2 *Markkinointi*

Lapsen edunvalvontatoiminnan mainonnan ja muun markkinoinnin on oltava totuudenmukaista, asiallista ja lapsen edunvalvojakunnan arvon mukaista. Lapsen edunvalvontapalvelujen epäasiallinen tarjoaminen esimerkiksi onnettomuuden tai muun samantapaisen syyn vuoksi hädänalaiseen asemaan joutuneille on kiellettyä.

Asiakkaiden nimeäminen tai muu tietojen antaminen asiakkaasta markkinointitarkoituksessa on sallittua vain asiakkaan suostumuksella, kun lapsella on oikeus käyttää puhevaltaa ja lapsi ymmärtää markkinoinnin merkityksen.

Lapsen edunvalvoja ei saa hankkia tehtävää kääntymällä hoidettavanaan olevassa asiassa muun asianosaisen puoleen ilman, että

- siihen on asiakkaan suostumus;
- asiakkaan tai oikeudenkäynnin etu vaatii sitä; ja
- lapsen edunvalvojalla on perusteltu syy olettaa, ettei asianosaisen etujen turvaavaa tehtävää ole jo annettu toiselle lapsen edunvalvojalle.

Lapsen edunvalvoja ei saa antaa ulkopuolisen markkinoida lapsen edunvalvojan palveluita tavalla, joka lapsen edunvalvojalta itseltään olisi kiellettyä.

11 LAPSEN EDUNVALVONNAN JÄRJESTÄMINEN

11.1 *Alueellinen soveltamisala*

Toimiston järjestämistä koskevia tapaohjeita sovelletaan vain Suomessa sijaitsevaan toimistoon.

11.2 Toiminnan harjoittaminen

Lapsen edunvalvontatoimintaa voi harjoittaa työyhteisön kautta tai yksityisenä ammatinharjoittajana.

Työyhteisöllä tarkoitetaan sellaista Suomessa toimivien tai Suomessa ja ulkomailla toimivien edunvalvontaa palveluna tarjoavien yritysten tai yhdistysten toimintaa.

Toimistoyhteisöllä tarkoitetaan sellaista Suomessa toimivien tai Suomessa ja ulkomailla toimivien kahden tai useamman lapsen edunvalvontayhtiön tai itsenäisen lapsen edunvalvojan yhteenliittymää, jolla on yhteisiä toimitiloja tai yhteistä lapsen edunvalvontatehtävien hoitamiseen osallistuvaa henkilökuntaa. Toimistoyhteisön voivat muodostaa myös edellä todetut lapsen edunvalvontayhtiöt tai itsenäiset lapsen edunvalvojat, jotka harjoittavat muuta sellaista yhteistyötä, joka antaa kuvan yhteiseen lukuun tapahtuvasta lapsen edunvalvontatoiminnasta.

Lapsen edunvalvojan on noudettava salassapito- ja vaitiolovelvollisuuttaan myös toimistoyhteisöön kuuluvien muiden lapsen edunvalvontatoimistojen edunvalvojiin tai muihin toimijoihin nähden. Toimistoyhteisössä lapsen edunvalvoja saa vaitiolovelvollisuuden estämättä selvittää, ettei hän ole esteellinen hoitamaan tehtävää.

11.3 Toiminimi ja tunnisteet

Lapsen edunvalvontaa hoitavan toimiston toiminimen on oltava lapsen edunvalvojakunnan arvon mukainen ja vastattava totuutta eikä se saa olla harhaanjohtava. Siinä on esiinnyttävä sana lapsen edunvalvontatoimisto tai sen johdannainen suomen- tai ruotsinkielisenä.

Lapsen edunvalvoja ei saa antaa sivullisen käyttöä hänen nimellään, toiminimellään tai yhteys- tai tunnistetiedoillaan varustettua aineistoa.

11.4 Edunvalvontaa hoitavan lapsen edunvalvojan muu toiminta

Lapsen edunvalvoja ei saa harjoittaa lapsen edunvalvontatoimistossaan muuta kuin edunvalvontaa ja edunvalvontaa välittömästi palvelevaa toimintaa.

Lapsen edunvalvojan on säilytettävä lapsen edunvalvontatoimintansa yhtenä kokonaisuutena.

Lapsen edunvalvoja on velvollinen pitämään edunvalvontatoiminnasta taloudellisesti ja toiminnallisesti erillään siihen kuulumattoman ammatti- ja liiketoimintansa.

11.5 Henkilökunnan valvonta

Lapsen edunvalvojan on järjestettävä toimistonsa asianmukaisesti sekä ohjattava ja valvottava henkilökuntansa työtä. Lapsen edunvalvojan on erityisesti huolehdittava siitä, että myös toimiston palveluksessa oleva henkilökunta noudattaa hyvää lapsen edunvalvontatapaa.

Lapsen edunvalvoja ei henkilökohtaisesti vastaa siitä, että hänen henkilökuntaansa kuuluva noudattaa tehtäviä suorittaessaan laissa säädettyjä velvollisuuksia.

Lapsen edunvalvojan tulee pitää asianmukaisia luetteloita vastaanotetuista edunvalvontatehtävistä sekä niissä suoritetuista toimista ja tehtäviin liittyvistä asiakasvaroista.

Lapsen edunvalvojan on lisäksi huolehdittava, että toimiston henkilökunnan lisäksi myös muut toimistolle vakituisesti tai tilapäisesti palveluksia suorittavat henkilöt noudattavat salassapito- ja vaitiolovelvollisuutta.

Lapsen edunvalvoja ei saa sallia toimistonsa henkilökunnan harjoittaa edunvalvontatoimintaa omaan lukuunsa.

11.6 Tietoturvallisuus

Lapsen edunvalvojan on huolehdittava tietoturvallisuudesta siten, etteivät sivulliset pääse luvatta tutustumaan asiakkaiden tietoihin. Asiakasta koskevat asiakirjat ja muistiinpanot on säilytettävä lukitavassa kaapissa.

11.7 Vastuuvakuutus

Lapsen edunvalvojalla tai lapsen edunvalvontatoimistolla on oltava varallisuusvahingon varalle otettu vastuuvakuutus, joka on annetun erillisohjeen mukainen.

11.8 Lapsen edunvalvojan poissaolo ja toiminnan keskeytyminen tai loppuminen

Toimisto on järjestettävä niin, ettei asiakkaalle aiheudu oikeudenmenetyksen vaaraa lapsen edunvalvojan poissaolosta taikka edunvalvontatoiminnan odottamattomasta keskeytymisestä tai päättymisestä.

12 LAPSEN EDUNVALVOJA JA LAPSEN EDUNVALVONTALAUTAKUNTA LASTENSUOJELUASIOISSA

12.1 Tietojen antaminen

Lapsen edunvalvojan on vastattava hänelle edunvalvontaa koskevan lain ja Lapsen edunvalvontalautakunnan sääntöjen edellyttämässä asioissa esitettyihin kysymyksiin avoimesti, totuudenmukaisesti ja määräajassa. Lapsen edunvalvoja ei saa kieltäytyä antamasta tällaisia tietoja vetoamalla salassapito- tai vaitiolovelvollisuuteensa.

12.2 Kulujen korvaaminen

Lapsen edunvalvoja ei saa vaatia korvausta Lapsen edunvalvontalautakunnan käsittelemän valvonta-asian hänelle aiheuttamista kuluista valvonta-asian käynnistäneeltä henkilöltä taikka muultakaan taholta.

13 LAPSEN EDUNVALVOJA JA LASTENSUOJELUASIAN VAATIMUKSET

13.1 Asian asettamat laatuvaatimukset

Lapsen edunvalvojana toimiminen edellyttää edunvalvojalta erilaisia laatuvaatimuksia riippuen asian laadusta.

13.2 Lapsen edunvalvojan määräys lastensuojeluasiassa

Lapsen edunvalvojaa haetaan yleensä valvomaan lapsen etua ja oikeutta ja käyttämään puhevaltaa lasta koskevassa tietyssä lastensuojeluasiassa. Lapsen edunvalvojan määräyksessä eritellään lastensuojeluasiassa edunvalvojalle määriteltäviä tehtäviä ja lastensuojeluasian vaihe, johon edunvalvoja määrätään.

13.3 Lapsen edunvalvojan riittävä lastensuojeluprosessi osaaminen

Lapsen edunvalvojalla pitää olla riittävä osaaminen lastensuojeluasian hoitamisesta sen eri vaiheissa.

13.4 Lapsen edunvalvojan riittävä osaaminen lapsen kanssa toimimisesta

Lapsen edunvalvojalla pitää olla riittävä osaaminen lapsen kanssa toimimiseen sekä lapsen kohtaamiseen sekä lapsen kehitykseen liittyen.

13.5 Lapsen edunvalvoja ja lapsen osallisuuden varmistaminen

Lapsen edunvalvojan tulee varmistaa se, että lapsi on osallinen omassa asiassaan koko lastensuojeluprosessin ajan.

4.3. Edunvalvonnan yhdenmukaistamisen varmistaminen tulevaisuudessa

Kehittämissuunnitelman täytäntöönpanosuunnitelman laatimisella vuosille 2022–2025 voidaan varmistaa tässä valtakunnallisessa kehittämissuunnitelmassa ehdotettujen muutosten täytäntöönpano. Käytännössä se tarkoittaa Lapsen edunvalvontalautakunnan ja lapsen edunvalvojarekisterin muodostamista sekä niiden ylläpitoa koskevia toimenpiteitä ja vielä edunvalvontaa koskevan koulutuksen ja lapsen edunvalvonnan koordinaatorakenteen toteuttamista valtakunnallisesti ja alueellisesti.

Valtakunnallisesti yhdelle sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistyöalueelle (YTA-alueelle) keskitetty valtakunnallinen koordinaatio tai vaihtoehtoisesti kaikkien YTA-alueiden yhdessä muodostama valtakunnallinen koordinaatio ja sen alaisuudessa hyvinvointialueille sijoittuva alueellinen koordinaatiomalli varmistaisi lapsen edunvalvonnan toteutumisen kansainvälisten sopimusten ja lainsäädännön edellyttämällä tavalla.

Sosiaalialan osaamiskeskusverkosto muodostaa alueellisen toimintakentän kehittämissuunnitelman täytäntöönpanovaihetta ja myöhempiä tarpeita varten. Sosiaalialan osaamiskeskuksilla on jo tällä hetkellä alueillaan olemassa oleva verkosto lastensuojelun toimijoiden kanssa. Sosiaalialan osaamiskeskusverkoston toiminta koko Suomen alueellisesti kattavana kehittämisorganisaationa voidaan nähdä jossakin muodossaan välttämättömänä lapsen edunvalvontaan liittyvän kehittämisen ja yhdenmukaistamisen kannalta tulevaisuudessa. Sosiaali- ja terveydenhuoltoon liittyvät uudistukset ja lainsäädäntömuutokset tulevat koskettamaan myös Sosiaalialan osaamiskeskusten toimintaa. Osaamiskeskuksia koskevalla uudistuvalla lainsäädännöllä on tarkoitus määrittää Sosiaalialan osaamiskeskusten alueita, tehtäviä sekä mahdollisesti yhteistyösopimusveloitteita sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistyöalueiden (YTA-alue) laajuisesti.

Rikosasioiden edunvalvonnan kehittäminen edellyttäisi vastaavan verkoston hyödyntämistä kuin edellä on kuvattu lastensuojeluasioissa. Poliisihallitus on luonut kaikkien poliisilaitosten edustajista valtakunnallisen uhri-, sovittelu ja edunvalvonta- sekä lähestymiskieltoasioiden verkoston (USEL-verkosto), jonka toimialaan kuuluvat lapsen edunvalvontaan liittyvät asiat muiden verkoston vastuulla olevien asioiden ohella. USEL-verkoston kehittämisellä lapsen edunvalvonnan yhdenmukaistaminen on mahdollista esitutkintaviranomaisista poliisin osalta. Muiden esitutkintaviranomaisten toiminnan kehittäminen tältä osin edellyttää ko. esitutkintaviranomaisen kouluttautumista.

Erityisen tärkeää olisi luoda menettelytavat, että poliisin ja syyttäjän esitutkintayhteistyö vahvistuu lapsiin kohdistuvissa rikoksissa ja samalla lapsen oikeuksien toteutuminen varmistetaan. Sellaisen kehittäminen on selvästi Valtakunnansyyttäjän toimiston ja Poliisihallituksen toimialaan liittyvä tehtävä. Rikosasioissa tarvittaisiin lisäksi toimenpiteitä, joilla tuomioistuimien toiminta lapsen edunvalvonnassa rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa yhdenmukaistuu. Tavoitteena tulisi olla, että kaikkien rikosprosessin toimijoiden toiminta olisi yhdenmukaista ja että toiminta varmistaisi lapsen oikeuksien toteutumisen.

Lapsen edunvalvonnan seurantaryhmän toiminnan jatkuminen myös suunnitelman täytäntöönpanovaiheen aikana on välttämätöntä. Lapsen edunvalvontalautakunnan perustamisen jälkeen seurantaryhmän toiminta voisi sulautua luontevasti Lapsen edunvalvontalautakunnan toimintaan. Vastuullisena ministeriönä sosiaali- terveysministeriö pystyy tämän suunnitelman ehdotuksia toteuttamalla nostamaan lapsen oikeuksien toteutumisen rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa aivan uudelle tasolle.

Rikosasian tai lastensuojeluasian osallisena oleva lapsi on heikoimmassa asemassa oikeuksiensa toteutumisen suhteen erityisesti silloin, kun lapsen huoltaja ei voi valvoa lapsen edun toteutumista, vaikka lapsen tilanne sitä edellyttää. Lapsen edunvalvonnan kehittämissuunnitelman yhteydessä osallistuvilla tahoilla oli nähtävissä yhteinen tavoite parantaa lapsen oikeuksien toteutumista kansallisia rakenteita vahvistamalla sekä lisäämällä lapsen edunvalvontaan annettavaa tietoa ja yhtenevää ohjeistusta.

Lapsen edun määrittäminen lasta koskevaa asiaa käsiteltäessä on haasteellista. Selvitystä laadittaessa vastauksena haastavuudelle voidaan nähdä se, että lapsen asioita käsittelevät viranomaiset tarkastelevat lapsen etua vain itsellään käsiteltävänä olevan asian näkökulmasta. Tällaista näkemystä eivät haastateltavat viranomaiset tuoneet esille, päinvastoin haastatteluissa korostettiin lapsen edun toteutumisen varmistamista. Tästä huolimatta huomionarvoista on, että jokainen viranomainen miettii asiaa vain ja pelkästään sen asian näkökulmasta, joka viranomaisella on käsiteltävänä. Tilanne johtuu yksinkertaisesti siitä, että kussakin viranomaisessa on vireillä vain yksittäinen lasta koskeva asia, jota kukin viranomainen on toimivaltainen käsittelemään. Asiaa käsittelevän virkamiehen näkökulmasta voidaan todeta, ettei hänellä ole yksittäisessä asiassa edes toimivaltuutta käsitellä lapsen tilannetta laajemmin. Tästä huolimatta olisi välttämätöntä, että asian käsittelyn yhteydessä huomioidaan muiden mahdollisten asioiden oleminen vireillä ja niiden vaikutus käsiteltävänä olevaan asiaan.

Lapselle määrättävä edunvalvoja voi parhaimmillaan tuoda lapsen osalliseksi ja näkyväksi, kun lapsen asiaa käsitellään viranomaisessa ja tuomioistuimessa. Ei ole lainkaan merkityksetöntä, että lapsi kohdataan ja huomioidaan osaavasti rikos- ja lastensuojeluasioita vuorovaikutuksellisesti käsiteltäessä. Lapselle määrättävällä edunvalvojalla on tärkeä asema, kun lapsen oikeuksien toteutumisessa on nähtävissä erityisiä haasteita. Lainsäädäntömme turvaa lasten asemaa, mutta lastensuojeluasiassa edunvalvojaa edellyttäviä tilanteita ei tunnisteta riittävästi, eikä sujuvia käytäntöjä lasten aseman parantamiseksi ole rakennettu. Rikosasioissa lapsi taas saattaa jäädä prosessissa melko näkymättömäksi, kun tavoite prosessin sujuvuudesta korostuu liiaksi. Lapsen oikeus laadukkaaseen edunvalvontaan tulee turvata rikosasioissa ja lastensuojeluasioissa viranomaisten ja tuomioistuinten toiminnan lisäksi edellyttämällä myös lapsen edunvalvojina toimivilta hyvää lapsilähtöistä osaamista ja lapsen oikeuksien toteutumisen turvaamista.

Lapsen edunvalvonnan yhdenmukaistamiseksi rikos- ja lastensuojeluasioissa on tärkeää kiinnittää huomiota ainakin seuraaviin tavoitteisiin:

- lapsen edunvalvojana toimivien ammattitaitoon,
- lapsen edunvalvojan hakemiseen liittyviin käytäntöihin,
- lapsen edunvalvontaan liittyvän sääntelyn täsmentämiseen ja
- lapsen edunvalvonnan laatukriteerien toteutumiseen.

Kehittämissuunnitelmassa ehdotetut toimenpiteet tähtäävät näiden yllä esitettyjen tavoitteiden ratkaisemiseen sekä erityisesti rikos- tai lastensuojeluasiassa osallisena olevien lasten oikeuksien parempaan toteutumiseen.

Lähdeluettelo

Kirjallisuus

- Aer, Janne. Lastensuojelu-oikeus. Lapsi- ja perhekohtaisen lastensuojelun oikeudelliset perusteet. Helsinki. Sanoma Pro Oy. 2012.
- Araneva, Mirjam. Lapsen asema ja edunvalvojan rooli lastensuojelussa, s. 58–86, teoksessa Paula Marjomaa ja Milja Laakso (toim.), Lastensuojelun edunvalvonta: Lapsen oikeus osallistua häntä koskevassa päätöksenteossa. Käsikirja lastensuojelun edunvalvonnasta. Lastensuojelun edunvalvojahanke 2005–2009 ja 2010–2011. Pelastakaa Lapset ry, julkaisusarja nro 15, Helsinki 2011.
- Anttila, Markus. Lastensuojelun edunvalvojahanke – Arviointia seitsemän vuoden matkalta. Kehityspiikki Tutkimus Oy. Pelastakaa Lapset ry, Helsinki 2011.
- Anttila, Inkeri – Törnudd, Patrik, Kriminologia ja kriminaalipolitiikka. WSOY, Helsinki 1983.
- Araneva, Mirjam. Lapsen suojele. Toteuttaminen ja päätöksenteko. Käsikirja lapsen asioista päättävälle. Alma Talent Oy. Helsinki 2016.
- Cooke, Taina. Culture on Trial. An ethnographic study of the de/constructing of culture in Finnish law courts. University of Oulu, Oulu 2021. Viitattu 1.12.2021. Saatavilla: <http://urn.fi/urn:isbn:9789526231181>
- Ellonen, Noora – Rantaeskola, Satu (toim.). Lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosepäilyjen tutkinta. Oppikirjat 24, Poliisiammattikorkeakoulu, Tampere 2016. Viitattu 1.12.2021. Saatavilla: https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/118228/Oppikirjat_24_verkko.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Ervo, Laura. Oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuusvaatimus: käsikirja lainkäyttäjille. WSOYpro, Helsinki 2008.
- Fredman, Markku. Rikosasianajajan käsikirja. Alma Talent, 2., uudistettu painos Helsinki 2021.
- Haapasalo, Jaana. Todistajanpsykologia, s. 11–145, teoksessa Jaana Haapasalo – Kari Kiesiläinen – Johanna Niemi-Kiesiläinen, Todistajanpsykologia ja todistajankuulustelu. Kauppakaari OYJ, Lakimiesliiton kustannus, Helsinki 2000.
- Haapasalo, Jaana. Todistajanpsykologia: aikuiset todistajat, s. 153–175, teoksessa Pekka Santtila – Ghitta Weizmann-Henelius (toim.), Oikeuspsykologia. Edita, Helsinki 2008.
- Hakalehto, Suvianna. Lapsioikeuden perusteet. Alma Talent. Helsinki 2018.
- Heikkilä, Marjukka – Rantaeskola, Satu – Suikkanen-Malin, Tuija. Lapsen edunvalvonta lastensuojelu- ja rikosprosessissa. Warelia, Tyrvää – Vammala – Sastamala 2018.
- Helin, Markku. Edunvalvojan päätösvallan rajoista. LM 6-7/2001, s. 1070–1088.
- Helminen, Klaus – Kuusimäki, Matti – Rantaeskola, Satu, Poliisilaki. Talentum Media Oy, Helsinki 2012.
- Kannela, Tiia. Lastensuojelun edunvalvonta. Selvitys lastensuojelun edunvalvonnan aluekoordinaatiosta. THL. 2015. Ei julkaistu.
- Kuuliala, Matti, Edunvalvontaan esitetyn kuuleminen alioikeudessa. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki 2011.
- Kuuliala, Matti, Edunvalvonta-asiat tuomioistuimessa, s. 149–337, teoksessa Johanna Tornberg – Matti Kuuliala (kirjoittajat) Suomen edunvalvontaoikeus, Alma Talent Oy, Helsinki 2015.
- Laajasalo, Taina – Rajala, Rika – Huittinen, Matleena – Julin, Essi, Kansallinen tilanne, s. 37–53, teoksessa: Taina Laajasalo (toim.), Miten toteutuu väkivaltaa kokeneen lapsen psykososiaalinen tuki? – Tuki ja hoitomuodot sekä potentiaalisten lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten tekijöiden ehkäisevä kuntoutus. THL Raportti 2020: 17, Helsinki 2020. Viitattu 13.5.2022. Saatavilla: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-587-2>
- Laajasalo, Taina – Rajala, Rika – Huittinen, Matleena – Julin, Essi – Nikkola, Eeva – Vehkaoja, Sini – Matikka, Laura – Tenhunen, Tiina – Joki-Erkkilä, Minna – Kannisto, Noora – Pirinen, Johanna – Abrahamsson, Outi, Väkivaltaa kokeneen lapsen palveluketju, s. 152–160, teoksessa: Taina Laajasalo (toim.), Miten toteutuu väkivaltaa kokeneen lapsen psykososiaalinen tuki? – Tuki ja hoitomuodot sekä potentiaalisten lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten tekijöiden ehkäisevä kuntoutus. THL Raportti 2020: 17, Helsinki 2020. Viitattu 13.5.2022. Saatavilla: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-587-2>
- Laakso, Milja – Marjomaa, Paula – Peltoniemi, Kaisi 2012: Edunvalvoja – Se on minua varten. Lasten ja edunvalvojien kokemuksia edunvalvojasta lastensuojelussa ja rikosprosessissa. Pelastakaa Lapset ry, Helsinki 2012.
- Lehtinen, Mia – Rossi, Maria, LASTA-seula-malli lapsirikostutkinnassa, s. 27–34 teoksessa Mia Lehtinen – Maria Rossi (toim.), Käsikirja lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten tutkintaan. Poliisi-

- hallitus, Helsinki 2022. Viitattu 15.1.2022. Saatavilla: <https://poliisi.fi/documents/25235045/33939256/K%C3%A4sikirja-lapsiin-kohdistuvien-v%C3%A4kivalta-ja-seksuaalirikosten-tutkintaan-web.pdf/01b971f6-8ebb-eb54-dd97-6c1663d616b3/K%C3%A4sikirja-lapsiin-kohdistuvien-v%C3%A4kivalta-ja-seksuaalirikosten-tutkintaan-web.pdf?t=1642679496880>
- Liimatainen, Minna – Rantaeskola, Satu, Toiminnallinen käsikirja lähisuhdeväkivaltaan puuttumiseksi ja ennalta estämiseksi. Poliisihallitus 2022. Viitattu 23.3.2022. Saatavilla: <https://poliisi.fi/documents/25235045/33939256/Toiminnallinen-k%C3%A4sikirja-l%C3%A4hisuhdev%C3%A4kivaltaan-puuttumiseksi-ja+ennalta-est%C3%A4miseksi-v8.pdf/37a14bb7-e4fc-df1b-35ce-c3df75063e8b/Toiminnallinen-k%C3%A4sikirja-l%C3%A4hisuhdev%C3%A4kivaltaan-puuttumiseksi-ja+ennalta-est%C3%A4miseksi-v8.pdf?t=1648047132809>
- Lippmann, Walter. Public Opinion. Dover Publications, INC, Mineola, New York A newly reset, unabridged republication of the work originally published 1922 by Harcourt, Brace and Company, New York, in 1922. Newly reset 2004. (Lippmann 1922).
- Niemi-Kiesiläinen, Johanna. Todistajanpsykologia ja todistajankuulustelu, s. 4–7, teoksessa Jaana Haapasalo – Kari Kiesiläinen – Johanna Niemi-Kiesiläinen, Todistajanpsykologia ja todistajankuulustelu. Lakimiesliiton kustannus, Helsinki 2000.
- Mölsä, Milla. Lasten ja nuorten kokemuksia lastensuojelun edunvalvonnasta. Tampereen Yliopisto, Tampere 2021. Viitattu 1.12.2021. Saatavilla: <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/131147/M%C3%B6ls%C3%A4Milla.pdf?sequence=2&isAllowed=y>
- Ojala, Timo. Lapsiin kohdistuvat seksuaalirikokset. Edita, Helsinki 2012.
- Paasivirta, Annukka – Holmi, Laura – Ståhlberg, Miia – Laajasalo, Taina. Uskalla nähdä – lapsiin kohdistuvan henkisen väkivallan tunnistamisen ja puuttumisen haasteet ammattilaisten silmin. Tutkimuksesta tiiviisti 28/2022. Terveystieteiden tutkimuskeskus, Helsinki 2022. Viitattu 9.5.2022, saatavilla: https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/144382/URN_ISBN_978-952-343-875-0.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Paavilainen, Hanna. Lapsen edunvalvojan osaaminen. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus (YAMK) opinnäytetyö Hyvinvoinnin edistämisen koulutusohjelmassa. Kaakkois-Suomen sosiaalialan ammattikorkeakoulu XAMK, Kouvola 2021.
- Rantaeskola, Satu – Asmundela, Saara. Edunvalvonta rikosasiassa, s. 39–47, teoksessa Mia Lehtinen – Maria Rossi (toim.), Käsikirja lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten tutkintaan. Poliisihallitus, Helsinki 2022. Viitattu 15.1.2022. Saatavilla: <https://poliisi.fi/documents/25235045/33939256/K%C3%A4sikirja-lapsiin-kohdistuvien-v%C3%A4kivalta-ja-seksuaalirikosten-tutkintaan-web.pdf/01b971f6-8ebb-eb54-dd97-6c1663d616b3/K%C3%A4sikirja-lapsiin-kohdistuvien-v%C3%A4kivalta-ja-seksuaalirikosten-tutkintaan-web.pdf?t=1642679496880>
- Rantaeskola, Satu. Asianomistajan yksityiselämän suoja rikosprosessissa. AlmaTalent, Helsinki 2021.
- Rantaeskola, Satu. Rikos ja rikosprosessi. Warelia. Tyrvää – Vammala – Sastamala 2019.
- Räty, Tapio. Lastensuojelulaki: Käytäntö ja soveltaminen. Edita, Helsinki 2015.
- Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti – Hyttinen, Tatu. Rikosoikeuden yleinen osa, Vastuuoppi. Alma Talent, Helsinki 2019.
- Toivonen, Virve-Maria. Lapsen oikeudet ja oikeusturva. Lastensuojeluasiat hallintotoimioistumisissa. Alma Talent, Helsinki 2017.
- Tolonen, Hannele. Lapsi, perhe ja tuomioistuin. Lapsen prosessuaalinen asema huolto- ja huostaanotto-oikeudenkäynneissä. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja. Helsinki 2015.
- Tulensalo, Hanna. Edunvalvojan toiminta lapsen kanssa. Teoksessa Marjomaa, Paula ja Laakso, Milja (toim.). Lastensuojelun edunvalvonta – Lapsen oikeus osallisuuteen häntä koskevassa päätöksenteossa. Käsikirja lastensuojelun edunvalvonnasta. Pelastakaa Lapset ry:n julkaisusarja nro 15. Helsinki 2011.
- Viljanen, Veli-Pekka. Perusoikeuksien rajoitusedellytykset. Werner Söderström Lakitieto Oy, Helsinki 2001.
- Välimäki, Pertti. Holhoustoimen pääpiirteet. Talentum, 3. uud.p. Helsinki 2009.
- Välimäki, Pertti. Edunvalvontaoikeus. Sanoma pro, Helsinki 2013.
- West, Linnea. Esitys esitutkinnan rajoittamisesta lapsen ollessa asianomistajana, s. 50–59 teoksessa Miia Lehtinen – Maria Rossi (toim.) Käsikirja lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten tutkintaan 13.1.2022. Käsikirjassa käytetty teksti on osa Linnea Westin ko. aiheen poliisin päällystön YAMK-tutkinnon opinnäytetyötä. Poliisihallitus, Helsinki 2022. Viitattu 15.1.2022. Saatavilla: <https://poliisi.fi/documents/25235045/33939256/K%C3%A4sikirja-lapsiin-kohdistuvien-v%C3%A4kivalta-ja->

seksuaalirikosten-tutkintaan-web.pdf/01b971f6-8ebb-eb54-dd97-6c1663d616b3/K%C3%A4sikirja-lapsiin-kohdistuvien-v%C3%A4kivalta-ja-seksuaalirikosten-tutkintaan-web.pdf?t=1642679496880

Viralliset lähteet

- FRA suositukset rikosasioissa: Lapsiystävällinen oikeudenkäyttö – ammattilaisten näkemyksiä ja kokemuksia (FRA, 2015). Katsottu 1.12.2021. Saatavilla: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2015-child-friendly-justice-professionals-summary_fi.pdf
- Euroopan neuvoston suuntaviivat 2010. Euroopan neuvoston ministerikomitean suuntaviivat lapsiystävällisestä oikeudenkäytöstä vuodelta 2010. Euroopan neuvoston ministerikomitea 17.11. 2010 hyväksymät suuntaviivat, Euroopan neuvoston ohjelmassa ”Euroopan rakentaminen lapsia varten ja heidän kanssaan”. Viitattu 1.12.2021. Saatavilla: <https://rm.coe.int/16806a453d>
- General comment No. 12 (2009): The right of the child to be heard. Un Committee on the Rights of the Child (CRC), 2009. Viitattu 1.12.2021. Saatavilla: <https://www.refworld.org/docid/4ae562c52.html>
- HE 224/1982 vp, Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta ja holhouslain muuttamisesta sekä niihin liittyvien lakien muuttamisesta.
- HE 309/1993 vp, Hallituksen esitys Eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.
- HE 146/1998 vp, Hallituksen esitys Eduskunnalle holhouslainsäädännön uudistamiseksi.
- HE 52/2006 vp, Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi edunvalvontavaltuutuksesta sekä holhustoimesta annetun lain ja eräiden muiden lakien muuttamisesta.
- HE 252/2006 vp, Hallituksen esitys Eduskunnalle lastensuojelulaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.
- HE 222/2010 vp, Hallituksen esitys Eduskunnalle esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistamiseksi.
- HE 71/2014 vp, Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi esitutkintalain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.
- HE 103/2014 vp, Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikoslain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.
- HE 88/2018 vp, Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.
- HE 29/2018 vp, Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi oikeudenkäynnistä hallintoasioissa ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.
- HE 177/2018 vp, Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi esitutkintalain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.
- HE 170/2021 vp, Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi lastensuojelulain 13 b §:n muuttamisesta.
- Lagrädsremiss 4.11.2021: Barn som bevittnar brott. Regeringen, Stockholm 2021.
- Lapsiasiavaltuutetun vuosikertomus 2020. Pandemian varjossa kohti maapallon tulevaisuutta. Elina Pekkarinen – Katja Mettinen (toim.). Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2021:1. Viitattu 8.2.2022. Saatavilla: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-908-7>
- Lapsiasiavaltuutetun vuosikertomus 2022. Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2022:1. Viitattu 8.2.2022. Saatavilla: <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/163787/Eduskuntakertomus%20FINAL%20saav%20suomi.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- OM mietintöjä ja lausuntoja 2022:14. Rikosprosessin tehostaminen. Työryhmän mietintö. Oikeusministeriön julkaisuja Mietintöjä ja lausuntoja 2022:14, Oikeusministeriö, Helsinki 2022.
- PeVL 23/1997 vp, Perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä (HE 6/1997 vp) oikeudenkäyttöä, viranomaisia ja yleistä järjestystä vastaan kohdistuvia rikoksia sekä seksuaalirikoksia koskevien säännösten uudistamiseksi.
- PeVM 25/1994 vp, Perustuslakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä (HE 309/1993 vp) perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.
- Rikosprosessin tehostamishanke OM046:00/2020. Rikosprosessin tehostamista ja esitutkintalain muutostarpeita arvioiva hanke. Oikeusministeriö, Helsinki 2020. Viitattu 1.12.2021. Saatavilla: <https://oikeusministerio.fi/hanke?tunnus=OM046:00/2020>

SM 14/2016. Rikoksen uhrin suojelutarpeen arviointimenettelyn käsikirja. Sisäministeriön julkaisu, Sisäinen turvallisuus. Sisäministeriö, Helsinki 2016. Saatavilla: https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/75016/Kasikirja_lopullinen.pdf

STM 32/2018. Selvitys Lasten oikeuspsykiatrian yksiköiden toiminnasta. Lapsiin kohdistuvien väkivaltarikosten selvittäminen terveydenhuollossa. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 32/2018. Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki 2018.

STM raportteja ja muistioita 2013:19. Toimiva lastensuojelu. Selvitysryhmän loppuraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2013:19.

STM oppaita 2001:11. Sosiaalihuollon asiakkaan asema ja oikeudet. Sosiaali- ja terveysministeriön oppaita 2001:11. Viitattu 28.3.2022. Saatavilla: <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/70025/lakipaketti.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Valvira valvontaohjelma 1:2013. Kunnalliset lastensuojelupalvelut 2013. Valtakunnallinen valvontaohjelma 2013–2014. Valvira. Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto. Viitattu 1.12.2021. Saatavilla: http://kafi.tutka.net/sote_paatokset/kokous/20131021-25-1.PDF

Muut lähteet ja verkkosivut

Asianajajaliiton verkkosivut: Löydä asianajaja. Viitattu 1.12.2021. Saatavilla: <https://loydaasianajaja.fi/>

Asianajajaliiton verkkosivut: Mikä on asianajajatutkinto? Viitattu 1.12.2021. Saatavilla: <https://asianajajaliitto.fi/asianajajaksi/suorita-asianajajatutkinto/>

Asianajotoiminnan tietoturvaohje 16.1.2020. Asianajotoimintaa koskevia säädöksiä ja ohjeita. Tietoturvaohje 24.1.2019, muutettu 16.1.2020. Viitattu 1.12.2021. Saatavilla: <https://asianajajaliitto.fi/blogi/tietoturva-on-jokaisen-asianajajan-ja-asianajotoimistossa-tyoskenteleavan-vastuulla/>

Barnahus-hanke-verkkosivut. Viitattu 1.12.2021. Saatavilla: <https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/barnahus-hanke>

Janakkalan Sanomat 24.1.2019: Janakkalassa korotetaan lastensuojelun edunvalvojien palkkioita 80 euroon tunnilta. Viitattu 15.2.2022. Saatavilla: <https://www.janakkalansanomat.fi/uutiset/art-2000006692708.html>

Lapsiasianeuvottelukunnan aloite 13.6.2011. Lapsiasianeuvottelukunnan aloite lasten edunvalvonnan järjestämisestä. Viitattu 1.12.2021. Saatavilla: <https://lapsiasia.fi/-/lapsiasianeuvottelukunnan-aloite-lasten-edunvalvonnan-jarjestamisesta->

Lastensuojelun käsikirja – THL. Viitattu 1.12.2021. Saatavilla: <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja>

Poliisi-verkkosivut: Tehtävät ja toiminta. Viitattu 1.12.2021. Saatavilla: <https://poliisi.fi/tehtavat-ja-toiminta>

Poliisi-verkkosivut: Sovittelu. Viitattu 1.12.2021. Saatavilla: <https://poliisi.fi/sovittelu>

Poliisi-verkkosivut: Yhteystiedot. Viitattu 1.12.2021. Saatavilla: <https://poliisi.fi/yhteystiedot>

Oikeus-verkkosivut: edunvalvontatoimistot. Viitattu 1.12.2021. Saatavilla: https://oikeus.fi/edunvalvonta/fi/index/organisaatio_0.html

Sote-uudistus ja yhteistyöalueet. Viitattu 8.5.2022. Saatavilla: <https://soteuudistus.fi/yhteistyöalueet>

STM-verkkosivut: Lastensuojelu. Viitattu 1.12.2021. Saatavilla: <https://stm.fi/lastensuojelu>

STM-verkkosivut: Sosiaalialan osaamiskeskukset. Viitattu 1.12.2021. Saatavilla: <https://stm.fi/sosiaalialan-osaamiskeskukset>

THL-Sotkanet.fi. Tilasto- ja indikaattoripankki. Viitattu 21.12.2021. Saatavilla: <https://sotkanet.fi/sotkanet/fi/index>

THL-verkkosivut: Barnahus-hanke. Hankkeen tavoitteet. Viitattu 1.12.2021. Saatavilla: <https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/barnahus-hanke>

THL-verkkosivut: Lastensuojelun edunvalvonnan kansallisen koordinaatioryhmän kehittämissuunnitelma 2015–2016. Ei julkaistu.

THL-verkkosivut: Lastensuojelun käsikirja, lastensuojelun toimijoiden tehtävät. Viitattu 1.12.2021. Saatavilla: <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/toimijat-tyon-tuki-hallinto/hallinto/lastensuojelun-sosiaalityontekijan-kelpoisuus-ja-tehtavat#lastensuojelun%20sosiaalityontekijan%20tehtavat>

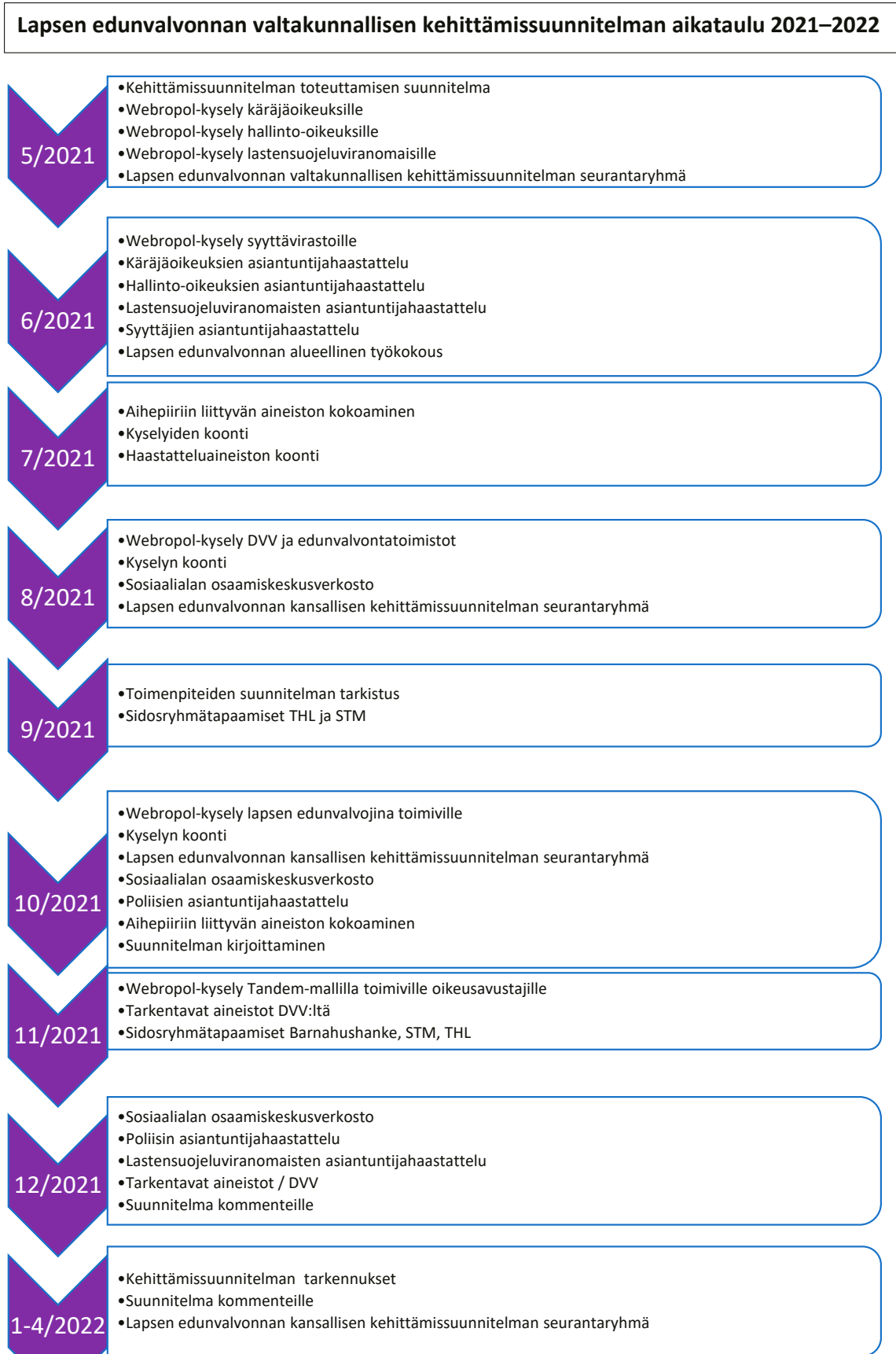
STM-verkkosivut: Lastensuojelun kokonaisuudistuksen tavoitteena on turvata lasten hyvinvointi ja kehitys, STM:n tiedote 18.5.2022. Viitattu 9.6.2022. Saatavilla: <https://stm.fi/-/lastensuojelun-kokonaisuudistuksen-tavoitteena-on-turvata-lasten-hyvinvointi-ja-kehitys>

THL-verkkosivut: Rikos- ja riita-asioiden sovittelu. Viitattu 1.12.2021. Saatavilla: <https://thl.fi/fi/palvelut-ja-asiointi/valtion-sosiaali-ja-terveydenhuollon-erityispalvelut/rikos-ja-riita-asioiden-sovittelu>

YLE uutiset 4.6.2013. Kotimaan uutinen: Tässä ovat uudet poliisilaitokset. Viitattu 1.12.2021. Saatavilla: <https://yle.fi/uutiset/3-6671638>

Liitteet

Liite 1: Kooste suunnitelmassa tehtyjen toimenpiteiden ajankohdista prosessina.





Kysely kärjäoikeuksille - Lapsen edunvalvonnan kehittäminen

1. Toiminta-alue

- Ahvenanmaan kärjäoikeus
- Etelä-Karjalan kärjäoikeus
- Etelä-Pohjanmaan kärjäoikeus
- Etelä-Savon kärjäoikeus
- Helsingin kärjäoikeus
- Itä-Uudenmaan kärjäoikeus
- Kainuun kärjäoikeus
- Kanta-Hämeen kärjäoikeus
- Keski-Suomen kärjäoikeus
- Kymenlaakson kärjäoikeus
- Lapin kärjäoikeus
- Länsi-Uudenmaan kärjäoikeus
- Oulun kärjäoikeus
- Pirkanmaan kärjäoikeus
- Pohjanmaan kärjäoikeus
- Pohjois-Karjalan kärjäoikeus
- Pohjois-Savon kärjäoikeus
- Päijät-Hämeen kärjäoikeus
- Satakunnan kärjäoikeus
- Varsinaissuomen kärjäoikeus
- En halua kertoa

Edunvalvojan määrääminen lapselle rikosasiassa esitutkintalain perusteella (ETL 4:8)

2. Minkä verran käräjäoikeudesta on annettu edunvalvontamääräyksiä esitutkintalain perusteella alle 18-vuotiaille? (Samalla kertaa määrätyt rikosnimikkeet muodostavat yhden asian. Merkitse vain lukumäärä)

- Vuonna 2019 yhteensä rikosasiaa lkm _____
- Vuonna 2020 yhteensä rikosasiaa lkm _____
- Mikäli tietoa ei ole, kerro miksi sitä ei ole saatavilla: _____

3. Miten alueella annetut edunvalvontaa koskevat määräykset jakautuvat lapsen aseman perusteella rikosasioissa?

- Vuonna 2019 lapsi oli asianomistajan asemassa rikosasiassa (lkm) _____
- Vuonna 2019 lapsi oli epäillyn asemassa rikosasiassa (lkm) _____
- Vuonna 2020 lapsi oli asianomistajan asemassa rikosasiassa (lkm) _____
- Vuonna 2020 lapsi oli epäillyn asemassa rikosasiassa (lkm) _____
- Mikäli tietoa ei ole, kerro, miksi sitä ei ole saatavilla: _____

4. Jos lapsen omaa huoltajaa tai hänelle muuta läheistä henkilöä epäillään lapsen kohdistuneesta rikoksesta, lapsen puhevaltaa käyttää:

- Rikosasiaan lapselle määrätty puolueeton edunvalvoja
- Huoltaja, jota ei epäillä
- Tilanteesta riippuen lapselle määrätty puolueeton edunvalvoja tai huoltaja, jota ei epäillä
- En tiedä

5. Millaisen taustakoulutuksen omaava edunvalvoja on määrätty alle 18-vuotiaille rikosasiassa? (Voit valita useamman vaihtoehdon)

- Sosiaalityön taustakoulutuksen saanut edunvalvoja
- Lainopillisen koulutuksen saanut edunvalvoja

- Sekä sosiaalityön taustakoulutuksen että lainopillisen koulutuksen saaneita edunvalvoja
- Edunvalvojaksi määrätään lapsen huoltaja tai muu läheinen, eikä koulutuksella ole merkitystä
- Edunvalvojaksi määrätyn taustakoulutus ei ole aina tiedossa
- Edunvalvoja ei ole määrätty rikosasioissa

6. Lapsen edunvalvojan tehtävien hoitaminen, kun lapsen omaa huoltajaa tai muuta läheistä epäillään lapsen kohdistuneesta rikoksesta:

- Sama juristi hoitaa lapsen edunvalvojan ja oikeudenkäyntiavustajan tehtävät
- Yksi juristi hoitaa lapsen edunvalvonnan ja toinen juristi oikeudenkäyntiavustajan tehtävät
- Sosiaalityötaustainen henkilö edunvalvojana ja juristi oikeudenkäyntiavustajana hoitavat yhteistyössä omat tehtävänsä (Tandem-malli)
- Lapselle ei määrätä edunvalvojaa, vaan hänen puhevaltaansa käyttää huoltaja, jota ei epäillä
- Asiassa ei ole tarvetta määrätä edunvalvojaa

7. Esitutinnan aikana lapsen edunvalvontaa koskevassa rikosasiassa:

- Määräys annetaan väliaikaisena esitutinnan turvaamiseksi kuulematta lapsen huoltajia, jos sellainen perusteltu pyyntö on esitetty
- Määräystä ei anneta väliaikaisena esitutinnan turvaamiseksi kuulematta lapsen huoltajia, vaikka edunvalvontaa koskevassa hakemuksessa sellainen perusteltu pyyntö esitettäisiin
- Väliaikaismääräyksiä ei anneta lainkaan edunvalvojan määräämiseksi lapselle rikosasioissa

8. Kun edunvalvontaa koskeva määräys annetaan väliaikaisena, lapsen huoltajien kuulemiskirjeet:

- Lähetetään samanaikaisesti huoltajille väliaikaisen määräyksen antamisen jälkeen
- Lähetetään huoltajille, kun poliisi on ilmoittanut, että lapsen kuuleminen on tehty
- Kuulemiskirjeiden lähettämisessä huoltajille ei ole mitään erityistä menettelyä
- Noudatetaan muuta menettelyä, mitä? _____

9. Lapsen edun toteutuminen käräjäoikeuden käsittelyssä, kun lapselle on rikosasiaan määrätty edunvalvoja

Lapsen etu toteutuu edunvalvojan määräämisellä, perustelee:

10. Lapsen edun toteutuminen käräjäoikeuden käsittelyssä, kun lapselle on rikosasiaan määrätty edunvalvoja

Lapsen etu ei toteudu edunvalvojan määräämisellä, perustelee:

11. Mitä muuta halutaan käräjäoikeuden näkökulmasta tuoda esille rikosasioiden edunvalvonnasta, kun lapsi on asianosaisena?

Edunvalvojan määrääminen lapselle lastensuojelulain (417/2007) 22 § perusteella

12. Minkä verran käräjäoikeudesta on annettu edunvalvontaa koskevia määräyksiä lastensuojelulain 22 §:n perusteella? (Merkitse vain lukumäärä)

Vuonna 2019 yhteensä lastensuojeluasiassa (lkm)

Vuonna 2020 yhteensä lastensuojeluasiassa (lkm)

Mikäli tietoa ei ole, kerro miksi sitä ei ole saatavilla:

13. Millaisen taustakoulutuksen omaava edunvalvoja on määrätty lastensuojeluasioissa? (Voit valita useita vaihtoehtoja)

Sosiaalityön taustakoulutuksen saanut edunvalvoja

Lainopillisen koulutuksen saanut edunvalvoja

Sekä sosiaalityön taustakoulutuksen että lainopillisen koulutuksen saaneita edunvalvojia

- Edunvalvojaksi määrätyn henkilön taustakoulutus ei ole aina tiedossa
- Edunvalvojaksi määrätään lapsen huoltaja tai muu läheinen, eikä koulutuksella ole merkitystä
- Edunvalvoja ei ole määrätty lastensuojeluasioissa

14. Mitä muuta halutaan tuoda käräjäoikeuden näkökulmasta esille edunvalvontamääräyksistä lastensuojeluasioissa?

Omaisuuksien hoitamista koskevat edunvalvontamääräykset alle 18-vuotiaalle holhustoimesta annetun lain (442/1999) mukaan

15. Minkä verran käräjäoikeudesta on annettu edunvalvontamääräyksiä holhustoimesta annetun lain mukaisesti alle 18-vuotiaille ? (Merkitse vain lukumäärä)

- Vuonna 2019 omaisuuteen liittyvässä asiassa yhteensä _____
- Vuonna 2020 omaisuuteen liittyvässä asiassa yhteensä _____
- Mikäli tietoa ei ole, kerro, miksi sitä ei ole saatavilla: _____

16. Mikä taho määrättiin edunvalvojaksi näissä tapauksissa? (Merkitse lukumäärä 2019 ja 2020 yhteen laskien)

- Huoltaja: _____
- Lapsen sukulainen: _____
- Lapselle muu läheinen taho: _____
- Yleinen edunvalvoja: _____
- Sijoitetun lapsen sijoituksesta huolehtiva taho: _____
- Muu taho: _____

17. Mitä muuta halutaan tuoda käräjäoikeuden näkökulmasta esille holhoustoimesta annetun lain perusteella annetuista lasten edunvalvontamääräyksistä?

Lapsen edunvalvonnan alueellinen tilanne

18. Onko alueellanne käytössä jokin edunvalvonnan keskitetty toiminto, josta lapselle voidaan ehdottaa edunvalvojaa eri prosessiin (rikosprosessi, lastensuojeluprosessi tai omaisuuden hoitamiseen liittyvissä asioissa)

- Kyllä on
- Ei
- En tiedä

19. Alueella koordinoidaan edunvalvojan määräämistä lapselle, kun kysymys on:

- Lastensuojeluprosessista
- Rikosprosessista
- Yleisen edunvalvojan määräämisestä (omaisuuden hoitaminen ym.)

20. Millainen koordinaattorakenne on ja miten se toimii käräjäoikeuden näkökulmasta? Kertokaa toimivista käytännöistä ja kehittämiskohteista, jos haluatte:

Lopuksi

21. Tässä voi kertoa lapsen edunvalvontaan liittyvistä asioista, joita ei ole vielä tullut esille.

Lapsen edunvalvonnan kansallisen kehittämissuunnitelman laatimiseksi järjestetään asiantuntijoiden kuulemiset Teams-yhteydellä. Käräjäoikeuksien edustajien asiantuntijakuulemisessa Sinulla on mahdollisuus vaikuttaa yksilöityihin ja tarkempiin asiasisältöihin lapsen edunvalvonnan kansallista kehittämissuunnitelmaa laadittaessa. Ilmoittakaa yhteyshenkilö, joka voi osallistua asiantuntijakuulemiseen ke 23.6.2021 kello 13.00 - 15.00.

22. Käräjäoikeuksien edustajien asiantuntijakuulemiseen voi osallistua:

Osallistujan nimi

Osallistujan sähkö-
postiosoite yhteyde-
nottoa varten



Kysely hallinto-oikeuksille - Lastensuojeluprosessin edunvalvonta

1. Toiminta-alue

- Ahvenanmaan hallintotuomioistuin
- Helsingin hallinto-oikeus
- Hämeenlinnan hallinto-oikeus
- Itä-Suomen hallinto-oikeus
- Pohjois-Suomen hallinto-oikeus
- Turun hallinto-oikeus
- Vaasan hallinto-oikeudet
- En halua kertoa

Edunvalvojan toiminta lapsen lastensuojeluasian hallinto-oikeuskäsittelyssä

2. Kuka pääsääntöisesti on hakenut lapselle edunvalvojan hallinto-oikeudessa käsiteltävissä asioissa?

- Lastensuojelun viranomainen
- Hallinto-oikeus

3. Minkä verran hallinto-oikeudessa on annettu edunvalvontamääräyksiä lastensuojeluasian hallinto-oikeuskäsittelyyn? (Merkitse vain lukumäärä)

Vuonna 2019 yhteensä (lkm)

Vuonna 2020 yhteensä (lkm)

Mikäli tietoa ei ole, kerro miksi sitä ei ole saatavilla:

4. Onko lapsen edunvalvojilla ollut lapsen edun mukainen osaaminen hallinto-oikeudessa käsiteltävissä asioissa?

Kyllä on. Kerro millaista osaaminen on, jos haluat:

5. Onko lapsen edunvalvojilla ollut lapsen edun mukainen osaaminen hallinto-oikeudessa käsiteltävissä asioissa?

Ei ole. Kerro millaisia haasteita on ollut, jos haluat:

6. Mitä muuta halutaan tuoda hallinto-oikeuden näkökulmasta esille edunvalvontamääräyksistä lastensuojeluasioissa?

7. Mitä muuta halutaan tuoda hallinto-oikeuden näkökulmasta esille lastensuojeluasiassa lapsen edunvalvojan tehtävästä ja sen hoitamisesta käytännössä?

8. Kerro tässä lapsen edunvalvontaan liittyvistä kehittämistarpeista, joita et ole vielä tuonut esille.

Lapsen edunvalvonnan kansallisen kehittämissuunnitelman laatimiseksi järjestetään asiantuntijoiden kuulemiset Teams-yhteydellä. Hallinto-oikeuksien edustajien asiantuntijakuulemisessa on mahdollisuus vaikuttaa yksilöityihin ja tarkempiin asiasisältöihin lapsen edunvalvonnan kansallista kehityssuunnitelmaa laadittaessa. Ilmoittakaa yhteyshenkilö, joka voi osallistua asiantuntijakuulemiseen ke 23.6.2021 kello 9.00 - 11.00.

9. Hallinto-oikeuksien edustajien asiantuntijakuulemiseen voi osallistua:

Osallistujan nimi:

Sähköpostiosoite yhteydenottoa varten:



Kysely syyttäjälueille:

1. Vastaajan toiminta-alue:

- Etelä-Suomen syyttäjälue
- Länsi-Suomen syyttäjälue
- Pohjois-Suomen syyttäjälue
- Itä-Suomen syyttäjälue
- Ahvenanmaan syyttäjälue

Edunvalvojan määrääminen lapselle rikosasiaan esitutkintalain perusteella (ETL 4:8)

2. Jos lapsen omaa huoltajaa tai muuta läheistä epäillään lapsen kohdistuneesta rikoksesta, lapsen puhevaltaa käyttää:

- Rikosasiaan lapselle määrätty puolueeton edunvalvoja
- Huoltaja, jota ei epäillä
- Tilanteesta riippuen lapselle määrätty puolueeton edunvalvoja tai huoltaja, jota ei epäillä
- En tiedä

3. Jos lasta itseään epäillään hänen huoltajaansa tai muuhun läheiseen kohdistuneesta rikoksesta, lapsen puhevaltaa käyttää:

- Rikosasiaan lapselle määrätty puolueeton edunvalvoja
- Huoltaja, joka ei ole teon kohteena
- Tilanteesta riippuen lapselle määrätty puolueeton edunvalvoja tai huoltaja, joka ei ole teon kohteena
- En tiedä

4. Esitutkintayhteistyössä poliisin kanssa käsitellään esitutkinnan aikana lapsen puhevallan käyttämiseen liittyviä tilanteita:

- Aina, kun siihen on tarvetta
- Aina, kun alle 18-vuotias on asianosaisena rikosasiassa
- Harvoin, kun alle 18-vuotias on asianosaisena rikosasiassa
- Ei käsitellä
- Muu vaihtoehto, mikä: _____

5. Millaisen taustakoulutuksen omaava edunvalvoja on määrätty alle 18-vuotiaalle rikosasiassa, jos sellainen on määrättyä asian saapuessa syyteharkintaan?

- Sosiaalityön taustakoulutuksen saanut edunvalvoja
- Lainopillisen koulutuksen saanut edunvalvoja
- Sekä sosiaalityön taustakoulutuksen että lainopillisen koulutuksen saaneita edunvalvojia
- Edunvalvojaksi määrätään lapsen huoltaja tai muu läheinen, eikä koulutuksella ole merkitystä
- Edunvalvojaksi määrätyn taustakoulutus ei ole aina tiedossa
- Edunvalvojia ei ole määrätty rikosasioissa

6. Onko vuonna 2020 alle 18-vuotiaalle asianosaiselle hankittu edunvalvojaa esitutkintalain perusteella, kun asia on ollut syyteharkinnassa?

- Kyllä (kpl) _____
- Ei, vaan asia on palautettu esitutkintaan (kpl) _____
- Ei, vaan asia on siirretty tuomioistuimen harkintaan syyteharkinnan ohella (kpl) _____
- Ei ole tiedossa _____
- Muu, mikä? _____

7. Lapsen edunvalvontaa koskevien tehtävien hoitaminen esitutkinnan aikana, kun lapsen oma huoltaja tai muu puhevallan käyttäjä ei voi käyttää asiassa puhevaltaa (voit valita useamman vaihtoehdon).

- Sama juristi hoitaa lapsen edunvalvojan ja oikeudenkäyntiavustajan tehtävät.
- Yksi juristi hoitaa lapsen edunvalvonnan ja toinen juristi oikeudenkäyntiavustajan tehtävät.
- Sosiaalityötaustainen henkilö edunvalvojana ja juristi oikeudenkäyntiavustajana hoitavat yhteistyössä omat tehtävänsä (Tandem-malli).
- Lapselle ei määrätä edunvalvojaa, vaan huoltaja, jota ei epäillä, käyttää lapsen puolesta puhevaltaa.
- Asiassa ei ole tarvetta määrätä edunvalvojaa.

8. Lapsen edunvalvontaa koskevien tehtävien hoitaminen käräjäoikeuden käsittelyssä, kun lapsen oma huoltaja tai muu puhevallan käyttäjä ei voi käyttää asiassa puhevaltaa (voit valita useamman vaihtoehdon).

- Sama juristi hoitaa lapsen edunvalvojan ja oikeudenkäyntiavustajan tehtävät.
- Yksi juristi hoitaa lapsen edunvalvonnan ja toinen juristi oikeudenkäyntiavustajan tehtävät.
- Sosiaalityötaustainen henkilö edunvalvojana ja juristi oikeudenkäyntiavustajana hoitavat yhteistyössä omat tehtävänsä (Tandem-malli).
- Lapselle ei määrätä edunvalvojaa, vaan huoltaja, jota ei epäillä, käyttää lapsen puolesta puhevaltaa.
- Asiassa ei ole tarvetta määrätä edunvalvojaa.

9. Lapsen edun toteutuminen esitutkinnan ja syyteharkinnan aikana, kun lapsella on rikosasiaan määrätty edunvalvoja?

- Lapsen etu toteutuu edunvalvojan määräämisellä, perustelee:

10. Lapsen edun toteutuminen esitutkinnan ja syyteharkinnan aikana, kun lapsella on rikosasiaan määrätty edunvalvoja?

- Lapsen etu ei toteudu edunvalvojan määräämisellä, perustelee:

11. Lapsen edun toteutuminen käräjäoikeuden käsittelyssä, kun lapsella on rikosasiaan määrätty edunvalvoja?

Lapsen etu toteutuu edunvalvojan määräämisellä, perusteita: _____

12. Lapsen edun toteutuminen käräjäoikeuden käsittelyssä, kun lapsella on rikosasiaan määrätty edunvalvoja?

Lapsen etu ei toteudu edunvalvojan määräämisellä, perusteita: _____

13. Mitä muuta halutaan syyttäjänviraston näkökulmasta tuoda esille rikosasioiden edunvalvonnasta, kun lapsi on asianosaisena?

Lapsen edunvalvonnan kansallisen kehittämissuunnitelman laatimiseksi järjestetään asiantuntijoiden kuulemiset Teams-yhteydellä. Syyttäjälueen edustajana asiantuntijakuulemisessa kuultavalla on mahdollisuus vaikuttaa yksilöityihin ja tarkempaan asiasisältöihin lapsen edunvalvonnan kansallista kehittämissuunnitelmaa laadittaessa. Ilmoittakaa henkilö, joka voi osallistua asiantuntijakuulemiseen **torstaina 24.6.2021 kello 9.00–11.00**.

14. Syyttäjälueiden edustajien asiantuntijakuulemiseen voi osallistua:

Osallistujan nimi: _____

Osallistujan sähköpostiosoite yhteydenottoa varten: _____



DVV ja lapsen taloudellisten asioiden hoitamiseen määrätty edunvalvojat

1. Mitä omaisuuden käyttöön liittyviä tekijöitä edunvalvonnassa tulee ottaa huomioon lapsen edun näkökulmasta?

2. Miten lapsen osuus talouden yhteisistä menoista määritetään?

- Suomalaisen kulutustottumukset keskimäärin
- Lapsen talouteen kuuluvien kulutustottumukset
- Ikätoverien keskimääräiset kulutustottumukset
- Lapsen ystävien kulutustottumukset
- Perhesuhteet, miten?
- Muut sosiaaliset suhteet, miten?
- Lapsen harrastukset, harrastusten määrä tai hinta:
- Opiskelu
- Lapsen omat toiveet, miten?
- Lapsen kasvun, kehityksen ja itsenäistymisen tukeminen, miten?
- Muuta, mitä?

3. Miten omaisuuden käytössä otetaan huomioon tilanne, jossa lapsen talouteen kuuluu eri tulotason omaavia henkilöitä?

Lapsen osuus talouden yhteisistä menoista

4. Mitä lasketaan sellaisiin talouden yhteisiin menoihin, joihin lapsen omaisuutta voidaan käyttää?

- Asunnon vuokratkustannukset
- Asunnon yhtiövastike / käyttö- ja ylläpitokulut
- Asuntolainan korot
- Asuntolainan lainanlyhennykset ehdoitta
- Asuntolainan lainanlyhennykset, jos tietyt ehdot täyttyvät? (kerro mitkä) _____
- Asunnon korjaus- ja remontointikulut
- Auton hankintakulut
- Auton käyttö- ja ylläpitokulut
- Huonekalut (yhteisessä käytössä olevat)
- Vakuutukset (asunto-, auto- ym.)
- Yhteiset lomamatkat
- Vapaa-ajan asuntoon liittyvät kustannukset
- Muuta, mitä? _____

5. Miten lapsen osuus määritellään talouden yhteisistä menoista? Määrittele, kuinka tärkeänä pidät alla olevia vaihtoehtoja

	1 ei tärkeä	2	3	4	5 hyvin tärkeä
Tietty prosenttiosuus -> tarkenna, millainen prosenttiosuus	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Talouden pääluvun mukaan siten, että jokaisen jäsenen osuus on saman suuruinen	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Talouden pääluvun mukaan siten, että jäsenten osuudet vaihtelevat. Tarkenna, miten:	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Osuus vaihtelee eri menojen kohdalla (esim. asumisen menoissa ja huonekaluhankinnoissa osuus on erilainen). Tarkenna:	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Muuten, miten:	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>

6. Onko suhtautuminen lapsen säännöllisten tulojen (esim. lapsen saamat eläkkeet) käyttöön erilaista kuin suhtautuminen muun varallisuuden käyttöön?

7. Vaaditaanko tulojen käytöstä tositteita, jos lapsen omilla tuloilla katetaan hänen päivittäisiä elinkustannuksiaan?

- Kyllä, aina
- Kyllä, aina jos edunvalvojana on muu kuin lapsen huoltaja
- Kyllä, jos eläke on yli tietyn euromäärän (Tarkenna määrä): _____
- Kyllä, jos joku muu ehto täyttyy (mikä): _____
- Ei koskaan

8. Arvioi asteikolla täysin samaa mieltä – täysin eri mieltä (1-5)

	Täysin samaa mieltä	Melko samaa mieltä	En osaa sanoa	Jokseenkin eri mieltä	Täysin eri mieltä
Tuomioistuimen määräämä edunvalvoja on yleensä riittävän perehtynyt lapsen tilanteeseen ja tuntee lapsen riittävän hyvin, jotta voi varojen käyttötarpeita arvioidessaan ottaa huomioon lapsen yksilölliset tarpeet ja toiveet	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Varallisuuden määrä ei vaikuta mitenkään omaisuuden käytön arviointiin	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Omaisuutta on käytettävä siten, että lapselle jää varallisuutta täysikäistymistä varten	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Nykyinen pääasiassa jälkikäteinen valvonta on riittävä lapsen edun turvaamiseksi	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
Ennakollista valvontaa pitäisi lisätä nykyisestä	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>

9. Arvioi väittämiä. Onko väittämä oikein vai väärin?

	Kyllä	Ei
Suurista eläkkeistä täytyy jäädä tietty säästöosuus. Tarkenna, mikä olisi ”suuren eläkkeen” raja:	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
Vanhempien elatusvelvollisuus vaikuttaa lapsen omaisuuden käyttöön. Jos vastasit kyllä, niin miten se vaikuttaa?	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
Vanhempien kasvatus- ja huolenpitovelvollisuus vaikuttaa lapsen omaisuuden käyttöön. Jos olit samaa mieltä, niin miten vaikuttaa?	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
Alaikäisen saamat vakuutuskorvaukset, perinnöt ym. suuremmat rahasummat pitäisi maksaa ns. sulkutilille, jota edunvalvoja ei saa käyttää ilman holhousviranomaisen suostumusta	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
Tulojen käyttöä pitäisi säännellä eri tavoin kuin muun varallisuuden käyttöä. Jos pitää säännellä, niin miten?	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>

10. Pitäisikö holhustoimilakia muuttaa alaikäisten edunvalvonnan osalta?

Kyllä, tarkenna miten: _____

Ei

11. Pitäisikö lasten edunvalvojina toimiville olla tarjolla koulutusta?

Kyllä. Kerro millaista? _____

Ei. Perustele, miksi koulutusta ei tarvita: _____

12. Toteutuuko lapsen etu riittävän hyvin nykyisessä järjestelmässä lapsen omaisuuden edunvalvontaa toteutettaessa?

Kyllä

Ei

13. Parannusehdotukset nykyiseen järjestelmään?

14. Muita kommentteja lapsen taloudellisesta edunvalvonnasta?

Kysely lapsen edunvalvojina toimiville

1. Kuinka kauan olet toiminut edunvalvojana?

- 0-1 vuotta
- 1-5 vuotta
- 5-10 vuotta
- yli 10 vuotta

2. Millä alueella toimit edunvalvojana? Voit valita useamman vaihtoehdon (aluejako tulevien hyvinvointialueiden mukaisesti).

- Varsinais-Suomi
- Satakunta
- Kanta-Häme
- Pirkanmaa
- Päijät-Häme
- Kymenlaakso
- Etelä-Karjala
- Etelä-Savo
- Pohjois-Savo
- Pohjois-Karjala
- Keski-Suomi
- Etelä-Pohjanmaa
- Pohjanmaa
- Keski-Pohjanmaa
- Pohjois-Pohjanmaa
- Kainuu
- Lappi
- Itä-Uusimaa
- Keski-Uusimaa

- Länsi-Uusimaa
- Vantaan ja Keravan alue

3. Millaisissa tehtävissä olet toiminut?

- Rikosasian edunvalvojana
- Lastensuojeluasian edunvalvojana
- Lastensuojelu- sekä rikosasian edunvalvojana

4. Millainen on taustakoulutuksesi? (voit valita useamman vaihtoehdon)

- Lainopillinen koulutus
- Sosiaalityön koulutus
- Muu koulutus, mikä? _____
- Olen osallistunut myös lapsen edunvalvojan täydennyskoulutukseen

5. Kansallisia tukirakenteita lasten edunvalvonnalle tarvitaan: (voit valita useamman vaihtoehdon)

- Lapsen edunvalvontaan liittyvän kansallisen ohjeistuksen jakamiseen
- Edunvalvojarekisterin ylläpitämiseksi
- Lapsen edunvalvonnan kriteerien toteutumisen valvomiseksi
- Lapsen oikeuksien tasavertaisen toteutumisen varmistamiseksi
- Edunvalvojien koulutuksen järjestämisen ja sisällön määrittämiseksi
- Muuta, mitä? _____
- Kansallisille tukirakenteille ei ole tarvetta

6. Perustele vastauksesi, jos haluat:

7. tarvitaanko alueellisia tukirakenteita lapsen edunvalvontaan?

- Kyllä, kerro millaisia: _____
- Ei: _____

8. Mitä pidät lapsen edun toteutumisen kannalta keskeisimpinä asioina rikosasian edunvalvojan toiminnassa? (Prosessin näkökulma)

9. Mitä pidät lapsen edun toteutumisen kannalta keskeisimpinä asioina lastensuojeluasian edunvalvojan toiminnassa? (Prosessin näkökulma)

10. Kerro vapaamuotoisesti hyvistä toimintatavoista lapsen kanssa rikosasian edunvalvojana?

11. Kerro vapaamuotoisesti hyvistä toimintatavoista lapsen kanssa lastensuojeluasian edunvalvojana?

12. Tähän voit kertoa sellaisia kehittämistarpeita lapsen edunvalvonnasta lastensuojelu- ja rikosprosessissa, joita et ole vielä tuonut esille:



Kysely poliisille

Edunvalvojan määrääminen lapselle rikosasiassa esitutkintalain perusteella (ETL 4:8)

Kyselyyn vastaajan taustatiedot

1. Vastaajan toiminta-alue (noudatettu syyttäjääalueita poliisilaitosten sijaan):

- Etelä-Suomi
- Länsi-Suomi
- Pohjois-Suomi
- Itä-Suomi

2. Vastaja toimii

- lapsiin kohdistuvien rikosepäilyjen tutkinnanjohtajana
- lapsiin kohdistuvien rikosepäilyjen tutkijana

Puhevallan käyttäminen

3. Jos lapsen omaa huoltajaa tai lapselle muuta läheistä henkilöä epäillään lapsen kohdistuneesta rikoksesta, lapsen puhevaltaa käyttää:

- Rikosasiaan lapselle määrätty puolueeton edunvalvoja
- Huoltaja, jota ei epäillä
- Tilanteesta riippuen lapselle määrätty puolueeton edunvalvoja tai huoltaja, jota ei epäillä
- En tiedä

4. Jos lasta itseään epäillään hänen huoltajaansa tai muuhun läheiseen kohdistuneesta rikoksesta, lapsen puhevaltaa käyttää:

- Rikosasiaan lapselle määrätty puolueeton edunvalvoja
- Huoltaja, joka ei ole teon kohteena
- Tilanteesta riippuen lapselle määrätty puolueeton edunvalvoja tai huoltaja, joka ei ole teon kohteena
- En tiedä

Edunvalvojan määrääminen ja valikoituminen henkilönä

5. Millaisen taustakoulutuksen omaavia edunvalvoja on määrätty alle 18-vuotiaalle rikosasiassa?

- Sosiaalityön taustakoulutuksen saanut edunvalvoja
- Lainopillisen koulutuksen saanut edunvalvoja
- Sekä sosiaalityön taustakoulutuksen että lainopillisen koulutuksen saaneita edunvalvoja
- Edunvalvojaksi määrätään lapsen huoltaja tai muu läheinen, eikä koulutuksella ole merkitystä
- Edunvalvojaksi määrätyn taustakoulutus ei ole aina tiedossa
- Edunvalvoja ei ole määrätty rikosasioissa

6. Miten lapsen edunvalvonnan tehtävät ovat hoidettu tilanteessa, kun lapsen oma huoltaja tai muu puhevallan käyttäjä ei voi käyttää asiassa puhevaltaa?

- Sama juristi hoitaa lapsen edunvalvojan ja oikeudenkäyntiavustajan tehtävät (yhden juristin malli)
- Yksi juristi hoitaa lapsen edunvalvonnan ja toinen juristi oikeudenkäyntiavustajan tehtävät (kahden juristin malli)
- Sosiaalityötaustainen henkilö edunvalvojana ja juristi oikeudenkäyntiavustajana hoitavat yhteistyössä omat tehtävänsä (Tandem-malli)
- Lapselle ei määrätä edunvalvojaa, vaan huoltaja, jota ei epäillä, käyttää lapsen puolesta puhevaltaa
- Asiassa ei ole tarvetta määrätä edunvalvojaa

7. Mitä asioita poliisi pitää lapsen edun toteutumisen kannalta tärkeinä rikosasian edunvalvojan toiminnassa?

8. Onko poliisin mielestä merkitystä lapsen edun toteutumisen kannalta, millainen koulutustausta rikosasian edunvalvojalla on? (Tue mielellään näkemystäsi esimerkein.)

9. Mitkä edunvalvojan henkilöön liittyvät seikat vaikuttavat rikosasian edunvalvojaa haettaessa? (Esimerkiksi: edunvalvojan taustakoulutus, poliisin aikaisemmat kokemukset edunvalvojan toiminnasta, edunvalvojan saamisen helppous, edunvalvojan puolueettomuus, ammattitaito ja soveltuvuus tehtävään sekä toimiminen lapsen kanssa.)

Rikosasian esitutkinnan lopettaminen ja rajoittaminen

10. Millaisessa rikosepäilyssä esitutkinnan lopettaminen tai rajoittaminen on lapsen edun mukaista?

11. Miten lapsen edun toteutuminen turvataan tilanteessa, kun esitutkinta lopetetaan tai rajoitetaan?

Väliaikaismääräyksen antaminen edunvalvonnasta esitutkinnan aikana lapsen kuulemiseksi

12. Millainen väliaikaista edunvalvojan määräystä koskeva prosessi on? (Kiinnostavaa on esimerkiksi: Miten edunvalvojaksi ehdotettava henkilö löydetään? Miten väliaikaista määräyksen tiedoksi antaminen hoidetaan? Missä vaiheessa tiedoksianto tehdään? Millaisia perusteluja käräjäoikeus on edellyttänyt? Mitä muita huomiota halutaan tuoda esille?)

13. Minkä tahon pitäisi antaa väliaikaista edunvalvontaa koskeva ratkaisu esitutkinnan aikana?

- Käräjäoikeus, kuten nykyään
- Pidättämiseen oikeutettu virkamies tarkkojen kriteerien perusteella
- Muu taho, mikä? _____

14. Mikä olisi toimiva malli määrättävän edunvalvojan löytämiseksi henkilönä, kun pidättämiseen oikeutettu virkamies antaisi määräyksen?

Viranomaisyhteistyö

15. Miten yhteistyö eri viranomaisten kanssa toimisi parhaiten lapsen edun toteutumiseksi esimerkiksi oikeuspsykiatrian yksikön (osaamiskeskus), lastensuojelun, terveydenhuollon ja syyttäjän sekä mahdollisten muiden tahojen kanssa?

Lopuksi

16. Muut lapsen rikosasian edunvalvonnan kehittämistarpeet, joita et ole vielä tuonut esille?

Kysely oikeusavustajille

Lapsen avustaminen rikosasiassa, kun edunvalvoja on määrätty lapselle rikosasiassa esitutkintalain perusteella (ETL 4:8)

1. Kuinka kauan olet toiminut avustajan tehtävissä rikosasioissa ja/tai lastensuojeluasioissa?

- Alle 1 vuotta
- 1-5 vuotta
- 5-10 vuotta
- Yli 10 vuotta

2. Millä alueella toimit oikeudenkäyntiavustajana? Voit valita useamman vaihtoehdon (aluejako tulevien hyvinvointialueiden mukaisesti).

- Ahvenanmaa
- Etelä-Karjala
- Etelä-Pohjanmaa
- Etelä-Savo
- HUS
- Helsinki
- Itä-Uusimaa
- Kainuu
- Kanta-Häme
- Keski-Pohjanmaa
- Keski-Suomi
- Keski-Uusimaa
- Kymenlaakso
- Lappi
- Länsi-Uusimaa

- Pirkanmaa
- Pohjanmaa
- Pohjois-Karjala
- Pohjois-Pohjanmaa
- Pohjois-Savo
- Päijät-Häme
- Satakunta
- Vantaa ja Kerava
- Varsinais-Suomi

3. Onko sinulla jokin muu taustakoulutus oikeustieteellisen tutkinnon lisäksi?

- Ei
- Kyllä, sosiaalityön koulutus
- Kyllä, olen osallistunut myös lapsen edunvalvojan täydennyskoulutukseen, missä?
- Kyllä, muu koulutus, mikä?

4. Missä asemassa olevan tahon avustajana toimit rikosasioissa? (Voit valita 1-2 vaihtoehtoa)

- Epäilyn/syytetyn
- Asianomistajan
- En kummankaan

5. Millaisena rikosasian edunvalvonta näyttäytyy lapsen edun kannalta silloin, kun edunvalvojalla ei ole sosiaalityötaustaa (yhden juristin malli tai kahden juristin malli)?

6. Millaisissa tehtävissä / rooleissa olet toiminut rikosprosessissa? (Voit valita useamman vaihtoehdon)

- Rikosasian edunvalvojana
- Rikosasiassa asianosaisen oikeudenkäyntiavustajana tai puolustajana
- Samanaikaisesti rikosasian edunvalvojana ja avustajan tehtävissä
- Rikosasian edunvalvojan ja avustajan tehtävien hoitaminen edunvalvojaa koskevalla määräyksellä

7. Oletko toiminut rikosasian edunvalvojan tehtävän ohella avustajan tehtävässä (toisella määräyksellä tai ilman)?

- Ei
- Kyllä, olen toiminut kahdessa tehtävässä saman aikaisesti

8. Millä tavalla olet saanut tehtävän toimia avustajana rikosasiassa (epäillyn ja/tai asianomistajan), kun alle 18-vuotiaan lapsen puhevaltaa käyttämään on annettu rikosasian edunvalvojan määräys?

9. Mitä pidät lapsen edun toteutumisen kannalta keskeisimpinä asioina rikosasian edunvalvojan toiminnassa? (Prosessin näkökulma, kun tarkastelet edunvalvojan toimintaa avustajan tehtävästä)

10. Mitä pidät lapsen edun toteutumisen kannalta keskeisimpinä asioina rikosasian avustajan toiminnassa avustettaessa epäiltyä ja/tai asianomistajaa? (Prosessin näkökulma, kun tarkastelet lapsen etua asiassa sinun toimiessa avustajana yhteistyössä rikosasian edunvalvojan kanssa)

11. Kerro vapaamuotoisesti hyvistä toimintatavoista, kun toimit avustajan tehtävässä yhdessä rikosasian edunvalvojan (sosiaalityön koulutustausta) kanssa?

12. Kerro vapaamuotoisesti hyvistä toimintatavoista avustajan ja lapsen rikosasianedunvalvojan välillä?

13. Voit halutessasi kertoa tähän seikkoja, joita haluat tuoda esille rikosasian edunvalvonnasta.



Kysely lastensuojelu - Lastensuojeluprosessin edunvalvonnan kehittäminen

1. Vastaaajan toiminta-alue

Kunta/kaupunki, kuntayhtymä, maakunta tai sosiaali- ja terveyspiiri

Alueellisen tilanteen kartoitus

2. Minkä verran alueella on määrätty edunvalvoja alle 18-vuotiaille lastensuojeluprosessiin? (merkitse lukumäärä)

Vuonna 2019 yhteensä:

Vuonna 2020 yhteensä:

3. Jos tietoa lastensuojeluprosessiin määrätystä edunvalvojista ei ole, kerro miksi sitä ei ole saatavilla:

4. Onko alueellanne koulutettuja lapsen edunvalvoja lastensuojeluprosessiin?

- Kyllä, riittävästi
- Kyllä, mutta enemmän tarvitaan
- Ei
- En osaa sanoa

5. Millaisen koulutustaustan omaavia edunvalvoja on määrätty lastensuojeluasioissa?

- Sosiaalityön taustakoulutuksen saanut edunvalvoja
- Lainopillisen koulutuksen saanut edunvalvoja
- Sekä sosiaalityön taustakoulutuksen että lainopillisen koulutuksen saaneita edunvalvoja
- Edunvalvojaksi määrätyn henkilön taustakoulutus ei aina ole tiedossa
- Edunvalvoja ei ole määrätty lastensuojeluasiaan

Lapsen edunvalvojien osaaminen ja tukirakenteet

6. Onko alueella käytettävissä edunvalvoja, joilla on lapsen edun mukainen osaaminen tehtävään?

- Kyllä on, kerro millaista osaaminen on, jos haluat: _____
- Ei, kerro millaisia haasteita on, jos haluat: _____
- En osaa sanoa

7. Alueellamme on tukirakenteita lapsen edunvalvontaan

- Kyllä, millaisia? _____
- Ei
- En tiedä

8. Tarvitaanko lapsen edunvalvontaan alueellisia tukirakenteita?

Kyllä, kerro millaisia? _____

Ei

Lasten edunvalvonnan kansallinen ohjaus

9. Lapsen edunvalvonnan kansallista tukirakennetta tarvitaan

Lapsen edunvalvontaan liittyvän kansallisen ohjeistuksen jakamiseen

Edunvalvojarekisterin ylläpitämiseksi

Lapsen edunvalvonnan kriteerien toteutumisen valvomiseksi

Lapsen oikeuksien tasavertaisen toteutumisen varmistamiseksi

Edunvalvojien koulutuksen järjestämisen ja sisällön määrittämiseksi

Muuta, mitä? _____

Ei tarvetta kansallisille tukirakenteille

Lapsen edunvalvonnan kansallisen kehittämissuunnitelman laatimiseksi järjestetään asiantuntijoiden kuulemiset Teams-yhteydellä. Asiantuntijakuulemisessa sinulla on mahdollisuus vaikuttaa yksilöityihin ja tarkempiin asiasältöihin lapsen edunvalvonnan kansallista kehittämissuunnitelmaa laadittaessa. Ilmoittakaa alle yhteyshenkilö, joka voi osallistua asiantuntijakuulemiseen ti 22.6.2021 klo 9.00 - 11-00.

10. Lastensuojelun asiantuntijakuulemiseen voi osallistua:

Osallistujan nimi

Osallistujan sähkö-
postiosoite yhteyde-
nottoa varten